

BÁRDOS DÓRA

PETELEI ISTVÁN, A MEGISMERHETŐ ÍRÓ

BIOGRÁFIAI TOPOSZOK, RECEPCIÓTÖRTÉNET, SZÖVEGÉRTELMEZÉS

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar**

**IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
Vezető: Dr. Hargittay Emil DSc. egyetemi tanár
Témavezető: Dr. Kiczenko Judit PhD egyetemi docens**

2018

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
1. rész: Az ismeretlen Petelei – Recepciótörténeti legendárium és a valóság	5
1.1. A gyakorta félreismert Petelei – Filológiai vizsgálódások	5
1.2. Egy ismeretlen magyar író – Erdély és Budapest között	9
1.3. Ki az a Petelei? – Tankönyvek és vélemények	20
1.4. Petelei, az elfelejtett pesszimista – Lexikonok és legendák	29
1.5. Az olvasható Petelei – Kötetek és válogatások	50
1.5.1. A Petelei-novella	50
1.5.2. Petelei munkamódszere	59
1.5.3. Petelei novelláinak hétköznapi és ünnepi közegei	66
1.5.4. A Petelei-novellakorpusz	70
1.5.5. Petelei, a termékeny szerző	75
1.5.6. Petelei, a posztumusz szerző	86
1.6. A Petelei-kánon – Újrafelfedezés és kánonképzés	109
1.7. Néhány záró gondolat – Recepció és elválasztottság	125
1.8. Összegzésként – Témákról és mellékletekről	127
2. rész: A megismerhető Petelei – Történetek, alakok, sorsok	129
2.1. „Kötetet csinálni” – Petelei kötet szerkesztése, ciklusai és címei	129
2.1.1. Változatok egy témára – Ciklusok az életműben	129
2.1.2. A Petelei-címek – Címadási jellegzetességek a szerzői kötetekben	138
2.1.3. Petelei levelei – Levélforma és levelezés a szerzői kötetekben	146
2.2. „Ez a világ az enyém” – Narráció, atmoszféra, metaforikusság	157
2.2.1. Terek és tájak – Narráció és atmoszféra a szerzői kötetekben	157
2.2.2. Szobák, tárgyak, bútorok – Metaforikusság egy szerzői kötetben	167
2.2.3. Egy novella elemzése – A <i>Honvágy</i>	180
2.3. „Azokat a kis népeket én szeretem” – Jellemzés és lélektan a novellákban	185
2.3.1. Szenvedők és elnyomottak – Perszónifikáció Petelei módra	185
2.3.2. Nők kettős tükörben – Nőtípusok Az <i>Eliz nevenapjában</i>	187
2.3.3. Női tisztesség – Egy Petelei- és egy Madách-elbeszélés hősnői	192
2.3.4. Öngyilkosok és megváltottak – Petelei halottai	202
Összegzés	215
Mellékletek	220

1. Petelei István könyvalakban megjelent művei	220
1.1. Életében kiadott szerzői kötetek	220
1.2. Kritikai összkiadás	220
1.3. Egyéb Petelei-művek önálló kötetben való (posztumusz) kiadásai	220
1.4. Novellaválogatások 1908-tól a jelenkorig	221
1.5. Egy-három írást tartalmazó antológiakötetek	222
1.6. Elektronikus dokumentumok, e-könyvek	225
2. Petelei István novellásköteteinek tartalma	227
2.1. Életében kiadott szerzői kötetek	227
2.2. Novellaválogatások 1908-tól a jelenkorig	230
3. A Petelei-novellák kötetmegjelenései a szerző halála után	247
3.1. A szerzői kötetek novelláinak megjelenései későbbi kötetekben	247
3.1.1. A szerzői kötetek anyaga szerint csoportosítva	247
3.1.2. Ugyanaz a novellacímek ábécésorrendjében	263
3.2. A posztumusz kiadott novellák kötetben történt megjelenései	277
3.2.1. 1912 után válogatásokba és antológiákba bekerült novellák	277
3.2.2. 1912 után kötetbe már nem került novellák	286
3.3. A posztumusz kiadott más novellaféle íráskötetek megjelenései	287
3.4. Petelei szerzői kötetben megjelent novellái későbbi kötetekben	290
3.5. Petelei-válogatáskötetek időrendben, megjelenési hely szerint	290
3.6. A szerzői kötetben megjelent novellák aránya a válogatáskötetekben	291
3.7. Mely szerzői kötetekből kerültek novellák válogatáskötetekbe?	292
3.8. Hány novella került be válogatáskötetekbe a szerzői kötetekből?	293
3.9. A Petelei-kanon elbeszélései saját kutatásaim alapján	294
4. A Petelei-novellák sajtó- és kötetközlései és kéziratjai	295
4.1. A novellák az író életében történt első közlései	296
4.2. A novellák az író életében történt összes közlései	309
4.3. Hányadik közlésükben kerültek be a szerzői kötetekbe a novellák?	322
4.4. Az író életében történt első közlések és egyéb közlések táblázata	323
4.5. Az író életében történt első közlések diagramja	324
4.6. Az író életében történt összes közlés diagramja	324
5. A szerzői kötetek novelláinak elemzéséhez készült mutatók	325
5.1. A novellacímek szerkezeti sajátosságok alapján csoportosítva	325
5.2. Címadások I.: jelzős főnév névelővel	328

5.3. Címadások II.: névelős főnév	329
5.4. A tizenegy Petelei-címtípus előfordulásai	329
5.5. A tizenegy Petelei-címtípus előfordulásai kötetenként	330
5.6. A Petelei által végrehajtott címváltoztatások kötetenként	330
5.7. A tizenegy címtípus előfordulásai a folyóiratközlésekben	332
5.8. A novellák zárómotívum szerinti csoportosítása	332
Irodalomjegyzék	334
Saját publikációim a dolgozat témájával kapcsolatosan	346
Összefoglaló	347
Abstract	348

BEVEZETÉS

Van, aki szerint Petelei István (1852-1910), az erdélyi születésű író volt a „*legjobb magyar novellista a XIX. században*”.¹ Az bizonyos, hogy számomra ő a magyar irodalom legkiválóbb elbeszélője, hiszen munkásságát választottam disszertációm témájául. Sokak számára azonban Petelei az egyik legismeretlenebb magyar író: úgy tűnhet, a „*marosvásárhelyi européer*”² munkássága nem talált és talál utat az olvasóközönséghez, ehelyett a folyamatos „*feledés homálya*”³ borítja. A róla írtak alapján az lehet a benyomás, nála „*Az írói közismertség mintha fordított arányban állt volna a századvégtől a századelőig átívelő pályája művészi rangjával.*”⁴ Dolgozatom első részében azt kutatom, mi lehet a titka, a magyarázata Petelei ismeretlenségének, s miben is áll valójában ez az ismeretlenség. A második egység pedig a megismerés módzataival kísérletezik az életmű darabjain: hiszen, ahogyan azt dolgozatom címével is megpróbáltam kifejezni, bízom benne, hogy Petelei valójában nagyon is megismerhető író.⁵

1. RÉSZ: AZ ISMERETLEN PETELEI – RECEPCIÓTÖRTÉNETI LEGENDÁRIUM ÉS A VALÓSÁG

1.1. A gyakorta félreismert Petelei – Filológiai vizsgálódások

Ahogyan a következő alfejezetek remélhetőleg feltárják majd, Petelei István magyarországi recepciótörténete dús, színes és változatos. A róla és műveiről íródott munkák között is kiemelkedik két mű. Az egyik az első, s mindmáig megkerülhetetlen Petelei-monográfia, amely Erdélyben született, 1969-ben: Kozma Dezső *Egy erdélyi novellista: Petelei István*⁶ című könyve. A másik Török Zsuzsa 2011-es, *Petelei István és az irodalom sajtóközege: Média- és társadalomtörténeti elemzés*⁷ című kötete, amely mindaddig elhanyagolt szempontokat vet fel,

¹ ALEXA Károly, *Petelei István = Távol az Ararától...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405.

² Kiczenko Judit találó kifejezése. KICZENKO Judit, *Peteleit lapozgatva... = Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmából*, szerk. MEZEI József, Bp., ELTE, 1983, 114.

³ KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969, 133.

⁴ POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99.

⁵ Szeretném megköszönni Török Zsuzsának, Kozma Dezsőnek és Sipos Lajosnak, továbbá Vajdai-Horváth Zsuzsának, Osztróluczky Saroltának és Kardeván Lapis Gergelynek a munkahelyi vitámon tett észrevételeit és a tanácsait. Ezeket igyekeztem értekezésemben hasznosítani. Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Kiczenko Juditnak, továbbá a Neumann János Egyetem (korábban Kecskeméti Főiskola) Pedagógusképző (korábban Tanítóképző Főiskolai) Kara oktatóinak, akik befogadtak, meghallgattak és segítettek a doktori témámról való töprengések idején, továbbá az ottani Nyelvészeti és Irodalmi Kutatóműhely valamennyi tagjának a támogatásért.

⁶ KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, i. m.

⁷ TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege: Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp., Ráció, 2011.

s témáját teljességgel új nézőpontokból szemléli. Mindez, kiegészítve a Petelei-novellák szintén Török Zsuzsa szerkesztette, négykötetes kritikai kiadásával,⁸ önmagában is gazdag tájékozódást tesz lehetővé a Petelei iránt érdeklődők számára. Ám az íróról és műveiről született összes cikkek, recenziók, értelmezések, tanulmányok, könyvek felsorolása már vaskos füzetet tenne ki. A Petelei-recepciótörténet tehát tekintélyes szövegkorpuszra támaszkodik, s annak, aki megkísérli megismerni, számos különböző történetet, teóriát „elbeszél”. Ezeknek a szövegeknek azonban van egy meglepő, közös pontja.

Kiderül ugyanis belőlük, hogy Petelei István „az ismeretlen író” a szakma és a közvélemény számára: így határozták őt meg már a kortárs nekrológok,⁹ s attól kezdve, hogy műveiről az első tanulmányok és értékelések megjelentek, tulajdonképpen mindmáig, alakjához, munkásságához elválaszthatatlanul hozzátartozik ismeretlenségének, elfeledettségének, újralfedezésre való érdemességének ténye, vagy inkább toposza. Az ismeretlenségnek ez a bélyege ül rajta mind a huszadik század, mind az elmúlt mintegy tizennyolc év Petelei-recepcióján és Petelei-kánonján is, s az írói inkognitóban maradás felismerése és megokolása állandó, visszatérő eleme az íróról szóló közleményeknek, tanulmányoknak és a munkáit tárgyaló elemzéseknek.

Hogy mi lehet ennek a magyarázata, nehéz egyértelműen megtalálni. Egyik okát azonban feltétlenül abban látom, hogy az életmű, egészen a közelmúltig, bizonyos szempontból megközelíthetetlen maradt. Petelei novelláinak 2007-ig, tehát az író halála után mintegy száz esztendőn át nem létezett igazi összkiadása, sem pedig kritikai kiadása. Így az értelmezők mindig induktív módon alkották meg teóriáikat, egy vagy néhány bázisszövegből kiindulva, majd abból általánosítva. Ezen általánosítás során a korábbi szakirodalom már-már tradicionálisnak tekinthető alapkövetkeztetései is megisméltődtek, függetlenül attól, hogy ezek a – végül szinte recepciótörténeti legendáriummá összekapcsolódó – tényesorok mennyiben voltak valóban alkalmazhatók az egész életműre, a teljes novellisztikára. Épp ezért 2007, a kritikai kiadás első két kötetének megjelenése, illetve 2014, a kritikai kiadás megjelenésének lezárulta egyértelműen mérföldkő a Petelei-recepcióban. Ám ehhez a dátumhoz – talán – még túl közel járunk, így Török Zsuzsa régi adósságot törlesztő, s a novellisztika befogadástörténetét mindörökké új alapokra helyező tevékenysége egyelőre még nem tud igazán tükröződni a frissebb munkákban.

⁸ PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, II (Csokonai Könyvtár, Források: Régi Kortársaink, 13), 655-659, PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár, Források: Régi kortársaink, 16), 846-850. A két kötetre a továbbiakban PIÖN I-II és PIÖN III-IV-ként hivatkozom.

⁹ Például SCHÖPFLIN Aladár, *Petelei István*, Nyugat, 1910/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00048/01253.htm> (utolsó lekérés, a továbbiakban ul: 2018.09.13.).

A fentiekhez kapcsolódik dolgozatom fő törekvése. Benne ugyanis a gyakorlati, filológiai megközelítésre helyeztem a hangsúlyt. Műfajpoétikai kérdésekkel csak jelzésszerűen kívántam foglalkozni, mivel, ahogyan nemsokára látható lesz, a Petelei-recepcióban mindeddig, néhány ritka, de fontos kivételtől eltekintve, ez volt az igazán kedvelt szemszög az egyes szövegek megközelítése során. Szerettem volna olyan feladatokat elvégezni, amelyek új szempontokat vetnek fel és segíthetik a Petelei-korpusz új kontextusba helyezését.

Dolgozatom első részében a már emlegetett recepciótörténeti legendáriumot igyekszem szembesíteni a valósággal. Áttekintem Petelei sokat emlegetett „ismeretlenségének” összetevőit, bemutatom életpályája legfontosabb tényeinek máig tartó félreismertségét, a vele kapcsolatos, s nem egyszer művei elemzésének, megítélésének téves kulcsfogalmává váló biográfiai toposzokat. Foglalkozom Petelei és a magyar oktatás kapcsolatával, elemzem a 2008-as érettségi vizsga vitájának Petelei munkásságát érintő részleteit is – a befogadástörténet megkerülhetetlen pillanata ugyanis, amikor egy Petelei-novella először vált a magyar nyelv és irodalom érettségi alapszövegévé.

Itt is és máshol is figyelembe veszem a szakirodalom állításai mellett azokat a véleményeket, amelyek a laikus értelmező közösséghez, a mindenkori olvasókhöz köthetők.¹⁰ Eltérően a 20. századdal, napjaink új kommunikációs fejleményei, a sokcsatornássá váló kommunikáció, a nyilvánosság átalakuló szerkezete, a befogadók többretegű identitásának kialakulása azt eredményezi, hogy, még ha némiképpen véletlenszerűen és szorosan összekapcsolódva is az internetes tartalomfogyasztás szokásrendszerével,¹¹ de tetten érhető a nem hivatásos értelmező közösség működése.¹² Az internetes közösségi oldalak, fórumok és közlésváltások elemzése tehát elengedhetetlen ahhoz, hogy képet lehessen alkotni a jelenidejű kánonalakulás folyamatairól, hiszen a kommunikációs tér „új nomádja” itt hagyunk maguk után jelzéseket.¹³

Ahhoz, hogy új következtetéseket vonhassak le az életművel kapcsolatban, összegyűjtöm, elrendezem és elemzem Petelei István novelláinak megjelenési adatait. Ehhez kiváló alapot nyújtott a Petelei-novellák kritikai kiadása. Mellékleteimben teljességre törekedve táblázatokba foglalom a kötetekkel és novellamegjelenésekkel kapcsolatos adatokat. Teljes bibliográfiáját adom az író könyvalakban megjelent műveinek, bemutatom egyes szerzői és posztumusz

¹⁰ VERES András, *Az értelmező közösség: fikció vagy realitás? = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 83.

¹¹ SZÉCSI Gábor, *Közélet, nyilvánosság, kommunikáció = Közélet – Közigazgatás – Kommunikáció*, szerk. SZÉCSI Gábor, Bp., Önkönet, 2011, 86.

¹² KÁLMÁN C. György, *Mi a baj az értelmező közösségekkel? = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 58.

¹³ Joshua MEYROWITZ, *Global Nomads in the Digital Veldt = Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, szerk. NYÍRI Kristóf, Vienna, Passagen Verlag, 2003, 92.

kiadott novelláskötetének tartalmát, kereshetővé teszem valamennyi sajtómegjelenésének adatait. Ezekből fény derül olyan fontos, mindeddig inkább csak a korábbi kritikák és tanulmányok állításainak tükrében szemlélt tényekre, mint hogy egy-egy évben hány novella került ki az író műhelyéből, vagyis egy-egy évre hány első közlése jutott, hogy egy-egy novellája hányszor került megjelenésre, életében vagy halála után, vagyis ez alapján mennyire lehetett olvasott vagy közkedvelt. Ezek segítségével válik bemutathatóvá, mennyire volt a valóságban termékeny szerző Petelei és mennyire volt egyenletes az írói tevékenysége. Feltárom munkamódszerét is, amely meghatározta egész pályáját, s szemléltetem, milyen módon hatott ez ki Petelei szerzői köteteinek összetételére.

Végül megkísérlem összegyűjteni, mely írások, hogyan és miért váltak a Petelei-kánon részévé az író halála óta eltelt száznyolc év alatt, miből, mit és mennyit lehetett és lehet olvasni az írótól. Ezeknek a tényeknek az ismerete ugyanis véleményem szerint alapvető ahhoz, hogy valóban érvényes állításokat lehessen megfogalmazni akár egyetlen művéről is.

Természetesen felmerülhet a kérdés, alkalmazható-e ma az irodalomtudományban egy ilyen, filológiai módszer. Van-e létjogosultsága a 21. században az efféle „statisztikai tükörnek”? Ha a hagyományos értelemben vett irodalomtörténet-írás mára popularizálódott, s nincs igazi tudományos presztízse,¹⁴ van-e értelme vitába szállni a Peteleire vonatkozó bibliográfiai legendákkal? Ha, ahogyan már volt róla szó, a Petelei-recepcióhoz kapcsolható közlemények igazán tekintélyes mennyiségűvé váltak napjainkra, szabad-e visszatérni ilyen megkésettén az „alapokhoz”, s olyan kérdéseket feltenni, mikor, mit és mennyit írt a szerző?

Úgy vélem azonban, hogy a kánonalkotás és kánonképződés mibenlétével foglalkozni feltétlenül érvényes problémafelvetés 2018-ban is. Márpedig az, ahogyan és amennyire ma ismerjük Petelei István novellisztikáját, alapvetően a részben kialakított, részben kialakult Petelei-kánon függvénye. Elengedhetetlen tehát tisztában lenni azzal, milyen kontextusváltásokon ment keresztül egy-egy Petelei-novella, mire megszülethetett egy-egy interpretációja, mire egy-egy (újabb) értelmező közösség birtokba vette.¹⁵ Ehhez adhat új szempontokat a dolgozat első részének néhány fejezete, amely a posztumusz Petelei-megjelenésekkel, az egyes válogatáskötetek megszületésével, válogatásának szempontjaival foglalkozik, továbbá a Petelei-novellák hatását vizsgálja a jelen laikus olvasóközösségére.

¹⁴ HIMA Gabirella, *Az irodalomtudomány jelenkori irányzatai*, Bp., Eötvös József Könyvkiadó, 1999, 7.

¹⁵ SZILI József, *A szétértelmező közösségek legitimizálása = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 23.

Függetlenül attól, hogy a dolgozat első részének címében emlegetett „valóság” némi képpen relatív, mégis, úgy gondolom, érdemes és még nem késő szembesíteni a Petelei-recepció leggyakoribb szakirodalmi állításait az olykor talán száraznak tűnő, de valós adatsorokkal. Ilyen módon jobban megismerhetővé válik az egyes novellák – akár gadameri értelemben vett – identitása,¹⁶ s kirajzolódik egy, a recepciótörténet írásos lenyomataival ellentétben szinte láthatatlan és tetten érhetetlen folyamat: a Petelei-novellakánon száz év alatt történt létrejötte.

1.2. Egy ismeretlen magyar író – Erdély és Budapest között

„*Homo novus*” – így nevezte Petelei Istvánt első megjelent kötetének legelső méltatója, Haraszi Gyula 1881-ben a *Pesti Napló*-ban. Az író „*jóformán teljesen incognito maradt a közönségnél*” – értékelte halála évében, 1910-ben pályáját a kor egyik nagyhatású irodalomkritikusa, Schöpflin Aladár a *Nyugat*-ban.¹⁷ A két vélekedés közül egyik sem volt teljességgel megalapozott, s közte ott feszült egy művekben gazdag, három évtizedes írói életpálya több mint négyszáz novellamegjelenéssel, nyolc kiadott szerzői kötettel, számos újságcikkkel, több mint egy évtizednyi folyóirat-szerkesztői, s mintegy húszéves irodalomszervezői munkával.

Petelei István sokak szemében ma is „az ismeretlen író”. Ahhoz, hogy ez magyarázatot nyerjen, érdemes áttekinteni: hogyan, milyen változatokban is jelent meg a valaha is Peteleiről mondottakban az író ismeretlensége. Tény, hogy már kortárs méltatói is gyakran fordultak e közhely használatához. Az azóta is sokat idézett Szana Tamás például így fogalmazott az 1881-es első, *Keresztek* kötet kapcsán: „*Petelei István első rajzai nagyobb zajt ütöttek az írói világban, mint az olvasók között.*”¹⁸ Ez az állítás azonban már megszületésekor is legfeljebb az első könyvét jegyző Petelei Istvánra volt igaz, a novellistára viszont aligha, hiszen a fiatal írónak eddigre már jelentős és stabil olvasóközönsége volt a budapesti *Magyarország és a Nagyvilág*-nak, Ágai Adolf lapjának köszönhetően.¹⁹ Mégis, a gondolat, hogy az írót valójában csak az irodalmárok olvassák, a közönség nem, igazságtartalmától függetlenül többször is visszatért a Petelei életében megjelent, egyre inkább elismerő kritikákban is. Például amikor *A Hét* recenzió úgy fogalmazott az általános sikert arató ötödik kötet, az 1897-es *Felhők* kapcsán, hogy a benne olvashatók „*nem afféle újságnovellák, hanem (...) kieszelései egy előkelő léleknek, aki közönségül is csak ilyenekre számít.*”²⁰ Vagy amikor Szini Gyula úgy értékelte a hetedik, *Az*

¹⁶ Hans-Georg GADAMER, *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994, 40-44.

¹⁷ Haraszi Gyulát idézi TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek = PIÖN*, I-II, 587. SCHÖPFLIN, *i. m.*

¹⁸ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 589.

¹⁹ Ahogyan ezt Török Zsuzsa is kimutatta: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 25-28.

²⁰ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 617. Érdekesség egyébként, hogy a könyvben a kijelentéssel ellentétben valójában csak olyan elbeszélések voltak megtalálhatóak, amelyeket éppen újságnovellából írt készre, kötetbe illőre

élet című Petelei-kötet (1905) írásait, mint amelyek ritkaságuk folytán a közönség számára csak „vendég”-ek.²¹

Bár saját korában sem volt igaz, ez a vélekedés napjainkig hat, s befolyásolja Petelei és az olvasóközönség kapcsolatának megítélését. Például tetten érhető Bisztray Gyula egyébként nagy jelentőségű előszavában, amelyet 1955-ös, a Petelei-kánont máig meghatározó válogatáskötete élére illesztett: „*Peteleinek már életében végzete lett, hogy inkább író társai méltaság, mint a közönség.*”²² Variáltan ott olvasható az íróról készült, ma is legismertebb népszerűsítő portréban, Hegedüs Gézánál: „*az olvasó nagyközönség, az irodalom címzettje manapság már a nevét sem ismeri, holott Peteleinek mindiglen fontosabb volt az olvasó, mint az irodalmi szakember.*”²³ Végül, épp Schöpflin Aladár általam már idézett mondatához fűzve szerepel az egyik legújabb Petelei-novellaelemző tanulmány, Nyilasy Balázs munkája elején, mégpedig különös módon.²⁴ Az értő, új szempontokat is felvető tanulmány két kiragadott idézettel, egy 1910-ből és egy 2011-ből származóval azt a benyomást kelti, mintha Petelei ismertsége/ismeretlensége, illetve egyáltalán, művei befogadástörténete terén száz év alatt semmi sem történt, semmi sem változott volna. Pedig – ha sikerül ellenállni a százéves terminus jelképes vonzásának – ez egyszerűen elképzelhetetlen.

Érthető a ragaszkodás e közhelyhez: kezdettől tekintélyekre tud ugyanis hivatkozni (mint Schöpflin Aladár, aki cikkében számos téves vélekedést²⁵ írt le Peteleiről, tudományos

---

Petelei. Ezzel a munkamódszerrel azonban a Petelei-kötetek recenziái gyakorlatilag egyáltalán nem foglalkoztak: saját koruk tendenciáit észre sem véve arisztokratikusan elválasztották a sajtó és a könyvkiadás termékeit. A tendenciáról: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 57.

²¹ Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 631.

²² BISZTRAY Gyula, *Petelei István = PETELEI István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955, 5. Bisztray éppen Szanára hivatkozik, név nélkül.

²³ HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/petelei.htm> (ul: 2018.09.13.). Az arcképről később még bőszéggel esik majd szó. Megjegyzendő, hogy a „*manapság*” eredetileg az 1970-es éveket jelentette.

²⁴ NYILASY Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, *Hitel*, 2016/4, 93. „*Peteleivel viszont másként áll a helyzet.* »Hogy van mégis, hogy ez az író, akít a komolyabb irodalmi közvélemény mindig a legnagyobbak között sorolt fel, sohasem jutott többre az atelier-tekintély rangjánál az írók között, s jóformán teljesen incognito maradt a közönségnél?» – kérdezte Schöpflin Aladár már a XX. század első évtizedének legvégén. *S a helyzet a következő évtizedekben sem sokat változott.* »2008 májusában a középszinten érettségizők írásbeli feladatai közül az egyik választási lehetőség Petelei István *A könyörülő asszony* című novellájának elemzése volt. Az érettségi médiavisszhangja jól példázza Petelei István irodalmi köztudatban való jelenlétének mértékét [...] az érettségi feladatsor nyomán született cikkek és fórumhozzászólások valójában csak Petelei ismeretlenségére, de legalábbis kevésbé ismert személyére, munkásságára hívták fel a figyelmet« – konstatálja Török Zsuzsa 2011-ben, *hogy az olvasók száz év múltán sem ismerik jobban az erdélyi íróit.*»

²⁵ Ilyenek: „*Csendesen élt erdélyi magányában, amelybe elvonuló természete vezette s betegeskedése megmarasztotta*” – írja Schöpflin, teljességgel figyelmen kívül hagyva Petelei tevékeny szerkesztői éveit, s egyáltalán, azt, hogy vidéken, Kolozsvárott is létezhetett irodalmi élet. „*Jellemző dolog, hogy róla szólva, személyi adataink úgyszólván teljesen hiányzanak (...). Ennyire csak mesterségesen lehet elzárkózni s ez az elzárkózás oka annak, hogy Petelei neve még olyanoknak is, akik – mint e sorok írója – régóta érdeklődnek minden iránt, ami rá vonatkozik, nem jelent semmi egyebet, mint vagy kilenc kötet novellát, köztük olyanokat, amelyek az utolsó negyedszázad magyar elbeszélő irodalmának legjavából valók.*” E közlésből általában Schöpflin értő figyelmét szokás kiemelni: de vajon valóban folyamatos lehetett-e a nagy tudású kritikus Petelei iránti érdeklődése, ha még azt sem tudta, hogy

elismertségével mintegy kőbe vésve azokat), s segítségével a mindenkori elemzők és megismertetőik számára lehetségessé válik egyfajta séma követése. Eszerint az író kortársai is már csak alig ismerték meg, majd teljesen elfelejtették, később ugyan (egyszer, többször) újra felfedezték, ám napjainkban megint újra felfedezik, és ez a felfedezés lesz az igazi, a végleges. Ezt a hullámvonalakkal szemléltethető folyamatot nevezhető Pozsvai Györgyi nyomán „*az életmű hosszas »lappangásának«*”.²⁶

Különös módon azonban ez a gondolatmenet Petelei halála, 1910 után egészen a harmincas évekig nem jelent meg, vagyis első, kortárs értékeléséhez semmi köze. Későbből datálható gondolkodásmód, mely a Peteleivel kortárs kritikusok vélekedéseit legfeljebb saját igazolására idézi, de nincs folytonosság közte és köztük. A harmincas évek elejétől azonban az író kánonba helyezésének, irodalomtörténeti helye megtalálásának állandó alapelemévé változott. Amikor 1932-ben Rossmann Magda dolgozatot készített Petelei novellisztikájáról, még csak a Schöpflin-féle bíráló, megítélő hangot alkalmazta az író munkásságával kapcsolatban. „*A nagyközönség körében nem volt népszerű.*” – vette át variáltan a schöpflini gondolatot.²⁷ Érdekes módon azonban nem keltett olyan benyomást, hogy rövid áttekintése Petelei újrafelfedezését tűzné ki célul: sokkal inkább egy létező irodalmi diskurzus részeként hallatta hangját. Ezzel szemben az 1937-es *A csíkos szőttes* című válogatáskötetben – az első Petelei-gyűjteményben, amely könyvformában napvilágot látott 1912 óta – Szentimrei Jenő már az író újra-megismertetését választotta a kis kötet megjelentetése fő céljául.²⁸ Ezzel Gyalui Farkasra, az író barátjára, tanítványára és első életrajzírójára utalt vissza, aki már 1912-ben (amikor Petelei művei még teljes mértékben olvasottságnak örvendtek, hisz maga az idézett tanulmány is posztumusz, két-kötetes novelláskötete, az *Elbeszélések* bevezetőjéül készült) így írt egy helyütt: Peteleinek „*föl kell támadnia, műveit még csak ezután becsülik meg igazán.*”²⁹

Elmondható, hogy jóslatának első fele a legteljesebb mértékben bevált: Petelei István, az ismeretlen író a magyar irodalom egyik legtöbbször feltámasztott szerzőjének tekinthető. Ahogyan Marosi Péter rendkívül sarkosan, ám némiképp indokoltan megfogalmazta (még

---

mindössze hét (más számítással nyolc) kötete jelent meg, nem pedig kilenc? Nem a nekrológszerző tekintély boszszankodása üt-e át a szövegen, hogy semmi nem áll rendelkezésére ahhoz, hogy személyes átéltségű portrét nyújtson az elhunyt íróról? „*Munkái sokkal intimebb természetűek, több fogékonyságot és elmélyedést kívánók, semhogy a nagy tömegekben maguktól fölébredt volna irántuk az érdeklődés; akkora szellem pedig mégsem volt, hogy a saját súlyánál fogva, külső támasztékok nélkül is magához tudta volna kényszeríteni az embereket.*” E mondat egyszerre méri meg és találja könnyűnek Petelei egész írói munkásságát, s feltételezi egyúttal, teljesen tévesen, hogy kevesen olvasták. SCHÖPFLIN, *i. m.*

²⁶ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 100.

²⁷ ROSSMANN Magda, *Petelei István*, Bp., Elbert Nyomda, 1932, 37.

²⁸ SZENTIMREI Jenő, *Petelei Istvánról* = PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár), 8.

²⁹ GYALUI Farkas, *Petelei Istvánról*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert nyomdája, 1912 (Különlenyomat), 46.

1956-ban): „Egyikük (ti. az irodalomtörténészek) *sem támasztja alá mondanivalóját az irodalmi közvélemény valamilyen eleven ítéletével. Mindegyikük élesztgeti az »ismeretlen« Peteleit. Mindegyikük jóvátételről beszél.*”³⁰ Persze hiba lenne a Petelei-recepció minden újraértelmező kísérletét egyszerű „élesztgetésnek” tekinteni. Mégis különleges, hogy miközben Petelei műveinek megjelenésében és olvasottságában egyfajta folyamatosság érzékelhető (ahogy erről rövidesen szó lesz), az újrafelfedezés kényszere végigkíséri a teljes befogadás-történetet. Jól összefoglalja ezt Szentimrei Jenő régi kérdése, mely szinte mottóul kínálkozik a témához: „A megújuló nemzedékek céhbeljei közül mindig rá fog döbbsenni valaki, miért nem lettek novellái a magyar széppróza iskolapéldáivá?”³¹ A válasz pedig: igen.

„Ilyen viszonyok között nem csoda, ha a magyar elbeszélő-irodalom e jelentős alakját pár évtizeddel halála után szinte teljesen elfeledték.”³² – kezdte kötete előszavát Bisztray Gyula 1955-ben. Ám egy következő, 1969-es válogatáskötet szerkesztője, Máthé József is ugyanabban a helyzetben érezte magát, mint elődei, amikor megpróbálta összefoglalni, miért is kell „e sokszor felfedezett, de ugyanannyiszor váratlanul elfelejtett író emlékét újra felidézni”.³³ Itt a felejtés mellett már konkrét fogalomként is felbukkan az újrafelfedezés. „Sajnos hosszú időn át úgyszólván megfeledkezett róla az utókor – írta Peteleiről –, neve is csak elvétve bukkant fel egyik-másik lexikonban, irodalomtörténeti kézikönyvben, művei csak a felszabadulás után: pontosabban az utolsó két évtizedben jutottak közelebb a szélesebb olvasóközönséghez.”³⁴ Ez az áttekintés azért érdekes, mert miközben nem tagadja, hogy az olvasók már korábban is vehettek a kezükbe Petelei-válogatásokat, mégis egyértelműen tételezi az utókor felejtését. Kozma Dezső sokkal optimistább volt, amikor ezeket a szavakat vetette papírra az első Petelei-monográfia zárásaként: „Az irodalomtörténet – láttuk – kijelölte helyét novellairodalmunkban. Örülnénk, ha nemcsak az irodalomtörténetben élne így, hanem az irodalmi köztudatban is. Ki kell ásnunk könyvtárainkból köteteit, egykori lapok hasábjain porladó novelláit, össze kell gyűjtenünk végre a több mint négyszáz cikket kitevő Petelei-publicisztikát – hogy eljuttassuk őket a mai olvasókhoz.”³⁵ 1969-es művének alapfelismerése volt, hogy Petelei újrafelfedezése, írói értékeinek és szerepének újraértékelése megkezdődött: most tehát az iránta érdeklődő szélesebb olvasóközönségen a sor. Ennek ellenére Bisztray Gyula még 1980-ban is tartotta magát a véleke-

³⁰ MAROSI Péter, *Petelei István tragédiája*, Utunk, 1956/43, 4.

³¹ SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 23.

³² BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 5.

³³ MÁTHÉ JÓZSEF, *Petelei István = PETELEI István, A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ JÓZSEF, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969, 7.

³⁴ *Uo.*, 6.

³⁵ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 134-135.

déshez: „három emberöltő óta sem lett az írók írójából a nagyközönség írója. A kevesek – korszerűtlenül szólva: a kiválasztottak – írója mind a mai napig.”³⁶ Ez a gondolat új szempontot vet fel: mit is jelent az olvasottság, s kinek kell olvasnia és ismernie egy író, a közönségnek vagy a kritikusoknak és irodalomtörténészeknek?

A kortárs kritikusok jó része Peteleit „újságban” általában nem olvasta, csak kötetait szemrevételezte: pályája sikeréről, olvasottságáról legfeljebb a kötetek alapján (esetleg azok mindegyikét sem ismerve) alkotott ítéletet.³⁷ Holott az író mindvégig sikeres és a lapokban folyamatosan közölt novellista volt.³⁸ Mivel a kortársak tényként kezelték kortárs olvasatlanságát, a későbbi életrajzírók, átvéve ezeket az adatokat, életében is sikertelen, ismeretlen szerzőnek tekintették Peteleit, így saját korukban tapasztalt „elfelejtettségét” is ezzel magyarázták. Bisztray is így tett, makacsul „az írók írójának” nevezve a sokkal inkább „az újságolvasók írója” Peteleit. Pedig ezzel – mindenfajta bizonyítás nélkül – megteremtődött egy olyan mítosz, miszerint Peteleire mindig csak a szakma, az elit, a „kiválasztottak” néhány figyelt.³⁹

Ez viszont hosszú távon olyasféle túlzásokhoz vezette el az értelmezőket, mint például Rózsafalvi Zsuzsanna gondolatmenete, amelyet a 2002-ben kiadott új Petelei-válogatáskötet megjelenésére reflektálva írt le: „*Tekintettel e helyzetre túlzott optimizmusra enged következtetni annak a tanulmányának a címe* (»Az újra meg újra felfedezett Petelei.«), melyet Pozsvai Györgyi e lap hasábjain publikált 2002 augusztusában. E címválasztás első közelítésben azt sugallja, hogy az életmű jól reprezentált, s hogy a Petelei-prózapoétika recepciójával minden a legnagyobb rendben van. Ám hamar eloszlanak illúzióink, ha – akár e hivatkozott tanulmány mentén – végiggondoljuk az életmű utóéletét, vagy számbavesszük a fent említett szövegkiadási

³⁶ BISZTRAY Gyula, *Petelei István irodalmi leveleskönyve elé* = PETELEI István, *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 6.

³⁷ Természetesen kivétel ez alól Ágai Adolf, akinek a lapjában először népszerűvé vált Petelei. De ő soha nem is használta az ismeretlenség toposzt, hiszen már az első kötet, a *Keresztek* apropóján megjelent írásában is Petelei sikerességét bizonyította. „*Melegében kiadtam mind a hármát. Csak néhány betűbujónak tűnt fel. Ugynevezett »nyomot« nem hagyott, míg a »nagyapó« megjelenésekor már szélesebb körökben lettek rá figyelmesek. A következőket már hangosan dicsérték.*” – idézte vissza 1882-ben Petelei novellairói pályájának első két évét. Idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 588.

³⁸ Ahogy erről, főleg az 1.5. fejezetben még szó lesz, továbbá ahogyan az a 4. számú mellékletekből jól látható.

³⁹ Persze ez a szemlélet, vagyis az újságírás és a „valódi szépirodalom” írásának elválasztása nemcsak a Peteleiről írókra jellemző, de a sajtótörténet jeles szerzőire is. Buzinkay Géza például így jellemzi Petelei korának sajtóját: „*Elképzelhetetlenek többé időtlenül író újságírók és nincsenek irodalmilag maradandót alkotó publicisták; akik ilyenek, azok elsősorban szépírók, költők (...), életművük az irodalomtörténet és nem a sajtótörténet része.*” Amennyiben ez az elválasztottság találó lenne, Peteleit, a tárcaírás mesterét, több újság szerkesztőjét tulajdonképpen nem lehetne publicistának nevezni, vagy ugyanaz a műve egy folyóirat hasábján a sajtó-, míg egy kötet lapjain az irodalomtörténet része lenne... BUZINKAY Géza, *Kis magyar sajtótörténet*, Bp., Haza és Haladás Alapítvány, 1993, 75-76. A gondolat tarthatatlanságát Kozma Dezső egy kolozsvári *Hírlap*-idézetrel is bizonyítja: „*A hírlapok egy jelentékeny ága az irodalomnak.*” – látta 1854-ben a sajtó önmagát. KOZMA Dezső, *Előszó: Petelei István* = PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”: *Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. K. D., Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7), 10.

problémákat, hisz az »újrafelfedezés« mindaddig csupán vágyálom maradt, amíg a művekhez való hozzáférés szinte lehetetlen volt.»⁴⁰

Ez a még Pozsvai Györgyi rendkívül átgondolt tanulmányának állításait is kétségbe vonó, s aggodalmait is keveslő szakmai hozzáállás jó példája a felesleges túlzásnak. Egyfelől nem számol egyszerű, ellenőrizhető tényekkel. Feltételezi például, hogy a(z) általa egyébként korábban hiányosan és hibásan felsorolt⁴¹) Petelei-válogatáskötetekhez való hozzáférés „szinte lehetetlen”, aminek pontosan az ellenkezője igaz.⁴² Eltúlozza a szövegkiadási problémákat is.⁴³ Másfelől erősen tetten érhető nála az a személet, hogy azok a szerzők, akiket a szakma még nem fedezett fel újra, akiknek az újraértékelése még várat magára, azok nyilvánvalóan nincsenek még „újraolvasva”, ismeretlenek maradnak tehát a „szélesebb olvasóközönség” előtt is. Márpedig bármennyire is fontos „*napjaink irodalomtudományának azon törekvése, mely a századforduló irodalmának, legfőképpen novellisztikájának újraértékelésére irányul*”,⁴⁴ érdekes módon több esetben az olvasói és könyvkiadói választásokra nem ez a folyamat hat elsősorban. Kutatásaim alapján Petelei művei ugyanis épp olyan kötetekben kerültek 1999-től napjainkig nagy számban az olvasók kezébe, amelyekkel a szakma teljes mértékben elfelejtett foglalkozni. Sőt, az első ilyen könyvek megjelenésekor (ahogy arról az 1.5. fejezetben szó lesz) az irodalomtörténészek még bőséggel adósak voltak Petelei újraolvasásával.⁴⁵

⁴⁰ RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99-100.

⁴¹ *Uo.*, 99. A szerző három gyűjteményt sorol fel, ezek közül *A fülemüle* című 1963-as Petelei-kötet nem létezik. Nem szerepel viszont a felsorolásban az 1955-2002 között kiadott másik négy gyűjtemény, melyek közül az erdélyi megjelenésű, de a rendes magyarországi könyvforgalmazásba is bekerült 1969-es *A kakukkos órát* legalább mindenképpen meg kellett volna említeni. Adatokat lásd az 1. mellékletben.

⁴² Reprezentatív felmérés adatai nem állnak rendelkezésemre, de egy (harminc könyvtár internetes katalógusában történő) keresés, amelynek során iskolai, városi és megyei gyűjtemények katalógusait is megnéztem, meggyőzött arról, hogy legalább egy Petelei-novellaválogatást ma minden (legalább is városi, vagy magasabb szervezettségű) magyar könyvtárban lehet feltételezni. A harminc könyvtár mindegyikének az állományában volt ugyanis legalább egy válogatáskötet az írótól.

⁴³ Miközben a jövő recepciója szempontjából valóban fontos, hogy az általa recenzált, Pozsvai Györgyi szerkesztette *Őszi éjszaka* Petelei *Mezőségi út* című művének egy minden addiginál pontosabb, új szövegváltozatát adja, be kell látni, hogy semmiképpen sem bizonyíthatja az újrafelfedezés kudarcát, hogy e szöveg éppenséggel az egyik legtöbbször kiadott Petelei-próza nyolc korábbi megjelenéssel (még ha azoknak a szövege nem is volt a legpontosabb). RÓZSAFALVI, *i. m.*, 101. A *Mezőségi út* változataival később külön foglalkozom. Adatokért lásd a 3. mellékletet.

⁴⁴ *Uo.*, 99.

⁴⁵ 1999-től folyamatosan kerültek be Petelei-elbeszélések a Palatinus, a Noran, majd pedig a Lazi Könyvkiadó tematikus, viszonylag nagy példányszámban kiadott és széles körben (boltok, internetes áruházak, szomszédos országok) forgalmazott novellaválogatásaiba (21 kötet a 17 év alatt). 2018-ig a legkönnyebben elérhető Petelei-válogatás pedig az ennek a folyamatnak a csúcán kiadott *Búcsújárás* (vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009) volt, amelynek semmilyen szakmai visszhangjáról nem tudok, pedig Petelei ismertségében, olvasottságában nyilvánvalóan alapvető szerepe lehet. Adatokért lásd az 1. mellékletben.

Petelei (vélt) ismeretlenségét azonban nemcsak a fentebb bemutatott faktorok alkotják. Szentimrei Jenőnél jelent meg először az erdélyiség, a regionalizmus variált fogalmának bevonása a Petelei-értelmezésbe. Ő nevezte „*a legerdélyibb magyar író*”-nak Peteleit.⁴⁶ Az író szűkebb pátriájához való erős kötődése innentől kezdte magyarázni alig vagy kevésbé ismertségét. Erdélyi léte különállásként, a más, a jobb választásaként értelmeződött.⁴⁷ A gondolatmenet teljes kifejtést 1943-ban kapott először, abban a különös történelmi helyzetben, amikor úgy tűnt, „romániai magyar írók” nem lesznek többé. „*Beszéljünk inkább Petelei Istvánról, a mai erdélyi író egyenesági felmenőjéről. Aki olyan időkben vállalta Erdélyért az áldozatot, mikor senki bűnéül nem róttá volna fel, ha kitér előle. (...) Az író (...) szárnyacsattogva emelkedett föl vidéki szülőháza pelyhes fészkeről és meg sem állott Budapestig, az ország szívéig. Ott megkapott (...) minden lehetőséget és minden elismerést (...). Minden válhatott belőle. (...) De miért bújt el Petelei István Kolozsvárott, s még utóbb Marosvásárhelyen, mikor Budapesten minden ajtó tárva-nyitva állott volna előtte? Mikor egy-egy novellájának megjelenésekor az emberek egymást állították meg a pesti utcán (...). Frissiben tetézt írói tekintélyét tehát arra használta fel, hogy odahaza még nagyobb súllyal emelhesse szót szűkebb hazája érdekében.*”⁴⁸

Szentimrei igaz pátozzsal megírt szavai alapján kettős képet kapunk Peteleiről, melynek mára inkább csak az egyik eleme él a köztudatban: az, hogy Petelei tudatosan választotta az erdélyi elvonultságot. Emellett azonban szó esik arról, amiről azóta nagyon ritkán, hogy Petelei saját korában sikeres író volt. Bár azt, mi számít igazi sikernek, nehéz meghatározni: fokmérői között szerepelhetne például a saját egzisztencia felépítése, vagy, hogy az adott művész egy jól körülhatárolható körben (régió, város, folyóirat, irodalmi társaság) egyértelműen sikeresnek számítson a közvélekedés szerint. Mindez tulajdonképpen Petelei életútján is megfigyelhető. Mivel azonban Szentimrei anekdotikus siker-adata arra irányítja a figyelmet, hogy az író folyóiratban történő novelláival vívta ki az elismerést, mégpedig a róla beszélgető, munkái iránt érdeklődő újságolvasók körében, ezért itt csak erre az aspektusra szeretnék koncentrálni.⁴⁹

Szentimrei az igazi elismerést a harmadik szerzői kötet, *A fülemile* 1886-os megjelenéséhez köti, de közben szemléletes képet rajzol az író pesti, főleg nem a köteteken, hanem sokkal inkább a sajtóközléseken alapuló népszerűségéről. Török Zsuzsától tudható, hogy az író

⁴⁶ SZENTIMREI, *Petelei Istvánról, i. m.*, 5.

⁴⁷ Megjelent ez a gondolat már 1928-ban, amikor Szentimrei Jenő először szögezte le véleményét Petelei emléktáblájának leleplezésekor (Petelei „outsider”, SZENTIMREI Jenő, *Petelei*, Erdélyi Helikon, 1928/5., 326.), de igazi elfogadottságáról a harmincas-egyvenes évektől kezdve lehet beszélni.

⁴⁸ SZENTIMREI Jenő, *Petelei István*, = PETELEI István, *A fülemile*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943, 7-9.

⁴⁹ A siker definiálásának problematikájára Török Zsuzsa hívta fel a figyelmemet.

sajtómegjelenései alapján művei 75 %-a budapesti lapokban látott napvilágot. Ráadásul legtöb-
bet a korabeli irodalomkritikusok által talán kevésbé olvasott, a modern érdeklődésű, új olva-
sóközönség által azonban rendszeresen forgatott politikai napilapokban publikált: ezekben je-
lent meg írásai 66 %-a. Amikor 1891-ben visszavonulni kényszerült az újságszerkesztéstől,
egyértelműen „*kialakult, megbízható olvasóközönsége volt Budapesten.*”⁵⁰ Ez biztosította, hogy
később, miközben vidéki elvonultságban élt, folyamatosan jelen volt írásaival a modern, buda-
pesti sajtóban. Legkedveltebb fővárosi orgánuma a *Pesti Napló* volt, amelyben először 1879-
ben publikált, a kilencvenes évek második felétől pedig szinte kizárólag itt jelentek meg az
elbeszélései, ami mutatja, hogy Petelei a lap megbecsült szerzője volt. Hogy pontosan hányan
olvasták a *Pesti Napló*ban megjelenő novelláit, nyilván nem határozható meg pontosan. Tény
azonban, hogy a lap olvasottsága épp abban az időszakban nőtt meg jelentősen, amikor Petelei
rendszeresen közölt benne írásokat: 1890-ben 8400, 1910-ben, az író halála évében már 45000
példányban jelent meg a folyóirat.⁵¹ E sikerhez bizonyára hozzájárultak a Petelei-írások is. Aho-
gyan Török Zsuzsa megjegyzi: „*Novellái tehát valószínűleg ebben a sajtóközegben olvashatók,
fogyaszthatók voltak.*”⁵²

Az ő (alapvető) kötetén kívül azonban a fenti tények azóta is hiányoznak a modern
Petelei-recepcióból, miközben a Szentimrei által felvetett másik gondolat rendre megjelenik:
hogy Petelei tudatosan és áldozatkészen választotta az erdélyi elvonulást. Márpedig ebben már
Szentimrei is tévedett egy kissé. Petelei ugyan valóban szűkebb pátriája javára kamatoztatta
írói és irodalomszervezői tehetségét, azonban egyáltalán nem „*bújt el*” Kolozsvárott és Maros-
vásárhelyen. Budapestet 1877 után szülei kérésére hagyta ott, s egy Gyulai Pál által az írónak
írt 1881-es levélből egyértelmű, hogy ekkor az eddigre gyakorta közölt íróvá és szerkesztővé
vált Petelei szívesen újra Pestre költözött volna, ha kap ott állást.⁵³ Nem rejtőzködött már csak
azért sem, mert később is lapot szerkesztett (*Kelet, Kolozsvári Közlöny*), majd lapot alapított
(*Kolozsvár*) Kolozsváron, s tevékeny részese volt a közéletnek. Marosvásárhelyi visszavonult-
sága csak agyvérzésekor kezdődött, nem tudatos, „eszmei remeteség” volt tehát.⁵⁴

Ezek a tények azonban kevésbé közismertek, így Petelei Szentimrei Jenő által felis-
merni vélt különállása, Erdélyt-választása a későbbi szakirodalomban az író ismeretlenségének
magyarázójává vált. „*Azt reméli, hogy a politikai kufárkodás világában sikerül megteremtenie*

⁵⁰ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 27-28.

⁵¹ BUZINKAY, *Kis magyar sajtótörténet, i. m.*, 92-98.

⁵² TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 27-28.

⁵³ Gyulai Pál *Petelei Istvánnak*, 1881. január 3. = PETELEI István, *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 84.

⁵⁴ Lásd a fenti életrajzi adatokról KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*

a maga semleges szigetét.” – adta a – valójában nem létező – különállás magyarázatát Kéri József.⁵⁵ Az író „*távol marad a pesti irodalmi élet öngerjesztő zsibongásától, (...) nem akar mindenáron sikeres és »befutott« szerző lenni*”⁵⁶ – írta le a téves adatot újra ötvenhét évvel később Urbán László. Szintén felelevenítette a szándékos áldozatvállalás mítoszát Czeglédi Edina, holott tanulmánya épp Petelei kolozsvári éveit, s az irodalmi életben való aktív részvételét veszi górcső alá. „*Petelei nem csak szerette Erdélyt, de fel is áldozta érte magát. Amikor mindenki Pest felé orientálódott, az érvényesülés egyedüli forrása felé, ő az elveihez híven Erdélyt soha nem hagyta el örökre, annak ellenére sem, hogy döntése esetlegesen a »szellemi eltemetkezés« veszélyeivel járhatott együtt.*”⁵⁷ Még ebben a mértékadó elemzésben is összemosódik kissé az igaz küldetéstudat és a kényszerű áldozatvállalás fogalma.

A fenti elképzelésekben közös, hogy Petelei elfelejtettségét, a – létezőnek tekintett – negatívumot a transzilvanizmus meg-megújuló, pozitív narratívája magyarázza bennük. Ahogyan Láng Gusztáv két alapvető tanulmányában⁵⁸ bemutatja, a transzilvanizmus nem (vagy nem csak) egy sajátos szülőföldeszme, s a Trianon utáni erdélyi irodalom érdekegyesítésre felhívó mozgalma, sokkal inkább egyfajta utópia, amely nagyon erős morális, erkölcsi alapon képzelet el az újfajta, alapvetően kulturális nemzetegységet. Éppen ezért hat módosult és modernizálódott formában napjainkban is, éppúgy, mint a huszadik század fordulópontjain. Éppen ezért valóban elválaszthatatlan Petelei recepciójától: hiszen – ahogyan arról később szó lesz – az író személyének, pályájának és főképpen témáinak „erdélyisége” az iránta ma kialakuló érdeklődés egyik alapvető oka lehet.⁵⁹ De az a kép, amelyet Peteleinek a – Láng Gusztáv szavával messianisztikus – erdélyi elhivatottság- vagy küldetéstudatáról szokás rajzolni, inkább a Petelei-művek lokális érvényességének korról korra történő áthangolódásáról tanúskodik, mintsem, hogy kulcsot adjon Petelei ismeretlenségéhez. Hiszen az író egyformán jelentős szerepet tölt be az egyetemes magyar irodalomban és regionálisan kialakuló romániai magyar irodalomban is. Ahogyan Kozma Dezső Petelei és Erdély kapcsolatát jellemzi: „*Erdélyisége azonban távol állott a szemhatárszűkítő provincializmustól (...). Úgy is fogalmazhatnánk: tájiség és egyetemesség harmonikus egymásra találását keresi.*”⁶⁰ Épp ezért értelmezhető lokális és globális

⁵⁵ Avatott tanulmányának eme sajnálatosan átpolitizált részletében megpróbálja leválasztani a „*kormánypárti*” „*politikai újságíró*” Peteleiről az „*író Peteleit*”, egyértelműen sikertelenül. KÉRI József, *Petelei István = PETELEI István, Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 8.

⁵⁶ URBÁN László, *Előszó és kitekintés = PETELEI István, A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 10-11.

⁵⁷ CZEGLÉDI Edina, *Petelei István és Kolozsvár*, 2011. július 13., <http://prherald.hu/?p=7421> (ul: 2018.09.13.).

⁵⁸ LÁNG Gusztáv, *Jegyzetek a transzilvanizmusról*, Utunk, 1973. december 14., 3-4, LÁNG Gusztáv, *Egy önmeghatározás tanulságai: Jegyzetek a transzilvanizmusról*, Kortárs, 33(1989)/8, 89-100.

⁵⁹ Erről az 1.6., a Petelei-kánonról szóló fejezet második részében bővebben írok.

⁶⁰ KOZMA, *Előszó: Petelei István, i. m.*, 8. A fenti kérdéskörre is Kozma Dezső hívta fel a figyelmemet.

érvényesség szempontjából többféleképpen is az írói életmű: s ezért tudja megszólítani az újabb és újabb korok olvasóit Erdélyben és Magyarországon is.

Az író esetében azonban többször felmerül a regionalizmus negatív jellemzőként is. Németh G. Béla például, miközben felróta az írónak hősei passzivitását, talán szándéktalanul Schöpflin Aladár 1910-es szavait idézte.⁶¹ Átvette azon véleményét is, hogy Petelei írásai szűk terűek és tematikájúak: ekkor kapta az író az azóta is gyakran használt „*a kisember első határozott ábrázolója*” címet,⁶² amely a későbbiekben egyes elemzőket novellisztikája tematikai gazdagságának leegyszerűsítéséhez is elvezetett.⁶³ Hasonló ez ahhoz, ahogyan korábban Petelei „*az erdélyi udvarházak költőjeként*”⁶⁴ vagy „*a kisváros írójaként*”⁶⁵ is először elnyert egy, egész munkásságára valójában nem is alkalmazható, hamis címkét, majd az értelmezők, hitelt adva a maguk által választott megnevezésnek, felrótták neki vélt regionalizmusát.

Ezt a problémát Pozsvai Györgyi is érintette. Aprólékos, hatalmas forrásbázisra alapozott tanulmánya Peteleinek az irodalmi kánonban elfoglalt perifériális helyéről szólva szinte beavat az irodalomtörténész elméjében zajló folyamatokba, amikor így fogalmaz: „*nem tartom elégségesnek, problémakimerítőnek az olyasféle történelmi kiinduláspontú indoklást, amely az I. világháború utáni időkre vonatkozóan, beleértve a félmúltat is, csupán a regionális egységek egymástól elkülönített beszéd- és értésmódjában talál magyarázatot, avagy mentséget a magyar irodalmi kánonból kihullás fenyegető tényére. Elvégre az 1955-ben, Budapesten kiadott igényes válogatáskötet szinte teljes visszhangtalansága kétségessé teszi a föltevést. Bár csak részben. Mégsem találom alaptalannak az elválasztottság nézetét.*”⁶⁶ Vajon magyarázza-e Petelei ismeretlenségét, a kánonba alig tartozását az „*elválasztottság*”, a regionális témaválasztás, beszédmód, vagy esetleg kritikai értékelés?

⁶¹ NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félszázad: A romantika után*, Bp., Szépirodalmi, 1971, 217.

⁶² NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei István = N. G. B., Századutóról – századelőről: Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1985, 130.

⁶³ Teljes mértékben a „monotonitás” és a „kisember-olvasat” jegyében született például Z. Kovács Zoltán tanulmánya, amely hiába épül a legmodernebb etikai és társadalomelméleti értelmezésekre, ha nem veszi figyelembe, hogy még az általa középpontba állított *Az élet* című kötet minden elbeszélése sem tekinthető kisember-novellának vagy mindennapiság-történetnek. Z. KOVÁCS Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75.

⁶⁴ A meghatározást már Bisztray Gyula is cáfolta: BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 27. Ennek ellenére ma is él: „*Petelei érdeme, hogy a nemesi udvarházak magánéleti problémáinak számos turgyenyevi elemét egészen más, magyar kisvárosi-kispolgári környezetbe ülteti át.*” – fogalmazott Zöldhelyi Zsuzsa. ZÖLDHELYI Zsuzsa, *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe*, szerk. KROÓ Katalin, Bp., Bölcsész Konzorcium, 2006, II, 837.

⁶⁵ A hamis címke jelentésének árnyalását már Kozma Dezső elvégezte. KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 114-132. Egyik legújabb értelmezése: CZEGLÉDI, *i. m.*

⁶⁶ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 100-101.

Újabbán Keszeg Anna foglalkozott Petelei vidékiségeinek toposzával, recenziójában összegyűjtve a Petelei-recepció vonatkozó elemeit.⁶⁷ Az írónak nemcsak téma-, de élethelyszín-választásában is megmutatkozó vidékiségről kimondta, hogy „a 19. század közepén a lakhely-választás már a korszerű/korszerűtlen, régi/új közötti választást jelentette. Vagyis vidékre (vissza)költözni egyet jelentett a modernitás elutasításával.” Ennek megfelelően Peteleit antimodernnek nevezte, megfeleltetve ezzel pályáját és írói személyiségét Antoine Compagnon modernitásmodelljének. Ugyanakkor a későbbiekben szembeállította Petelei „régiofejlesztő” publicisztikai munkásságát a régióhoz kötődő, a „korszerűtlen Erdélyről” szóló novellákat ki-termelő írói tevékenységével, melynek során eszméül az antimodernséget, helyszínül a „nép-szerűtlen tereket” választotta. Így végül arra a következtetésre jutott: Petelei „az erdélyi térről való gondolkodás egyik igen árnyalt narratívákat forgalmazó ideológusa. Az újságíró üdvtörténetét a novellaíró bukástörténetei korrigálják.” Ez azonban így semmiképpen sem fogadható el. A tanulmányban visszatér ugyan az értelmezés horizontjára „az újságíró üdvtörténete”, vagyis annak a ténynek a belátása, hogy Petelei nagy népszerűségnek örvendett írásai sajtó-megjelenése idején. Sajtómegjelenések és újságírás alatt azonban – úgy tűnik – Keszeg Anna csak olyan publicisztikai írásokat ért, amelyek nem tekinthetők novelláknak. Ezek modernitását állítja szembe az elbeszélések, a kötetbeli anyag pre- vagy antimodernségével, átértelmezett regionalizmusával. Mivel azonban Petelei kötetben megjelent írásainak legnagyobb része (nyolcvanhét elbeszélésből nyolcvannégy) először, sőt, többször is az újságok hasábjain látott napvilágot,⁶⁸ az újság- és a novellaíró Petelei elválasztása nemcsak nem ad magyarázatot az életmű egyfajta regionalizmusára, de egyértelműen téves kísérlet is. Helyesebb tehát visszatérni Kiczenko Judit kérdéseire, aki vallatóra fogva az erdélyiség sokat alkalmazott toposzát, eltöprengett azon, vajon „regionális jelleget, leküzdhetetlen provincializmust, szűkebb látókört, kiszorítottságot és elzártságot jelent-e”, vagy sokkal inkább „szemléleti, kifejezésbeli, formai többletet”.⁶⁹ Ha ugyanis az utóbbit, akkor teljesen felesleges a kortársaktól, szinte-kortársaktól kiragadott idézetekkel⁷⁰ körülbástyázott magyarázatokat nyújtani regionalizmus, provincializmus, szűk látókör és elzártság jelenségeire. Elég kimondani és bizonyítani, hogy valójában ezek nem jellemezték Petelei életét és pályáját.

⁶⁷ KESZEG Anna, *Petelei István, az antimodern (Társas esztétikák)* = Korunk, 2009. november, <http://korunk.org/?q=node/11183> (ul: 2018.09.13.). A tanulmány recenzióképpen íródott a kritikai kiadás első két kötetének megjelenésekor.

⁶⁸ Ráadásul, ahogyan arról még lesz szó, a műfajok átmenetisége miatt gyakran szinte elválaszthatatlanok novellái, tárcái és egyéb műfajú publicisztikai írásai.

⁶⁹ KICZENKO Judit, *Kozma Dezső: Egy erdélyi novellista – Petelei István*, Irodalomtörténet, 1972/4, 514.

⁷⁰ Amelyektől nem várható el, hogy távlatosan szemléljék saját korukat vagy annak jelenségeit. KOZMA Dezső, *Petelei irodalmi sajtóközege* = K. D., *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 315.

Az eddigiekből Peteleinek mindenféleképpen kétféle ismeretlensége is körvonalazódott. Úgy tűnik, az értelmezők szemében létezik egy olyan Petelei István, aki soha nem volt elismert, népszerű, az olvasók kedvencei közé tartozó, keresett író, ezért szinte teljességgel ismeretlen maradt még a kortárs olvasóközönség előtt is. Emellett kirajzolódik egy olyan Petelei alakja, aki szándékos, szinte rejtőzködő elvonultságban él vidéken, távol a nagyvárosi tértől és élettől, áldozatvállalásból és önfeláldozásból (önfeladásból?) választva az erdélyiséget, s aki nek ez a régióválasztása végül az egész életművére kihat. Reményeim szerint sikerült bemutatnom, hogy tulajdonképpen mindkét kép hamis. Azok az értelmezések tehát, amelyek e két kép valamelyikéből indulnak ki és vonnak le következtetéseket, semmiképpen sem juthatnak kielégítő eredményre.

Nem csoda, hogy amikor Török Zsuzsa egy oldalban áttekintette a Peteleiről korábban írók munkásságát, így fogalmazott: „*A recepciót, néhány kivételtől eltekintve, az író ismeretlenségének és sikertelenségének hangsúlyozásából eredő méltatlankodás és az irodalomtörténet-írás szerepköréhez társított feltámasztás és jóvátétel szükségessége jellemzi, mindez bizonyos recepciótörténeti fogalmak (pesszimizmus, lélektaniség, erdélyiség, balladisztikusság stb.) ismétlésével, azonban konkrét érvekre való hivatkozás nélkül.*”⁷¹ Mindehhez hozzá kell tenni azonban, hogy a „*néhány kivétel*” alábecsülhetetlen jelentőségű: gondolok itt mindenekelőtt Kozma Dezső úttörő és meghatározó munkásságára, Pozsvai Györgyi kánonalakító törekvéseire, továbbá Török Zsuzsa filológiai-feltáró munkájára, amely a jövő Petelei-képének bázisa lehet. Inkább az a különös, hogy a Petelei-recepció időről időre túl akar lépni az ő mítoszszelvényező, tényfeltáró gondolataikon, s ennek eredményeképpen olyan régi, kitaposott utakra talál vissza, amelyek egyszer már logikus érvek alapján lezárultak. Mindaddig, amíg ez újra és újra megtörténik, Petelei ismeretlensége és olvasatlansága állandó, elháríthatatlan tényező marad a friss értelmezésekben.

Éppen ezért dolgozatomban következő fejezeteiben Petelei állítólagos ismeretlenségének különböző aspektusait vizsgálom, s igyekszem megállapítani, valójában kik előtt, miért és mennyire marad „incognitóban” ez a szerző és ez az életmű.

1.3. Ki az a Petelei? – Tankönyvek és vélemények

Éppen elkezdtem tanítani gimnáziumomban, s jelentkeztem a doktori programra, amikor 2008 májusában az új érettségi szövegalkotás tételei közé is bekerült egy Petelei-novella,

⁷¹ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 16.

A könyörülő asszony értelmező bemutatása.⁷² Az egyébként is frissen (2005) bevezetett új érettségi újfajta feladatkiszabása még tapasztalt kollégáim szerint is „szokatlan”, „nehéz”, „váratlan”, sőt, „*tisztességtelen*” volt.

Véleményük egybeesett a korabeli sajtóéval⁷³ is. „*Peteleire kevesen számítottak*” – emelte ki egy cikk.⁷⁴ „*A radnótisok ijesztőnek találták a választékokat.*”⁷⁵ – indított egy másik, kiemelve, hogy az „elitiskola” tanulói is sokallották a kérdések színvonalát. A szakmát is megkérdezték, s várakozó álláspont volt a válasz: „*Dr. Egriné Opauszky Eszter, a Széchenyi István Közgazdasági Szakközépiskola szaktanára szerint (...) Petelei István a szakközépiskolákban nem szerepel a tananyagban, ettől függetlenül megoldható volt az elemzés, hiszen az évek során több olyan novellával is találkozhattak a diákok, melyek hasonló életérzéseket fogalmaznak meg.*”⁷⁶ „*Vajdáné Sásdi Mercédesz elmondása szerint az elmúlt évek már olyan tendenciát mutattak, hogy az ismertebb szerzők kimaradtak a tételek közül. A Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium magyartanárnője úgy véli, ez a folyamat akár pozitív is lehet, csak nem biztos, hogy a magyar oktatás jelenleg van ilyen szinten.*”⁷⁷ – idézte egy másik cikk a rendkívül óvatos véleményt, amelyben nem szerepelt semmi arról, hogy az új érettségi célja kiemelten az életrajzi háttérismeretek nélküli szövegértelmezés, arra pedig a Petelei-novella igencsak alkalmas: ehelyett viszont oktatáspolitikai régiókba emelte a kérdést.

„*Úgy tűnik, hogy Petelei István neve nem csupán a mostaniaknak, de a korábban érettségizőknek sem mondott túl sokat.*” – foglalta össze a tapasztalatokat egy újabb írás, amely már címében is Petelei ismeretlenségét tette meg az azévi érettségi legjellegzetesebb pontjának.⁷⁸ Többen is igyekeztek gyorsan utánanézni, ki is egyáltalán ez a rejtélyes író: „*igencsak bajban voltunk Petelei István és Ancsel Éva neve hallatán.*”⁷⁹ – vallotta be egy írás szerzője. Egy másik

⁷² A tétel a következő volt: „*Petelei István novellája a szereplőkben lezajló lelki történéseket jeleníti meg. Értelmezze a kibontakozó lélektani folyamatokat, valamint mutassa be azokat az eljárásokat, amelyek a feszültség fokozását szolgálják!*” Ez után a novella szövege volt olvasható hét szövegmagyarázattal, de forrásmegjelölés (kötetmegadás) nélkül. Az érettségi feladatsor megtalálható: http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettsegi/feladatok2008tavasz/k_magyir_08maj_fl.pdf. (ul: 2018.09.13.).

⁷³ Még a legrövidebb, adatközlő hírek szerkesztői is egyetértettek abban, hogy „*Nehéz volt a magyar érettségi.*” *Nehéz volt a magyar érettségi*, <http://www.sztv.hu/hirek/116837> (ul: 2018.09.13.).

⁷⁴ *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/erettsegi_peteleire_kevesen_szamitottak/2056176/ (ul: 2018.09.13.).

⁷⁵ *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek*, http://www.delmagyar.hu/erettsegi/magyar_erettsegi_2008_ijeszto_tetelek/2056167/ (ul: 2018.09.13.).

⁷⁶ *Nehezebb volt a magyar érettségi, mint a korábbi években*, <http://www.haon.hu/nehezebb-volt-a-magyar-erettsegi-mint-a-korabbi-evekben/haon-news-FCUWeb-20080505-0124417332> (ul: 2018.09.13.). Petelei egyébként a szakközépiskolás tantervben is szerepelt.

⁷⁷ *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek, i. m.*

⁷⁸ SZABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelei?*, http://www.delmagyar.hu/jegyzet/de_ki_az_a_petelei/2056237/ (ul: 2018.09.13.).

⁷⁹ *Érettségi 2008: a tételek*, <http://www.haon.hu/2018erettsegi-2008-a-tetelek/news-20080505-11082509> (ul: 2018.09.13.).

cikkíró az interneten is elérhető⁸⁰ *A magyar irodalom arcképcsarnokát* „lapozta fel”, hogy megállapítsa: „*Petelei egyébként a 19. század második felének prózáirója, az erdélyi irodalom és újságírás önzetlen szervezője. A Magyar Irodalom Arcképcsarnokában (sic!) »a századforduló legnagyobb elbeszélője« közé sorolják, »az egész magyar irodalom legnyomasztóbb írójának« titulálják.*”⁸¹

Nemcsak a sajtó, de a szülők, diákok és újságolvasók is bekapcsolódtak a polémiába. A vita az internetes kommentekben is jól követhetően jelen volt. A véleményt nyilvánítók alapvetően két csoportra voltak oszthatók: azokra, akik 2008-ban érettségiztek és azokra, akik leginkább csak hallomásból, vagy a lapértésülések alapján foglaltak állást a vitában. Az előbbieknél erősen megoszlottak a vélemények: többen érveltek azzal, hogy ha valaki képes műelemzést írni, akkor gyakorlottságát bármilyen, ismert vagy nem ismert szerző művén is be tudja mutatni. A „jó”-ként definiált tanárok pedig ehhez megadnak minden segítséget az óráikon, sőt, esetleg még Petelei egy művét is tanítják. A másik oldal arra hivatkozott, hogy ismeretlen szerző művét nem lehet elemezni, különösen nem egy vizsgahelyzetben.⁸²

A kommentek közül csak néhány igen jellemzőt emeltek ki a fentiek illusztrálására, a pro és kontra érvek arányát viszont megőrizve:⁸³ „*Sziasztok! ÉN Peteleit választottam. Igaz nem ismertem, de maga a novella tartalma megtetszett, nem volt nehezen értelmezhető. Szerencsém is volt, mert én egészségügyis szakmacsoportba tanultam és így a lélektanokat könnyen belefűztem.*” „*A második részben, én Peteleit választottam! Igaz, hogy soha nem tanultam és nem is hallottam róla, de így is 4 oldalt írtam! Szerintem nem volt annyira túlzottan nehéz! Könnyen értelmezhető volt, és aki kicsit többet tud az élet »nagy« dolgairól, kicsit elvonatkoztatot, az megtudta csinálni! A lélektani dolgokat, beleírva, és a költő szomorú, depressziós életét nem*

⁸⁰ A Wikipédia után egy intelligens keresőnek általában ez a második-harmadik találatja Petelei nevére: (HEGEDÜS Géza,) *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/petelei>. (ul: 2018.09.13.). Jóval kevesebben tudják, mit olvasnak: Hegedüs Géza könyv alakban is megjelent művét. HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka: Irodalmi portrék száz magyar íróról*, Bp., Móra, 1976. A „második kötet”: HEGEDÜS Géza, *Arcképvázlatok: Száz magyar író*, Bp., Móra, 1980. Egyesített, bővített változat, 222 portréval, ez olvasható a neten is: HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1992, 1993², 1995³, I-II. Az 1980-as kötet új kiadása, e-könyvben is: HEGEDÜS Géza, *Arcképvázlatok: Száz magyar író*, Bp., Fapadoskönyv, 2010². Ez a mű igazi, irodalomtörténeti legenda, kalandos előtörténetű „klasszikus” (lásd erről az 1992-es változat bevezetését), ugyanakkor közismert róla, hogy – az oktatásban való jó felhasználhatósága ellenére – igen sok közhelyet, pontatlanságot, legendát, sőt, nem egy esetben téves adatot, információt is tartalmaz. Lásd a témáról például a Hegedüs Géza által Rejtő Jenőről írt portré kapcsán a következő tanulmányt: BÁLINT GÁBOR, *Rejtő Jenő és Nova kalandos regényei*, Magyar Könyvszemle, 121(2005)/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00045/Ksz2005-2-04.htm> (ul: 2018.09.13.). A Peteleiről írtakra és azok megbízhatóságára visszatérek.

⁸¹ R. TÓTH Gábor, *Egyszerre volt nehéz és könnyű a feladatsor*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/egyszerre_volt_nehez_es_konnyu_a_feladatsor/2056252/ (ul: 2018.09.13.).

⁸² Dolgozatom egyik célja ezeket az illékony, talán mulékony műfajba tartozó szövegeket is archiválni, feldolgozni, mivel betekintést nyújtanak a sokat emlegetett laikus értelmező közösség elképzeléseibe.

⁸³ Az idézeteknél meghagytam az eredeti helyesírást és betűhibákat (viszont nem tolokodtam be a szövegbe az állandó *sic*-ekkel, hiába tanulságos, hogy sokan az író nevét sem tudták leírni...), a jobb olvashatóság kedvéért viszont a hiányzó szóközöket (az írásjelek, pl. pontok, vesszők előtt és után) kipótoltam.

ismerve is rá lehetett jönni a mondanivalójára, lényegére!” „A jobb tanárok azt (Peteleit) is tanítják...” „Megnéztem az összes 4 éves könyvem, füzetem. Minden költő gyönyörűen benne van... ismétlen KÖLTŐ, utánna a google-ba beírtam ezt a petelei akárkit, először NOT FOUND, UTÁNNA ERROR, majd kínládások árán kiadta, hogy: az egész magyar irod. legnyomasztóbb írója, az olvasók már nem is ismerik, és elmeegógyintézetben halt meg...”⁸⁴ „De most komolyan, erről vitázni? Nem teljesen mindegy, kik voltak ezek az írók? Nem az életútjukat kell leírni!” „Petelei István tananyag, mi legalábbis tanultuk.” „Mi is megemlítettük Petelei Istvánt és Vas Istvánt az irodalom órákon, de legmerészebb rémálmaink között sem gondoltuk, hogy ilyen tételt kaphatunk.” „Ja és Petelei sosem nem volt tananyag a 4 év alatt, egy novella nincs tőle a könyvben, szal aki okoskodik először járjon utána.”⁸⁵

A fentiek alapján a valamennyire is szorgalmasan tanuló (és tudatos tanárok által tanított) diákok többsége elfogadta a Petelei-tételt, netán rájött, hogy ezt a lélektani novellát valóban nem volt túl nehéz elemeznie annak, aki jó technikával, belátható időn belül el tudta olvasni,⁸⁶ és tisztában volt a novellaértelmezés lényegével. Más kérdés, hogy mennyien választották: de az érettségivel „kortárs” véleményalkotó csoportnál az ritkább érv volt, hogy a szerző ismeretlen, nem tananyag. (Bár a fentiekben elhangzik, ám kérdés, mennyire megbízható érvelő az, aki a füzetében a költők között keresi a novellistát – a Google keresőjét pedig a jelek szerint képtelen használni –, vagy a tankönyvében és nem a szöveggyűjteményében néz utána, szerepel-e ott egy novella.⁸⁷) Érdekes módon Petelei „ismeretlensége” sokkal inkább azoknál a (fel-
nőtt) véleményalkotóknál került előtérbe, akik az érettségi idején már nem jártak középiskolába, s ítéletüket az újságcikkek (és esetleg emlékeik) alapján, nagy empátiával és erős szubjektivitással hozták meg. Nekik – természetesen – nem kellett tisztában lenniük az új érettségi szabályaival, a tantervvel, a tankönyvi anyaggal és az általános tanítási gyakorlattal, de közülük is kellett lenni jó néhánynak, aki annak idején, az iskolában tanult az íróról (aki az 1970-es évek vége óta tanítható, tanítandó tananyag volt⁸⁸).

Mégis, itt sokkal markánsabban jelent meg az a vélemény, hogy Petelei annyira ismeretlen, hogy még ha esetleg elő is fordulna az iskolai anyagban, semmi helye egy érettségin:

⁸⁴ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak, i. m.*

⁸⁵ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek, i. m.*

⁸⁶ A hossza ugyanis valóban kissé kritikus volt. Erről írtak például így is: „*talán a hosszánál fogva egyenesen odatuszkolta némelyik diákot a könnyebb megoldáshoz*”, érdekes módon egyébként éppen azt kimutatva, hogy nem is volt nehéz az érettségi feladatlap, s a Petelei-tétel volt benne az egyetlen tisztességes súlyú... *Középszereű a középszintű érettségi vizsgarendszer*, http://mno.hu/migr_1834/kozepszereu-a-kozepszintu-erettsegi-vizsgarendszer-389829 (ul: 2018.09.13.).

⁸⁷ Bár mindkettőben meg kellene találnia: a szöveggyűjteményekről lásd az általam később írtakat.

⁸⁸ Ennek bizonyítását lásd később.

„annak ellenére h 2 évvel ezelőtt sikeres érettségi vizsgát tettem (96%) magyar nyelv és irodalomból, nem ismerek Petelei Istvánt!” „Én egyetemet végeztem (igaz nem irodalom szakot), de szégyen ide szégyen oda fogalmam sincs kik a feladatban szereplő »híres magyar« alkotók.”⁸⁹ „Petelei István, Ancsel Éva, Vas István??? Kik ezek?” „Én mindig ötös voltam magyarból, 2004-ben ötösre érettségiztem, de mégcsak nem is HALLOTTAM ezeket a neveket eddig!!”⁹⁰ „akkor a mi tanárunk kivétel volt:)) 90es évek elején tanultuk:))” „Nekem sem mondott túl sokat, vagy inkább semmit. A gugli amit kidobott, azt elolvastam – életrajz, és egy-egy novella. A novellái tényleg rohadtul nyomasztóak, ehhez képest Móricz egy lányregény. De érettségizni jó lehetett belőle. :)”⁹¹ Mások pedig egészen mélyreható következtetéseket vontak le, leginkább abból a lapértesülésből, hogy Petelei „pesszimista” író és búskomorság, lelki betegség jellemezte. „A művészek 99%-a amúgy is elmebeteg, nem kéne a beismerten dilinyós depressziósokat is rászabadítani szegény diákokra.”⁹² „Bennem az merült fel, hogy mi a cél? Milyen magyar fiataltságot indítunk útnak? Olyat akinek egy mániás depressziós író műveit kell elemezni és értelmezni?!” „Petele István? Tisztelem a költőket, írókat, de ez tényleg nevetséges, a mai fiatalokat amúgy sem nagyon érdekli az Irodalom, de ezt a nevet még nem is hallottam, Pedig én 10 éve 5-re érettségiztem, és 4 évig kitűnő voltam Irodalomból. Valami ismert, szerzőt kellett volna választani, aki tényleg tett valamit a az írói munkásságával az országért. Ezért tart itt az Ország ahol.”⁹³

Nem itt van a helye bemutatni, mennyit tett Petelei a magyarságért íróként, szerkesztőként, emberként. Ugyanakkor úgy vélem, e legutolsó kommentek nagyon jól mutatják, milyen nehéz áttörni az ismeretlenség gátját: ezeknek a véleményalkotóknak a számára ugyanis Petelei senki és semmi, pusztán azért, mert nem ismerik, vagy egyszerűen elfelejtették a létezését. Ilyen módon állítják szembe a „valakikkel”, akik „tettek valamit az országért”. Mivel számukra irodalmi ízlésük és tájékozottságuk, avagy tudatlanságuk teljes mértékben összekapcsolódik a megkérdőjelezhetetlen hazafisággal és az ezen a hazafias alapon történő egyéni (laikus) kánonképzéssel, Petelei ismeretlensége politikai-eszmetörténeti tényné válik számukra, amely indokolja további ismeretlenségben maradását.

⁸⁹ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak, i. m.* Érdekes, hogy az első kommentelő már új típusú érettségit kellett, hogy tegyen „két éve”, vagyis 2006-ban. Megjegyzés: itt és a következő idézeteknél szintén meghagytam az eredeti helyesírást és betűhibákat, de szintém mellőztem a *sic*-ek állandó kitévését, hiszen az írott beszélt nyelv jellegzetességei miatt az szinte szavanként kiteendő lett volna.

⁹⁰ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Magyar érettségi 2008: ijesztő tételek, i. m.*

⁹¹ Kommentek a következő íráshoz fűzve: SZABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelei?, i. m.*

⁹² *Uo.*

⁹³ Kommentek a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak, i. m.*

Ide kapcsolható egy sajátosan jellemző vélemény is, amely zárásában hoz újdonságot. „Minden részvétem szegény gyerekeké, Peteleiből érettségizni, nem semmi. Mivel én magam teljesen humán beállítottságú vagyok, és emellett az irodalom a kedvencem, Peteleiről annyit tudok, hogy egy megőrült saját magát depresszív embernek jellemző valaki. A műveit, ha lehet műveknek nevezni, fehér ember nem igen olvassa.”⁹⁴ A paradox érvelés (vagyis: mivel az irodalom a kedvencem, nem tudok semmit Peteleiről) e kommentben egy új szemszöggel párosul, amely ez esetben nemcsak szánalomra méltó, de kifejezetten groteszk is. A Petelei István, Vas István, Ancsel Éva névsort⁹⁵ ugyanis több vélemény is antiszemita, rasszista magyarázattal látta el. Vagyis ezeknek a kommenteknek a szerzői Petelei Istvánról – a transzilvanizmus regionális-nemzeti narratívája jeles képviselőjéről, „az erdélyi udvarházak költőjéről”, a 18. századig visszavezethető, elmagyarosodó, de nemzeti öntudatát mindvégig megőrző örmény család sarjáról, akit nem egy tisztelője ráadásul valódi székelynek tekintett⁹⁶ – azt gondolták, hogy zsidó származású.⁹⁷ Ami nemcsak a magyarországi közbeszéd állapota miatt aggasztó, hanem azért is, mert ennél jobban félreismerni egy íróembert, egy életpályát és egy életművet szinte lehetetlen.

A 2008-as érettségi felkavarta indulatok egyébként viszonylag hamar lecsendesedtek. Talán része volt ebben az internet olvasóit (is) megszólító szakmának, hiszen rövidebbel a Peteleipolémia kitörése után a Magyartanárok Egyesülete máris leszögezte, igen jónak voltak nevezhetők a feladatok.⁹⁸ Ennél jóval fontosabb volt azonban Fenyő D. György állásfoglalása, aki a

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Amelyről magától értetődően lemaradt a Vas István-verssel összehasonlítható mű szerzőjének, Berzsényi Dánielnek a neve, aki természetesen „tananyag” és „tett valamit a magyarságért”. Más helyen úgy fogalmaznak, a diákok a többi tétel (így Petelei) kedvéért „*lelkifurdalás és hibapontvesztés nélkül léptek át*” Berzsényin – mintha a korábbi érettségien nem ugyanúgy egyetlen tételt kellett volna megírni a háromból... FARKAS Melinda, *Érettségi?... Ugyan... Hódít a nem tudás*, http://blog.xfree.hu/myblog.tvn?n=zgfumag&pid=15172&blog_cim=%20%C9retts%20E9gi?%20Ugyan...%20H%F3d%EDt%20a%20n (ul: 2018.09.13.).

⁹⁶ BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949, 6-7.

⁹⁷ Két ilyen véleményt idéznék illusztrációként: „*Mi Magyarok nagyon sok kiváló íróval költővel büszkélkedhetünk, de ugylátszik most olyan kort élünk amikor nem ezt kell tudni, sajnálom és szerintem ezzel nem vagyok egyedül*”. Komment a következő íráshoz fűzve: *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak, i. h. „Petelei István, – már aki hallott róla, – életrajzából megtudhatjuk, hogy »túlságosan liberális és megbocsáthatatlan darwinista«, ráadásul ötvennyolc éves korában halt meg egy elmegyógyintézetben. Vas István zsidó rabbik gyermeke... Vajon miért érzem úgy, hogy Berzsényi Dániel kilóg a sorból? Lehet, hogy őt még ismerjük? Lehet, hogy Berzsényit magyar írónak tartjuk? Szerintem ma a maturálók nem a Magyar, hanem talán a jövő Magyarországnak érettségijét írták meg. Azt az érettségit, amelyben, mint egy idegen, kihalásra ítélte nemzet tagjaként Berzsényi Dániel valamilyen hiba folytán bekerült.” Izraeli, vagy magyar érettségi volt ma?*, <http://www.rimaszombat.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=7948> (ul: 2018.09.13.). Megjegyzendő, hogy e radikális vélemény írója sem jutott tovább Petelei megismerésében Hegedüs Géza interneten is elérhető életrajzána, amelyben valójában így szerepel a két fenti szókapcsolat: „*A konzervatívoknak ugyan túlságosan liberális és megbocsáthatatlan darwinista, a haladó tanítványoknak ugyan túl reménytelenül pesszimista, de együtt ismerik el rendkívüli tehetségét, művészi színvonalát, európai magyarságát.*” HEGEDÜS, i. m.

⁹⁸ *Magyartanárok Egyesülete: kitűnőek voltak az idej tételek*, <http://www.kultura.hu/magyartanarok-egyesulete> (ul: 2018.09.13.).

Petelei-polémiát két kérdéskörre vezette vissza. „Számomra meglepő módon erről a feladatról meglehetősen hangos vita bontakozott ki. (...) Általános kérdésként ismét felmerült, hogy adható-e elemzésre az érettségi vizsgán olyan műalkotás, amely nem volt tananyag, vagy – egy kissé tágabban – amelynek legalább a szerzőjéről nem tanultak a diákok. (...) A szerző a 19. század végi novellisztika jelentős alakja, az erdélyi irodalom egyik legnagyobbja, a balladisztikus hangnem és a realista emberábrázolás összehangolója. Habár soha nem tartozott az irodalom élvonalába – életében távol tartotta ettől vidékisége, személyes pesszimizmusa és depressziója, valamint szemléletének modernitása –, de irodalmi jelentőségét soha nem kérdőjelezték meg. A Nyugat novellistái is elődjüknek tartották, és többször, több hullámban történt kísérlet nagyságának bizonyítására (legutóbb például az 1970-es évek végén, amikor az ún. századvégi novellisztika, többek között Petelei István is bekerült a középiskolai tankönyvekbe). (...) Úgy vélem, a novella szövege önmagában megkérdőjelezhetetlen. Nézzük a szöveghez feladott kérdéseket! (...) Ezek a szempontok bizony megválaszolhatók a szerző, a kor, a stílus-irány, az irodalomtörténeti értékelés nélkül is.”⁹⁹

Ez a vélemény több szempontból is érdekes. Egyrészt szembenéz az érettségi módszertani kérdéseivel, de ez nem tárgya dolgozatomnak. Másrészt viszont *A könyörülő asszony* érettségi bázisszövegnek való alkalmasságát két érveléssel bizonyítja. Az első, hogy a novella mindenféle előismeret nélkül is jól elemezhető írás.¹⁰⁰ A második viszont, hogy Petelei Istvánnak helye van a magyar irodalmi kánonban, s már igen hosszú ideje bele is tartozik. Fenyő D. György olyan kulcskifejezéseket használ az író kapcsán, mint „*az erdélyi irodalom egyik legnagyobbja*” és a „*Nyugat előde*”, aki rendelkezik „*irodalmi jelentőség*”-gel és „*nagyság*”-gal. Ennek ellenére mégis leszögezi, hogy Petelei „*soha nem tartozott az irodalom élvonalába*”. A fenti érvelés tehát – bármilyen meggyőzőnek is bizonyult a kételkedők számára – egyfajta paradoxont rejt, pontosabban markánsan összefoglalja Petelei „ismeretlenségének” egy újabb aspektusát. Hiszen hogyan maradhat egy szerző olyan teljességgel ismeretlen, mint Petelei (akit, íme, 2008-ban ismét be kell mutatni, akinek ismét bizonygatni kell a nagyságát), ha egyszer „*irodalmi jelentőséget soha nem kérdőjelezték meg*”, a Nyugat időszaka óta (vagyis épp száz évvel az érettségi éve előttől!) „*több hullámban történt kísérlet nagyságának bizonyítására*”, a

⁹⁹ FENYŐ D. György, *Magyarérettségi, 2008: Személyes tájékoztató, összefoglaló és elemzés az írásbeliről*, <http://www.tani-tani.info/091fenyo> (ul: 2018.09.13.).

¹⁰⁰ Részlet a novella minielemezéséből: „*kiváló novella. Érdekes és markáns a jellemábrázolása, érdekes a két középponti figura, kifejtett az a lélektani folyamat, ami Katiban végbemegy. Érdekes a monológ alkalmazása a két irányú jellemzés eszközeként. Szintén érdekes a kisvárosbeli elbeszélő szerepeltetése, a szerkezet nyitottsága. Sok olyan apró mozzanat van a novellában, amelyek végtelenül gazdaggá és árnyalttá teszik.*” Uo.

tananyagban (és így a köztudomás kánonjában) pedig már az 1970-es évek végétől elfoglalta a maga helyét?

S ennél a paradoxonnál érdemes visszagondolni az idézett véleményekre, amelyek nemigen voltak képesek megegyezni abban, része-e, része volt-e Petelei István a tananyagnak, az ő tananyaguknak. Fenyő D. György ugyanis nem túlzott: a középiskolában (bár kezdetben csak a gimnáziumban) mindnyájan tanultunk, tanulhattunk Peteleiről az utóbbi majd' negyven (s 2008-tól visszaszámolva is harminc) évben. 1979-ben jelent meg ugyanis először a friss, már az átdolgozott tantervi követelményeknek megfelelő tankönyvcsalád harmadik tagja a hozzá illő szöveggyűjteménnyel, benne pedig *A jutalom* című Petelei-elbeszéléssel.¹⁰¹

Persze 2018-ból visszatekintve már jól látszik: igaz, hogy az érettségi tíz évvel ezelőtt egy rövid időre reflektorfénybe helyezte az „ismeretlen” Peteleit, akinek ezzel – elvileg – megtörtént egy sokadik újrafelfedezése, ez azonban ma már nem tűnik igazi „áttörésnek”¹⁰² (amelynek nyilván csak az egyik oka, hogy a kényszerű vizsgatétellé-válás egyetlen írónak sem hozhat igazi népszerűséget). Lehet-e akkor csodálkozni azon, hogy a tananyagba való 1979-es bekerülés (botrány, polémia, sőt internet nélküli) eseménye sem oszlatta el igazán a Petelei életművét körüllegő titokzatos ködöt? Olcsó megoldásnak kínálkozna a vélekedés, hogy a magyartanárok mindig éppen az ő elbeszéléseit hagyták ki a tananyagból az elmúlt harminc-harmincnyolc évben. Ezzel azonban semmiképpen sem magyarázható „ismeretlensége”, s az, hogy miért éppen *A könyörülő asszony* tétellel tételekor tört ki az új érettségi körüli vita (négy évvel és hét feladatlappal annak bevezetése után!). Az új érettségi deklarálta a(z akár) ismeretlen irodalmi szövegek értésének és értelmezésének kompetenciáját vizsgálta, vagyis valóban bármilyen irodalmi művet meg lehetett volna adni a szövegtérképező tétel kísérőjeként.¹⁰³ Ehhez képest azonban a kijelölt szövegek mindvégig teljességgel belül maradtak a „hivatalos” tananyagban: Petelei írása Mikszáth Kálmán (2005. május, 2006. február), Kosztolányi Dezső (2005. október), Móricz Zsigmond (2006. október), Sánta Ferenc (2007. május) és Csáth Géza (2007. október) novellája után került be a vizsgaanyagba.¹⁰⁴ Közülük pedig sem Sántára, sem Csáthra nem illik a „közismert”, „életrajzi szempontból ismert”, „köztudomásúan tananyag”, „a tanári

¹⁰¹ *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. RITOÓK Zsigmond, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Tankönyvkiadó, 1979.

¹⁰² Talán annyi történt, hogy lelkiismeretes tanárok az érettségi felkészítésre szánt óráikra ma már nemcsak az *Árva Lottit*, hanem *A könyörülő asszonyt* is beviszik értelmezésre (általában az Oktatási Hivatal 2008-as feladatlapjából kinyomtatva).

¹⁰³ Erre a sajtó ugyan többször is rácsodálkozott, de 2005 óta tény. Pl. „*A tavalyi meglepetés, Petelei István után most már azt mondhatjuk: bármi jöhet idén.*” NMGR, *Magyar érettségi 2009: Radnóti? Weöres? Kányádi? Kazinczy?*, http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/magyar_erejtsegi_2009_radnoti_weores_kanyadi_kazinczy/2097092/ (ul: 2018.09.13.).

¹⁰⁴ Az egyes feladatlapok megtalálhatók az Oktatási Hivatal oldalán: https://www.oktatas.hu/koznevelas/erejtsegi/feladatsrok_vizsgatargyankent/!DARI_ErettsegiFeladatsrok/oh.php?id=erejt_ut_reszlet (ul: 2018.09.13.).

gyakorlatban mindenképpen tanított” jelző. Épp ellenkezőleg, sokkal több mindenben hasonlítható kánon- és tantervbeli helyzetük a Peteleiéhez.¹⁰⁵ Művük tételszöveggé válása mégsem váltott ki nagy rácsodálkozást és heveny vitákat, s ismeretlenként sem vitatták jelentőségüket. (Még ha esetleg egyes iskolákban, egyes tanárok az ő műveiket sem vették bele óráik anyagába.)

Ami pedig Peteleinek a tankönyvekben (és nem általánosságban, a tantervben vagy az érettségi követelményekben) elfoglalt helyét illeti: az író – szerényen, egyetlen írással, de – 1979 óta folyamatosan, állandó szereplője volt az iskolai tananyagnak, nemcsak tankönyvi (tehát elemző, emlegető), hanem szöveggyűjteményi, tehát kézzel fogható, kézbe vehető, elolvasható, (meg)ismerhető szinten is. A legközismertebb szöveggyűjtemények mind tartalmazták egy-egy novelláját: a már említett „Szegedy-Maszák”-ban *A jutalom*, a „Mohácsy”-ban és a „Domonkos”-ban az *Árva Lotti*, a „Pethőné”-ben és Forgács Anna „Helikonos” gyűjteményében *A tiszta ház* szerepelt. Eisemann György és szerzőtársai nagy szakmai igényű, de gyorsan a tananyagcsökkentés áldozatává váló sorozatuk megírásakor pedig a *Lobbanás az alkonyatbant* válogatták be a vonatkozó szöveggyűjteménybe.¹⁰⁶ Csak az egykor népszerű „Madocsa”-sorozat szöveggyűjteménye nem tartalmazott Petelei-elbeszélést, de az egyéb hiányok miatt ehhez amúgy is szokásban volt a „rég” Mohácsy”-szöveggyűjteményt¹⁰⁷ megrendelni és használni.

Amikor tehát az új érettségi feladatot megfogalmazták, Peteleinek és munkássága egy kis szeletének – elvileg – teljes mértékben benne kellett volna lennie a „köztudalomban”, de

¹⁰⁵ Ha pedig méltatlan módon szeretnénk lerángatni őket a korábban idézett egyes Petelei-kommentek színvonálára, Sánta Ferencsel kapcsolatosan bizony sokak számára nem egyértelmű, hogy *Húsz órája* nem „kommunista regény”, Csáth Gézáról pedig köztudott, hogy morfinista volt, aki idegrohamában végzett a feleségével, maga pedig elmeegógyintézetben halt meg, öngyilkosságot követve el. Vagyis a kommentek Peteleit negatívan beállító érvei – kisebb variációval – velük szemben is bőséggel hangoztathatók lettek volna.

¹⁰⁶ Az egyes taneszközöket a főszövegben szándékosan említettem a közismert, kissé tiszteletlen, az iskolai mindennapokban gyakran (fel)hangzó nevükön. Adataikként – a számos utánnnyomás miatt – a létező legutolsó kiadását rögzítettem. A „Krónika Novás” „Szegedy-Maszák”: *Irodalmi szöveggyűjtemény a gimnázium III. osztálya számára*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., Bp., Krónika Nova, 2007. A „Mohácsy”: *Irodalmi szöveggyűjtemény II.* (korábban *III.*), szerk. MOHÁCSY Károly et al., Bp., Krónika Nova, 2013. A „Domonkos”: *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. DOMONKOS Péter, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. A „Pethőné”: *Irodalom 11.: Szöveggyűjtemény*, szerk. PETHŐNÉ NAGY Csilla, Bp., Nemzedékek Tudása (2014 előtt Nemzeti) Tankönyvkiadó, 2014. Igaz, Petelei novellája a kötet a Krónika Kiadónál forgalmazott elődében még, az OFI kiadta utódában pedig már nem szerepel. A „Helikonos”: *Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek II.: A magyar szépprózából és verses nagyepikából*, szerk. FORGÁCS Anna, Bp., Helikon, 1998. Az Eisemann-féle: *Irodalom szöveggyűjtemény 16-17 éveseknek*, szerk. EISEMANN György, H. NAGY Péter, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Bp., Korona, 1998.

¹⁰⁷ A „Madocsa”, amelyben nem szerepelt Petelei-írás: *Irodalom szöveggyűjtemény – Középiskola 11.*, szerk. MADOCSAI László, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007. A hozzá-helyette használt, egy időre jogilag a Nemzeti Tankönyvkiadónál maradt „rég” Mohácsy” (ugyanazt a szövegkorpuszt ugyanis 1998-tól a fentebb már említett Krónika Nova Kiadó is forgalmazta): *Irodalmi szöveggyűjtemény középiskolák számára III.*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

legalábbis a tanárok szakmai ismeretei, tanítási élményei és az egykori gimnazisták, felvételizők és „jó tanulók” emlékei között. Igaz, épp nem *A könyörülő asszony* című novellájának, de egy-egy művének legalább annyira ismerősnek kellett volna lennie a gimnáziumba és szakközépiskolába járók és az ott tanítók körében, mint a megelőző évek érettségi szereplői közül Csáth Gézának vagy Sánta Ferencnek.¹⁰⁸

Nyilván nincsen egyetlen helyes válasz arra a kérdésre, amelyet dolgozatomnak ez a fejezete boncolgatott. Hogy Petelei, akit elvileg évtizedek óta tanítanak, és életműve, amely elvileg évtizedek óta az irodalmi kánon része, miért ismeretlen még mindig, hogy miért van szükség ismétlődő újrafelfedezésére, biztosan nem válaszolható meg egyetlen okkal. Ám ez a szinte nemzeti amnéziának tekinthető jelenség részben legalább is bizonyosan magyarázható azzal, hogy Peteleinek szinte védjegye a nem ismertség, a róla szóló szakirodalmi beszédmód alaptétele az elfelejtettség és az újrafelfedezés szükségessége. Így aztán azon sem lehet csodálkozni, hogy amikor – számos különböző ok miatt – 2008-ban vita tárgyává vált művének az érettségiben való szereplése, a tekintélyekre hivatkozó, gyors információt szerezni akaró közvélemény is ezzel a – nem igazán bizonyítható – ténnyel érvelt. Mind a közvéleményt, mind pedig a felületesebb szakszerzőket pedig kézikönyvek és irodalmi életrajzokat tartalmazó népszerűsítő munkák látták el információkkal: amelyek különös módon széles tárházát nyújtják a biográfiai toposzoknak és életrajzi tévedéseknek. Ezekről lesz szó a következő részben.

1.4. Petelei, az elfelejtett pesszimista – Lexikonok és legendák

Ha bárki elkezd olvasni egy méltatást, szócikket vagy akár csak lexikon-szócikket Petelei Istvánról, két jelenség azonnal szembetűnik. Az első, hogy az adatok terén sok a tévedés

¹⁰⁸ Mégér egy lábjegyzetet, az érettségiben való hangsúlyos megjelenése óta milyen érdekesen alakult Petelei szöveggyűjteményi elismertsége. Pethóné Nagy Csilla tankönyvének és szöveggyűjteményének sokadik átdolgozásából, amely immár az OFI és nem a (Nemzedékek Tudása / Nemzeti) Tankönyvkiadó gondozásában rendelhető meg, Petelei ismét kimaradt, úgy tűnik, végleg. Ezzel szemben az OFI által fejlesztett új, kísérleti tankönyv szöveggyűjteményében az eddiginél jóval hangsúlyosabb szerepet nyert el, ugyanis immár nem egy, hanem két írással van jelen, mégpedig olyanokkal, amelyek eddig egyetlen korábbi szöveggyűjteményben sem voltak olvashatók! Ezek: a *Parasztiségyen* és *A székek*. *Irodalom szöveggyűjtemény 11.: Kísérleti tankönyv*, szerk. MAGYAR Tünde, VALACZKA András, VELKEY György László, Bp., Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2015. Így elmondható, hogy miközben hivatalosan jelenleg csak ez a két könyv található meg az államilag támogatott, tehát az ingyenes/tartós tankönyvek programjába is bekerült taneszközök listáján, a Petelei novellisztikájának feldolgozásával kapcsolatos stratégiájuk gyökeresen eltérő. A tankönyvlistán nincs rajta, de még kapható a Krónika Nova Kiadó *Színes irodalom* sorozatának vonatkozó kötete (melyet a korábbi, Mohácsy Károly-féléből szerkesztettek át az alkotó halála után), ebben továbbra is megtalálható az *Árva Lotti (Irodalmi szöveggyűjtemény 11.)*, szerk. MOHÁCSY Károly et al., Bp., Krónika Nova, 2013), de ha az akkreditációra vonatkozó szabályok nem változnak a jövőben, ez a szöveggyűjtemény nemsokára végleg kikerül a használatos taneszközök közül. Az érvényes kerettantervben Petelei továbbra is szerepel, választható szerzőként, név szerint megemlítve: „*A századvég és századelő novellisztikája (műelemzési lehetőségek, pl. Gozsdu, Petelei, Gárdonyi, Tömörkény, Bródy Sándor műveiből)*”. Lásd: http://ke-rettanternv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (ul: 2018.09.13.).

és pontatlanság, még Petelei halála után több mint 100 évvel is. A másik pedig, ami jóval fontosabb, hogy szinte nincs is olyan méltatás vagy életismertetés, amely ne Petelei (érthetetlen) ismeretlenségére és súlyos betegségére helyezné az első hangsúlyt.

A pontatlanságokra könnyű volna a Peteleivel jóformán kortárs lexikonokat példaként említeni: Török Zsuzsa még a *Pallas Nagy Lexikon*ából származó, az író életében, a vele való egyeztetés után megírt, Négyesy László-féle szócikkben is hat hibát talált,¹⁰⁹ többek között egy (*Alkonyat* című) fantomkötetet, holott azóta is ezt a szócikket szokás alapul venni Petelei életének gyors megírásánál.¹¹⁰ A *Magyar Életrajzi Lexikon*nak még a javított, 1990-es kiadása sem helyesbíti korábbi tévedéseit.¹¹¹ A *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*ban sem helyes minden adat.¹¹² Mindez talán azért lehet érdekes, mert ez az egyébként megbízható szöveg több más helyen is könnyedén elérhető az interneten – benne a téves tényekkel.¹¹³

Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ban Csűrös Miklós rajzolta meg az író portréját.¹¹⁴ A régi *Magyar Irodalmi Lexikon* másfél hasábot szánt az író munkásságára.¹¹⁵ De kapott egy rövid szócikket Petelei az 1926-os első *Magyar Irodalmi Lexikon*ban¹¹⁶ is. Míg az utóbbi ismertetés csak néhány életrajzi adatot tartalmaz, s csak apróbb évszámhibákat¹¹⁷ lehet benne találni, az 1965-ös *MIL* látszólagos megbízhatósága mellett már számos olyan tény is közöl, amelyek inkább a legendák közé számítandók. Az író műveinek listáját például teljességgel összevarja.¹¹⁸ Fontosabbak viszont az életrajz téves adatai: ilyen Petelei „félíg székely” származása,

¹⁰⁹ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 10-11.

¹¹⁰ Például két alapvető hiba, a *Jetti* kötet 1893 helyett 1894-re datálása és az *Alkonyat* téves feltüntetése az első *Magyar Irodalmi Lexikon*ban is benne van: *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. dr. VÁNYI Ferenc, Bp., Studium, 1926.

¹¹¹ *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*, szerk. KENYERES Ágnes, internetes változat, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/> (ul: 2018.09.13.). Például a *Jetti* kötet megjelenési évszáma 1894 benne 1893 helyett, Peteleit pedig nemcsak egyszerűen Turgenyev követőjeként említi, de erről szól egyetlen, a szerző pályáját bemutató mondata.

¹¹² *Petelei István emlékezete* szócikk = *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. DÁVID Gyula, 2006-os, legújabb, internetes kiadás, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#PeteleiIstv%C3%A1n> (ul: 2018.09.13.). A *Mezőségi út* című Petelei művet *Mezőgazdasági útként* említi, 1910-re teszi a posztumusz *Elbeszélések* megjelenését (1912 helyett), valamint úgy tűnhet, nem kívánja figyelemmel kísérni a nem romániai Petelei-novellaválogatásokat, Bisztray Gyula 1955-ös gyűjteményét mégis megadja. Ezzel a módszerrel viszont (nyilván) szándéktalanul, de azt sejteti, hogy az anyaországban ezután már nem jelent meg több Petelei-elbeszéléskötet.

¹¹³ Például a *Kriterion* kiváló, keresztthivatkozásokkal is ellátott lexikonoldalán: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3532/> (ul: 2018.09.13.). Petelei ismeretlenségével kapcsolatban ma már nem hagyható figyelmen kívül, mi érhető el róla „egyetlen kattintással”, a digitális nemzedék számára: jól bizonyította ezt a 2008-as érettségi vitája is.

¹¹⁴ *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000², III, 1740-1741.

¹¹⁵ *Magyar Irodalmi Lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, II, 469-470.

¹¹⁶ *MIL*, 1926, i. m.

¹¹⁷ Petelei nem 1870-től, hanem 1871-től járt a bölcsészkarra, nem 1886-ban alapított a *Kolozsvárt*, hanem 1887-ben (de ezt az adatot csak Kozma Dezső helyesbítette először 1969-ben, így egy 1926-os életrajz nyilván csak a rosszat tartalmazhatta), nem 1892-ben vált meg a szerkesztéstől, hanem 1891 októberében (de ez a hiba érdekes, mivel a későbbi szakirodalomban nem 1892, hanem már 1890 jelent meg ezen adatként).

¹¹⁸ 1889-re feltűnik egy teljességgel légből kapott *Csulakok* című elbeszéléskötet, a *Jetti* 1894-es 1893 helyett, *Az én utcám* pedig (bár helyes a dátuma), a nála 13 évvel későbbi *Vidéki emberekkel* együtt tárgyalatik, ezzel egy teljességgel megtévesztő „fejlődési sort” alakítva ki. Az *életről*, amely a szerzői kötetekben található novellatermés kis híján felét tartalmazza, egy szó sem esik.

illetve betegségének (téves diagnózis felhasználásával történő) erőteljes kiemelése. Az író életét ismertető huszonegy sorból kilenc a betegségről szól. Benne olyan téves adatok szerepelnek, mint hogy „1881-től néhány évre visszavonult Marosvásárhelyre, részben szívbaja miatt”, és hogy „súlyos betegsége miatt elvonult, aszkétikus életmódot folytatott”.¹¹⁹ A csúcspontot a máig ható, egy egész életutat összemosó zárómondat jelenti: „Nyugtalan, fiatalon megtámadott idegzete azonban mindenre érzékenyen reagált, a magány sem tudta megnyugtatni, s végül a kolozsvári elmeógyógyintézetben halt meg.” Az eredmény: a majdnem hat évtizedes életút teljességgel a betegségnek rendelődik alá – a valósággal jórészt ellentétesen.¹²⁰ Ugyanakkor sajnós az *ÚMIL*-ra sem igaz, hogy tökéletesen pontos lenne. Bár több évszáma is példásan az, mégis rosszul adja meg az író vallását, sőt, Petelei pályakezdését is, azt 1879-re téve 1878 helyett,¹²¹ a *Keletnél* és a *Kolozsvári Közlöny*nél való működését pedig egy időre datálja. S itt is megjelenik az író betegségének drámai, s csak félig igaz ábrázolása, mivel a szöveg állítása szerint „1891-től gyógyíthatatlan idegbaja miatt visszavonult az irodalmi élettől és a szerkesztői tevékenységtől”.¹²² Elmondható tehát, hogy a közkézen forgó irodalmi lexikonok Peteleit nemcsak számos adathibával mutatják be, hanem életével kapcsolatban különböző toposzokat használnak fel, melyek közül még a friss összefoglalásban is előtérbe tolokodik a betegségé.

Érdemesebb azonban egy egészen új és megbízhatónak tervezett (hiszen a kiváló szellemi műhely Debreceni Egyetemhez köthető) összefoglalást szemügyre venni. A *Mikipédia*, vagyis *A Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének (MIKI) alternatív szabad enciklopédiája* egy – sajnálatosan félbe maradt, de – izgalmas kezdeményezés, amely olyan, ismert és kevésbé ismert szerzőkről ad életrajzi és szakirodalmi áttekintést, mint Kosztolányi Dezső, Ottlik Géza, Görög Demeter vagy Kerekes Sámuel (kilenc készült el). Itt

¹¹⁹ Az év valójában 1891, a betegség agyvérzés (vagy stroke). Ráadásul ezzel a téves 1881-gyel a lexikonbeli Peteleinek akkor is súlyosodik a betegsége, amikor valójában épp megindult sikeres újságírói pályája, s épp majdhogynem makkegészséges volt. Az aszkétikus azt jelentené, hogy az illető személy „kertészkedett, fűrt-faragott”...

¹²⁰ Hozzá kell tenni, hogy a szócikk értékelő-bemutató része is a fentieknek megfelelően lebecsülő-leértékelő: benne az író „szerény mestere a fiataloknak”, „műveinek tanulsága fatalista”, „Látásmódját a századvég provincializmusa határozza meg”, s összességében „szűk szemlélet” jellemzi.

¹²¹ A két mondat közül egyik sem teljesen egyértelmű. Az első esetben ez olvasható: „Örmény kat. kereskedő családból származott”: kérdés, hogy örmény katolikust vagy örmény, katolikust kell-e ezen érteni (a második lenne a helyes). A második mondat: „1879-ben elbeszélései föltűnést keltettek a Magyarország és a Nagyvilág c. lapban.” Ez tulajdonképpen igaz, s a szócikk nem állítja, hogy ez a pályakezdés éve lenne, egy kijegyzetelő lexikonhasználó számára azonban ezt valószínűsíti.

¹²² Idegbetegsége korábban is megkezdődött már, viszont nem ezért, hanem több (talán két) agyvérzése miatt vult vissza.

Sinka Judit Erzsébet készített áttekintést Peteleiről.¹²³ Az életrajz olyan jól sikerült, hogy később a magyar Wikipédiára is átkerült, s ott ma is olvasható.¹²⁴ A posztumusz novelláskötetek esetében azonban a 2013 elejéig, az adatgyűjtés befejezéséig megjelent tizenháromból¹²⁵ már csak nyolcnak az adatait sikerült összegyűjteni, Török Zsuzsa a *Szerzői köteteket* tartalmazó munkájáról pedig egyszerűen nem derül ki a szócikkből, hogy ez a kritikai kiadás, melyet oly sok szakíró is hiányol: ehelyett a(z) egykötetesként jelzett) munka egyszerűen egy újabb válogatásnak tűnik. Annál különösebb ez, hiszen az említett kritikai kiadást éppen a Debreceni Egyetem adta ki.¹²⁶ Hasonlóan hiányos a szakirodalmi rész is,¹²⁷ amely a két monográfián kívül mindössze öt, igen esetlegesen kiválasztott tanulmány leírását adja meg, holott pusztán a két monográfia irodalomjegyzéke segítségével is ezek sokszorososa lett volna fellelhető. Így nem lehet csodálkozni azon, hogy e szócikk szövegrésze is azonnal elmélyíti a hiány és az ismeretlenség érzését Peteleivel kapcsolatban: „*Petelei István kezdetben az irodalomkritikai érdeklődés tartományában állt, de a későbbiekben a másodrangú írók körébe került*” – kezdődik *A legújabb szakirodalom tükrében* rész, majd megtudjuk, hogy Kozma Dezső könyve után „*egészen a közelmúltig nem született monografikus igénnyel fellépő kötet az író életművéről*”, Török Zsuzsa műve viszont a novellákról írott tanulmányok után végre „*a Petelei-korpusz még kiaknázatlan részére is ráirányította a figyelmet.*”¹²⁸ Bár mindez igaznak tekinthető, ám valójában a szokássá váló információs sémát követi Petelei életművével kapcsolatban: az íróat alig ismerték meg – majd elfelejtették – újra felfedezték – napjainkban pedig megint újra felfedezik.

Ha a szócikkek és lexikoncikkek után a Peteleiről írt bővebb áttekintéseket is szemügyre veszem, a fent említett séma még inkább kirajzolódik. Kiválóan tanulmányozható az író „ismeretlen” életével és életművével kapcsolatos közhelyek és „legendák” összessége két szövegben: Hegedüs Géza már említett arcképén és egy viszonylag új, 2013-as, ráadásul Erdélyhez kapcsolható Petelei-válogatáskötet előszaván.

¹²³ SINKA Judit Erzsébet, *Petelei István*, <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/mikipedia/szocikkek>. (ul: 2018.09.13.).

¹²⁴ A szócikk egy 2012-ben indult program keretében készült. 2013-ban került fel az egyetem honlapjára, míg a gyakorlatilag szó szerint azonos életrajzi szöveg csak 2014. február 28-án jelent meg a Wikipédián a Kiscsuti nicknevű szerkesztő jóvoltából, aki – úgy tűnik – nem azonos a Debrecenben dolgozó szócikk-szerzővel. (Elszomorító egyébként, hogy a Wikipédia elveivel teljességgel ellenkezően a debreceni oldal azóta sem szerepel a szócikk forrásaként megadva.) A laptörténet: [https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Petelei_Istv%C3%A1n_\(%C3%ADr%C3%B3\)&action=history](https://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Petelei_Istv%C3%A1n_(%C3%ADr%C3%B3)&action=history) (ul: 2018.09.13.).

¹²⁵ A tényleges adatokat lásd az 1., de különösen az 1.4. mellékletben.

¹²⁶ A kritikai kiadás 2013-ban még csak két megjelent kötettel rendelkezett, de már kiadás előtt állt a harmadik-negyedik (mely végül 2014-ben jelent meg).

¹²⁷ Összehasonlításképpen: ugyanitt, a Mikipédián Antal Alexandra a Peteleinél bizvást ismeretlenebbnek nevezhető *Kerekes Sámuel* esetében tizenhárom szakirodalmi tételt ad meg. ANTAL Alexandra, *Kerekes Sámuel*, *uo.*

¹²⁸ SINKA, *Petelei István*, *i. h.*

Érdemes az előbbivel kezdeni, hiszen ez a közismertebb.¹²⁹ Ahogyan a szerzőtől megszokott, tárgyához e szövegében is valóságos érzelmi viszony fűzi. Talán ennek köszönhető, hogy az írás kezdőmondata olyasmi, ami ritkának tűnhet Petelei-felemlgetésekor: *„akinek valami kis köze van irodalmunkhoz, akkor is tudja, hogy a legelsők sorában van a helye, hogy világirodalmi méretekkkel mérve is a századforduló legnagyobb elbeszélői közé tartozik, ha történetesen alig olvasott tőle egy-két novellát, sőt talán még akkor is, ha nem olvasott tőle semmit”*. Vagyis Hegedüs Géza látszólag az író ismertségére hivatkozva indítja portréját, igaz, inkább a név, mint az életmű olvasottságára utal. Tovább olvasva azonban máris eljut az első toposzhoz: az író ismeretlenségéhez: *„az olvasó nagyközönség, az irodalom címzettje manapság már a nevét sem ismeri, holott Peteleinek mindiglen fontosabb volt az olvasó, mint az irodalmi szakember.”*¹³⁰ E két kezdőállítás – bármiféle szakirodalmi reneszánsz, Török Zsuzsa friss kutatásai vagy akár a kritikai kiadás tanulságai ellenében is erősen és folyamatosan hatva, immár az internet segítségével is – generációkba sulykolhatja bele Petelei már eddig is emlegetett ismeretlenségét, lévén ez az egyetlen nem-lexikoncikk életrajz az íróról a világhálón. Épp ezért megfigyelhető, hogy napjaink laikus értelmező közössége (pl. az érettségi vitáról tudóító újságírók és kommentelők is) folyamatosan erre támaszkodik, amikor „szakmai” referenciát keres meggyőződése igazolásához.

A fenti kezdés után olyan életrajzi állítások következnek, amelyek igen különös módon körvonalazzák Petelei alakját. A pályáról ténylegesen szóló két oldalból az első a fiatal Peteleit mutatja be: *„örmény-székely keverék család”-ját,*¹³¹ az ifjú szellemi fejlődését, a Nemzeti Múzeumban felkínált fővárosi állás helyett vidéki tanárságba húzódó pályakezdőt. Hegedüs hosszú sorokon át ecseteli a Petelei-család kulturális és vallási különállását, mint ami jól magyarázhatja az író mizantropiáját vagy épp írásai különös, különc (?) hangját. *„Származása szerint ritka képlet volt a polgárosodó, de a nemesi múlttól el nem szakadó Magyarországon a múlt század második felében. Erdélyi örmény-székely keverék családban született, elődei nemedékek óta kifejezetten jómódú, akár gazdagnak is mondható kereskedők voltak. Vallásukat tekintve örmény-katolikusok. Ez a se nemesi, se jobbágyi, már a feudalizmuson belül is polgári helyzet, amely vallásilag is elkülönült a nagyobb hazai tömegektől, némiképpen a hazai zsidóság módosabb rétegeinek társadalmi viszonylataira emlékeztetett, és éppen ezért lehetőséget adott, hogy kívülről nézzék ne csak az úri és a paraszti hazát, hanem még a javarészt német*

¹²⁹ A korábban már emlegetett, az interneten is elérhető szöveget innentől kezdve ebből a nyomtatott kiadásból idézem: HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1995³, 351-353.

¹³⁰ *Uo.*, 351.

¹³¹ Amely sokkal inkább örmény, mint székely, lásd: BISZTRAY, *Petelei István családja, i. m.*, 6-7.

ajkú – sváb, szász, cipser – polgárságot is, amely a konkurens természetes ellenszenvével figyelte az örmény, zsidó vagy rác polgárok melléjük gazdagodását. A székely atyafiság pedig még ehhez is sajátos különállást jelentett. A sokgyermekes Petelei család tehát szinte magányos sziget volt Marosvásárhelyen”¹³² – zárul a jellemzés, amelyről nem lehet mást írni, mint hogy a legteljesebb módon légből kapott és hiteltelen.

Alapvetése már ott téves, hogy a családot örmény-katolikusnak mondja: már Bisztray Gyula is rácsodálkozott, hogy a marosvásárhelyi Petelei-ág 18. századi megtelepedése óta római katolikus volt.¹³³ Így a vallási elkülönülés tétele, amelyre a szöveg állításainak nagy része épül, máris megdő. (Ami persze nem zárja ki, hogy Petelei örménysége, örmény öntudata miatt is fordulhatott megértéssel kora sokszínű társadalma felé, beleértve a svábokat, szászokat, cipszereket és zsidókat.¹³⁴) Azt is nagyon nehéz volna igaznak tételezni, hogy a székely öntudat vagy rokonság egy (örmény vagy nem örmény) családot magányos szigetté tenne Marosvásárhelyen. A legkülönösebb azonban a marxista kategóriákkal dolgozó félmondat a „*se nemesi, se jobbágyi, már a feudalizmuson belül is polgári helyzet*”-ről, ugyanis Petelei tágabb értelemben vett családja nemcsak üzlettel és házakkal, de földbirtokkal is rendelkezett, szűkebb családja pedig kispolgárinak volt nevezhető.¹³⁵ Hasonlóan vitatható az is, amit Hegedüs a tanulóévekről fontosnak tart elmondani. „*Elmélyedt vallásának tanításában. Kezdetben pap akart lenni, de amikor érettségizett fővel Pestre – még nem Budapestre!*¹³⁶ – jön, hirtelen fordulattal mégis a

¹³² HEGEDÜS, i. m., 315-352.

¹³³ Két jelentős szempontot is felvet ezzel kapcsolatban. Oka ennek: „*Marosvásárhelyen örmény egyházközség nem volt.*” S mi lehet a fontos ebben a novellisztikát az életrajz felől olvasva: „*Petelei olvasói jól tudják, hogy a katholicizmusnak milyen jelentős szerep jut műveiben*”. BISZTRAY, Petelei István családja, i. m., 6-7.

¹³⁴ Petelei és a 19. század örménységéről legutóbb Székely András Bertalan írt érdekes összefoglalást, melyben így fogalmaz: „*a korábban lezajlott vallási uniójuk s az utóbb említett emancipációjuk és migrációjuk a Kárpát-medencében igen ritka politikai és társadalmi integrációt eredményezett. Ahogy Tófalvi Zoltán fogalmazott: az örmények voltak az utolsók, akiket a magyarság integrálni tudott, politikai szempontból a magyar nemzet részeként tekintettek rájuk, és az együttélés is velük volt a legkevésbé problémás. (...) Az irodalmárok sorát Petelei Istvánnal zárom. Ő alapította a Kolozsvár c. lapot 1886-ban, de közölt a Keletben és a kolozsvári Közlönyben is. Hírlapírói iskolát teremtett, alapelve a tények, az igazság tisztelete volt. Kezdeményezte az Erdélyi Irodalmi Társaságot, kidolgozta annak alapszabályát. Életében kilenc saját regény- és elbeszéléskötete jelent meg. Alexa (Károly) a 19. század magyar novellistái közül a legjobbnak minősíti, akinek presztízse napjainkig folyamatos.*” SZÉKELY András Bertalan, *Ördög-visszaváltozás Csíksban: A magyarörmény patriotizmus fölöttébb tiszteletre méltó voltáról a Kárpát-medencében*, Székelyföld, 2016/február, <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=Mjg3NA==> (ul: 2018.09.13.). Megjegyzés: a kötetek kilences száma az *Egy asszonyért* című regénnyel együtt, Az élet két kötetét külön könyvnek számolva értendő.

¹³⁵ Bisztray Gyula szerint (aki ráadásul 1955-ös életrajzában fogalmazott így!) „*legtöbbjük ott is hagyta csengő-boltajtós üzletét, s mint tőkepezés vagy birtokos magánzó élt kényére-kedvére a Székelyföldön, városban vagy falun.*” BISZTRAY, Petelei István, i. m., 6. Török Zsuzsa tanulmánya viszont így fogalmaz: „*Petelei István családja tipikusan 19. század végi kispolgári kereskedő család.*” TÖRÖK Zsuzsa, „*Bizonyosan az igazi meglegeedés csak a családi életben van*”: *Petelei István családtagjaihoz írt levelei*, ItK, 111(2007), 228.

¹³⁶ Ezt a fordulatot talán felesleges kipellengérezni, de érthetetlen számomra: a Műgyetem épülete Pesten volt az 1871-es, e néven történő megalakulásakor. Így, bár Pest és Buda valóban csak 1873-ban egyesült, ha Petelei valaha hivatalosan is a Műgyetemre járt volna, semmivel se lett volna kevésbé „fővárosi” egyetemista, mint ha tanulmányait egy-két évvel később kezdi, már az egyesített metropoliszban. Petelei egyébként 1870-ben került fel Pestre és ekkor érdeklődött az építészmérnökség iránt, ekkor viszont az átszervezés előtt álló intézményt még Joseph

Műegyetemre iratkozik, hogy építészmérnök legyen. De még ez is tapogatózás. Nemsokára átiratkozik a bölcsészkarra, hogy történelemmel és régészettel foglalkozzék és hamarosan kedvence lesz a haladó szellemű nagy archeológiaprofesszornak, Rómer Flórisnak. Ott is maradhatna mellette tanársegédnek, lehetne idővel maga is professzor, de addigra már továbbragadja az új élmény: a természettudomány.”¹³⁷

A részlet a félreértések tárháza. Petelei ugyanis soha nem akart pap lenni, ezzel kapcsolatban csak édesanyja meg nem valósult tervéről tudni.¹³⁸ Efféle elhivatottságának részben ellentmond korán kialakuló zeneszeretete s középiskolás önképzőköri múltja is. Az építészmérnökség is téves adat¹³⁹, hiszen Petelei az építészetben csak gondolkodott. Tévedés az is, hogy a leendő író az egyetemen kifejezetten „régészettel” foglalkozott volna: ilyen szak ugyanis ekkor még nem létezett, a történészhallgatók viszont mind látogattak régészeti előadásokat.¹⁴⁰ Valójában a történelem szakon „irodalmi, nyelvészeti, történelmi és művészettörténeti előadásokat hallgatott” neves tanároktól, s több támogatója is akadt: Salamon Ferenc irodalmi irányba kívánta volna indítani, Rómer Flóris pedig a Nemzeti Múzeumban szeretne volna alkalmazni.¹⁴¹ Szó sem volt viszont egyetemi állásáról: a tanársegédség, professzorság nem más, mint ismét Hegedüs alkotó fantáziájának szuggesztív lenyomata.

A természettudománnyal kapcsolatos zárómondat pedig kifejezetten különös. Egyrészt félreérthető: a korszak régészeinek egy része ugyanis épp a természettudomány felől érkezett az ásatásokhoz. Így Henszlmann Imre, az első igazi régészeti ásatások lefolytatója eredetileg orvos volt, Tömörkény István, a szegedi múzeumigazgató gyógyszerészként végzett, a szintén szegedi régész Móra Ferenc földrajz-természetrájsz szakos tanárból lett ásató-muzeológus.¹⁴² Egyébként is, a Hegedüs felhozta érvek Petelei nem annyira természettudományos, mint

---

Polytechnicumnak hívták. Lásd az egyetem történetét: <https://www.bme.hu/egyetem-multja-tortenete> (ul: 2018.09.13.).

¹³⁷ HEGEDÜS, *i. m.*, 352.

¹³⁸ Lásd erről például MÁTHÉ, *Petelei István, i. m.*, 8., de már a legkorábbi életrajzokban is feltűnik: GYALUI, *i. m.* Nem mintha egy pap nem lehetne zene- vagy irodalomszerető, de Petelei kamaszkorából alapvetően a sokszínű érdeklődésről, nem pedig a Hegedüs feltételezte vallásos elmélyedésről maradtak fenn emlékek.

¹³⁹ „1870-ben, amikor Budapestre kerül, még azon gondolkodik, hogy műépítész legyen. A család valamelyik ága bizonyára az építőipar területén tevékenykedett. (...) Gyalui szerint a reál tudományok, pontosabban a matematika riasztotta el Peteleit a műegyetemtől, s ennek következtében iratkozott be 1871-ben a Bölcsészkarra történelem tanári szakra.” – foglalja össze a levelekből és emlékezőesékből kiolvasható eseményeket Török Zsuzsa. TÖRÖK, „Bizonyosan az igazi megalégedés csak a családi életben van”, *i. m.*, 229. Lásd még: BISZTRAY Gyula, *Petelei István írói leveleskönyve elé, i. m.*, 7. Gyalui Farkas annak idején egyébként még utánajárt, s megállapította, hogy Petelei ugyan látogatta egy évig a Műegyetemet, hiszen ott ismerkedett össze későbbi barátjával Bedőházy Jánossal is, mégsem iratkozott be soha: leckekönyve 1871-ben, a bölcsészkar első tanévvel kezdődött, vagyis érettségije után egy évig „szabadúszóként” élt a fővárosban, nem pedig rendes egyetemistaként. GYALUI, *i. m.*, 9-11.

¹⁴⁰ DR. KÜRTI Béla, *A régész Móra = Az ezerarcú Móra Ferenc*, szerk. BALOGH Csilla, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2007, 5-9.

¹⁴¹ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 7.

¹⁴² KÜRTI, *i. m.*, 8.

inkább irodalmi-filozófiai felfedezőútját sejtetik. Másrészt a természettudományok iránti érdeklődésre való hivatkozás Hegedüsnel egy újabb hosszú kitérőt vezet be Petelei szellemi tájékozódásáról, amelyről ismét nehéz jót mondani. Nem szolgál ugyanis másra, mint hogy (az író „haladó” voltának bizonygatásán túl) megmagyarázza Petelei rejtélyes pesszimizmusát. Végkövetkeztetése: *„a teológiai világgép elenyészése pesszimizmusba torkoll.”*¹⁴³ Ilyen egyszerű volna: a hitét vesztett író már ifjan pesszimistává vált? Ahhoz, hogy erre a kérdésre nemmel válaszoljak, nincs szükség semmiféle modern irodalomelméleti érvelésre. Elegendő csak Bisztray Gyula már idézett figyelmeztetésére visszagondolni: milyen fontos szempont a Petelei-novellák elemzésénél, értelmezésénél a vallásosság, a hit aspektusa.¹⁴⁴ Vagy elolvasni az író első kötetben kiadott levelét, amelyet már jócskán felnőttkorában írt, s amelyet így zár: *„Tartson meg a Jézus olyan szeretetben, amilyenben én tartalak”*.¹⁴⁵ Így azután alapjaiban kérdőjeleződik meg Hegedüs fő állítása, hogy Petelei bölcseleti és antiklerikális alapon pesszimista lett. Mindenesetre a pesszimizmust érdemes az író ismeretlensége mellett másodikként felvenni a Peteleivel kapcsolatos örök legendák, toposzok listájára. Valószínűsíthető, hogy Hegedüs fenti, teljességgel téves eszmefuttatását is e toposz ismerete váltotta ki: feltételezve, hogy Petelei pesszimista volt, igyekezett e jelenséget megmagyarázni.

Az sem igaz, hogy a fiatal Peteleit természettudomány-élménye távolítaná el a fővárostól: arról ugyanis Hegedüs nem ír, hogy Petelei szülei miatt pályázik meg egy otthoni tanári állást (melyet nem nyer el), ekkor kezdődő betegsége pedig mindentől függetlenül nem sokkal később mintegy négy évig tartó tétlenségre kárhoztatja.¹⁴⁶ Vagyis: hiába képzeljük el a Nemzeti Múzeum gyakornokaként az ifjú Peteleit, ez az alternatív életrajz semmivel sem ígérne optimistább jövőt, mint amilyenben Peteleinek végül része volt.¹⁴⁷ Ehhez még hozzá lehet tenni,

¹⁴³ *„Megismeri Darwin tanait, kezdetben lelkiismereti okokból vitába száll a modern biológiával, de idegőrlő lelki válságokon át végül is győz az igazság szomjúsága. Egészen közel került a materializmushoz, ugyanannak a biológiai determinizmusnak hitvallója, amely körülbelül ugyanebben az időben alakítja ki Zola naturalizmusát. De a teológiai világgép elenyészése pesszimizmusba torkoll.”* HEGEDÜS, i. m., 352. Ezek a gondolatok egyébként vélhetőleg Kéri József Petelei-könyve előszavának hatására kerülnek be Hegedüs arcképébe, de jól érzékelhető a különbség, mit írt Kéri (1956-ban Romániában!) korszellemtől áthatva, de valódi ismeretekre alapozva, s mit Hegedüs, át- és félreértelmezve és kibővítve a valóságot. *„Mint a kor haladó fiataljait, őt is erősen foglalkoztatja a darwini leszármazástan elmélete. Ezt a haladó felfogást még kolozsvári tanulmányainak idején ülteti el tudatában középiskolai tanára, Parádi Kálmán, a harcok darwinista és materialista. Ifjúságának eszméitől Petelei később eltávolodott. A Parádi iránt érzett mély szeretetét azonban élete végéig megtartotta.”* KÉRI, Petelei István, i. m., 7.

¹⁴⁴ *„(T)örténeteinek nemcsak erkölcsi világa, hanem szereplői és színtere (sic!) is – papok, kispapok, szerzetesek, kolostorok, stb. – emlékeztetnek az egyéniséget formáló vallási erőkre.”* BISZTRAY, Petelei István családja, i. m., 7.

¹⁴⁵ *Petelei István Jakab Ödönnek, 1879. január 18. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 39.*

¹⁴⁶ BISZTRAY, Petelei István, i. m., 7-8.

¹⁴⁷ Legfeljebb nem jutott volna ideje novellákat írni: amelyek így viszont 1878-tól már folyamatosan születtek.

hogy sem Pesten, sem otthon nem a természettudomány, hanem a társadalom- és történelemtudomány körében végzett szakmai munkát, hiszen mindvégig a céhek történetével kapcsolatban kutatott és publikált.¹⁴⁸

A fentiek után végre – immár Hegedüs arcképvázlatának utolsó oldalra érve – szóba kerül Petelei harminc éven át tartó írói pályája is. Ám erről is leginkább csak erős pontatlanságokat olvashatunk, mint például az alábbi három, semmivel sem igazolható állítás, amelyek cáfolatát részletesen a jegyzetekben mutatom be: „*Korai novellái prózában írt balladák, de olyan prózában, amelyeket szinte versszerűen, ritmikusan lehet olvasni.*”¹⁴⁹ „*A balladai hang mellett egyre erősebb írásaiban a szatíra, de olyan szatíra, amelyben nincs semmi igazán nevetnivaló. Sokan meg is sértődnek tőle, mert azok is magukra ismernek szemléletesen ábrázolt és a leírás puszta tényével elmarasztalt alakjaiban, akikre nem is gondolt.*”¹⁵⁰ „*Petelei életműve teljes: novellái és remekműű regénye, A fülemüle (sic!) komor, reménytelen, de teljes körképet örökítenek meg egy világtól elmaradt, embertelenségekkel teljes vidéki városi világról, csalódottokról, eltévelyedettekről, az örület határán tévelygőkről és megtébolyodottokról. Saját lelkében élte mindezt. És ez a lélek túl érzékeny volt.*”¹⁵¹ Az utolsó sor mintha nemcsak azt sejtetné, hogy a novellák sötétsége Petelei búskomorságából eredeztethető, hanem azt is, hogy visszahatott arra.

Ezzel egy újabb legendás(ított) tény rögzül Hegedüs írásában: Petelei általános búskomorsága. Holott a „*mániákus depresszió*”, melyet Hegedüs már portréja első bekezdésében

¹⁴⁸ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 78-81, KOZMA Dezső, *Petelei István életrajzi adatai* = PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. K. D., Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 230.

¹⁴⁹ HEGEDÜS, i. m., 352. Talán mondani sem kell, hogy ez így nem lehet igaz: a ritmikus próza és a „prózában írt ballada” közhely érthetetlen túlmagyarázásával és félreértésével találkozunk az állításban. Próbáljuk „*versszerűen, ritmikusan*” olvasni Petelei első kötetének tényleg balladisztikus első sorait, és máris kudarcot vall a módszer. „*Alszol-e? / »A szemem se hunyom le.« / »Virrad-e valjon? Mintha kakasszót hallottam volna.*» PETELEI István, *Árva Lotti* = PIÖN I-II, 9. Kántor Lajos is leszögezi, hogy ez a kifejezés félreértés: valójában hangulatnovelláról, balladai hangulatú novelláról van szó! KÁNTOR Lajos, *Líra és novella: A súlyom-elméletől a Tamási-modellig*, Bukarest, Kriterion, 1981, 53.

¹⁵⁰ E véleményben egyértelműen két különböző dolog keveredik. Egyrészt Petelei cikkeinek hatásossága, polemikussága, hogy sokszor nem szégyellte kipellengérezni kora visszasságait, s tárcáiban, kritikáiban akár egyes személyekkel kapcsolatban is véleményt nyilvánított. („*Másfél év alatt félszáznyi írása olvasható*” – írja a *Kelet* időszakáról Kozma Dezső – „(...) *heves polémiákat elindító cikkek.*” KOZMA, *Előszó: Petelei István*, i. m., 11.) Másrészt az a vándoranekdota, hogy az író beleírja ismerőseit a műveibe, mire azok magukra ismernek és megsértődnek. Ezzel szemben Petelei novellabeli alakjait a kritika néhány esetben egyenesen életszerűtlennek vagy érdektelennek bélyegezte, „*kiírt*” ismerősökről sehol sem sikerült adatot találnom. „*Megírt*” családtagok, személyek esetében (pl. anyai nagynénje, vagy apai nagyapja) pedig kizárólag kedves, hízelgő megörökítésről maradt fenn családi emlék, bár ezek többsége is inkább visszakövetkeztetés, mint valódi, Petelei által is vállalt kapcsolat a valós és a költött személy között. Előbbiről például: „*alakjai nem a társadalom azon szerencsétleni, a kiknek sorsa tartós érdeklődést kelthetne bennünk.*” Ferenczy József kritikája a *Keresztekről*, idézi: TÖRÖK, *Jegyzetek*, i. m., 588. Utóbbiról lásd: BISZTRAY, *Petelei István családja*, i. m., 7, 10.

¹⁵¹ HEGEDÜS, i. m., 353.

(egyébként helytelenül) emleget, Peteleit bizonyosan nem jellemezte,¹⁵² s az emlék, melyet többen megörökítettek, Petelei létező jókedve még a késői, személyes levelekben is felfedezhető, már bőséggel az író betegsége idején.¹⁵³ Elmondható, hogy Petelei az elérhető családtörténeti adatok alapján nem örökletes betegségben szenvedett.¹⁵⁴ Állapota élete során folyamatosan változott, 1890-es, az őt idegbetegségétől függetlenül érő (két) roszszullétig teljes erőbedobással volt képes részt venni Erdély irodalmi életében újságíróként és lapszerkesztőként, ekkor írt Szúnyog-cikkeinek ironikus-cinikus, modern, közösségformáló hangvételét pedig hatalmas tévedés lenne valamiféle lelki torzulással magyarázni.¹⁵⁵ Az 1891-es felépülés után kímélő életmódra szorult, lassanként visszavonult az újságszerkesztői, közírói élettől, s elszenvedett betegsége hatására nyilván neurózisa is súlyosbodott. Ám ettől függetlenül 1906-ig még folyamatosan dolgozott új és új novelláin, részt vett családja életében élvezetes leveleket írva,¹⁵⁶ számos új barátságot kötött, s Erdély irodalmi-közösségi életében is tevékenyen közreműködött.¹⁵⁷ 1890 és halála között adott ki összesen hét megjelent könyvéből négyet (az utolsó, *Az élet ráadásul kétkötetes volt*), s ekkoriban az addigiak sokszorosára nőtt írói termékenysége is. Így például az élete során megjelent 204 elbeszélése közül 126-ot 1892 után írt, legtöbb friss novelláját egy igen késői évben, 1903-ban jelentette meg, a második legtöbbet pedig 1897-ben és 1902-ben.¹⁵⁸

¹⁵² Az állandó tapintat miatt Petelei betegsége a legtöbb életrajzban csak mint „betegség” említődik, ez azonban nem „kíméli az író emlékét”, hanem sokkal inkább legendásító félreértésekre ad okot. Már első méltatói és értékelői lényeg alapvonalának tekintették idegbajját. Schöpflin Aladár például keményen ítélkező *Nyugat*-cikkében így írt: „*Nem véletlen, hogy Petelei alakjain oly gyakran lehet konstatálni bizonyos idegrendszerbeli abnormitásokat, – neki magának is, tudjuk, idegbaj tette élete nagyobb részét kínossá.*” SCHÖPFLIN, *i. m.* Ez a „bennfentes” tudás ma is kihat az életmű értékelésére, sőt, megközelítésére. További félreértések okozója, hogy Bisztray Gyula már említett művében szifilisz miatti agykárosodást sejtet, az elborult elmével meghaló Bajza, Kemény és Tompa mellett Petelei sorstársaként felsorolva még Ady Endrét is. „...*elhatalmasodott rajta a végzetes betegség, mely Bajzától, Kemény Zsigmondtól, Tompa Mihálytól egészen Ady Endréig annyi nagy magyar írói tehetséget fosztott meg értékes alkotó évektől.*” BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 9. Ez azonban semmiképp sem egyeztethető össze a kamasz Petelei betegségével. Érdekes, hogy Szentimrei Jenő –tévésen – így jellemezte: „*idegösszeomlásnak hívják azt a betegséget, mely miatt 1892-ben visszavonult a lapszerkesztéstől.*” SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 22. A Hegedüs említette „mániákus”, vagyis mániás (illetve inkább pszichotikus) depresszió kórtörténetileg nem bizonyított, neurózis, depresszió viszont helyenként már a levelekből is kitetszik. Igen fontos a kórtörténetben az 1890-es roszszullét, amelyet a kortársak agyszéllhűdésnek neveztek (lásd erről: MÁTHÉ József, *Három Petelei-levél*, *ItK*, 103(1999), 211.), Kéri József agyvérzésként hivatkozik rá („*Rövid időközökben kétszer kap agyvérzést.*” KÉRI, *Petelei István, i. m.*, 9.), de manapság a (részleges) felépülés tényei alapján valószínűbb stroke-ot sejtteni benne. (Dr. BODNÁR Ferenc szíves szóbeli közlése.)

¹⁵³ Például: „*én ott Gábornál vacsorálok, de én most is még mindig igen szolid, vén fiú vagyok. Nem hiszi-e? Nem hozza oda a feleségét?*” – írja tizennyolc évi boldog házasság után. Nem a világ legeredetibb tréfája, de ez a jókedvű fordulat a már igen beteg, ötvenhárom éves, 1905-ös Petelei tollán születik meg. *Petelei István Gyalui Farkasnak*, 1905. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 243.

¹⁵⁴ BISZTRAY, *Petelei István családja, i. m.*, 3-18.

¹⁵⁵ Lásd erről: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 167-189.

¹⁵⁶ Lásd a fentebb idézett közléseket BISZTRAY, MÁTHÉ, TÖRÖK, *i. m.*

¹⁵⁷ Ekkor szervezte újjá a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot, s 1897-ben még székely mesegyűjtő pályázatot is hirdetett. KOZMA, *Petelei István életrajzi adatai, i. m.*, 230.

¹⁵⁸ Ahogy arról rövidesen részletesen szó lesz: lásd bizonyításhoz a teljes 4. mellékletet.

Mégis, Hegedüs Géza számára arcképében a komorság, depresszió, lelki baj válik Petelei alakjának – s épp ezért novellisztikájának is – legfontosabb jellemzőjévé. „Az a búskomorság, amelyet az elmegyógyászat »mániákus depressziónak« nevez, s amely végül is a tébolyultságig hatalmasodott el az írón, rásüiti bélyegét egész zordon életművére.”¹⁵⁹ – olvashatjuk még a portré elején: a búskomorság (az emberé) és a zordon szó (az életműé) együtt szerepel az elmegyógyászat, depresszió, tébolyultság sok jót nem sejtető kifejezéseivel. Ez a tendencia később is visszatér: „Petelei az egész magyar irodalom legnyomasztóbb írója, még remekművű szatíráiban is; soha nálunk ilyen humortalan szatírákat nem írtak. (...) Petelei meggyötri az olvasót, de olyan művészi színvonalon, hogy lesújtva egyben felemeli a lelket.”¹⁶⁰ Jól látható, hogy az emberre és a betegségre vonatkoztatható fogalmak az életmű magyarázóivá válnak. Különösen kiváló példa erre ez a mondat: Petelei „az igényes olvasmányokat igénylők írója volt, azoké, akik elviselik, ha az író az élet komorságait, bánatát, lélekkavarodását szembesíti velük.” Vajon a lélekkavarodás szó birtokos személyjele melyik korábbi szóra vonatkozik: az életre vagy az íróra?¹⁶¹

Ez a kettősség, az egész portrén eluralkodó lelkibetegség-toposz még az olyan életrajzi tényekre is kiárad, mint Petelei (minden szemtanú szerint vitathatatlanul boldog) házassága. „Idősebb korában ugyan végre kijut egy pillanatnyi boldogság is. Szerelmes lesz, viszontszerelemre talál, megnősül, és a kitűnő, hozzá hasonlóan kulturált és érzékeny lelkű asszony szerelmes türelemmel áll az egyre súlyosabban idegbeteg férj mellett.”¹⁶² – írja Hegedüs, a harminchat éves írót „idősebb”-nek,¹⁶³ a boldogságot (vagyis a házasságot, amely mintegy huszonkét évig tartott) „pillanatnyi”-nak nevezve. Hiába, hogy Bisztray Gyula és mások¹⁶⁴ is hangsúlyozták, hogy a Petelei-házaspár a férj (ideg)panaszai ellenére igen nagy harmóniában élt, s a feleség szerető társául és igaz támaszául szolgált a betegségét egyébként az utolsó időkig legyőzni akaró és tudó írónak. A fenti hamis beállítás ezt a sajátos, tiszteletre és nem sajnálatra méltó (és

¹⁵⁹ HEGEDÜS, *i., m.*, 351.

¹⁶⁰ *Uo.*, a kiemelések tőlem származnak. Hozzá kell tenni, hogy a meglehetősen színvonalatlan e-book-kiadásnak hála (ahol a kiadó sokszor nem is ismeri az általa kiadott könyv pontos tartalmát) Az élet című Petelei-kötet 2016-os e-book-változatának ezek a teljességgel megtévesztő gondolatok váltak a fülszövegévé: mivel nyilván erre sikerült először rábukkanni az interneten.

¹⁶¹ *Uo.* Mit állít Hegedüs Géza, mivel szembesítette Petelei az olvasóit? Az élet komorságával, bánatával és lélekkavarodásával vagy az élet komorságával és saját (az író) bánatával és lélekkavarodásával? Figyelembe véve a megszemélyesítés értelmi határait (van-e „lélekkavarodott élet”?), én a nyelvtani logika alapján a második jelentést választanám, így viszont ez a mondat is csak tovább erősíti az olvasóban a „bánatos” és „zavarodott” Petelei képét.

¹⁶² *Uo.*, 353.

¹⁶³ Az esküvő 1888-ban volt. BISZTRAY, *Petelei István családjá, i. m.*, 13.

¹⁶⁴ *Uo.*, 13-15. Gyalui Farkas és mások emlékeire is hivatkozik.

huszonkét évig tartó) kapcsolatot fokozza le a rövid ideig tartó, türelmes halálba ápolás szintjére: pusztán azért, hogy a portré patetikus hangulatának megfelelően minden a „szörnyű vég” felé mutasson.

Amely azután el is érkezik: hiszen Peteleit élete utolsó évében valóban idegklinikára szállították, s ott is halt meg 1910 januárjában. Hegedüs azonban hat bekezdéses portréjából majdnem egy egészet csak erre a tényre szán (ráadásul minden konkrétumot is kihagy belőle). *„Idegzete (Peteleié) azonban végül is felörlődik. A depresszió legyőzi, elmeorvóasztati kezelésre szorul. Alighanem a tébolydában is jobban látta a szenvedő emberek igazságát, mint azok, akik odakint már csak az örületet látták benne. Ötvennyolc éves korában halt meg az elmeorvóintézetben.”* – válik Peteleiből egyfajta tisztán látó Popriscsin, miközben valójában az író csak élete utolsó egy hetét töltötte idegklinikán, s akkor már nem is volt tudatánál.¹⁶⁵

Így számol tehát be az írói életpályáról az a portré, amely nyilvánvalóan a legolvasottabb Petelei-életrajz jelenleg. Körvonalaz három legendás tény: az ismeretlenségét, a pesszimizmusát és az örülségét (lelki betegségét), s az életút összes valódi és kitalált tényét e három toposz szolgálatába állítja.

Az első kettő már a Hegedüs Géza által megokolt formájában is vitatható. A harmadik toposzt a szöveg kulcsszóhálózata szintjén is kiépítő törekvéssel pedig jól szembeállítható Bisztray Gyula objektív, nem mentegető, de nem is túlzó állítása: *„Az idegrendszerében súlyosan megtámadott írónak a külső eseményektől alig érintett, de nagy belső vívódások közt folyt munkás élete 1908-ig tartott. Ekkor teljesen elhatalmasodott rajta a végzetes betegség, mely Bajzától, Kemény Zsigmondtól, Tompa Mihálytól egészen Ady Endréig annyi nagy magyar írói tehetséget fosztott meg értékes alkotó évektől. Ekkor már nem dolgozott többé. Amit írt: teljes szellemi erejében írta.”*¹⁶⁶ Az életmű tehát nem rendelődött alá a betegségnek, hangsúlyozza Petelei első igazi, kutató életrajzírója. Egyébként már a tanítvány és jó barát, Gyalui Farkas is leszögezte ugyanezt. Adatai szerint 1908 végétől Petelei valóban idegbajban szenvedett („fantáziák”-kal és „látományok”-kal). 1890-es első agyvérzése után azonban még *„hatalmas szervezete kiépült s ő újból munkához látott, mikor újabb hasonló baj érte”* (a második agyvérzés). Ám ebből is felépült, s bár *„A közélettel többé nem foglalkozott, ellenben egészsége annyira*

¹⁶⁵ Petelei az 1901-ben megnyitott kolozsvári Lechner-klinikán hunyt el tüdőgyulladásban. Az alapító, Lechner Károly ideggyógyász tanította korábban Purjesz Béla kolozsvári orvost, aki mindvégig kezelte Peteleit. Az író (aki még halálakor sem töltötte be az ötvennyolcadik életévét) csak 1909 szilveszterén szállították be a klinikára, s 1910. január 5-én halt meg: nem egészen hat napot töltött tehát csak ott. KÉRI, *Petelei István, i., m., 9.*, KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m., 69-70.*, TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i., m., 11.*

¹⁶⁶ BISZTRAY, *Petelei István írói leveleskönyve elé, i. m., 8.*

helyreállott, hogy az irodalomhoz, első és igazi szerelméhez, visszatérhetett.”¹⁶⁷ „Petelei visszavonulását a publicisztikától kizárólag testi betegség, az apoplexia okozta. Elmulván e baj következményei, Petelei egy egészséges, munkára képes és dolgozó író lett ismét.”¹⁶⁸ Minderről az írói és a novellista életmű minden biográfiánál nyíltabban tanúskodik.

A későbbi életrajzi összefoglalások egyébként azt is bemutatják, a visszavonult életet élő Petelei sem volt búskomor, idegbeteg „remete”. Kéri Józsefnél olvashatók a következők: „Haláláig itt él (Marosvásárhelyen). Csak ritkán látogat el Kolozsvárra, egy-egy irodalmi felolvasásra, Budapestre, hogy új kötetét előkészítse. Újjászervezi a Tolnai Lajos alapította Kemény Zsigmond Irodalmi társaságot (sic!), egész energiáját az írásra fordítja. Alaposan, megfontoltan, nagy műgonddal dolgozik. Szabad idejében a testi munkának hódol: asztaloskodik, kertészkedik.”¹⁶⁹ Kozma Dezső pedig így fogalmaz: „Irodalmi tevékenységét azonban tovább folytatja. Újjászervezi a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot, és mint a társaság elnöke 1897-ben pályázatot hirdet a székely népmesék és mondák összegyűjtésére. Újra és újra tollat vesz kezébe, újabb novellásköteteket jelentet meg, érdeklődéssel figyeli mindazt, ami az irodalmi életben történik; felolvasásokat szervez, elmondja véleményét egy-egy könyvről, barátaitól lapkivágásokat kér, széles körű levelezést folytat.”¹⁷⁰ Vagyis, talán még a fenti Bisztray-féle megfogalmazást – „a külső eseményektől alig érintett, de nagy belső vívódások közt folyt munkás élete” – is túlzásnak lehet tekinteni. Épp ezért – elvileg egyértelmű lenne ezek alapján, hogy – a művek hangulatát a fenti, valójában hamis életrajzi toposzokkal nem érdemes, sőt, felesleges is magyarázni.

Mégis, egy sokkal újabb és sokkal átgondoltabb vállalkozás, A gyermek című 2013-as válogatáskötet Urbán László írta előszavában is szinte szó szerint ugyanezekkel a gondolatokkal találkozhatunk. Többek között ezzel a mondattal: „Minden bizonnyal betegségéből, s mindinkább eluralkodó betegségtudatából következik a komor témák, a halál, temetés, pusztulás, enyészet hangsúlyos megjelenítése” Petelei prózájában.¹⁷¹ Dr. Urbán László megragadó őszinteséggel fogalmazza meg gyűjteményes könyve bevezetőjében, miért is állított össze kötetet Petelei harminchét, korábban könyvformában még kiadatlan elbeszéléséből. „Nem vagyok kutatója életművének, de szeretem írásait és tisztelem (számomra rendkívül szimpatikus) szemé-

¹⁶⁷ GYALUI, i. m., 32.

¹⁶⁸ Uo., 34.

¹⁶⁹ KÉRI, Petelei István, i. m., 9.

¹⁷⁰ KOZMA, Petelei István életrajzi adatai, i. m., 230-231.

¹⁷¹ URBÁN, i. m., 12.

lyiségét, mely e mai, mindenáron sikerorientált világunkban egy különutas-magatartást körvonalaz.” – vallja.¹⁷² Azonban már itt megjelenik Petelei különállásának mítosza, s minél inkább kiáll Petelei mellett ez a vele erősen rokonszenvező bevezetés, annál jobban fel- és megújítja a vele kapcsolatos legendaképzést is.

Életrajzával kapcsolatban úgy próbálja összesimítani a különböző életrajzok látszólag ellentmondásos tényeit, hogy abból igen különös, csak félig igaz mondatok születnek. Például „A pesti egyetemen bölcsészetet és mérnöki ismereteket tanul, de nem szerez diplomát, hazatér és írni kezd.”¹⁷³ „Már középiskolai tanulmányait, s később az egyetemieket is megszakítja ideg-betegsége.”¹⁷⁴ A házasság ismét betegápolássá degradálódik: „feleségül veszi Korbuly Irmát, aki hűségesen ápolja betegségében”.¹⁷⁵ A legérdekesebb azonban az életrajzi áttekintést záró két mondat: „1890 szilveszterén bekövetkező agyvérzése (agyérgörcse?) véget vet szerkesztői tevékenységének és részben aktív írói karrierjének. Utód nélkül, 1910. január 15-én hunyt el Kolozsvárott.”¹⁷⁶ Amellett, hogy két pontatlanságot is tartalmaz – Petelei a jelzethél majdnem egy évvel később, vagyis csak 1891. október 1-én fejezte be lapja, a *Kolozsvár* szerkesztését, továbbá nem január 15-én, hanem január 5-én halt meg¹⁷⁷ –, ez a lezárás olyasféle érzést kelt az olvasóban, hogy Petelei életének utolsó húsz évében (vagyis harmincnyolc éves korától haláláig!) valójában már (szinte) semmit sem volt képes dolgozni. Az egymást szorosán követő két mondat (mindenféle átvezetés, a Petelei 1890 és 1910 közötti tevékenységére való bármiféle utalás nélkül), összekapcsolva a szerzőnek azzal a később még részletesen elemzendő állításával, hogy Petelei nemcsak keveset írt, de hosszú terminusokon keresztül egyáltalán nem dolgozhatott, természetesen egyértelműen sugallja, hogy ez a húsz év ilyen, csak betegséggel, alkotó munka nélkül telő időszak volt.

Ezzel szemben, ahogyan az előző oldalakon olvasható volt, Petelei a lapszerkesztéstől való visszavonulása után is aktív és termékeny írói életet élt. 1890-1891 után még négy kötete

¹⁷² *Uo.*, 6-7.

¹⁷³ *Uo.*, 6. Petelei nem egy egyetemen tanulja a két „szakirányt”, nem is ebben a sorrendben tanulja, munkaképes tanárként tér haza, állásra is pályázik, még ha nem is nyeri el, ráadásul már tanulmányai közben is ír, szakcikketek. (Lásd erre és a későbbiekre a korábban, Hegedüs portréjánál már elmondottakat.)

¹⁷⁴ *Uo.* A két „megszakítás” súlya közel sem azonos, a mérnöki (inkább építészeti) pályának nem betegsége miatt, hanem a humán tudományok miatti érdeklődésből fordít háttal, „nagy” fiatalkori betegsége pedig már azután éri, hogy befejezte fővárosi tanulmányait.

¹⁷⁵ *Uo.*

¹⁷⁶ *Uo.*

¹⁷⁷ *Uo.* A téves halálozási dátum bizonyára a Pozsvai Györgyi szerkesztette *Őszi éjszaka* kötet életrajzából került Urbán László könyvébe, ahol sajnálatosan elírva valóban 15. szerepel. POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek = PETELEI István, Őszi éjszaka*, vál. POZSVAI Györgyi, Bp, Anonymus, 2002, 261. De Urbán máshol is rendre elír dátumokat, adatokat: a *Keresztek* kötetet 1882 helyett 1888-ra teszi, Petelei első megjelent írását pedig 1878 helyett 1879-re, s az *Erdélyi Híradó* helyett a *Magyarország és a Nagyvilág*ot adja meg lelőhelyéül (pedig ez csak a második megjelenési helye volt). *Uo.*

jelent meg, benne szerzői kötetben valaha is kiadott novelláinak 74 %-ával (64 a 87-ből, ugyanis csak 23 való az előző három kötetéből). Utolsó befejezett elbeszélését 1906-ban írta. 1908-ban még megjelent *Az élet* című, 1905-ös kétrészes gyűjteményének második, egykötetes kiadása, s még ez év decemberéből is tökéletesen érthető, megszerkesztett és érdekes tárgyú levelei maradtak fenn, saját (igaz, kissé zaklatott, így a réginél nehezebben olvasható) kézírásával. Utolsó publikált írása (*Az uram* című novella hetedik közlése) 1909 márciusában jelent meg. Vagyis: nemcsak hogy nem volt terméketlen, már csak a korai halál felé vezető út ez a húsz év – ahogy Urbán László összefoglalásából kitetszik –, de meglepő módon éppen az írói kiteljesedés időszakává vált. Rövidesen ismertetendő vizsgálataim alapján egyértelmű, hogy éves viszonylatban Petelei épp 1897 és 1903 között publikálta a legtöbb első novellaközlését, az a három év pedig, amikor (a sokadik közléseket is beleszámítva) a legnagyobb számú Petelei-novella kerülhetett az olvasók kezébe, 1905, 1897 és 1898 volt. Vagyis épp azok az évek, amelyeket Urbán László (szinte vagy teljesen) némának tekint.¹⁷⁸

Ám bármit is mondanak a – sajnos a legendatovábbadók előtt ismeretlen – számok, a Petelei életrajzában állandóan feltűnő két toposzból (búskomorság avagy pesszimizmus, illetve a lelki betegség) egyértelműen következik a terméketlenség feltételezése és az írói teljesítmény alábecsülése. Ahogyan Urbán Lászlónál is, aki – célja szerint épp tévhiteket eloszlatandó – külön foglalkozik a kérdéssel, valóban keveset írt-e Petelei. Így fogalmaz: „*Az életében megjelent hét kötet és a halála utáni, a hagyatékot feldolgozó Elbeszélések I-II. (1912), amit özvegye rendezett sajtó alá, valóban nem tanúskodnak kiemelkedő írói termékenységről, össze sem mérhetőek Mikszáth, Jókai életművével.*” „*Egyes periódusokban nem írhatott, másokban az újságszerkesztés tiltott. Mindenesetre foghíjas az alkotói kronológia, előfordul olyan év, hogy alig találunk új Petelei-novellát.*”¹⁷⁹

Valószínűleg fel sem kellene tenni a kérdést, hogy az „írói termékenység-vizsgálat” mércéjéül miért éppen a magyar irodalom mindenfajta értelemben elképesztően, átlag feletti mértékben magas műszámmal rendelkező két íróját választja ki a szerző, s miért nem többi kor- és novellistatársával veti össze Peteleit. Ennél azonban jelentősebb kérdés, hogy milyen számokat is vesz alapul: hiszen az itt idézett első mondat alapján mindössze a szerzői kötetek és az *Elbeszélések* két darabjának tartalma alkotja ezt a viszonyítási alapot. Holott Petelei kiadatlan, illetve csak sajtóközlésben megjelent munkái a novellák számát már jelentősen megemelik. A kritikai kiadás III-IV. része alapján Petelei szerzői kötetben meg nem jelent novelláiból 137

¹⁷⁸ A vizsgálat ismertetése rövidesen következik. Az itt felhasznált adatok leolvashatók a melléklet 4.4. táblázatáról, valamint a 4.5. és 4.6. diagramjáról.

¹⁷⁹ URBÁN, *i. m.*, 7.

van,¹⁸⁰ s mivel a szerzői kötetek anyaga 87 novellából áll, elmondható, hogy a „Petelei István összes novellái”-korpusz (legalább) 224 elbeszélésből áll.¹⁸¹ Ezeknek a szerzői kötetekben kiadott írások csak mintegy 39%-át adják, s még ha a posztumusz elbeszélés-gyűjtemény hatvanöt írását is hozzáadjuk, akkor is elmondható, hogy Urbán László csak a Petelei-novellisztika mintegy 68%-a alapján hozta meg ítéletét. Ráadásul ha írói termékenységről beszélünk, akkor Peteleinek a folyóiratokban megjelent különböző műfajú írásait, cikkeit, Szúnyog-tárcáit is figyelembe kellene venni ahhoz, hogy megítélhessük, valóban voltak-e „néma évei”.¹⁸²

Még inkább megkérdőjelezhető az alkotói kronológia fenti emlegetése, ilyen ugyanis Urbán könyvének születésekor nem létezett, így nehéz lett volna egyáltalán rámutatni azokra az évekre (leszámítva természetesen a legutolsót), amikor Petelei nem vagy alig írt.¹⁸³ Egyértelmű, hogy Urbán nem tudott Török Zsuzsa munkájáról, amely sajnos azt eredményezte, hogy megmaradt a bizonytalan és pesszimista becsléseknél: a valóságban ugyanis nem valós, hogy Peteleinek lettek volna 1906 előtt olyan évei, amikor nem alkotott, s 1910 előtt olyan évei, amikor nem publikált.¹⁸⁴

Miközben le kell tehát szögezni, hogy a novellaszerző Petelei a valóságban sokat írt és bizonyos időszakokra nézve még többé-kevésbé egyenletesen is,¹⁸⁵ egy másik szempont is

¹⁸⁰ Török Zsuzsa gyűjteménye (PIÖN III-IV.) az összes sajtómegjelenésben és kéziratban megtalálható novellát felöleli.

¹⁸¹ Ahogyan erről később szó lesz, a novellák száma bizonyos szempontból bővíthet, innen a fenti „(legalább) 224” kifejezés.

¹⁸² URBÁN, *i. m.*, 17. Urbán László egyébként annak ellenére, hogy az előszó állítása alapján a tárcák közlésétől eltekintett, felvett a novelláskötetébe olyan írásokat is szép számmal, amelyeket Török Zsuzsa, a kritikai kiadás szerkesztője nem tekint novellának. Ezek felsorolása a 3.3. mellékletben található.

¹⁸³ Ezen a helyzeten változtatott a kritikai kiadás megjelenése, Török Zsuzsa munkássága, illetve – bízom benne – a jelen dolgozat adatsorai és elemzései is hozzájárulhatnak a kép tisztábbá tételéhez.

¹⁸⁴ Csak a 224 novellát nézve sem voltak ilyen munkátlan évek: pontosabban 1907-ben Peteleinek egy novellája sem jelent meg, 1908-ban viszont 32. Igaz, a kritikai kiadás III-IV. kötete egy évvel az Urbán László-féle gyűjtemény után látott napvilágot, de szerzője-szerkesztője, Török Zsuzsa szinte folyamatosan dolgozott rajta a szerzői kötetek korábbi, 2007-es megjelentetése óta. Így különös, hogy ez a projekt annyira nem érintkezett Urbán saját kutatási területével, hogy ő a 2012 októberében lezárt *A gyermek* című kötetéhez gyakorlatilag ugyanazt az anyagot nézte át szövegválogatás céljából, amelyekkel Török Zsuzsa is dolgozott, azokat kritikai kiadásra előkészítve, szinte párhuzamosan. Az, hogy Urbán nem tudott a készülő kritikai gyűjteményről, azért is bizonyos, mivel egy helyütt ezt írja: „A teljes életmű áttekintését akadályozza, hogy mindmáig nincsen összegyűjtött életműkiadás, mely tartalmazná az összes, időszaki kiadványban és hagyatékban fellelhető írást. Így csak becslésekre vagyunk utalva.” URBÁN, *i. m.*, 9. Ezzel szemben 2012-re, Urbán kötete lezárása, vagy 2013-ra, a megjelenése idejére az alap kutatás már lassanként befejeződött és Török Zsuzsa már a saját, kritikai kötetei kiadásának előkészítésén dolgozott. Vagyis – akár – adatokkal is szolgálhatott volna a becslések helyett Urbánnak. Lásd: (2011, a PhD fokozata megszerzése után) „A posztdoktori ösztöndíj három éves futamideje alatt a vállalt feladatot sikeresen teljesítettem. A (Petelei életében csak újságban megjelent) novellák mennyiségi feltérképezésére, első megjelenési helyüknek az azonosítására, a lappangó kéziratok felkutatására vonatkozó korábban elkezdett alap kutatásokat kiegészítettem és lezártam, a kötet szerkezetét véglegesítettem, a gépre vitt főszöveget többször leellenőriztem, valamint az egyes szövegekhez tartozó jegyzeteket elkészítettem.” TÖRÖK Zsuzsa, *Részletes zárójelentés a Petelei István összes novellájának kritikai kiadása című OTKA PD 101133-as számú pályázatához*, 1., <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&lang=HU&num=101133> (ul: 2018.09.13.).

¹⁸⁵ Lásd erre az általam később leírtakat, illetve a 4.4. táblázatot a mellékletben.

érvényesítendő. Az előszóból mindvégig nem derül ki, mit tekint Urbán műnek: csak a novel-lákat, vagy minden újságíró-műfajt? Mielőtt ugyanis eljut odáig, hogy azzal mentegeti Peteleit, „nem mondhatjuk, hogy az ismert műszám egy henye művészre utalna”, henyesség és munka viszonyában mégis helyet kellene kapnia érvként Petelei teljes írói – szerkesztői – szellemi munkájának, nem pedig csak e munka egy önkényesen kiemelt szeletének. Egyéb esetben nincs értelme sem mítoszokat oszlatni, sem mítoszokat teremteni, s szintén értelmetlen úgy becsül-getni az életmű nagyságát, hogy előzetesen önkényesen döntjük el, mi tartozik az életműbe és mi nem.¹⁸⁶

Az eddig elmondottakból már jól látszik, hogy a 2013-as Petelei-könyv legendákat és sok „megcsontosodott félreértést”¹⁸⁷ eloszlátónak szánt bevezetése inkább újabb legendákat hoz létre, így a keveset író (mert lelki beteg) Peteleiót. Urbán azonban még több megválaszo-landó kérdést figyelmébe ajánl a kötete kezébe vevő olvasónak. Ezek: „– Valóban keveset al-kotott? – Írói világa szűk és provinciális? – Egyéniségében van valami menekülésszerű, bezár-kóztott a maga „kisvilágába”, ennek megfelelően érdeklődési területe is beszűkült? – Kizárólag a borongós, melankolikus, rezignált hangulatok kedvelője, s nem ismeri a humort és a satírt? – Történetei elnagyoltak és kidolgozatlanok, mozaikszerű szétdaraboltság a jellemzőjük?”¹⁸⁸

Igen jó kérdések. Ám az első esetében már látható volt, hogy nemigen érkeznek rájuk megbízható és egyértelmű válaszok. Ezek hiányában viszont összegyűjteni és listába foglalni őket inkább csak az ismertségüket növeli meg, állítássá alakítva őket, s kiépítve egy teljesen hamis Petelei-képet. A második és harmadik kérdés megválaszolására például alig több mint két oldalt szán Urbán. Ennek azonban nagy része mintegy százéves, kortársi idézet, amely azt bizonygatja, hogy Peteleit sok minden érdekelte Kanttól a könyvkötészeten át a kertészkedésig. A szerzői állásfoglalás mindössze két vonással rajzolja meg Peteleit. Az első a moralistáé, aki tudatosan vonul el a „bűnös város”-tól (ez a főváros lenne), aki „távol marad a pesti irodalmi

¹⁸⁶ Már csak azért is, mert maga Urbán is beszél tárca és cikk, illetve novella határmezsgyéjéről (URBÁN, *i. m.*, 16.). Peteleit egyébként írói-újságírói pályájára csak és kizárólag a saját akarata predesztinálta, henyességről tehát szó sincs. Bisztray Gyula fel is veti, hogy ez szembe mehetett a család hagyományaival, lásd: BISZTRAY, *Petelei István családja*, 7., Török Zsuzsa pedig külön is foglalkozott azzal, „melyek azok a nyomok, amelyek egy tisztán kereskedő családban az írószághoz vezető utat kitaposhatták”. TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, *i. m.*, 149. Meg kell még jegyezni, hogy – ahogy erről később is szó lesz – az „írói termékenység” kifejezés joggal nevezhető önmagában értelmetlennek, hiszen használatához el kellene döntenünk, mihez viszonyítva határozható meg a termékenység mértéke. Viszont mivel Urbán László egy bármiféle definíciót vagy referenciát ennél sokkal inkább nélkülöző szót használ, a „henyesség”-et, mindenképpen fontosnak tartottam, hogy a kutatásaim során kapott adatsorok említésével – még ha felületesen is, de – cáfoljam az ő felületességet. Urbán ugyanis úgy fogalmaz, mintha korábban valaha is felmerült volna a szakirodalomban a „henye Petelei” képe: holott ezt a biográfiai toposzt valójában épp ő teremti azzal, hogy megalapozatlan érvekkel „harcol” ellene, összekeverve a keveset író Petelei félig-meddig igaz képét a „henye” íróéval...

¹⁸⁷ URBÁN, *i. m.*, 7.

¹⁸⁸ *Uo.*, 6.

élet öngerjesztő zsbongásától, elveti a körbedicsérés gyakorlatát, a reklámot és az önreklámot,¹⁸⁹ nem csatlakozik egyetlen klikkhez sem, hidegen hagyják a »szekértáborok«, nem akar mindenáron sikeres és »befutott« szerző lenni”, aki „irtózik ettől a világtól (vagyis Pesttől)”.¹⁹⁰ Mindezt az irtózást egyedül Petelei humoros, pesti kirándulását elbeszélő tárcasorozatára alapozza, holott igen különös az 1910-ben elhunyt író a kozmopolitizmus-vita résztvevőjeként felléptetni csak azért, mert Pestről is tudott és mert éppoly kritikusan és ironikusan írni, mint akár szülővárosáról, Marosvásárhelyről. Ha viszont ezt az érvet elvetjük, csak a másik marad. Eszerint Petelei szűkebb pátriája közéletében végig részt vett, „Betegségének súlyosbodásával vonul csak vissza”¹⁹¹ belőle. Ezt a visszavonulást viszont – látható volt korábban – Urbán már 1890-re teszi és alaposan eltúlozza. Az eredmény: az örültség, lelki betegség toposzának szokásos eluralkodása az életművön.

A negyedik kérdést Urbán még át is fogalmazza: „Világképe reménytelenül sötét, nem ismeri a humort.”¹⁹² Ez jóval tömörebb összefoglalás és súlyosabb „vád”, hiszen már sokkal inkább a személyiségre vonatkozik, mint a művekre. Az ember és a mű egymásba játszását tovább erősítik a mentegető érvek, mint a már idézett „Minden bizonnyal betegségéből, s mindinkább eluralkodó betegségtudatából következik a komor témák, halál, temetés, pusztulás, enyészet hangsúlyos megjelenítése”,¹⁹³ amely egyértelműen a betegség-toposzból vezeti le az életművet, vagy a teljességgel esszéisztikus-fikciós gondolat: „lehet, hogy az örmény és erdélyi néplélek találkozása adja ezt a sötét tónust művészetében?”,¹⁹⁴ amely Petelei titokzatos örménységével érvel. A módszer teljes tévessége azonban leginkább ebben a mondatban érhető tetten: „Jelzés értékű az a történet (Farsang), amelyben (Petelei) vidám »maskarás« tárcát szeretne nyújtani olvasóinak, de hazafelé tartva temetési menetbe ütközik, feltámadnak sötét és borús gondolatai, s a mulattatásból nem lesz semmi”.¹⁹⁵ Ezzel szemben bizvást állítható

¹⁸⁹ Ez lenne az a Petelei, aki – teljesen emberi módon – levélben tudakolja meg a Révai Testvéreknél, tényleg igaz-e, hogy első kötete iránt egy német cég is érdeklődik? *Révai Testvérek Petelei Istvánnak*, 1882. május 1. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 97-98. Az a Petelei, aki – szintén teljesen emberi módon – folyamatosan olvasta a – róla és neki szóló, nem egy esetben teljességgel indokolatlanul ledorongoló – kritikákat és jó tanácsokat? Pl. *Petelei István Gyulai Pálnak*, 1886. augusztus 22. = *Uo.*, 127.

¹⁹⁰ URBÁN, *i. m.*, 10-11.

¹⁹¹ *Uo.*, 12.

¹⁹² Ezek az elvben cáfolandó, valójában inkább megerősített vélekedések ráadásul félkövérrel is ki vannak emelve az előszóban, így, aki átlapozza azt, ezt találja Peteleiről kiemelve, azonnal szembetűnően: „*Petelei István. – Valóban keveset írt? – világa szűk, provinciális, érdeklődési köre beszűkült. – Világképe reménytelenül sötét, nem ismeri a humort. – Elnagyolt a történetvezetése, nem dolgozta ki alaposan a cselekményt, a »balladai homály«, a szédaraboltság (sic!).*” URBÁN, *i. m.*, 5, 7, 9, 12, 13. Ennyit a legendaoszlátásról.

¹⁹³ *Uo.*, 12.

¹⁹⁴ *Uo.*, 13.

¹⁹⁵ *Uo.*, 12. Eszerint Petelei örök búskomorságát az magyarázná, hogy ha vidám tárcát lett volna kedve írni, mindjárt találkozott egy temetési menettel... Amennyiben e mondatot érvként fogadom el, fel kellene tételeznem, hogy

Kozma Dezsővel, hogy az író „*Nem ismeri a zsurnalizmus felületességét. Napi beszámolóit is művészi igénnyel írja meg, közülük nem egyből novella születik.*”¹⁹⁶ Így természetesen a *Farsang* sem más, mint egy jó írás, kontrasztos motívumokkal: ám semmivel sem vezet közelebb azon kérdés megválaszolásához, azért írt-e sötét dolgokról Petelei, mert búskomor volt. Ezután már csak az ötödik kérdés megválaszolása marad, amelyre azután Urbán egy bekezdésben egyértelmű, elfogadható választ is ad (a kihagyásos szerkesztés modernségéről). A fenn forgó „vád-dal” (elnagyolt, kidolgozatlan történet) kapcsolatban csak az a probléma, hogy ezt Peteleiről legfeljebb a kortársak írták le,¹⁹⁷ így különösebb magyarázatra, igazolásra már generációk óta nem szorulna.

Összefoglalva tehát elmondható – s ezért foglalkoztam olyan megkülönböztetett figyelemmel ezzel a viszonylag új írással¹⁹⁸ –, hogy bármennyire is frissnek és kritikai szemléletűnek tűnik Urbán Lászlónak ez nem egészen öt éve megjelent áttekintése Peteleiről, felfedezhető, hogy csak és kizárólag ugyanazokat az életművel és életpályával kapcsolatos legendákat ismétli, dolgozza fel, sőt, olykor eleveníti fel a szerencsés fél-elfelejtettségéből, amelyek már eddig is súlyos terhet jelentettek a Petelei-recepción. A Petelei-művekkel kapcsolatban „mindent” megmagyarázó lelki betegség-toposz magyarázza a pesszimizmus-toposzt, ezek pedig közösen magyarázzák, miért is felejtették el Peteleit (ismeretlenség-toposz).

Ha pedig elfelejtették, ideje újra felfedezni. Urbán László könyvének bemutatása ugyanis már minden színhelyen ennek a gondolatnak rendelődött alá.¹⁹⁹ 2013 májusában például „*a II. Aradi Magyar Könyvnapok keretén belül a Csiky Gergely Főgimnázium dísztermében dr. Urbán László beszélt a végzős diákoknak tartott előadást Petelei Istvánról. (sic!)*” – adta hírül a *Nyugati Jelen*.²⁰⁰ Az életrajz amúgy is elnagyolt tényei itt még pontatlanabbakká váltak, azon gondolat szolgálatába állítva, hogy Petelei abszolút mértékben felfedezendő író. Ezt erősíti a cikk bevezetése, miszerint „*Dr. Urbán László értékmentéssel foglalkozik, Petelei*

Petelei valójában semmit sem írt, mint pontosan azt, ami vele megtörtént. Hogy tárcáiban fel sem merült az ellentézés, a paradoxon, a metaforikusság használatának még a gondolata sem, egyáltalán, semmi művészet sem található bennük...

¹⁹⁶ KOZMA, *Előszó: Petelei István, i. m.*, 14.

¹⁹⁷ A leghíresebb közülük Gyulai Pál, aki egy levelében azt nehezményezi, hogy Petelei *Becsület* című, hozzá beküldött művéből nem derül ki a főszereplő párról, „*De vajon csakugyan meghalnak-e mindketten?*”. Gyulai Pál *Petelei Istvánnak*, 1895. május 24. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 174. Szentimrei Jenő azonban már vitathatatlanul dicséri Petelei balladai előadásmódját. SZENTIMREI Jenő, *Petelei István, i. m.*, 18.

¹⁹⁸ Amely olyan könyvben olvasható, amely a Nemzeti Kulturális Alap könyvtámogatási programjának köszönhetően rengeteg magyar, akár vidéki közkönyvtárba is ingyenesen eljutott, tehát nagyon könnyen hozzáférhető.

¹⁹⁹ Kiadója, az Irodalmi Jelen, amelynek Budapesten és Aradon egyszerre van székhelye, céljának tekinti a történelmi Magyarország minden, a magyar irodalom iránt érdeklődő olvasójának összekötését. [https://hu.wikipedia.org/wiki/Irodalmi_\(ul:2018.09.13.\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Irodalmi_(ul:2018.09.13.)). A könyvet a következő cikkben mutatták be, tudósítva a TAT Galéria rendezvényéről: <http://www.irodalmijelen.hu/node/16874> (ul: 2018.09.13.).

²⁰⁰ TAKÁTS D. Ágnes, *Peteleivel kezdődtek a könyvnapok*, http://www.nyugatijelen.com/kultura/peteleivel_kezdodtek_a_konyvnapok.php (ul: 2018.09.13.).

Istvánnak a budapesti 84. Ünnepi Könyvhétre megjelenő A Gyermek (sic!) című novelláskötete anyagát 89 újságban találta meg, összesen 37 novellát.”, vagyis Petelei-mű csak akkor kerülhet az ember kezébe, ha értékmentő „novellavadász”,²⁰¹ az írásait pedig csak megtalálni lehet, létezésükről eleve tudni nem.²⁰²

Még ha az újságíró bizonyos megnyilatkozásokat nem pontosan is jegyzett le, a diákok ezen a találkozón megtudhatták: „*Ma az egyetemi tankönyvekben meg sem említik Peteleit, pedig a 19. század egyik legnagyobb kisprózaírója volt. Elbeszélések, novellák, tárcák fűződnek nevéhez, néha Szunyog néven írta alá írásait. 1910-ben halt meg Kolozsváron elmebetegintézetben, elmezavarra utaló idegláz már az egyetemi évei alatt jelentkezett az írónál, végül eljutott a teljes demenciáig. Közben voltak olyan időszakok az életében, amikor nem dolgozhatott. Az egyetemet otthagya, újságíró lett, ő maga megalapította a Kolozsvár című lapot, melynek fenntartása, működtetése nagymértékben hozzásegítette egészsége romlásához. Petelei István az orosz írókon nevelkedett (Turgenyev, Csehov), szerette Shopenhauert (sic!), a pesszimista filozófust, írásai sötétek, nem volt egy vicces alkat, de azért születtek humoros alkotásai, egy legálábbis biztosan. (...) Petelei már egyetemista korában megkapta a legnagyobb előmeneteli lehetőséget, lehetett volna professzor, de ő Erdélyt választotta tudatosan, határozottan és egyértelműen. Ő volt az az író, aki vidékről tudott nagyot alkotni. Esztergályozott, famunkát végzett, gyönyörűen kötötte saját könyveit, illusztrálta – egyszóval ezermester volt.*”²⁰³

A cikket azért idéztem szinte teljes terjedelemben,²⁰⁴ mert tökéletes összefoglalóját adja a három toposz mindennapos, és már félig tudományos, látszólag szakmai használatának.

²⁰¹ Így jellemzi az Irodalmi Jelen Online filminterjúja Urbánt. *A novellavadász*, <http://www.irodalmijelen.hu/2013-jun-24-1339/novellavadasz> (ul: 2018.09.13.).

²⁰² Urbán László előszava egyébként rendkívül különös módon adja meg a forrásait. Felsorol 78 (nem pedig, ahogyan a fenti újságcikk írta, 89) folyóiratot és kiadványt, mint amelyekben Petelei-novellák után kutatott. Szerepel köztük a *Kelet* és a *Kolozsvár*, de olyanok is, mint a *Magyar Művészet* vagy a *8 Órai Újság* (melyben tudomásom szerint Petelei-mű sosem jelent meg). Ennél bővebben azonban nem adja meg forráshivatkozásait, vagyis hogy végül a felsorolt 78 orgánus közül hányban volt találat is, s végül melyikből is kölcsönözte a kötetbe felvett 37 szöveget. Előszavában a következő mondat szerepel: „*A kötet anyaga és a hivatkozott tanulmányok az alábbi időszaki kiadványokban lelhetőek fel. (A felsorolás tartalmazza a nem közölt cím-, szöveg- és témaváltozatok leelőhelyeit is.)*” URBÁN, *i. m.*, 17. Ez azt sejteti, mintha a felsorolt 78 féle folyóirat csak úgy buzgott volna a Petelei-írásoktól, a szerkesztőnek pedig a bőség zavarában csak ki kellett volna válogatnia a sok közlés közül azt a szövegváltozatot vagy témaváltozatot (itt végképp nehéz meghatározni, mire is gondolhatott Urbán), amelyik neki a legjobban tetszett, s végül közlésre került. Ezzel szemben tény, hogy Urbán számos olyan lapban keresett Petelei-írást, amelyben nem valószínű, hogy egy is megtalálható lett volna. Kihagyott viszont olyan lapokat, amelyek (a kritikai kiadás III-IV. kötetének megjelenése előtt) számos mindaddig kötetben kiadatlan Petelei-elbeszélést tartalmaztak. Ilyen például a *Pesti Napló*, az író élete utolsó mintegy tíz évének alapvető fóruma, amelyet Urbán, könyvének tanúsága szerint, ki sem nyitott. Így fordulhat elő, hogy *A levél* című 1897-es novellát *Falusi történet* címen, egy 1906-os harmadváltozatsból, s egyértelmű utánközlésből idézi, miközben a szöveg első, a szerző által is ellenőrzött változata a *Pesti Napló*-ban, a második pedig a *Magyar Génius*-ban jelent meg, az általa adott címen. Ez is mutatja, hogy Urbánnak a Petelei-„novellavadász” megkezdése előtt nem volt célja áttekinteni, merre is érdemes elsőként elindulni értékmentése céljából.

²⁰³ TAKÁTS D., *i. m.*

²⁰⁴ A kihagyás arról szól, hogy felolvasták az *Egy „kacsa” története* című írást.

Az első állítás Magyarországra nézve teljességgel hamis, hiszen Petelei már a „Spenótban”, vagyis a generációk által forgatott, s még a középiskolai tananyagreform előtt megírt akadémiai szintézisben is szerepelt.²⁰⁵ Mégis fontos kezdőmondat, hiszen innen eredeztethető az a beállítás, hogy Petelei teljességgel ismeretlen, vagy legalább is az volt, míg Urbán kötete napvilágot nem látott. A Petelei szakmai életéről szóló néhány mondat gyakorlatilag csak a betegségéről szól, és mindent ahhoz köt.²⁰⁶ Majd következik a pesszimizmus és a humortalanság toposza: az eseményen az *Egy „kacsa” története* című elbeszélést olvasták fel, a hallgatók számára tehát ez lett Petelei „egyetlen” „vicces” írása – ami természetesen *A gyermekben* nem szerepel, mivel közölt szöveg, már 1955-ben kiadta Bisztray Gyula.²⁰⁷ Majd megismétlődik a professzorsággal kapcsolatos téves információ,²⁰⁸ hogy azután sajátosan egyéni ízt kapjon Petelei erdélyisége: „Ő volt az az író, aki vidékről tudott nagyot alkotni.” Nyilvánvalóan sok mai írói életpálya keserűségét lehet belelátani ebbe a mondatba: de sajnos Petelei életére nézve egyáltalán nem releváns, mivel ő még abban az átmeneti időszakban élt, amikor vidékről is el lehetett jutni a fővárosi lapok közlési lehetőségeiig, s ő el is jutott.²⁰⁹ Az Urbán Lászlótól származó egyenes idézet pedig – „Lehetett volna professzor, lehetett volna babérkoszorús díszíró, de ő Erdélyt választotta.”²¹⁰ – legalább olyan megtévesztő, mint amilyen megható és mozgósító.

S így vissza is jutottam a toposzok kiindulópontjához: hogy miért tűnik Petelei a róla szóló beszéd bármely pillanatában ismeretlennek? Vajon mennyire van és volt jelen ez az ismeretlen író a mindennapok könyvkiadásában? Vajon mennyire okozhat, s mikor mennyire

²⁰⁵ DIÓSZEGI András, *Petelei István = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. SÖTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története, 4), 787-796. Még ha a fentiek Aradon hangzottak is el, de 2013-ban. Az alapkönyvek nyilvánvalóan ott sem hozzáférhetetlenek, főleg a digitalizálás korában. Az író egyetemi oktatásban való szerepléséről tanúskodik Pozsvai Györgyi is: „jelenünk egyetemi szintű irodalomoktatása is ismereti a kolozsvári szerző novellisztikáját.” – írta 2002-ben. POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 100. Itt kell megemlíteni a népszerű „Bóka-Pándi”-t is, az egyetemi segédanyagot, amelybe Petelei a második kiadásban (tehát jóval 1958, az első megjelenés után) került be. Mezei József bő hat oldalt szentelt munkásságának. *A magyar irodalom története: 1848-1905*, szerk. KIRÁLY István, PÁNDI Pál, SÖTÉR István, s. a. r. PÁNDI Pál, 1971².

²⁰⁶ Közben megismétlődnek téves életrajzi állítások az egyetemről, a munka szüneteiről. S immár végletesen eltúlozódik Petelei betegsége: egy 1909-ben még publikáló író az élete utolsó napjait – talán tényleg – jellemző „teljes demencia” alapján mutatnak be érdeklődő középiskolásoknak. Egyértelmű, hogy mit fognak megjegyezni.

²⁰⁷ PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban*, szerk. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955.

²⁰⁸ Kétségtelenül Urbán László is olvasta Hegedüs Géza Petelei-arcképét...

²⁰⁹ Lásd erről a Gyulai Pállal vagy a kiadójával való, már részben idézett levelezését is. Érdemes Urbán véleményével összevetni Kozma Dezsőét, aki hangsúlyozza: Petelei vidéken alkotott, de nem volt vidéki író, írásművészetében semmiképpen sem. KOZMA, *Előszó: Petelei István, i. m.*, 7. A vállalt vidékiséget egyedül Szentimrei Jenő hangsúlyozza hasonló módon, aki szerint Petelei „olyan időkből vállalta Erdélyéért az áldozatot”, amikor „vidéken csak a tizedrangú író-akarnokok tengődtek”, és amikor „senki bűnéül nem róttá volna fel, ha kitér előle.” Szentimrei azonban e gondolatokat 1943-ban, az Erdély-anyaország viszony kritikus és átgondolandó pillanatában vetette papírra. SZENTIMREI Jenő, *Petelei István, i. m.*, 7-8. Gyulai Pál egy leveléből egyébként egyértelmű, hogy Petelei 1881-ben szívesen Pestre költözött volna, ha kap állást. *Gyulai Pál Petelei Istvánnak*, 1881. január 3. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 84. Keszeg Anna Petelei vidékiségről már csak recepciótörténeti toposzként, nem pedig értékelhető tényként ír. KESZEG, *i. m.*

²¹⁰ TAKÁTS D., *i. m.*

okozhatott nehézséget odasétálni egy valódi vagy virtuális polchoz, és leemelni onnan egy-egy írását? Ezt mutatják be a következő fejezetek.

1.5. Az olvasható Petelei – Kötetek és válogatások

1.5.1. A Petelei-novella

A fejezet főcímét részben Z. Kovács Zoltántól kölcsönöztem, aki a Petelei-recepció-történetben megkerülhetetlen tanulmányában az olvashatóság fogalmát „*a magyar irodalom-történeti hagyomány és a kortárs irodalomelmélet közti kapcsolat megteremthetőségének lehetőségére*” használja, azt kutatva, miért kerülhetett – véleménye szerint – Petelei a korábbi irodalomtörténeti kánonok peremére, s hogyan lehetséges újraértelmezni helyzetét és szerepét.²¹¹ Petelei újraolvasását a történelemben helyezés, a társadalomtörténeti értelmezés és az etikai kritika segítségével tartja elképzelhetőnek. *Az élet* kötetben szereplő *A nagyapó* című novella értelmezésével bizonyítja, hogy a Petelei-novellák lényege az életszerűség, amely az elbeszélés világtól őt elválasztó időbeli és kulturális távolság ellenére is képes hatni az olvasóra. Gondolatmenetének zárása szerint „*A szövegek mindennapisága termékeny feszültségbe kerül azzal az értelmezői feladattal, amelyet a saját mindennapjainak (sic!²¹²) (»életének«) meghatározása jelent. Petelei novelláinak értelmezését a szöveg és az olvasó közti viszony szempontjából egyszerűen determinálja a passzivitás, a tehetetlenségi erő (»ilyen az élet«) és a mozgás (»ilyen az élet?«, »ilyen az én életem?«). A »válságba jutott kisember« az élet mindennapisága mellett való elballagás révén egyszerűen kínálja fel az olvasó számára az azonosulást (»én sem tudom, mi az élet«) és kívánja meg az értelmezést (»tudni akarom, hogyan kell élni«).*”²¹³

Úgy vélem, Petelei nemcsak így olvasható (újra) – ez a fajta olvasói vagy értelmezői szemlélet ugyanis feltétlenül kudarcot vall minden olyan novellánál, amely igen kevés szereplővel és csak elenyésző számú, nehezen megfogható történelmi-társadalomtörténeti elemmel dolgozik, előtérbe kerül viszont benne a szuggesztív képalkotás.²¹⁴ A fenti töprengés azonban mindenképpen rávilágít arra, hogy a Petelei-novellák huszadik századi olvashatóságának (és mint kitűnik majd, talán olvasottságának is) egyik kulcsa lehet a történetek átélhetősége, s az azonosulásra alkalmas, érdekes szereplőtípusok és lélektani típusok bennük történő ábrázolása. Épp ezért fontos lehet áttekinteni, melyek azok az elbeszélések, amelyek generációk Petelei

²¹¹ Z. KOVÁCS, *i. m.*, 54.

²¹² Mármost az értelmezőé, de ez a referencia sehol sem szerepel a szövegben.

²¹³ Z. KOVÁCS, *i. m.*, 75.

²¹⁴ Lásd erről pl. a szintén *Az élet* kötetben szereplő *Őszi éjszaka* kapcsán Eisemann György tanulmányát: EISEMANN György, *Tér és nyelv, látvány és emlékezet a modern magyar novellában*, Irodalomismeret, 2013/2, 5-17.

képét alakították/alakíthatták és formálták/formálhatták. Vagyis: Petelei mely írásai láttak napvilágot az író halála óta eltelt több mint egy évszázadban kötetben és antológiákban. Hiszen – ahogyan Hansági Ágnes megfogalmazta –: „Egy adott szerző esetében (...) azok a szövegek, amelyekre a hagyományápolás (szöveggondozás, különféle újrakiadások, újraértelmezések (...) tudatos és koordinált tevékenysége irányul, hasonlóképpen viszonylagos állandósággal körülhatárolható korpuszt képeznek.”²¹⁵ Petelei esete ráadásul különösen érdekes: ő maga ugyanis elbeszéléseinek csak egy részét jelentette meg köteteiben, munkássága nagyobbik felét, csak sajtóközlésben megjelent írásait a könyvbe foglalásra alkalmatlannak találta. Ám a kánonban jelenleg elfoglalt helyét egyáltalán nem eredeti, szerzői összeállítású könyvei, azok novellatartalma, hanem olyan posztumusz megszerkesztett novelláskötetei határozták és határozzák meg, amelyek szerkesztői Petelei fenti nézőpontját egy pillanatra sem igyekeztek magukévá tenni – s így a kánon tradicionális alapműveivé sok esetben könyvbe soha korábban nem foglalt, vagy épp első ízben is már posztumusz közölt írásokat tettek meg. E folyamatot szeretném bemutatni a következőkben. Mielőtt azonban erről szó esne, tenni kell két megkülönböztetést.

Ezek közül az első, hogy a *novella* szót a dolgozat következő részeiben nem műfajpoétikai megközelítésben használom. Sokkal inkább az érdekel, mit értettek rajta a különböző Petelei-kötetek szerkesztői, válogatói, milyen értelemben neveztek ők egy-egy Petelei szöveget novellának elő- és utószavaikban, jegyzeteikben, tanulmányaikban, s miképpen viszonyul az ő besorolásuk a Petelei által használt, műfajmeghatározónak tűnő címekhez és alcímekhez. Minderre az bátorít fel, hogy amennyiben pusztán a Petelei-szövegekből önmagukból indulnánk ki, egyes esetekben műfajpoétikai, műfajelméleti logikával nehéz meghatározni, egy-egy Petelei-novella miért nevezhető novellának vagy miért nem.

Petelei szerzői köteteiben elméletileg a novella műfajába tartozó írásokat vett fel, nem pedig tárcákat, újságszövegeket.²¹⁶ Ezek a szövegek azonban korábban, sajtómegjelenésük alkalmával nem egy esetben éppen tárcaként, tehát semmiképpen sem novellaként jelentek meg.²¹⁷ Ahogyan Török Zsuzsa írja: „A Szűnyog-tárcák azonban a publicisztika határain túlmenően nem egy esetben Petelei novelláinak előgyakorlataiként is funkcionálnak.”²¹⁸

²¹⁵ HANSÁGI Ágnes, *A kánon egyszólamúsítása – A Jókai-precedens és a magyar romantika kánonja az ezredfordulón = Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimpoziumának az anyagából*, szerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 87.

²¹⁶ Az elbeszélés és novella műfajpoétikai elméleteinek kiváló összefoglalását adja: MONIKA FLUDERNIK, *Einführung in die Erzähltheorie*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006. Eszerint Peteleinek itt a hagyományos értelemben vett *die Novelle* kategóriába tartozó írásairól beszélek.

²¹⁷ Több ilyen tárcából, eredetileg Szűnyog álnéven megjelentetett csípős hangvételű folyóiratcikkéből transzformált novellát bemutat Török Zsuzsa: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 167-189.

²¹⁸ *Uo.*, 189.

Kis túlzással elmondható, hogy Petelei valamennyi szövege (rövidprózája) több műfajba is besorolható: többek közt ettől olyan modern, a huszadik századi magyar irodalom megújódását előlegező ez az életmű.²¹⁹ Mintha az új lehetőségek keresése összefüggne a többműfajúsággal, a sajtó- és irodalmi műfajokban való egyszerre-alkotással: ami műfajmeghatározási kérdésként Petelei esetében felmerül, későbbi mediatisált szerzőknél, például a *Nyugat* íróinál is megjelenhet.²²⁰ A tárcaíróként szintén elismert Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történeteinek kritikai kiadása például hasonló problémákat vetett fel, mint a Petelei-életmű: a hagyományosan az Esti-ciklusba tartozónak tekintett harmincöt novella mellé ugyanis korábban nem volt szokás a Kosztolányi által kötetbe fel nem vett, csak folyóiratban megjelent Esti-történeteket is besorolni, nem is beszélve két írásról, amelyeket hagyományosan nem is novellának, hanem esszének tételezett a recepció.²²¹

Thomka Beáta jól elkülöníthetőnek tartja a klasszikus novellát és az általa rövidtörténetnek, rövidprózának nevezett²²² képet (rajzot, alakrajzot, karcolatot), amelyet egyértelműen a sajtóban megjelenő, alternatív kisformaként azonosít. Definíciójának elemei (in medias res felütés, a komplex indítás elhagyása, metszet, helyzettöredék²²³) azonban nem alkalmazhatóak Peteleinek számos, éppen az író által rajznak nevezett, valójában a novella műfajba tartozó írására. Máshol azonban a rövidtörténetekről írva leszögezi, az „nem zárt, hanem transzformálódó alakzat”.²²⁴ Így a műfaji bizonytalanságok megmagyarázhatók a két műfaj nyitottságával.

Ez azonban azt is jelenti, hogy számos tárcat csak azért tarthatunk ma novellaként számon, mert Petelei – olykor teljesen áttranszformálva, máskor viszont épp csak hogy átsitilizálva – novellaként illesztette be valamely szerzői kötetébe. Legalább ekkora szerepe van a Petelei-novellakánon kialakításában az egyes posztumusz válogatáskötetek szerkesztőinek, akik olykor szintén nem (tisztán) novellaműfajú írásokat is beillesztettek az általuk válogatott novellagyűjtemény anyagába, ezzel mintegy novellává formálva, avatva őket.

Mindennek természetesen műfajpoétikai megközelítésben akkor van jelentősége, ha mindenképpen el kellene különíteni az elbeszélés, novella, tárca stb. műfajokat. Monika Fludernik azonban a természetes (*natural*) narratológiáról írott kötetében leszögezi, hogy az

²¹⁹ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 21-22, KOZMA, *Előszó: Petelei István, i. m.*, 9.

²²⁰ Ez azért is izgalmas, mert a *Nyugatot* hagyományosan olyan nagyra szokás értékelni, hogy gyakran elhomályosulnak mellette a századfordulón megszülető, olykor rövid életű, esetleg csak néhány számot megért folyóiratok, pedig ezek már a *Nyugat* megindulása előtt újító hatást gyakoroltak a modern magyar irodalomra. Minderre Kozma Dezső hívta fel a figyelmemet.

²²¹ TÓTH-CZIFRA Júlia, *Rész és egész: Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történeteinek genezisééről*, Tiszatáj, 2010. május, 64-76.

²²² THOMKA Beáta, *Prózaformák: Elbeszélő művészet és interpretáció*, Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Bölcsészettudományi Kar, 2012 (Planta Könyvtár 3), 41, 38.

²²³ *Uo.*, 38.

²²⁴ THOMKA Beáta, *A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1986, 42.

elbeszéléskutatás tárgyává nemcsak írott és műfajiságuk alapján a klasszikus értelemben vett irodalom valamely válfajának tekinthető szövegek válhatnak, hanem a szóbeli, illetve a nem (teljességgel) fikciós szövegek is.²²⁵ E szemlélet értelmében jelen esetben nem szükséges részletesebben foglalkozni a Petelei-novella absztrakt, műfajpoétikai megkötelítésű definíciójával, helyette többet ígér a szakirodalmi, válogatói értelmezések áttekintése.

Annál is inkább így van ez, mivel Petelei esetében a témát a legnagyobb mélységben feldolgozta már Dobos István, illetve Györke Ildikó. Dobos úgy határozza meg az anekdotikus novellát, mint „*hatásközpontú beszédműveletet*”, amely integrálja magába a szóbeli műforma hatáselemeit, s jellegzetes befogadói szerepeket alakít ki.²²⁶ Petelei egyes elbeszéléseit ezen kívül a drámai novella, a balladisztikus novella és a lirizált-metaforizált novella kategóriába tartja besorolhatónak. A beszélyt-elbeszélést (novellát) szembeállítja a tárcával annak alapján, hogy az utóbbiban a lélekrajz csak vázlatos, s helyzetrajz nem világít meg „*érzelemtartalmakat*”.²²⁷ Gondolatmenete szerint – amely Franz K. Stanzel elbeszéléseleméletére²²⁸ támaszkodik – jól elkülöníthető a Petelei-féle novella és tárca is a dialógusok, konfliktusok, és a kompozíció elemzése, továbbá a metaforizált narráció alapján.²²⁹ Györke Ildikó Petelei novelláinak balladaiságával foglalkozott megkülönböztetett figyelemmel: az epiko-drámai és a balladai Petelei-novella részletes definícióját adva munkáiban, amelyről még szó lesz.²³⁰

Ahhoz azonban, hogy meghatározható legyen azon Petelei-művek listája, amelyek a szerzői kánon kulcsnovelláinak tekinthetők, röviden meg kell magyaráznom, miért érzem indokoltnak a szerzői (vagyis az író életében kiadott) kötetben²³¹ megjelent és az egyéb Petelei-elbeszélések avultnak tűnő megkülönböztetését. Eddig megjelent tanulmányaim nagy részében, s dolgozatom második nagy egységében is az írónak csak és kizárólag a hét (nyolc) szerzői

²²⁵ Monika FLUDERNIK, *Towards a 'Natural' Narratology*, London, Routledge, 2005², 12. „*Representational mimesis, it is argued, constitutes a primary cognitive strategy of reading (interpreting) narrative whether oral or literary. Alternative worlds in fiction, just like the supposedly real world of conversational storytelling, depend for their readability on natural i.e. cognitive, parameters. The natural in my own theoretical setup is therefore both a constuction (in terms being a reading effect) and a pregiven frame of human cognization.*”

²²⁶ DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet: Novellatípusok a századforduló magyar irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai Könyvtár 4.), 46-47.

²²⁷ *Uo.*, 69, 93-94., 122-123, 125, 142.

²²⁸ Franz K. STANZEL, *Theorie des Erzählens*, Stuttgart, Vandenhoeck & Ruprecht UTB, 2008⁸

²²⁹ Ez azonban azt is jelentheti, hogy az egyes szövegek műfaji besorolása lehetetlen külső, kiadástörténeti érvek alapján, vagyis elméletileg minden mű esetében egyéni döntés kellene hozni azzal kapcsolatban, nevezhető-e az adott szöveg novellának, keresve benne az „*auktoriális elbeszélő szituációt*” és a „*perszonalizált elbeszélő alakot*”. DOBOS, *i. m.*, 202, 261.

²³⁰ GYÖRKE Ildikó, *A balladaszerű novella megjelenése Petelei Istvánnál*, Irodalomtörténet, 1992, 27-39, GYÖRKE Ildikó, „*Drámai novella*”: *Epiko-drámai novella*, Irodalomtörténet, 1996, 3-4, 358-377.

²³¹ A továbbiakban a „szerzői kötet” kifejezést ebben az értelemben szeretném használni. A szókapcsolat Török Zsuzsától, a kritikai kiadásból származik.

kötetében kiadott nyolcvanhét elbeszélésével foglalkozom és csak ezekkel kapcsolatban teszek megállapításokat: három okból.

Az első, hogy míg ez a korpusz teljességgel lezárt, a további művek figyelembe vételénél szembe kellene nézni azzal a nehezen megválaszolható és valóban összetett kérdéssel, mi is az a Petelei-novella.²³² A Petelei-féle szerzői köteteknek *Az én utczámat* kivéve mind van alcíme, amely műfajmegjelölőnek tűnhet. A *Kereszteknek Tíz rajz*, a *Jettinek Képek, történetek*, a *Felhőknek Elbeszélések*, a *Vidéki embereknek Novellák*, *Az életnek Történetek, képek*. Úgy tűnhet tehát, hogy ezek a műfajok (*rajz, kép, történet, elbeszélés, novella*) mind ugyanazt jelentik: azt a szövegformát, amelyet ma általában Petelei-novellának neveznek. Így kell lennie, hiszen a szerzői köteteket Petelei állította össze gondos válogatással, s azok egyértelműen novella-gyűjteményként kerültek forgalomba és szerepeltek a kritikákban. Persze elképzelhető, hogy míg a praktikus, személytelen fogalmak (*novella, elbeszélés*) a kortársak elvárását követik, a *rajz, történet, kép* visszatérő szóhasználata esetleg közelebb áll Peteleihez, hiszen legtöbb novellája ilyen alcímmel jelent meg első, újságközlésben is. Ugyanakkor ezeknek a paratextusoknak az esetében, kéziratok híján nem dönthető el, hogy végeredményben Petelei besorolásai vagy szerkesztői egyértelműsítések.

Ráadásul a helyzet még bonyolultabb. Egy levelében ugyanis Petelei így fogalmaz készülő kötetéről, a majdani *Keresztek*ről írva: „*Nem rajzot írok, hanem egy hosszabb dolgon (jókorá elbeszélés lesz) dolgozom.*”²³³ Vagyis: ebben az esetben más a *rajz* és más az *elbeszélés*, még Petelei szemében is (talán terjedelmi alapon?). Máshol készre formált írását *beszélykének* nevezi.²³⁴ Épp ezért nincs semmi, ami segítené abban, hogy a szerzői kötetekben soha meg nem jelent, hátrahagyott írásairól minden esetben egyértelműen eldönthető legyen, olyan típusú szövegnek, novellának tekinthetők-e, mint a szerzői kötetekben szereplők esetében. Ahogyan Török Zsuzsa is, akinek természetesen a kritikai kiadás összeállításakor meg kellett határoznia valamilyen egyértelmű novella-kritériumot, leszögezi a nem szerzői novellák kiadásához írt utószavában, „*a novella fogalmát az egységesítés és egyszerűsítés céljából tágabb értelemben használom. Míg a szerzői kötetek határai azonban pontosan kijelölték a közlendő novellák mennyiségét, jelen esetben más támpontot kellett keresnem. A 19. század második felében egy-*

²³² Érdekes, hogy számos esetben ez mégsem volt alapvető törekvése a recepciónak, hiszen a kutatók általános elképzeléseiket mindig csak egy-két konkrét novella elemzésével, értelmezésével bizonyították, így azt a kérdést, mitől is novella és mitől egyféléképpen novella a három olyan, teljességgel különböző hangvételű, szerkesztésű, keletkezési körülményű és terjedelmű írás, mint mondjuk az *Árva Lotti*, *A nagyapó* és *Az én szomszédom*, nem kellett feltenniük. A vonatkozó tanulmányok: NYILASY, *i. m.*, 92-101, Z. KOVÁCS, *i. m.*, 54-75, POZSVAI, *Éjjeli őrzáraton*, Palócföld, 2002/1, 39-54.

²³³ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1880. január 17. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 74.

²³⁴ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1881. január 9. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 87.

*egy szerzői életművön belül tengernyi sajtópublikáció és az igen képlékeny sajtóműfajok között sok esetben rendkívül nehéz szigorú műfajhatárokat megállapítani.*²³⁵

A fenti idézetből is látható, hogy a műfajok egyértelmű meghatározásának problémájához szorosan kapcsolható a második ok: hogy nemcsak a műfajok meghatározása, hanem egy-egy szövegre való alkalmazása is kétséges nem egy esetben. Már csak azért is, hiszen a kor embere a klasszikus műfajok ismerete miatt mást, esetleg többet érzett bele egy-egy műfajjelölő fogalomba, mint a jelenkor elemzője, értelmezője. Petelei legtöbb kutatója nem mulasztotta el hangsúlyozni a műfajok átjárhatóságát, de az is egyértelmű, hogy sokszor maguk a szövegkiadók és irodalomtörténészek sem tekintik azonos műfajúnak az egyes írásokat. *„Kizárólag novellákat és rajzokat írt. Regénynek nevezett művei (A fülemile, A Lila kis regénye, Egy asszonyért) szintén csak hosszabb elbeszélések.*” – állít egymás mellé akár azonosnak tekinthető, itt mégis különböző kategóriákat Bisztray Gyula.²³⁶ *„Az irodalomtörténet Ágai Adolfot vallja a tárcsa magyar megteremtőjének. A valóság az, hogy Peteleivel egyszerre, párhuzamosan teremtették meg. És kettejük közt az igényesebb tárcsairó minden bizonnyal Petelei volt. Mire azonban az ő tárcái az országos figyelem középpontjába kerülhettek, már könyvalakban találkozott velük a bíráló és az olvasó. (...) Voltaképp novellák ezek a rajzok.*”²³⁷ – írja Szentimrei Jenő, miközben nemcsak *rajz* és *novella* közé tesz (érthető, de Bisztray Gyula véleményével teljesen ellenkező) egyenlőségjelet, hanem a *tárcákat* is azonosítja a Petelei kötetekben olvasható novellákkal. Ez viszont így mindenképpen megtévesztő, hiszen az „igazi” tárcák egy része, a Szűnyog-írások hosszú időn át kiadatlanok maradtak, a szerző életében pedig jórészt sosem jelentek meg könyvformában.²³⁸ Kéri József újabb műfajt von be a lehetségesek közé, amikor így fogalmaz: *„Ő irodalmunkban a rajz, a karcolat egyik kiváló képviselője. Legjobb műveit rajz formájába öntötte. Alig akad egy-két hosszabb novellája. Regénnyel is csak egy ízben próbálkozott*”.²³⁹ Ebben a leírásban már a karcolat is megjelenik, mint Petelei egyik jellemző műfaja, a novella

²³⁵ Épp ezért a kritikai, filológiai szempont, melyet Török Zsuzsa érvényesített a kritikai kiadásban, a szerzői névhasználat lett. TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról* = PÍON III-IV, 769.

²³⁶ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 15. Egyébként ma az *Egy asszonyért* című munkát éppen hogy Petelei egyetlen regényeként szokás számon tartani. TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 85-100.

²³⁷ SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 17.

²³⁸ Különös egyébként, hogy később Szentimrei is elválasztja a *rajzokat/novellákat* és a *tárcákat*, amikor így ír a Szűnyog-cikkekről: *„Röstellte (mármint az író), hogy a komoly, sőt komor írásairól ismert Petelei, kinek neve a közélet fórumain is becsülettel forog, ilyen »gyermekségek«-kel bíbelődik.*” SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 22. Ez a szétválasztás viszont meglehetősen megalapozatlan, hangulattal indokolt, holott Peteleinek vannak szomorkás tárcái és humoros novellái is. Előbbire jó példa a *Falusi temetés*, utóbbira a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* az író első kötetéből. A tárcsa itt olvasható: PETELEI István, *„Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!”: Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7), 68-70.*

²³⁹ KÉRI, *i. m.*, 10.

szó pedig láthatóan hosszabb elbeszélést jelent Kéri számára, ami hasonlít Bisztray Gyula terminológiájára, másokétól viszont eltér. Pozsvai Györgyi például következetesen mindig novellisztikáról és novelláról beszél, nem használva egyéb műfajmegjelöléseket, Peteleit pedig „a kisepikai műfaj igényes megújítója”-nak nevezi.²⁴⁰ „Gyakori eset, hogy egy-egy történetről mint publicista számol be előbb, majd – a művészi általánosítás szintjére emelve konkrét megfigyelését – novellaformában mélyíti el.”²⁴¹ – írja egy helyütt Kozma Dezső, aki azonban már könyve bevezetőjében felhívja rá a figyelmet: Petelei korában „A tárcanovella már külső formájában is különbözik a hagyományos »beszély«-tól”, így abban az átmeneti időszakban, amikor Petelei is íróvá lesz, a műfajok egyfajta kölcsönhatása, ugyanakkor egyfajta műfajháború figyelhető meg.²⁴²

A fentiek alapján beláthatóvá válik a műfaji besorolás ellentmondásossága és a műfajok átjárhatósága. E két dolog pedig tovább vezet a harmadik olyan okhoz, ami miatt dolgozatom második része kizárólag a szerzői kötetek tartalmának bemutatására korlátozódik. Ez Petelei munkamódszere, vagyis az a közismert tény, hogy az író elképesztő műgonddal, hihetetlenül aprólékosan, folyamatos, önreflexív át- és újraírások sorozatával, s – az utókor számára nem egyszer – teljességgel megalapozatlannak tűnő kritikus szemlélettel fejlesztette ki életművének azt a szeletét, amelyet végül könyvfedelek közé kötni engedett.

Már első értékelői is beszámoltak erről a sajátosságról. Például Bisztray Gyula: „Nem volt nagyon termékeny író, de amit írt, erős önkritikával rostálta meg. Novelláinak, rajzainak körülbelül csak a felét foglalta kötetekbe. (...) Novelláskötetei anyagát is felesége közreműködésével válogatta össze.”²⁴³ „Nagy műgonddal dolgozott. »Megengedhette magának« a kényelmet, hogy csak az ihlet zavartalan óráiban teremtsen, novelláit hosszasan kiérlelje, némelyikből több vázlatot, változatot is készítsen.”²⁴⁴ Kéri József szerint Petelei pályája végén: „mély írói válságon ment át. (...) Túl szigorú önmagával szemben.”²⁴⁵ Szentimrei Jenőnél ez olvasható: „Ő még mindig nem tartotta kötetre érettnek valamennyit és aggodalmas válogatás után három-négy éves időközzel engedte át kiadóinak”²⁴⁶ (az írásait). „Még holtá után megjelent két nagy poszthumusz novelláskönyve is szigorú önkritikája mellett bizonyít. Megmagyarázhatatlan,

²⁴⁰ POZSVAI, *Jegyzetek*, i. m., 261.

²⁴¹ KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, i. m., 62.

²⁴² *Uo.*, 21-24.

²⁴³ BISZTRAY, *Petelei István*, i. m., 8. Az utolsó állítás leegyszerűsítés, amely a családi emlékezetre és egyes levél-utalásokra támaszkodik. Annyiban igaz, hogy – főleg az utolsó, kétkötetes *Az élet* esetében – valóban Petelei Istvánné nyújtott folyamatos segítséget az egyre betegbb írónak. Vizsgálataim alapján azonban egyértelmű, hogy ez nem a kötet szerkesztés vagy egyéb írói döntések átvállalását jelentette. A kérdésre később visszatérek.

²⁴⁴ *Uo.*, 36.

²⁴⁵ KÉRI, i. m., 20-21.

²⁴⁶ SZENTIMREI, i. m., 21.

hogy e kötet legtöbb darabját miért ítélte feledés-halálra, miért írta újjá kétszer-háromszor, mikor az első leírás már magán viselte a befejezett művészet jegyeit. Igaz, hogy az ő betoldásai, egy félmondat itt, egy kis bekezdés amott, aztán a befejezésnek húsz sorról egyetlen mondatba sűrtése csakugyan szükséges volt még, ám ezt egyedül ő vehette észre.”²⁴⁷

Mindebben az a különös, hogy Peteleinek ez az író és újraíró, rendkívül modern szövegtechnikája a későbbiekben összekapcsolódott a lelki betegség és a pesszimizmus már említett toposzával: mivel az író gyengélkedései miatt rövidke terminusok alatt valóban nem írhatt, s mivel időnkénti kedélytelenségei tetten érhetőek voltak a tőle közzétett levelekben, megszületett egyfajta hallgatólagos vélemény. Eszerint Petelei depressziós és idegbeteg lévén nyilvánvalóan nem tudta megítélni, hogy mely művei készek az olvasóközönség elé bocsátásra és melyek nem. Az utókor dolga tehát, hogy a szerzői kötetekbe rendezett írások mellett megismertesse az olvasóközönséggel a Petelei által érthetetlenül mellőzötteket is, amelyek, mivel ismeretlenek, – akár – érdekesebbek és jobbak is, mint a kötetben kiadottak.²⁴⁸

Szentimrei Jenő fentebb idézett gondolatsorában ugyan még kiemeli, hogy Petelei betoldásai – amennyiben értékítéletet kellene és lehetne mondani szövegváltozatai felett, ami persze igen kétséges – helyesek és valóban jobba teszik az elkészülő művet. Bisztray Gyula azonban, aki a Petelei-életművet alapvetően a családtörténet, a genealógia, és a kiadandó levelezés feldolgozása felől közelítette meg, egyszer s mindenkorra, minden szempontból egyenlőségjelet tett a szerzői kötetekben megjelent írások, illetve a posztumusz megjelent írások és a kézírathagyatékban fellelhetőek között. Ennek jegyében állította össze válogatáskötetét is, s ezzel mintát adott minden későbbi válogatónak is.

A Petelei-szövegeket megjelentető szerkesztők azóta sem tesznek különbséget ilyen módon a szerzői kötetek írásai és a csak a sajtóban megjelent írások között, ahogyan a szakma novellaelemzése sem hasznosította még ezt a nézőpontot. Tehát nem áll rendelkezésre olyan mérce, amelynek a segítségével egymás mellé állíthatók volnának a többféle módon az írói kézből kiadott, változó szövegű, át- meg átdolgozott, de kötetbe be nem került sajtóközlések, és a Petelei által késznek egyáltalán nem ítélt, mert folyóiratba, kötetbe soha be nem válogatott kiadatlan írások – illetve a szerzői kötetek alakulásukban az író által egyértelműen, egyszer s

²⁴⁷ *Uo.*, 18-19.

²⁴⁸ Jó összefoglalását adja annak a gondolkodásmódnak, amelyet kissé kiélezve fentebb bemutattam, Urbán László már említett előszava saját válogatásához. URBÁN, *Előszó és kitékintés, i. m.*, 5-19. A gondolkodásmód ellentmondásosságát mutatja, hogy számos, a szerzői kötetbe egykor felvett írás azóta (a kritikai kiadást kivéve) egyetlen egyszer sem látott újra napvilágot, vagyis legalább ugyanolyan ismeretlen, értékes és jó (lehet), mint bármely csak a sajtóban közölt mű.

mindenkorra lezárt nyolcvanhét novellája. Ez a megkülönböztetés – hangsúlyozom – semmiféleképpen sem értékítéletet jelent: egyértelmű, hogy a hátrahagyott kiadatlan Petelei-korpusz számos mesterművet tartalmaz.

Viszont, úgy vélem, ideje a Petelei-féle írástechnikának ezt az aspektusát is figyelembe venni, s írásaihoz abból a szempontból is közelíteni, hogy ő mit tartott azok közül késznek és művészi szempontból kötetben közölhetőnek. Ez a munkamódszer ugyanis alapvetően elhatárolja a szerzői kötetek írásait a többi fennmaradt novellaszövegtől.

Petelei – kortársaihoz egyébként némiképp hasonlóan – megírta, folyóiratközlésre előkészítette, közölte, majd átdolgozta, esetleg ebben a formában újra közölte, netán másik, szintén egyféle módon már a sajtóban közölt másik írásával összedolgozta, és még ezután is tovább alakította egy-egy novelláját, míg végül az bekerült egy szerzői kötetbe, s onnantól kezdve már nem változott tovább, hanem végső formát nyert.²⁴⁹ Ez a folyamat azonban a hátrahagyott írások esetében nem tudott lezárulni. Hiába feltételezik, hogy a posztumusz elbeszélések két kötetét az író özvegye szinte mindenben férje akarata és szándéka szerint állította össze²⁵⁰ a jó barát és tanítvány Gyalui Farkas segítségével,²⁵¹ a szerzői kötetek szövegeinek *ultima manus*-hoz az írói ismerőinek kegyeletes feltételezései semmiképp sem hasonlíthatók tökéletes bizonyossággal. Már csak azért sem, mert még ha az 1912-es kötetbe szánt anyag valóban lehet(ne) – többé-kevésbé – Petelei által meghatározott, vagyis összeállításán megérződne az író akarata, az abba bekerült írásokon a végső, Petelei-féle, általa még látott, esetleg átjavított (kézirat formában fennmaradt vagy a sajtóban megjelent) szövegekhez képest Gyalui jelentős szerkesztői beavatkozásokat végzett.²⁵²

²⁴⁹ Részletesen bemutat egy ilyen „átalakulás-történetet” Török Zsuzsa a *Keresztek*-kötet egyik novellája, a *Klasszi* kapcsán: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 38-50.

²⁵⁰ A kötet meg sem jelenhetett volna, ha Petelei özvegye nagyvonalúan ki nem nyomtatja saját költségén. MÁTHÉ József, *Jegyzetek = PETELEI István, A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969, 499.

²⁵¹ „Az élete javakorában elhunyt nagy írónak családja előtt kifejezett óhajtása, ennek alapján családja kívánsága s az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízása jelölt ki engem arra, hogy sajtó alá rendezzem ez elbeszéléseket, melyek többnyire a Pesti Naplóban, néhány a Budapesti Hírlapban s egyik-másik a Vasárnapi Ujságban jelentek meg.” – adja tudtul a kiadás előszava, Gyalui Farkas tanulmánya. GYALUI, *Petelei Istvánról*, i. m., 3.

²⁵² Ezt a tényt Török Zsuzsa is leszögezi: s pontosan ezért az 1912-es kötetbe is felvett Petelei-írások szövegét a kritikai kiadásban nem onnan idézi, hanem az utolsó sajtómegjelenésből, ahol volt ilyen, vagy a kéziratból, ha az megvan. Szerkesztői változtatásokat sejt ugyanis a Gyalui Farkas kialakította szöveganyagban, s ezért inkább visszatér Petelei *ultima manus*-ához. TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról*, i. m., 771. Megjegyzendő, hogy tulajdonképpen hasonló nézetten lehetett Pozsvai Györgyi is, hiszen *Őszi éjszaka* című válogatáskötetének *Petelei István-bibliotékájába* a szerzői válogatások után két posztumusz kiadványt is felvett: az *Elbeszéléseket* és az *Egy asszonyért* könyvformáját – mintha e két könyv tartalmát a szerzői kötetekéhez a többi posztumusz publikációnál közelebb állónak tekintette volna. POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek*, i. m., 264-265.

Összefoglalva tehát az eddigieket, elemző munkám során mindvégig elválasztottam a szerzői kötetek anyagát a később megjelentetett, különböző formákban válogatáskötetekbe bekerült novelláktól. Így ugyanis egy a – mára egyébként nyilván már meghatározhatatlan – szerzői szándékot őrző, ugyanakkor lezárt és összevethető szöveganyagra tettem szert, szemben a szerteágazó és egyes pontjain besorolási, közlési, szövegváltozati problémákkal teljes egész novella-életművel.

A szerzői kötetek novellái egyértelműen megfelelnek a Petelei-novella definíciójának, mivel önmagukat határozzák meg. Így novella voltuk bizonyítása nem igényli változó vagy vitatható kritériumrendszerek kidolgozását, amelyekkel megválaszolható a kérdés, mely művek nevezhetők a nem szerzői kötetbeli anyagból novelláknak. Ezért talán még alkalmasabbak a Petelei-novellák behatóbb vizsgálatára, az azokban megjelenő sajátosságok kimutatására, mint bármely másik Petelei-írás a nem szerzői kötetek darabjaival is kiegészülő novellakorpuszból.

Hátra van azonban még egy fontos probléma: ahhoz, hogy a szerzői kötetek elbeszéléseit valóban lezártabbaknak és a szerzői szándék szempontjából véglegesebbeknek lehessen tekinteni, bizonyításra szorul, hogy Peteleinek volt a novelláival kapcsolatban egyfajta tudatos munkamódszere, amellyel eljuttatta őket a befejezettség különböző fokaira.

1.5.2. Petelei munkamódszere

A jelen fejezetben feltett kérdés tehát az, miként tükröződik Petelei munkamódszerének tudatossága a leveleiben, s miért lehet ennek jelentősége a szerzői kötetek novelláinak és az egyéb novelláknak a megkülönböztetésekor.

Az író levelezésében több olyan gondolat fennmaradt, amely beavathat író-kötetszerkesztő gondolkodásmódjába. Igaz, ezek egy részét általában annak bizonyítékául szokták idézni, melyre nem hitt saját művészete minőségében és jelentőségében Petelei. Ilyen például ez: *„küldeni fogok (novellát) ebben az évben neki is (Ágai Adolfról van szó), másnak is. Megpróbálok értékesíteni azt a kevéskét, amim van. Ha elkergetnek, abbahagyom, s csak rusztikusodom csendesen tovább.”*²⁵³ Az idézet jól felhasználható annak alátámasztására, hogy Petelei nehezen mozdult ki vidéki csendességéből, a „rusztikusodás” fejében akár le is mondott volna az írói pályáról. Úgy vélem azonban, hogy ez az értelmezés alapjaiban hibás. Hiszen a levélben a huszonhét éves író pontosan arról tudósítja barátját, hogy számos helyre küldözget írásokat, vagyis éppen hogy mindent megtesz azért, hogy közöljék. Az egyfajta szómágiának

²⁵³ Petelei István *Jakab Ödönnek*, 1879. január 7. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 38.

is tekinthető záróformula²⁵⁴ tűnhet ugyan pesszimistának, valójában azonban épp a titkolt reményt leplezi, hogy az írások elfogadásra kerülnek. Amire meg is volt minden oka: eddigre a fiatal író már túl volt számos, a céhekkel kapcsolatos művelődéstörténeti tanulmány publikálásán (1877-től az *Erdélyi Híradóban*, majd 1878-ban már a *Századokban*), 1878-tól pedig folyamatosan láttak napvilágot elbeszélései is erdélyi lapokban (elsőként, 1878. április 25-én a *Klasszi*), majd az év végétől a *Magyarország és a Nagyvilágban* és 1879-től a *Vasárnapi Újságban* is. Az idézett levél is már az után íródik, hogy Ágai Adolf közölte Petelei egy novelláját a *Magyarország és a Nagyvilágban*, sőt, honoráriumot is fizetett érte (a *Caleidoscop* című írásról van szó, melyet Petelei kötetben aztán sosem adott ki.)²⁵⁵ Hasonló várakozás és örömtelibabonás reménykedés csendül ki az első kötetét tervezgető író leveléből is: „*Tárcákat firkálok (...). Voltam Bpesten. Eladtam – hitvány árért –, de eladtam egy kötetet a Franklin Társulatnak. (...) Össze sincs állítva a kötet, mert írnom kell még hozzá sokat. Ha mikor időm lesz, összetákolom.*”²⁵⁶ Érdeemes egy pillanatra elfelejteni a „pesszimista Petelei”-toposzt, s ilyen szemmel elolvasni a levelet, amely – az eset súlyát látványos nemtörődőséggel kisebbitve – éppenséggel azzal büszkélkedik, hogy a fiatal író eladta az első kötetkiadásának a jogát: vagyis előleget kapott és nemsokára könyve jelenik meg.²⁵⁷

Azonban már a fenti gondolatmenetből is látszik, hogy Petelei kötet-összeállítás (netán kötet-összetákolás) címén egyáltalán nem arra gondolt, hogy egyszerűen egymás mellé rendez néhány, folyóiratban már megjelent írást. Jól kiolvasható a levelekből is, hogy a novellaszövegek folyamatosan változnak, átszerkesztődnek és átíródnak, hogy elérjék a „megkívánt” minőséget.

Egy 1881-es levélben így láthatunk bele az író gondolkodásmódjába: „*Most rátérek az én kínos karácsonyi történetemre. (...) rossz! (...) Egy éjjel született, s a szedők darabonként*

²⁵⁴ Gondoljunk a huszonéves egyetemisták körében még néhány évvel ezelőtt is elterjedt, hasonló szómágiás mondatra, amelyet a valójában igenis jónak remélt vizsga előtt illet mondani: „*én csak az esélytelenek nyugalmával megyek be rá*”. A szómágia-babona-témáról és a terminológiáról: NAGY Ilona, *A magyar mondakutatás fehér foltja: A modern mondák = N. I., A Grimm-meséktől a modern mondákig: Folklorisztikai tanulmányok*, Bp., L’Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2015, 235-237.

²⁵⁵ Évszámok, adatok: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 2011, 78-81, TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról*, i. m., 775.

²⁵⁶ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1880. szeptember 23. = *Petelei István irodalmi levelezése*, i. m., 38. Ez a kötet egyébként sosem jelent meg, Petelei első valódi kötetét, a *Kereszteket* 1882-ben a Révai Testvérek adták ki. A levélből kiderülően felvett előleg sorsáról nincsen szó: Petelei legközelebb 1897-ben került kapcsolatba a kiadóval ötödik kötete, a *Felhők* megjelentetése kapcsán.

²⁵⁷ A büszkeség tény, még akkor is, ha végül ez a kötet nem jelent meg, csak az 1882-es *Keresztek*.

kapkodták ki a kezem alól. Tudtam ugyan előre, mit fogok írni – de az arányok helyes alkalmazása nem állott hatalmamban.”²⁵⁸ Tehát hiába volt a tervezés, a témával kapcsolatos tudatosság, Petelei nem tudott és nem is akart szükségből, az idő szorításában, „megrendelésre” írni, ha pedig mégis rákényszerült, rendkívül elégedetlen volt a végeredménnyel. Ugyanígy aggasztotta, ha olyasmi jelent meg tőle, amit nem nézett át végleges, kiadást előkészítő szemmel. Így ír egy megjelent írásáról: *„Ezelőtt 2 esztendővel írtam, s két esztendővel ezelőtt adtam át Ágáinak elolvasás végett. Azolta háromszor is tiltakoztam közlése ellen – el is felejtettem, s engem lepott meg legjobban, hogy nyomtatva látom. Azt hiszem, szüksége volt tárcára, s valamelyik szegletből elérántotta s el sem olvasván lenyomtatta.*”²⁵⁹

Ha szöveget kértek tőle, mindig nagy gondossággal készített belőle egy átmenetileg épp befejezettnek tekinthető változatot a sajtóközléshez: *„dolgozom újra e rajzot és küldöm Pestre”*²⁶⁰ – írja, s hasonló több alkalommal. Ez az idézet egyébként egy egészen korai levélből való: vagyis a technika kezdettől jellemezte Peteleit. Ugyanakkor nem mindig érezte úgy, hogy megfelelő változatot tud létrehozni egy-egy írásából. *„A Becsületet nem küldöm el. Nem tudom úgy megírni, hogy Méltóságodnak küldhessem el. (...) Itt egy új. Ezt én inkább szeretem.*”²⁶¹ – írta 1895-ben, immár négy kötetel rendelkező, elismert íróként Gyulai Pálnak, aki folyamatosan kemény – s sok esetben nehezen érthető – kritikával sújtotta a hozzá eljuttatott Petelei-novellákat. Végül Gyulai a *Felhők* című novellát nyomtatta ki a *Budapesti Szemlében* (csak a címén fanyalgott még egyet levélben), *A becsület* pedig *A Vasárnapi Ujság Regénytárában* került először az olvasók elé, hogy aztán mindkét szöveg átdolgozva bekerüljön az 1897-es *Felhők* kötetbe.²⁶² Úgy tűnik, Petelei csak eddigre érezte úgy, hogy ez a novella megérett a kötetbe illesztésre.

Az író egyébként a zord fogadtatás ellenére nagy véleményvel volt Gyulairól, s nagyra értékelte a szövegekkel kapcsolatos igényességét. *„Gyulai haragos ember (...), de igen-igen jó ember. (...) Meglátod, Ödön, milyen gyermekes gonddal – minden szót, minden ideát, a mesének minden ízecskéjét megrágott beszélykét közöl ő tőlem. Ambícióm az, hogy mikor az ő tempomába belépek – hát tiszta legyek.*”²⁶³ – írta barátjának (azután, hogy Gyulai épp elutasította

²⁵⁸ Petelei István Jakab Ödönnek, 1881. január 9. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 86. Bisztray Gyula jegyzete szerint itt a *Karácsonyi történet*ről van szó (BISZTRAY Gyula, *Jegyzetek a levelekhez = Uo.*, 308.), de ez kizárt: ebben az elbeszélésben ugyanis nem szerepel Bimbó nevű szereplő, sem öregember, sőt, „*kiszolgált baka hivatalseprő*” sem. Ikes igehasználát sem jellemzi a kezdetét. (Ezek a részletek derülnek ki róla a levélből.) Egyébként sem érthető, miért írta egy 1881. januári levelében Petelei frissként egy olyan novelláról, amely 1879 decemberében jelent meg. Valójában itt egy karácsonyi tárcáról lehet szó.

²⁵⁹ Petelei István Jakab Ödönnek, 1879. november 9. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 64-65.

²⁶⁰ Petelei István Jakab Ödönnek, 1879. augusztus 15. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 59.

²⁶¹ Petelei István Gyulai Pálnak, 1895. december 10. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 174-175.

²⁶² Gyulai Pál Petelei Istvánnak, 1895. december 19. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 175.

²⁶³ Petelei István Jakab Ödönnek, 1881. január 9. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 87.

az *Árva Lottit*), olyan módszert és minőségi elvárásokat tulajdonítva a nagy példaképnek, amely valószínűleg inkább őt magát jellemezte.

Talán még annak a nyoma is megragadható egy levélben, hogy mikor érezte úgy az író, hogy egy-egy szövege teljesen készen áll, vagy legalább is végső szerkesztésre érdemes. „*Mostanában nem fogsz olvasni tőlem semmit. Nem rajzot írok, hanem egy hosszabb dolgon (jókora elbeszélés lesz) dolgozom. (...) Nekem eddig csak két rajzom van. A Nagyapa és a Majom Anti karácsonya. Reményem, lesz több is.*”²⁶⁴ – írta 1880-ban. Holott eddigre már tíz további elbeszélése is megjelent különböző lapokban, amely témájában, hosszában, szerkesztés-módjában talán hasonlítható lett volna a fent megjelölt kettőhöz. Petelei azonban valamiért csak e kettőt érezte kiemelésre érdemesnek: s valóban, az addigi terméséből csak ez a kettő (az előbbi *A nagyapó* címen) került azután bele az első kötetébe, a *Keresztekbe* 1882-ben.

Elmondható tehát, hogy Petelei minden írására igaz, hogy egyáltalán nem kapkodta el a megírásukat, s az első változatban rendszerint nem érezte késznek őket. Az írások közötti különbség a végső kidolgozás fokában nyilvánult meg: vagyis hogy eljutott-e végül sokszori átalakulás után az írás a kötetbe illesztésig, vagy megmaradt az adott újságlapon, a Petelei által nem kielégítőnek tekintett, átmeneti, de immár végleg befejezetlen formájában.

Igaz, az utókor gyakran értelmezte úgy ezt a féltő gondot és lassú vajúdat, mint egyszerűen csak Petelei kóros, lelki betegségéből eredő önbizalomhiányát. Kéri József például e szavakkal mutatja be az író néhány késői levelét: „*Kielégítette-e Peteleit saját írói alkotása? Utolsó éveiben írt levelei arra mutatnak, hogy mély írói válságon ment át. Szűknek érezte a maga alkotta irodalmi formákat, sekélyesnek novellái végső kicsengését.*”²⁶⁵ Ezt az értelmezést három levélidézettel támasztja alá, egy 1902 áprilisában születettel („*Egy szemétdomb az én irkafirkám, amik alá el van temetve egy csomó hő óhajlás, egy csomó jó reménység, becsületes törekvés. Semmit se írtam meg úgy, ahogy szerettem volna, s már nem fogok írni. Nem tudok már. Pedig van még egy csomó megírni valóm.*”²⁶⁶), egy 1906. szeptemberivel, amelyből ennyit idéz: „*Írtam valamit, de rossz. Nem küldöm el. Én gőgös vagyok arra, amit írtam, s ha nem lehetek az, széttépem... Maga tudja, hogy utálok a hazugságot.*”, végül egy 1907-februárral,²⁶⁷ amelyből az derül ki, hogy az író nem küld novellát egy felkérésre. Ez a néhány idézet, s nyomukban a gondolat, hogy az 1900 utáni Petelei már nem volt a régi, s elhatalmasodó lelki betegsége lassanként félbe törte írói pályáját is, rendre beépült az íróról szóló irodalomba is.

²⁶⁴ Petelei István *Jakab Ödönnek*, 1880. január 17. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 73-74.

²⁶⁵ KÉRI, *i. m.*, 20-21.

²⁶⁶ Petelei István *Gyalui Farkasnak*, 1902. április 28. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 213.

²⁶⁷ Petelei István *Gyalui Farkasnak*, 1907. február 1. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 251. Nehéz megérteni, Kéri miért az írói válságra vonatkoztatta.

A kép azonban csak félig hiteles. Bizton mondható, hogy a két agyvérzés valóban félbetörte Petelei – újságírói, lapszerkesztői pályáját. Jelen alfejezetben azonban a novellaszerző útjával foglalkozom: az pedig nem tört meg sem akkor, sem később. A fenti idézeteket alaposabban vizsgálva még e levélidézetek is erről tanúskodnak. A kronológiában középen, de Kéri-nél legelöl álló, 1906-os idézet például, amellet, hogy pontatlan, – talán akaratlanul – kissé manipulált is. Van ugyanis előzménye és folytatása is, így teljes hosszában így hangzik a vonatkozó rész: *„Most szégyenkezve alássan bocsánatot kérek, mert, íme, nem küldök irkafirkát. Nincs. Nekimelegedtem és írtam valamit. Rossz. Nem küldöm el. Én gögös vagyok arra, amit kiizzadok, és ha nem lehetek rá, széttépem. Édes fiam, fél esztendeje nem írok, amit firkáltam, elpusztítottam. Ezt is. Esküszöm, hogy írni fogok, amint tudok – de most nem megy. Mit tegyek? Annyival vagyok adósa magának, most törleszthetnék valamit. S most is megbukom. Ne haragudjék reám. Most nem megy. Le van kopva az eszem ereje. Amint írni tudok, írok. Most nem megy. Maga tudja, hogy utálok a hazugságot. Vegye komolyan a bocsánatkérésemet, és ne zörögjön reám. Írni fogok, ígérem. Most nem megy.”*²⁶⁸ Hogy tetten érhető-e benne az író depressziója? De még mennyire. Hogy tapasztalható-e benne az írói válság jele? Ez már vitathatóbb. Először is ez az író egyik utolsó az írással foglalkozó levele, amely fennmaradt. Kéri József mégis eszmefuttatása élén idézi, egy korábbi levél kiragadott idézetét pedig csak utána illeszti be. Ha Petelei önbizalma betegsége elhatalmasodásával párhuzamosan csökkent is a legutolsó években, semmiképpen sem „tisztességes” fordított kronológiával, 1902-re érvényes ítéletet mondani egyik 1906-os magánlevele alapján.

Az író utolsó friss közlésű novellája, a *Balogh Eszti elment* tényleg mintegy fél évvel a levél megírása előtt, 1906. április 8.-án látott napvilágot a *Pesti Napló*ban.²⁶⁹ Amit viszont az idézett levélben ír, nemcsak arról árulkodik, hogy Petelei elégedetlen volt a következő fél év termésével és megsemmisítette azt. Azt is bizonyítja, hogy a hat hónap során folyamatosan kínoztta magát azzal, hogy, igenis, ismét írjon. Miközben a Kéri által kiemelt idézet azt sugallja, hogy Petelei nem tudott dolgozni, mert „hazugságnak” érezte, amit írt (ezt értelmezi Kéri felismert sekélyességnek), a teljes részletet elolvasva egyértelmű, hogy Petelei valójában annak szenteli a levelet, hogy mentegetőzzön, mert nem tud írást küldeni – immár szerkesztő – barátjának. Pedig megígérte (*„Annyival vagyok adósa magának, most törleszthetnék valamit. S most is megbukom.”*), vagyis, továbbra is adósa maradok, csalódást okozok), és mivel „utálja a hazugságot”, egyenesen bevallja, hogy semmivel nincsen készen, inkább, mint hogy udvarias kifogást keressen arra, miért nem küld írást. Erre, az esetleges kényelmes kifogásra vonatkozik a

²⁶⁸ Petelei István *Gyalui Farkasnak*, 1906. szeptember 21. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 250.

²⁶⁹ Lásd a 4.1. és 4.2. mellékletekben.

hazugság szó, nem pedig az írások tartalmára! Ha viszont a kifejezést udvariassági formulaként, Petelei emberségének bizonyítékaként kezeljük, nem pedig az írói életmű e szakaszára vonatkozó értékítéletként (mert nem az), a levélrészlet mindössze két dolgot tanúsít: hogy Petelei 1906 őszén már nagyon nehezen alkotott, viszont – ami véleményem szerint nagyon fontos – még ekkor is folyamatosan kísérletezett az írással! Tehát nem egy lemondó, a művészettől tehetetlenségében, írói válságában elforduló, hanem egy folyamatosan próbálkozó, alkotni kívánó szerző alakja jelenhet meg előttünk még a legkésőbbi években is.

Az 1907-es levélben valójában ugyanilyen kontextusban hangzik el a *hazugság* szó: „*Kedves fiam, most nem küldök írást. Nincs. Üres, buta vagyok. Amint lesz: első dolgom az E. H.-nak írni. Jó? Hisz-e nekem? Egyetlen erényem – a régi időből maradt, hogy nem tudok hazudni.*”²⁷⁰ – mentegetőzik Petelei Gyalui Farkas előtt, akinek ismét nem tud írást küldeni az *Erdélyi Híradó*-ba. Hozzá kell még tenni, hogy azt, hogy Petelei miért volt elégedetlen késői műveivel, semmi sem indokolja és magyarázza, ezeket ugyanis tényleg megsemmisítette. Dátumozatlan, de a késői időre is keltezhető kézirat mindössze 9 maradt utána, ezek 7 megírandó elbeszélés darabjai, de inkább csak történetkezdemények (ráadásul akár korábban is keletkezettek).²⁷¹ Vagyis semmi sem indokolja, hogy a Kéri József által felsoroltakat feltételezzük a késői írások megsemmisítésének indokaként: ahogy arról sem tudni semmit, hogy pályája során korábban milyen írásokat adott át az örök feledésnek Petelei ugyanígy és miért.

Ami pedig a három levélidézett látszólagos pesszimizmusát illeti, azok az író átmeneti komorságáról árulkodhatnak ugyan, de semmiféle tartós írói válságot nem magyaráznak. Vanak ugyanis a közjük eső időben olyan levelek is, amelyekből egy teljességgel ellentétes életút bontható ki. Az 1902-es, fentebb idézett levélben Petelei arról ír, képtelen jót és jól írni, sőt, már nem is tud írni. Mégis, ugyanebben az évben arról is értesülhet az olvasó a sorjázó levelekből, hogy Petelei nagyban szervezi Wodianer Artúrral új novelláskönyve kiadását: van elképzelése a borítóról és kötésről is, sőt, feleségével egy palack „*történelmi múltú, kitűnő ital*”-t is küldenek ajándékba a kiadónak.²⁷² (Az *élet* két kötetben, 1905-ben jelenik majd meg, majd 1908-ban második kiadásban is napvilágot lát.) 1903 decemberében arról értesülhetünk, hogy Petelei nemsokára felolvassza a „*Brassai bácsi emlékének megújítása okán rendezendő koncert*”-en (vagyis a Brassai-estélyen), melyen való részvételét azután meleg hangú levélben köszöni

²⁷⁰ Petelei István Gyalui Farkasnak, 1907. február 1. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 251.

²⁷¹ Illetve lehetséges, hogy a dátumozatlan, sem kéziratban, sem folyóiratban fenn nem maradt, csak az 1912-es *Elbeszélésekből* ismert *A végrendelet* Petelei egyik legkésőbbi írása, amelyet nem semmisített meg, hanem megtartott. Lásd erről a 4.1. mellékletet.

²⁷² Wodianer Artúr Petelei Istvánnak, 1902. október 26. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 215 Wodianer Artúr Petelei Istvánnak, 1904. február 24. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 224-225, Mikes Lajos Petelei Istvánnak, 1904. február 24 = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 226.

meg később a bizottság.²⁷³ Szana Tamás szintén felolvasni hívja 1904 februárjában, 1905 végén pedig az Erdélyi Irodalmi Társaságban szerepel egy elbeszéléssel.²⁷⁴ 1904 áprilisában, annak alkalmából, hogy Pesten jár Wodianernél, kellemes utazást tesz feleségével: „12 napig tekeregtünk Zsuzsikával s lumpoltunk. Jól esett.”²⁷⁵ 1906-ban a *Pesti Napló* után a *Vasárnapi Ujságban* is állandó munkatársként szerződtetik, utalva vitathatatlan tekintélyére, mit sem törődve erdélyi magányával és visszavonultságával.²⁷⁶ Közben örmény hagyományőrzési ügyekkel is foglalkozik.²⁷⁷ 1907 szeptemberében pedig az író kedves emlékezésekkel körítve küldi el Márki Sándornak *Az élet* második kötetét (mivel abból Márki két első kötetet kapott korábban...), s egy „másik, veres kötésű könyvet, azért tettem ide, mert azokat a kis népeket én szeretem. Ne nézz le dicsekvésemért, de – uram – akkor fiatal voltam, hogy irkáltam.”²⁷⁸ Ez utóbbi könyv valószínűleg az 1897-es *Felhők* (amely bordó Franklin-borítóban látott napvilágot) vagy még inkább az 1898-as *Vidéki emberek* (ennek kifejezetten veres, szecessziós borítót választott *Az Athenaeum Olvasótára*, rajta egy olvasó nővel).²⁷⁹ Petelei tehát láthatólag szeretettel emlékszik korábbi kötetére és örömmel vállalja a bennük található írásokat: szó sincs megtagadásukról, a maga alkotta irodalmi formák avultnak nyilvánításáról. Itt már abban az utolsó két évben látjuk, melyekből a Kéri által kiválasztott pesszimista idézetek is származtak.

Természetesen a fentebb bemutatott vidám, nyugodt életút sem a teljes igazság, hiszen ott vannak benne a megtorpanás, a „nem megy” időszakai is: ha csak az előző bekezdésben írtakat venné valaki figyelembe, ugyanúgy manipulálná a tényeket, mintha csak Petelei betegségeinek eseményeit sorakoztatná fel. De a két vonulatot egymás mellett szemlélve megállapítható, hogy Petelei élete utolsó éveiben pontosan ugyanúgy dolgozott, mint korábban, aggályos értékítéletek, szigorú minőségi kifogások, alkotói megtorpanások közepette, de folyamatos, lelkes és megalkuvás nélküli munkával. Ugyanakkor viszont – ahogy nemsokára szemléltetem – minden korábbinál többet.

Úgy vélem tehát, hogy a fentebb bemutatott írói módszerek, továbbá annak cáfolata, hogy e módszersor utolsó éveiben akadályozta volna az író munkásságának folytatásában, végeredményben megerősítheti azt a benyomást, hogy Petelei egész életében rendkívül erőteljes

²⁷³ Petelei István Gyalui Farkasnak, 1903. december 22. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 219, *A Brassai-émlékbizottság Petelei Istvánnak*, 1904. február 5. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 223-224.

²⁷⁴ Szana Tamás Petelei Istvánnak, 1904. február 16. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 224, *Petelei István Gyalui Farkasnak*, 1905. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 243.

²⁷⁵ Petelei István Gyalui Farkasnak, 1904. április = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 229.

²⁷⁶ Hoitsy Pál Petelei Istvánnak, 1906. február 10. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 243.

²⁷⁷ Hermann Antal Petelei Istvánnak, 1906. március 14. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 244.

²⁷⁸ Petelei István Márki Sándornak, 1907. szeptember 21. után = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 257-258.

²⁷⁹ *A Keresztek*, *Az én utcám* és a *Jetti* nem jelent meg vörös borítóval. A *fülemile* igen, s ezt Petelei tényleg fiatalon írta, de csak egy írást tartalmaz, Petelei pedig egyértelműen többről ír a levelében.

tudatossággal kezelte a szövegeit. Valószínűleg pályája kezdetétől létezett számára egy szöveg-ideál, egy olyan kritériumsor, amelynek véleménye szerint minden könyvben kiadandó elbeszélésének meg kellett felelnie. Nyilvánvaló, hogy az „utókor” ezt a kritériumrendszert soha nem lesz képes rekonstruálni, ugyanakkor létezését és magabiztos, tervszerű használatát el kell fogadni ahhoz, hogy ne csodálkozással és rácsodálkozással fogadjuk, mennyi utólag igenis jónak tűnő írását fosztotta meg Petelei mindörökre a kötetbe kerüléstől. A szerzői szándék tartalma nem azonosítható, de a létével mindenképpen tényként kell számolni, már a pálya legelejétől. Ez cáfolja azokat a legendákat, amelyek Petelei pesszimizmusából és önmaga lebecsüléséből eredeztetik, hogy kevés művét engedte olvasó, s még kevesebbet könyvolvasó elé. De egyúttal újabb érv is amellet, miért (lenne) fontos a szerzői kötetek anyagát külön korpuszként kezelni. A fentiek bizonyítják azt is, hogy Petelei megkülönböztette a sajtóban közzétett és a kötetben megjelentetett szövegei állapotát és minőségét, ahogy az egyébként korára is jellemző volt.

1.5.3. Petelei novelláinak hétköznapi és ünnepnapi közegei

Török Zsuzsa könyvében Jan Assmann emlékezetelméletének kategóriáit hívva segítségül különbséget tesz a sajtó közegében megjelenő és a kötetbe foglalt szövegváltozatok között azok fogadtatásával, elfogadásával, sőt, esetleges feledésbe merülésével (lásd Petelei ismeretlensége) kapcsolatban. Felhívja a figyelmet, hogy Petelei köteteiben nem jelenik meg a kronologikus rend (ami a sajtómegjelenés időben való lehorgonyozottságával, a folyóiratban közölt novelláknak a mába, a napi lapszám kontextusába tartozásával teljesen ellentétes), s ritka a közeg szerinti válogatási tendencia is (vagyis a szerzői kötetek kialakításakor a folyóiratbeli megjelenés helye sem volt irányadó). Kötetbe szerkesztéskor eltűnik a szövegek aktualitása, sőt, a konkrét referenciák is – átírással kerülve – általánosabbá válnak. A narrátor és az olvasó közössége élesen szétválik, a térbeli azonosíthatóság helyét pedig egy novellabeli, fiktív tér veszi át. Elmondható, hogy ezzel megteremtődik az irodalom egy hétköznapi (sajtó) és egy ünnepnapi (könyv) közegének a modellje. Míg az előbbiben kiépül egy átmeneti, aktuális kapcsolat az irodalmilag akár képzetlen olvasóközönség és a szerző közt, az utóbbi teszi valódi szépirodalommal, megőrzendő és megőrizhető szövegekké a sajtóközegben feltűnt, majd kötetbe került írásokat.²⁸⁰

²⁸⁰ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 51, 55-57.

Ezt a gondolatmenetet tovább folytatva elmondható, hogy a szerzői kötetek novellái az irodalom ünnepnapi közegében léteznek. Közeghez tartozásuk, szépirodalmiságuk nem kétséges. Egymáshoz kapcsolódnak szorosan vagy lazán, és tematikai, poétikai vagy más módon utalnak is egymásra. Ezzel szemben a Petelei halála után kötetbe foglalt, az 1912-es gyűjteményben vagy más, későbbi, szerkesztett válogatásokban napvilágot látó írások ki vannak ugyan ragadva a hétköznapi (sajtó)közegekből, de tulajdonképpen annyi és olyan új, átmeneti ünnepnapi közegük jön létre, ahány válogatáskötetbe beillesztik őket. Nincs végleges műfajuk, helyük, még végleges szövegük sem (gondolok itt a szerkesztői-közreadói belejavításokra). Helyzetük és státuszuk épp ezért mindig kétséges.²⁸¹

Kifejezetten adja magát erre példaként a *Mezőségi út* című szociográfiai írás, amely látszólag egyértelműen nem a hagyományos értelemben vett elbeszélés. Bisztray Gyula közölte először, kéziratból a *Lobbanás az alkonyatban* című válogatáskötetében 1955-ben, vélhetőleg azért, hogy bemutasson egy kis szeletet az író nem novellaserzői terméséből is. Ezzel azonban különös módon „novellává avatta”, ugyanis 1981-ben már egy olyan gyűjteménybe válogatták be ismét, *A tiszta házba*, amely semmiképpen sem Petelei sokszínű munkásságát akarta bemutatni, hanem kifejezetten a novellisztikáját. 1986-ban szerepelt *A jutalom* című Petelei-antológiában és a szerkesztő, Kozma Dezső tárca-válogatáskötetében, a „*Csak egy szabályunk van: az igazat kell írni!*” címűben, valamint három írásgyűjteménybe is bekerült (*A megindult falu*, 1975, 2001, *Szigetek a Holttengerben*, 1998), míg azután a két legfrissebb Petelei-novelláskönyvnek, a 2002-es *Őszi éjszakának* és a 2009-es *Búcsújárásnak* lett a darabja. Bisztray egy szerkesztett, javított saját változatot közölt: ez jelent meg azután *A tiszta házban*, *A jutalomban*, a tárca-kötetben és a válogatáskötetekben. Ám közege ettől függetlenül folyamatosan változott: Bisztraynál a kötet kronológiai sorrendű összeállításában műfaji különlegessége egyértelműen megmaradt, főleg, mert a szintén vitatott műfajiságú kisregény-elbeszélés, *A fülemile* követte. A szinte teljesen a Bisztray-kötetből „rövidített” *A tiszta házban* viszont a kihagyások miatt *A*

²⁸¹ Lásd erről: SZILI, *i. m.*, 23. Bár természetesen megfontolandó a kérdés, milyen új közegbe helyezi el őket a 2007-2014-es kritikai kiadás. Egy vaskos, kritikai jegyzetekkel ellátott, négykötetes szöveggyűjtemény ugyanis semmiképpen nem hétköznapi, de nem is ünnepi közegben értelmezendő. Kevesekhez jut el, viszont egy minden eddiginél örökebb rendbe helyezi egymás mellé a szerzői és nem szerzői kötetek írásait. Mondható volna, hogy szolgáljon ez alapul az újabb válogatáskötetekhez: erre azonban még bizonyára várni kell. A gyűjtemények összeállítói ugyanis egy idő után általában már nem is foglalkoztak a szerzői kötetekkel és a kéziratokkal sem: leginkább az előttük járó szerkesztők válogatásköteteit követték és válogatták „tovább”. Pl. Ugrin Aranka (*A tiszta ház*) leginkább Bisztray Gyula anyagából dolgozott (*Lobbanás az alkonyatban*), Fekete Vince (*Válogatott novellák*) Máthé Józseféből (*A kakukkos óra*). Legújában egyedül Hunyadi Csaba Zsolt válogatásánál szembevetődött (*Búcsújárás*), hogy a Pozsvai Györgyi szerkesztette Petelei-gyűjteményen kívül még számos más helyről merítette anyagát, mire összeállította a benne közölt novellák sorrendjében is egyedi, asszociációs szemléletű kötetét. (A kiadási adatokhoz lásd az 1. és 2. mellékletet.)

vén *nemes* című novella jött utána, s ezzel a szociográfia egyfajta irodalmi úti jegyzetként beismult a novellák közé. Ugyanannak a szerkesztőnek a kezén is két teljesen különböző közegben jelent meg: Kozma Dezső válogatáskötetében, *A jutalomban A könyörülő asszony* című elbeszélés követi, így alapvetően novellának tűnik-tűnhet, az általa összeállított tárcakötetben viszont felerősödik jegyzet-volta, hiszen az *Irodalmi szociográfia* fejezetben négy különböző, ám szerkesztésében még hasonlóknak is tekinthető Szűnyog-tárca követi.

A két huszonegyedik századi novelláskötetben ráadásul egy új szövegváltozata olvasható a szociográfiának. Pozsvai Györgyi ugyanis el kívánt térni Bisztray Gyula rövidített, tagolásában is átdolgozott, a modern szöveghűség elve alapján már nem vállalható módon beavatkozó szövegkiadásától. Például hiányzik nála rögtön a jegyzet első két, filozofikus felütést biztosító mondata („Mert a Mezőséget nem ismeri senki, jobban meg lehet élni vele. Hiba volna, ha ismernék.”), a következő mondat pedig önkényes kiegészítésben részesült. Bisztraynál: „Székelykövesdről Mezőménése felé.” Pozsvai Györgyiné, értelmi kiegészítésekkel: „[Mező]kövesdről [Mező]ménése felé.” Vagy: Bisztraynál az első címmel ellátott rész *Szomorú paraszt*, Pozsvainál (és a kéziratban) *Szomorú oláh*. Bisztraynál később is hiányoznak a nemzetiségekre vonatkozó mondatok: pl. „Az oláhot lehet szeretni, de a románt nem.”, „A bíró magyar. Panaszodik az oláhosítás ellen.” stb.²⁸² Elmondható tehát, hogy valójában a Pozsvai Györgyi-féle szövegváltozat az egyedül autentikus, hiszen az utográf szövegből dolgozott és a teljes pontosságot tekintette a kézirat kiadása első számú követelményének. A Hunyadi Csaba Zsolt által szerkesztett *Búcsújárás* már a Pozsvai-féle, pontosabb, új szövegváltozatot tartalmazza, nagyon helyeselhetően. Ám erre a fajta modern szövegközlésre is lehet másként tekinteni. Buda Attila az *Őszi éjszakáról* írt recenziójában például leszögezte, a Pozsvai-féle kötet anyagától elütőnek érzi az olvasati nehézségeket is jelző, a szerkesztő által a kézirat alapján elkészített *Mezőségi út*-kiadást: „*e szimpla közlésnél többet, rendszeres jegyzetekkel ellátott kiadást igényelne, amit viszont a többi írás nem, ezért ebben a vonatkozásban a közreadás hiányérzetet kelt. Itteni publikálása ellen szól az is, hogy magában a szövegben, jelölve ugyan, de olvasati problémák találhatók, amelyek nem tartoznak arra a befogadói táborra, amelyeknek az ilyen válogatások készülnek*” – fogalmaz.²⁸³

E vélekedést egy pillanatra elfogadva valóban nehéz állást foglalni, melyik szerkesztői gyakorlat lenne a követendő: az önkényesen átíró-kihagyó-összevonó, az eredeti szövegtől akár

²⁸² A javítások, Bisztray-féle szövegváltoztatások egy részéről Török Zsuzsa is írt: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 125-127. A három szövegváltozat: PETELEI István, *Mezőségi út* = P. I., *Lobbanás az alkonyatban, i. m.*, 97-120, PETELEI István, *Mezőségi út* = P. I., *Őszi éjszaka, i. m.*, 39-55, végül a kézirat részleteit közli TÖRÖK Zsuzsa, lásd a jegyzet elején.

²⁸³ BUDA Attila, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott novellái*, It, 2003/3, 497-501.

el is rugaszkodó, amely azonban végül fogyasztható, a kötetet kézbe vevő „befogadói táborra tartozó” (vagyis az ünnepnapi közeghez alkalmazott, de nem az írótól eredő) szövegváltozatot állít elő, vagy az, amelyik becsületesen bemutatja, hogy a *Mezőségi út* egy készre még meg nem írt, ám az érdeklődésre (főképp a korábbi válogatáskötetbeli, novellaszerű kiadások miatt) számot tartó kézirat, benne néhány nem megnyugtatóan megoldott olvasati problémával, amely ugyanakkor megérdemli a pontos szövegkiadást.²⁸⁴ Magam úgy vélem, a kétféle szerkesztői szövegkialakítás közül mindenképpen a Pozsvai Györgyi alkalmazta módszer a modern és szorgalmazandó, függetlenül attól, hogy a recenzió ennek mintha épp az ellenkezőjét állítaná.

A *Mezőségi út* kiadástörténetének ez a rövid áttekintése azonban csak még jobban bizonyítja azt is, milyen rendkívül nehéz lehet egy posztumusz kiadott-kiolvasott-közölt Petelei-szöveget a szerzői novellák közé, azok „ünnepnapi közegébe” beilleszteni. Az, hogy ez hosszabb ideig probléma nélkülének tűnt, köszönhető volt Bisztay Gyula hagyományteremtő szerkesztői gyakorlatának, aki ugyanilyen hangsúlyos és merész alakításokat alkalmazott szinte mindegyik posztumusz általa kiadott íráson, melyek azután antológiáról antológiára vándoroltak és öröklődtek, s ebben az új, de nem Peteleitől eredő formájukban legalább annyira „befejezettek” hatottak, mint a szerzői kötetek írásai. Ám ha eltávolítjuk róluk a modern szerkesztői kéz nyomait, a *Mezőségi úthoz* hasonlóan kérdések sokasága merül fel a szövegükkel kapcsolatban.²⁸⁵

Bár nyilvánvalóan nem hétköznapi és ünnepnapi közegben gondolkodott, igazolható, hogy Petelei számára is létezett az a megkülönböztetés, amelyet a korábbiakban körvonalaztam. Jakab Ödön írói munkásságával kapcsolatban ugyanis így fogalmaz egy helyütt: „*Ott van a te helyed, Ödön (a Budapesti Szemlében) – ott, nem a kérészetű Fővárosi Lapokban, vagy pláne a Pesti Hírlap mellékletében. Keveset termelsz – de utánajársz, s mindig van magja, amit mondsz. Napilapban átfut rajta az olvasó szeme. A lelkéig nem is ér a gondolat, melyen te vajúdtál. Nincs ideje reá.*”²⁸⁶ Az idézetből jól látható, hogy Petelei kétféle olvasási, befogadási módot különböztet meg, a sietőset, a folyóirat-lapozgatót és az igényeset, azt, amely a lélekig engedi a gondolatot. S teszi ezt kétféle laptípusról írva: egyértelmű tehát, hogy számára ennél egy lépcsővel feljebb kellett állnia a könyvolvasó magatartásnak.

²⁸⁴ Egyébként a Pozsvai-féle tizenhét oldalas szövegközlésben mindössze nyolc teljesen egyértelmű kiegészítés és öt olvasati nehézséget jelző kérdőjel található, ennyiről nyugodtan elmondható, hogy tartozhat akár egy nem szakmai közönségre is. Így Buda Attila kritikája e téren mindenképpen túlzónak tekinthető. Ő valószínűleg nem volt azzal tisztában, hogy, igaz, rövidített-átírt-átszerkesztett szöveggel, de az írás már számos korábbi alkalommal napvilágot látott kötetben, mivel cikkében Pozsvai Györgyi kiadását első közlésnek nevezte.

²⁸⁵ Ahogyan a Gyalui Farkas által átsimított 1912-es *Elbeszélések* szövegeivel kapcsolatban is. Mindkét szerkesztő módszere volt például a novellák átkeresztelése: sem az 1912-es kötetben, sem a *Lobbanás az alkonyatban* válogatásban nem a Petelei által adott valódi címen jelent meg számos elbeszélés. Lásd erről a 2. és 3. mellékletet.

²⁸⁶ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1881. január 9. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 87-88.

Ezt bizonyítja az alábbi levéldézet: „*De nem merek belemenni a szerződésbe. Egy év alatt, ha meg is írnám, de nem vagyok bizonyos abban, hogy mindenik elbeszélés olyan lenne, amit én szívesen adnék kötetnek. Egyik tán silányabb lenne, amelyik tán elcsúszik az újságban, de elkeserítene, ha kötetben látnám. (...) Mindenik elbeszélést, amit egy év alatt megírnék, nem adom kötetbe. Itt a fiókomban van vagy 30-40 megjelent elbeszélésem. (...) De mindegyiket nem szeretném kötetben.*”²⁸⁷ E szavak alapján egyértelmű, hogy Petelei élesen elkülöníti a könyvbe való és a „csak” újságba való mű minőségét, befejezettségét. A könyvet olvasók kedvéért viszont érdemes utánajárni annak, amit a szerző mond, érdemes – Petelei szavaival – „vajúdni a gondolaton”, érdemes keveset, de minőségit „termelni”: vagyis érdemes pontosan úgy írni, ahogy Petelei tette, s az alkotói folyamat végén pontosan úgy felemelni az irodalom sajtóközegéből egy ünnepibb közegbe az egyes szövegeket, ahogyan az a szerzői köteteiben történt. Írásai későbbi kiadásaiban pedig ez természetesen nem történt, nem történhetett meg.

Török Zsuzsa egy helyütt felveti a 19. századi irodalom vizsgálhatóságával kapcsolatban a szempontot: „*a 19. század irodalmáról való tudásunk hézagainak egyik oka az lehet, hogy a vizsgálatok többnyire a kötetben megjelent, illetve a nevesebb irodalmi lapokban közlésre került munkákra terjed csak ki.*”²⁸⁸ Gondolatát itt azért idéztem, mert egy hasonlóféle felületesség jellemezheti a Petelei-recepciót is. Erről az mondható el: „*a Petelei novellisztikájáról való tudásunk hézagainak egyik oka az lehet, hogy a vizsgálatok többnyire csak a válogatáskötetekben megjelent munkákra terjednek ki*”. Azaz tulajdonképpen teljességgel figyelmen kívül hagyják a szerzői válogatás és kötet-összeállítás szempontjait, teljesen azonosan kezelik a posztumusz kiadott, szöveganyagában Petelei által be nem fejezettnek tekintendő, csak a mindenkori szerkesztők által készre formált novellákat és a szerzői kötetek elbeszéléseit.

Épp ezért fontos azzal foglalkozni, mely Petelei-novellák élveztek elsőséget a válogatásokban, melyek azok, amelyeket ismerhet a Peteleit egyébként ismeretlenként számon tartó magyar olvasóközönség. Előtte azonban érdemes megnézni azt, miből is válogathattak a válogatók: vagyis hogy összesen hány novellát is írt Petelei István mintegy harmincéves pályáján (1878-1909), s hogyan foglalta egy részüket kötetbe.

1.5.4. A Petelei-novellakorpusz

Ha valaki arra kíváncsi, mennyire is volt „termékeny” szerző Petelei, a különféle becslések helyett érdemes a rendelkezésre álló művekhez fordulnia. Az írói termékenység oly sokat

²⁸⁷ Petelei István Nagy Miklósnak, 1902. október 29. = Petelei István irodalmi levelezése, i. m., 216.

²⁸⁸ TÖRÖK, Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m., 17. (sic)

emlegetett fogalmát inentől kezdve pusztán önmagához viszonyítva érdemes használni. Jelentése tehát: mennyiben igazolható vagy cáfolható a vélekedés, hogy Petelei akadozva, kihagyásokkal, elhallgatásokkal írta novelláit? Összesen hány írása született? Évente hány írása született? Mikor írt a legtöbbet és a legkevesebbet? Ezeket az adatokat szeretném feltárni és elemezni. Kiindulásként biztos adat, hogy Petelei István szerzői kötetei vitathatatlanul összesen nyolcvanhét elbeszélést tartalmaznak: a *Keresztekben* tíz, *Az én utcámban* tizenkettő, *A fülemilében* egy, a *Jetti*ben kilenc, a *Felhőkben* tizenegy, a *Vidéki emberekben* tizenkettő, *Az élet* két kötetében pedig harminckettő elbeszélés olvasható. Ez a számítás egy-egy ciklus valamennyi darabját önálló novellaként veszi figyelembe.²⁸⁹

A kritikai kiadás III-IV. kötete, amely a sajtómegjelenésekkel és a kéziratokkal foglalkozik, a folyóiratokban közölt és a datált kéziratot is külön időrendben tartalmazza. Itt a sajtómegjelenéseknél 1878-1899 között összesen 73 cím olvasható, 1900-1906 között pedig 43+1, vagyis 44.²⁹⁰ Így összesen 117 novella szerepel. Mivel mindkét kötetbe bekerült egy-egy olyan sajtómegjelenés, amelynek egy későbbi változata olvasható egy-egy szerzői kötetben is, ezért a teljes sajtómegjelenés-korpusz írásainak számát saját áttekintésemben kettővel csökkenttem.²⁹¹ Elemzésemhez a ciklusokba rendezett történet sorok minden címmel ellátott írását külön novellaként vettem figyelembe, mivel a kritikai kiadás első két kötete a Petelei által a szerzői kötetekben kialakított ciklusok esetében is ezt a gyakorlatot követte. Mivel a negyedik kötetben két ciklus is szerepel, összesen öt írással, amelyeket így külön novellaként számolhattam, a sajtóban megjelent írások számát hárommal meg is kellett növelnem a tartalomjegyzékben

²⁸⁹ A kötetek tartalma csoportosítva megtalálható a 2. mellékletben. Mivel Petelei e novellái egyik (folyóiratban megjelent) ciklusból kerültek a másikba, kötetbe rendezve újabb ciklusban foglalhatták el a helyüket, az író halála utáni kötetközléseknél pedig teljességgel különválhattak a ciklusuktól, ezért nem láttam értelmét annak, hogy a könyvbeli ciklusokat – a művek megszámlálása szempontjából – egyetlen műként kezeljem. (A fenti állításra példa lehet a *Csifő fráter és a lova* című novella később bemutatandó sorozatos kontextusváltása.) Ugyanakkor a ciklusoknak természetesen kihagyhatatlan a jelentősége a Petelei-féle kötetszerkesztés szempontjából, ahogyan arról még szó lesz.

²⁹⁰ A plusz egy írás a datálhatatlan, de folyóiratban esetleg máig ismeretlen helyen közölt *A végrendelet*, amelyet Török Zsuzsa a sajtóközlések kronológiájának legvégére, [?] évjelzéssel vett fel.

²⁹¹ A kritikai kiadás szerkesztési szabálya szerint mindig az adott novella utolsó szerzői közlése kerül az anyagba, vagy a legkésőbbi ellenőrzött sajtóközlésből, vagy, ha ilyen van, a megfelelő szerzői kötetből. (Legkésőbbi sajtóközlésen azonban kivételes esetekben nem a kronológiailag utolsót kell érteni, hanem azt, ahol még egyértelműen nem egyszerű utánközlés, hanem – Peteleinek az adott lapban való rendszeres munkálkodása miatt – valóban szerzői közlés történt, ezért szerepel például az utolsóként *Falusi történet*ként megjelent *A levél* korábbi címén stb.) Tehát ha egy adott novella megjelent szerzői kötetben is, akkor korábbi sajtóváltozatait nem szükséges figyelembe venni. A *Zúdor-família* esetében ez azért fontos, mivel ez az *Alkonyat* című, a Petelei által összeállított *Jetti* című kötetben megjelent novella változata. Ugyanígy az *Akinek van valakije* című, 1902-ben folyóiratban megjelent novella *Honvágy* címen bekerült *Az élet* szerzői kötet I. részébe a közlési elvekről: TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról*, i. m., 769-770. További eltérés, hogy a *Világosság az éjszakában* című 1890-es novella véletlenül 1892-nél szerepel a kritikai kiadás kötetében, de a jegyzetanyaga szerint is először 1890-ben jelent meg a *Kolozsvárban*, így nálam is ott jelenik meg. TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek*, i. m., 769-797.

olvasható címek számához képest.²⁹² Így végeredményben 1878-1899 között összesen 72 különböző írást vehettem figyelembe, 1900 és 1906 között pedig (43+1) 44 helyett (45+1) 46 elbeszéléssel számoltam. Vagyis a sajtóban megjelent, de kötetbe be nem került novellák száma összesen 117+1-re, azaz 118-ra nőtt. A továbbiakban azonban szeretném a már említett *A végrendeletet* a kéziratok közé számolni.²⁹³ Így a valódi végeredmény 117 sajtóközlés és 1 vitatható, a kéziratok közé számolandó novella. Ehhez jönnek hozzá a teljes kéziratok és a töredékek. Ezeket azonban csak akkor számoltam külön írásnak, ha nem jelentek meg legalább egyszer Petelei életében nyomtatott formában is. Mivel az írótól rendkívül kevés kézirat maradt fenn, a kritikai kiadás valamennyit közölte, így természetesen azokat is, amelyeket később kiadtak az író életében.²⁹⁴ Így a kritikai kiadásban szereplő 15 cím 11 külön novellát jelent, a 11 töredék pedig 8 további külön novella készülését jelzi.²⁹⁵

²⁹² A két sajtómegjelenéseket tartalmazó kritikai kötetben öt olyan mű olvasható, amely folyóiratban egy-egy kis-ciklusként jelent meg. Az egyik az 1903-as *Apró történetek* (három novella: *A legnagyobb ur*, *A hős* és *A székely*) és az 1905-ös *Apró képek* (két novella: *Az asztalos kölcsönt ad*, *Az öreg gazdák beszélgetnek*). Saját számításaimhoz azért tekintettem mind az öt történetet külön elbeszélésnek, mert maga Petelei is így tett, amikor egy 1902-es, a *Pesti Napló*-ban megjelent, szintén *Apró képek* címre keresztelt ciklusának három együtt, egyszerre megjelent írása közül (*A tavasz*, *Az uram*, *Mari kirug*) az első kettőt felvette *Az élet* című kötetébe, míg a harmadikat nem. Az ilyen ciklusok darabjait a későbbi kötetválogatók-újraközlők is külön elbeszéléseként kezelték (az 1905-ös *Apró képek* két darabja közül például *Az öreg gazdák beszélgetnek* 1969-ben külön novellaként jelent meg ismét *A kakukkos óra* című gyűjteményben, míg párdarabját soha senki nem közölte újra). Ennek legfőbb oka, hogy Petelei ciklusai mindig csak tematikai rendet hoznak létre: az írásoknak nincs szorosabban közük egymáshoz, mint a ciklusban nem szereplő írásoknak, pontosabban a szorosabb kapcsolatot, az új kontextust épp a ciklus alá rendezés hozza létre az egyébként különböző történetű és keletkezési idejű darabok között. Például „az én utcámban” játszódó történetek megtalálhatók *Az én utcám* kötetben, későbbi kötetbeli ciklusokban és ciklusokon kívül, csak folyóiratközlésben megjelent ciklusokban és azokon kívül, sőt, tárcákban is. Az „utcatörténetekről” lásd TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 59-83. Azonban épp a fentiek miatt nem tekintettem két novellának a sajtóközlések kritikai kötetében olvasható *A kövesdi kőház lakói* című történet két számozott, *Temetés* és *A messter* című részét. Ez a két történet ugyanis egyszerre íródott és jelent meg (1884, *Ellenzék*), egymást folytatja, mindkettő ugyanarról szól (főszereplője Csuka, a „*czigány-kovács*”), lezárása pedig a második rész végén van csak: vagyis véleményem szerint joggal tekinthető egyszerűen egyetlen novella két részének, nem pedig ciklusnak. (Benne egyébként számos másik Petelei novella ötletei sorjáznak, az első részben kettőé, a másodikban háromé, köztük *A Nagy Lidí uráé*, amely végül a lánc-történet legvégét adja.) Ugyanígy áll számozott részekből az ugyanabban az évben megjelent *Az utolsó Bobori leány* vagy *A mama szerelme*, igaz, ezek részeinek nincsenek alcímeik, mindenesetre itt a számozás-elkülönítés egyszerűen csak egy hosszabb szöveg értelmi tagolását szolgálja.

²⁹³ Jelenleg sem folyóiratbeli közlése, sem kézírata nem ismert: elképzelhető, hogy az 1912-es *Elbeszélések*be akkor még meglévő kéziratból szedték, mivel sajtómegjelenése mindeddig nem került elő.

²⁹⁴ Ilyen, általam csak egyszer felvett mű *A Nemes Biri haragja*, *A samarak* (nyomtatásban *A Lila kis regénye* címen), a *Karácsonyi történet* és a *Karácsonyi ének*, illetve a töredékek közül az *Álmok*: ezeknek a műveknek megvan a kézírata, de folyóiratközlése is ismert. Mivel ilyen teljes novella négy van, csökken le a 15 kéziratközlés 11 novellára. Érdekes egyébként, hogy a szerzői kötetek esetében szintén olvashatók a kritikai kiadásban olyan kéziratok, amelyek egy-egy – ezúttal egyenesen kötetben – kiadott íráshoz maradtak fenn: a *Klasszi*, a *Rossz vásár* illetve *A bibliás ember* esetében a jegyzetanyagban szerepelnek a fennmaradt (töredék) kéziratok.

²⁹⁵ Mivel egy novella szövegdarabjai, a *Gyenge üzlet* és a [*Hazaérkezés*] 1. és 2. sorszámú két-két töredékét csak egyszer-egyszer vettem figyelembe. A kiadásban is csak azért külön egységek, mert fizikailag külön (külön lapon, külön kézirat jelzet alatt) található. Ha azonban azt vizsgáljuk, hány darab novellát írt vagy kezdett el megírni Petelei életében, egynek kell őket számolnunk. Így lesz a 11 külön közölt töredék nyomán csak 8 novella az eredmény (levonva a *Gyenge üzlet* és a [*Hazaérkezés*] második külön darabját, továbbá az *Álmok* című töredéket, amely egy sajtóban is megjelent novella kézírata).

Így jutottam arra a végeredményre, hogy Petelei István életében összesen 224 novellát írt. Ezek közül 87 szerzői kötetben is megjelent, 117 csak különböző sajtóközlésekben látott napvilágot, 20 pedig (1 vitatott megjelenésű elbeszélés, 11 teljes novella és 8 novellatörredék) csak kéziratban maradt fenn.²⁹⁶

Itt kell szót ejteni arról ismét, hogy mi is lehet az a Petelei-novella. Míg a szerzői kötetek tartalma esetében nem kérdéses, hogy mind a 87 esetben novellákról van szó, a sajtóközlések esetében vitatható, mi is számít a műfajba és mi nem. Török Zsuzsa a kritikai kiadás munkálatai során a következő közlési elvet határozta meg a témával kapcsolatban: mivel véleménye szerint 1881 után „egyértelműen elkülönülnek a szerzői névvel és választott álnévvel közölt írások”, s Petelei „maga is különbséget tett a változatos műfajú (színi- és egyéb kritikák, közmívelődési írások, jótékonyági és szezonális cikkek, útleírások, erdélyi hírességek portréi, glosszák, csevegések) Szűnyog-cikkek és a szerzői névváltozattal közölt novellák között”, ezért a kritikai kötet „kizárólag a szerzői névváltozattal közölt, különböző lapokban és folyóiratokban fellelt szövegeket tartalmazza”.²⁹⁷ A műfaj szerinti elkülönítéshez egy külső, filológiai érvet használ fel, amely egyértelmű szerzői szándékot tükröz, tehát hiteles kritérium. Kivételt csak néhány írás esetében tesz,²⁹⁸ amelyek soha nem jelentek meg Petelei névjelzésével, csakis Szűnyog-cikként, viszont „Petelei szándéka szerint kötetben is ki kívánta adni”²⁹⁹ őket. Erre abból következtet, hogy bekerültek az 1912-es, posztumusz megjelent, az író özvegye és Gyalui Farkas által szerkesztett *Elbeszélésekbe*.³⁰⁰ Petelei egyébként szerzői köteteibe is felvett olyan novellákat, amelyeket korábban Szűnyogként vagy csak Szűnyogként publikált. A szerzői kötetek

²⁹⁶ Rendkívül érdekes, hogy Rossmann Magda, az egyik első olyan szerző, aki monografikus tanulmányt szentelt Peteleinek, körülbelül ugyanerre az eredményre jutott, ehhez viszont rosszul kellett számolnia. Művében Petelei írói terméketlenségét hangsúlyozza, hivatkozva arra, hogy az író munkáit motívumismétlések, „szűk lelemény” és előbb „az újságírói évek élményi meddősége”-ből, később pedig a betegség miatti „elszigeteltségből” eredő tartalmi-formai egyhangúság jellemzi. „Terméketlenség és egyoldalúság pedig gyakran együttjáró jelenségek.” ROSSMANN, *i. m.*, 34, 10, 36, 35. Ezek után két helyen is összeszámolva a Petelei-műveket (melyek alatt valószínűleg csak a novellákra és az *Egy asszonyért* című regényre gondol) a következő eredményre jut: 1. „három hosszabb elbeszélés vagy regény” és „mintegy kétszáz rajz és novella hét kötetben” 2. „23 év alatt 9 kötet elbeszélés, illetőleg regény”. *Uo.*, 32, 35. Három regényről azért beszél, mert *A fülemilét* és a *Jettit* is annak tekinti. Mindez azonban nem változtat azon, hogy az első esetben mintegy 202-ben adja meg a novellák számát (az *Egy asszonyért* című regényt levontam, ezért nem 203 a szám), de úgy ír róluk, mintha ezek a hét szerzői kötetben láttak volna napvilágot, melyekben valójában csak 87 novella olvasható. A második esetben viszont vélhetőleg a kötetek közé számolja az 1912-es *Elbeszélések*et is, ám az összes novellák száma így még mindig csak mintegy másfélszáz (87+65=152) lenne. Ezzel szemben mindössze 23 írói évről beszél, holott abból mindenképpen legalább 28, de inkább 31 van (Petelei 1878-ban kezdett el írni, 1906-ig publikált, utolsó novellaközlése pedig 1909-ben jelent meg, lásd 4. melléklet).

²⁹⁷ TÖRÖK, *A kiadásról*, *i. m.*, 769.

²⁹⁸ Ilyen az *Udvari történetek* három darabja: *A Kaki esete*, *Tragédia*, *A gólyák*.

²⁹⁹ TÖRÖK, *A kiadásról*, *i. m.*, 769.

³⁰⁰ Gyalui Farkas azt írja a gyűjteményről, hogy benne olyan írások találhatók, amelyek szövegét Petelei „megjelenésük után átolvasva, ismét csiszolgatta, javítgatta, úgyhogy bizonyos átdolgozásban kerül egyik-másik ez új könyvbe.” Igaz, ezt a meghatározást („egyik-másik”) nehéz a két kötet mind a hatvanöt írására egyformán igaznak tekinteni. Máshol az is szerepel Gyaluinál, hogy „ez írásokat” „Az élete javakorában elhunyt nagy írónak családja

87 elbeszélésből 7 volt korábban Szűnyog-cikk. Ezek három kötetben tűnnek fel: a másodikban, *Az én utcámban* három ilyen van (*A rácz Boglánról, Klára az anya, Kati*), az ötödikben, a *Felhőkben* egy (*A csomók*), a hatodikban, a *Vidéki emberekben* pedig szintén három (Ö. T. O., „*A szigetvári vértanuk*” *Kis leány baja*). A hétből háromra igaz, hogy Petelei később szerzői névvel is leköszölte őket egy másik lapban (*A csomók, Ö. T. O., „A szigetvári vértanuk*”), s újabb és újabb közléseik során komoly átalakuláson (pl. terjedelmi és címváltozások) mentek keresztül. Négy viszont a kötetbe kerülés előtt máshogy nem látott napvilágot, mint Szűnyog aláírással (a *Klára az anya* és a *Kati* kétszer is). Épp ezért felvethető, hogy egy kissé megengedőbb kategorizálással további Szűnyog-írások is tekinthetők lennének novellának.

Jól szemlélteti ezt Urbán László már bemutatott válogatáskötetének merítése, amely deklarált céljaként kiadatlan Petelei-elbeszéléseket gyűjt össze.³⁰¹ Ahogyan arról már volt szó, illetve ahogy az a 3.3. mellékletből is kiolvasható, a kötetben található harminchét „elbeszélés” közül huszonnégy nincsen benne a kritikai kiadásban: vagyis ezek a művek Török Zsuzsa kritériumai szerint nem novellák, Urbán László válogatásának szempontjai szerint viszont azok. Ugyanakkor bárki elolvassa őket, azonnal meggyőződhet róla, hogy ezek nem tartoznak az olyan Szűnyog-cikkek közé sem, amelyeket Török Zsuzsa mint nyilvánvalóan nem a novella-műfajba tartozó műveket, a legteljesebb joggal elutasít („*színi- és egyéb kritikák, közművelődési írások, jótékonysági és szezonális cikkek, útleírások, erdélyi hírességek portréi, glosszák, csevegések*”³⁰²). Bármiféle könyvtári szövegfeltárás nélkül is huszonnégy szöveg szolgál tehát bizonyítékul arra, hogy Peteleinek legalább még huszonnégy olyan írása létezik a kritikai kiadás összes novelláin kívül, amely – megszólalásig olyan, mint egy novella.

Közülük az egyik, a *Kaki lesüllyedve* egyenes folytatása *A Kaki történetének*, annak a novellának, amely szerepel a kritikai kiadásban. Egy másik írás, a kötetnek címet adó *A gyermek* (amely Peteleinek egyetlen kötetben korábban kiadott azonos című elbeszélésével sem azonos) az Ö. T. O. (a *Vidéki emberek* szerzői kötet egy novellája) egyenes folytatása, főszereplője ugyanaz a Pánczél, a cselekmény az ő és felesége kibékülését mondja el, ugyanolyan

---

előtt kifejezett óhajta” volt sajtó alá rendeztetni. GYALUI, i. m., 3., 46. Kérdés, hogy lehet-e ezt a közlést úgy értelmezni, hogy az *Elbeszélések* két kötete pontosan olyan és az az anyag, melyet Petelei, ha megéri, kötetbe foglalt volna. Érdekeség, hogy az *Elbeszélések* minden írása nincs benne a kritikai kiadásban: *Az igézős* című novella, az ottani *Apró történetek* ciklus IV. darabja nem került be.

³⁰¹ PETELEI István, *A gyermek, i. m.* Az alcím állítása ellenére a gyűjteményben szerepel két olyan novella, amely már megjelent korábban kötetben. Mindkettő a Lazi Kiadóhoz és Hunyadi Csaba Zsolt szerkesztői munkásságához köthetően került be egy-egy antológiába. PETELEI István, *A Lengyel Zsuzsi sorsa* = PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010, 105-111, PETELEI István, *Mennyből az angyal lejön hozzátok...* = *Karácsony: Az ünnep varázsa*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010, 105-118. Urbán László szerkesztő e korábbi közlésekről nyilván nem tudott.

³⁰² TÖRÖK, *A kiadásról, i. m.*, 769. Ilyeneket egyébként bőszéggel adott ki Kozma Dezső: PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”, i. m.

novellaívú elbeszéléssel, mint a kötetbe is bekerült eredeti novella, amely részben szakításuk okairól szól. Anélkül tehát, hogy befejezettségben, „minőségben” egymás mellé állítanám csak ezt a két-két elbeszélést, annyit mindenképpen el kell fogadni, hogy bizonyos szempontból tekinthető mind a négy egyformán novellának. A kritikai kiadás más véleményen van, ugyanakkor novellaként szerepelteti *Az utolsó mohikánt*, amely ugyan csak Petelei nevén jelent meg folyóiratban (ilyen értelemben megfelel a felállított novella-definíciónak), viszont Török Zsuzsa szerint is „*a publicisztika, a szociografikus leírás határán lévő írás*”. A kritikai kiadásba való bekerülésének indoka, hogy szerepel az 1912-es *Elbeszélésekben*.³⁰³

Összefoglalva: Török Zsuzsa úttörő és útmutató munkája is bátran vállalja, hogy a műfaj definíciójának problematikussága és maguknak a Petelei-novelláknak a sokarcúsága megnehezíti-megnehezítette egy összes novellákat tartalmazó teljes korpusz összeállítását. Mégis, úgy vélem, hogy az általa felállított tézis jól követhető szabályokon nyugszik, ezért jól használható, azzal a megengedéssel, hogy indokolt esetben lehetséges az ettől való eltérés, ahogyan azt néhányszor ő maga is tette. Belőle kirajzolódik egyfajta határozott műfaj-körvonalazás, vitás esetekben pedig mindvégig a szerzői szándékot igyekszik kutatni, amely egy olyan sajátos munkamódszerrel rendelkező és tudatos szerzőnél, mint Petelei, az egyedül követhető út lehet. Épp ezért megkockáztatható az állítás, hogy Peteleinek nem egyszerűen 224, inkább legalább 224 novellája született életében. A „legalább” szó pedig emlékeztethet mindenkit, aki a novellaíró Petelei termékenységet kívánja megbecsülni a későbbiekben, hogy változó számban található még olyan novellaféle írások az életműben, amelyekkel esetleg kiegészíthető a novellaszerző Petelei pályaképe. Így egyértelműen cáfolható a terméketlen szerző, s a keveset író Petelei életrajzi legendája.

1.5.5. Petelei, a termékeny szerző

A kritikai kiadás 224 novellája tehát felbecsülhetetlen értékű, és fantasztikus lehetőségeket nyitott meg az írói termékenység vizsgálatában. Miután a kötetek adataira támaszkodva

³⁰³ Kritikai kiadásába azonban nem az abban található, hanem a korábbi, sajtóbeli szövegváltozat került be, hiszen a posztumusz gyűjtemény szövegeinek javításainál megítélhetetlen az *ultima manus*. Török Zsuzsa leszögezi, hogy (Gyalui Farkas közlői állításával ellentétben), a tanítvány és jó barát igenis beavatkozhatott az *Elbeszélések* szövegébe. „*A novellaírás Peteleire is jellemző gyakorlata, a szövegek folyamatos átdolgozása valószínűsíti Gyalui Farkas kijelentésének igazságértékét, de számomra az említett autorizált változtatások szerzői kézírással bizonyított dokumentumai nem állnak már rendelkezésre. Biztos forrásom tehát nem volt arra vonatkozóan, hogy valóban Petelei változtatott a szövegeken, és nem azok sajtó alá rendezője. Ha például a Petelei-szövegkiadás történetében szintén kulcsszerepet játszó Bisztray Gyula kiadói módszere felől tekintek a szövegkiadások hagyományára, joggal gyanakodhatok a változtatások autorizált jellegével és a sajtó alá rendező önkényes beleszólásával kapcsolatban. Még abban az esetben is, ha Gyalui Farkas szövegkiadói gyakorlata természetesen nem magyarázható Bisztray eljárásával.*” TÖRÖK, A kiadásról, i. m., 771.

elkészítettem a Petelei-novellák közléseinek két táblázatát, ez meglepő következtetéseket tett lehetővé.

A 4.1. táblázat alapvetően arra szolgálhat, hogy Petelei sokat emlegetett írói termékenységének egyfajta mércéje legyen. Évenkénti csoportosításban sorolja fel az író valamennyi novellájának³⁰⁴ első közlését, illetve azt is megadja, hogy az adott írás később még hányszor került (esetleg variált szöveggel) közlésre.

Csak azokat az elbeszéléseket tünteti fel, amelyeket a kritikai kiadás novellának tekint, s minden, a kritikai kiadás négy kötetében szereplő novellának nevezett írást felvesz külön adatként, de csak egyszer, holott Petelei az újabb és újabb kiadások esetében újra és újra, több éven keresztül foglalkozott az adott művel.³⁰⁵ Ez a szövegek „készre írásával” kapcsolatban megtévesztő lehet, mivel a listában így az első sajtóközlés a meghatározó (kivéve a kéziratoknál). Pedig az írások sok esetben nyilván hetekkel, hónapokkal, netán évekkel korábban íródtak meg első változatukban, később pedig csak a sokadik sajtóközlésben nyerték el már majdnem végleges, Petelei szerint minőségi formájukat, s ezt az átalakulási folyamatot tetőzte be a kötetbe illesztés utolsó átdolgozása, ha az megtörtént.³⁰⁶ Mégis, remélem, hogy mivel a későbbi megjelenések a táblázat külön rubrikájában fel vannak tüntetve, ezek számából megítélhetővé válik az is, hányszor nyúlt egy-egy művéhez újra és újra Petelei.

Az első közlés, az első megjelenés pedig arról mindenképpen biztos adatként tájékoztat, hogy a novella első alakjában az adott hónapra vagy napra közlésre készen állt. Vagyis ha eltolásokkal is (pl. egy januárban megjelent novella biztosan még az előző évben íródott stb.), bemutathatóvá válik a novellista „teljesítmény” egy szelete: az, hányszor nyúlt Petelei újabb és újabb művet eredményező új témához, hányszor került ki a keze alól egy-egy szó szerint újabb alkotás. Így a táblázatot alapvetőnek tartom ahhoz, hogy a későbbi kutatások a túlzó és pesszimista becslések helyett megbízható kiinduló ítéleteket hozhassanak a novellászerző Petelei írói termékenységével kapcsolatban.

³⁰⁴ Valamennyi novellán és összes novellán – a körük meghatározásával kapcsolatos kétségeim leírása után – inentől mindig a kritikai kiadás teljes anyagát, a 224 novellát fogom érteni. Az első közlések két kivételtől eltekintve (*Emlékek*, *Sugár*, *a buba*) folyóiratban jelentek meg, e kettő viszont kötetben került először közlésre. (Illetve *A fülemile* című könyv, amely csak a címadó írást tartalmazza, volt még kötetbeli első közlés.)

³⁰⁵ A kritikai kiadás utolsó kötetében szereplő kéziratok esetében épp ezért csak azokat vettem fel a lista végére, önálló tételként, dátum nélkül, amelyeknek nincs legalább egy folyóiratbeli közlése Petelei életében.

³⁰⁶ Pl. Petelei első valaha közölt novellája, a *Klasszi* háromszor jelent meg a sajtóban, mielőtt bekerült volna a *Keresztek* kötetbe, továbbá fennmaradt a kézírata is. Vagyis a szövegnek összesen öt különböző alakulási pillanata maradt fenn, Petelei öt alkalommal biztosan munkálkodott vele többet-kevesebbet, de akár ennél többször is hozzányúlhatott közben. Ezeknek a beavatkozásoknak a mértéke és mennyisége azonban bemutatatlan: teljes filológiai feltárása a több mint kétszáz novella esetében számos külön dolgozatot, kutatást igényelne, amelyek ráadásul az egyes lapok szerkesztőinek változtatásait is figyelembe kellene veyük, amennyiben ez lehetséges... Ez jelen listám készítésénél nem volt és nem is lehetett céloom.

A táblázatban a szerzői kötetek anyaga és a posztumusz novellák között különbséget tettem a címhasználatban. Míg az előbbieknél mindig a kötetben végül adott címet szerepeltettem, a többi attól eltérőt pedig (ha volt ilyen) zárójelben adtam meg az adott közlésnél, addig a nem szerzői kötetből való novelláknál – szerzői kötetbeli gyakorlat itt nem lévén – a kritikai kiadás által „fő” címnek megadott címet állítottam első helyre. A szerzői kötetek novelláinak címei félkövérrel szedettek, így könnyen elkülöníthetők, visszakereshetők a szerzői kötetbeli írások.

A táblázatból, mint utaltam rá, meglepő eredmények olvashatók ki, egyes, nem eléggé közismert tények pedig pontosíthatók. Az utóbbira példa lehet, hogy, mint jól látható, Petelei szépírói pályája viszonylag lassan indult el, mégis egyetlen év alatt, 1878-ban vált ismertebb szerzővé. Első novelláját, a *Klasszit* (még *Klasszi, a foltozó szabó* címen) az *Erdélyi Híradóban* jelentette meg 1878. április 25-én és 27-én. Ezt hosszabb szünet után, novemberben követte az *Eszter és János* (még *Nehéz urnak lenni* címmel), s az év végén, decemberben talált utat az író a fővárosi *Magyarország és a Nagyvilág* olvasóközönségéhez egy harmadik írással, a *Caleidoscoppal*. A következő évben azonban már Ágai Adolf e lapjának stabil szerzőjévé vált: az 1879-ben közzétett tíz novellája közül hét már itt jelent meg, s a lap lehozta az *Eszter és Jánost* és a *Klasszit* is másodközlésben.³⁰⁷

Ennél azonban sokkal érdekesebb azt látni, hogy Petelei – a róla szóló állításokkal ellentétben – egész életében, folyamatosan jelentetett meg új írásokat egészen a halála előtti harmadik évig, 1906-ig. Függetlenül életének nehéz pillanataitól, 1890-es, szilveszteri és későbbi rosszulleteitől, 1905-1906-os gyengülésétől, mindvégig publikált. Nem kényszerítette teljes némaságra életének sok örömteli vagy épp munkás fordulata sem. Bár 1880-tól a kolozsvári *Kelet* című lap munkatársa volt 1882-ig, a lap megszűnéséig, 1882-től 1886-ig a *Kolozsvári Közlöny* munkatársaként, segédszerkesztőjeként, sőt, valójában szerkesztőjeként tevékenykedett, 1887-től 1891 októberi leköszönéséig pedig saját alapítású lapjának, a *Kolozsvárnak* volt

³⁰⁷ A táblázatban szereplő tények könnyen összevethetők a gyorsan elérhető lexikonszerű anyagokkal, mint a Mikipédia (SINKA Judit Erzsébet, *i. m.*) vagy a Wikipédia, s hamar kiderül, hogy ezek hol hibásak. Csak az itt ismertetett néhány adat alapján, az előbbi: „Első, Petelei István névvel jegyzett szépirodalmi alkotása (*Klasszi*) 1878 áprilisában jelent meg, szintén az *Erdélyi Híradóban*. Már ebben az évben több rajzzal (*Kaleidoszkóp, Nehéz urnak lenni, Klasszi*) jelentkezett a budapesti kiadású, Ágai Adolf szerkesztette *Magyarország és a Nagy Világban is*.” Látható, hogy ez a mondat így nem igaz: hiába helytállóak a *Klassziról* írtak, s hiába helyes az 1878-as három novella címének felsorolása – habár a *Klasszi* ekkor még hosszabb címmel rendelkezett –, az már nem igaz, hogy ez a három írás budapesti lapban jelent meg 1878-ban. Ez az állítás csak a valójában latinus formájú, *Caleidoscop* címen megjelent írásra vonatkozhatna. Utóbbi: „Első, Petelei István névvel jegyzett szépirodalmi alkotása (*Klasszi*) 1878 áprilisában jelent meg az *Erdélyi Híradóban*, és már ebben az évben több rajzzal jelentkezett budapesti lapokban is.” Láthatjuk, hogy ez sem igaz, hiszen 1878-ban budapesti lapban Peteleinek csak 1 írása jelent meg, igaz, 1879-ben már 11 (ul: 2018.09.13.).

a főszerkesztője, ami nemcsak Szűnyog-cikkeinek megteremtődését és megsokasodását, de rengeteg adminisztratív és közösségi feladat elvégzését is jelentette számára, ezekben az években sem fordított háttérrel a novellaírásnak, sőt, írásai száma egyre nőtt.³⁰⁸ Legutolsó friss, első közlésű novelláját, a *Balogh Eszti elmentet* 1906. április 8-án közölte le a *Pesti Napló*. Petelei tehát majdnem napra pontosan huszonnyolc éven keresztül minden évben olvasói rendelkezésére állt legalább egy friss írással.

A legtöbbet, 18-at 1903-ban hozta nyilvánosságra, kivétel nélkül mind akkori alapvető fórumában, a *Pesti Napló*ban. Szintén kiemelkedő év volt 1897 és 1902, mindkettőben 16-16 friss, első közléssel. Tíz vagy annál több új írást publikált még rögtön pályája kezdetén, 1879-ben (10) és 1881-ben (12), majd később 1898-ban, 1899-ben és 1900-ban (mindhárom évben évi 13-at). Olyan év, amikor csak évi 1 vagy 2 új novellája jelent meg, mindössze öt volt (1880, 1883, 1893, 1894 és az utolsó, 1906). Olyan év pedig, amikor semmit sem adott volna az azévi olvasóknak, 1907-ig egy sem akadt. Nem voltak tehát néma évek, még akkor sem, ha csak a friss közléseket számoljuk meg és vesszük figyelembe.

Ezeknél a számoknál érdemes még egy pillanatra elidőzni. Az is látható ugyanis rajtuk, hogy Petelei alkotói hullámvölgyei nemigen köthetők konkrét eseményekhez. Újságíróként dolgozni például 1880-ban kezdett, mégis, épp a következő év friss közlési termése az egyik legmagasabb az egész pályáján (12). Nem mondható tehát, hogy az újságírói munka elvonta volna a novellaszerzéstől. 1887-es lapalapítása sem fordította el az írástól: a megelőző évben, 1886-ban 3 új írása jelent meg, az alapítás évében, 1887-ben 4, a következőben viszont 5. Ugyanígy 1890-1891-ben érték „agyszélhűdései”, a friss közlések száma mégis csak 1893-ban csökkent le (2-re), vagyis láthatóan a beteg, a lapszerkesztéstől visszavonuló író 1891-ben és 1892-ben is képes volt dolgozni (4-4 friss közlés). Így megkockáztatható az állítás, hogy vélhetőleg nem a testi gyengeség, hanem az átmeneti lelki-írói képtelenség egy novella tökéletes „készre írására” tarthatta csak vissza attól, hogy 1893-1894-ben több friss novellát publikáljon.

Ahogy korábban idéztem, több életrajzi összefoglaló feltételez néma vagy szinte teljesen terméketlen éveket, írói válságot, mégpedig különösen az író pályájának végén, alapvetően 1900-1902-től. A táblázatból viszont épp az olvasható ki, hogy Peteleinek éppen ekkor sokasodtak meg igazán a friss közlései. 1878-1891 között (14 év) összesen 78 novellája született, 1892-1906 között (15 év) pedig 126. Az első 14 évben tehát Petelei évi „átlagteljesítménye” 5,6 novella, a második 15 évben viszont 8,4 novella volt. Ebből az utolsó hét év (1900-

³⁰⁸ A *Kelet* 1871 és 1882 között, a *Kolozsvári Közlöny* 1882-1886 között, a *Kolozsvár* pedig 1887-től 1897-ig, vagyis Petelei visszavonulása után még hat évig állt fenn. KOZMA, *Előszó: Petelei István, i. m.*, 9-10.

1906) külön átlaga összesen 67 friss novellával még ennél is „jobb”: 9,6 írás egy évre. E számok és tendenciák a 4.4. összefoglaló táblázatban és a 4.5. diagramon is tanulmányozhatók.

Még ha kissé különös is ilyesféle átlagokat számolgatni,³⁰⁹ annyi mindenképpen kiderül belőlük, hogy minél közelebb járt a pálya végéhez (de még nem ért el az utolsó, 1906-os évhez), annál több friss írást alkotott Petelei – pontosan ellentétesen azzal a tendenciával, amelyet róla általában feltételeznek. Hogy ezek nem korábról lapultak a fiókban, arra egyfajta „garancia” 1893-1894 kis termése, az évi 2 és 1 friss közlés. Ha ugyanis Peteleinek még aktív, szerkesztői korszakából maradtak volna közöletlen írásai, akkor azoknak a közzétételével valószínűleg nem várt volna 1895-ig (5 friss közlés) vagy épp 1897-ig (16 friss közlés), hanem korábban a sajtó rendelkezésére bocsátja azokat. Ehelyett bizonyosnak tűnhet, hogy például 1897 16 új novelláját valóban a megelőző két-három évben alkotta meg. S ugyanígy, amikor tapasztalható, hogy legtöbb új novellája, 18, 1903-ban került a lapokba, ez egyúttal azt is alátámasztja, hogy ezek az elbeszélések csak a szorosán vett megelőző év(ek) termései voltak.³¹⁰

Nem véletlenül írtam tehát korábban, hogy Petelei pályájának második, már a lapszerkesztéstől való visszavonulás idejére eső évei sokkal inkább az írói kiteljesedés, mint a válság és elhallgatás korszaka voltak. Lehetséges, hogy az író váratlan „termékenysége” összefüggött a lapszerkesztés kényszerű abbahagyásával, Petelei napi munkarendjének átrendeződésével, ideje munkaideje felszabadulásával is. Egy azonban bizonyos: hogy nemcsak nem hallgatott el, de igazán ekkor fejtette ki munkásságának nagyobbik részét. S egyelőre még csak a friss, első közlésekről esett szó.

A fennmaradt kéziratok ezen a képen nem sokat változtatnak, sem pro, sem kontra irányban. A 19 elbeszélés közül, amely csak kéziratban, illetve kéziratost töredékben maradt fenn, mindössze hármon van dátum, kettő 1877-ben, egy pedig 1881-ben született. További három keletkezése valószínűsíthető 1877-re, négy az 1870-es évek végére, egy pedig talán 1898 elé. A további nyolc írás (hét töredék és a később Bisztray Gyula által *A jutalom* címen kiadott teljes novella) megírásának még az évtizede sem ismert. A huszadik, sem kéziratból, sem folyóiratból nem ismert *A végrendeletnek* sem azonosítható a keletkezési ideje. Ám, még ha mind

³⁰⁹ A statisztikai és kvantitatív módszerek alkalmazása nyilvánvalóan évtizedekkel megkésett, ám mivel Peteleivel kapcsolatban ilyesmit még nem végeztek, talán nem indokolatlan. Martin Lyons műveire hivatkozva ír erről néhány más témájú, saját számítása kapcsán: TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 28.

³¹⁰ Biztosat persze nem lehet tudni, de az 1901-es évet valószínűsíténém, amikor átmenetileg kissé csökkent Petelei „teljesítménye”: a négy éven át folyamatos évi 16-13 írás után „csak” 4 friss közlése volt, ami azt sejteti, hogy ebben az évben inkább írt, mint közölt. Hogy azután 1902-ben és 1903-ban évi 16 és 18 friss novellával jusson el írói termékenysége csúcsára. Ez azonban kéziratok és adatok híján nem bizonyítható, s még ha az is volna, szinte bizonyos, hogy lenne a gazdag termésben legalább egy korábbi novella is, mivel Petelei egyes elbeszélésein meglepően sokat értelt megjelenés előtt.

a hús írást az 1891-ig tartó időszakhoz, Petelei novellista munkássága első 14 évéhez számolom, az arányok akkor sem változnak erősen. Ekkor 78 helyett 98 novellát lehetne feltételezni 1878-1891 közöttre, 1892-1906 közöttől pedig továbbra is 126 létezne. Így az első 14 évben Petelei évi „átlagteljesítménye” 5,6-ról 7 novellára nőne, de ez még mindig alatta maradna a második 15 év termékenységének, az évi átlagosan 8,4 novellának. Ráadásul semmi sem garantálja, hogy a kifejezetten töredékben megmaradt kéziratdarabokat nem éppen késői, hiszen befejezetlen, de egyúttal még megsemmisítetlen novelláknak kell tekinteni, vagyis, hogy a húsból legalább 8-9-et nem a pálya második szakaszából lehet eredeztetni. Épp ezért a kéziratok figyelembe vétele sem változtat azon a tendencián, hogy Petelei szerkesztői visszavonulása után hihetetlen és váratlan termékenységgel kezdte ontani novelláit, ellentétben életrajzírói egy részének feltételezésével és az író életével kapcsolatos legendákkal.

Még egy különös jelenség is tanulmányozható a 4.1. táblázaton. Petelei 1897-től a *Pesti Napló* nélkülözhetetlen szerzőjévé vált: a következő években írt novelláinak nagy része ebben a folyóiratban jelent meg. Az 1897-1906 között született 109 elbeszélése közül csak nyolc nem a *Pesti Napló*-ban jelent meg először. Ugyanakkor eddigre az is tendenciává vált, hogy Petelei általában egy bizonyos szempontból már teljességgel kész írást küldött a *Pesti Napló*-nak, amely folyóiratkiadásban már nem változott, „fejlődött”, alakult tovább, legfeljebb csak akkor, ha Petelei beillesztette egy szerzői kötetbe. Ezt az támasztja alá, hogy ezeknek az 1890-es évek végi (kb. 1897-1899), vagy 1900-as évekbeli (1900-1906) novelláknak már csak háromféle sorsuk lehetett. Megmaradtak egyszeri közlésként, általában a *Pesti Napló* hasábjain; belekerültek a *Vidéki emberek* vagy *Az élet* kötetbe átírva, átszerkesztve; illetve megjelentek ugyan valahol folyóirat-másodközlésben, de Petelei ekkor már nem nyúlt hozzá a szövegükhöz. Vagyis egy korábban gyakran alkalmazott lépcsőfok ezekből az évekből már hiányzik: hogy az új és új folyóiratkiadások új és új szövegeket állítanak elő, nem egyszer új és új címeken. Ilyen volt például a végül az 1897-es *Felhők* kötetbe bekerült novella, *A csomók*, amely eredetileg 1889-ben látott először napvilágot a *Kolozsvárban*, de még nem a végleges szöveggel, s *Sümölcs a bal arczon...* címmel. Ezután közölte le a *Pesti Napló*, 1893-ban, ekkor már *A bogok* címen, változott szöveggel. Majd elnyerte végső formáját, a *Felhők* kötetben. Ezzel szemben például az 1898-as *A Demmel felesége* című elbeszélés, amely szintén a *Pesti Napló*-ban jelent meg először, ugyan utánközlésre került 1904-ben a *Vasárnapi Ujságban* is, mielőtt 1905-ben az író felvette *Az élet* II. kötetébe, de átszerkesztése, netán átkeresztelése már nem történt meg a másodközléskor, s Petelei csak a kötetbe illesztéskor hajtott végre rajta néhány változtatást.

Vagyis egy olyan feltételezés is megkockáztatható, hogy Petelei munkamódszere mégis változott egy egészen keveset pályája második felében: az, hogy mit érzett még továbbfejlesztendő sajtószövegnek és mit késznek, kötetbe illőnek, mintha közelebb került volna egymáshoz. Vagy – egy más megközelítésben – mintha azok a novellaszövegei, amelyeket ezekben az években közölni engedett, a szemében már kiérleltebbeknek, a könyvbeliség, az ünnepi közegbe kerülés kritériumait jobban megközelítőnek tűnhettek, hiszen sokkal kevésbé érezte őket átdolgozandónak ahhoz, hogy kötetbe illessze.

A táblázat adatai abban is segíthetnek, hogy az egyes kötetek tartalma, összetétele összevethetővé váljon azokkal az információkkal, amelyek a kötet összeállításával kapcsolatban rendelkezésre állnak. Így például többet lehet megtudni Petelei utolsó (két) kötetéről, *Az életről* is. Ebbe harminckét elbeszélést vett fel Petelei: az első kötetbe 19-et, a másodikba 13-at. A legkorábbi, *Az életbe* bekerült elbeszélés *A kis Gáspárovics*, amely először 1897-ben jelent meg a *Pesti Naplóban* (több folyóiratközlése nem is volt). A legkésőbbi pedig az 1904-ben a *Pesti Naplóban* (szintén csak akkor egyszer) leközölt *A fehér ház* volt. Az első kötetbe egyetlen 1897-es, két 1898-as, három 1899-es, egy 1900-ban íródott, hat 1902-es és hat 1903-as elbeszélés került bele. A másodikat viszont két 1898-as, két 1899-es, két 1900-as, egy 1901-ben íródott, két 1902-es, három 1903-as és egy 1904-es novella alkotja. A két kötet záró időhatárainak eltérését természetesen elsősorban az indokolja, hogy az első rész kéziratát Petelei már 1903 októberére megküldte Wodianer Artúrnak,³¹¹ így abban természetesen 1904-es közlésű novella még nem szerepelhetett. Érdekes lehet azonban más tényeket is szemügyre venni.

Ahogy a fennmaradt levelezés alapján Török Zsuzsa is összefoglalja,³¹² Petelei eredetileg összes novelláinak kiadását tervezve látott hozzá utolsó (két) új könyvének összeállításához. A Franklin meg is szerezte összes korábbi kötetben kiadott írásainak jogait egy majdani összkiadáshoz, amely azonban sosem valósult meg. *Az életet* a kiadó eredetileg két külön részletben, nagyobb időkülönbséggel kívánta piacra dobni, de Petelei levélben történt tiltakozása miatt végül egyetlen mű két kötetként jelent meg a harminckét elbeszélés. Különös, hogy Wodianer mindvégig tiltakozott az ellen, hogy *Az élet* karácsonyra jöjjön ki. „Teljesen elhibázott dolognak tartottam volna, ha a karácsonyi könyvtömegbe kevertük volna bele a Petelei-köteteket is”³¹³ – írta még 1904 januárjában is. Ennek ellenére *Az élet I-II.* mégis karácsonyi könyv lett, ugyanis bár 1905-ös dátummal került kiadásra, 1904 decemberében már kapható volt és méltatások jelentek meg róla.³¹⁴

³¹¹ Wodianer Artúr Petelei Istvánnak, 1903. október 26. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 215.

³¹² TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 630.

³¹³ Wodianer Artúr Petelei Istvánnak, 1904. január 2. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 220.

³¹⁴ TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 631.

Petelei egy késői levelében ugyanakkor éles megkülönböztetést tett a gyűjtemény két darabja között, sőt, azt sejtette, mintha e két szerzői kötetének összeállításához alig lett volna köze. Úgy emlékezett ugyanis, hogy az első kötet nehezen vállalható számára, a második kötet anyagát pedig alapvetően nem is ő választotta ki. „Az első kötetben tán van egypár sor, amiért nem szídsz meg, de a másodikat a Franklin állította össze, s dühös vagyok érette. Az egyet-más holmit (sic!) a P. N. (értsd: Pesti Napló) tárcáiból állította össze.” – mentegetőzött egy feltűnően rosszkedvű, késői levelében Márki Sándor előtt.³¹⁵

Ennek a levélnek az írásakor azonban az író rosszul emlékezett. Erre mutat Wodianer Artúr egy korábbi levele, melyben így fogalmaz: „Az apró történeteket kívánságához képest áttördeltem. Az ívszám az első kötetben sok lett. Tizenkét ívnél többet egy kötetben nem adhatok, mert megzavarja a számításomat. Ennél fogva arra kérem, szíveskedjék megjelölni, mely elbeszélések maradnak ki az első kötetből, s kerülnek át a második kötetbe, amelynek úgymint valószínűleg kevesebb a kézírata. A Sáríkat is esetleg a második kötetbe tesszük. Ha marad kézirat, nem baj. (...) Küldöm az első kötet tartalomjegyzékét is újra, szíveskedjék megjelölni, mit vegyünk át a szedésből a második kötetbe. Ha az utolsó négy novellát visszük át, a kötet körülbelül 12 íves lesz.”³¹⁶ Eszerint Petelei nagyon is figyelemmel kísérte az első kötet megszületését. A levélből egyértelmű, hogy folyamatos volt vele az egyeztetés az első rész végleges tartalmáról, a kötetben szereplő novellák ciklusba sorolásáról, sőt, még a ciklus különleges szedéséről is. Amikor pedig ez az 1904. februári levél megíródott, az író egyértelműen a második kötet összeállításán kellett, hogy dolgozzon. Mindenképpen lennie kellett pontos tervének arra, mit vesz fel bele, különben Wodianer nem tudhatta volna, hogy ez a második kötet az elsónél „kevesebb” anyagot fog tartalmazni.

A levélből úgy tűnik, hogy Wodianer négy vagy öt novella (ha a *Sáríkat* külön számítottam) áthelyezését ajánlotta Peteleinek az első kötetből a másodikba, ezek közül azonban a *Pesti Napló*ban 1898-ban megjelent *Sáríka* végül nem került be egyik kötet anyagába sem. Már emiatt a kihagyás miatt is egészen bizonyos, hogy Peteleinek magának kellett döntenie nemcsak az első, de a második kötetbe bekerülő írások összességéről is. A saját döntést igazolja a levélből kiderülő azon tény is, hogy Petelei 1904 őszén épp a második kötet tervével foglalkozott. Az lehetséges,³¹⁷ hogy végül kihagyott *Az életből* olyan műveket, amelyeket szívesen kötetbe illesztett volna, de meghaladták a második 12 ív terjedelmet is. (*Az élet* két kötete ugyanis végül

³¹⁵ Petelei István Márki Sándornak, 1907. szeptember 21. után = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 257.

³¹⁶ Wodianer Artúr Petelei Istvánnak, 1904. február 24. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 224-225.

³¹⁷ Ugyanakkor ha 1904 februárjában tényleg úgy tűnt, hogy a második kötet rövidebb lesz, majd az első kötet „feleslegét” áthelyezve bele végül ugyanolyan hosszú lett, mint az első, nem valószínű, hogy jelentősebb, sok novellát érintő kihagyás történhetett benne.

egyformán 208-208 oldalas lett.) De semmiképpen sem lehet igaz az, amit 1907-es levelében barátjának írt: hogy az első kötet kompozíciójához alig volt köze, a második kötetet pedig teljességgel „a Franklin állította össze (...) a P. N. tárcáiból”. Ez így már csak azért sem lehet helytálló, mert Petelei mindkét kötetét a *Pesti Napló* (nem tárcáiból, annál inkább) novelláiból szerkesztette egybe. Az első kötet 19 írása közül 19, a második 13 írásából pedig 11 egyformán ott jelent meg először. Ugyanakkor az a két novella, *A bibliás ember* és *A tolvaj*, amely eredetileg máshol látott napvilágot (az első a *Budapesti Hirlapban*, 1901-ben, a második pedig a *Karácsony, a Vasárnapi Ujság mellékletében*, 1902-ben, *A Rózsika bubája* címen), éppen a második kötetben olvasható, beválogatásában Peteleinek így mindenképpen szerepe kellett, hogy legyen.³¹⁸

Végül Petelei válogatói közreműködését bizonyítja mindkét kötet esetében a bekerült írások kiválasztásának „esetlegessége” is: míg 1898, 1899, 1900, 1901 novellatermésének³¹⁹ csak mintegy harminc százaléka került be *Az életbe*, Petelei a novellákban gazdag 1902-es és 1903-as év elbeszéléseinek a felét felvette a kötetekbe.³²⁰ 1904-ből azonban csak egy elbeszélést válogatott be, egy márciusi lapmegjelenését, holott ez előtt is már további négyet közölt a *Pesti Napló*.³²¹ Valószínűnek tartható, hogy egy, valóban szinte a szerző tudta és akarata nélkül készített második kötet jóval egyenletesebb elosztásban, az évi termésekből reprezentatívabban válogatva tartalmazott volna elbeszéléseket. A fentiek tehát megerősítik, hogy Peteleinek mind a hét (nyolc) szerzői kötetében a szerzői szándék érvényesült mindvégig: az összeállításban és a szövegek véglegesre írásában is.

Nemcsak Petelei első közléseinek pontos, kronologikus ismerete rajzolhat azonban az író munkásságáról új képet. Az általam elkészített második, 4.2. táblázat már nemcsak a friss, hanem minden sajtóközlést tartalmazza a Petelei-novelláknak, szintén időrendben, s ezt egészíti ki a kötetben való, Petelei életében történt megjelenésekkel. Így alapvetően arra szolgálhat bizonyítékul, milyen folyamatosan közölt novellaíró volt egész Petelei életében.

Az első azonnal megállapítható tény, hogy Petelei élete utolsó tényleges évéig, 1909-ig³²² folyamatosan közölt szerző maradt. Életében megjelent 204 írása összesen 418-szor került nyomtatásba. Első novellája, mint arról már volt szó, 1878 áprilisában látott napvilágot az *Erdélyi Híradó*ban, az utolsó pedig, *Az uram* című, korábban *Az élet* kötetbe is bekerült elbeszélés

³¹⁸ Nem is beszélve arról, hogy utóbbinak még a címe is megváltozott, mire kötetbe került, ami ismét konkrét szerzői változtatást sejtet.

³¹⁹ 1898-ban 13 novellából 4, 1899-ben 13-ból 5, 1900-ban 13-ból 3, 1901-ben 4-ből 1.

³²⁰ 1902-ben 16 novellából 8-at, 1903-ban 18 novellából 9-et.

³²¹ A teljes évben pedig összesen 7-et, de természetesen pl. az októberi első megjelenésű *Mária* már nyilvánvalóan nem kerülhetett be egy 1904 decemberére kinyomtatott kötetbe.

³²² 1910-ben már mindössze csak öt napot élt.

hetedik közlése, 1909 márciusában, a *Váci Hírlapban*. Bármilyen „ismeretlen” és „elfelejtett” szerzővé is vált esetleg halála után nem sokkal Petelei, ennek láthatólag semmi köze nem volt élete utolsó éveinek betegeskedéseéhez és romló idegállapotához: hiszen amíg élt, több mint harminc éven át közölt író maradt, folyamatosan.

A táblázat adataiból azonban más következtetések is levonhatók. Az összes közlések adatai például néha meglepő módon ellensúlyozzák a friss közlésekét. Amikor ugyanis Petelei kezén közel azonos számú új novella született egy-egy évben, teljesen eltérő lehetett összes közléseinek száma. 4 új elbeszélést publikált például négy évben is: 1887-ben, 1891-ben, 1892-ben és 1901-ben. Az azévi összes megjelent novellájának viszont teljesen eltérő a száma: 1887-ben 9, 1891-ben 10, 1892-ben 7 és 1901-ben csak 5. Ennél jóval érdekesebb az utolsó néhány év adatsora, mivel tendenciát is mutat, nemcsak véletlenszerűségeket. Petelei 1902-ben 16 friss novellát jelentetett meg folyóiratban, 1903-ban 18-at, 1904-ben és 1905-ben viszont már csak 7-7-et, 1906-ban pedig kettőt. Ezzel szemben összes közléseinek száma egészen más ívet írt le. 1903-ban a 18 friss közlésre csak 19 összes közlés jut, vagyis érdekes módon egyetlen másodközlése jelent csak meg (az *Elítélve a Vasárnapi Ujságban*). 1904-ben azonban az összes közlések száma 13, majdnem duplája az azévi első közléseknek. Majd a szám 1905-ben 48-ra nő. Igaz, ezek közül 32 *Az élet* kötet megjelenését jelzi, ami ismét csak azt bizonyítja, hogy Petelei műveire észlelhető volt az olvasói igény. De ezt a 32 közlést levonva az 1905-ös összes közlések számából, még mindig 16 marad: vagyis ez a csökkentett szám is több mint duplája az azévi első közléseknek. Petelei tehát nemcsak sokat írt ekkor, s nemcsak kötete jelent meg, de friss írásain kívül hirtelen rendkívül sokat közölték korábbi novelláit a folyóiratok is, ami bizonyítékul szolgál rá, hogy nemhogy nem felejtették el, hanem nagy tiszteletben tartott, „befutott” szerzővé vált ekkorra.

Ez az igény a novelláira később is felmerült, még akkor is, amikor az író új közléseinek száma már fokozatosan csökkent. Petelei utolsó aktív évében, 1906-ban 2 első közlésre ugyan csak 3 összes közlés jut, 1907-ben pedig érdekes módon nem jelenik meg novellája a lapokban, 1908-ban azonban napvilágot lát *Az élet* második, egykötetes kiadása, a benne szereplő 32 novella újraközlésével. Márpedig a kötet kiadása mindenképpen nagy szó: semmiképpen sem szabad „hiánypótlóként”, az író emlékének kegyeletes fenntartására nyilvánuló gesztusként tekinteni rá. Hiszen egy népszerű sorozatában,³²³ így nyilván kiadói-olvasói igényt feltételezve-kielégítve jelentette meg újra a Franklin. Ráadásul, talán e kötet megjelenésének hatására még

³²³ Napjainkban ez a legkönnyebben beszerezhető eredeti Petelei-kötet (ellentétben pl. a korábbi, kétkötetes változattal, amely jóval ritkábban tűnik fel könyvárveréseken és antikváriumokban). Korábban feltételeztem, hogy talán az egykori magas kiadási példányszám miatt lehet ez így, de természetesen számolni kell a korábbi Petelei-kiadások sérülékenyebb külsejével, s azzal, hogy a sorozatgyűjtés szándéka is inkább megőrizhette e köteteket.

1909-ben is történt két Petelei-utánközlés, az író műveinek olvashatósága tehát mennyiségében évről évre eltérő ugyan, de gyakorlatilag haláláig folyamatos.³²⁴

Szintén érdekes lehet még a 4.2. és a 4.6. táblázat alapján feltárni, miképpen is állította össze az író szerzői köteteit. Megfigyelve azt, hogy az egyes szerzői kötetbe felvett novelláknak a kötetbe kerülés hányadik közlésük volt, két szabályosság is tetten érhető.

Az egyik, hogy Petelei első három kötete után már nem törekedett arra, hogy eredeti, folyóiratban még sosem közölt novella is szerepeljen a gyűjteményében. Míg a *Keresztek* esetében ez a törekvés még jogi problémát is okozott (a Révai Testvérekkel kötött szerződés értelmében ugyanis két ilyen novellának kellett volna lennie a kötetben, de csak egy volt, az *Emlékek*³²⁵), s *Az én utcám* és *A fülemile* esetében is tetten érhető (előbbiben a 12 írásból egy az első közlés, az utóbbit alkotó egyetlen hosszú novella pedig még szintén soha nem jelent meg máshol), a későbbiekben már nyilvánvalóan nem tartozott Petelei céljai közé eredeti írások felvétele, sőt, éppen a folyóiratközlései közül válogatott. Tanúsítja ezt a *Jetti* kötet, amelynek 9 elbeszélésből álló anyaga különösen összetett, hiszen öt harmadik közlés mellett található benne egy-egy második, negyedik, ötödik, sőt, hatodik közlésben napvilágot látó írás is.³²⁶

A további három kötetben azonban e kísérletezés után már egy más, új tendencia érvényesült a válogatásnál: az írások egyre nagyobb része mindössze egyszer jelent meg a kötetbe kerülés előtt (általában a *Pesti Napló*-ban, mint arról már esett szó), negyedik közlésű már csak elvétve akadt, s harmadik közlésű is csak kevés volt. A második közlések aránya a *Jetti*-ben még csak 11%, 1 a 9-ből, a *Felhők*-nél is még csak 45%, 5 a 11-ből, a *Vidéki embereknél* azonban már 75 %, 9 a 12-ből, *Az életnél* pedig 69 %, 22 a 32-ből.

Az általam készített táblázatok még több más vizsgálatot is lehetővé tesznek: könnyen visszakereshető például belőlük, hogy egy-egy, a posztumusz közlésekben rendkívül kedvelté vált novella Petelei életében mennyire volt sokszor közölt, érdeklődést keltő, folyóiratközlésből folyóiratközlésbe átkerülő. Így például (ahogyan az a 3 mellékletben, s különösen annak 3.2. részében tanulmányozható) a Petelei életében szerzői kötetbe be nem került novellák közül a Petelei halála után a legtöbbet közölt írás egyértelműen a *Parasztszégyen*, amely 1912 és 2016 között tizenhat alkalommal jelent meg különböző könyvekben. Különös tapasztalni, hogy ez a novella az író életében mindössze egyszer látott napvilágot, 1900-ban a *Pesti Napló*-ban. Hasonlóképpen az életmű olyan posztumusz kötetbe került darabjai, amelyek napjainkra rendkívül

³²⁴ Ahogyan ez a 4.4. táblázatban és a 4.6. diagramon is jól látható.

³²⁵ TÖRÖK, *Jegyzetek*, i. m., 584.

³²⁶ A legtöbbet közölt Petelei-novella *Az uram*, ez hétszer is megjelent Petelei életében. Egyébként azonban már a hatodik közlés is kirívóan sok: mindössze három novella érte el ezt a közlési számot a 204-ből (*Az uram* mellett a *Bimbó fakadás* és a *Játék*).

közkedveltté, a válogatók gyakori választásaivá váltak, mint a kilencszer kötetbe választott *A csíkos szőttes* (Peteleinél *Czifra Kati*), s a nyolcszor újra kiadott *A tiszta ház* és *Az alku* milyen különböző utat jártak be Petelei életében. A legelső ugyan kétszer is megjelent (1901-ben a *Pesti Naplóban*, 1902-ben pedig a *Székely Lapokban*), de Petelei végül nem illesztette be *Az élet* kötetbe. A második 1897-es közlésű írás volt, vagyis akár még a *Vidéki emberekbe* is belevehette volna Petelei, ennek ellenére egyetlenszer jelent csak meg a *Pesti Naplóban*, s az író nem foglalkozott vele többet. Végül *Az alku* egészen korai írás, 1884-ben az *Élet és Irodalom* közölte először és utoljára. Petelei megjelenése után állított össze hét kötetéből hatot, mégsem vette fel egyiknek az anyagába sem. Különösen érdekes, hogy a vele egy évben megjelent kilenc novella közül öt nem sokkal később bekerült *Az én utczám* kötetbe. Ennek ellenére Petelei *Az alkut* mégsem ítélte kötetbe valónak soha.

Mivel később ezek a novellák a Petelei-kánon meghatározó darabjává váltak, ahogy erről még szó lesz, megfontolandó, mennyire másnak tekinthette őket Petelei (akiben fel sem merült kötetbe illesztésük, vagyis nem tartotta őket ebbe a közegebe illőnek), s a későbbi válogatók, mint Gyalui Farkas, aki mind a négyet felvette az *Elbeszélésekbe*,³²⁷ vagy Bisztray Gyula, aki *Az alku* és Kéri József, aki a *Parasztiségyen* kivételével szintén beillesztette őket a Petelei halála után több mint negyven évvel összeállított, kánonteremtő válogatáskötetébe (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *Válogatott elbeszélések*, 1956).

Ideje is áttérni ezekre a kánont megalkotó, posztumusz novellagyűjteményekre: előtte azonban véleményem szerint szükséges volt foglalkozni Petelei munkamódszerével, s az életében megjelent művei sajátosságaival. A fentebb leírt vizsgálatok és az általam szerkesztett listák pedig, melyek a kritikai kiadás adataival dolgoztak, azokat új szempont szerint elrendezve, remélhetőleg segítették és segítik a kritikai kiadás eredményeinek új nézőpontok szerinti használatát és új következtetések levonását.

1.5.6. Petelei, a posztumusz szerző

Ahogy arról már volt szó, Peteleinek az utolsó, 1905-ös elbeszéléskötete volt az egyetlen, amely olyan sikert aratott, hogy a kétkötetes kiadást 1908-ban, még a szerző életében, de valójában már pályája lezárulta után megismételték egy egykötetes, vaskos, második változatban (*Az élet*, 1908), amely anyagában azonban teljesen azonos volt az elsővel.³²⁸

³²⁷ Kérdéses, hogy Petelei valóban felvett volna-e egy 1884 óta újraközöletlen, átdolgozatlan, általa szinte „elfelejtett” elbeszélést *Az élet* (egykor valóban tervezett) harmadik kötetébe, amikor az előző kötetbe besorolt legrégebbi írása is jóval frissebb, 1897-es folyóirat-közlésű volt.

³²⁸ PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1908² (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25). Az egykötetes-kétkötetes kiadás miatt gyakori a bizonytalanság afelől, akkor hány szerzői kötete is jelent meg az írónak.

Két évvel Petelei halála után az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából Gyalui Farkas szerkesztett egy kétkötetes válogatást a hátrahagyott írásokból. (*Elbeszélések*, 1912³²⁹) Ebbe hatvanöt olyan elbeszélést vettek fel, amely folyóiratban már megjelent, de kötetben még sohasem.

A gyűjtemény nem kronológiai sorrendben tartalmazta a novellákat (az első kötet például a folyóiratban 1906-ban megjelent *Balogh Eszti elment...*-tel kezdődik, a második viszont az 1898-as *Leányharaggal* ér véget), s szerkesztője számos változtatást hajtott végre a szövegeken. Ezek közül a legszembetűnőbb az új címek alkalmazása és a ciklusokba rendezés volt. Így lett az 1888-ban folyóiratban közölt *Bimbófakadásból*³³⁰ *A gyermek*,³³¹ az 1898-as *Éjjelből* *A gyámoltalan*, az 1899-es *Gát az utbanból* *Gát a lejtőn*, az 1901-ben megjelent *Czifra Katiból* *A csíkos szőttes*, az 1904-es *Az én utcámból* című írásból *Történet* (egy kétrészes, a szerkesztés által megalkotott ciklusban), az 1905-ös *Apró képből* *Annus levele* (holott ez korábban alcím volt), a szintén 1905-ös *Gyerekek karácsonyából* pedig *Az asztalos karácsonya*. Gyalui Farkas alázattal és mestere és barátja iránti tisztelettel nyúlt a szövegekhez, a fenti címváltoztatások utólag mégis jószerével érthetetlennek tűnnek. Az empatikus szerkesztést mutatja, hogy „Petelei-féle” címek születtek az új változatban is.³³² A mai olvasónak azonban mégis nehéz megérteni, miért „jobb” cím a *Gát a lejtőn* a *Gát az utbamnál* (főleg, hogy az újabb változat jóval közhelyesebb asszociációkat idéz fel a *lejtő* szóval, s akár egy elhivatott értelmezőt is megtéveszthet, ha azt a novellára érvényes kulcsszónak tekinti³³³), vagy hogy miért tűnt szerencsésebbnek a teljesen semleges *Történet* kifejezés a Petelei korábbi ciklusára és kötetére visszautaló *Az én utcámból*-nál.

Szintén érdekes, hogy a posztumusz válogatásban megjelent az a törekvés, hogy ahogyan Petelei ciklusokat alkalmazott saját, szerzői válogatásaiban, itt is legyenek ilyen kisebb egységek. Az első kötetben így lett *Az én utcámból* című ciklus *A Soros Béni történetéből* és a *Történetből* (korábbi címe *Az én utcámból*): annak ellenére, hogy a két írás pontosan fordított

---

Szerepel a hét (ami címtétel alapján a helyes válasz) és a nyolc is: utóbbi azért megalapozott, mert *Az élet I. és II.* kötetét részben külön könyvként állította össze Petelei (lásd: KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 68-70.), ahogy arról már esett szó. Ráadásul az utolsó válogatás két kötetének anyaga egyenként is meghaladja Petelei bármely korábbi szerzői kötetének terjedelmét (azok kilenc-tizenkét írást tartalmaznak, míg *Az életben* tizenkilenc (első kötet) és tizenhárom (második kötet) írás olvasható).

³²⁹ PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II.

³³⁰ Amely nem azonos a *Jetti* kötet azonos című történetével.

³³¹ Ez a címváltoztatás azonban csak újabb problémákat szül: Peteleinek ugyanis van másik, eredetileg, már a folyóiratközlésben *A gyermek* címre keresztelt műve: Urbán László még a már említett könyve címéül is ezt emelte ki.

³³² A Petelei-féle címekről a dolgozat későbbi részében lesz szó a szerzői kötetek anyaga alapján.

³³³ Egy 2001-es válogatáskötetnek egyébként a kötetecímét is ez az írás, ez az átigazított novellacím kölcsönözte. PETELEI István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál.*, bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

sorrendben jelent meg 1904-ben a *Pesti Napló*ban.³³⁴ A második kötetben pedig található egy kétrészes *Apró képek* (benne: *Az asztalos kölcsönt ad*, *Az öreg gazdák beszélgetnek*), egy négyrészes *Apró történetek* (benne a Peteleinél is összetartozó *A legnagyobb úr*, *A hős* és *A székely*, valamint az utólag hozzájuk kapcsolt *Az igézős*), s egy háromrészes *Udvari történetek* (*A Kaki esete*, *Tragédia*, *A gólyák*). Láthatóan tehát a szerkesztés igyekezett alkalmazkodni Petelei cikluskomponálásához.

Mégsem tette. Ennek bizonyítására elég két példa. A második kötet két *Apró képek*je eredetileg a *Pesti Napló*ban jelent meg 1905. szeptember 10.-én. Az *Annus levele* (eredeti címén *Apró kép*) ugyanott, október 1-én. Ennek ellenére fel sem merült, hogy a három azonos helyen megjelent, azonos terjedelmű, valószínűleg egyszerre beküldött *apró képet* egy ciklusban lehetne szerepeltetni: az *Annus levele* új címet kapott, s a könyv vége felé található, szemben a második kötetet másodikként nyitó „ciklussal”. Maradva a Petelei által szívesen használt *Apró képek* cikluscímnél, *Az asztalos karácsonya* (eredeti címén *Gyermekek karácsonya*) ugyanebbe a sorba illik, de új „sorozatot kezd”. Egy kicsit később, 1905. december 24-én látott napvilágot a *Pesti Napló*ban, a sorozatcíme pedig *Apró képek 1.* volt. *Apró képek 2.* név alatt a *Kánikula* című elbeszélés jelent meg, ugyanazon a napon, ugyanott. Ez azonban másodközlés volt: 1891-ben egyszer már kinyomtatták *A Hétfő*ben. Az 1912-es kötetben ez a két elbeszélés egymás után jelent meg, de nem ciklusba rendezve. Pedig amennyiben az összetartozásuk a *Pesti Napló*ban való együtt publikálásuk miatt fontosnak tünne (ahogy a másik *Apró képek* esetében történt), akkor nyilván alkothatnának ciklust. Ha viszont szempontként merül fel, hogy az első közlésük, így valószínűleg megírásuk között is tizennégy év telt el, akárhol szerepelhetnének a kötetben, egymástól elválasztva is. Mintha a szerkesztői kéz mégis egy köztes megoldást keresett volna: hiszen egymás után, de nem egy ciklusban helyezte el őket.

Gyalui Farkasnak szerkesztőként természetesen joga volt ehhez: de Petelei ciklusalakítására nézve (vagyis hogy ő hogyan rendezte volna el ezeket az írásokat) ezek a részben a folyóiratközlésből átvett, részben viszont át nem vett ciklusolások semmit sem árulnak el az olvasónak. Kötetbeli ciklusai esetében ugyanis Petelei hol így, hol úgy döntött,³³⁵ hátrahagyott kéziratok és folyóiratközlései alapján eldönthetetlen, mit foglalt volna bele vagy szerkesztett volna ki egy-egy ciklusából. Így bármennyire is Petelei-félének tűnhet az *Elbeszélések* helyenkénti ciklusba rendezettsége, sokkal inkább arra szolgálhat példaként, hogy még a Petelei iránt rendkívül nagy tisztelettel viseltető posztumusz szerkesztés is feljogosítva érezte magát, hogy

³³⁴ Lásd ezekről és a későbbi adatokról a 4.1. és 4.2. táblázatot, illetve a kritikai kiadást, amely alapján a két táblázat készült.

³³⁵ Ahogy erről később még lesz szó.

– Petelei szerzői akaratát keresve, de – saját elképzeléseit érvényesítve rendezze a hátrahagyott életművet.³³⁶ Mindez azért fontos, mert az *Elbeszélések* számos későbbi válogatás alapszövegévé változott, s első kötetközléseinek fentebb felsorolt és egyéb változtatásai ma is formálják Petelei-képünket, például – hogy csak egyet említsek – a később népszerű antológiadarabbá is váló *A csíkos szőttes* esetében (amely Petelei számára már címében is csak *Czifra Kati* volt, sőt, e címen kétszer is megjelent még életében).

Az 1912-es kötet után hosszabb csend következett. Megkezdődött Petelei látszólagos elfelejtése: a világháború után már nem volt jelen sem a folyóiratok hasábjain, sem a könyvkiadásban. Megjegyzendő azonban – ahogy arra Alexa Károly is felhívta a figyelmet³³⁷ –, hogy már halála után, igaz, még az első világháború alatt, Petelei is bekerült az „élő” magyar irodalom „divatos” gyűjteményébe, az *Érdekes Újság Dekameronjába* (a *Parasztszégyennel*).

Mindenesetre a kánonteremtő válogatáskötetek sorában az elsőnek a Szentimrei Jenő szerkesztette, bevezette 1943-as gyűjtemény tekinthető.³³⁸ Ez a munka Budapesten jelent meg, s nem titkolt szándéka volt (újra) megismertetni Petelei munkásságát a magyar olvasóközön-séggel, s az anyaországgal ismét egyesült erdélyivel is. E törekvésnek már korábban, Romániában volt egy „előzménye”, a népművelés céljával szerkesztett, nevezetes Hasznos Könyvtár sorozatban ugyanis még 1937-ben napvilágot látott egy Petelei-novellafüzet, *A csíkos szőttes* hét elbeszéléssel, Szentimrei bevezetésével. Ez a kis kötet azonban egyszerűen az 1912-es *Elbeszélések* nyomán készült, szerzői kötetekből való novellák pedig egyáltalán nem szerepeltek benne.³³⁹

Ahogy az 1943-as gyűjtemény Szentimrei által írt bevezetőjéből is kitűnik, reprezentatív elbeszéléskötetének összeállításakor kettős célja volt, két problémakör foglalkoztatta. Az első: mit is jelent valójában az „erdélyi író” kifejezés, mit jelenthet túl Trianonon, s mennyiben alkalmazható Peteleire, „*a mai erdélyi író egyenesági felmenőjére*”³⁴⁰? E konkrét, rendkívül modern, politikai-eszmei kérdésen túl azonban egy egyetemesebb érvényű és messzebb, egészen napjainkig ható probléma is foglalkoztatta. Írásában eltöprengett azon, miért merült Petelei munkássága – minden jól felsorolható erénye ellenére – oly hamar feledésbe (Erdélyben és az anyaországban is), miért váltotta fel korai nagy sikereit a vele kapcsolatos némaság, s miképpen lehetne ezen a helyzeten oly módon változtatni, hogy az kánont hozzon létre, vagyis

³³⁶ Nem véletlen, hogy a kritikai kiadás e szövegek esetében visszatért a folyóiratközlések szövegéhez és adataihoz és nem vette figyelembe az *Elbeszélések* változtatásait.

³³⁷ ALEXA, *Petelei István, i. m.*, 405.

³³⁸ PETELEI István, *A fileműle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943.

³³⁹ PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár).

³⁴⁰ SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 7.

kialakítson egy új, immár maradandó Petelei-képet. „Amennyire közüggé fog válni az erdélyi magyarság és Erdély ügye az egyetemes magyar életben, olyan mértékben fog nőni Petelei alakja és művészetének megbecsülése a telő idővel. Valamikor röstelni fogják, akik nem olvasták legalább egy kötetnyi elbeszélését.”³⁴¹ – jósolta bevezetője végén, összekapcsolva a két kérdésre adott válaszát.

Válogatásában érdekes módon csak és kizárólag Petelei szerzői köteteihez nyúlt: tizenkét novellát közölt, élükön a címadó kisregény-elbeszéléssel, *A fülemülével* (amelynek Peteleinél még *A fülemile* a címalakja). A további tizenegy elbeszélés közül nyolc a *Jettiből*, három a *Vidéki emberekből* származott. Mindmáig ez az egyetlen olyan Petelei-elbeszélés-gyűjtemény, amely száz százalékban, kizárólagosan az egykor általa személyesen kötetbe rendezett írásokkal mutatja be az író. Ráadásul nem is akármilyenekkel: Szentimrei ugyanis gyakorlatilag újraközölte kötetében a *Jettit*, igaz, a címadó elbeszélést kivéve. Ez azért tűnhet fontosnak, mert első megjelenésekor ez a kötet nem aratott igazi, nagy kritikai sikert. Dicséretnek mellett értékelői szóvá tették a történetek erős melankóliáját, sőt, nehézkességét, az író egy-egy témába való „begubózottságát”.³⁴² Szentimrei választása mégis ezekre a jellegzetes elbeszélésekre esett. Különösen érdekes ez annak tudatában, hogy a *Jetti* a későbbiekben is rendre elkerülte a válogatók szemsugarát: az 1912-2014 között megjelent tizenhárom novella-gyűjtemény közül hétbe egyáltalán nem is kerültek bele a *Jettiből* származó írások, s számuk a többi válogatásban is alacsony: egy, kettő vagy három.³⁴³

Ez is mutatja azonban, hogy ami a tényleges Petelei-kánon előállítását illeti, abban végül nem Szentimreinek, hanem az író életét is kutató, a családtagokkal kapcsolatban álló, nagy tudású Bisztray Gyulának lett alapvető szerepe. 1955-ben szerkesztett vaskos elbeszélés-gyűjteménye, a *Lobbanás az alkonyatban*³⁴⁴ vállaltan hiányt akart pótolni, s alapkérdésévé tette Petelei újra-felfedeztetését. Még „születésének centenáriumán sem emlékeztek meg róla”, panasolta fel az előszó az íróval kapcsolatos mulasztást. Alapos, mégis sűrű szövetű életrajz³⁴⁵ után Bisztray erős vonásokkal rajzolta meg Petelei írói arcképét, hangsúlyozva újító szemléletét, amely a „*miniatűr-műfaj*” megalkotójává tette, társadalmi és lélektani érzékenységét, s írásainak sötét hangját. „*Novelláinak, mint kedvenc virágjának, a zsályának, szomorkás lila-szürke az alapszíne; csak kisszámú vidám történeteibe lopóznak be néha az öröm sugarai. Peteleinek*

³⁴¹ *Uo.*, 24.

³⁴² TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 610-612.

³⁴³ Ezekhez az adatokhoz és a későbbi hasonlókhöz lásd a 3. mellékletben a 3.6. és 3.7. táblázatot.

³⁴⁴ PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955.

³⁴⁵ Bisztray korábban még monografikus életrajzot tervezett Peteleiről, amely azonban sohasem készült el. BISZTRAY, *Petelei István családja, i. m.*, 12.

*rendkívül meleg, kedves humora volt, de betegsége, mélabúja minduntalan a bánat és a szenvedés képeihez vezette.*³⁴⁶ – fogalmazta meg azt az – itt még árnyalt és finom beleérző képességgel kimondott – tételt, amely azután a későbbiekben a pesszimista, búskomor Petelei toposzaként rögzült a recepcióban. Könyve fő célját pedig így határozta meg: „*Szeretnők, ha legalább most, közel félszázaddal halála után, Petelei István visszatérne az irodalomtörténetből az irodalmi életbe, (...) meg is érdemelné, hogy állandó helyet kapjon az irodalmi köztudatban és az olvasók szívében.*”³⁴⁷ A fentiekből jól kitűnik, hogy Bisztray hiánypótlónak szánt válogatásával az irodalom addig hiányzó Petelei-képét, Petelei-kanonját kívánta megteremteni. Nyilvánvalóan ezért adott teljes kötetbibliográfiát és remek jegyzetszótárat is könyve végén, továbbá a kötet anyagát, a benne található harmincnyc elbeszélést úgy válogatta össze, hogy Petelei szinte összes szerzői kötetéből kerüljenek közé novellák, szerepeljen merítés az *Elbeszélések*ből, de olyan novellák is olvashatók legyenek, amelyek csak folyóiratban vagy még ott sem jelentek meg eddig.

Könyvének ötvennyolc százaléka, huszonkét írás került be a szerzői kötetekből. Ezek közül érdekes módon előnyben részesítette a *Vidéki embereket*, melynek tizenkét eredeti írásából hetet is felvett a saját könyvébe, kifejezetten hanyagolta viszont *Az élet* két kötetét, amely harminckét írást számlál, ezek közül viszont csak ötöt emelt be a válogatásába. A többi szerzői kötetből két-négy novellát vett át, az 1886-os, második, *Az én utczám* kötet viszont teljességgel kimaradt, egy tucat írása közül egyetlen egy sem került át a gyűjteményes kötetbe. Ez két szempontból érdekes: egyrészt azért, mert a Bisztray-féle gyűjtemény mintaadóvá vált a későbbiekben, s épp ezért számos más novellaválogatás is figyelmen kívül hagyta *Az én utczám* anyagát (a később megjelent kilencből csak ötben vannak novellák belőle, s akkor is csak egy vagy kettő). Másrészt ez a kötet volt Petelei első olyan szerzői gyűjteménye, amelyben belső ciklust alkalmazott (*Szomszédaim*, 7 rövid elbeszélés). Bisztray azonban láthatóan nem foglalkozott kiemelten a ciklusokkal: szerkesztésébe például bekerült a *Csifó fráter és a lova* című írás *Az élet I.* kötet *Apró képek* ciklusából, ám még a ciklus címét sem jelezte vele kapcsolatban, s az abba tartozó további nyolc novella közlésétől is teljességgel eltekintett.

Ezzel ez a novella például teljességgel új kontextusba került. Míg a szerzői szemszögből egy bonyolult módon kialakított, kötetbeli ciklus élén találta meg a végleges helyét,³⁴⁸

³⁴⁶ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 33.

³⁴⁷ *Uo.*, 38.

³⁴⁸ Eredetileg egy *Katonák* című, folyóiratbeli ciklus 1. számú darabja volt, *Akinek senkije sincsen* címen, így jelent meg a *Pesti Napló*ban 1902. március 30-án. Ekkor egy párja is szerepelt vele együtt, 2. számmal, az *Akinek van valakije*. 1905-ben azonban Petelei feloldotta ezt a szoros összetartozást. Az első novellát új címen, *Csifó fráter és a lovaként* bevette *Az élet I.* kötetébe, egy új, kilencrészes *Apró képek* ciklus bevezető darabjaként. A második

Bisztray Gyula azzal, hogy elválasztotta összes novellatársától (egyúttal örökre a párnovellájától, a *Honvágy / Akinek van valakije*-től is), teljesen új közegbe helyezte. Részben a „lovass” téma, részben a novella kiváló megszerkesztettsége miatt később sokat újraközölt válogatásdarab lett, három további Petelei-novelláskötetbe és két antológiába is bekerült az évek során (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *Válogatott novellák*, 2014, illetve *Lóköttők*, 1996, *Patkócsattogás*, 2002³⁴⁹). Így azonban teljességgel új értelmezési teret, közeget nyert, amelyben nem egy kis vagy nagy ciklus darabjaként, hanem önmagában történ(het)tek meg értelmezési kísérletei.³⁵⁰

Bisztray könyvében másféle hagyományokat is teremtett. Felvett ugyanis öt, korábban még soha kötetben meg nem jelent elbeszélést, továbbá három írást, amely csak kéziratban maradt fenn, folyóiratban soha nem szerepelt. Kiváló érzéssel választotta ki őket: *A Csulakok* például két későbbi, meghatározó válogatáskötetnek is darabja lett (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *Őszi éjszaka*, 2002), s 2002-es kötetbe szerkesztője, Pozsvai Györgyi elemző tanulmányt is szentelt neki.³⁵¹

A három kéziratból közölt mű a már bemutatott, Bisztray által jelentős átszerkesztésekkel és kihagyásokkal közzétett *Mezőségi út* volt, továbbá *A jutalom* és a *Szőcs Klári története*. E két írással kapcsolatban megjegyzendő, hogy ilyen formában Petelei nem írta meg őket. Az utóbbi elbeszélés eredetileg a *Leánysors* címet viselte, kéziratban maradt fenn Petelei (téves) rájegyzésével, hogy 1898-ban napvilágot látott a *Vasárnapi Újságban*. Valójában – nem tudni, miért – végül kiadatlan maradt, így először Bisztray Gyula közölte: átkeresztelve, *Szőcs Klári története* címen, amellyel általános félreértés okozója lett. A cím ugyanis így nagyon hasonló a Petelei-féle *A Nagy Lidi ura* vagy *A Soros Béni története* címadáshoz, holott a főszereplő Klárikának a szőcs nem a vezetékneve, hanem édesapjának a foglalkozása. Bisztray a szövegben

---

történetet, szintén új címen, *Honvágyként* beleillesztette ugyanebbe a ciklusba, de negyedikként. A ciklus keletkezését tekintve egyébként is vegyes eredetű: bár minden darabja a *Pesti Naplóban* látott először nyomdafestéket, de három ciklusszerűségben. Az első a már említett *Katonák*, a második a (ki tudja, hányadik) *Apró képek*, a harmadik az *Apró képek a havasból (Verseik prózában)* volt. Az írások pedig eredetileg – rendre – 1902 márciusában (első), decemberében (második, harmadik), márciusában (negyedik), februárjában (ötödik, hatodik) és januárjában (hetedik, nyolcadik, kilencedik) jelentek meg. TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek, i. m.*, 634-635, TÖRÖK Zsuzsa, *A szövegek jegyzetei = PIÖN*, III-IV, 810. Az új ciklus megalkotását valamennyi szöveg jelentős átdolgozása előzte meg, így jött létre az elbeszélés könyvbeli, ünnepnapis olvasói közege. Eddig tartott Petelei foglalatossága a novellával.

³⁴⁹ Dolgozatomnak ebben a részében mindig csak az éppen részletesen tárgyalt válogatáskötetnek adom meg a bibliográfiai adatait a jegyzetekben, a további, emlegetett válogatások csak címmel, évszámmal szerepelnek. Ezeknek a kiadási adataihoz minden esetben lásd az 1. és a 3. mellékletet.

³⁵⁰ H. TÓTH István, *Olvassuk együtt! – Petelei István: Csifó fráter és a lova*, Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek, 2004. szeptember (91. szám), 13-18, <http://www.magyo-orm.axelero.hu/> (ul: 2018.09.13.).

³⁵¹ POZSVAI Györgyi, *Ködképek az elbeszélés láthatárán: Petelei István A Csulakok című novellájáról*, Palócföld, 2003./különszám, 39-54.

is hozott olyan szerkesztői döntéseket (pl. a bekezdéshasználatban, a *Kis-Kiss* névhasználat eltéréseiben, vagy olyan nyelvjárási alakok „kijavításában”, mint a *csicsonkásztunk* – Petelei, *csicsonkásztunk* – Bisztray), amelyek végül egy, a Petelei-kézirattól jelentősen eltérő változatot hoztak létre a szövegből.³⁵² A novella azután így hagyományozódott tovább *A kakukkos óra* (1969) című gyűjteménybe is.

Sokkal nagyobb jelentőségű azonban *A jutalom* című novella esete. Ez egy cím nélküli kéziratból került be a kötetbe, amelynek lapjai később Bisztray Gyula hagyatékából jutottak az OSZK Kézirattárába. A kéziratcsomóból egy lap közben az egyéb töredékek közé keveredett, így amikor Bisztray megkomponálta a *Lobbanás az alkonyatban* kötet élén, a könyvben elsőként közölt novella általa megállapított szövegét, jelentős változtatásokat kellett eszközölnie a novella első oldalán, hogy az értelmi hiányokat ellensúlyozhassa. A címet is ő adta, ahogyan ezt a másolatra tett rájegyzése is bizonyítja.³⁵³ Mindez azért alapvető fontosságú, mert *A jutalom* volt az a novella, amely először bekerült az iskolai szöveggyűjteményekbe Peteleitől!³⁵⁴ Egy olyan írással történt ez meg, amelynek a „végleges” kézíratszövege is olyan jelentős értelmezési, kiolvasási, szerkesztési nehézségeket vet fel, hogy azokat a kritikai kiadás 27 számozott jegyzetben kényszerül megadni!³⁵⁵ *A jutalom* 1979-től 2007-ig folyamatosan szerepelt a Szegedy-Maszák Mihály és társai által szerkesztett, azóta pedig többször átdolgozott iskolai szöveggyűjteményben, de már 1962-ben belekerült a *Magyar irodalom a századfordulón* című iskolai segédkönyvbe is. Természetesen mindenhol a Bisztray-féle átírásban volt olvasható. Petelei-válogatásban hatszor jelent meg (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955, *A kakukkos óra*, 1969, *A tiszta ház*, 1981, *A jutalom*, 1986, *Búcsújárás*, 2009, *Válogatott novellák*, 2014), egynek még a címadójává is vált. Elmondható tehát, hogy az egyik legismertebb, legtöbbet elemzett,³⁵⁶ a közoktatásba is bekerült Petelei-szöveg – valójában csak hatalmas kérdőjelekkel Petelei-szöveg. Mégis, a válogatáskötetek nyomán kialakuló kánonnak stabil darabja, s vélhetőleg az is fog maradni. Ebből is látható, mennyire alapvető a gyűjteményes kötetek összeállítása a Petelei-kánon képződésénél: a válogatáskötetek anyaga minden szempontból meghatározó, a szerzői kötetek anyaga pedig önmagában semmilyen szempontból nem az.

³⁵² Adatok: TÖRÖK, *A szövegek jegyzetei*, i. m., 825. A két szövegváltozat: PETELEI István, *Leánysors* = PIÖN, III-IV, 727-742, PETELEI István, *Szócs Klári története* = PETELEI, *Lobbanás az alkonyatban*, i. m., 378-408.

³⁵³ TÖRÖK, *A szövegek jegyzetei*, i. m., 824-825.

³⁵⁴ Ahogyan arról már volt szó, az első ilyen 1979-ben jelent meg: *Irodalmi szöveggyűjtemény III.*, szerk. RITOÓK Zsigmond, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Tankönyvkiadó, 1979.

³⁵⁵ PETELEI István, [*A jutalom*] = PIÖN, III-IV, 722-726.

³⁵⁶ Kifejezetten magyartanárok számára mutatta be például H. Tóth István. H. TÓTH István, *Szembenézés egy 160 éve született műfajteremtő íróval: Petelei István: A jutalom*, *Magyartanítás*, 2012/4, 6-12.

Majdnem ugyanakkor, 1956-ban egy másik Petelei-gyűjtemény is megjelent, nemcsak a *Lobbanás az alkonyatban*. Ám míg azt mindenki alapvetőként emlegeti,³⁵⁷ erre a másik, Erdélyben kiadott válogatásra sokkal kisebb fény vetül. Pedig Kéri József gyűjteménye,³⁵⁸ a *Válogatott elbeszélések* körülbelül ugyanakkora jelentőségű a későbbiekhez mérten, mint a Bisztray-féle válogatás, s hasonló célokkal is jött létre. A marosvásárhelyi *Népújság* ezekkel a meleg szavakkal méltatta jelentőségét több mint fél évszázaddal a megjelenése után: a benne szereplő novellák „*élménye, hatása az ötvenes évek sablonirodalmában valóságos felüdülést jelentett, évekig megmaradt az olvasóban.*”³⁵⁹

Anyaga önálló: huszonnyolc írást tartalmaz, s ezek közül csak hét szerepel a Bisztray-kötetben, huszonegy friss közlés. A huszonnyolc írásnak csak alig több mint a fele (54 %-a) származik szerzői kötetből, vagyis tizenöt írás, tizenhárom viszont már posztumusz novellák közreadása. Ezzel a kötettel és elődével tehát elindult egy tendencia, amely szerint a válogatás-kötetekbe mintegy fele-fele arányban szerkesztenek be a szerzői kötetekben, végleges formában kiadott műveket és (különböző, esetleg vitatható szerkesztői eljárásokon átesett, Petelei által kötetbe nem rendezett) posztumusz műveket. Az arányok a szerzői kötetek anyaga javára jellemzően 50-60 % között változnak, ahogyan az a 3.5. táblázatban is látható, efelé azonban csak egyetlen válogatásban emelkednek. Pozsvai Györgyi *Őszi éjszakája* nyilvánvalóan újfajta kánonképzéssel próbálkozott, amelyben kitüntetett szerep jut a szerzői kötetek novelláinak, így ezek az anyag 71 %-át teszik ki. Ettől az egy kísérlettől eltekintve azonban az 1955-ös és az 1956-os gyűjtemény ebben mintaadó maradt a későbbi válogatások szerkesztői számára. Akár bőséges anyaggal dolgoztak (mint *A kakukkos óra*, 1969, 55 írás), akár viszonylag kevés történet szerepelt bennük (mint *A tiszta házban*, 1981, *A jutalomban*, 1986, vagy a *Gát a lejtőnben*, 2001, 19 írás³⁶⁰), a 60 %-ot sosem haladta meg a szerzői kötetből származó írások száma. Ennek ismét jelentősége lehet abból a szempontból, hogy az „olvasható Petelei” másnak mutatkozik, mint a „szerzői Petelei”: az a szövegtöredék, amely kötetben könnyedén kézbe vehető az írótól,

³⁵⁷ „A Petelei-novellák kiadástörténetében a szerzői kötetek mellett a (...) kétkötetes Elbeszélések (...) és a (...) Lobbanás az alkonyatban (...) című kötet játszik kiemelt szerepet, hiszen a legtöbb válogatás az említett kiadásokon alapszik.” TÖRÖK, *A kiadásról*, i.m., 767, „E könyv (...) kísérletet tesz néhány – a Bisztray Gyula sajtó kutatásának és a Lobbanás az alkonyatban című válogatásának köszönhetően megismert – kisépikai mű kánonba emelésére.” POZSVAI, *Jegyzetek*, i. m., 262.

³⁵⁸ PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok). Minden szakirodalmi munka 1956-os könyvként emlegeti, nekem is 1956-os kiadásban van meg és az OSZK-nak is, de az OSZK egy katalógus-adatlapja szerint a kötet először 1955-ben jelent meg, majd a következő évben ismét, ugyanúgy. Dolgozatomban megmaradtam az 1956-os évszámnál: véleményem szerint az 1955-ös katalóguscédula hibás.

³⁵⁹ MÁRIÁS József, *100 esztendeje hunyt el Petelei István: A Maros-vidék szomorú poétája*, *Népújság*, 2010. január 9., <http://www.hhrf.org/nep-ujasg/10jan/10nu0109.htm> (ul: 2018.09.13.).

³⁶⁰ A *Gát a lejtőn* leveleket is tartalmaz, tízet, de ezek nem képezték vizsgálatom tárgyát.

alig felerészt azonos azzal, amit ő kötetmegjelenésre kész és alkalmas összes műveiként meghatározott.

A Petelei-kiadástörténetben a következő alapvető gyűjtemény az 1969-ben, szintén Erdélyben kiadott *A kakukkos óra* vált.³⁶¹ Szerkesztője, Máthé József egy minden korábbiánál és későbbinél gazdagabb, több címet felvonultató válogatást készített ötvenöt írással, melyek közül öt sem Bisztray Gyula, sem Kéri József gyűjteményében nem szerepelt. Átvette-felvette viszont például azt a novellát, *A végrendeletet*, amely a novellaközlések egyik rejtélye. Először az 1912-es *Elbeszélésekben* jelent meg, talán kéziratból, mivel folyóiratközlésére még sehol sem sikerült rátalálni, viszont a kézírata a kritikai kiadás szerint jelenleg nincs meg.³⁶² Először Kéri József (*Válogatott elbeszélések*, 1956) emelte be modern válogatásba, őt követte Máthé József, később pedig a legújabb *Válogatott novellákba* is átkerült (2014).

A kakukkos óra a Lobbanás az alkonyatban kötet mellett a másik általános fogódzóna lett a későbbi válogatók számára. A 2014-es *Válogatott novellák* kötetnél, amelyet Fekete Vince szerkesztett, például egyértelmű, hogy pusztán a Máthé-féle kötet lapozgatásával készült. Csak kihagyások történtek a szerkesztői munka során, de még a meghagyott írások sorrendje is azonos maradt, beleértve azokat az egymásutániságokat, ahol Máthé (az első közlések kronológiáját tekintve mérvadónak) felváltva közölt írásokat *Az élet* első és második kötetéből. Valószínűnek tartom, hogy a Nagy Pál által szerkesztett, 2001-es *Gát a lejtőhöz* is Máthé kötete adta a szövegalapot, mivel az előbbiben nem szerepel olyan novella, amely az utóbbiból hiányozna. Ugyanakkor itt a szerkesztő saját sorrendet és kötetkompozíciót állított fel.

Mivel Máthé József is a megszokott arányokban válogatott szerzői kötetből és hagyatékból, könyve ötvenöt írásának 58 %-a, harminckét novella származott Petelei valamely saját összeállítású könyvéből. Ez a szemlélet természetesen a Máthé nyomán készített válogatásokra is kihatott.

Míg Erdélyben az ötvenes és a hatvanas években is jelent meg Petelei-válogatás (majd a nyolcvanasban, a kétezresben és a tízesben is), Magyarországon Bisztray Gyula 1955-ös kötetét egészen 1981-ig nem követte újabb. Ekkor készítette el Ugrin Aranka saját, tizenkilenc írást (köztük a *Mezőségi utat* is) tartalmazó novelláskönyvét, *A tiszta házat*,³⁶³ amelyben tíz szerzői kötetbeli írás található. A kis kötet nyilvánvaló hiányt pótol, hiszen eddigre Petelei munkássága már három éve hivatalosan tananyag volt a hazai középiskolákban, tőle válogatás viszont negyedszázada nem jelent meg az országhatárokon belül. A kis gyűjtemény leginkább

³⁶¹ PETELEI István, *A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969.

³⁶² TÖRÖK, *A szövegek jegyzetei, i. m.*, 817.

³⁶³ PETELEI István, *A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Bisztray Gyula (1955-ben mindössze 5000 példányban kinyomtatott) könyvének egy töredékét ismételte meg, tulajdonképpen önálló szerkesztési elv követése nélkül (a közlési sorrend is azonos). Egyetlen kivétel, hogy belekerült a Bisztraynál nem szereplő *Az alku* című elbeszélés (talán Kéri József vagy Máthé József gyűjteményének hatására).

A kis kötet jelentősége alapvetően abban áll, hogy óriási példányszámban kerülhetett a boltokba, könyvtárakba és az olvasók polcára. Éppen ezért viszont – annak ellenére, hogy nincs markáns szerkesztésmódja, s hogy nem igazán nevezhető önálló kötetkoncepcióval rendelkező primer válogatásnak – a magától megteremtődő kánonra való hatása felbecsülhetetlen. Anyaga a már emlegetett, szöveggyűjteményi ős-szöveg *A jutalommal* kezdődik – ahogyan Bisztray könyve is –, szerepel benne az *Árva Lotti*, *A tiszta ház* és a *Lobbanás az alkonyatban*, vagyis minden olyan elbeszélés, amely azóta bármikor is utat talált az iskolai szöveganyagba, sőt, benne olvasható az a két erős novella, a *Parasztiségyen* és *A székek* is, amely az új, kísérleti tankönyv szövegei közt (és csak ott) jelent meg váratlanul, mint eddig az oktatásban még nem alkalmazott Petelei-írás.³⁶⁴ Nem beszélve arról, hogy a 2008-as érettségi tételszövege, *A könyörülő asszony* is részét képezi.

A kötet felépítése – köszönhetően alapvetően Bisztray Gyula hatásának – kronologikus, a kiadatlan, posztumusz írásokat azonban a szerzői kötetből származókkal vegyítve tartalmazza, ahogy könyvelőde is. Tizenkilenc elbeszéléséből tíz származik szerzői kötetből: a *Keresztek*ből az *Árva Lotti* és az *Emlékek*, a *Jettiből* *A vén nemes*, a *Felhők*ből *A könyörülő asszony*, *A székek* és a *Lobbanás az alkonyatban*, a *Vidéki emberekből* a *Két fehérnép*, *Az élet I.*-ből az *Elítélve*, *Az élet II.*-ből pedig az *Őszi éjszaka* és a *Játék* olvasható benne. Mivel Bisztray annak idején nem választott írást Petelei második könyvéből *Az én utczámból*, így ez a gyűjtemény sem tartalmaz írást belőle. Szerepel viszont nyolc posztumusz novella. Az *Orvosság*, *A csíkos szőttes*, *A gyámoltalan*, *Az alku*, *A tiszta ház* és a *Parasztiségyen* az 1912-es *Elbeszélések*ben látott először napvilágot, majd a *Lobbanás az alkonyatban* kötetben (kivéve a már emlegetett *Az alkut*). Három szöveg pedig egészen biztosan Bisztraytól van átvéve: *A jutalom* (melyet ő kéziratból közölt), *A nagyanyó reménysége* (melyet folyóiratból közölt, de rajta kívül azóta sem szerkesztette kötetbe senki) és a *Mezőségi út* (mely szintén kéziratból közölve olvasható nála, de amely műfajilag valójában nem novella).

Ha a Petelei-kánonról egyáltalán lehet beszélni, akkor tulajdonképpen sok szempontból ez az immár harmincöt éves könyvecske a meghatározója. Véleményem szerint semmikép-

³⁶⁴ A szöveggyűjtemények adatait lásd az erről írott korábbi alfejezet jegyzeteiben.

pen sem ezzel az igénnyel vagy előrelátással készült, ugyanakkor igen erős és azóta is (a szerkesztők által legalább is biztosan) kedvelt Petelei-darabokat sikerült beleválogatni. Ahogyan a 2. táblázatból jól látható, Pozsvai Györgyi már többször emlegetett kötetéig nem is akadt „vetélytársa”, Magyarországon ugyanis több mint húsz évig nem jelent meg újabb gyűjtemény Petelei István műveiből.

Nagy valószínűséggel azonban ehhez a válogatáshoz nyúltak különböző későbbi antológiák és tematikus elbeszéléskötetek szerkesztői is. A kötet megjelenése, 1981, de még inkább a rendszerváltás után ugyanis Petelei egy-egy novellája egyre több antológiában feltűnt (ahogy erről még szó lesz), s bár nem biztos, de feltehető az azokba bekerülő szövegek esetében *A tiszta ház* hatása. Több olyan szerzői kötetbeli elbeszélés (pl. *Emlékek, Két fehérmép, Elítélve, Őszi éjszaka*) is szerepel ugyanis benne, amelyeket korábban egyetlen antológia sem közölt, később azonban többre (számuk 1-6-ig terjed) is belekerültek, talán épp *A tiszta ház* kötet szövegközlése alapján.³⁶⁵

A 3.5. táblázatból megállapítható, hogy a Petelei műveiből összeállított tizenkét válogatáskötet nagyobbik fele, hét, Petelei szűkebb hazájában, Erdélyben látott napvilágot, a romániai könyvkiadásban. A nyelvi határtalanság és a szocialista országok közötti egyezmények miatt azonban a nyolcvanas évekig a magyar könyvtárakban is megjelentek ezeknek a külföldi könyvek példányai. Érdekes módon napjainkban csak részben könnyebb ennél, részben viszont nehezebb a későbbi külföldi megjelenésekkel találkozni. Az internet segítségével könnyedén, akár a karosszékből is megvásárolhatók az egyes kötetek, ám amelyek nem kerülnek be (*Gát a lejtőn*, 2001) vagy nem kerülnek be időben (*Válogatott elbeszélések*, 2014) az internetes könyvforgalmasításba, azokkal – hacsak nem foglalkozik valaki külön Petelei írásaival – nehéz egyszerűen, irodalomfogyasztóként „összefutni”, mivel könyvesbolti terjesztésben egyáltalán nem érhetők el. Utóbbi igaz még *A gyermek* című kötetre is (2013), amely ugyan a NKA támogatásának köszönhetően 2014-ben ingyen jutott el a hazai könyvtárak százaiba, könyvesboltban azonban – néhány kivételtől eltekintve – soha nem volt kapható, csak a netes könyváruházak terjesztik.

Épp ezért elgondolkodtató, hogy úgy tűnik, Petelei ismeretlenségével kapcsolatban a kiadástörténetet vizsgálva külön szempontként kell, hogy megjelenjen az a kérdés, vajon magyar nyelvű vagy magyarországi olvasóiban gondolkodunk. Míg Erdélyben ugyanis kilenc évtizedből hétben jelent meg új Petelei-válogatás (látszólag hatban, de az 1943-as budapesti kiadású *A fülemüle* kötet a „visszatért Erdélyben” természetesen szintén megszerezhető volt a

³⁶⁵ A négyből ez csak az *Őszi éjszaka* esetében lehet kérdéses, mivel annak 2002 utáni közléseire már Pozsvai Györgyi kötete is nagy hatással lehetett. (*Őszi éjszaka*, 2002).

történelmi körülmények miatt ismét egyesült magyar könyvkiadás révén), addig Magyarországon a kilenc évtizedből csak négyhez kapcsolható ilyen megjelenés. Ráadásul ezek között rendkívül hosszú időszakok teltek el: 1943 és 1955 között csak 12, de 1955 és 1981 között 26, 1981 és 2002 között pedig 21 év. Továbbá – a kritikai kiadást most figyelmen kívül hagyva – a legutolsó hazai Petelei-gyűjtemény is már kilencéves. Ezt az erdélyi helyzettel összehasonlítva egészen eltérő képet lehet kapni. Ott a különböző válogatások viszonylag egyenletesen követik egymást, 6 (1937-1943), majd 12 (1943-1955), 14 (1955-1969), 17 (1969-1986), 15 (1986-2001) és 12/13 (2001-2013/2014) év különbséggel, továbbá az utolsó gyűjtemény alig négy éve jelent meg.

Különbség az is, hogy az egyes válogatáskötetéről született méltatásokból kiolvasható, Erdélyben a korábbi gyűjteményeket a közvélemény számon tartja többé-kevésbé.³⁶⁶ Ezzel szemben például a Pozsvai Györgyi szerkesztette 2002-es *Őszi éjszakát* méltató hazai recenziók írói sorra figyelmen kívül hagyták, hogy voltak, léteztek korábbi, megkerülhetetlen válogatások,³⁶⁷ illetve ezeket hiányosan, vagy csak az említés szintjén sorolták fel.³⁶⁸ Ez azért érdekes, mert maga Pozsvai Györgyi nagyon is meghatározónak tartotta könyvének elődeit, jegyzeteiben külön foglalkozott Bisztray Gyula munkájával, s ezzel meghatározta a saját könyve viszonyát is a korábbi válogatásokhoz.³⁶⁹

Pontosan ezért, az író szűkebb pátriájában, Erdélyben kiadott válogatáskötetek egyfajta folyamatossága miatt is különösen érdekes a Kozma Dezső összeállította elbeszéléskötet,

³⁶⁶ Például: arról már volt szó, miként emlékezett a *Népújság* a – hazai megjelenésű – *Búcsújárás* kapcsán Kéri József 1955-ös könyvére: MÁRIÁS, *i. m.* Bensőséges diákkori emlékeit idézi fel ennek az *Udvarhelyi Hírportálon* megjelent cikk írója az 1986-os *A jutalom* című kötet kapcsán: KATONA Zoltán, *Az egykori város: Petelei István emlékezete*, <http://uh.ro/kulturaalter/20180-az-egykori-varos-petelei-istvan-emlekezete> (ul: 2018.09.13.).

³⁶⁷ Például: „*a megerősödött érdeklődéshez szolgáltatott kezdetben, eltérő válogatási szempontú, de alapvető szövegeket Bisztray Gyula (1955) és Máthé József (1969)*” – fogalmazott Buda Attila, megemlítve egy hazai és egy erdélyi kiadású kötetet. A két könyv válogatási szempontjai közötti különbséget viszont teljességgel eltúlozta, tekintve, hogy az 55 írást tartalmazó 1969-es kötet ugyan óhatatlanul bővebb anyagot ölel fel, mint a 38 írásból álló 1955-ös, viszont a korábbi könyv 38 írásából 32 az 1969-esben is benne van. Vagyis Máthé József könyvének szemléleti eltéréseit alapvetően nem az okozza, hogy másképp válogatott, mint Bisztray Gyula, hanem hogy többet válogatott. Ehhez pedig egyértelműen a Buda által viszont említetlenül hagyott Kéri József-féle, 1956-os gyűjtemény (*Válogatott elbeszélések*) anyagát használta, mivel az abban szereplő 28 írásból 25-öt leközölt. Ezek némelyike a Bisztray-válogatásban is szerepel, teljességgel Kéri-féle választást mutat viszont például a Máthé-kötetet záró hat novella/tárca, amely először Kérinél jelent meg válogatáskötetben, ráadásul ugyanúgy, a gyűjtemény végén, és megegyező sorrendben. Ezek közül a legfontosabb *A végrendelet*, amelyet a posztumusz *Elbeszélések* közt először, talán az azóta elvesztett kéziratból, ahogy erről már volt szó, s nyomában Kéri, majd Máthé. Elmondható tehát, hogy Buda Attila visszatekintése inkább egy könyvtári katalógus használatával keletkezhetett, mint tényleges könyvismeret és a kánonképzéssel kapcsolatos nyomatékos érvek alapján. Írásából egyébként az is kiderül, arról sem volt tudomása, hogy a *Mezőségi út* nem Pozsvai Györgyiné jelent meg először (erről már esett szó). BUDA, *i. m.*, 497-501.

³⁶⁸ Ahogyan Rózsafalvi Zsuzsanna például. RÓZSAFALVI, *i. m.*, 99.

³⁶⁹ POZSVAI, *Jegyzetek, i. m.*, 262.

A jutalom. Szerkesztőjének köszönhető Petelei István munkásságának évtizedekig egyetlen, teljes, monografikus feldolgozása,³⁷⁰ amely ma is minden szempontból alapvetőnek számít.³⁷¹ Kozma Dezső azonban a fiatal kutatóként kiadott pályakép után sem fordult el Petelei munkásságától: egész tudományos életművét végigkísérik az író munkáiból készített szövegkiadások és a róla megjelentetett publikációk.³⁷² Éppen ezért nem meglepő, hogy neki köszönhetően is boltokba került egy Petelei-válogatás 1986-ban.³⁷³ A Petelei-kanon léte vagy nem léte szempontjából viszont igencsak fontos egyrészt az, hogy mi került be ebbe a könyvbe (hiszen Petelei monográfusa szerkesztette azt), másrészt, hogy mennyire vált ez a gyűjtemény ismertté Magyarországon.

A kötetben tizenkilenc írás található. Ezek 58 %-a, tizenegy novella származik szerzői kötetből, nyolc nem. Két elbeszélés szerepel a *Keresztek*ből, három a *Felhők*ből, szintén három a *Vidéki emberekből*, kettő *Az élet I.* és egy *Az élet II.* kötetéből. Kimarad *Az én utczám* és a *Jetti*, ezekből nem szerepel beválogatott írás. Érdekes módon a kötet nem módosít lényegesen a korábbi válogatások anyagán, valószínűleg nem tesz kísérletet egy a korábitól eltérő kánon létrehozására, ami logikus, hiszen tanulókönyvtári, az oktatást segítő gyűjteménynek készül. Mindössze öt olyan elbeszélés található benne, amely Bisztray Gyula kötetében (*Lobbanás az alkonyatban*, 1955) nem volt benne, ezek viszont kivétel nélkül szerepelnek Máthé József válogatásában (*A kakukkos óra*, 1969), a mindmáig legbővebb gyűjteményben.³⁷⁴

A szerzői kötetek anyaga szempontjából mégis jelentősnek érzek két dolgot. Az egyik, hogy Kozma Dezső minden addigi sorrenden változtatva egy a szerzői kötetek anyagát és a posztumusz írásokat keverő, de mégsem kronologikus, hanem – talán – asszociatív kötetkompozíciót alkotott meg: a novellákat a kötetben szereplő sorrendben olvasva egymásután esetleg felfedezhetünk egy tematikus, egyes kulcsszavakat középpontba állító ívet.³⁷⁵ A másik, ennél

³⁷⁰ KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, i. m.

³⁷¹ Pozsvai Györgyit tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála megakadályozta egy monográfia elkészítésében. Török Zsuzsa könyve, amely a doktori értekezéséből született, pedig média- és társadalomtörténeti elemzés. TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m.

³⁷² Legújabbban például fél évszázados irodalomtörténeti és tanári-professzori működésére visszatekintő kötetébe válogatta be néhány Petelei-tanulmányát, egy gazdag életmű kis szeletét. KOZMA Dezső, *Petelei István – az erdélyi kisváros felfedezője irodalmunkban* = K. D., *Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 291-299, KOZMA Dezső, *A belső láttatás változatai Petelei novelláiban* = Uo., 300-305, KOZMA Dezső, *Petelei irodalmi sajtóközege* = Uo., 314-318. De ez a kötet közli újra a Petelei tárcáiból szerkesztett gyűjteményének az előszavát is, amely ehhez a kötethez készült: PETELEI, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”, i. m.

³⁷³ PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

³⁷⁴ Sőt, tulajdonképpen a Máthé-kötetben a csak Bisztraynál szereplő *Mezőségi út* kivételével minden *A jutalomban* szereplő elbeszélés benne van.

³⁷⁵ Ez részéről feltételezés. Az asszociációs ív megajzolását egy, a női szereplőkkel kapcsolatos kulcsszó- és utalásrendszer kialakításával tartanám elképzelhetőnek.

fontosabb, hogy a kötet mindössze egyetlen olyan szerzői kötetből (*Az életből*) származó novellát tartalmaz, amely Bisztray Gyulánál nem szerepelt: az *Őszi éjszakát*. Mivel ez az elbeszélés később Pozsvai Györgyi Petelei-olvasatának is kulcsszövege, válogatáskötetének pedig címadója lesz (*Őszi éjszaka*, 2002), s később egyértelműen a Petelei-életmű egyik legtöbbször közölt darabjává válik,³⁷⁶ mindenképpen fontos, hogy Kozma Dezső is kötetébe emeli, pedig a novella korábban nem volt elsőrendű tagja a közvetve kirajzolódó kánonnak.

Elgondolkodtató viszont, mennyire (nem) jutott el Magyarországra ez a viszonylag késői, 1986-os, kolozsvári kiadású könyv: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár például katalógusa szerint egyetlen példányával sem rendelkezik, ahogy egyetlen tagkönyvtára sem.³⁷⁷ Ha vidéki könyvtárakban ennél nagyobb is az elterjedtsége napjainkban, anyagával leginkább a korábban a kánonképződés szempontjából alapvetőnek felismert *A tiszta ház* (1981) hatását erősítheti. Mindkét kötet tizenkilenc elbeszélést tartalmaz ugyanis, s ezek közül tizennégy azonos.

Éppen ezért van jelentősége az új évezred új válogatásainak: a kétezres években, ahogy a 3.5. táblázatból kiolvasható, három ilyen is megjelent. Közülük az első egy marosvásárhelyi gyűjtemény volt, melyet Nagy Pál szerkesztett, alapvetően hiánypótló céllal.³⁷⁸ Megjelenésének apropója Petelei születésének közelgő 150. évfordulója és a művek időszerűsége volt.³⁷⁹ „*Kell nekünk ez az író, mint sebre a hűsítő ír.*” – fogalmazott már a fülszöveg is Petelei jelentőségéről és elfelejtettségével kapcsolatban. Paradigmaváltást azonban nem jelzett a vállalkozás: minden írása megtalálható volt ugyanis már *A kakukkos órában*, tizenkilenc írásából tizenkettő pedig az 1986-os, szintén erdélyi kiadású, mindaddig legutolsó, *A jutalom* című válogatásban is szerepelt. Érdekessége talán az, hogy tíz levelet is közöl, vagyis feltette a kérdést, érdekelheti-e egy népszerű gyűjtemény olvasóját a szerző néhány levele, majd igennel válaszolt rá. Mindennek ellenére meglepő, hogy a mindössze egy évvel később, 2002-ben, de egészen más, kifejezetten kánonképző céllal publikált Pozsvai Györgyi-féle válogatással kapcsolatban a *Gát a lejtőn* létezése még csak szóba sem került: egyetlen recenzió sem említette.

³⁷⁶ 1986 előtt 3 válogatáskötetbeli és 0 antológiaközlés, 1986 után 4 válogatáskötetbeli és 6 antológiaközlés.

³⁷⁷ Lásd: <http://saman.fszek.hu/WebPac/CorvinaWeb?pagesize=10&ALOC=&BIBL=&LANG=&TYPE=&ROOM=&DATEstart=&DATEend=&ANAL=&text0=Petelei+istv%C3%A1n&index0=ZUTY&textlogic0=and&text1=&index1=AUTH&textlogic1=and&text2=a+jutalom&index2=TITL&action=find&button=Keres&whichform=advancedsearchpage&currentpage=advancedsearchpage> (ül: 2018.09.13.).

³⁷⁸ PETELEI István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

³⁷⁹ NAGY Pál, *A novella mestere = PETELEI, Gát a lejtőn, i. m.*, 9.

Az *Őszi éjszaka*, Pozsvai Györgyi vállalkozása³⁸⁰ arra volt hivatott, hogy új korszakot nyisson a Petelei-recepcióban. A vajdasági születésű irodalomtörténész tragikusan rövid pályája utolsó éveiben kezdett el Petelei István novellisztikájával foglalkozni, s annak monografikus igényű bemutatására készült. Számos alapvető jelentőségű írása és tanulmánya jelent meg a Petelei-novellák új interpretációs lehetőségeiről,³⁸¹ az életmű hagyománytörténetéről,³⁸² a prózavilág nyelviségéről,³⁸³ továbbá olyan, a kánonban alapvető fontosságú vagy kevésbé ismert novellákról, mint az *Árva Lotti*,³⁸⁴ *Az én szomszédom*,³⁸⁵ az *Alkonyat*,³⁸⁶ *A könnyörülő asszony* és a *Lobbanás az alkonyatban*,³⁸⁷ *A székek*,³⁸⁸ *A játék*,³⁸⁹ valamint *A Csulakok*.³⁹⁰

A paradigmaváltás már a fenti felsorolásban is tetten érhető. Az életmű jellegzetes darabjaiként értelmezésre felkínált hét novella közül ugyanis mindössze egy, *A Csulakok* jelent meg Petelei halála után. A többi mind szerzői kötetek anyagából való, ráadásul Petelei pályája elejéről-közepéről: az *Árva Lotti* és *Az én szomszédom* a *Keresztek*ből (1882), Petelei első könyvéből, az *Alkonyat* a negyedik gyűjteményből, a *Jettiből* (1893), *A könnyörülő asszony*, a *Lobbanás az alkonyatban*, *A székek* és *A játék* pedig a *Felhők*ből, az ötödik szerzői kötetből (1897). Ez egyfajta életmű-átértelmezést jelöl: a korábbi válogatáskötetekben kiemelkedő szerephez jutó darabok mellett olyan írások reflexív interpretációja is megtörtént, mint *Az én szomszédom*, amely első kötetbeli megjelenése óta az életmű teljesen elfelejtett, többé sosem közölt novellája volt. Mindaddig, míg Pozsvai Györgyi be nem illesztette saját válogatáskötetébe, s tanulmányt nem írt róla, ezzel akár egy új súlypontot kijelölve a Petelei-korpuszban.³⁹¹

³⁸⁰ PETELEI István, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

³⁸¹ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 99-118.

³⁸² POZSVAI Györgyi, *Az „érzelmes, borongó” alaphang...: Petelei István életművének hagyománytörténete*, Iskolakultúra, 2001/10., 48-58.

³⁸³ POZSVAI Györgyi, *A dialógusforma Petelei István prózavilágában = A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában*, szerk. EISEMANN György, Bp., ELTE, 1998, 123-136.

³⁸⁴ POZSVAI Györgyi, *Az anekdotikus hagyományok önironikus felülírása: Petelei István Árva Lotti című novellájáról*, Forrás, 2003. február, 76-94.

³⁸⁵ POZSVAI, *Éjjeli őrzáraton, i. m.*, 39-54.

³⁸⁶ POZSVAI Györgyi, *„Az apád fia vagy. Rá emlékezem rólad...”: Petelei István Alkonyat című novellájáról*, Híd, 2002. március, 390-400.

³⁸⁷ POZSVAI Györgyi, *A Petelei-novellisztika szövegközi metszetben: Egy narrációs formula lélektani-nyelvi lebontása*, Iskolakultúra, 2002/11., 70-78, a cikkben további novellák is megemlítésre kerülnek.

³⁸⁸ POZSVAI Györgyi, *Félbeszakított szövegek összjátéka: Petelei István A székek című groteszk-ironikus novellájáról*, Kalligram, 2002/7-8., 124-149.

³⁸⁹ POZSVAI Györgyi, *A rivalizáló rucák: Petelei István A játék című ironikus novellájáról*, A Tiszatáj Diákmelélékete, 2003. november, 1-10.

³⁹⁰ POZSVAI, *Ködképek az elbeszélés láthatárán, i. m.*, 39-54.

³⁹¹ Épp ezért érthetetlen számomra, miért nem született meg a fent felsorolt mintegy tíz gazdag szövetű tanulmányból legalább egy posztumusz kötet, amely – ha nem is helyettesítené a megíratlan monográfiát – legalább két életmű (Pozsvai Györgyié és Peteleié) tükörcserepeit felvillantva segítené, együttesen, szélesebb körben is elérhetően a Petelei-novellisztika értelmezését.

Az *Őszi éjszaka* azonban nemcsak a válogatás, hanem a szövegkiadás szempontjából is új utakon járt: igyekezett minél teljesebben visszanyúlni a szerzői ultima manushoz, többször inkább a művek új, a Bisztray Gyulától eltérő szövegváltozatát adva.³⁹² Ehhez a törekvéshez, a szerzői szándék figyelembevételéhez kapcsolható az is, hogy, ahogyan arról már volt szó, az *Őszi éjszaka* eltért a korábbi válogatások gyakorlatától abban, hogy a megszokott 50-60 %-os arány helyett anyagának több mint hetven százalékát a szerzői kötetek írásai közül válogatta (38-ból 27-et, 71 %-ot). A beválogatott 27, szerzői kötetből való novella több mint harmada, 10 elbeszélés ráadásul még soha nem jelent meg korábban válogatáskötetben vagy antológiában, vagyis Pozsvai Györgyi ezeket a szövegeket 120, 116, 105 és 94 éves tetszhalálból támasztotta fel. Ezek: a *Keresztekben* szereplő *A nagyapó* és *Az én szomszédom*, *Az én utcámban* kiadott *A rácz Bogláról* és *Máli*, a *Felhőkben* olvasható *A játék*, továbbá *Az élet* kötet öt írása, *A kis Gáspárovics*, *A tavasz*, *A tudatlan madár*, *Az irgalmas ember* és a *Levele érkezett a kisasszonynak*, amelyek közül az utóbbi négy így, együtt közölve egyúttal részben „restaurálta” az *Apró képek* ciklust is.

Ahogyan arról már volt szó, Pozsvai Györgyi gyűjteménye volt az első a Petelei-válogatások sorában, amely deklaráltan kánonteremtő, kánonalakító szándékkal született, vagyis nem pusztán Petelei „elfelejtettségének” megszüntetése volt az egyetlen, szerkesztője által meghatározott célja, mint a korábbi hasonló könyveknek. „A gyűjtemény összeválogatása, valamint anyagának egyberendezése folyamán a jelenkori irodalomelméleti, esztétikai és poétikai szempontok érvényesültek.” – fogalmazott ezzel kapcsolatban Pozsvai Györgyi.³⁹³

Épp ezért izgalmas most, több mint tizenöt év elteltével megvizsgálni, milyen hatása volt e szándékos kánonalakításnak. Végigtekintve Petelei műveinek későbbi közlésein és a szakirodalmon, egyfajta különös kettősség tapasztalható. Miközben Pozsvai Györgyi munkássága széleskörű elismerésre talált, s törekvéseit a nem szorosán Peteleivel foglalkozó szakma is igen nagyra értékelte,³⁹⁴ áttekintve a 2002 után történt, kötetbeli Petelei-közléseket, sajnos egyáltalán nem tűnik úgy, hogy Pozsvai Györgyi szemlélete valódi folytatóra talált volna. Az általa „újra felfedezett”, fent felsorolt 10 elbeszélés közül például kilenc azóta sem jelent meg semmiféle válogatás- vagy antológiakötetben, s a szerzői kötetből származó novellák aránya sem a Pozsvai-féle 70 % felé tendál az újabban kiadott gyűjteményekben. Sőt, a legfrissebb,

³⁹² POZSVAI, *Jegyzetek, i. m.*, 262.

³⁹³ *Uo.*, 263.

³⁹⁴ Csak két példa erre: SZILÁGYI Márton, *Túl a reményen: Tar Sándor: A mi utcánk*, Ex Symposion, 2006. október 2., 2. lábjegyzet, http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=tul-a-remenyen_1357 (ul: 2018.09.13.), illetve korábban BENYOVSZKY Krisztián, *Újratöltés*, BUKSZ, 2003/4, 330-334, 4. lábjegyzet. Az első írás Tar Sándor, a második Móricz Zsigmond recepciója szempontjából tartja jelentősnek Pozsvai Györgyi Petelei munkásságával kapcsolatos törekvéseit.

2014-es *Válogatott elbeszélések*ben a szerzői kötetből beválogatott elbeszélések aránya éppen hogy lesüllyedt 50 %-ra. A kánon átalakítása tehát, úgy tűnhet, végül a hihetetlenül nagy elméleti megalapozottságú, de talán nem eléggé nagy példányszámban megjelent gyűjtemény kiadása ellenére sem sikerült.

Bár talán mégsem ilyen reménytelen a helyzet. Az időben következő Petelei-válogatás, a *Búcsújárás*³⁹⁵ szerkesztője, Hunyadi Csaba Zsolt ugyanis képes volt Pozsvai Györgyi nyomdokaiba lépni és saját szemléletet hozni egy Petelei-kötet összeállításába. Pontosan neki köszönhető a Pozsvai Györgyi által évszázados tetszhalálból feltámasztott, tizedik novella, a *Máli* egyetlen 2002 óta történt újraközlése. Szintén az *Őszi éjszaka* és Pozsvai Györgyi törekvéseinek ismeretét mutatja az is, hogy a *Búcsújárás* Pozsvai új szövegváltozatában tartalmazza a *Mezőségi utat*, nem pedig Bisztray Gyula korábbi átírásában-átszerkesztésében. A kötet más szempontból is járatlan utakon jár. Először válogatja be például posztumusz szerzői gyűjteménybe *Az élet* kötetben szereplő *A nagyapót*, amely ugyan antológiákba korábban hatszor, azóta pedig még hetedszer is bekerült, válogatáskötetben azonban a *Búcsújárás*t kivéve nem olvasható. Pozsvai Györgyihez hasonlóan, de az ő anyagától eltérve az író halála óta először került közlésre *Az élet* kötet három elbeszélése: a *Jer édes, a karomba...* című, a *Nehéz éjszaka*, továbbá a *Búcsújárás*, amely nemcsak először szerepelt bármiféle posztumusz kötetben, de mindjárt címadó elbeszélés lett belőle. Ugyanakkor Hunyadi Csaba Zsolt az író életében csak folyóiratban megjelent novellák felé is új módon fordult: hat novellát is felvett kötetébe, amely 1912, a kétkötetes *Elbeszélések*ben történt közlése óta sehol sem jelent meg. Ezek: *A Lengyel Zsuzsi sorsa*, *A préda*, *A szép Katica*, *Éjjel a malomban*, *Feltámadás* és *Téli reggel*.

A Pozsvai-kötet hatásának vizsgálata tehát kissé mégis más eredményre juthat el, mint a kánon megváltoztatásának teljes tagadása. Úgy tűnik, ha a legkedveltebb Petelei-műveket kötetbe illesztő, mintegy félévszázados szemléletmódon nem is tudott igazán változtatni, az *Őszi éjszaka* összeválogatott anyaga és a válogatás szempontsora, a minta és a módszer egy hasonlóan elhivatott, ám az irodalmi körök előtt jóval ismeretlenebb, s szemükben talán kevesebbre értékelt szerkesztő kezén új „felfedezéseket”, egy újabb kiváló anyagú kötetet eredményezett. A *Búcsújárás* anyaga mintegy kiegészítheti az *Őszi éjszakáét*, s mindkettőből egy kissé más Petelei ismerhető meg, mint az addigi és későbbi válogatásokból. A szemléletváltásra mutat az is, hogy a válogatáskötetek közül (leszámítva az *Őszi éjszakát*) a *Búcsújárás*ban a legmagasabb a szerzői kötetek anyagának az aránya: 60 %, 15 novella a 25-ből.

³⁹⁵ PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Mivel a Lazi Kiadó kevésbé ismert, s nem egyszer éppen erdélyi szerzőktől megjelentetett kötetei széles körben beszerezhetők (könyvesboltok, internetes áruházak, amelyek külföldre is szállítanak, könyvtárak), nem lehet lebecsülni annak jelentőségét, hogy egy ilyen, viszonylag nagy példányszámban kiadott, az olvasók számára könnyen elérhető, s mivel egy kedvelt sorozatba beillesztett, esetleg elérendőnek is tekintett Petelei-gyűjtemény ennyire modern, irodalomelméletileg is megalapozottnak nevezhető módon került összeállításra. Különös módon az tapasztalható, hogy miközben a szakma leginkább Pozsvai Györgyi gyűjteményének megjelenését kísérte figyelemmel és vette górcső alá, az olvasók legkönnyebben a nyolc évvel később megjelent, ám ma is nagy példányszámban kapható *Búcsújárás* lapjairól ismerkedhetnek meg könnyen és gyorsan az íróval és műveivel. Ez utóbbi kötetre azonban a szakma – tudtommal – egyáltalán nem reflektált.³⁹⁶

Épp ezért itt érdemes beszélni egyfajta szakadásról, amely a Petelei-novellagyűjtemények kiadását napjainkban jellemzi. Úgy vélem, ki lehet ugyanis mondani, hogy az utolsó olyan válogatás, amelynek bármiféle irodalomkritikai visszhangja volt, Pozsvai Györgyié. Petelei elfelejtettségének és a kánonból való kimaradásának taglalása állandó eleme, sőt, toposza még a Petelei-novellák elemzését célul kitűző tanulmányok indításának is, annak felmérése azonban, valójában mennyire is érhető el, mennyire olvashatóvá tett, mennyire olvasott Petelei ma, rendre hiányzik ezek mellől a vélekedések mellől.

Nyilasy Balázs friss elemzésében így veti fel a problémát: „*Petelei Istvánnal szemben nem csak a szélesebb olvasó közönség mutatkozik értetlennek.*”³⁹⁷ Bényei Péter így fogalmaz tanulmányában: „*Az erdélyi novellista nem írt kiemelkedően jó vagy kirívón rossz novellát, s a szövegeiben lepergő életsorsok meglehetősen pontossággal rajzolják fel a 19. és a 20. század fordulóján lezajló társadalmi változások hatását a közösségi viszonyokra, társas kapcsolatrendszerekre és az emberi pszichére. A mai olvasó elemi tapasztalatában azonban nem ezek a benyomások a meghatározók. Sokkal inkább a teremtett világok történeti idegenségével, provincialitásával, az élethelyzetek érdektelenségével, a nyelvi megalkotottság avíttóságával szembesítik a mai befogadót Petelei novellái, s az élvező megértés regiszterén nehéz áttörni ezt a távolságot.*”³⁹⁸ Z. Kovács Zoltán pedig egy másik szempontot vet fel: „*Az idegenség már*

³⁹⁶ Igaz, népszerű ajánlója született. Megemlíthető egy cikk: MÁRIÁS József, i. m. Ez azonban a *Búcsújárás* megjelenése alkalmából sokkal inkább Kéri József válogatását idézi fel. Az ekultura.hu pedig rendkívül rövid ismeretében ajánlotta a kötetet: GALAMB Zoltán, *Petelei István: Búcsújárás*, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2009-09-10+00%3A00%3A00/petelei-istvan-bucsujaras> (ul: 2018.09.13.).

³⁹⁷ NYILASY, i. m., 93. Petelei-szövegét a kritikai kiadásból használja.

³⁹⁸ BÉNYEI Péter, *Sorskönyv – novellaformában: Petelei István*: Árva Lotti, *Literatúra*, 2013/1, 35. Petelei-szövegét jegyzetei alapján a kritikai kiadásból használja, de érdekes módon az Árva Lottit „*tíz oldalban elmesélt vélnány-történet*”-ként jellemzi, holott az a kritikai kiadásban csak nyolc oldal.

eleve része a Petelei-novellák olvasásának a történeti távolság miatt”.³⁹⁹ Ugyanakkor valamennyien adósak maradnak olyan adatokkal, amelyek bizonyítanak, hogy Peteleit senki sem olvassa vagy érti, szövegeit rendkívül nehéz nyelvezetűnek, alakjait, témáit idegennek találja.⁴⁰⁰

Az egyetlen valódi⁴⁰¹ referencia ezzel kapcsolatban a 2008-as érettségi említése Török Zsuzsa könyvében. Itt a szerző így fogalmaz: a médiavisszhang elemei „*Petelei ismeretlenségére, de legalábbis kevésbé ismert személyére, munkásságára hívták fel a figyelmet. Áttételesen pedig arra, hogy a laikus olvasóközönség számára Petelei életműve mára irodalomként olvashatatlaná vált, és érettségi feladatként való értelmezése is felülmúlja az elvárásokat.*”⁴⁰² Remélem azonban, hogy dolgozatom 1.2. fejezete ennél jobban árnyalta a képet.

Egyrészt maga Török Zsuzsa sem a teljes ismeretlenség, hanem a kevésbé ismertség mellett érvel. Magam nemzeti amnéziának neveztem azt a megmagyarázhatatlan folyamatot, amelynek során mi, magyarok az iskolában is tanulunk Peteleiről (1979 óta), a lexikonokban is olvashatunk róla folyamatosan (igaz, sokszor pontatlanságokkal teli szócikkeket, ahogy az az 1.3. fejezetből kiderült), köteteket adunk ki és vásárolunk tőle (erre később még visszatérek), szócikkekben és tanulmányokban folyamatosan „újra felfedezzük” őt és munkásságát – mégis változatlanul abból az alapállásból terjeszkedik a Petelei-recepció, miszerint az író teljességgel ismeretlen előttünk.

Másrészt úgy vélem, egyértelmű, hogy a 2008-as érettségi visszhangjának általam elvégzett részletes elemzése egyfajta „túlcsordulást” mutatott ki. Az új érettségi bevezetése óta 2008-ig eltelt három év, megíródott hét érettségi feladatlap, s az indulatok végül épp akkor találtak maguknak kifejeződési lehetőséget, amikor Petelei István *A könyörülő asszony* című novellája is szerepelt az érettségi tételek között. Hiba lenne azonban az új érettséggel kapcsolatos értetlenséget és kritikát kifejezetten Petelei István novelláival kapcsolatos értetlenségként

³⁹⁹ Z. KOVÁCS, *i. m.*, 65. Petelei-szövegeit a *Vidéki emberek* egyetlen és *Az élet* második kiadásából használja.

⁴⁰⁰ Mivel tanulmányaikban nem is foglalkoznak az elemzett novellák kiadástörténetével: Z. Kovács Zoltán ugyan látszólag tesz erre egy kísérletet (*Uo.*, 67.), de mindössze egy újabb megjelenést említ a tanulmánya megjelenésekor létező ötből (azóta nyolc van).

⁴⁰¹ Tehát nem vélekedésen alapuló referencia. Utóbbira ugyanis példa lehet a nem Peteleivel, hanem alapvetően Jókaiival kapcsolatos állandó közbeszédbeli polémia, miszerint érthető-e regényei nyelvezete, s helye van-e az iskolai kötelező olvasmányok között. A témával kapcsolatban csak egy 2015 végi újságcikket emelnék ki, melyben Arató László nyilatkozik. CSÓKÁS Adrienn, *Elavulttá váltak a kötelező olvasmányok*, http://mno.hu/oktatas_es_neveles/elavultta-valtak-a-kotelezo-olvasmanyok-1312874 (ul: 2018.09.13.). Ez a tematika – úgy tűnik – alapul szolgál arra, hogy bármely 19. századi alkotóval kapcsolatban felvethető legyen a nyelvi érthetlenség. Petelei azonban sokkal kevesebb latinizmust, klasszikus idézetet, körmondatot használ, mint Jókai, így erdélyi nyelvezete ellenére is jóval érthetőbb még a mai diákolvasó számára is, amelyet egyelőre publikálatlan személyes tapasztalataim is igazolnak.

⁴⁰² TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 9.

és kritikaként értelmezni. Már csak azért is, mert semmiféle irodalmi recepció sem lehet mentes saját korának egyáltalán nem irodalmi kölcsönhatásaitól.⁴⁰³

Vagyis, amikor a 2008-as érettségire hivatkozva indokolódik, miért tekinthető napjainkban idegennek és értetlenségét kiváltónak Petelei novellisztikája, valójában elmarad annak bizonyítása, hogy valóban ilyen. Amikor pedig Petelei provincializmusa jelenik meg negatív érvként, a szakirodalom nem az olvasók véleményét tükrözi, hanem legfeljebb önmaga korábbi érveivel száll vitába: úgy tűnik ugyanis, hogy Petelei átlagolvasók általi, valamilyen mértékben valójában létező kedveltségének titka nem utolsósorban éppen erdélyisége, az ezzel kapcsolatos meg-megújuló értelmezések sora.⁴⁰⁴

Érdemes azonban a Petelei-kiadások sorát az időrendben következő két kötettel folytatni, mivel ezek ismét az elfelejtettség a szakirodalomban is jelentkező tendenciáját cáfolják. A Fapadoskönyv Kiadó jóvoltából ugyanis nem sokkal a *Búcsújárás* megjelenése után két Petelei-gyűjtemény is napvilágot látott: közülük az egyik Szentimrei Jenő 1943-as válogatás-kötetét, *A fülemülét* reprintelte, míg a másik egyenesen Petelei utolsó kötetét, *Az életet* küldte ismét a boltokba, igaz, érdekes módon nem az egy- hanem a kétkötetes második megjelenésből újra kiadva.⁴⁰⁵ Ezeknek a köteteknek e-book-változata is megjelent, s mindkettő mindmáig, jelenleg is kapható. Ami nagyon biztató, hiszen mintha azt támasztaná alá, hogy a mai olvasóközönségtől egyáltalán nem áll távol Petelei novelláinak az olvasása, akár e-könyvolvasón sem.⁴⁰⁶ Szintén az érdeklődést támaszthatná alá az a tény, hogy Urbán László már sokszor emlegetett, részletesen elemzett 2013-as gyűjteménye, *A gyermek* még kiadatlan novellákat adott az olvasók kezébe.⁴⁰⁷ Ugyanakkor az, ahogyan ennek a kötetnek az egész bemutatása, kampánya Petelei ismeretlenségének toposzára épült, el is bizonytalaníthat az ítéletalkotásban.

Épp ezért érdemesebb a mindmáig legfrissebb, 2014-es kiadású kötetel zárni az áttekintést. Ez a Székely Könyvtár 28. számaként Csíkszeredán megjelent *Válogatott novellák*, melyet a költő Fekete Vince, a *Székelyföld* szerkesztője állított össze.⁴⁰⁸ Bár a kötetben magában sajnos nem található előszó vagy utószó, az interneten elérhető a szerkesztő ajánlója, melyben

⁴⁰³ 2008 volt az ún. szociális népszavazás és a kormányválság éve, s innentől szokás számítani a „kis gazdasági válságot” is: az érettségivel kapcsolatban felcsapó indulatokban tehát nemcsak irodalomkritikai, hanem oktatás-politikai és politikai változásokat követelő érzelmek is szublimálódhattak.

⁴⁰⁴ Erre még visszatérek.

⁴⁰⁵ PETELEI István, *A fülemüle: Novellák*, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³ (az 1943-as kötet újra kiadása), PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Fapadoskönyv, 2011³ (az 1908-as kötet újra kiadása)

⁴⁰⁶ Lábjegyzetben meg kell azonban jegyezni, hogy jelenleg, az e-book-korszak hajnalán, abban, hogy mi jelenik meg e-book formátumban, sajnos az is erősen közrejátszik, hogy mely szöveg vagy fordítás nem jogdíjköteles már. Petelei szövegei pedig nem azok.

⁴⁰⁷ PETELEI, *A gyermek*, i. m.

⁴⁰⁸ PETELEI István, *Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

kissé megdöbbenően így mutatja be találkozását Peteleivel: „*Nem tudom, kezembe vettem volna-e, ha nem kellett volna szerkesztenem a válogatott novelláit. Talán igen. Talán nem. Ha igen, akkor kíváncsiságból, valahol ugyanis, egy interjúban az egyik kedvenc író-m-költő az ő nevét is felsorolta az általa előszeretettel olvasott prózaírók között. Ha nem veszem kezembe, vagy csak fanyalogva, akkor Ady miatt (...). És hát az ember élete – amint azt egyik egykori kollégám mondogatta – arra sem elég, hogy a remekműveket elolvassa. (...) Ha mai író volna, azt mondhatnók róla, hogy sötét napszemüveget hord, így csak azt mondhatjuk, hogy kormozott üvegen át szemléli a világot. (...) És mégsem bántam meg, hogy végigrágtam magam a félszáz (sic!) oldalnyi elbeszélésen. Balladisztikus, kihagyásos szerkezetű tárcanovellái, az időnként itt is, ott is felfelőlő érzelgősséget leszámítva, nagyon sokszor maiak tudnak lenni, születésük után több mint száz évvel is élvezhető, feszes, magukat olvastató olvasmányok.*”⁴⁰⁹

A fenti sorok négy okból is különlegesek. Az egyik, hogy a Székely Könyvtár megjelenésének egyik fő célja deklarálta a székely identitás építése, megőrzése, továbbadása. Előfizetői hirdetésménye szerint: „*Új, 100 kötetes könyvsorozat a székelységről! Ismertesse meg gyermekeivel is irodalmunkat! Újtára indult a Hargita Megye Tanácsa és a Hargita Kiadóhivatal »Székely Könyvtár« című, 100 kötetesre tervezett könyvsorozata.*”⁴¹⁰ A jelenleg már majdnem félszáz résznél tartó, szép külsejű, nemes hagyományokat követő vállalkozásban huszonnyolcadikként napvilágot látó Petelei-kötet elbeszélései e szerint az értelmezés szerint nem egyszerűen a magyarságról vagy az erdélyiségről szólnak, hanem – a felhívás szövege alapján – egyenesen a székelységről. Ami Petelei esetében feltétlenül különleges megközelítés, hiszen ő örmény volta miatt egy másik közösséghez is erőteljesen kötődik, hagyományát – irodalomtörténeti értelemben is – a magyarörmény közösség is lelkesen ápolja.⁴¹¹

A második, hogy a sorozat bevallottan egyfajta székely „*szellemi minimumot*”⁴¹² kíván az utókorra hagyományozni. Így tehát Petelei válogatáskötetének megjelentetése bizonyítja, hogy az író munkássága ennek a szellemi minimumnak (is) az alkotórésze.⁴¹³

⁴⁰⁹ FEKETE Vince, *Petelei István: Válogatott novellák*, <http://szekelykonyvtar.ro/szk28> (ul: 2018.09.13.).

⁴¹⁰ Lásd: <http://www.szekelykonyvtar.ro/> (ul: 2018.09.13.).

⁴¹¹ Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (honlapja: <http://www.magyarormeny.hu/index.php>, ul: 2018.09.13.) több konferenciát rendezett már Peteleiről, több művét (így például tárcáit) megjelentette, folyóiratában, az *Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek*ben pedig elemzéseket közölt azokról. Magam is többre hivatkoztam ezek közül: az egyesület honlapján is megtalálhatóak ezek az adatok.

⁴¹² Lásd: http://www.szekelykonyvtar.ro/a_sorozatrol (ul: 2018.09.13.).

⁴¹³ Bár van itt egy erős kontraszt: a sorozat kiadója alapvetően a könyvgyűjtő szülőket, nagyszülőket, a hagyomány tisztelőit szólítja meg felhívásával („*Ismertesse meg gyermekeivel is irodalmunkat!*”), ám ezzel számomra kissé ellentétesnek tűnik az a kötetajánló, amelyben a szerkesztő először arról próbál meggyőzni, hogy elsőre neki is nehezebb esett ilyen novellákat olvasni, majd előáll a kissé erőltetetten „laza” képpel a sötét napszemüvegben író Peteleiről. Mindez mintha inkább a fiatalokhoz szólna, akik viszont koruknál fogva valószínűleg nem lesznek-lehetnek a sorozat előfizetői.

A harmadik, a kánonképzés szempontjából legérdekesebb dolog, hogy az ajánló bevallottan utal arra (amit a kötetben szereplő novellák összessége és sorrendiségük is bizonyít): hogy a *Válogatott novellák* egyszerűen *A kakukkos óra* (1969) kötet lapozgatásával készült el. A véletlen elírás a cikkben a félszáz (50) oldalról egyértelműen félezer (500) lenne,⁴¹⁴ a Máthé József válogatta könyv pedig előszóval és jegyzetszótárral épp 506 oldalt tesz ki. Fekete Vince egyértelműen ezen a régi, a kánon alapjait a Bisztray és a Kéri szerkesztette korábbi könyvek anyagának összeillesztésével megerősítő, s ezt a korpuszt öt saját választású darabbal kiegészítő gyűjteményen „*rágta végig*” magát, hogy eldöntse, melyik huszonkét Petelei-írás jelenti a fent emlegetett szellemi minimumot. Itt tehát kánonalkotásról vagy kánonalakításról nemigen lehet beszélni. Legfeljebb az lehet érdekes, hogy tudatos döntés vagy inkább véletlen választás eredménye-e az, hogy mindmáig ebben a gyűjteményes kötetben a legalacsonyabb a szerzői kötevekben merített elbeszélések aránya: mindössze 50 %. Mindez jelentős elmozdulás a szerzői kötetek anyagának vesztére az *Őszi éjszakában* (2002, 71 %) és a *Búcsújárásban* (2009, 60 %) tapasztaltakkal ellenkezően.

A negyedik különlegesség pedig Fekete Vince azon megfogalmazása, hogy Peteleinek „(b)alladisztikus, kihagyásos szerkezetű tárcanovellái” szerepelnek a könyvben. Ez ugyanis azt sugallja, hogy Petelei minden novellája tárca és *vice versa*: bár ez semmiképpen sem lehet igaz ilyen leegyszerűsítve. Már csak azért sem, mert ha a novelláknak a kritikai kiadásban alkalmazott definíciójából indulunk ki, amelyről már sokszor esett szó, akkor a Fekete Vince szerkesztette kötet anyagában a 11 szerzői kötetből származó novellán kívül (ezek: *Árva Lotti, A könyörülő asszony, A székek, Ö. T. O., „A szigetvári vértanúk”, Két fehérnép, A folt, Elítélve, Csifó fráter és a lova – helyesen frajter, Őszi éjszaka, Görög Trátyi és az apja*) csak további 9 írás nevezhető novellának, *A kakukkos órát* és *A hegyen fel és let* ugyanis nem találjuk meg a novellák kritikai gyűjteményében, vagyis azok eszerint tárcák, egyéb írások. A 9 posztumusz kiadott novella közül viszont a sajtóközegben elfoglalt egykori helye alapján is csak hét lehetne egyáltalán tárca (*A Boros Samu háza, A gyáva, A csíkos szőttes*, amely eredetileg *Czifra Kati, A polgármester fia, Két levél, Igazmondás, A tegnap a ma ellen..., A végrendelet*). *A jutalom* és *A végrendelet* azonban semmiképpen, tekintve, hogy az elsőt biztosan, a másodikat pedig valószínűleg kéziratból közölték először kötetválogatók (az előbbi Bisztray Gyula 1955-ben, a másodikat pedig Gyalui Farkas 1912-ben), vagyis soha egyetlen folyóirat sem hozhatta le őket, mint tárcákat. Ha ezekhez a számítgatásokhoz (Fekete Vince: 22 tárcanovella, a kritikai kiadás

⁴¹⁴ Hiszen maga a kész 2014-es válogatáskötet is 176 oldalas, ami bármilyen mindössze ötven oldalas kiegészítő kötetet kizár.

elvei alapján: 11+9=20 novella, 2 tárca) hozzávesszük, hogy a könyv egy recenzense 21 novellát és 1 tárcát vélt találni a kötetben,⁴¹⁵ a zűrzavar teljessé válik.

Ez a probléma pedig ismét visszavezet ahhoz a kérdéshez, amelyről már korábban volt szó, vagyis, hogy mennyire nehéz meghatározni, mely Petelei írásokat is lehet (a szerzői kötetek anyagán kívül) novellának nevezni. Márpedig bármiféle Petelei-kánon meghatározásakor szükség lenne erre. A következő részben erről esik szó, s bemutatom, mely elbeszélésekről mondható el, hogy a Petelei-novellakánon részei.

1.6. A Petelei-kánon – Újrafelfedezés és kánonképzés

Ahogy arról már többször írtam, Török Zsuzsa felállított egy jól használható kritériumrendszert, a szerzői névközléseket, s a kritikai kiadás III-IV. kötetének anyaga ennek tükrében alakult ki. A korábbi gyűjtemények szerkesztői azonban inkább valószínűsíthetően egyfajta „novellaszerű” formát kerestek válogatás közben: erre utal, hogy kifejezetten tárcajellegű írás nem került be a gyűjteményekbe. Ha ugyanis végignézem azt a néhány Petelei-írást, amelyet Török Zsuzsa nem tekintett novellának, ám amelyek a korábbi válogatáskötetekben többször megjelentek, tapasztalható, hogy ezek a – mondjuk – tárcák szerkezete, stílusa, lezártága, tematikája, elbeszélésmódja nagyon is hasonlít a bizonyosan novellaműfajú írásokéhoz. Vagyis alapvetően minden válogató a „novellaféleséget” kereste gyűjteménye szerkesztése közben. Erre mutat a szóhasználat is: az általa szerkesztett kötetben a cím vagy alcím alapján Bisztray Gyulánál *elbeszélések és rajzok*, Kéri Józsefnél *elbeszélések*, Máthé Józsefnél *novellák*, Ugrin Arankánál *elbeszélések*,⁴¹⁶ Kozma Dezsőnél *novellák*, Nagy Pálnál *novellák*, Pozsvai Györgyinnél *művek* (hozzá fűzött magyarázat alapján pedig *novellák*), Urbán Lászlónál *elbeszélések*, Fekete Vincénél pedig *novellák* (hozzáfűzött magyarázata alapján viszont *tárcanovellák*) szerepelnek.

Épp ezért a Petelei-novellák 224 darabos minimum-korpusza talán kibővíthető további 28 írással, pusztán azon az alapon, hogy ezek egyszer vagy többször is Petelei-novellaként, elbeszélésként kerültek az olvasók kezébe. Ezekről készítettem felsorolást a 3.3. mellékletben. Közülük 24 az Urbán László által felfedezett tárcák közül kerül ki (melyek mindössze egyszer, *A gyermek* című 2013-as kötetben jelentek meg), négy pedig Bisztray Gyula-féle írásnak volna nevezhető, hiszen először az általa szerkesztett 1955-ös *Lobbanás az alkonyatban* kötet tekintette őket Petelei-novellának. Ezek: *A hegyen fel és le*, amelyet a *Kolozsvár* című lapból közölt

⁴¹⁵ „21 novella és 1 tárca kap helyet ebben a válogatásban.” MÁRTON Evelin, *Petelei István: Válogatott novellák*, Székelyföld, 2015. április, <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MjU5Nw==> (ul: 2018.09.13.).

⁴¹⁶ Ez a kifejezés itt kivételesen nem az (al)címbe, hanem a fűlészövegben olvasható.

Bisztray, s további három válogatáskötetben is megjelent (*A kakukkos óra*, 1969, *Őszi éjszaka*, 2002, *Válogatott novellák*, 2014); *A kakukkos óra*, amelynek a címe is Bisztraytól származik: eredetileg Szűnyog-tárca volt *Az óra* címmel, később azonban még ötször megjelent válogatásokban (a fentiekén kívül *A jutalom* (1986) és a *Gát a lejtőn* (2001) kötetekben), sőt, Máthé József gyűjteményének címadó elbeszélésévé is vált; az *Egy „kacsa” története*, amely később válogatáskötetben és antológiában is megjelent, s végül a már sokat emlegetett *Mezőségi út*, amely 5 kötet- és 4 antológiabeli közlésével az egyik legtöbbet újraközölt Petelei-„novella”.

Ezekre az elbeszélésekre ajánlatosnak tartanám a „más novellaféle írások” terminus használatát, hiszen a Török Zsuzsa által meghatározott novella-kritériumrendszer nem érvényesíthető rájuk.

Természetesen azonban nemcsak azt érdekes megnézni, hogy e más novellaféle írások – melyek műfaji problematikusságuk ellenére bizonyosan tagjai a kánonnak – hányszor jelentek meg az elmúlt években. Érdeemes végigtekinteni Peteleinek a kritikai kiadásban szereplő novellakorpuszának valamennyi darabján, s külön a szerzői kötetek írásain is. Ezekről szólnak a 3. melléklet listái és táblázatai. Ezekből több tény is kiolvasható.

Az első, ami kiderül, hogy számításaim szerint Petelei szerzői köteteinek anyagából, 87 elbeszélésből csak 58 vált a kánon részévé, vagyis az író által kötetben való megjelenésre tökéletesen alkalmasnak talált írásoknak mindössze 67 %-a. Ezek viszont összesen 239 alkalommal megjelentek. Fontos azonban, hogy ha ebből az 58-as számból levonásra kerül azoknak a novelláknak a száma, melyek mindössze egyetlen egyszer kerültek be kötetbe Petelei halála óta – minthogy egyetlen beválogatás mindössze egy kánonalakító próbálkozást jelent, de a későbbi válogatásra/olvasásra valószínűleg az ismétlés hiánya miatt nem ható kezdeményezés (14 ilyen van) –, már csak 44 elbeszélés (51 %) marad. Elmondható tehát, hogy függetlenül attól, hogy Petelei István saját 224 novellája közül maga éppen ezt a 87-et ítélte legkészebb, leginkább a könyvolvasók kezébe adandó írásnak, az „utókor” ezek közül csak 58-at, sőt, még inkább csak 44-et fogadott el valóban Petelei-novellának, s olvasott újra és újra.

Vagyis az író – szerinte – legjobb novelláinak csak a fele került be végül a ma is élő Petelei-kánonba. Ezek: *Árva Lotti*, *Emlékek*, *Klasszi*, *Ledőlt oszlopok* (a *Keresztek* kötetből – 4 írás), *Kati*, *Klára az anya*, *Máli* (*Az én utcám* – 3), *A fülemile* (*A fülemile* – 1), *A fehér galamb*, *Alkonyat*, *A nagyasszony*, *A vén nemes*, *Az öreg legény*, *Bimbó fakadás*, *Búcsu*, *Mátyás*, *a szabó* (*Jetti* – 8), *A fal*, *A könyörülő asszony*, *A székek*, *Az óra*, *Lobbanás az alkonyatban* (*Felhők* – 5), *A Nagy Lidi ura*, „*A szigetvári vértanúk*”, *A tarvásári bucsu*, *Az Eliz neve napja*, *Elkészt*, *Két fehérszép*, *Kis leány baja*, *Ö. T. O.* (*Vidéki emberek* – 8), *A gyehenna*, *A nagyapó*, *Az anya kicsiben*, *Csifó fráter és a lova*, *Elítélve*, *Görög Trátyi meg az apja*, *Honvág*, *Mayer*, *a zsidó*

suszter (Az élet I. – 8), *A folt*, *A tolvaj*, *Az ördög*, *Egy asszony története*, *Egy kis fiu története*, *Játék*, *Őszi éjszaka* (Az élet II. – 7).

Míg a 3.4. táblázat a fentieket szemlélteti, a 3.1. és 3.2. mellékletből kiolvasható, hogy melyek a(z 58 vagy) 44 közül az igazán népszerű, rendkívül sokat közölt Petelei-elbeszélések. A legkedveltebb, legtöbbet olvasott (és szerzői kötetből való) novellákat annak alapján határozta meg, hogy legalább hat kötetközléssel rendelkezzenek. Összesen 19 van belőlük, listavezetőjük pedig az *Őszi éjszaka*, 14 közléssel.⁴¹⁷ Ez nyolc Petelei-válogatáskötetbe és hat antológiába is bekerült: utóbbiak között tanítási segédanyagok, kiegészítő iskolai szöveggyűjtemények éppúgy megtalálhatók, mint identitásépítő, tematikus válogatáskötetek. Érdekes, hogy a novella Bisztray Gyula válogatásában még nem szerepelt (csak Kéri Józsefében), mégis elmondható, hogy 1956 óta tagja a kánonnak. Nem Pozsvai Györgyi azonos című gyűjteménye hozta meg neki az igazi népszerűséget: az antológiaszerkesztők már korábban, az 1990-es évektől rátaláltak, s legfőképpen ez emelte a kánon elsőszámú szerzői darabjává.

A legnépszerűbb novellák sora *A könyörülő asszonnyal* és a *Mayer, a zsidó suszterrel* folytatódik, ezek máig 11-11 alkalommal jelentek meg kötetben. Sorsuk azonban eltérő: míg az első novella inkább Petelei-válogatások vezető darabja (7 ilyenben adták ki, négyszer pedig antológiában), addig a második elbeszélés sokkal inkább tematikus antológiák kedvelt írása (nyolcszor szerkesztették be ilyenbe, míg válogatáskötetben csak háromszor szerepelt). A dobogó harmadik helyét 9 közléssel az *Árva Lotti*, *A nagyapó* (Az élet I.-ből), „*A szigetvári vértanúk*” és a *Két fehérnép* foglalja el, s megemlítendő még a nyolcszor közölt *A tolvaj*, *A vén nemes* és *Játék*, a hét közléssel rendelkező *Emlékek*, *Alkonyat*, *Lobbanás az alkonyatban* és az *Elítélve*, valamint a kötetben hatszor kiadott *A fülemile*, *A székek*, *Az Eliz nevenapja*, *Ö. T. O.* és *Csifó fráter és a lova*.

A nem szerzői kötetekből származó novellák népszerűségi listáját a *Parasztiségyen* vezeti, 16 megjelenéssel. Annak, hogy a Petelei életében mindössze egy alkalommal, 1900 februárjában a *Pesti Napló*ban megjelent elbeszélés ilyen sok újraközléssel rendelkezik, számos oka van. Ezek közül az első, hogy a novella bekerült az 1912-es *Elbeszélések*be. Részben ez hathatott arra, hogy más válogatók is felvették anyagukba: a *Lobbanás az alkonyatban* (1955), *A kakukkos óra* (1969), *A tiszta ház* (1981), *A jutalom* (1986) is tartalmazza, s Pozsvai Györgyi is kihagyhatatlannak találta, amikor beillesztette az *Őszi éjszakába* (2002). Ez azonban csak hat megjelenés a 16-ból. Ha csak ennyi volna, a novella sorsa nagyon hasonlítana a kánon egy másik fontos darabjához, a 8 megjelenéssel rendelkező *A tiszta ház*hoz, amely egyetlen, 1897-

⁴¹⁷ Természetesen az említett táblázatokban egyenként, és a kötetek vagy a címek ábécérendje szerint is tanulmányozhatók az 1-5 megjelenéssel rendelkező írások lelőhelyei is.

es újságközlésből szintén az *Elbeszélések* nyomán került be 7 válogatáskötetbe (a fentiekén kívül az 1956-os *Válogatott elbeszélésekbe* és a 2001-es *Gát a lejtőn*be is), antológiaközlése azonban egy sincsen. A *Parasztszégyen* népszerűségének azonban van egy másik aspektusa is. A novella ugyanis már korán, még a háború alatt antológiadarabbá vált, majd 1961-ben bekerült a *Magyar elbeszélők* című reprezentatív (s némiképpen „pártos” válogatású), egyértelműen kanonizációs szándékkal összeállított kötetbe. Véleményem szerint innen vette át aztán számos más, nem egyszer az oktatásban is használatos gyűjtemény, mint a *Magyar novellák* (1973), *Magyar elbeszélők* (1976), *Fehér virág* (1967) és *Nemes rozsdá* (1994, 1995, 2007, 2014): ezek szerkesztői több esetben vélhetőleg már egyáltalán nem foglalkoztak a Petelei-életművel és értékelésével, vagy éppen a szövegek előtörténetével. Egyszerűen csak a *Magyar elbeszélők* felkínálta novellákból választottak egyet vagy többet.⁴¹⁸ Emellett az elbeszélés az *Erdélyi lelké* (2003) című antológiába is bekerült, amelyről később még lesz szó. Összefoglalva elmondható, hogy az, hogy ez a kötetben csak posztumusz megjelent novella vált a legtöbbet kiadott Petelei-művé (a szerzői kötetek novelláinak legtöbb megjelenéssel rendelkező listavezetője, az *Őszi éjszaka* is eltöri mellette, hiszen „csak” 14 közlése van), alapvetően a véletlennek köszönhető: leginkább annak, hogy az egyébként kiváló elbeszélés – talán sokatmondó címe és témája miatt is – részévé vált az 1961-es antológiának, amely számos későbbi mintájául szolgált.

A posztumusz kiadott, kötetbe került novellák közül a második legtöbb közléssel a már emlegetett *A csíkos szőttes* (eredetileg, Peteleinél *Czifra Kati*) rendelkezik: kilencel. Erről korábban már esett szó: egy Petelei által kifejezetten „elhanyagolt” szöveg vált az életmű reprezentatív darabjává, s – új, Gyalui Farkas adta címén – még kötet-címadóvá is az 1937-es, Szentimrei Jenő bevezette erdélyi gyűjteményben. Antológiakötetbe azonban még egyszer sem került be. Nyolc megjelenése volt *Az alkunak* és *A tiszta háznak*: mindkettő csak szerzői válogatáskötetekben szerepelt. Sorrendben a hét megjelenéses elbeszélések jönnek: ezek közül *A Boros Samu háza* a fenti mintát követi (megjelent az *Elbeszélésekben* majd hat válogatásban), *A jutalom* azonban sokkal érdekesebb. Ez a novella nem szerepelt az 1912-es posztumusz kötetben, csak Bisztray Gyula adta ki átszerkesztve egy – akkor még hiányos – kéziratból. Így került be az iskolai oktatásba is, s nemcsak válogatáskötetekbe, de a *Magyar irodalom a századfordulón* című 1962-es oktatási segédkönyvként összeállított szöveggyűjteménybe is. Megjegyzendő, hogy 2014, a kritikai kiadás III-IV. kötetének megjelenése óta van már egy jobb, hiteles szövege, ezt azonban eddig még senki sem akarta kiadni. Végül hat megjelenéssel zárja a sort az *Igazmondás* és a *Két levél* című két novella: ahogyan a szerzői kötetek írásainál is, itt

⁴¹⁸ A *Fehér virág*, amelyet Petelei monográfusa, Kozma Dezső szerkesztett, valószínűleg kivétel. A fenti és a későbbi adatok kiolvashatók a 3.2. mellékletből.

is a hat közlésnél zárnam a szorosan vett Petelei-kánont, azoknak a Petelei-elbeszéléseknek a gyűjteményét, amelyek a legismertebbek, legtöbbet közöltek. Mégis meg kell említeni, hogy alig maradt ki ebből a körből például *A végrendelet*: az a bizonyos, vitatott keletkezésű novella, amelynek sem kézírata, sem újsággözlése nem található, csak az 1912-es *Elbeszélések*ből ismert. Mégis rangos darab: máig öt Petelei-novelláskönyvben volt olvasható, köztük a legújabb, 2014-esben is.

A Petelei-kánont alkotó elbeszélések rendszerét a melléklet 3.9. táblázatában foglaltam össze. A fentiekből is látható volt, hogy a Petelei-kánon jószerével „magától”, kevésbé az olvasóközönség választása vagy a szakmai állásfoglalás, sokkal inkább a válogatás- és antológiai kötetek szerkesztőinek egyéni döntései és a véletlen alapján alakult ki. Statisztikai szempontból 79 novella alkotja, azok, amelyek legalább kétszer megjelentek kötetben írójuk halála óta. Az anyagnak csak mintegy 56 %-a származik a Petelei által összeállított szerzői kötetekből (44 elbeszélés), kb. 44 % az aránya azoknak a kánonba bekerült, sokat közölt novelláknak, amelyeket Petelei maga nem tartott alkalmasnak a kötetbe kerülésre (35 elbeszélés). A 79 novellához pedig hozzátehető a fentebb már bemutatott négy más novellaféle írás, amelynek még Bisztray Gyula biztosította a helyet a novellák kánonában, annak ellenére, hogy ezek a szövegek valószínűleg nem is tekinthetők valódi novelláknak.

Így végül kutatásaim alapján egy 83 szövegből álló novellakánon rajzolódik ki, amelynek éppen a fele, 44 a szerzői kötetből való Petelei-novellák száma. Ha igaz, hogy a „*kánon a tradíción végzett munka terméke*”⁴¹⁹ és „*az olvashatóság kereteinek a megszabása, de egyúttal a jövőben valamilyen követendő út és értékalkazat kijelölése is*”⁴²⁰ akkor Petelei műveinek kanonizációjával kapcsolatban valóban elmondható, hogy új tradíciót hozott létre, amikor „felülírta” az író azzal kapcsolatos döntéseit, mely műveit is tekintette befejezettnek és kötetbe illeszthető minőséggel bírónak. Továbbá egy valóban új utat jelölt ki, amely egységben kezeli Petelei valamennyi hátrahagyott novelláját, s ezek közül válogat, akár más novellaféle írásokat is, a korábbi fogalommal élve

Mindeddig a Petelei-kánon kifejezés alatt azt a szövegtörzset értettem, amelyet a legtöbbet közölt, legtöbbször kötetbe foglalt, így nyilván leginkább ismert és olvasott Petelei-novellák alkotnak. Érdeemes azonban végiggondolni az írónak a magyar irodalmi kánonban elfoglalt helyét is: annak megengedésével, hogy, ahogy az ma már közhely, „*ha valaki olvasni*

⁴¹⁹ ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció: A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijárat Kiadó, 2000, 12.

⁴²⁰ BOKA László, *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*, Bp., Gondolat, 2012, 12.

kezdi visszamenőleg az irodalomtörténeti kézikönyveket, esszéköteteket, elkerülhetetlenül szembeülni a ténnyel: irodalomtörténet nincs, irodalomtörténetek vannak”.⁴²¹ Peteleivel kapcsolatban alapvetően a kánonból való kimaradás, a már hosszasan elemzett ismeretlenség szokott megjelenni a szakirodalomban. Kiczenko Judit alapvető tanulmánya már 1983-ban is azt rögzítette: „alakja kiveszett közös tudatunkból”.⁴²² S ha a korábbi fejezetek láthatóvá is tették, hogy a 2000-es évekre inkább már Alexa Károly vélekedése lehet érvényes – a „A köztudat azonban még ma sem tartja számon érdemeihez illően”⁴²³ –, mégis érdemes megvizsgálni, hogy mi okozhatja a kétségeket Petelei kánonbeli helyével kapcsolatban.

Kiczenko Judit szerint elfeledettségében „nem ő és nem műve a hibás. Elfeledettsége túlmutat önmagán, egy sajátos torzulás szimptomája.” Legfőbb oka, hogy a magyar irodalomtörténetben kényszeresen egy-egy nagy egyéniségre szokás koncentrálni, mint a korszak meghatározójára, így Peteleit sokáig elhomályosították korának „nagyobbjai”. Mire pedig értékelése megkezdődött, „a jelen (...) már nem emlékezik, lassan nemcsak a konkrétumra, hanem a feladatra sem.”⁴²⁴ Alexa Károly friss áttekintésében hosszabban is sorolja az okokat Peteleinek a kánonban elfoglalt helyzetével kapcsolatban. Így ír: „rejtőzködő író volt már életében, aki nem vágyott irodalmi karrierre, soha nem élt hosszabb ideig a fővárosban, ahol az irodalmi kánonok kialakítása zajlott (s zajlik ma is), nem keresett »támogatókat«, nem küzdött az irodalmi élet frontvonalában, nem írt regényt, pedig a nagyepikának ez a formája az, amelyre a kritikusok és az olvasók a leginkább figyelnek, s azok az évei, amelyek a prózaíróknál a legtevékenyebbek, nála már a bénító betegség jegyében teltek el.”⁴²⁵ Ha tömör összefoglalását lehetne is árnyalni – hiszen dolgozatomban korábbi fejezeteiben igyekeztem bizonyítani, hogy Petelei nem rejtőzködött, és élete utolsó évei éppenséggel „rendjén valóan” termékenyek voltak betegsége ellenére –, két olyan fontos észrevétel olvasható az áttekintésben, amely megfontolandó, mint Petelei közhelyes (és megalapozatlan) „ismeretlenségének” és „elfeledettségének” kulcsa.

Az első, hogy Petelei nem írt regényt. Függetlenül attól, hogy több hosszabb elbeszélését is szokás regényként emlegetni (leggyakrabban *A fülemilét*, ahogy ezt később bemutatom), alapvetően egyetlen regénykísérlete létezik, a kötetben csak posztumusz megjelent *Egy asszo-*

⁴²¹ BALÁZS Imre József, *Bál a ködlovagteremben = A századforduló magyar elbeszélői*, vál., bev., jegyz. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára), 5.

⁴²² KICZENKO, *Peteleit lapozgatva...*, i. m., 117.

⁴²³ ALEXA, i. m., 405.

⁴²⁴ KICZENKO, *Peteleit lapozgatva...*, i. m., 117.

⁴²⁵ ALEXA, i. m., 405.

nyért. Ezt azonban nyugodtan lehet elszigetelt jelenség nevezni az életművön belül: hiába hatott a női olvasóközönségre a *Kolozsvár* hasábjain, mint Török Zsuzsa feltételezi, első megjelenésekor, az írótól regényt váró (és általában folyóiratban őt nem olvasó) kritikusokhoz jó-szerével el sem jutott.⁴²⁶ Márpedig ezzel Petelei olyan lehetőséget „hagyott ki”, amelyet Szajbély Mihály a Világos után megteremtődő magyar irodalmi kánon egyik alapvetésének tart: a jövőkonstruálást és múltrekonstruálást.⁴²⁷ Bár az *Egy asszonyért* műfaja szerint történelmi regény, vagyis képes lehetne a fentiekre, s ezzel elfoglalhatná helyét a Szajbély által körvonalazott, korabeli, nyílt kánonban, részben sikertelensége miatt (rövid, új műfajjal kísérletezik, Peteleitől szokatlanul erőteljes a nyílt társadalmi üzenete, nem nyert a pályázaton, amelyre készült), részben visszhangtalansága miatt (nem jelent meg kötetben, nem írt róla érdemben a kritika, ismét csak nem nyert a pályázaton) nem élhetett a lehetőséggel.⁴²⁸ Petelei így a kortársak szemében maradt „kismester”, novellista, aki az oly rég várt nagyregénnyel adós marad, így nyilvánvalóan nem lehet a kortárs kánon zászlóvivője. Ha pedig elfogadom Kiczenko Judit felismerését, nyilvánvaló, hogy e, kismesteri minőségében Petelei nem volt alkalmas szerző arra sem, hogy az utólag kialakított-kialakuló kánon központi személyiségévé váljon.

Ezzel kapcsolatos Alexa második észrevétele: hogy Petelei vidékiségből talán nem is műveinek, témáinak esetleges regionalizmus a legfontosabb, hanem az, hogy nem élt a kánon-kialakító fővárosban, vagyis a fővárosi kritikusok többnyire csak művein keresztül ismerték. E gondolathoz kiválóan kapcsolható Schöpflin Aladár már idézett neheztelő félmondata arról, hogy nem áll rendelkezésére elég színes adat Peteleiről írt emlékező cikkének készítése közben. E gondolat magyarázhatja meg azt is, miért maradhatott ki az egyébként olvasóközönséggel rendelkező és olvasott szerzőként elhunyt Petelei a halála utáni húsz-huszonöt év kánonjából.⁴²⁹

⁴²⁶ Lásd erről TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 85-100.

⁴²⁷ SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Bp., Universitas, 2005, 81-98.

⁴²⁸ Az adatokhoz: TÖRÖK Zsuzsa, *Forgách Zsuzsanna története a 19. század végén* = PETELEI István, *Egy asszonyért*, Bp., Reciti, 2015, 16-19.

⁴²⁹ Természetesen nem hagyható ki az okok közül, hogy Petelei a trianoni békediktátum megszületése előtt élt erdélyi író. Ez három dolgot jelent: 1. Az 1920 utáni években nem lehetett műveiben friss, zászlóra tűzhető jelenségeket és válaszokat találni a politikai és társadalmi változásokkal kapcsolatos, égető kérdésekre. Mire az iránta való érdeklődés ismét feltámadhatott volna, következett a második világháború, s az azt követő változások ismét nem kedveztek egy erdélyi magyar író népszerűségének sem a határon innen, sem pedig túl. 2. A *Nyugat* alapvetően nem ismerte fel Petelei novellisztikájának értékeit: pedig akit ők meghatározónak tartottak, nemegyszer jelentős szerzőként tűnt fel a későbbi irodalmi kánonokban is. 3. Peteleit „monarchiás erdélyisége” (vagyis hogy elhunyt még az első világháború és Trianon előtt) nem egyszer megfosztotta attól, hogy mint regionális érdekességű szerző jelenjék meg. Számos erdélyi írótat felsorakoztató novellaválogatás az egyes szerzők pályájának szakaszon való átívelésére helyezi a hangsúlyt: így szerepelhet benne például a Peteleinél mindössze hét évvel fiatalabb Benedek Elek, aki viszont 1929-ben halt meg. Példa erre a Nemzeti Könyvtár egyik legújabb, reprezentatív novellaválogatása: a *Bál a havason: Erdélyi írók novellái* című kötetbe ugyanis egyetlen Petelei-novella sem került be. A kötet ajánlójának irodalomszemléletéről tanúskodhat az alábbi idézet: „A századforduló után, amikor bontakozni kezdett és első bimbóit fakasztotta az erdélyi irodalom, tájegységekhez volt köthető. Született egy Vá-

Igaz, hogy – ahogyan Szegedy-Maszák Mihály is leszögezi – természetesen „*Nemcsak fönnymaradó, de újraélesztett, helyreállított kánonról is tudunk*”.⁴³⁰ Ennek megfelelően Petelei a harmincas évektől ismét olvasottá vált, a hatvanas évektől már egészen biztosan bekerült egyfajta helyreállított kánonba, s azóta is folyamatosan, stabilan jelen van benne, ahogy az a tankönyvekről, szöveggyűjteményekről, lexikonokról általam korábban leírtakból kiderült. Az oktatásban nélkülözhetetlen egyfajta intézményes kánon megjelenése,⁴³¹ s ennek Petelei munkássága mindenképpen, vitathatatlanul része. Ugyanakkor – ahogyan az az érettségi vita elemzése is kimutatta – ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy minden, a közoktatásban részt vevő egykori tanuló rendelkezni fog vele kapcsolatban az olvasói kompetenciával, vagyis tudatában él egy olyan kánon,⁴³² amelyben Peteleinek is hangsúlyos szerepe van. Szeretném azonban hinni, hogy ez nem is elvárható jelenség.

Az tehát, hogy az író tényleg jelen van-e napjaink kánonjában, két szemszögből vizsgálható. Az egyik a „bemenet”, vagyis a leendő befogadók rendelkezésre bocsátott művek, szövegek, információk összessége. A másik a „kimenet”, a kontrasztív keret, a felhasznált értelmezések és a valóban megismerhető és megismert művek összessége.⁴³³ Ahogyan az eddigiekből látható volt, Peteleinek ma sok szempontból már nem adósa az irodalomtörténet-írás.

Amennyiben a „*kánon (...) nem csupán szövegek, szerzők, műfajok és beszédmódok valamely halmazának listája s (jobbik esetben) fogalmi összegzése, hanem a kommentárból kinövő értelmezés rendszere, amelyet lezáró és nyitó, előíró és azt folyamatosan tagadó mozgás jellemez*”,⁴³⁴ úgy elmondható, hogy Peteleivel kapcsolatban létezik ez a kánon.

Ha igaz, hogy a „*kánon határozza meg, milyen kulturális termékeknek van meg nem kérdőjelezhető értéke valamely értelmező közönség számára*”,⁴³⁵ úgy Petelei egyes műveiről bizonyosan kimondhatott, hogy alapvetőek, fontosak a magyar olvasóközönségnek, s ezek „*megőrzendővé, »mértékadóvá« válnak, tekintélyre tesznek szert*”.⁴³⁶

---

sárhely-vidéki vagy maroszei irodalom, amelyet elsősorban Berde Mária képviselt, volt egy Enyed-vidéki irodalom, amelyet Áprily Lajos szóltatott meg, volt egy Kolozsvár-vidéki irodalom, amelynek Reményik Sándor volt és maradt a vezére, volt egy Kalotaszeg-vidéki irodalom Kós Károllyal együtt, és volt egy vagy több székely irodalom, amelyet Benedek Elek, majd Nyirő József és még eredetibb módon Tamási Áron, Tompa László szóltattak meg. Ezek felett volt már akkor egy egyetemesen magyar irodalom Erdélyben, amely az erdélyiségbe volt beágyazva, és amelyet Kuncz Aladár és Bánffy Miklós képviseltek.” Eszerint Petelei nem sorolható be sem a maroszei, sem az egyetemesen magyar erdélyi irodalomba sem, vélhetően kizárólag korai halála miatt... POZSGAI Zsolt, *Előszó = Bál a havason: Erdélyi írók novellái*, vál. POZSGAI Zsolt, Bp., Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016 (Nemzeti Könyvtár), <http://nemzetikonyvtar.hu/bal-havason-erdelyi-irok-antologiaja> (ul. 2018.02.06.)

⁴³⁰ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „*Minta a szőnyegen*”: *A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995, 77.

⁴³¹ ROHONYI, *i. m.*, 14.

⁴³² SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 76.

⁴³³ Alapfogalmak: ROHONYI, *i. m.*, 8, 13., BOKA, *i. m.*, 12.

⁴³⁴ ROHONYI, *i. m.*, 8.

⁴³⁵ SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 77.

⁴³⁶ *Uo.*

Ha létezik „kánonápolás”,⁴³⁷ akkor Petelei esetében ez is nyilvánvaló: a műveiből válogató kötetek rendszeres időközönként való megjelenése, a róla és műveiről rendezett emlékezések mind bizonyítják, hogy bizonyos értelemben még Petelei-kultuszról is lehet beszélni.⁴³⁸ Ezzel kapcsolatban jegyzi meg Alexa Károly, „*Petelei presztízse napjainkig folyamatos, és azt tapasztalhatjuk, hogy rendre Erdélyből indulnak a Petelei-kultusz újabb hullámai.*”⁴³⁹

Ugyanakkor a helyzet mégsem ilyen egyértelmű. Egyrészt, ahogy Boka László leszögezi, a kánon „*egyedi szerzők bizonyos műveinek összessége, ezek hitelesnek tartott változata, elfogadott listája*”.⁴⁴⁰ Ahogyan azonban korábban kiderült, Peteleitől sok esetben olyasmit szokás a kánonba illőnek tartani, ami nem feltétlenül az adott mű leghitelesebb változata. A kritikai kiadás késői megszületése, a Petelei művek kánonjának kifejezetten az egyes válogatások szerkesztői által történő kialakítása így visszahathat Peteleinek az irodalmi kánonban elfoglalt helyére. Érdekes kérdés, változtatna-e helyzetén egyes művei eredeti, átszerkesztetlen szövegének szélesebb körben történő megismertetése? Vagy megtehetné-e ezt a szerzői kötetek egykori, autorizált egységének visszaállítása, egy-egy szerzői kötetnek mintegy ciklusként való kezelése?

Véleményem szerint az első kérdésre valószínűleg nemleges a válasz: Petelei jelenkori olvasottságával kapcsolatban ugyanis a szövegek filológiai pontos kiadása nem jelenik meg kiemelt szempontként, ahogy nemsokára bemutatom. Ezzel szemben a második kérdés még megválaszolásra vár. Igaz ugyan, hogy nemrég napvilágot látott *Az élet* új kiadása (2011), sőt, két különböző e-book-kiadása is (2011, 2013, 2016, illetve 2016⁴⁴¹), ezeknek a kiadói azonban nemhogy nem hangsúlyozták, hogy könyvük esetében egy szerzői kötetről, nem pedig utólag szerkesztett válogatásról van szó, de egy esetben valószínűleg nem is tudták. Így ez az érdekes szempont egyelőre a befogadók stratégiáit sem befolyásolhatta.

Mindenesetre igaza volt Szegedy-Maszák Mihálynak, amikor felismerte, hogy a kánonok alakulására alapvető hatással lehet az, hogy „*sokkal több műalkotáshoz lehet hozzáférni, mint korábban*”.⁴⁴² Ma az internet segítségével mérhető le Petelei ismertségének vagy kedveltségének néhány olyan aspektusa, amely csak a szakirodalmat olvasva teljességgel homályban

⁴³⁷ HANSÁGI Ágnes, *Klasszikus – korszak – kánon: Historizáció és temporalitástapasztalat az irodalomtudomány történeti koncepcióiban*, Bp., Akadémiai, 2003 (Philosophiae Doctores), 7.

⁴³⁸ Udvardy Frigyes adatbankja például felsorol köteteket, koszorúzásokat, konferenciákat, sőt, utcanév-vitát is. UDVARDY Frigyes, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990-2006, Petelei István* keresőszo, http://udvardy.adatbank.ro/print.php?action=nevmutato&szo=&kezdnap=&vegnap=&kezdov=&vegov=&kezdohonap=&vegohonap=&kezd=1&ev=&honap=&nevmutato=Petelei%20Istv%C3%A1n&helymutato=&intezmeny=&intezmeny_sz=&betu= (ul. 2018.02.12.)

⁴³⁹ ALEXA, *i. m.*, 405.

⁴⁴⁰ BOKA, *i. m.*, 12.

⁴⁴¹ A kiadási adatokat lásd az 1. mellékletben.

⁴⁴² SZEGEDY-MASZÁK, *i. m.*, 80.

marad. Emellett az internet is segíthet abban, hogy valóra válhasson az, amit Hansági Ágnes úgy körvonalazott: a kánonápolás lényege, hogy „*a materiális kánon műveit és szerzőit a kéznél levőség állapotában tartsa, vagyis hogy a hagyomány egy minél szélesebb sávját igyekezzék az adott kultúra számára a kiválasztásra érdemes, jó olvasmányok emlékezetében megtartani.*”⁴⁴³ A materiális kéznél levőséget részben vagy egészben felváltja a virtuális. Jóval könnyebb az internet segítségével értesülni az új (Petelei-)könyvek megjelenéséről, azokat onnan megrendelni, s így azután materiális formában birtokolni. De sokkal könnyebb virtuálisan is hozzájutni (Petelei-)művekhez a letölthető anyagok, az e-könyvek és más források segítségével. Szintén az internet segít abban is, hogy egyfajta – irodalomtörténeten és irodalomelméleten kívüli – befogadói diskurzus folyhasson az egyes írásokról. A neten számos helyen szerepelnek Petelei-művek és műrészletek,⁴⁴⁴ s nemcsak hivatalos, kánonalkotó fórumokon (amilyen a Magyar Elektronikus Könyvtár). Az amatőr hangoskönyv vagy a személyes blogokban közzétett novellák pusztán létükkel bizonyítják, hogy Petelei egyáltalán nem ismeretlen a jelenkor olvasói körében.

Mai esetleges népszerűségének, olvasottságának azonban mindenképpen van még egy jelentős összetevője. A novellák közléseinek korábbi bemutatásánál többször is megkülönböztettem a szerzői válogatásköteteket és a Petelei-novellák többszerzős antológiában való feltűnéseit. Ahogyan arról már korábban írtam, az 1990-es évek végétől megindult egy olyan törekvés a magyar könyvkiadásban, amely jelentősen hozzájárult, hozzájárulhatott Petelei népszerűségének, ismertségének növekedéséhez is, a szakma azonban mégsem foglalkozott vele. Bár már korábban is előfordult, hogy egy-egy Petelei-írás bekerült valamilyen tematikus antológiába,⁴⁴⁵ 1999-től indult meg egy újszerű sorozat, a *Magyar novella* a Palatinus Kiadónál, amely azután több, máig létező, kapható könyvszéria mintájául szolgálva új hagyományt teremtett. Ilyen lett a Noran (majd Noran Libro) Kiadó *Novella* sorozata (amelyet a *Magyar novellát* is

⁴⁴³ HANSÁGI, *Klasszikus – korszak – kánon, i. m.*, 10.

⁴⁴⁴ Csak néhány kiragadott példa: a *Magyar Elektronikus Könyvtárban* elérhető *Az élet* című kötet (az 1908-as, egykötetes változatból digitalizálva, <http://mek.oszk.hu/10300/10397/10397.htm>), s további három novella a *Nemes rozsdá* című gyűjteményben (<http://mek.oszk.hu/01000/01061/01061.htm>). A *Youtube* videómegosztón megtekinthető filmmel kísért hangoskönyvként a *Parasztszégyen* (<https://www.youtube.com/watch?v=1HjEBHLKA6o>). Ezen az oldalon szerepel szintén, ahol számos amatőr hangoskönyvet lehet meghallgatni: <http://csukottszemmel.blogspot.hu/>. De az író egyes novellái önállóan is közlésre kerülnek különböző blogokon, amelyek szerkesztői feltöltik a kedvenc irodalmi műveiket: pl. *Árva Lotti*: <http://jazzoli.blogspot.hu/2014/05/petelei-istvan-arva-lotti.html>, *A jutalom*: <http://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2014/10/petelei-istvan-jutalom-az-1880-as.html>, *Az édes anya*: <http://taborozok.network.hu/blog/taborozok-eletkepek-hirei/petelei-istvan-az-edes-anya>. (Valamennyi hivatkozás ul. 2018.02.06.) Az interneten a kritikai kiadás is ingyenesen hozzáférhető.

⁴⁴⁵ Például a *Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról* (vál., szerk. UGRIN Aranka, VARGA Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977) címűbe *A könyörülő asszony*, vagy a gyerekekről gyerekeknek szóló *Két kiskutya barátkozik* (Bp., Móra, 1981, Mókus Könyvek) kötetbe a *Kisleány baja*, amely különösen érdekes választás, mivel egy egyébként meglehetősen elfelejtett novelláról van szó.

„kitaláló” Körössi P. József szerkeszt, s 2000-től létezik), de ezt a mintát követve a szegedi Lazi Kiadó is létrehozott egy sorozatot, amely címmel ugyan nem rendelkezett, de egységes borítójával, formátumával egyértelműen sorozatot idéz, s a könyvesboltok, netes webáruházak kínálatában is azonnal felismerhető volt és maradt.

Az első két sorozat lényege, hogy a tematikus antológiák bőséggel válogatnak a 19-20. század ismert és kevésbé ismert szerzőinek novellái közül. A *Magyar novella* keretében 1999-2004 között 24 kötet jelent meg,⁴⁴⁶ ezek közül ötben szerepeltek Peteleinek is írásai,⁴⁴⁷ a *Mi az a szerelem?*-ben, a sorozat kezdőkötetében mindjárt kettő is.⁴⁴⁸ A *Novella* sorozat 2000-2015 között ötvennégy kötetet ért meg,⁴⁴⁹ ezek közül nyolcban szerepeltek Peteleinek írásai.⁴⁵⁰ Nem véletlenül igyekszem legalább lábjegyzetben bemutatni mindkét teljes sorozatot. Ezeknek köszönhető ugyanis annak a gondolkodásmódnak az előtérbe kerülése, amelyre azután a Lazi Kiadó már említett kötetszériája épült. A *Magyar novella* „találmánya” volt, hogy a tematikával összekötve, érdekessé téve feléleszthetők tetszhalott állapotukból a magyar novella kiváló kismestereinek művei. A *Novella* sorozat pedig már bővelkedett erdélyi tárgyú antológiákban.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Huszonegy válogatás, amelyek közül három még egy kiadásban is napvilágot látott. Címük, amelyből témájuk is kiderül: *A nő, az más*, 1999, 2002, *A talált pénz*, 1999, *Az ember és a kutya*, 1999, *Az ünnep anygala*, 1999, *Mi az a szerelem?*, 1999, *A gyógyító halál*, 2000, *Karácsonyi történet*, 2000, 2001, *Mikor igyak, mikor ne?*, 2000, 2001, *A másvilági vadász*, 2001, *Árnyékból szőtt vendég*, 2001, *A hajdani hangos Budapest*, 2002, *Anyának lenni*, 2002, *Négyszáz éves kapucíner*, 2002, *Nyári mulatságok*, 2002, *Patkócsattogás*, 2002, *Ákombák tanár úr*, 2003, *Apának lenni*, 2003, *Doktor úr, kérem*, 2003, *Harcsa a hegyen*, 2003, *Gyerekeknek lenni*, 2004, *Történetek a vonaton*, 2004.

⁴⁴⁷ *A nő, az más*, 1999, 2002, *Mi az a szerelem?*, 1999, *A gyógyító halál*, 2000, *Patkócsattogás*, 2002.

⁴⁴⁸ Ami a szerzők ismertségét-ismeretlenségét illeti, e kötetben a szerzők a következők voltak: Ady Endre, Bíró Lajos, Bródy Sándor, Csáth Géza, Déry Tibor, Gárdonyi Géza, Gozdsdu Elek, Heltai Jenő, Hunyady Sándor, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Lovik Károly, Móricz Zsigmond, Örley István, Petelei István, Rónay György, Szép Ernő, Szomory Dezső, Tamási Áron, Tersánszky Józsi Jenő, Thury Zoltán, Zsolt Béla. Jól látható törekvés az ismert nevek ismeretlen műveinek (pl. az Ady- vagy a Juhász Gyula-novella) és a köztudatban talán még Peteleinél is kevésbé élő íróknak (Örley István, Thury Zoltán, Zsolt Béla) a beválogatása.

⁴⁴⁹ Negyvenhét válogatás, összesen ötvennégy kiadásban. *Kettő* (*A gyógyító halál*, *Mikor igyak, mikor ne?*) korábban a *Magyar novella* sorozatban is megjelent. Címük: *Mélységek fölött*, 2000, *Mese a számaremberről*, 2000, 2009, *Párizs, isten hozzád!*, 2000, 2015, *A fotográfus*, 2001, *A szerelem lexikona*, 2001, 2009, *Karácsonyi ajándék*, 2001, 2004, *Könnyező fák*, 2001, 2009, *A könyvember*, 2002, *A röpködő falu*, 2002, 2014, *Akik alusznak és akik fölébrednek*, 2002, *Amerika! Amerika!*, 2002, *Atyuska hív*, 2002, *Erdélyi csillagok*, 2002, *Most már jöhetsz, Jézuska*, 2002, *Vissza a gyermekekhez*, 2002, *A kandúr csodatettei*, 2003, *Az újságíró*, 2003, *Európai vasút*, 2003, *Kik csókolóznak többet?*, 2003, *Lakoma*, 2003, *Mozi*, 2003, *Sakk-matt*, 2003, *Zene*, 2003, 2010, *A Jézust kereső kisfiú*, 2004, *A jövő a számítandósoké*, 2004, *Miért házasodunk?*, 2004, *Vajúdó idők küszöbén*, 2004, *Város a Szamosnál*, 2004, *Rádió!... Rádió!...*, 2005, *Székelyek*, 2005, 1956, 2006, *Papok, szerzetesek, apácák*, 2006, *Szökés a halálból*, 2006, *Kalotaszeg*, 2007, *Rákóczi jön*, 2007, *Örmények*, 2008, *Nyugat*, 2008, *A gyógyító halál*, 2010, *Mikor igyak, mikor ne?*, 2010, *A budapesti ima*, 2011, *Bibliai történetek*, 2011, *Ölelésből nem lehet ölelésbe menekülni*, 2011, *Balaton szívalázsat*, 2012, *Az elfelejtett rab*, 2013, *Ló és ember*, 2013, *Nagyapám – nagyanyám*, 2013, *Két tűz között*, 2014.

⁴⁵⁰ *Mese a számaremberről*, 2009 (csak a második kiadásban), *Erdélyi csillagok*, 2002, *Most már jöhetsz, Jézuska*, 2002, *Város a Szamosnál*, 2004, *Székelyek*, 2005, *Örmények*, 2008, *A gyógyító halál*, 2010, *Nagyapám – nagyanyám*, 2013.

⁴⁵¹ Nyolc kötet, kilenc kiadás: *A röpködő falu*, 2002, 2014 (Trianon), *Akik alusznak és akik fölébrednek*, 2002 (románok), *Erdélyi csillagok*, 2002 (Erdély), *Vajúdó idők küszöbén*, 2004 (Erdély), *Város a Szamosnál*, 2004 (Kolozsvar), *Székelyek*, 2005, *Kalotaszeg*, 2007, *Örmények*, 2008 (erdélyi magyarörmények).

A Lazinál azután Petelei művei olyan kötetek gyakori vendégeivé váltak, amely magyar novellaszerzők erdélyi témájú novelláit közölték. A szegedi könyvműhely 2002-től indította meg sötétbarna gerincű, kemény kötésű könyvsorozatát, amelynek a fedélrajza mintha a szalmazsúp szövetét utánozná. Ez a rusztikusan elegáns külső ma is jelzi az olvasóknak, forgatóknak, hogy valódi, autentikus erdélyi irodalom került a kezükbe. A sorozatban egyrészt erdélyi vagy Erdélyhez is köthető írók regényei jelentek meg,⁴⁵² másrészt erdélyi novellisták elbeszélés-gyűjteményei.⁴⁵³ Ez utóbbiak között látott napvilágot a *Búcsújárás* című Petelei-válogatás, amelyet az előző alfejezetben részletesen is bemutatam. Végül a harmadik alsorozat a tematikus, erdélyi novellagyűjteményeké volt: 2003-2008 között tizenhárom ilyen adott ki a Lazi,⁴⁵⁴ szerkesztésük pedig a *Búcsújárás*hoz hasonlóan Hunyadi Csaba Zsolt nevéhez köthető. Ebben az új Erdély-kánonban megkülönböztetett helyet kapott Petelei, aki a tizenháromból nyolc kötetben is szerepelt írással.⁴⁵⁵

E kötetekkel foglalkozva, úgy vélem, fontos kettősség észlelhető. E könyvek ugyanis témaként Erdélyt helyezik a középpontba, s többségük csak erdélyi írók műveiből válogat, bemutatva, felélesztve, az olvasók kezébe adva egy – elviekben – regionális magyar irodalmat. A kiadó azonban szegedi, az egyes köteteket elolvasók jó része pedig – a könyvesbolti és könyvtári terjesztésből következően – nem erdélyi, hanem anyaországi magyar. Így jelentősen árnyalható az a korábban többektől idézett vélekedés, hogy Petelei-reneszánsz vagy a Petelei-értelmezés új és új hullámai általában Erdélyből indulnak ki.⁴⁵⁶ Inkább úgy fogalmaznék, hogy Petelei jelenlegi olvasottságát és olvashatóságát nagy részben az biztosítja, hogy művei Erdélyben játszódnak, Erdély tájait mutatják be, erdélyi ízeket tartalmaznak – mindez pedig jelenleg a hazai olvasók körében is rendkívül népszerű trend.

Látva ezeknek a könyvsorozatoknak az ezredforduló előtti és utáni népszerűségét, azt, hogy milyen sok cím, sőt, egy-egy éven belül is hány hasonló zsánerű kötet került kiadásra és

⁴⁵² 2005-2011 között Benedek Elek, Ignác Rózsa, Jókai Mór, Jósika Miklós, Kós Károly, Nyirő József munkái, bár közülük az utolsó kettő később külön életműsorozatot is kapott a kiadónál.

⁴⁵³ 2005-2009 között Benedek Elek, Kós Károly, Nyirő József, Tamási Áron, Tormay Cécile elbeszéléseinek gyűjteményei, továbbá 2009-ben a *Búcsújárás* című Petelei-kötet.

⁴⁵⁴ 16 kiadásban: *A Havas dicsérete*, 2002, 2005, *Erdélyi lelke*, 2003, *Erdélyi karácsony*, 2004, 2005, 2006, *Balladák földje: Erdély*, 2005, *Kincses Erdély*, 2005, *Csíksomlyói legenda*, 2006, *Utolsó bástyánk: Erdély*, 2006, *Ördögváltozás Csíokban*, 2007, *Székely apokalipszis*, 2007, *Virágveszedelem*, 2007, *Harmat és vér*, 2008, *Karácsony a havason*, 2008, *Szemünk fénye: Erdély*, 2008. A kiadó kísérletezett délvideki (azonos, de bordóval árnyalt külső), felvidéki (kézzel árnyalt külső) és egész-magyarországi (zölddel árnyalt külső) novella-alsorozatok kifejlesztésével is, de ezek rendre csak egy, három illetve két kötetet értek meg 2006-2008-ban.

⁴⁵⁵ *Erdélyi lelke*, 2003, *Balladák földje: Erdély*, 2005, *Erdélyi karácsony*, 2004, 2005, 2006, *Székely apokalipszis*, 2007, *Virágveszedelem*, 2007, *Karácsony a havason*, 2008.

⁴⁵⁶ Való igaz, hogy Petelei első monográfiáját az erdélyi Kozma Dezső írta meg, hogy a kritikai kiadást megjelentető Török Zsuzsa Erdélyből indult, s hogy Petelei emlékének ápolása Erdélyben is létezik. Pozsvai Györgyi viszont a Vajdasághoz kötődött, Török Zsuzsa valójában már nem Erdélyben fejtette ki tudományos tevékenysége nagy részét, a hazai magyarörmények pedig az anyaországban is fenntartják az író emlékezetét.

nyilvánvalóan eladásra, egyértelművé válik, hogy ezek az antológiák vásárló- és olvasóközönségre találtak. Mivel céljuk kifejezetten a 19-20. századi novellairodalmunk jeleseinek újraközlése volt, s szerzőik között a köztudomásban élők és az újra-felfedezendők, a kis- és a nagymesterek egyaránt szerepeltek, Petelei egy – különös módon – valamennyire ismerhető név lehetett bennük, akiknél jóval egyértelműbben „ismeretlenek” is akadtak. Ezen kívül az író novellái ezekben az antológiákban nem mint Petelei-írások, hanem mint zsidó, szerelmes, székely, örmény, női, lovas, kolozsvári, karácsonyi, halál- és erdélyi témájú elbeszélések szerepelhettek, egy kontextusban sok más, a Peteleivel csak témájukban megegyező novellával, amely értelmezhetőségüknek, megismerhetőségüknek, megkedvelhetőségüknek új változatait és lehetőségeit hozta létre. Ha azt állítom, hogy Petelei igenis ismertségnek örvend a mai olvasók körében, azt tehát nem feltétlenül úgy értem, hogy sokak kedvenc írója, vagy sokak rendelkeznek egész pályája, életműve ismeretével. Ám a fenti könyvek sikeréből nyilvánvalóan következik, hogy több kortárs olvasógeneráció ismerhet Petelei-műveket e gyakran forgatott antológiákból – akár úgy is, hogy nem biztos a szerzőjükben.

A fentieket támaszthatja alá a *Moly*⁴⁵⁷ nevű könyves közösségi oldal néhány véleménye is. A *Moly* lényege, hogy a könyvek adatlapján értékelések, olvasói vélemények hagyhatók, sőt, szerencsés esetben esetleg befogadói diskurzus is kialakulhat a művekről. Sajnos azonban ez a magyar, nem kortárs szerzők művei esetében (hacsak nem kötelező olvasmányokról van szó) még hiányzik, az értékelések száma általában alatta marad az ötnek. Ennek ellenére áttekintettem, milyen szöveges vélemények születtek olyan könyvekről, amelyek fel vannak töltve a *Molyra*,⁴⁵⁸ és tartalmaznak Petelei-műveket. Ilyet tizenkettőt találtam:⁴⁵⁹ tizenegy antológiát és a 2009-es *Búcsújárás* című Petelei-válogatást.

A fentebb elemzett antológiák egy korai, 1977-es elődéről, a *Ki szép, ki jóról* írta az értékelője: „*Nem vagyok különösebben fontolgatva haladó lassan olvasó, de ez a könyv most így esett jól. Mint egy nagy doboz bonbon, benne sok finom, kisebb-nagyobb csokoládéval. Ezt most szemenként kellett elcsemegézni. Semmit nem vártam ettől a könyvtől. Rendezgetés közben találtam, és gondoltam, jó lesz konyházós könyvnek. De rögtön Mikszáth novelláival kezdődött, és egyből megnőtt az ázsiója. Voltak benne nehezebb, szomorú, szomorkás történetek, de most a kedvenceim a kis kedves, ironikus darabok voltak. Rögtön az elején Mikszáth Okos Nástyá-ja*

⁴⁵⁷ <https://moly.hu/> (ul. 2018.02.06.)

⁴⁵⁸ Mivel a feltöltés önkéntes, ezért a legkevésbé sem következetes, számos műnek nincs még adatlapja, s annak ellenére, hogy a *Moly* 2008 óta működik, csak a kortárs, friss könyvek esetében tekinthető már teljességgel megbízhatónak és késznek. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Moly.hu> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁵⁹ Antológiáknál: *Ki szép, ki jó, Nemes rozsa, Emberi gyarlóságok, Mi az a szerelem?, A nő, az más, A gyógyító halál, Patkócsattogás, Erdélyi csillagok, Virágveszedelem, Erdélyi karácsony, Nagyapám – nagyanyám*. Kötetnél: *Búcsújárás*. A kiadási adatokat lásd az 1. mellékletben.

meg Kosztolányi Ruhatár-ja. Jó volt olvasni. A férfiak írásait is, meg a nők írásait is lányokról, asszonyokról.”⁴⁶⁰ E véleményben valószínűleg megtalálni a fentebb bemutatott újabb tematikus antológiák népszerűségének az okait is. Ilyen befogadóbarát előnyök: a lassan olvasás lehetősége, a váratlanság izgalma, a hangulatok sokféleségének a hasznossága, s az, hogy egy-egy tekintélyes szerzőnév ráveheti az olvasót „ismeretlen” szerzők műveinek befogadására, elfogadására is. Ide kapcsolható, amit egy 1980-as tematikus antológiáról, az *Emberi gyarlóságokról* említ a véleményező: „Nagyon üdítő, h időben és térben távoli szerzőket fűztek fel egy témára.”⁴⁶¹ Szintén a fenti előnyökről tanúskodik a más nézőpont emlegetése a *Virágveszedelem* kötet esetében: „A szerelemnek egy teljesen másfajta nézőpontját, értelmezését ismerhetjük meg.”⁴⁶² A tematikus kötetek előnyeire utal egy másik értékelő, ezúttal már egy friss ilyen könyv, a *Mese a számaremberről* kapcsán: „Máris megszerettem ezt a sorozatot – külön öröm, hogy általam ismeretlen írókat is megismerhettem, illetve néhány olyan íróról is megtudtam, milyen jól tud írni, akitől eddig nem olvastam semmit. Szuperek az ilyen novelláskötetek – elfér a tatyóban, pont végez az ember eggyel, míg beér a melóba...:”⁴⁶³

Az antológiakötetek véleményezésekor azonban megjelenik egy másik látásmód is: a hazafiságot, erdélyiséget, magyarságot hangsúlyozó. „Véleményem szerint ez egy nagyon szép, igényes gyűjtemény. A kötet elgondolkodtató, megható történeteket sorakoztat fel, amelyek tele vannak érzésekkel, és amolyan igazi magyar lelkiülettel vannak megírva. Azt hiszem ez is egy nagyon jó példa arra, hogy lovas nemzet a magyar. Hiszen hogyan másképp tudott volna létrejönni ez a sok szép történet?” – írja a *Patkócsattogásról* egy értékelő.⁴⁶⁴ Az *Erdélyi csillagok* véleményezője egész minniesszét kerekít Erdélyről.⁴⁶⁵ Az *Erdélyi karácsony* értékelő olvasója

⁴⁶⁰ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, ppeva nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1114924> (ul. 2018.02.06.). Itt és a következő hasonló szövegeknél is betűhíven, tehát elütésekkel, áthúzásokkal közlöm a véleményezőket, viszont azokat nem szerettem volna állandó *sic*-ekkel megszakítani, tekintettel az írott-beszélt nyelv spontaneitására és szabálytalanságára.

⁴⁶¹ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Mileva nicknevű nőolvasó, foglalkozására nézve könyvtáros. <https://moly.hu/ertekelesek/153750> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶² A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Filippino nicknevű, 1988-as születésű nőolvasó (Orvos Bettina Filippa). <https://moly.hu/ertekelesek/1418033> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶³ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, TiaRengia nicknevű, 1986-os születésű nőolvasó (Aigner Edit). <https://moly.hu/ertekelesek/1828535> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶⁴ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Zeline92 nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1969043> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶⁵ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő Goofry nicknevű férfi olvasó. „Ezzel a kötettel szívélyes pakkot kaptam. Kitért könyvemnek lapjai az elszármazott vidék néhány jó történetével kínált meg. Az 1880-as évek utoljából egészen az 1940-es évek derekáig világot látott irományok kerültek elibém e gyűjtésben. A kínálatban külön-külön fejezet alá rendezett írásokban mutatkozott meg a szép szülőföldnek, a gyakorta mostoha székelyorsznak, a dicső történelemnek, a tanulságos fabuláknak, a furfangos észjárást mutató életképeknek, a bizakodó reménységnek egy-egy becses csillagfénye. Beérkezett hát a föld felett álló Csillagok égben játszi fénye: A hajdan volt literátusban égő Planéták több emberöltőnyi időn gyöngéden áttörő égi fénye! Mindmáig fénylő, sokszínű sugaraitokkal, idehoztátok napjaim hasznoneleső fénykörébe a tusázó, szűkös élet nehézségeit. Ósi Tündérország megkapó tájképeit. A kemény létfeltételek között is vitális, a fátumok alávetettségének nem engedő, a reménybe holtáig kapaszkodó

pedig a kötet nyelvi fordulatait is átveszi: „*Csakúgy, mint a Karácsony a havason, ez a válogatás is erőst' tetszett nekem. Tudtam, mire számítsak, épp ezért olvastam ezt. Nagyon komor, mély, »sírhatnék« az igazságtalanságtól*”, *fájdalmas, de valódi értéket kereső művek ezek. Most, mikor egyre inkább karácsonyi hangulat híján maradunk, kiüresedett lelkek vesznek körül kiüresedett gondolatokkal, akkor megjelenik a gyógyír, ami igazán hiányzott, hogy nem kívül, hanem belül kell keresni a fényt.*”⁴⁶⁶ E véleményből is kiderül, hogy a tragikus borongás, amely számos Petelei-mű alaphangja, az olvasók egy részének a már idézett szakirodalmi feltevések ellenére nem okoz gondot. Így amikor a *Nagyapám – nagyanyám* című válogatásról ad rövid pillanatképet egy értékelő,⁴⁶⁷ ennyiből is kiderül, hogy számára a tragikus történetek is elfogadhatók, amilyen a Peteleitől a kötetbe bekerül *A nagyapó* is.

Persze a *Moly* arról is tanúskodik, hogy Petelei művei nem mindig alkotnak osztatlan sikert. A *Nemes rozsa* című gyűjteményről három szöveges értékelés is olvasható az oldalon: két háromcsillagos és egy négycsillagos. érdekes módon azonban valamennyi dicsérő a „szigorú” értékelés ellenére is. Érdekes, hogy ketten is afféle minielemezéseket írnak az értékelésükbe, ami a *Moly*on terjedő jelenség.⁴⁶⁸ Végül érdemes egy pillantást vetni a *Búcsújárásról* írt két véleményre, amelyek teljességgel ellenkező eredményre jutnak. „*Sajnos nem tudtam elolvasni, nagyon hamar feladtam. Pedig ilyen nagyon ritkán szokott velem előfordulni. Nehéz,*

---

ember küzdelmét. Mindennapos és feltűnés nélküli küzdelmet a boldogulásért, a fennmaradásért. Szép vagy és elismerésre méltó; szépírók tollát meghihető Erdély!” <https://moly.hu/ertekelesek/1666582> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶⁶ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Filippino nicknevű, 1988-as születésű nőolvasó (Orvos Bettina Filippa). <https://moly.hu/ertekelesek/1344640>. Igaz, épp e kötetrel kapcsolatban vetődik fel, hogy épp ezért túl szomorú karácsonyi olvasmánynak. „*Hmmm...Jó, meg szép, meg minden...de valahogy nem hozta meg a karácsonyi hangulatot. Minden történet olyan szomorú benne. :(*” – írja a könyvet 5-ből 4 csillaggal értékelő, sassenach nicknevű, 1985-ös születésű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/857554> (ul. 2018.02.06.)

⁴⁶⁷ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő, Gólyanéni nicknevű nőolvasó: „*Oly sokfélék a kötet novellái, mint amilyen sokfélék a nagyapák, nagymamák. Megjelennek a nagyszülők társaságában töltött végtelenül boldog pillanatok, régi vakációk emlékképei, életörömet sugárzó történetek, ugyanakkor számtalan szívfacsaró, szomorú, keserves élettörténetről is hírt adnak a mű krónikásai.*” <https://moly.hu/ertekelesek/1466675> (ul. 2018.02.06.).

⁴⁶⁸ A kötet négy Gozdsu Elek-, három Petelei- és két Bródy Sándor-elbeszélést tartalmaz. Az első értékelő a könyvet 5-ből 3 csillaggal értékelő, VERDI nicknevű, egyetemet végzett férfi olvasó, aki így ír: „*Hát jók voltak, de a végére már untam. Nem Bródyval volt bajom hanem egyszerűen egyfajta monotonoságot véltem felfedezni. Gozdsu a vadászai nyugalmaság téreőit veti ki a nyugodt élet tengerére, Petelei az ősök felé kacsingat, Bródy pedig játszik a szavakkal.*” <https://moly.hu/ertekelesek/556523> A második értékelő a könyvet 5-ből 4 csillaggal értékelő, mcborzaska nicknevű, 1992-es születésű, egyetemet végzett nőolvasó, aki így ír: „*Vízgra csak a Mea culpa kell, de beleolvastam a többi novellába is mert bármit csinál az ember, csak ne kelljen tanulnia. De megérte. Korábban egyik írótól sem olvastam még, most ezt pótoltam. Mondjon bárki bármit, nekem tetszett mindegyik írás.*” <https://moly.hu/ertekelesek/2080503> Végül a harmadik értékelő a könyvet 5-ből 3 csillaggal értékelő, anesz nicknevű, 1980-as születésű, egyetemet végzett, könyvesblogot vezető nőolvasó (Krem Anita), aki így ír: „*Azért ezt a novelláskötet választottam, mert ezektől az íróktól még semmit sem olvastam, kivéve Bródyt, akitől A tanítónőt igen. Nem rosszak, de egyik sem fogott meg különösebben. A Gozdsu novelláknál az egyén és az idő áll a középpontban, az öregedés, a magány, a politikai karrier és a büntudat. Peteleinél inkább az emberi kapcsolatok, illetve azok kudarca. Bódynál a bizalom és az azzal való visszaélés, ami mind a két novellában halálhoz vezet. Összességében az emberi kiszolgáltatottságra hívták fel ezek a szerzők a figyelmet. Azért jó volt hosszú idő után ismét novellákat olvasni, és újra rácsodálkozni, milyen gyöngyszemeket lehet alkotni egy rövid, tömör műfajban is.*” <https://moly.hu/ertekelesek/1472219> (ul. 2018.02.06.).

*régies nyelvezet, komor, sokszor érthetetlen történetek. Pedig sokat vártam tőle. :(Az 1 csillagot a borítóért kaptam.*⁴⁶⁹ – panaszolja az egyik értékelő, s ezzel mintegy alátámasztja a szakirodalomban felvetődő összes Petelei olvashatóságával kapcsolatos aggályt. Megjegyzendő azonban, hogy mintegy kétszáz tételes olvasmánylistáján a magyar szépirodalmat mindössze két Gárdonyi Géza-mű valamint néhány nyilvánvalóan nosztalgiából olvasott lányregény és gyerekkönyv képviseli, nagy számban találhatók viszont fordított, modern nyelvezetű szerelmes-romantikus könyvek Danielle Steeltől Rosamunda Pilcheren át Nora Robertsig, amelyek megmagyarázhatják a nyelvi-értelmi gátat.⁴⁷⁰

Ugyanitt szerepel azonban egy másik vélemény is: *„Nem hiszek a sorsszerűségben, de ennek valahogy így kellett lennie. Elég régóta nem veszek papír alapú napilapokat, Nemzeti Sportot meg korábban sem vettem volna, na mindegy. Egy barátom megkért, hogy felé menet ugyan vegyek már neki egyet. Az újságosnál láttam ezt, az »olcsó könyvek« között. Olcsó könyv? Ez? Szomorú. Még fiatal egyetemistaként olvastam Peteleiket, kötelező volt már meg nem mondom, hogy mihez. Akkor szerettem. Időnként eszembe jutott, könyvesboltban is kerestem, nem nagyon láttam sehol. Reménytelennek tűnt beszerezni, Pedig igazán jó novellák ezek, és amikor egyesek kánonba kerülésért, meg elfeledett írók népszerűsítéséért küzdenek, akkor az ő neve is igazán előkerülhetne. Személyes, bocsánat érte: »Ráadásul erdélyi is, ez meg most nagyon menő.« Erdélyi amúgy valóban, minden sorában, jó értelemben is. Személy szerint én valahol Bodor Ádám elődjét látom benne. Főleg akkor jó, amikor sűrít, és atmoszférát teremt. (Na jó, a történetek is jók.)*⁴⁷¹

A fentiekből kitűnik, hogy a nem hivatásos értelemzők közössége a maga módján már rendkívül sokféleképpen megközelítette Petelei munkásságát. Nyilvánvaló, hogy nem található az e közösségre jellemző egyetlen általános attitűd, amely meghatározná a Petelei novelláihoz vagy az író kánonban elfoglalt helyéhez kapcsolódó viszonyukat. A laikus olvasóknak Kálmán C. György szerint *„hiányoznak az értelmezői stratégiáik, konvencióik és értékrendszerük artikulálásának csatornáit. A hivatásosok nézőpontjából (és ki az ördög törődne egyáltalán a nem hivatásos értelmező közösségekkel, ha nem a hivatásosak?) a laikusok értelmező közössége teljes zűrzavar, pusztaság vagy dzsungel, ahol fellelhetők azért régi értelmezői hagyományok töredékei, régi értelmezői stratégiák csontvázai. (...) Ezek azonban megtestesítenek vagy kifejeznek egy bizonyos attitűdöt a szövegekkel kapcsolatban és részei kultúránknak; bármelyikük*

⁴⁶⁹ A könyvet 5-ből 1 csillaggal értékelő, Zsuzsanna_Hernádi nicknevű nőolvasó. <https://moly.hu/ertekelesek/1456990>. Olvasmánylistája: https://moly.hu/tagok/zsuzsanna_hernadi/olvasmanylista (ul. 2018.02.06.).

⁴⁷⁰ Érdemes lenne tudni, mi keltette fel az olvasó érdeklődését Petelei iránt...

⁴⁷¹ A könyvet 5-ből 5 csillaggal értékelő MortuusEst nicknevű férfi olvasó, <https://moly.hu/ertekelesek/2097514> (ul. 2018.02.06.).

szolgálhat egy későbbi értelmezői hagyomány alapjául, ahogyan maga is része egy hagyománynak.”⁴⁷² Nagyon fontosnak tartom az utóbbi gondolatot. Ahogyan ugyanis nemsokára bővebben kifejtem, véleményem szerint Petelei esetében a kétféle értelmezői közösség valóban nemigen vesz egymásról tudomást, vagy inkább nemigen találkozik. Bízom benne, hogy a fenti áttekin-tés árnyalja a képet és lehetővé teszi, hogy a két közösség tagjai, vagyis a magas színvonalú szakmai munkát végző, ám többnyire Petelei olvashatatlanságán és ismeretlenségén sajnálkozó „hivatásosok”, és a legfeljebb iskolai emlékekre hagyatkozó, viszont Petelei műveit a maguk „zűrzavaros”, azaz áttekinthetetlen, s sok szempontból lappangó módján „fogyasztó” laikusok párbeszédbe kezdhessenek egymással, és ne külön-külön, vagy kizárólagosan, hanem közösen válhassanak legitimizáló közösséggé.⁴⁷³

1.7. Néhány záró gondolat – Recepció és elválasztottság

Úgy vélem, az utolsónak idézett két olvasói értékelés kontrasztja kiválóan szemlélteti, hogy Petelei olvasatlansága vagy olvashatatlansága olyasféle mítosz, amelyet mindig alá lehet támasztani valós tényekkel: ám mindig lesznek olyan tények is, amelyek egyértelműen cáfolják. E kettősség arra figyelmeztet, hogy nem szabad megmaradni a legendák szintjén, pusztán a sokszor hangoztatott közhelyekhez keresve bizonyítékokat.

Petelei a fentiek alapján valójában olvasott és olvasható író sokak számára, ha nem is mindenkinek. A kérdés már csak az, hogy sikerül-e továbblépni a Petelei-recepciónak, belátva, hogy az író kánonban elfoglalt „kismesteri” helye immár biztos, az olvasók egy része számára pedig fogyaszthatók a Petelei-művek. Igaz, azokkal a fentebb bemutatott kötetekkel, amelyek – vélhetőleg – alapvető szerepet játszanak abban, hogy Petelei ma, a kétezer-tízes években megismerhető és olvasható szerző, az irodalomtörténet-írás egyáltalán nem foglalkozott. Sőt, hozzátehető ehhez, hogy a sokak által elsíratott magyar könyvkritika sem írt róluk.⁴⁷⁴ Ráadásul amikor az első tematikus antológiák megjelentek (1999), s bennük Petelei-írások az olvasók kezébe juthattak, a szakma még hangsúlyozottan adós volt Petelei legújabb újraértékelésével és újrafelfedezésével.

⁴⁷² KÁLMÁN C., *i. m.*, 58.

⁴⁷³ A kánon legitimizáló közössége Odorics Ferenc kifejezése. ODORICS Ferenc, *Az értelmez(end)ő közösség, avagy a szabadság enyhe mámorja = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 69-71.

⁴⁷⁴ Talán nem véletlen, hogy a *Búcsújárásról* például egyetlen ajánlót sikerült csak fellelnem, a nonprofit működő internetes könyvajánló portálon, az *ekultura.hu*-n. Igaz, itt az írói-fordítói munkájáról jól ismert Galamb Zoltán írta meg rövid recenzióját. GALAMB, *i. m.*

Épp ezért egy különös elválasztottságot érzékelek a Petelei-életművel kapcsolatos kánonképzésben és kánonképződésben. Ezt az eddigiek alapján a következőképpen vélem megfogalmazhatónak. Egyfelől a Peteleiről író irodalomtörténészek folyamatosan, napjainkban is hangsúlyozzák az író elfeledettségét, szorgalmazzák újrafelfedezésének szükségességét, s bizonyítva látják olvasatlanságát, sőt, olvashatatlanságát. Ehhez szívesen felhasználják az írói életművel és életrajzzal kapcsolatos, immár évszázados, s bár könnyen cáfolható, mégis makacsul fennmaradó mítoszokat, legendákat és toposzokat. Eközben mégis izgalmas, új fordulatok jellemzik a Petelei-recepciótörténetet: Pozsvai Györgyi kánonmódosító, életmű-átértelmező tevékenysége a 2000-es évek elején, Török Zsuzsa a kritikai kiadások összeállításával az író novellaéletművét valóban felfedezettő, s a novellakánont szabályozó törekvései a 2000-es és 2010-es évek folyamán.

Másfelől az 1950-1980-as években az elérhető válogatáskötetek hatására kialakult Petelei-szöveggkánont módosító próbálkozások ugyan kevésbé tekinthetők sikeresnek, de a 2000-es évek elejétől mindenképpen számolni kell azzal, hogy nőtt a Petelei egyes műveit elérő és megismerő olvasók száma. Részben a népszerű antológiakötetek, részben Pozsvai Györgyi 2002-es *Őszi éjszaka* és Hunyadi Csaba Zsolt 2009-es *Búcsújárás* című Petelei-novellagyűjteményei hatására kiépült és jelenleg is létezik egy csendes Petelei-ismeret, Petelei-kedvelés, sőt (az erdélyi, hazafias és nemzeti narratívákkal összefüggésben) egy csendes Petelei-kultusz is, amely Erdélyben illetve a magyarörmény közösségben további aspektusokkal is kiegészül. Eközben a 2008-as érettségi polémiája végeredményben érdekes módon megerősítette Petelei helyét az iskolai oktatásban, s így az intézményes kánonban is. Az pedig, hogy az 1990-es évek végétől rendszeressé vált a magyar könyvkiadásban az igényes, tematikus szerkesztésük miatt ajándéknak is kiválóan alkalmas magyar elbeszélés-antológiák megjelentetése, s ezekben számos Petelei-mű jutott el újabb és újabb olvasókhöz, megteremtett, valószínűleg megteremtett egy új olvasóréteget. Olyat, amelynek tagjai az író több novelláját is ismerhetik, kedvelhetik, netán időnként újra is olvashatják azok hangulata, témája, átélhető cselekménye vagy szereplőinek lélektanilag izgalmas ábrázolásmódja miatt – ám az egyes elbeszéléseket nem feltétlenül tudják Petelei nevéhez kapcsolni, mert azok csak a válogatáskötetek tematikai kontextusában ismeretesek és jelentősek számukra.

Az elválasztottság lényege, hogy ez a két eseménysor csak helyenként, pillanatokra kapcsolódik egymásba: ilyen volt például az *Őszi éjszaka* megjelenése. A szakma nemigen vesz tudomást Petelei olvasottságáról, művei frissebb kiadásairól, vagy például ismertségének internetes jeleiről, a szerző iránt érdeklődő olvasó viszont nemigen talál megbízható, modern, a biográfiai toposzoktól mentes szakmai anyagot, életrajzot róla.

Amennyiben a hivatásos és a laikus értelmezők⁴⁷⁵ érdeklődési szférája közeledne egymáshoz, s a szakszerűség, a kanonizáltság képviselői és a nem hivatásos értelmező közösségek tagjai párbeszédet tudnának kezdeni, a Petelei-kanon képződése is új utakra térhetne. Véleményem szerint épp ezért a jövő Petelei-szakirodalmára a rengeteg izgalmat rejtő novellaértelmezés mellett vár egy kissé talán didaktikusnak tűnő feladat is. A cél: elosztatni a Petelei-életművet belengő ködöt, leszámolni Petelei teljes ismeretlenségének mítoszával, valamint a novellaértelmezésben vagy Petelei kánonbeli helyének meghatározásában nemegyszer felhasznált életrajzi toposzokkal. Ugyanakkor a különféle vizsgálatokban az eddiginél nagyobb súllyal lenne érdemes szerepeltetni a maga sajátos értelmezési stratégiáját követő laikus olvasó-értelmező közösség megnyilvánulásait, legyenek azok a közösségi média felületén megjelenő vélemények, vagy éppen a könyvvásárlási, könyvajándékozási szokásokkal kapcsolatos adatok.

Így lehetővé válhat az „ismeretlen” Petelei helyett a továbbiakban végre a „megismerhető” Peteleivel foglalkozni: ami olvasónak és értelmezőnek is csak javára válhat.

1.8. Összegzésként – Témákról és melléletekről

A fenti célkitűzés vezetett abban, hogy elkészítsem dolgozatom első részét és a hozzátartozó melléleteket. A bevezető, 1.1. fejezetben körvonalaztam a fő problémát, amelynek megoldásához doktori dolgozatommal is szeretnék hozzájárulni: fontosnak tartom, hogy sikerüljön elosztatni a Petelei-recepciót övező mítoszokat, az író életéről, munkamódszeréről, pályájáról megszületett „legendákat”, amelyek befolyásolják Petelei 21. századi befogadástörténetét is. Úgy vélem, ha ehhez statisztikai vagy mikrofilológiai – tehát bizonyos szempontból avult – módszert is kellett választanom, számos új következtetés vált levonhatóvá ennek köszönhetően.

Az 1.2. és 1.4. fejezet Petelei életét és pályáját tárgyalja, célja azonban elsősorban nem az ismeretek összefoglalása (hiszen azt Kozma Dezső és Török Zsuzsa már többször megtette), hanem annak részletes bemutatása, hogyan, mikor és feltételezhetően milyen okokból torzultak el az íróról megszerezhető adatok és tények annyira, hogy napjainkban a róla hozzáférhető ismeretek nagy része a legendák tartományába tartozik. Végigtekintettem az elmúlt évszázadban az íróról írt életrajzokat, lexikoncikkeket, internetes adathordozókat, sorra vettem és pontosítottam hibás adataikat, s különösen azt igyekeztem bemutatni, tévesztéseikkel miként hatottak egymásra és Petelei novellisztikájának elemzőire is. Kitekintettem Petelei „jelenlétre” a magyar

---

⁴⁷⁵ Kálmán C. György kifejezése: KÁLMÁN C, *i. m.*, 54.

könyvtárakban és a legkönnyebben elérhető életrajzoknak a jelen Petelei-olvasóira, befogadóira gyakorolt hatására.

Az 1.3. fejezet a 2008-as, Peteleivel kapcsolatos középiskolai érettségi vizsga vitáját foglalta össze. A témát igyekeztem a szakirodalmi vélekedések megisméltése mellett új nézőpontokból szemlélni, amilyen a gyakorló, Petelei novellisztikáját középiskolai anyagként tanító, tanterv-, tankönyv- és szöveggyűjtemény-használó pedagógusoké, az érettségiző diákoké vagy a vitáról többnyire az internetes sajtóban olvasó, s arról ott megnyilatkozó hírfogyasztóké. Így nemcsak a hagyományos, klasszikus nyilvánosság, hanem az új médiára jellemző mezzo- és mikro-nyilvánosságok felől közelíthettem a vitához, Petelei ismertségével kapcsolatban pedig be tudtam mutatni, mióta és hogyan van jelen munkássága a köz- és felsőoktatásban.

Az 1.5. fejezet a dolgozat első részének leglényegesebb egysége. Mintegy száz oldalnyi mutatót, táblázatot és adatsort készítettem el hozzá, amelyek segítségével összeállítottam a Petelei-kánont, vagyis azoknak a Petelei-novelláknak az összességét, amelyek valóban ismertnek nevezhetők, s amelyek meghatározhatják jelenlegi Petelei-képünket. Foglalkoztam a kérdéssel, milyen műfajba és alműfajokba sorolhatók Petelei novellái, feltettem a kérdést, lehetséges-e egyetlen definíciót megadni elbeszélései jellemzőit felhasználva. Többek közt Monika Fludernik, Franz K. Stanzel, Dobos István, Györke Ildikó, és Pozsvai Györgyi eredményeit felhasználva körvonalaztam, milyen egy Petelei-elbeszélés. Részletesen bemutattam, mikor, kik, hányféle műfaji besorolást alkalmaztak a Petelei-elbeszélésekre, s milyen bizonytalanságok övezik a Petelei-novellakorpuszt. Ezt magyarázandó, főképpen az író leveleire támaszkodva, körvonalaztam rekonstruálható munkamódszerét, amelyet annyi életrajzi, recepciótörténeti legenda övez, pedig a valóságban elvezet Petelei novellisztikájának hétköznapi és ünnepi közegéhez, illetve a sajtómegjelenések és a szerzői kötetek anyagának elkülönítéséhez.

A fejezethez elkészítettem a kötetben megjelent Petelei-novellák teljes bibliográfiáját. Ezek segítségével megválaszoltam sokszor feltett, de választ még nemigen lelt kérdéseket: mint például hány novellát írt Petelei István összesen, ezek hol, hányszor jelentek meg életében, ennek alapján milyen volt a munkatempója, mikor hány friss, illetve újraközölt műve jelent meg, valóban voltak-e néma évei, hogyan állíthatta össze szerzői kötetei anyagát, hányadik közlésben kerültek be szerzői köteteibe az egyes novellák.

Bemutattam, halála után hogyan, milyen műveivel volt jelen Petelei a magyar irodalomban. Feltártam valamennyi, a műveiből szerkesztett válogatáskötet tartalmát, illetve összegyűjtöttem novelláinak összes antológiaközlését. Így vált lehetővé annak meghatározása, mely novellái jutottak el a legtöbbször az olvasók kezébe, s mely novelláit nem közölték többé

halála után. Ezt a szerzői kötetek anyagával összehasonlítva az is meghatározhatóvá vált, mennyire került be a ma is ható kánonba az a Petelei-novellaegyüttes, amelyet a szerzői szándék ítél megőrzendőnek. A dolgozat e részében elemeztem és bemutattam az összes posztumusz született Petelei-válogatáskötetet, amely lehetővé tette az elmúlt évszázad kánonalakító törekvéseinek végigkövetését.

Végül, kitekintéssel a kánonalakulás és a kánonalakítás friss szakirodalmára, valóban lehetőség nyílt bemutatni a Petelei-kánont, amely mindössze 83 szövegből áll, annak ellenére, hogy Peteleinek (legalább) 224 novellája létezik. Ehhez kapcsolódóan az utolsó alfejezet azt kutatta, mik Petelei mai olvasottságának legfontosabb összetevői. Itt ismét egy új szempontot igyekeztem érvényesíteni: a laikus értelmező közösség Petelei munkásságához való kapcsolódási pontjait, az internetes közösségi oldalak, a blogok és a netes vélemények világát is feltártam, illetve kitekintettem a „kapható” Peteleire, vagyis az író jelenleg is hozzáférhető műveire, s azok érzékelhető, bár sajátos sikerére és elfogadottságára.

2. RÉSZ: A MEGISMERHETŐ PETELEI – TÖRTÉNETEK, ALAKOK SORSOK

2.1. „Kötetet csinálni” – Petelei kötet szerkesztése, ciklusai és címei

2.1.1. Változatok egy témára – Ciklusok az életműben

Visszatekintve a 19-20. század fordulójára, elmondható, hogy e kor a magyar novellisztika és kispróza egyik legszebb, leggazdagabb időszaka volt.⁴⁷⁶ E korszak mestere volt Petelei István is: az előző századforduló egyik legegységibb hangú, legkülönlegesebb novellistája. Az előbbieken alapján talán megkockáztatható a kijelentés, hogy az író az olvasás és az említés szintjén elfoglalta az őt megillető, új helyet a 21. század elejének irodalmában. Ez természetesen csak egy kevéssé ismert, ám jól olvasható kismester pozícióját jelenti, ám fentebb felsorolt kortársaihoz mérve (talán az egy Lovik Károlyt kivéve, akinek humoros regényei szintén szerény reneszánszokat érik) óriási teljesítmény.

Hogy mi lehet a Petelei-novellák titka? Mitől maradtak olvashatók szerzőjük halála után 106 évvel is, hogyan képesek időtlen történetekként viselkedni, „túlélni” erdélyi nyelvezetük sajátos ízessége, s az irodalmi divatok megváltozása, az olvasási tempó felgyorsulása, az olvasási szokások átalakulása ellenére? Hogy erre a kérdésre válasz születhessen, meg kell vizsgálni, milyen retorikai, poétikai, szemantikai eszközökkel és narrációs megoldásokkal éri el Petelei, hogy elbeszéléseinek világa egyéni hangvétellű és ma is szerethető legyen. Novellái

⁴⁷⁶ Elég csak Gozdsdu Elek, Ambrus Zoltán, Justh Zsigmond, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Pap Dániel, Cholnoky Viktor, Thury Zoltán, Lovik Károly, Cholnoky László irodalmi munkásságára gondolni.

legfontosabb hatóerejének négy dolgot tartok: a narráció váratlan változatosságát, az epikai és drámai elemek együttes használatát a novellák szerkesztésekor, a rendkívüli lélektani hitelességet a jellemzés és a történetvezetés során, végül a metaforikusságot és a szinte impresszionista ábrázolásmódot. Ezekről lesz szó most, mégpedig a már jelzett módon, kizárólag a Petelei életében kötetben megjelent novellák alapján. E művek ugyanis – stabil, szerzői kötetbeli státuszuk miatt – elsősorban nem műfajpoétikai és műfajdefiniálási kérdéseket vetnek fel, hanem sokkal szélesebb lehetőséget nyújtanak arra, hogy olyan szövegegyüttesen lehessen tanulmányozni az életmű jellegzetességeit, amellyel a korábbi szakirodalom nem, vagy alig foglalkozott. Az értekezés második részének minden fejezete egy-egy megközelítési módszerrel kísérletezik rajtuk a narráció elemzésétől a metaforikusság fajtáinak bemutatásán át a novellák lélektaniségének vagy épp a ciklusok konstrukciójának témájáig.

Talán ez utóbbi a legígéretesebb probléma: hiszen a Petelei elbeszélések nemcsak önmagukban képesek hatni. Amennyiben egy szerzői kötet részeként, elemeként válnak olvashatóvá, új jelentésmódokat képesek tükrözni. Sőt, akár egy-egy ciklus részeként viselkednek. Petelei viszonylag rövid pályája alatt hét elbeszéléskötetet publikált (*Keresztek, Az én utcám, A fülemile, Jetti, Felhők, Vidéki emberek, Az élet I-II.*). Ebben a fejezetben az első és az életében megjelent utolsó kötetét állítom egymás mellé, s több szempontot figyelembe véve próbálok rámutatni egyes hasonlóságokra és különbségekre. Így sikerülhet jobban megérteni, milyen elképzelések vezethették az író novelláskötetei kompozíciójának kialakításában, s hogy melyek azok az általános jellegzetességek, amelyek szerzői köteteit az életmű kezdetekor és a pálya végén is egyformán jellemezték. Egyúttal megjelenhet egy új nézőpont is: olvashatók-e az egyes Petelei-kötetek akkor is ciklusként, ha belső ciklust nem, csakis önmagukban álló novellákat tartalmaznak?

Érdeemes felidézni a már elmondottakat: Petelei igazi műfaja a novella volt. A fentebb felsorolt hét könyv közül hat elbeszélés-gyűjtemény, egy pedig kisregény. Az író kötetben nem is adott ki mást életében, csak kis formák határozták meg történeteit. Petelei műveit először általában újságban, folyóiratban közölte. Mindig több év termését rendezte kötetekbe. Az 1882-es *Keresztek*ben, amelynek megjelenésekor a szerző épp 30 éves volt, tíz különálló írást gyűjtött össze. Utolsó, két részben kiadott könyvében, az 1905-ös *Az életben* viszont harminckét írás szerepelt. Mivel a hét novelláskötetben összesen nyolcvanhét elbeszélés olvasható, a fenti számok azt jelentik, hogy Petelei első és utolsó kötete, amely összesen 42 történetet tartalmaz, felöleli a szerző maga által kötetbeli kiadásra alkalmasnak ítélt munkásságának gyakorlatilag a felét.

Tapasztalhatunk azonban egy jelentős változást is: a *Keresztek* 272 oldalas könyv, benne tíz elbeszéléssel. *Az élet* azonban két, egyenként 208 oldalas kötet, benne harminckét írással. (Ehhez érdemes összevetésül még hozzátenni, hogy minden Petelei-novelláskötet ilyen-fajta terjedelmű: a leghosszabb *Az én utczám*, amely 280 oldalas, a legrövidebb a *Vidéki emberek* a maga 156 oldalával.) Mindez – a tipográfia eltéréseit nem tekintve is – mutatja, hogy élete végén Petelei rövidebb terjedelmű, sűrítettebb szövegű novellákat írt. A kritikai kiadásban az első könyv 86, az utolsó kettő (!) 135 oldalt tesz ki.⁴⁷⁷ Bár mindkét kötet leghosszabb elbeszélése 13 oldalas (úgy tűnik, ez volt a Petelei számára még áttekinthető szerkesztésű novellák hosszának maximuma), a *Keresztekben* két ilyen is található (a tizből: *Ledőlt oszlopok*, *Szikra a homályban*), *Az életben* azonban csak egyetlen ilyen van (a harminckettőből: az *Egy asszony története*). S míg a *Keresztek* történeteinek hossza tíz és hat oldal között váltakozik, kivételt pedig csak a mindössze négyoldalas *Az én szomszédom* jelent, *Az életben* huszonhét ötoldalas vagy annál rövidebb írást olvashatunk. A legrövidebb az *Apró képek* című ciklus három darabja, a féloldalas *Honvágy*, s az egyoldalas *A tudatlan madár* és *Az irgalmas ember*.

Hasonlóság a két könyv között, hogy mindkettő történetei először folyóiratban láttak napvilágot. Már Kozma Dezső is rámutatott, hogy ez Petelei korának sajátossága: az irodalom és az újságírás összefonódik, a novellaszerzők egyszerre tárcaszerzők, s a tárcaírók gyakran hoznak létre novellaszerű írásokat, amelyeknek műfaji besorolása néha egyáltalán nem egyértelmű.⁴⁷⁸ Ehhez azonban hozzátehető, hogy Peteleinél, a szerkesztőnél, újságírónál és írónál a formák találkozásaiából és a műfajok cserélgetéseiből tulajdonképpen új műfaj született. Míg anyaggyűjtésében, műterveiben elkülönül szépirodalom és újságírás, addig tárcái elvezettek miniatűr elbeszélésekből álló novellaciklusaihoz.⁴⁷⁹

A *Keresztek* első elbeszélései erdélyi és országos irodalmi lapokban jelentek meg, amilyen a *Havi Szemle*, a *Pesti Napló*, a *Vasárnapi Ujság*, az *Erdélyi Hiradó*, az *Ország-Világ*, a *Koszorú*, és a *Magyarország és a Nagyvilág*. E sokszínűség mutatja, hogy a fiatal, huszonéves író örömmel helyezte el írásait, ahol csak tudta. Kiadói szerződése alapján a végül megjelenő kötetbe ugyan két olyan írást is kellett volna adni, amelyet még sehol sem közöltek, végül azonban csak egy ilyen szerepelt benne a tíz között, az *Emlékek*.⁴⁸⁰ Mégsem jelenthető ki egyértelműen (legfeljebb jogi szempontból), hogy Petelei megszegte a kiadójával, a Révai Testvérekkel

⁴⁷⁷ Adatok, számítások a kritikai kiadás alapján: PIÖN I-II.

⁴⁷⁸ KOZMA, *Egy erdélyi novellista*, i. m., 21-22.

⁴⁷⁹ Ezekről az „utcatörténetekről” Török Zsuzsa írt érdekes tanulmányt, elemzésében *Az élet kötet Apró képek* ciklusának a nem „*Az én utczám*”-ban játszódó darabjai nem kerülnek elő: vagyis ezt a ciklust különválasztja a többitől. TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 59-83.

⁴⁸⁰ TÖRÖK, *Jegyzetek*, i. m., 584.

kötött szerződést. Az író ugyanis folyamatosan, közlésről közlésre változtatta, javította, csiszolta és növelte műveinek szövegét, s ezeket az új és egyre jobb változatokat tulajdonképpen újabb műveknek tekintette, ahogy erről korábban már esett szó.

A *Kereszteket* és *Az életet* egy érdekesség azonnal összeköti. Mindkettőnek van alcíme: előbbinek a *Tíz rajz*, utóbbinak a *Történetek, képek*. Petelei több más könyvének is adott ilyen (műfajjelölő?) alcímet. A *Jettié: Képek, történetek*. A *Felhőké: Elbeszélések*. A *Vidéki embereké: Novellák*. (Az *én utcámnak* nincs ilyen, itt viszont a kötet címadása Petelei egyik ciklusára utal.) Míg a *Felhők* és a *Vidéki emberek* esetleg a kortársak elvárását követték a személytelen, praktikus műfajmegjelöléssel (*novella, elbeszélés*), a *rajz, történet, kép* a visszatérő szóhasználat miatt közelebb állhatott Peteleihez. Legtöbb novellája ilyen alcímmel jelent meg első, újságközlésben is. Ez a képzőművészethez közelíti történeteit, mintha azok lényege a portré, a tájkép, az életkép volna: vagyis a jellemrajz, a korfestés, a szereplőleírás, a jelenetező cselekményesség és egy-egy hangulat bemutatása.

Az első és az utolsó szerzői kötet azonban alapvetően a ciklikusság miatt hasonlítható egymáshoz. Szabályos történetfüzért Petelei először második kötetébe illesztett be (ez volt a *Szomszédaim Az én utcámban*, amely a könyv tizenkét novellájából hetet foglalt magába). Majd szerepelt ilyen a *Jettiben* (mégpedig az otthonosan visszautaló „*Az én utcámból*” címen, amely négy novellából állt a kilenc darabot magába foglaló kötetben). Végül harmadszor *Az élet Apró képek* ciklusát szerkesztette meg, itt az első kötet tizenkilenc novellájából kilenc tartozott a ciklusba. Látszólag tehát a ciklusforma csak a *Keresztek* megjelenése után tűnt fel.

Ez az egyetlen olyan Petelei-kötet azonban, amelynek mottója van: „*Minden ember vállán / a Krisztus keresztje / Rettenetes terhe, / Egészen a sírig.*» / RÉGI ÉNEK”.⁴⁸¹ Ez a régi erdélyi ének (amelynél kifejezőbben egyébként semmi sem foglalhatná össze Petelei teljes novellatermésének alaphangulatát) valójában ciklussá köti egybe, egységes kötetkompozícióba rendezi el a *Keresztek* tíz különböző keletkezésű és cselekményű novelláját. A könyv elejére illesztésétől hangsúlyossá válik, hogy a tíz elbeszélést a szenvedés motívuma tartja össze. Erre utal a könyv címe is: amely nem valamely, a kötetben szereplő elbeszélés címével azonos, hanem egyszerűen csak a kötetegészet jellemző címadás. Mindez nemcsak Petelei tudatosságát, de korai, már ciklusokban való gondolkodását is mutatja.

Török Zsuzsa feltételezése szerint az utcatörténetek összefüggő sorozatainak megírását a női olvasóközönség érdeklődésének felkeltése indokolhatta.⁴⁸² A fentiek alapján azonban

⁴⁸¹ PIÖN I-II, 7.

⁴⁸² TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 76, 83.

úgy gondolom, a ciklusszerkesztés és a kötetbeli ciklusban gondolkodás korai jelei már a *Keresztekben*, a kezdő író legelső, bemutatkozó kötetében is felismerhetők, ezért kevésbé az olvasói elvárásnak való megfelelés, mint inkább a határozott írói elképzelések szülhették a későbbi ciklusokat is.

Kiczenko Judit egyik tanulmányában⁴⁸³ szintén azt kutatja, miként gondolkodhatott ciklusokban Petelei. Ehhez az író két azonos című, hangulatú és témájú, ám cselekményében, szerkesztésmódjában eltérő elbeszélése, a két *A vén nemes* szolgál alapul. Az első közülük 1887-ben a *Kolozsvárban* jelent meg, ám kötetbe soha nem illesztették, a második viszont 1889-ben került először közlésre a *Vasárnapi Ujságban*, majd 1893-ban a *Jetti* kötet része lett. Áttekintve Hajdu Péter és Bezeczky Gábor a témával kapcsolatos gondolatait,⁴⁸⁴ Kiczenko Judit szembenéz azzal a problémával, ciklus csak azoknak a novelláknak az összessége lehet-e, amely könyvformában jelenik meg, s ha nem, mennyiben határozza meg a ciklus darabjainak sorrendisége, a létrejövő ciklus struktúrája a művekkel kapcsolatos olvasási stratégiákat. Mindkét kérdés alapvető Petelei ciklusalkotásának vizsgálatakor, tekintve, hogy az író folyóiratközlései és kötetei anyagának összeállításakor is alkalmazott ciklusokat, ezek azonban (szinte) soha nem azonosak egymással. Így egy-egy novellája más-más ciklusba kerülhetett a folyóiratközléskor és a kötetbe foglaláskor, kikerülhetett egy ciklusból és önállóan szerkesztődhetett kötetbe, de megjelenhetett ugyanannak a ciklusnak egy másik sorrendi pontján is.⁴⁸⁵ Kiczenko Judit végül arra jut a kérdéssel kapcsolatban, hogy Petelei egy folyóiratbeli „micro-ciklusa”, a négy elbeszélést tartalmazó *Alkonyati képek* (amely a következő novellákat tartalmazta: *A vén nemes*, *Búcsu*, *A Csulakok*, *A nagyasszony*) egy jelképek, szimbólumok, hőstípusok, és mitikus tárgyak által tematikusan rendkívül erősen összekapcsolt egység, amelynek az atmoszférája, témafelvetése, fiktív tér- és időszerkesztése maximálisan kihatott a *Jetti* című kötetre.⁴⁸⁶ S tette ezt annak ellenére, hogy a négy novella közül csak három lett a tagja a *Jettinek*, ráadásul eltérő sorrendben (*A Csulakok* sosem került szerzői kötetbe). Ennek a hatásnak a meglétét támasztja alá a két *A vén nemes* összehasonlító elemzése is, amely a korábbi, kötetbe, ciklusba sosem került novellát a későbbi, meghatározónak mintegy anekdotikusabb, zsánerszerűbb ösváltozatként mutatja be.⁴⁸⁷

⁴⁸³ KICZENKO Judit, *Az anekdotikustól a jelképesig, Petelei: A vén nemes[ek] = Az olvasás labirintusában: Tanulmányok Eisemann György hatvanadik születésnapjára*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2013, 476-493.

⁴⁸⁴ HAJDU Péter, *Az elbeszélésciklusok elmélete*, *Literatura*, 2003/3, 161-184, BEZECZKY Gábor, *Az elbeszélőciklus poétikája*, *Literatura*, 2003/3, 185-198.

⁴⁸⁵ Lásd erről az 1.4.4. és 1.4.6. alfejezetben írtakat.

⁴⁸⁶ KICZENKO, *Az anekdotikustól a jelképesig, i. m.*, 476-481.

⁴⁸⁷ *Uo.*, 493.

Ha azonban a fenti, feltétlenül igaz állításokat a Petelei-életmű összes azonos című novellájára alkalmaznám, kudarcot vallanék.⁴⁸⁸ Az *Alkonyati képek* ciklus fenti elemzése pedig nemcsak válaszokat ad, de új kérdéseket is felvet. Kiczenko Judit meggyőző bizonyítása alapján ugyanis hajlamos lennék rá, hogy a szerzői kötetek ciklusaival szemben előnyben részesítsem a folyóiratközléskor alkalmazott ciklusokat. Ez azonban nem tehető meg minden egyes esetben. Elég csak arra gondolni, hány különböző *Apró képek* ciklusa született Peteleinek, egymástól sokszor indokolatlanul elválasztva, újrakezdett számozással: ahogy az 1.5.4. alfejezetben bemutatam, ez a fajta sajtóban történő ciklusalkotás inkább csak annyit bizonyít, hogy Petelei (vagy aktuális szerkesztője) „apró képekben” gondolkodott. Való igaz, hogy az *Alkonyati képek*nek már a cikluscíme is hordoz egyfajta szuggesztív hangulati többletet, de a *Jetti* kötet hangulati hatásainak vizsgálatakor azt is érdemes lenne figyelembe venni, hogy a könyvben szerepel egy *Alkonyat* című (1890-es, eredetileg *A Zúdor-família* címmel megjelent) novella. Feltehető a kérdés, vajon a hangulat terjeszkedett ki egy kötetre egy ciklusból, vagy már a ciklus közlése is része volt annak az akár nyolcéves (1886-93) alkotói folyamatnak, amikor Petelei kifejezetten „alkonyi” témájú elbeszéléseket írt, majd válogatott össze egy kötetbe.⁴⁸⁹

A fenti összehasonlítások és elemzések tanulságai ennek ellenére bizvást felhasználhatók Petelei első és utolsó kötetének egybevetésekkor is. Magam hasznosíthatónak érzem a Petelei-életmű szerzői köteteivel kapcsolatban Hajdu Péternek azt a gondolatát, hogy – bármennyire is leegyszerűsítő lehet bizonyos esetekben – praktikus szemszög egy-egy szerzőnél elfogadni az „egy könyv egy ciklus” felfogást.⁴⁹⁰ Ez ugyanis egybecsengene azzal a véleményemmel, hogy Petelei első köteté, amely mottót hordoz és címét a mottóból veszi, nem egy olyan novellagyűjtemény, amelyben nincsenek ciklusok, hanem éppen hogy önmaga egyetlen ciklus. Ez természetesen nem zárja ki a lapozgatva olvasás vagy a szemelvényes olvasás stratégiáit, amellyel egy új sorrendiség hozható létre.⁴⁹¹ Attól azonban, hogy egy-egy Petelei-féle szerzői kötet sorrendiséget változtathat(ott) a befogadása során, még nem következik, hogy nem rendelkezik (rendelkezett) sorrendiséggel. Petelei munkamódszerét feltárva egyértelmű, hogy amikor korábban megjelent szövegeit kötetbe rendezte, egyúttal át is formálta valamennyit: elég csak arra gondolni, amikor – pusztán új kontextusából eredően is – tárcából novellát hozott létre. Így esetében egyértelmű, hogy nem szerkesztett, és egymás mellé helyezett, hanem újraírt,

⁴⁸⁸ Pl. a két *Bimbófadás* című novella esetében semmiképpen sem lehet szó egyetlen téma variált, sűrített újraírásáról.

⁴⁸⁹ Megjegyzendő, hogy ahogy arról már szó volt, a *Jetti* Petelei legvegyesebb összeállítású köteté: csak ebben fordul elő, hogy második, harmadik, negyedik, ötödik, sőt, hatodik közlésű elbeszélések is felvételt nyernek a szigorúan válogatott anyagba. Lásd a melléklet 4.3. táblázatát.

⁴⁹⁰ HAJDU, *i. m.*, 168-172.

⁴⁹¹ *Uo.*, 173.

így szabályos, szekvenciális makro-ciklust létrehozva.⁴⁹² Éppen ezért lenne izgalmas és új szemléletű az a hozzáállás, amely Petelei szerzői köteteit változatlan formában mutathatná be az olvasóknak: nem pedig válogatva belőlük. A válogatás ugyanis például a *Keresztek* kötet esetében végletesen elválasztotta egymástól az együtt esetleg más kombinációban, más fő jelentésmező felől értelmezhetően vizsgálható, befogadható elbeszéléseket.⁴⁹³

Kissé eltérő a helyzet *Az élet* című kötettel, amelyet – benyomásom szerint – a szakirodalom rendhagyó, nem Petelei összeállította, vagy nem a szerzői kötetek logikája alapján létrehozott kötetként kezel.⁴⁹⁴ Magam viszont korábban igyekeztem bizonyítani, hogy a kétkötetes, utolsó novellaválogatás is hasonlóképpen született, mint a korábbiak. A szokásos módon még egy olyan ciklust is tartalmaz, amelynek a darabjai folyóiratban más ciklusban, címen, illetve sorrendben láttak napvilágot.⁴⁹⁵ Természetesen a korábban a *Keresztek*ről írtak felvetik azt a kérdést, ha állításom szerint a ciklust nem tartalmazó kötetek (*Keresztek*, *Felhők*, *Vidéki emberek*) önmagukban kezelhetők és kezelendők ciklusként, mi a helyzet a belül ciklust tartalmazó gyűjteményekkel, amilyen *Az élet I.* Ez a probléma azonban felmerülhet *Az én utczám* és a *Jetti* esetében is, s ez megadja a választ is. A korábbi kötet már főcímében is egy korábban, folyóiratközlésben már jól csengővé tett cikluscímre utal. Így véleményem szerint, függetlenül attól, hogy benne található egy kisciklus, nyugodtan olvastatja magát nagyciklusként. A *Jetti*ben pedig (amely *Az „én utczám”-ból* címmel szintén tartalmaz egy négynovellás kisciklust) épp Kiczenko Judit nyomán lehet esetleg meghatározni egy szintén négynovellás másik micro-ciklust: a három kötetbe került *Alkonyati képeket* és magát az *Alkonyatot*. Így egy változatosan értelmezhető kötet szerkezetet kapunk, benne egy kötet-címadó novellával és talán két ciklussal. Így azt gondolom, nagy lehetőségek rejtőzhetnek a szerzői kötetek ciklusokként való elemzésében, értelmezésében, beleértve *Az élet* két kötetének egyetlen (kisciklust is tartalmazó) korpuszként és ciklusként való kezelését. Úgy vélem, ezzel még semmiképpen sem sérülne az elbeszélésciklus felső határának definíciója:⁴⁹⁶ legalább is olyan kötet szerkesztő esetében, mint a rendkívül tudatos Petelei.

⁴⁹² A novellaciklusokról lásd: Mathis DUYCK, *The Short Story Cycle in Western Literature: Modernity, Continuity and Generic Implications*, Interférences littéraires/Littéraire interferences, 2014. február 12., 75-86, <http://interferenceslitteraires.be/sites/drupal.arts.kuleuven.be.interferences/files/illi12mathijsduyck.pdf> (ul. 2018.02.06.)

⁴⁹³ A *Keresztek* tíz novellája közül 4 például megjelenése óta nem jutott újra az olvasók kezébe, vagyis egyfajta tetszhalott szövegnek tekinthető. *Az Árva Lotti* azonban kilenc posztumusz közlésével, s a közoktatásba való bekerülésével messze a kötet legnagyobb karriert befutott darabja, a Petelei-kánon stabil része. (Lásd a 3.1. melléklet adatait.) Vajon nem volna-e érdekes az oly közkedvelt *Árva Lottit* egy ciklus kezdődarabjaként is értelmezni? Az elemzés lehetőségeiről: KICZENKO, *Az anekdotikustól a jelképesig*, i. m., 477.

⁴⁹⁴ Még Kiczenko Judit is a „ciklusformálás szempontjából rendhagyó, nem értelmezhető” kötetnek nevezi. *Uo.*, 477.

⁴⁹⁵ Lásd erről az 1.5.2. és az 1.5.5. alfejezeteket.

⁴⁹⁶ BEZECZKY, i. m., 198.

Ez azonban nem változtat azon, hogy Petelei életművében nemcsak a ciklusoknak, de természetesen az egyes novelláknak is alapvető tematikus meghatározó ereje lehet. Zárásképpen éppen ezért szeretném bemutatni a *Keresztek* és *Az élet* egy-egy, azonos című, sőt sokban azonos cselekményű elbeszélését, a két *A nagyapót*, amelyek afféle variációk egy témára. Összehasonlításukkal tehát akár olyasmit is érzékelhetünk, amit Bevezeky Gábor látens ciklusnak nevez:⁴⁹⁷ hasonlót ahhoz, amilyenek Kiczenko Judit tanulmányában a két *A vén nemes* mutatkozott. Van azonban egy fontos különbség: hogy itt az azonos cím két Petelei által kötetbe választott novellát kapcsol egybe.

A korábbi történet először 1879-ben jelent meg a *Vasárnapi Újságban*, *Nagyapó* címen.⁴⁹⁸ Később Petelei megtoldotta címét egy névelővel, s a tíznovellás *Keresztek* negyedik elbeszéléseként illesztette kötetbe. A kritikai kiadásban hét oldalt tesz ki.⁴⁹⁹ A későbbi írás első változata mintegy tíz évvel később keletkezett. Az 1898-ban a *Pesti Naplóban* megjelenő változat még *Az új idő* címet viselte. Később közölte a *Vasárnapi Újság* 1900-ban, ekkor már *A nagyapó* címen. Közben azonban Petelei írt egy másik elbeszélést is, az 1889-ben a *Kolozsvárban* közölt *A bácsit. Az élet* kötetbe bekerülő, végleges változatnak tekinthető *A nagyapót* a fenti írásainak az összeolvasztásával írta meg: az alap a folyóiratbeli *A nagyapó* szövege, ám *A bácsi* számos eleme is átkerült a műbe a szerkesztés során. Ez a novella a kritikai kiadásban hatoldalal, s az első kötet legelső darabja: ezzel kezdődik Petelei utolsó könyve.⁵⁰⁰

A korábbi novella családi történet. Főhősét, a nagyapát, vagyis Niczi bácsit fiúunokája keresi meg levélben. Ő a nagyapó a szülői házból egykor kitiltott fiának gyermeke, aki most szeretné feloldani az apai átkot, s szívesen hazatérne nagyapjához. A nagyapó magányosan és szinte szeretetlenül tengeti életét: lányunokáján, a naiv (talán értelmi fogyatékos?) Esztikén kívül mindenkije meghalt. Barátaival, Bogos szabóval és Jánosi urammal már alig van miről beszélgetnie: leginkább csak a halálra készül. Épp ezért megengedi Károlynak a hazatérést, s alig várja, hogy élete egy utolsót változzon. Sosem ölelheti azonban meg a fiút. Épp abban a pillanatban hal meg, amikor Károly hazatér. A későbbi novellában – amely szintén családi történet – sok cselekménybeli hasonlóságot találni. A főhős itt is a nagyapó, Márton bácsi, s szintén egy fiúunoka hazatéréséről van szó. Márton bácsi azonban nem özvegy: békés öregségben él szeretett feleségével, Cica nénivel. Múltja ugyanúgy sok tragédiát hordoz, mint Niczi bácsié. Négy gyermekét veszítette el: egyik fia 1849-ben halt meg (így kap a szöveg egy leheletnyi hazafias hangot), másik fiát a himlő vitte el, egyik lánya a torokgyíknak esett áldozatul, másik lánya

⁴⁹⁷ *Uo.*, 198.

⁴⁹⁸ Adatok: TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 583-584, 630.

⁴⁹⁹ PETELEI István, *A nagyapó* = PIÖN I-II, 31-37.

⁵⁰⁰ PETELEI István, *A nagyapó* = PIÖN I-II, 443-448.

pedig megszökött egy osztrákt őrmesterrel. Hazaérkező unokája épp ennek a negyedik, méltatlan gyermekének a fia, Dagobert, akit azonban az idős házaspár szeretettel invitál meg házába. A hazaérkező fiú azonban csalódást okoz: önző, műveletlen, felelőtlen és tapintatlan, érzéketlenül viselkedik, ostobaságokat beszél, s „szocialistának”, felhő-kakukkvárakat építőnek bizonyul. Miután megfogalmazza életfilozófiáját – „*ott a hazám, ahol jól megy a dolgom*” – Márton bácsi végképp kiábrándul belőle, s kitiltja a házából, amelyben ezután ismét magára marad Cica nénivel: immár végleg.

Bár mindkét elbeszélés generációk összeütközésének története sok azonos elemmel (a házból való kitiltástól a hazatérő fiúunokán át a tragikus családtörténetekig), jelentős eltérés mutatkozik a két cselekmény végkicsengése között. Mindkét nagyapó bánja a múltat, bánja, hogy gyermekét elküldte a háztól. Ám míg az első esetben nem tudjuk, mi lehetett ennek az oka, így feltételezhetjük, hogy Niczi bácsi esetleg indokolatlanul gerjedt haragra és bánt kegyetlenül a fiával, a második esetben egyértelmű, hogy Márton bácsi okkal csalódott a leányában. (A „rossz” gyermek, a leány története, az osztrák őrmesterrel való becstelen elszökés tökéletes pandant-ja a másik gyerek, a „jó” fiú történetének, aki a szabadságharcban életét adta a hazájáért.)

Mindkét nagyapó jóvá akarja tenni indokolt vagy indokolatlan döntését, így hazahívja, hazavárja unokáját. Niczi bácsi már nem érheti meg a megbocsátás pillanatát: ám egész viselkedésével megbocsát. Márton bácsi viszont megbocsátásra törekszik, ám teljes testi és lelki egészségben kell szembesülnie vele: a megbocsátás nem létezik, vagy legalább is nem érdemes megbocsátani. Így Niczi bácsi halálának meséje megkönnyebbülést és kiegyenlítést hoz, a családgyógyítás tulajdonképpen sikerül benne, még ha csak az élet utolsó pillanatában is, Márton bácsinak viszont lánya után az unokájában is csalódnia kell, s ez talán keserűbb tragédia, mint bármelyik korábbi volt. Ez a második, feloldatlan történet ezért nem ünnepélyes és felemelő befejezésű, mint előde. Furcsa módon arról *A nagyapóról*, amely egy idős ember halálának története, úgy érezhetjük, jó véget ér. Az a novella viszont, amelyben a főszereplőknek tulajdonképpen semmi baja nem történik, s az unoka látogatásának közzjátéka után élhetik tovább az életüket ugyanúgy, mint korábban, mélyen tragikus. Az idős ember csalódásának története végzetesebb és sötétebb, mint egy másik haláláé. Hiba lenne azonban mindezt Petelei erősödő depressziójával, sötétedő világlátásával magyarázni. Inkább írásainak fokozott sűrítésében, a nagyobb témák többértelmű feldolgozásában kell a magyarázatot keresni.

Mindkét írásban feltárul egy idős ember gondolkodásmódja. Niczi bácsi története azonban inkább hangulatokkal telt – s szinte démonian békés módon teremti újjá egy haldokló tudatállapotát monológfoszlányok, egy levélrészlet, régi szövegek, egy gyerekdal és egy ima

felmerülésével az elme és személyiség határán. Márton bácsi cselekményesebbnek tűnő, párbeszédekkel halmozott története, amely megszólítja, s állásfoglalásra kényszeríti olvasóját, bonyolultabb problémákat dolgoz fel. Erkölcsi kérdések éppúgy felmerülnek benne, mint a kérdés, megváltoztatható-e a múlt a jelen cselekedeteivel. Mind a két írást anekdotikus ábrázolásmód jellemzi, s a két öregúr típusrajza kiváló. Ám igazán a második írás adja pompás rajzát egy magyar nemesnek, amolyan Gyulai Pál-féle értelemben. Első közelítésben társadalmi-nemzeti kérdések jelennek meg a második *A nagyapó*-ban: a „német” Dagobert és a „magyar” Márton bácsi összecsapása azonban sokkal általánosabb érvényű. Két generáció, két életstílus és két elvárás találkozik össze és válik szét kibékíthetetlenül a történetben.

Az első novella erénye az álomszerű, képekből és emlékfoszlányokból összerakott érzékletes narráció. A második azonban – megőrizve ezt a jellegzetességet – az egyszerű, szomorú, mégis békés cselekményt drámai, felkavaró történetre cseréli. Köszönhetően a költőiségnek, drámaiságnak, a lezáratlanságnak, az első téma újabb változatát olvasva tapasztalhatjuk, Petelei mennyivel érettebb elbeszélő volt már *Az élet* megjelenése idején, ám azt is, az első perctől kezdve milyen tudatosan építette ki írói világát. Utolsó könyvében mesterfokon kezeli azokat az eszközöket, amelyeket már első kötetében is használt. Ugyanolyan és mégis más: ezért válhatott belőle – a kortársak számára szinte észrevétlenül – korának egyik legjobb elbeszélője.

2.1.2. A Petelei-címek – Címadási jellegzetességek a szerzői kötetekben

Úgy vélem, a szerzői kötetek szerkesztésmódjának megértésben segíthet Petelei kötetbeli címadásainak vizsgálata is. Ez kezdetben pusztán statisztikai tárgyú érdekességnek tűnt számomra. A kötetben történő megjelenéskor adott Petelei-novellacímek tanulmányozása során azonban meglepő tendenciákra lehetett bizonyítékot találni. Nyilvánvaló, hogy ezek a költői ihletnek és a szerző tudatos és tudatalatti, egyedi döntéseinek köszönhetően születnek. Ám áttekintésükkel végül olyan kép rajzolódik ki, amely szemlélteti az írói út sokféleségét, összetettségét.

Megállapításaim megfogalmazásához a szerző életében megjelent, általa sajtó alárendezett, illetve megjelenéskor figyelemmel kísért hét kötetének anyagát, nyolcvanhat novellát használtam fel. Kimaradt viszont *A fülemile* című mű, mivel függetlenül attól, hogy magam elbeszélésnek tartom, a szakirodalomban megjelenik regényként való meghatározása, továbbá egyedüli műként alkotott egy kötetet. Nem szerepel a posztumusz kiadott kötet(ek) anyaga sem, mivel ezeknél a novelláknál nem tudható, történt volna-e még változtatás a novellacímek terén, amennyiben Petelei rendezi őket sajtó alá.

Önálló címnek tekintetem az egyes kötetekben megkülönböztetve szereplő, a tartalomjegyzékben és a könyvben tipográfiailag is elkülönülő három ciklus egyes darabjainak címeit is, ezzel szemben a három cikluscímet nem. Ennek oka az, hogy Petelei ciklusokba rendezett írásai, amelyek *Az én utczámban*, a *Jetti*ben és *Az élet I.* kötetében jelentek meg, többször főcímet cserélhettek, cseréltek. *Az én utczám* kötetben végül *Szomszédaim* főcímet nyert novellák közül folyóiratban néhány *Hozzá* címen jelent meg.⁵⁰¹ A *Jetti* egyes darabjainak *Alkonyati képek* volt az eredeti sorozatcíme a folyóiratbeli megjelenéskor,⁵⁰² ám a könyvben szereplő egyetlen ciklus (amely nem is ugyanazokat a novellákat tartalmazza) *Az „én utczámból”* nevet kapta, amely tudatos, olvasóhívogató visszautalás Petelei második kötetének címére. *Az élet I. Apró képek* ciklusának novellái közül több folyóiratban is e címet viselte, mások azonban *Apró képek a havasból (Versek prózában)* nevet nyertek.⁵⁰³ Az *Apró képek* között pedig több olyan is volt, amely a kötet ilyen című ciklusában már nem nyert elhelyezést. Különösen érdekes, hogy a könyvbeli *Apró képek* két darabja, a *Csifó fráter és a lova* és a *Honvágy* eredetileg összefüggött, *Katonák I. és II.* főcímen, egymásra reflektáló elbeszéléscímmel egy szövegegyeséget alkotott⁵⁰⁴ (egyes eredeti címeikre még visszatérek alább). *Az élet I.*-be azonban a két novella már egymástól távol, az *Apró képek* első és negyedik darabjaként került be, ezzel új kontextust nyerve. A fentiek miatt tehát e könyvbeli cikluscímek nem szerepelnek az alábbi összesítésekben, mivel keveset árulnának el a Peteleire jellemző novella-címadási szokásokról.

Az 5.1. táblázat tartalmazza a nyolcvanhat novellacímet címtípusok, a cím szerkezeti sajátosságai szerinti csoportosításban. Ennek alapján jól látható, hogy tizenegy különböző, jellegzetes címszerkezetet sikerült megkülönböztetni.

A legtöbb elbeszélésének a címformája jelzős főnév névelővel (26%). (*Az én szomszédom*, *A Majom Anti karácsonya*, *A rácz Boglánról*, *Az Eliz nevenapja*, *A tarvásári bucsu*, *Egy asszony története*, *Az utolsó levél* stb.). Ez az egyszerű címalak egyenletesen jellemzi az életmű valamennyi kötetét. Használata nem nevezhető különösen egyedinek, az viszont igen, hogy milyen nagy számban fordul elő. Alkalmazásának mértéke a pálya vége felé nőtt: a hét kötet elbeszéléseinek rendre 30, 16, 33, 9, 33, 16 és 55%-a kapott ilyen típusú címet. A jelzős szerkezetek közül a gyakoribb természetesen a minőségjelzős-kijelölő jelzős (14), de a címek egyharmada (7) birtokos szerkezet, ami kiemelkedően magas szám. Ez a tiszta szerkezetű címtípus épp azért áll néha három helyett négy szóból, mert időnként a birtokló személy neve kéttagú

⁵⁰¹ TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 603-604.

⁵⁰² *Uo.*, 613.

⁵⁰³ *Uo.*, 634-635.

⁵⁰⁴ *Uo.*, 634-35.

(vezetéknévvel vagy ragadványnévvel, amilyen a *Nagy Lidi* és a *Majom Anti*). A használt melléknevek általában végtelenül egyszerűek (*rác, vén, öreg, fehér* – amely kétszer szerepel –, *kis, tudatlan, irgalmas, utolsó, bibliás*), hangulati értékük csak a jelzett szóval együtt támad, amilyen *Az öreg legény* ironikus, vagy *A fehér galamb* idilli képzeteket, előfeltevést előidéző hatása, amelyet aztán több esetben az utána olvasható történet ellenpontos. Különlegesség *A dudarfalvi pap* és *A tarvásári bucsu* címadása, mivel bennük jellegzetesen, bár sajátosan erdélyinek nem nevezhető, a valóságban pedig nem létező földrajzi nevek jelennek meg (bár nincs különösebb szerepük a novellákban), továbbá *A könyörülő asszony* ritka melléknévi igenévhasználata, illetve *A porkorum inspektor* tudóskodó, ironikus, játékos fél-latinsága.⁵⁰⁵

Majdnem ugyanennyiszor fordul elő a névelős főnév címként. E címforma még egyszerűbb, nem Peteleire jellemző azonban egyedül, érthető okokból más kortárs íróknál is gyakori. (*A nagyapó, A nagyasszony, A becsület, A fal, Az óra, A csomók, A székek* stb.) Ezek között akad összetett szó (öt) és egyszerű is, három cím pedig megismétlődik: a *Keresztek* és *Az élet I.* is tartalmaz *A nagyapó* címmel elbeszélést, van egy-egy *Az óra* a *Felhőkben* és *Az élet I.*-ben is, s két *Az édes anya* című novella létezik, a korábbi a *Vidéki emberekben*, az újabb szintén *Az élet I.*-ben jelent meg. Megfigyelhető, hogy Petelei az életében megjelent utolsó (két) kötetben többször választott olyan címet elbeszélésének, amely már a „hivatalos”, kötetben megjelent életműben is szerepelt korábban (nem is számítva vegyes tárcáit, cikkeit, jegyzeteit). Az azonos című elbeszélések legfeljebb csak tematikailag mutatnak távoli rokonságot (mint *A nagyapó*), vagy abban sem. *Az élet I.*-be való bekerülés előtt a három említett novella közül *A nagyapó* és *Az édes anya* más címet viselt (előbbi *Az új idő*, utóbbi a *Jánoska várja az apját* címen látott napvilágot folyóiratban⁵⁰⁶), ezeket tehát Petelei változtathatta meg, mégpedig úgy, hogy láthatóan nem foglalkoztatta, hogy ezzel különböző novellák azonos címen kerülnek kötetbe az életműben. Talán ez is afelé mutat, hogy pályája második felétől ez a címformula jött legkönnyebben a tollára. A kötetekben szereplő novellák számához viszonyítva a százalékos arányok rendre a következők: 10, 0, 11, 64, 17, 32, 23%.⁵⁰⁷

Az egyik ilyen típusú, emlékezetes címadás *A csomóké*. Míg egyébként Petelei közismert közszavakat használ az ilyen típusú címeiben (és egy közhasználatú, magyaros idegen szót, *A gyehennát*), a *csomó* szó itt egészen mást jelent, mint amire akár a Petelei-korabeli, akár a mai olvasó gondolna. A főszereplő, Perlhut „*feje bubján vénségére két kemény csomó támad*”.

⁵⁰⁵ A fenti arányokat szemlélteti az 5.2. melléklet.

⁵⁰⁶ TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 632, 635.

⁵⁰⁷ A fenti arányokat szemlélteti az 5.3. melléklet.

A rövid, (esztétikai minőségét és témáját tekintve is) bájos elbeszélés a makacsul maradó csomók („*ropogós két bog, mint két kemény dió*”⁵⁰⁸) orvoslásának elbeszélése, amely végül szerelmi történetbe fut be, ahol a – csomóit végül megőrző – öregúr a neki feleségül kijelölt gyereklányt inkább hozzásegíti, hogy szerelmi házasságot köthessen választottjával. A novella első, folyóiratbeli címe a *Sümölcs a bal arczon...*⁵⁰⁹ volt, amely azonban előre elmondja a történet csattanóját: tudniillik Perlhut arra hivatkozva indokolja meg elutasítását a szépséges Rózsika erőszakos anyja előtt, hogy a lány a bal arcán lévő szemölcs – itt értsd: anyajegy – miatt idősebb korában megcsúnyulna, neki pedig nem kell csúnya feleség. Nem csoda tehát, hogy a második folyóiratkiadásakor már *A bogok* címen került nyomdába az elbeszélés.⁵¹⁰ Ezt váltotta fel végül *A csomók*, bár a történet szövege – ahogy látható volt – továbbra is azonos értelemben és felváltva használja Perlhut testi hibájára a *csomó* és a *bog* kifejezést.

Összefoglalva elmondható, hogy a nyolcvanhat novella címének mintegy fele (negyvenkettő) a fenti két címadási típusba tartozik, egyszerű, rövid és sűrített címet kapott. Az író egy-egy fogalommal vezeti be és fémjelzi történeteit, kortársaitól eltérve ritkán kísérletezik bonyolult, magyarázó vagy anekdotázó címadással.

A további két jelentős címadási csoport címei is rövidek, egyszerűek, és hasonló felépítésűek: főnév névelő nélkül és jelzős főnév névelő nélkül alkotja őket. (*Emlékek, Alkonyat, Felhők, Ledőlt oszlopok, Esős alkony, Két fehérszép, Őszi éjszaka* stb.) E négy csoport címei együtt az elbeszélések majdnem háromnegyedét (71%-át) lefedik. A *Felhők*-ből kötet cím is lett, amelynek érdekes a története. Bisztray Gyula adata szerint⁵¹¹ Petelei először az *Alkonyat* címet akarta adni e kötetének – úgy, hogy benne nem is lett volna ilyen című elbeszélés, az író előző könyvében, a *Jetti*-ben viszont már megjelent egy *Alkonyat* című novella. Végül eltekintett e címtől és inkább az új könyv egyik elbeszélést tette címadóvá, így lett *Felhők* a kötet is, amely így a *Jetti* után a második olyan Petelei-novelláskötet, amelynek a címe azonos egy benne szereplő novelláéval. (Több ilyen egyébként nem született.) Mindenképp érdekes tehát, hogy a négy címduplázás mellett majdnem kötet cím-duplázás is előfordult az életműben. Ez is mutatja, hogy Petelei címadásai nem függtek korábbi elbeszélései címválasztásától. Az egyszerűsége törekvés, a rövidek, amely talányosságot és poétikusságot kölcsönöz a címeknek sokkal fontosabb lehetett számára, mint hogy elkerülje az ismétlődéseket.

⁵⁰⁸ PIÖN I-II, 344.

⁵⁰⁹ TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 621.

⁵¹⁰ *Uo.*

⁵¹¹ BISZTRAY, *Jegyzetek a levelekhez, i., m.*, 300.

Fontos, hogy míg – ahogy már látható volt – a névelővel bevezetett hasonló címekben többnyire általánosan használt melléknevek szerepelnek, amelyeknek nincs külön, erős hangulati értékük, a névelő nélküli jelzős főnévből álló címek között kétszer megjelenik a mindig évszakszimbolikát sugalló, elmúláshangulatot sugárzó *őszi*, egyszer pedig a hasonlóan szugesztív *esős* melléknév. A *ledőlt* és a *rossz* szavak is egyértelműen negatív érzéseket idéznek fel, ahogy a *baj* szó is a birtokos szerkezetben. Érdekes ez, mert – ha erről lehetetlen is statisztikát készíteni – bizonyos, hogy ez a kilenc elbeszélés nem borúsabb, mint az író egyéb, más címadási jellegzetességű művei. Csak a címek lettek rejtélyes, de tényközlő (ha néhol nem érdektelen) helyett borongósan költőiek és rövidségük ellenére erősebben metaforikusak.

Petelei természetesen más címtípusokkal is kísérletezett. Egyetlen személynév használata címként csak pályája elején jellemző írásaira. (*Árva Lotti*) Elvétve fordul elő nála, hogy a személynév értelmezővel együtt szerepel címként. (*Mayer, a zsidó suszter*) Ritka az egyszerű, de nem főnévi cím. (*Elítélve*) A teljes mondatot kerüli, az életműben alig jellemző az ilyen címadás. (Mindössze négy ilyen létezik, köztük a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket.*) A *Klára* című elbeszélés például az első folyóirat-megjelenésnél még a *Mit tett Klára* címet kapta,⁵¹² kötetbe kerülve azonban a cím egyszerűsödött. Egyszer sem adott kötetbe került elbeszélésének címmül valódi idegen szót vagy kifejezést, közmondást, szállóigét. Címeiben nincs kéttagúnál hosszabb felsorolás, a kapcsolatos mellérendelést tartalmazókban egyhangúan csak az *és* kötőszó szerepel. Egyetlen végleges címe sem tartalmaz alárendelő mondat szerkezetet. A Petelei-címek végén egyszer sem szerepel mondatzáró írásjel. Ugyanígy kevés a mellérendelés (személynév és köznévi kapcsolata *és* kötőszóval) és a határozós szerkezet főnévi alaptaggal. (*Lobbanás az alkonyatban, Görög Trátyi és az apja*) Egyszer alkalmaz címként rövidítést, ez a cím, amely a *Vidéki emberek* egy novellája fejlécén szerepel, bosszantóan egyszerű és persze hihetetlenül rejtélyes. Az *Ö. T. O.* vagyis *önkéntes tűzoltó* rövidítés feloldása egyszer sem hangzik el a novella folyamán, csak azt tudjuk meg, hogy a városi nagy tűz után a fontoskodó, s magát büszkeségével majdnem romlásba döntő főszereplő, Pánczél szép egyenruhát kap, csinos, birtokos baltával, s „*a lakására kiszegezett egy táblát ily felirattal: Ö. T. O. szakaszvezető.*”⁵¹³ Az eddig leírtakból is következik, hogy Petelei címadása erősen névszói. Kerüli az igei alaptagú szerkezeteket, az állítmánnyal rendelkező mondatokat, mindent, ami megnevezés helyett cselekvésre, tette utal.

⁵¹² TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 595, 603.

⁵¹³ PIÖN I-II, 391. Tapasztalatom szerint egyébként a mai olvasók nem jönnek rá, mit jelent a rövidítés, még a novella befejezése után sem. Talán azért, mert a *tűzoltó* szóösszetétel számukra már erősen egy szó.

Megvizsgálva a különböző címadási jellegzetességeket a kötetek egymásutániségében, látható, hogy a pálya elejének kísérletezései után kötetről kötetre egyre inkább a négy legfontosabb címtípus lett meghatározó az életműben. Ez a folyamat *Az élet II.*-ben érte el tetőpontját. *Az élet I.* viszont köztes zárványként új próbálkozásokat is mutat, benne Petelei szinte mindegyik bemutatott címalakfajtát használja, bizonyítva, hogy pályája végén is szívesen kísérletezett. A fent bemutatott címadási jellegzetességeket a melléklet 5.4. és 5.5. táblázata foglalja össze. Mindezek alapján elmondható, hogy a Petelei-féle címek mindig nagyon rövidek. A legtöbb a háromszavas címekből van (33%). Több mint felük egy- és kétszavas (53%). A leghosszabb Petelei-cím is csak öt szóból áll. Elmondható tehát, hogy ezek a címek hangsúlyozottan egyszerűek, „jelentéktelenek”, köznapiak, illően a novellák tematikájához. Ez a tendencia markánsan eltér Petelei legtöbb kortársának gyakorlatától, akik különböző megfontolásból más típusú címekben gondolkodnak.

A Petelei-novellák címadásában ismétlődések is vannak. Mint már kiderült, három esetben egy-egy kötetbe került elbeszélésnek azonos, egy esetben pedig kettőnek majdnem azonos a címe.⁵¹⁴ A címválasztásban megnyilvánuló ismétlődések, következetlenségek afelé mutatnak, hogy Petelei pályája végén sem fogalmazott meg tételelesen összefoglalható címválasztási elveket. A kötet végleges összeszerkesztésekor sem adott olyan címeket a novelláknak, amelyek egymásra reflektálnának vagy a tartalomjegyzékre tekintve rendszert, játékot alkotnának. Ez azért meglepő, mert nyolcvanhat novellájából kötetbe kerülve huszonöt új címet kapott (29%). Ezek az 5.6. mellékletben tanulmányozhatók összegyűjtve. E címváltoztatások általában a címek egyszerűsödését, rövidülését, kevésbé didaktikussá, egyedibbé, többértelművé válását jelentették, viszont épp ezek is okozták, hogy azonos cíművé váltak különböző novellák.

Egyes címváltozásoknál azonos vagy majdnem azonos szerkezetű a régi és az új cím: például *A könnyörülő asszony* korábban *Asszonyi irgalom*⁵¹⁵ címen jelent meg folyóiratban. A címrövidítések nagy része azt eredményezte, hogy az új cím kevésbé kommentálóvá, kevésbé didaktikussá vált, helyette inkább balladaián sűrített felütést biztosít a novelláknak (pl. *Bucusu a régi háztól* helyett *Bucusu*⁵¹⁶). Ugyanígy megtisztult a magyarázó íztől a *Gyermek, a ki lop*, amikor Petelei a *Két gyermekről* változatra cserélte.⁵¹⁷ Nagy biztossággal kijelenthető, hogy „*A szigetvári vértanúk*” idézőjeles, kérdéseket ébresztő címalakja, amely az elbeszélés központi, szimbolikus tárgyára, egy festményre utal sokkal egyedibb, izgalmasabb címválasztás, mint az

⁵¹⁴ Van egy *Játék* című novella *Az élet II.*-ben, de a korábbi *Felhők* is tartalmaz egy *A játékot*.

⁵¹⁵ TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 621.

⁵¹⁶ *Uo.*, 614.

⁵¹⁷ *Uo.*, 604.

eredeti, kissé közhelyesen biedermeier *Szépattant buborék*. Hasonlónak tartom *A Rózsika bubája* címalak *A tolvajra* cserélését: többértelmű, izgalmasabb ízű az új változat, s nem tartalmazza a Petelei nyelvében köznyelvi szóként létező, de a kritikusok fülében édelgően gyermeknyelvinek ható *buba* szót.⁵¹⁸ Jó példa az *Elkésett* cím is, amely az eredeti variáns ismerete nélkül többértelmű, többsíkú olvasói elvárásokat képző szöveg, mint ha azzal az előismerettel fordulunk felé, hogy korábbi formájában *Mimi elkésett*⁵¹⁹ volt az alakja. A végleges forma (tulajdonképpen a novella elolvasása után is) nyitva hagyja a kérdést, kire vonatkozik a cím állítása, s azt vajon múlt idejű igeként (*ő* elkésett) vagy főnévi értelemben szereplő, önállósult befejezett melléknévi igenévként (*az* elkésett *ember, szereplő*) kell-e felfogni. Nagymértékű változás történt a viszonylag késői, *Az élet I.* kötetbe beválogatott *Mayer, a zsidó suszterrel*, amely eredetileg *A megváltás* címen⁵²⁰ jelent meg. Típusát tekintve Petelei egy sokkal gyakoribb címformát váltott fel egy általa egészen ritkán használttal. Az új cím azonban sokkal inkább vállalja a konfliktust az értelmezővel, mint az előző: például tartalmazza a *zsidó* szót mint jelzőt. A folyóiratbeli variáns inkább keresztény, netán vallásos tartalmat sejtetett, bár a novella értelmezése keserűen ironikus értelmezést ad *A megváltás* címnek. Az új változat viszont egyértelműen kijelöli a novella sarokpontját, megnevezve a főhőst, aki a kikeresztelkedés kényszere, a babonák kétségbeesése és a társadalmi értetlenség közepette kínlódik a történetben.

Ennél érdekesebbek azonban a visszatérő címek. A két *Az óra* esetében – hiába is akarnánk frappáns címetek kigondolni helyette – a novellák címadása olyan tökéletes, hogy nem lehet csodálni: mindkétszer eredeti, soha meg nem változtatott címről van szó. (Az elsőben kérők vetélkednek, s szimbolikus kérdés, kihez is állítja a saját óráját a kisasszony. A másodikban egy óra ellopása körül forognak a lélektanilag kidolgozott események.) Hiába emlékezhetett volna Petelei 1896-os első novellájára, úgy tűnhet, a második, 1898-as szövegnek is ez a legtalálhatóbb címe.

Érdekes az 1902. március 30-án a *Pesti Napló* reggeli számában *Katonák* címen napvilágot látó két összefüggő elbeszélés története, amelyről már volt szó. Az első alcíme *Akinek senkije sincsen*, a másodiké *Akinek van valakije*⁵²¹ volt. *Az élet I.* című kötetbe mindkét elbeszélés bekerült, de már *Csifó fráter és a lova* illetve *Honvágy* címen. A két szöveg nem alkotott többé egy egységet, mivel a könyvben az *Apró képek* ciklus első és negyedik elbeszélése lett

⁵¹⁸ Lásd erről például GYULAI Pál már hivatkozott levelét, egy másik elbeszéléssel kapcsolatban. *Petelei István irodalmi levelezése, i., m.*, 136. levél, 175.

⁵¹⁹ TÖRÖK, *Jegyzetek, i., m.*, 628.

⁵²⁰ *Uo.*, 635.

⁵²¹ *Uo.*, 634.

belőlük. A két novella közé beiktatott *A tavasz* és *Az uram* című írások későbből, 1902 decemberéből valók, s bár annak idején együtt jelentek meg a *Pesti Napló*ban, még egy harmadik szöveg, a *Mari kering* is hozzájuk tartozott (pontosabban közékük, mert középső szöveg volt köztük az első megjelenésekor),⁵²² amely azonban *Az élet* kötetbe nem került be. Látható tehát, hogy a két, katonákról szóló novella egykori kontextusa teljesen átalakult, kizárólagos kohéziója megszűnt, ehelyett amikor könyvformában is megjelentek, mindkettő új értelmezési mezőbe került, egy nagyobb ciklus részévé vált. A *Honvág* egyébként mindössze pillanatkép, míg a *Csifó fráter* már inkább nevezhető elbeszélésnek, így eredeti összetartozásukat inkább a megírás ideje, a tematikai hasonlóság vagy a folyóirat-szerkesztés terjedelmi elvei indokolhatták. Mégis különös, hogy a lapban még annyira összetartozó és hasonló, egymásra reflektáló címet viselő szövegek milyen messze kerülhettek egymástól, s mennyire más hangvételi és más szerkezetűek lettek új címváltozataik.

A csak folyóiratban napvilágot látott címvariánsokra is igaz, hogy szinte kivétel nélkül besorolhatók a korábban felállított címtípus-csoportok valamelyikébe. Kissé több a kísérletezés, több a mondat szerkezetből, teljes mondatból álló cím, de leginkább azok a tendenciák jellemzőek ezekre az első címváltozatokra is, mint ami a véglegesekre. Ezeket a jellemzőket az 5.7. melléklet foglalja össze.

Petelei címadásainak fő jellegzetessége a fentiek alapján tehát a sokat emlegetett egyszerűség, egyfésülés, letisztultság. A vonzó egyértelműség, rövideg, amely az értelmezés horizontján mégis rejtélyességgel és költőiséggel párosul, fontosabb volt számára, mint az ismétlődések elkerülése. Címeivel többnyire meghatározott, megfogalmazott, középpontba állított egy részletet, nem pedig értelmezett, elbeszélte vagy reflektált a címek után következő novella-szövegre.

Ahogy műveit, Petelei címadásait is gyakran érte bírálat. „(...) csak a címre volna megjegyzésem. A Felhők meglehetősen tartalmatlan cím, éppen úgy állhatik erre, mint sok más beszélyre. Nem tudna találni jobb címet? Ha nem tud, maradjunk a régi mellett.”⁵²³ – írja Gyulai Pál 1895-ben az írónak. Mentovich Gyula, költő, marosvásárhelyi aljegyző,⁵²⁴ Petelei „igaz barátja” (lásd levelei aláírása) és nagy kritikusa – számos egyéb helytelenítő megjegyzése mellett – szinte megsemmisítő bírálattal illette az általa olvasott novellák címeit is. 1886-os levelében így írt *Az én utcám* címeiről: „1. Őszi napsugár – helyesebb lett volna ezt a címet adni neki: »Egy gyáva, enervált fickó.« 2. Szeret. Nagyzoló cím; olyanformán hangzik, mint mikor

⁵²² TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 634.

⁵²³ Petelei István *irodalmi levelezése, i. m.*, 136. levél, 175.

⁵²⁴ BISZTRAY, *Jegyzetek a levelekhez, i. m.*, 295.

egy jelentékeny, nagy eseményt röviden, az egyszerűség rideg magasztosságával akarunk hatásossá tenni. (...) 3. Szomszédaim. Arrogáló cím, mintha másnak nem lennének szomszédai. (...) Klára, az anya. Ismét hatásvadászó cím. Miért nem: »Gyuri az atya«. (...) Végül 4. A kapu be van zárva – és be az ajtó az egész kötetnek. Hangzatos cím, üres tartalom.»⁵²⁵ Petelei címeinek bírálói tehát általában a kimódoltnak, tartalmatlannak érzett egyszerűséget, és a hangzatosnak, de üresnek tartott költőiséget kifogásolták a címek megválasztásában, s azt, hogy azok esetlegesnek tűnnek, más novellának is lehetne azonos címe. Vagyis – pontosan ráéreztek a Petelei-féle címadás jellegzetességeire, de azokat negatívan ítélték meg.

Petelei novellacímeinek jellegzetességei különös nézőpontot adnak a novellák vizsgálatához. Megmutatkozik bennük az a költőiség, drámai hajlam, irónia, anekdotikus íz és atmoszférateremtő,⁵²⁶ hangulatot, pillanatnyi benyomást teremtő impresszionista szerkesztés, ami magukat az elbeszéléseket, az írói életművet is jellemzi. Mutatják, mennyire szabadon, hirtelen, asszociációknak engedelmessé adta őket Petelei; azt az írói sajátosságot, amelyre Petelei jegyzetfüzeteinek vizsgálatakor⁵²⁷ is fény derült: ezekben is részleteket, leírásokat, hangulatokat rögzített „*az emlékezet működésbe hozása*” céljából, hogy aztán ezekből megszülessen a kész novella, akár egyetlen munkafolyamattal. A címadások tehát őrzik és felmutatják Petelei spontaneitására és precíz tervezésre egyszerre épülő írói műhelyének jellegzetességeit, azt a modern munkamódszert, amellyel tudatosan és ösztönösen, sikerült megújítania a magyar elbeszélés-irodalmat a századfordulón.

2.1.3. Petelei levelei – Levélforma és levelezés a szerzői kötetekben

Legalább ilyen érdekes azonban azt megvizsgálni, miképpen jelent meg egy egészen ősi szövegfajta, a levélforma a Petelei-életműben. A levél nem új műfaj a világirodalomban. Már az óegyiptomi novellák között is találni olyat, amely levél formájában íródott, az antikvitással pedig az irodalmi levél és a levélformájú irodalom elindult évezredes hódító útjára. A levélregény, leveleskönyv, levélnovella jellemző a magyar irodalomra is, elegendő Mikes Kelemen *Törökországi levelekjére*, Kármán József *Fanni hagyományaira*, Erdélyi János vagy Mikszáth Kálmán levélformájú cikkeire, karcolataira utalni (pl. *Levelek Ottiliához; A főúri szalonokról*). Az e fejezetben ismertetett vizsgálatom céljából annak a feltérképezését tűztem ki, milyen módon, hányszor jelenik meg levélszöveg Petelei elbeszéléseiben, s milyen szerepe van írói világában postának, levélnek. Feltételezésem az volt, hogy Petelei szívesen használta ezt a

⁵²⁵ Petelei István *irodalmi levelezése, i. m.*, 71. levél, 123-125.

⁵²⁶ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 14.

⁵²⁷ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m.*, 144.

formát, amely másfajta narrációs lehetőségeket rejt, másmilyen befogadói magatartást vált ki, mint a puszta egyes szám első személyben írt, vallomásos szöveg. Sokak szerint Petelei elbeszéléseiben legfontosabb a líraiság és a szubjektivitás,⁵²⁸ ezek érzékeltetésére egy-egy költői nyelvű levél kiválóan alkalmas. Maga Petelei is kiterjedt levelezést folytatott, s nem egy levele szinte önálló kis tárcaként, novellaként olvasható.⁵²⁹ S bár elbeszéléseinek egy része az erdélyi havasok, hegyek közé rejtett kis falvak világában játszódik, a kisváros írójának is tekinthető, élete jelentős részét pedig nagyvárosokban élte le, mint a főváros, vagy Kolozsvár, amelyik épp ebben a korszakban, a 19. század végén vált pezsgő életű, infrastrukturálisan és kulturálisan is modern várossá.⁵³⁰ Így szereplői egy részének életében alapvetően és mítoszoktól, furcsaságoktól mentesen jelenhet(ne) meg a levelezés, a levél és a modern posta szolgáltatásainak használata (távirat stb.). Várakozással ellentétben azonban a megvizsgált nyolcvanhét, szerzői kötetben megjelent novella közül csak kilencben jut komoly szerep a levélnek, postának, a szövegalkotás terén pedig a levélformának összesen csak kettőben.

A levelezés levélszöveg idézése nélkül két szövegben kap nagy jelentőséget. Az *édes anya* című elbeszélésben⁵³¹ a szívbeteg Jánoskának nem lehet elárulni, hogy meghalt az apja. Édesanyja szörnyű gyászban, szenvedve, de kitartóan hazudja neki, hogy apja felülvizsgálatra ment, s nemsokára hazajön. A hazugságépítmény része az is, hogy Jánoska levelet írhat az apjának, mire „*másnap reggel mindjárt levél is érkezett az apától*”.⁵³² Amikor a kis csizmadiafiú leleplezi Jánoska előtt az apa halálát, a kisfiú csakis anyját vádolja a félrevezetésért. A levél tehát itt nem valódi, csak a megtévesztés, a „kegyes” hazugság eszköze. Ez a szemlélet máshol is felbukkan Peteleinél.

Jóval korábban, az 1897-es *Felhők* kötetben jelent meg *A becsület* című novella, amely, mint Petelei novellái oly gyakran, halálesettel zárul.⁵³³ Mindkét főszereplő, az idősödő, feleségéért mindent odaadó, de benne csalódó férj és a fiatal, a szerelemben kétszeresen csalódott feleség is válaszüthöz érkezik az életében, s gondjaiknak, boldogtalanságuknak furcsa módon talán kettős öngyilkosság vet véget. A novella zárása balladás sűrítettségű és elhallgatásos. Miután a férj burkoltan felajánlja feleségének, hogy öngyilkosságot elkövetve kilép az életéből, Klári ezt feleli: „– *Megtiltom, hogy itt hagyjon. S azt hiszi, hogy én gyenge asszony meg fogom-e őrizni a becsületét. Hát ha nem félt engem, én félttem magamat. Hátha elveszítem a magamét*

⁵²⁸ SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 18., 20., BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 19-21, POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 106-107, 115-118.

⁵²⁹ BISZTRAY, *Petelei István írói leveleskönyve el, i. m.*, 30.

⁵³⁰ KOZMA Dezső, *Irodalom, művelődés – változó világban*, Napút, 2006/6 (*Kolozsvárunk*), 44.

⁵³¹ PETELEI István, *Az édes anya* = PIÖN I-II, 485-489.

⁵³² *Uo.*, 487.

⁵³³ PETELEI István, *A becsület* = PIÖN I-II, 321-329.

*és vele nevének becsületét. (...) De vigyen el magával. (...) Elvisz-e magával Torda Dávid?*⁵³⁴ Majd csillag és kihagyás után egyetlen mondat zárja a novellát: „*S másnap reggel rettenetes hírrel fekete szegélyes levéllel, Pókainéhoz, a katonás, jó öreg nénihez vágatott a szolga a havas úton.*”⁵³⁵ Az anya, aki közvetve lánya és idős veje balsorsát is okozta nagyravágyásával és önzésével, mindent elveszít a váratlan befejezésben, s a halálról a könnyörtelenül és részvétlenül megérkező fekete szegélyes levélből értesül. Ha egy-egy Petelei-elbeszélést szereplőhalál zár le, de a kóda miniatűr természeti képet foglal magába, s líraian költői, akkor a szövegbe megbocsátó, nosztalgikus, elégikus hangok, effektusok kerülnek. Ha viszont – mint *A becsület* esetében is – a zárókép, a záró szituáció egyetlen könnyörtelen, szikár mondat, nem történik meg az igazi katarzisz, a tragédia feloldódása. Helyette a novella vége lefojtott, érződik az események, történések jóvátehetetlensége. Hiába viszi szolga a levelet, a hír személytelen marad, hiszen kommentár nélkül, holt szavak formájában érkezik majd meg a címzetthez.

Az olvasónak talán már *A becsület* utolsó mondatáról (a gondolatritmusra épülő mondatstruktúráról) is eszébe juthat Arany János *Mátyás anyja* című balladája. Konkrétan erre játszik rá Petelei egy másik novellájának zárása. *A Levele érkezett a kisasszonynak az Apró képek* ciklus VI. tagjaként *Az élet* kötetben olvasható.⁵³⁶ A kis történet önmagában is olyan, mint egy ballada. A csendes, szelíd tanítókisasszony naponta eljár a szomszéd faluból a postahivatalba, hogy megkérdezze, van-e levele. Részvétellel kíséri, fogadja őt a táj, a falu, az egész világ, de mindig ugyanaz a válasz, nincs levél. Amikor a várva várt írás megérkezik, csak halált hoz. „*Egy cigány hozta be a sziklás útról a levelet. A sziklás vízmartba kapaszkodó galagonyabokor tövisein akadt fel. Finom a formája, piros a pecsétje, mint egy vércsepp. (...) A kisasszony aztán jött hozzánk. A víz felénk hozta, mert mi szerettük őt. A molnár fogta ki.*”⁵³⁷ Az allúzió egyértelmű, de míg Arany románcos balladája nem tragédiával zárul, s a piros pecsét a levélen reményt jósol, Petelei, kihasználva, hogy a piros a vér, a halál vagy az elárult nőiség színeként is megjelenhet, régi irodalmi toposz, éppen ellentétébe fordítja az intertextuális idézet jelentését. E novella szövegében már elhangzik két sor a levélből is, de inkább tartalma, mint stílusa fontos. Nem a szavak, inkább az eljárás jellemzi a gyáva, a felelősséget mindenképpen elkerülő, hiszen aznapi házasságáról egykori szerelmének csak rövid levélben hírt adó férfit, aki becsapja a bizakodó tanítónőt. A levélidézet visszafelé tekintve, sűrítetten értelmezi a történeteket, a hosszú, hangulatokkal teli kibontakozás, s a tragikus tetőpont, az öngyilkosság után csak belőle válnak egyértelművé az előzmények: miért, kiért is járt annyit a postahivatalba a kisasszony.

⁵³⁴ *Uo.*, 328-29.

⁵³⁵ *Uo.*, 329.

⁵³⁶ PETELEI István, *Levele érkezett a kisasszonynak* = PIÖNI I-II, 479-480.

⁵³⁷ *Uo.*, 480.

Jelképes, hogy a halálba menő kisasszony öntudatlanul is hátrahagyja a levelet a galagonya-bokron. Az magyarázatul szolgál tetteire, de fontosabb ennél, hogy a papírra írt szavak nem méltók arra, hogy elkísérjék a kisasszonyt a halálba, ahogy írójuk sem volt méltó a szerelmére. Mindkét utóbbi novellában közös, hogy a posta, a levél gyász hír hordozója, amely betör a Petelei-hősök életébe és könyörtelen egyértelműségével halált, gyászt, fájdalmat okoz.

Az 1882-ben megjelent *Keresztek* című kötetben két olyan elbeszélés olvasható, amelyben egy illetve több levélrészlet szerepel. Ezek a legkorábbi olyan Petelei-novellák, amelyekben levélszöveg is található. A *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* című anekdotikus elbeszélésben⁵³⁸ a levélszövegek és a novellaszöveg kontrasztja az egyik legfontosabb szövegszerző erő. Négy levélbe olvashatunk bele, s s mindhárom főszereplőt színre lépése előtt a levélből ismerhetjük meg. Jellemzi őket a levél hangja, stílusa, szerkesztésmódja, szóhasználata, de még a levélpapír is.

Dr. Baczkó András „jó görgényi szíjas kék” papíron írott leveléből kiderül, miféle szépségei vannak a póktenyésztésnek, hogy a póknak is „*karaktere van*”, s előttünk áll egy anekdotikus alak, a kedélyes, vidéki, bár faluját mélyen lenéző úriember, aki pókhálógyárat kíván alapítani, s sajnos el kell utasítsa frissen végzett jogász unokaöccse látogatását, hiszen szenvedélye nem tűr halasztást. Szövege csupa tudományos okfejtés, érezhetően túlbeszélve, túlírva. („*Pókjaim hizhatnak, működhetnek, bizom az eredményben.*”) Majd megjelenik dr. Édes Pál, aki „*finom velinpapirosra ékes betűkkel*” írja ujjongó válaszát, s akit úgy tűnik, annyira érdekelnek a pókok, hogy csak azért is készül a látogatásra. Levele naiv, gyerekes örömmel van tele („*Pókokat? és csak most tudósít engem róla!*”). András úr zavartan hárítja el az ajánlközást újabb „*árkus görgei merítetlen*” („*gondolkozóban vagyok, vajjon a klímátikus viszonyok kedvezőek-e e helyen?*”),⁵³⁹ de a látogató a merítetlen és a velinpapírok harca és párbeszéde ellenére megérkezik, s hogy miért volt eltántoríthatatlan, kiderül a negyedik levélből, amelyet Nina, a szép, szőke leány írt Palinak. András úr póktenyésztő magánya csak ürügy, hogy a rábízott árvalány szívét meghódítsa, s azután házasságot kössön vele. Az elbeszélés Petelei ritka, happy enddel záruló munkái közé tartozik, bár Moliére *Nők iskolájára* emlékeztet a zárás: miután a szerelmesek titkos találkozója lelepleződik, András úr nem tehet mást, mint hogy reménybeli vőlegényből átvedlik nagybácsivá, s gyámmá, s elfogadja a fiatalok házasságát.

⁵³⁸ PETELEI István, *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* = PÖN I-II, 21-30. Úgy tűnhet, hogy a novella címe a kötetben már *Hogyan édesgetik Bogba a legyeket*, s csak az 1880-as, első, folyóiratkiadásban viselte a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* címet. Valójában azonban Petelei e novellának nem változtatott a címén: azt csak a *Keresztek* kötet tartalomjegyzékének szerzője szedte rosszul. A kötetben ugyanis a novella külön, díszes címlapján, és a novella összes oldalának fejlécén is *Mivel...* szerepel, csak a láthatóan sietősen szedett tartalomban olvasható a *Hogyan...* alak. PETELEI István, *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882.

⁵³⁹ PETELEI, *Mivel édesgetik Bogba a legyeket*, i. m., 21-23.

A levelek tehát utólag, valamennyi előzmény ismeretében teljesen új tematikus kontextusba kerülnek. A négy levélből három szándékos megtévesztés, kommunikációs szempontból tudatos félrekódolás. András úr tudós és Pali ifjonti lelkesedése a póktenyésztés iránt nem véletlenül túlzó, hisz egyikőjük sem az igazat írja. Másodszeri olvasásra Pali levelének minden szava ironikusan olvasható („*Éljenek a pókok! (...) Csak pók legyen édes bácsi! s légy, dongó, és szúnyog, mint magát kedves levelében kifejezni szives volt.*”)⁵⁴⁰ A legőszintébb levél a naiv, szinte szentimentálisan tiszta, ártatlan leánynak megrajzolt Nináé, de ő sem ragaszkodik mindenben az igazsághoz. „*Ugy élünk mintha be volnánk zárva. Nem panaszkodom ellene. (...) De hát miért dugdos most a világtól?*” – írja panaszkodó, segélykérő levelében.⁵⁴¹ E novellában tehát a levelek a novella exozícióját adják, s a szereplők jellemzésére szolgálnak. Fontosabb azonban ennél, hogy a hazugság eszközei. Egy levél elég személytelen ahhoz, hogy álcaként, álarcként működve elleplezze a szereplők szándékait. Mindez a személyes találkozásnál már lehetetlen.

Szintén a *Keresztekben* jelent meg *A nagyapó* című lírai elbeszélés, amelyről már volt szó: ez szintén tartalmaz egy levélidézetet.⁵⁴² A nagyapó erősen várja unokáját, Károlyt, aki talán hozzá költözhetne lakni. A novella felütése Károly kedves levele, melyben érkezését ígéri. „*A brassai szekerekkel megyek s ott leszek nálatok, édes nagyapa, pénteken tán délután.*”⁵⁴³ – zárul a részlet, megteremtve azt a súlyos határidőt, amelyet annyira vár a nagyapa, de amelyik túl későn érkezik el. A levél (az egyetlen közvetlen információ Károlyról) kisebb szerepet kap, s nem reménykedést hoz, a novella mégis halállal végződik. A levélszöveg ismét ellentétes a valódi emberi kapcsolatokkal, az írás megszólítja ugyan a nagyapát, de a hús-vér személy, Károly már nem beszélhet vele.

Az *élet* című 1905-ös válogatásban a már említett *Levele érkezett a kisasszonynak* és *Az édes anya* mellett még két elbeszélés tartalmaz levélrészletet. Az első szerelmi dráma, az *Elítélve*.⁵⁴⁴ Az anyjához hazalátogató Klemi házasságtörést követ el régi udvarlójával, Balásival, s megesik. Hazatérve hiába próbálja leplezni férje elől a történetet, s hiába kísérli meg – anyja tanácsára hallgatva – ágyába csábítani a férjét, hogy elleplezhesse születendő gyermeke származásának titkát. Igazi tragédiája nem is a „bűne” miatt érzett szégyen és lelkiismeretfurdalás, hanem az a felismerés, hogy valójában tiszteli és szereti a rajta átlátó, tőle erkölcsösen tartózkodó, őt magában elítélő férjét, akitől a csalás és a bűntudat örökre eltávolítja

⁵⁴⁰ *Uo.*, 22-23

⁵⁴¹ *Uo.*, 25.

⁵⁴² PETELEI István, *A nagyapó* = PIÖN I-II, 31-37.

⁵⁴³ *Uo.*, 31.

⁵⁴⁴ PETELEI István, *Elítélve* = PIÖN I-II, 462-466.

öt. Végül eltűnik otthonából búcsúlevelet hagyva hátra. („*Ha eszébe jutna, hogy kerestessen, édes Uram, oh hagyja el.*”⁵⁴⁵) A levél nem dönti el a kérdést, az életbe vagy a halálba menekült-e Klemi. Ugyanígy a levél hatása sem egyértelmű: a férj sír és zokog, majd puskával a vállán „*kemény lépéssel*” elindul a város felé vezető úton. Öngyilkosságot tervez? Gyilkosságot? A feleségét indul megkeresni? (Vajon vissza/elfogadta volna őt gyermekével együtt, ha őszinte hozzá?) Eldönthetetlen. Mindenesetre Klemi levele az (olvasó által is) elítélt, megítélt Klemi „*bűnös ártatlanságát*” bizonyítja, fontos, jellemző erővel bír. Megváltoztatja a befogadó nézőpontját, viszonyulását a szereplőkhöz, miután az felhagy a csalással és az őszinteséget választja, egyúttal tanúskodik a szerelméről is. Egyúttal a bibliai Betsábé-történet tragikus parafrázisává válik.

Míg az *Elítélvén*ben az asszony hagyja otthon a levelet, a *Görög Trátyi és az apjában* talán a posta hozza.⁵⁴⁶ A levél piszkos, rövid és praktikus: anyja tudatja a bérkocsissal, hogy apja váratlanul és groteszk módon meghalt („*egy harcsaszálka a torkára ment*”), s mielőbb várják Trátyit a temetésre („*minthogy meleg idők járnak.*”⁵⁴⁷). A levél ugyan ismét gyászt közöl, de amilyen kiábrándítóan érzelemtelen a szövege, olyan hihetetlenül közönyös a címzett, Trátyi apja halálával kapcsolatban. A novellát befejező furcsa, álomszerű események teljes ellentétben állnak a novella kezdetével és a levéllel, s a főszereplő viselkedését is megváltoztatják. Trátyi látni véli halott apját, beszél vele, miközben nem tudni, kísértettörténetet vagy egy elme megbomlásának leírását olvastuk-e végig.

Összefoglalva az elmondottakat: Petelei világában a levélhez, a levelezéshez általában valamilyen baj, gyászesemény, fájdalom kapcsolódik. A *nagyapóban* a levél akaratlanul is kijelöli a nagyapó életének végét. A *becsület* levele öngyilkosságot ad hírül. A *Levele érkezett a kisasszonynaké* egy öngyilkosság indítéka. Az *Elítélve* búcsúlevele egy testi vagy legalábbis lelki öngyilkosság dokumentuma, s talán egy másik halál (a férjé) indítéka. Az *édes anya* levelei groteszk módon egy halotthoz szólnak és elméletileg egy halottól érkeznek. A *Görög Trátyi és az apja* levele is halálesetről számol be. Kivételt csak a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* jelent. A hét közül három szerelmi drámát bemutató történet, s hat játszódik polgári, esetleg úri környezetben játszódik. Ugyanakkor a *Görög Trátyi és az apja* című elbeszélésben a hangsúlyozottan szegény, műveletlen bérkocsis életében is nagyfontosságú egy levél.

⁵⁴⁵ *Uo.*, 466.

⁵⁴⁶ PETELEI István, *Görög Trátyi és az apja* = PIÖN I-II, 495-498.

⁵⁴⁷ *Uo.*, 495.

A postahivatalnak egyetlen novellában van nagy szerepe, a *Levele érkezett a kisasszonynak* címűben. A mindennapi hiábavaló vándorlás, zarándokút a postára természetesen jelképpé válik. A *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* levelei postán jutnak el a címzettjükhöz, de ennek nincs jelentősége a történet szempontjából. Egyébként a leveleket szolgálóval, küldöttel küldik (*A becsület*), hátrahagyják (*Elítélve, Levele érkezett a kisasszonynak*), vagy nem derül ki az eredetük (*A nagyapóban* és a *Görög Trátyi és apjában* hozhatta őket a postás, de ez nem bizonyos, talán Trátyi piszkos levele több kézen át jutott el hozzá, ez is jellemezheti az életét). *Az édes anyában* az is csak a hazugságjáték része, hogy a levél postán, a távollevő apától érkezik. Elmondható tehát, hogy ellentétben a vasúttal, a pontos órákkal vagy a vadászfegyverekkel, a postának, mint a modern idők újabb tanújának önmagában szemlélve nincs igazán fontos szerepe a Petelei-novellákban. Az kerül az előtérbe, hogyan viszonyulnak a levelekhez az azokat küldő, illetve megkapó szereplők. Szintén nem kiemelkedően fontos, hogy a levelekkel kapcsolatba kerülő szereplők milyen milliőbe, társadalmi csoportba tartoznak. A gyászos levelek, fájdalmak valamennyiüket egyformán sújtják.

A levelek több esetben is hazudnak. A *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* levelei egy kivétellel ironikusan, inverz jelentésben olvashatók, megtévesztő információk, hamis közlések tárházai. Ugyanígy pusztá hazugságok, a látszat fenntartásának eszközei *Az édes anya* levelei. Hamis, a valóságot elbagatellizáló levelet kap a tanítónő a *Levele érkezett a kisasszonynak*ban. De azokban az elbeszélésekben is, ahol a levél igaz, őszinte szavakat tartalmaz, felmerülhet az értelmezés: a levél nem valódi kapcsolat. Nem lehet azonos a kommunikációs értéke egy levélnek és egy beszélgetésnek. Az ember szemtől szembe nem tud huzamosabb ideig folyamatosan hazudni, de levélben igen (*Mivel édesgetik Bogba a legyeket, Levele érkezett a kisasszonynak*). A levél tűnhet valódi emberi kapcsolatnak, de valójában nem azonos azzal. *A nagyapó* úgy olvastatja fel magának unokája levelét, mintha a fiúval beszélgetne, de az élő fiúval már soha nem fog találkozni. *Az édes anya* Jancsikájának tűnhet úgy, hogy apjával levelezik, tartja tehát a kapcsolatot, de a levelek mindenképpen az anya hamisítványai maradnak, a halottat nem lehet visszahozni velük. A tanítónő várakozhat a levelére a *Levele érkezett a kisasszonynak*ban, reménykedve szerelme folytatásában, a kapcsolat, a párbeszéd lehetőségében, de végül csak a halálba kergető elutasítás vár rá. Végül az *Elítélve* házaspárja képtelen egymással megbeszélni házasságuk problémáját: a férj az erkölcsiség páncélja mögé menekül, elzárkózik zord fájdalmában, Klemi pedig csak búcsúlevelében tud őszintén szólni a férjéhez, aki szintén először a levélen könnyezve ad őszinte, megható választ feleségének, de ekkor már késő, a kapcsolat lehetősége a nő hazugságai miatt örökre elveszett.

A befejezettség, lezárultság, jóvátehetetlenség szintén közös jellemzője a levelekkel dolgozó elbeszéléseknek. Miközben a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* férfiszereplői hazugságokat írnak egymásnak leveleikben, már a címzett Pali kezében van Nina mindent leleplező levele. Hiába tűnik tehát meggyőzőnek saját szemében András úr pókhálógyártási terve, nem lehet érvényes, hihető Nina levelének ismeretében. (Természetesen a befogadó előtt egy ideig igen, hiszen a novella felbontja a levelek megírási idejének linearitását.) Ugyanígy amikor Pali megkeresi nagybátyját, az már döntött Nina ügyében, így levele mindenképpen csak hazugságokat tartalmazhat. A többi novellában a befejezettség, előre elrendeltség jóval tragikusabb. A *becsület* és a *Görög Trátyi és az apja* levele egy már megtörtént halálesetet közöl a címezettel. Mire Klemi levelét elolvassák, az asszony már örökre eltűnt, visszahozhatatlan, mint Jánoska apja is *Az édes anyában*. A *Levele érkezett a kisasszonynak* levele is kész tények elé állítja a tanítónőt, egykori szerelme a levél feladása napján esküdött, mire tehát a levél megérkezik hozzá, az események már visszafordíthatatlanok.

Ha tehát Petelei levélről tesz említést vagy levelet szerkeszt elbeszélésbe, akkor a levélhez halál, gyász, fájdalom, jóvátehetetlen veszteség, visszafordíthatatlan események, hazugságok és kommunikációképtelenség fogalmi társulnak. A levél valamennyi kontextusban roszzat, erkölcstelenséget, boldogtalanságot hoz, mintha az a világ, ahol az ilyenfajta írásos kommunikáció megjelent, csak sötét, reménytelen és kiábrándító lehetne.

Ezek után érdemes megnézni azt a két történetet, amely a kötetekben közölt Petelei-novellák közül egyedül íródott végig levélformában. Mindkettő *Az élet* című válogatásban található, 1905-ben jelent meg. (Az előző hét novellából négy ugyanezekben a kötetekben olvasható, mintha a levél és levélforma ebben az utolsó válogatásban került volna igazán előtérbe Petelei novellisztikájában.) Az első elbeszélés címe *Levél haza*,⁵⁴⁸ a másodiké *Az utolsó levél*.⁵⁴⁹ Mindkét elbeszélésben közös, hogy valójában lineáris, többé-kevésbé hagyományos elbeszélés, amelyet a narráció újdonsága, a tempóváltások a történet párhuzamosságai, ellentétei és visszatérő fordulatai tesznek különlegessé.

Mindkét novellának nagyon fontos a címe és a megszólítottja. A *Levél haza* főhőse az öt felnevelő anyjának (nagyanyjának?) írja a levelet, akit *anyónak* szólít. A gyenge, beteges fiatalember, aki gyerekkora egy részét ágyhoz kötve töltötte, kilép az otthoni védettségből. Egy szerelmi csalódást követően éli közönséges életét a nagyvárosban. Épp horgászik a Maros partján, amikor egy partra vetett vizihullát talál. Nem tud ellenállni a kísértésnek, s magához veszi a halott arany óraláncon függő zsebóráját. Ám az óra ketyegése, a lopása felett érzett büntudat

⁵⁴⁸ PETELEI István, *Levél haza* = PIÖN I-II, 504-507.

⁵⁴⁹ PETELEI István, *Az utolsó levél* = PIÖN I-II, 554-557.

szinte az örületbe kergeti. Azt hallucinálja, hogy üldözi a rendőrség, követelik rajta az órát. Végtelen menekülésbe kezd, gyanússá is teszi magát. Csavargó, rémült vándorként jut vissza a Maroshoz, melynek vize ellenállhatatlanul vonzza. A levél tehát utolsó segélykiáltás a közeli öngyilkosság előtt. Az elképesztő erősségű történet különlegessége a redukált cselekmény: a társadalmi környezet semmiféle szerepet sem játszik az események alakulásában, a megjelenő cselekvésmódok a pusztá ösztönösségnek vannak alárendelve.

A novella címe, a *Levél haza* külön felhívja a figyelmet a szöveg formájára. A levél mindig hitelesebbnek, dokumentumszerűbbnek tűnhet, mint a pusztá elbeszélés, a forma tehát a fikció, a novellavilág valóságosságát sugalmazza. Az, hogy a levél *haza*, az otthonba íródik, lírai, nosztalgikus hatásokat, effekteket válthat ki: ahogyan az elbeszélés előrehalad, világosan látszik, hogy a főszereplő már csak egy helyen remélhet megnyugvást, otthon. Ezt az érzést erősíti fel a bizalmas anyó megszólítás is. A bensőségességet a főszereplő és a megszólított közös múltjára való utalások is erősítik. „*Én úgy tettem, a mint te meghagytad. Eljöttem, látod hazulról (...). Nagyon egyedül vagyok, ha te nem vagy itt, anyó. (...) Tőled kaptam az órát anyó az érettségimre. (...) Azóta, anyó, éhezem és futok. (...) Bár jönnél utánam, anyó!*”⁵⁵⁰ – fonódnak egymásba a megszólításokkal személyessé tett vágyakozások és emlékezések.

Érdekes azonban, hogy a novellának nem kellene szükségszerűen levélnek lennie. Az első négy bekezdést és három mondatot kivéve semmilyen utalás nincs a címzettre, így ezek kihagyásával is „megállna” a szöveg. Miért lesz mégis levél az elbeszélés, miért hangsúlyozza ezt a cím is? A megszólítás feszültséget kelt. Befogadóként még nem tudhatjuk, ki ír, kinek, s miről fog szólni a levél, de a megszólítás segíti a befogadói azonosulást. Kiderül, hogy a megszólalónak segítségre van szüksége: „*Anyó lelkem! Nagy bajba estem. Félek, hogy ki se lábalok belőle. Meg tudnád mondani: mit tegyek?*”⁵⁵¹ A kérdés az olvasónak is szól, így a szöveg sajátos nézőpontot kínál fel: olvasható úgy, mintha a befogadó lenne az, akit megszólítottak, akitől segítséget kértek, a címzett. Ezt a problémát nem lehet pusztán elolvasni, a levélforma arra inspirálja az olvasót, hogy meg is oldja azt. De azért is jelentősége lehet a levélformának, hiszen nem eldönthető, elküldött, feladott vagy elküldetlen levelet olvasunk. Ha a levelet feladták, akkor is jellemző rá ugyanaz a befejezettség, sorsszerű, jóvátehetetlen lezárttság, mint a korábban említett novellák levélrészleteire és sorshelyzeteire. Mire az anyó megérkezne, az öngyilkosság már valószínűleg lezajlott. Így tehát a levél nemcsak levél, de – kimondatlanul – búcsúlevél is. Ha viszont a levél feladatlan, lezáratlan, befejezetlen – erre utalhat az, hogy bár van

⁵⁵⁰ PETELEI, *Levél haza*, i. m., 504-507.

⁵⁵¹ *Uo.*, 504.

megszólítása, nincs aláírása, vagyis nem tartalmazza a levél minden szokásos paneljét –, megírja valójában úgy kért segítséget, hogy elutasította azt. Már mindenképpen elszánta magát a halálra, valójában nem akar fordítani sorsán, így segélykiáltása szándékosan „néma”. A kommunikációs kapcsolat valójában nem jön, nem jöhet létre.

Látható tehát, hogy a levélhez Peteleinek ebben a novellájában is ugyanazokat a kulcsfogalmakat és témákat lehet hozzákapcsolni: a bűnét, halálét, az események visszafordíthatatlanságáét, és a kommunikációképtelenségét. Ugyanakkor itt a szövegformálás és a narráció szempontjából is nagyobb szerepe van a levélformának: a levélszöveg nem különül el az elbeszélő szövegétől, hanem azonos azzal, így a narrátor sem lehet a hagyományos mindentudó elbeszélő. Az egész novella vibráló, balladai és szubjektív képét mutatja egy önmagát sem értő, örületbe hanyatló elmének, s pontos érzékeltetését az öngyilkosság előtti hangulatnak. Az elbeszélés menete fokozatosan gyorsul, az utolsó bekezdések egyre rövidebb időtartamokat fognak át, míg aztán újra lelassul a szöveg, mint a benne említett Maros folyása, komótosan és elkerülhetetlenül előkészítve elbeszélő-főszereplője halálát.

Az *utolsó levél* látszólag nagyon hasonló történetében és szerkesztésében is. A műfajmegjelölést már a cím is tartalmazza. A kísérő szó itt az *utolsó*, amely nyilvánvalóan utal arra, hogy ez is egy búcsúlevél, az utolsó azok közül, melyeket a feladó a címzettnek küldött. A novella megszólítottja *Ilona*, az elbeszélő felesége. Az író egy orvos. Levele, története két rövid részből áll. Az orvost színházi előadásról hívják beteghez, egy haldokló kisfiúhoz. Feleségét egyedül hagyja, majd amikor vissza kell térnie valamiért, Ilonát udvarlójával találja együtt a páholyban. Kételyeiről nem szól senkinek, siet a műtéthez, de csak Ilonára, a megcsalatasra tud gondolni. Orvosi műhibát követ el, a gyermek meghal. Az orvos falura költözik, gyötri a lelkiismeret-furdalás, a bűntudat. Egy időre visszatér feleségéhez, de amikor közös gyermekük megszületik, az orvos sorsa beteljesedik, az örület szélére kerül, hisz saját fiáról is csak az általa megölt gyermek jut eszébe. Örökre elhagyja tehát a családját. Búcsúlevelének utolsó szavai: „*Sohase fogsz hallani rólam. Neveld a gyermekünket a kötelességtudásra. Én abba veszttem el, hogy mikor kötelességem lett volna egy gyermek életére ügyelni – tégedet szerettelek...*”⁵⁵² A novella befejezése, az orvos döntése hasonlítható az *Elítélve* Klemijének búcsúzásához. Itt sem tudhatjuk, a szereplő a halálba menekül-e, vagy csak örökre életet cserél, hogy bűnhődjön. Mindkét novella levélírója elfogadja és vállalja tettét, de mivel bűnösnek érzi magát, önmaga fölött mond ítéletet.

⁵⁵² PETELEI, *Az utolsó levél*, i. m., 557.

Az *utolsó levél* és a *Levél haza* esetében egyező, hogy búcsúlevelekről van szó. Mindkettő főhőse olyan tettet követ el, amely a saját szemében jóvátehetetlen (az egyikben ez a gyermek megmentésének elmulasztása, a másikban a lopás egy halottól), és büntudatot okoz. Mindkét novellában kizárólag a szereplő bünteti önmagát. Az *utolsó levél* orvosa maga hagyja ott a kórházat, az orvosi pályát (arról nincs szó a szövegben, hogy bárki megvádolta volna a műhibáért), a *Levél haza* elbeszélője leginkább önmaga és hallucinációi elől menekül olyan sikerrel, hogy már a fogadás is elhiszi róla, valóban van oka félni a csendőrségtől. Mindkét novella főhőse maga választja meg büntetését: a halát vagy az azzal felérő száműzetést az életből. S bár az orvos logikusan, észérvekkel vádolja magát, míg a fiú félelme logikátlan, mindkét szereplő lelkiismeret-furdalása irracionális képzelgésben ölt testet. Míg az orvos a halott gyermeket ismeri fel megszülető fiában, a segélykérő menekülő az óra ütéseiben, „életében” véli felismerni a meglopott halott büntetését, figyelmeztetését.

Bármennyire hasonló azonban a történet, *Az utolsó levél* a levélforma használata tekintetében továbblép a *Levél hazánál*. Egyértelműen olyan befejezett levélről van szó, amely gyónás, vallomás és szerelmi vallomás is egyben. Hogy eljut a címzetthez, kérdéses, de ez talán nem is fontos. Látszólag ez egy levél, magyarázat a feleségnek, információközlés és kapcsolatfelvétel, még ha az utolsó is. Az elbeszélő annak érzi szükségét, hogy leírja a történeteket, hogy megmagyarázza a maga és mások számára is, mi történt vele. A szöveg folyamatosan megszólítja Ilonát, neve nyolcszor szerepel, s az elbeszélő folyamatosan tartja vele a kapcsolatot a közbevetésekkel és kérdésekkel: „Vajjon megértesz-e? Emlékszel-e? Mind el kell mondanom e részleteket, hogy megérts, Ilona! De lehet-e felejteni? Sírj érettem.”⁵⁵³ Azonban a narrátor olyan történetet mond el, ami félig a címzetről szól, annak meséli el az eseményeket, aki (részben) maga is átélte azt. Miközben a szöveg megszólítottja a feleség, az orvos már régen leszámolt vele, az iránta érzett szerelemmel, a korábbi életével. Mire bárki is elolvashatná a levelet (akár a megszólítással címzetté tett olvasó, akár a valódi címzett), a dolgok már jóvátehetetlenül lezárultak, a levél írója korábbi valójában már nem létezik. Tehát az információközlés csak látszat, az elbeszélő valójában inkább újrajátssza, újragondolja, önkínzóan felidézi az eseményeket. Ha magyarázatot ad valakinek, akkor legfeljebb önmagának. Az állandó kapcsolatfelvétel, kapcsolattartás válasz nélküli próbálkozás marad, a szöveg monológ, szósorozat visszhang nélkül. Épp ezért ez a levél formailag sokkal inkább megfelel a műfaj követelményeinek, mint a *Levél haza* szövege, ám eközben tartalmában és hatásában teljesen ellentétes a műfaj é a szövegforma követelményeivel.

---

⁵⁵³ *Uo.*, 554-557.

Erről az utolsó levél formájú elbeszélésről tehát elmondható, hogy miközben komplex összesítése mindannak, amire Petelei valaha is felhasználta novelláiban a levélszövegeket, túl is lép a hagyományos levélnovella keretén. Ismét megjelennek a kulcsfogalmak (bűn, halál, az események visszafordíthatatlansága, kommunikációképtelenség). Ismét azonos a levélszöveg és az elbeszélő szövege, vagyis szubjektív a narráció. Ismét különleges befogadói azonosulást tesz lehetővé az olvasót is megszólító szöveg. Ismét izgalmas feszültséget okoz a levélséma és a tartalom, az alapvető és a novellabeli kommunikációs helyzet ellentéte (közlés vagy elhallgatás?). Ugyanakkor *Az utolsó levél* egyben a levélírás értelmességének, a levél létezésének tagadása is. Az a levél, amely nem tölt be igazán hagyományos információközlő szerepét (mert ismert dolgokat mond el újra), csak látszólag indít el egy kommunikációs közlésfolyamatot (mert talán sosem jut el megszólítottjához, akinek egyébként sem fontos), nem azok számára válik befogadhatóvá, akiknek szól (vagyis nem a címzettnek íródik valójában), s végül megértés helyett megnehezíti a megértést (és önmegértést: *Vajjon megértesz-e?*), az valójában a műfaj tagadása, leginkább anti-levél. Vagy: szépirodalom, lírai próza, a maga kettős, nyelvi és művészi kódolásával. Egy jellegzetes Petelei-novella: összetett, aprólékosan szerkesztett, sűrített és talányos.

Így alakul át Petelei-prózájában az anekdotikus levél, a történeteket elbeszélő levél és a vallomásos levél egy komplex formává. Petelei felhasználja a magyar (novella)irodalom jeles alkotóinak írói hagyományát, de meg is újítja azt. Így hoz létre sajátosat, modernet és szívszorítót, hozzájárulva egy újabb változattal a levél örökéletű műfajának történetéhez.

2.2. „Ez a világ az enyém” – Narráció, atmoszféra, metaforikusság

2.2.1. Terek és tájak – Narráció és atmoszféra a szerzői kötetekben

A levélműfaj felhasználásának változatai már egy új kérdéskör felé vezetnek el: milyen is a Petelei-novellák narrációja és szerkesztésmódja? Milyen jellegzetességeknek köszönhetik utánozhatatlan atmoszférájukat? Milyen kulcsszórendszer vagy metaforikus elemek köré szerveződnek?

Petelei sokak szerint érzékelhetően a Mikszáth Kálmán-féle prózapoétikai hagyomány továbbvivője.⁵⁵⁴ Másrészt méltán nevezhető a magyar novella megújítójának. Nagy művészi aprólékossággal, gondossággal és lenyűgöző önkritikával megteremtett életművében egyfoly-

⁵⁵⁴ BODNÁR György, *A „mese” lélekvandorlása: A modern magyar elbeszélés születése*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 37. Hozzá kell tenni, hogy a megállapítás annyiban felületes, hogy Mikszáth és Petelei egy időben indultak, a *Keresztek*ről jelent meg olyan kritika, amely éppen a friss Mikszáth-kötetével vetette össze a benne szereplő szövegeket. TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 585-590. A két író halála is azonos évben következett be.

tában kísérletezett: a műnemek határsértésével élve a műfajok, hangnem és beszédmód keverésével új novellatípusokat hozott létre.⁵⁵⁵ Műveivel kapcsolatban leginkább azt szokás kiemelni, hogy milyen könnyedén és hitelesen vázol fel viselkedésmintákat és pszichológiai arcképeket, s a lélekábrázolás mellett milyen meglepően modern novelláinak nőábrázolása.⁵⁵⁶ A következő nagyfejezetben magam is foglalkozom e vélekedéssel.

Szintén fontos azonban az is, hogy minden novellája alapvetően a balladás, sűrített narráció és dramaturgiailag tökéletes drámai dialógusok és monológok váltakozására épül, s az epika és dráma műnem határainak elmosásából eredő feszültség, a drámai elemeknek a szöveg-szervezésben betöltött elsődleges szerepe újszerű élményt nyújt a befogadónak, egyúttal megoldja a mikszáthi novellahagyomány narrációs problémáit.⁵⁵⁷ Ugyanilyen gyakori egy másik állítás Petelei műveivel kapcsolatban. Prózája „*van olyan numerózus, mintha költemény-sorokba tördelték volna.*” – írták róla.⁵⁵⁸ Aprólékos részletrajzaiban, a novellák szerkezetében, „*képlátásban, színpompás leírásaiban képzőművészeti hajlandóságai is*” megnyilatkoznak.⁵⁵⁹ Vagyis abban is átlépi a hagyományos elbeszélésmód epikus kereteit, hogy tájábrázolásának metaforikussága és az impresszionista képtechnika időnként a lírához közelíti műveit.⁵⁶⁰ Természeti képsorokban oldódik fel a balladásán sejtető előadásmód, táj- és térleírásokkal jellemez szereplőket, lelkiállapotokat és teremt atmoszférát, hangulatot, alaphangot.⁵⁶¹

Már a korai Petelei-recepcióban megjelent az igény, hogy az író narrációs technikáit valamely külföldi kortársáéval rokonítsák, s ilyen módon meg is magyarázzák. Így írói módszerei, eszközei alapján párhuzamba állították Peteleit a lírai elbeszéléseket író Turgenyevvel, a bűn és bűnhődés, végzet és elrendeltetés kérdésköreit bejáró Dosztojevszkijjal, az ironikusan és realistán ábrázoló, sokszor groteszk Gogollal, és a borongós-kilátástalan, mégis finom, aprólékos írói világot megalkotó, olykor groteszk-ironikus vagy lírai hangot megütő Csehovval. Magyar mintáit keresve utaltak Arany János balladáinak pszichologizáló ábrázolásmódjára és Kemény Zsigmond lélekelemző nagyregényeire.⁵⁶²

⁵⁵⁵ BODNÁR, *i. m.* 31-32, POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 118.

⁵⁵⁶ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 19-21, KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 10, 14, 35, NÉMETH G., *A válságba jutott kisember írója, i. m.*, 132-133.

⁵⁵⁷ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 111-118.

⁵⁵⁸ SZENTIMREI, *Petelei István, i. m.*, 18., 20.

⁵⁵⁹ BISZTRAY, *Petelei István, i. m.* 37.

⁵⁶⁰ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 107.

⁵⁶¹ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 96, 98, POZSVAI, *Az „érzelmes, borongó” alaphang..., i. m.*, 56-57.

⁵⁶² KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 5, 14, 32-33, 35, NÉMETH G., *A válságba jutott kisember írója, i. m.*, 132-133, 136.

A korai értelmezések és elemzések állandó kérdése volt: vajon lírai novellaként kell-e olvasni az író műveit, s ha igen, alanyi hangoltságúvá, szubjektívvé válnak-e ettől ezek a darabok? Vajon nem eredményez-e ez az alanyiség, a „lírizmus” érzelmi egyhangúságot? A nyolcvanas és az azóta eltelt évek újabb értelmezései azonban már megkérdőjelezték azt, hogy a „*lírával átítatott próza*” egyben szubjektumelbeszélést jelent. A líraiság lényege nem az „én”, a szerzői szubjektum tematikai és nyelvi belefoglalása a fikcióba, hanem egy másfajta narrációs technika. A hagyományos metonimikus (kronológikus, ok-okozati stb.) elbeszélismód helyét a metaforikusság veszi át: a szöveget az asszociációk, látomások, emlékfelidézések, nosztalgiák és hangulatok szervezik.⁵⁶³ Kántor Lajos már az első magyar novellaelméleti szakmunkának nevezhető kötetében utalt arra, hogy a magyar novellairodalom nem egy szerzője esetében lehet tetten érni líroepikus műfajok keletkezését.⁵⁶⁴ Ez a meghatározás jól alkalmazható Petelei munkásságára, hiszen megengedi, hogy epikus szövegeinek a lírához való közeledését ne hibaként, hanem épp a szöveg hatását magyarázó poétikai sajátosságként lehessen értelmezni.

Györke Ildikó balladaszerű novelláknak tekinti a Petelei-elbeszéléseket, s legfontosabb tulajdonságaikként a balladaszerű előadásmódot, a balladai szerkesztésmódot és a balladába illő, ritmikus sorok beillesztését sorolja fel.⁵⁶⁵ Értő elemzése alapján a Petelei-féle balladaiság az elbeszélések bevezető (táj)képsoraiban, a színek és egyszerű, sokértelmű szimbólumok használatában érhető tetten.⁵⁶⁶ Nyelvi szinten mindezt a tragikus monológok, szaggatott párbeszédek, belső monológok, belső viták, továbbá az ismétlés és a kihagyás alakzatai erősítik, míg a tematikában a bűn és bűnhődés motívuma, a szereplők jellemzésénél pedig a kiszolgáltatottság érzékeltetése jellemzi.⁵⁶⁷ Az *Elítélve* és más Petelei-művek esetében azonban alkalmazza a drámai novella műfaji besorolást is. Ezek a „Lélekelemzésre hajló, belső történetre intencionált művei valóságos »belső drámákat« bontanak ki. A szerkezet többnyire megbomlik, kiemelt szerepet kapnak a hősök vagy akár az író reflexiói, meditációi. Megjelenítő eszközzé a belső analízis, belső monológ, képzettársítások módszere lép elő. Petelei elbeszéléseinek, rajzainak hangulatát a fájdalom, a szomorúság hatja át, történeteinek lezárására a keserű csalódás, a tragikus vég jellemző” – írja.⁵⁶⁸ Későbbi tanulmánya tovább árnyalja a képet: Mikszáth elbeszéléseivel kapcsolatban bevezeti az epiko-balladai, vagy balladaszerű novella fogal-

⁵⁶³ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 106-107, 115-117.

⁵⁶⁴ KÁNTOR, *i. m.*, 68.

⁵⁶⁵ GYÖRKE, *A balladaszerű novella megjelenése Petelei Istvánnál, i. m.*, 28.

⁵⁶⁶ Uo., 28-31.

⁵⁶⁷ Uo., 34, 37.

⁵⁶⁸ GYÖRKE, „*Drámai novella*”, *i. m.*, 63.

mát, amely megmagyarázza a két, elméletileg összekapcsolhatatlan műfaj, a novella és a ballada átmeneti összemosódását, amelynek során az egyes tematikai, hangulati, atmoszféateremtő és nyelvi elemek egymás mellett, függetlenül léteznek, de – ellentmondásosan – egymásra is hatnak: mindez Petelei műveinek narrációjára is kitűnően alkalmazható.⁵⁶⁹

Az alábbiakban néhány elbeszélés szövegén mutatom be, miként igazolhatóak a fenti állítások; milyen narrációs technikákat és szövegszervező módszereket alkalmaz Petelei az elbeszéléseiben megjelenő terek és tájak érzékeltetésére.

A Petelei-novellák általában kétféleképpen kezdődnek. Pozsvai Györgyi korábbi elemzéseiben három kezdésmódot különböztet meg: a szaggatott dialógust, egyetlen személy magánbeszédét, illetve tablót, enteriőrt. Itt mégis a mondatok modalitását is szempontként választottam a saját felosztásomhoz, mivel úgy vélem, a Petelei-novellák esetében gyakran nehéz elválasztani tablót és monológot.⁵⁷⁰ Ahhoz, hogy a befogadó a lineáris olvasástól eljusson az interpretáló, majd a megértő olvasásig, elengedhetetlen, hogy az egyes novellák bevezető sorai konkrét helyzetrajzból észrevétlenül megfoghatatlan tragikumot hordozó, kihagyásosság, analitikus szerkesztettség és elégikus hangulat jellemezte balladisztikus kulcsokká változzanak, amelyek valójában már előre metaforikus és metonimikus összefoglalását adják a cselekménynek.⁵⁷¹ Az egyik jellemző novellaindítás a szaggatott, gyors párbeszéd, a figyelemfelkeltő felkiáltás. Ez lehet hagyományos dialógus, amely alapvetően drámai hatást kelt az olvasóban. Például: „– Alszol-e?. / – A szemem se hunyom le. / – Virrad-e valjon?” (Árva Lotti)⁵⁷² „– Ne neved ki, kedves apa, a nyughatatlanságomért. / – Rosszat álmodtál, Sárika? (Felhők)⁵⁷³ „– Nagy lettél, Mária – mondja félnéken egy koppadt, magas, lomha férfi a borjút őrző parasztleánynak. / – Hol jár az úrfi? Nem hódra megy?” (Őszi napsugár)⁵⁷⁴ Lehet felkiáltás is, amely vagy a narrátortól, a novella elbeszélő-énjétől származik, vagy a narrációban átképzéssel megjelenő valamely szereplőtől, aki maga is narrátor-funkciót tölt be. „Szörnyűség, hogy a város mily rátartivá tesz egy hölgyet!” (Kaland)⁵⁷⁵ „A Bucsinon szép aztán az ősz!” (Két fehérnép)⁵⁷⁶ „Szegény Klasszi!” (Klasszi)⁵⁷⁷ „Eszti... Eszti! Ha én látnám isten áldott napját, nyitva tartanám a szememet örökösen.” (A nagyapó)⁵⁷⁸ „Ugy... / Az éjjel is hallottam. Világosan

⁵⁶⁹ GÖNDÖR András – GYÖRKE Ildikó, *Balladaszerűség és balladatörés Mikszáth novellisztikájában: Dekonstruktívó a mikszáthi balladaszerű novellában*, Irodalomtörténet, 2000, 4, 498-516

⁵⁷⁰ POZSVAI, *Jegyzetek i. m.*, 262.

⁵⁷¹ DOBOS, i. m., 93-94., THOMKA, *Prózaformák*, i. m., 26.

⁵⁷² PIÓN I-II, 9.

⁵⁷³ *Uo.*, 299.

⁵⁷⁴ *Uo.*, 97.

⁵⁷⁵ *Uo.*, 405.

⁵⁷⁶ *Uo.*, 432.

⁵⁷⁷ *Uo.*, 38.

⁵⁷⁸ *Uo.*, 31.

mondta a nevemet az ablak alatt.” (Máli)⁵⁷⁹ A másik változat az egyszerű kijelentő mondat, amely sokszor hagyományos epikus struktúrájú művet sejtet. *„Egy sűgár szép leány lépegetett fel az ösvényen: Teles Magda.”* (Alkonyat)⁵⁸⁰ *„Az utcavégi boltocska előtt egy sáros, rongyos falusi szekér állt meg.”* (A könyörülő asszony)⁵⁸¹ *„Egy szegény jó ember halt meg.”* (A székek)⁵⁸² Az ilyen indítások között azonban megjelenhet a pillanatnyi eseményt sejtető kezdőmondat is, amely határozottan egyetlen hangulatot, benyomást idéz fel az olvasóban. *„Mikor Klemi három hónapos üdülése után visszatért a tűzhelyéhez, kedvesen átölelte az urát s megcsókolgatta.”* (Elítélve)⁵⁸³ *„Ófalusi Kardos Dániel úr, minekutána harmincz esztendeig látogatásokat tett volna – igen elfáradott.”* (A vén nemes)⁵⁸⁴ Hasonló hatást kelthet, ha az elbeszélő múlt helyett a leírás jelen idejű. *„Derült júniusvégi délután, a mint kutyával, puskával ballagok fel a vízmosáson, egy kis parasztleány ér utol.”* (Játék)⁵⁸⁵ Legizgalmasabb azonban az a kijelentő mondatos novellakezdés, amely a hagyományostól eltérő, eredeti képet, metaforát tartalmaz, s ezzel máris erős hangulatot kelt. *„Az árnyak az erdőben csendesen megnyultak.”* (A játék)⁵⁸⁶ *„Rosszkedvű, szürke idő volt, hogy Kiss Dénes, a fiatal professzor úr megérkezett Madarasra. Nem esett még, de majd csak hogy el nem pityeredett az ég a letarolt föld felett.”* (Az óra)⁵⁸⁷ *„Az ősz nálunk Szovátán belemarkolt az erdőbe, s a tölgyfák lombja foltonként megveresedett, mintha vért eresztett volna rajta.”* (Őszi éjszaka)⁵⁸⁸

Az ilyen képpé, vízióvá terebélyesedő trópusorozatok gyakran valóban impresszionisták. A megszemélyesítések halmozása mellett megjelenik eszközként a fényhatások, hanghatások, színek, illatok érzékletes bemutatása, a nagyon erősen atmoszférikus, hangulatot keltő, egyetlen pillanatot feltáró leírás és a szinesztézia. Színek érzékletes ellentétére épülő megszemélyesítéssel teli képeket találni például itt: *„A Küküllő vize szinte fekete messziről, a fehér fény fölcsillanva ott, ahol kő áll a víz árjában. Ekkor még zöld a fű a martján, s ahol nyáron nefelejts mosolygott, őszre a guzsalyvirág kék kelyhe pattan ki a gyepből erőtelen szárán. A nagy Bucsin derekán szörnyű trachit sziklák szürkén, hidegen nézik le az eleven, színes rengeteget, amely halódó állapotában úgy felpiperézi magát mintha nászra készülne.”* (Két fehérnép)⁵⁸⁹

---

⁵⁷⁹ Uo., 163.

⁵⁸⁰ Uo., 261.

⁵⁸¹ Uo., 348.

⁵⁸² Uo., 352.

⁵⁸³ Uo., 462.

⁵⁸⁴ Uo., 268.

⁵⁸⁵ Uo., 532.

⁵⁸⁶ Uo., 377.

⁵⁸⁷ Uo., 338.

⁵⁸⁸ Uo., 563.

⁵⁸⁹ Uo., 432.

A fény és a sötétség, a zaj és a csend, szimbolikusan és konkrétan is jelentéshordozó fogalmak, szuggesztív kezdéseket tesznek lehetővé: „*Meleg, fényes idő volt. A falu zugott az idegenektől.*” (A tarvásári búcsú)⁵⁹⁰ „*A dugáson ereszkedünk le egy tutaj hátán. A havasi patak köves, üres ágya megtelik a dugásból lezúgó vízzel (a kövér piros keserűlapuk a marton mohón lebzselik) és morgó zajjal az egész szűk völgy.*” (Az anya kicsiben)⁵⁹¹ „*Az alkony rászáll a házakra. A téli este sötétje elnyelte a kicsi fészkeket a vedlett sárfalaikkal, fekete szalmazsup födelükkel, maroknyi ablakaikkal.* (Jetti)⁵⁹² A leírások aprólékosak, mégis meglepő szín vagy képtársításokat tartalmaznak: „*Őszül az idő. Fenyeget a felhő mindenfelől. A tejfehér köd felhúzódik a sötét erdős hegyek derekáig. Míg az ormok fehérednek már a hótól (a fenyők úgy merednek fel, mint egy roppant fűrész fogai), alatt, a rohanó havasi víz partján az égerbokrok még zöldek, a megpuffadt, összegömbörödött, megszáradt veres cserebokrok között.*” (Levele érkezett a kisasszonynak)⁵⁹³

Gyakori, hogy a metaforákkal zsúfolt, érzékletes leírás olyan költőivé válik nyelvileg és tematikailag, hogy a ritmikus próza határát súrolja, vagy szinte lírai műhöz illően eufónikus, telítve hangszimbolikával, alliterációkkal. „*Az ormon leszálló erek, patakok simábbak, csendesebbek lettek; elbújnak a selymékes sások közé, loppal csorranva a fekete mederbe... halkán loholva tovább. Egyetlen szörnyű nagy száj ez a rengeteg erdővel szegett kép, mely utolsókat lélegzik.*” (Őszi éjszaka)⁵⁹⁴ A fenti idézetet az *s*, *cs*, *sz* alliterációk és hangismétlések, *l* hanggal való telítettsége, a finom magánhangzó-ismétlődések (*loppal csorranva, loholva tovább, rengeteg erdővel*) és a párhuzamos szerkezet önmagában, kontextusából kiragadva is szinte prózaverssé formálják, amelyet egy hapax legomenon, a *selymékes* szó ékesít. Ám még az ilyen, képpel, elbeszélő résszel kezdődő novellák szövegében is a dialógusok uralkodnak el általában. Mivel a fő szerkesztőelv a szaggatottság, a legfontosabbak a meglepő, gyors váltások dialógus, tört, széteső monológ, felkiáltások, félmondatok és újabb dialógusok között. Mindez különleges olvasói technikát kényszerít ki. Mivel viszonylag kevés a leíró rész, ezeknek megnő a jelentősége a befogadásban. Amikor Petelei nem megszólaltat, hanem leír, megrajzolja az adott novella terét, hátterét, táját, minden mondat különös fontosságra tehet szert. A szöveg sugallta utalások, sejtetések stilisztikai elemből tartalmivá változnak, a cselekményt értelmező referencialitásuk keletkezik.

---

⁵⁹⁰ Uo., 410.

⁵⁹¹ Uo., 478.

⁵⁹² Uo., 221.

⁵⁹³ Uo., 479.

⁵⁹⁴ Uo., 563.

Érdemes ezt a szerkesztő technikát négy novella belső, már nem történetkezdő és hangulatindító részletén is megfigyelni. A *rác Boglánról* című novellában így születik meg a háttér, a főszereplő vén rác háza:⁵⁹⁵ „Gerendás, ócska ház az övé és minden szerfelett roskatag benne.” Megszokott, anekdotikus indítás. „A székekre csak óvatosan kell leülni, mert a görbe cserfaládákba bevette magát a szű; a padlón csak lábujjhegyen járni, mert a deszkát megette a gomba; a nagy fekete asztal mellett csak óvatosan, mert kiesnek a téglák alóla; a keskeny fekete bőr-divány szakadozott s a tálas inog, zörög, ha előtte megy el valaki.” A mulatságos esetleírást erősen szimmetrikus, párhuzamos szerkezet tagolja, s megjelenik a jelképes és szuggesztív fekete szín. Látszólag hagyományos leírás ez is, de az olvasó már érzi az atmoszférát: hallja a szű percegését, a tálas zörgését, érzi a gombás fa kellemetlen szagát, a szakadozott bőr tapintását. „Az ablakok kicsik és üvegük szürke s szivárványos. Ezért mindig alkonyat vagy sötét van benn.” A feketeség mellé most a fény ellentéte társul, ugyanakkor egy mondatba kerül egymást szomorúan kioltva a más kontextusban ellentétes szürke és szivárványszín. „Igen szomorú, füstös-fekete szoba a Bogláné.” Egyszerű leíró mondat, amely összefoglalja az eddig tapasztaltakat, megerősíti az olvasót hangulatában. Majd a szövegrész meglepő, enyhén naturalista, sőt groteszk irányba halad tovább. „Fecske bizonyosan nem költöznék belé. Csak a pókok szeretik, meg a legyek. De mennyi légy van benne. Mintha a szoba mozdulna meg, ha felkerekednek a falakról, a gerendáról, az asztalról s nyüzsögnek, duruzsolnak s kergetik egymást.” A képből vízió lett, mégpedig riasztó, elmúlás-atmoszférát sugárzó és jelképes. „És nagy kövér pókok szőnek hálót hálóra, a fekete gerendától a cserfa-ajtó párkányáig.” A szöveg visszajut a cserfához (ld. *cserfaládák*), mintha a leírás egyetlen önmagába forduló, reménytelen kört írt volna le. „Oda nem is jár senki. Mert azok már mind meghaltak, a kikkel Boglán együtt kereskedett, barátkozott, vetekedett.” – fejeződik be a leírás. Mindaz, ami a képben, a lírai látomásban szerepelt, ezt az érzést (magány, halál, egyedüllét) volt hivatott kifejezni és megalapozni. A tér tehát valójában nemcsak külső, valóságos, hanem belső, lelki táj is, a sivár lélek képe.

Cselekményesebb leírásnak tűnik a *Lobbanás az alkonyatban* egy kis részlete (immár szintén nem szorosan vett novellakezdet), ahol a főszereplő Mihály (aki a novella végére majd mindent elront, és mindent elveszít, tiszta szerelmet, önbecsülést, s végül öngyilkos lesz), szerelmi látogatásra készül, s a piacon jár. „Végigszáguldott a piacon Mihály. Valami szép, ropogós cseresznyét talált. Ne küldene a hölgyeknek? A színe olyan volt, mint a leány ajaka. Megfordult a mészárszékekben. Válogatósan vette meg, a mire szüksége volt. Egy kövérebb falatnál a leányra gondolt. Együtt enni meg az ízes falatot, az aztán derék dolog volna. Megforgatta a

---

⁵⁹⁵ *Uo.*, 127.

húsdarabokat, s jóízűen mosolygott. Megvett egy halom virágot s elégedetten hazatért. Füttyörészett, olykor csettintett a nyelvével.”⁵⁹⁶

Minden együtt van ebben a részletben. Látni a piacot, megszólal egy hang (talán egy árusé), hallani az elbizakodott férfit füttyörészni, reménykedve hazatérni. S természetesen összeáll egy történet, cselekvéssorozat a szaggatottan együttálló mondatokból. A cél mégsem ennek a leírása, a tér, a cselekmény kerete abszolút mellékessé, másodlagos háttérre válik. A leírás csak ürügy látás, ízlelés, tapintás, szaglás, hallás tapasztalatainak felsorakoztatására, s az olvasónak való átadására. A szöveg befogadja az olvasót, előidézi azonosulását Mihállyal: nem pusztán a szereplővel, hanem a szereplő érzéseivel, érzékelésével. S az erotikus tartalmú utalások (a hasonlattal kifejtett cseresznyeajak-kép és a leplezettebb virág és kövér húsfalat-utalás), ezek a félreérthetetlen gondolatok önkéntelenül a befogadó gondolataivá válnak. Nincs olyan olvasási stratégia, amivel elkerülhető lenne a teljes – bár esetleg viszolygó – azonosulás, amely segít majd megérteni, feldolgozni, szó szerint *elsajátítani* a szereplő későbbi tragédiáját.

Egy kísértetjárás-látomás válik egészen reális, valós történetté a *Görög Trátyi és az apja* című, már említett elbeszélésben. Éjszakai kocsiút képe olvasható a szövegben. A házaspár levélben kapta meg a férj apjának halálhírét. Trátyi, a fiú teljes profanitásától, szemérmetlen, durva közönyétől jutunk el a novella végére a szívszaggató vízióig: Trátyi látni véli halott apját, beszél vele. A novella vége nyitott, nem tudni, kísértettörténetet vagy egy elme megbomlásának leírását olvastuk-e végig. Az alábbi szöveg Trátyi záró, megtérésre indító, a kísértettel folytatott „beszélgetését” (valójában monológját) készíti elő. Mondatait felváltva értelmezhetjük konkrétan, jelképesen és metaforikusan. „*Rezgeteg sátorukon (ti. a cserefákén) átjár a holdvilág sugara, a selymes gyepet fényes ezüstpénzzel szórva be. / Trátyi belebámult a titokzatos árnyékokba, s bólintgatott. Az apja... A lelke nem kóvályog-e itt a deménházi síkság cserefái fölött?... A lombokon át levillanó fény egyike, tán Trátyi apja szemének szúrós sugara az egyik? Íme: tegnap még rá se gondolt Trátyi az apjára, mert tudta, hogy csendesen méri a húst az öreg... ma látja: minthogy tudja, hogy nem láthatja többé soha... / A lovak alig baktattak. A Trátyi borostás, durva képén egy vonás se mozdult; bogos, csúf keze pihent a gyepelőszáron. Valami halk nesz kel néha, és oszlik szét mindjárt a semmiségbe. Olyan az, mintha titkot súgna az éjnek egy rettenetes nagy száj... óh, még a meleg lehelet is érzik...*”⁵⁹⁷

A szöveg lassan lesz egyre szaggatottabb, egyre kevésbé keresetten költői. Több helyen befejezetlen a mondat, vagy három pont szakítja meg. A nézőpont filmszerű, hol tágul, hol szűkül a kép sugara. A végén észrevétlenül csúszik át múltból és elbeszélő jelenből a pillanatnyi

⁵⁹⁶ *Uo.*, 363.

⁵⁹⁷ *Uo.*, 497.

jelenbe a történet: a bekezdés végére az atmoszféra akár egy kísértet megjelenését is elfogadhatóvá teszi. S ez a hangulat egyszerre Trátyié, a szereplőé (hiteles lesz tehát az ő lélektani ábrázolása), megtörténhet az átmenet objektívból szubjektívbe, a befogadó tehát képes azonosulni, behatolni a novella szövedékébe, ráadásul az atmoszféra – mint lenyomat – a novella befejezése után is megmaradhat. A táj tehát külső (reális-költői), belső (lelki), és olyan hangulatot hordoz, amely képes függetlenedni a kontextustól.

A mesterien megszerkesztett *Őszi éjszaka* pompás példája a Petelei-féle tájbrázolásnak. A novella körülbelül egyharmada, a kezdőrésze puszta tájleírás, amely az őszi, esti erdőről szól, s látszólag céltalanul hömpölygő szöveg. Ezután következik egy rettenetes, szaggatott, megállíthatatlan monológ, amelyből balladásan sűrítetten visszafejthető a drámai történet: az őszi erdő földjén egy holttest fekszik, egy fiatal fiúé, mellén keresztben szálfá. A novella egyetlen állókép: néma, szinte az erdő fáivá vált csendőrök hallgatják, hogyan védekezik a ki sem mondott vádak ellen a szép asszony, Mári; hogyan bizonygatja, hogy szerencsétlenség történt, a holtan fekvő Gyuri neki sosem volt szeretője, így a férje sem ölhetette meg féltékenységből. Válasz nincsen, csak egy-két soros tájleírások szakítják meg a vallomást, a természet is hallgat. S a novella végén ez a némaság váltja ki a nőből a vallomást szerelmükről, bűnükéről, a gyilkosságról. Majd a novella négy rövid bekezdéssel zárul, ismét tájleírással fejezve be, pecsételve le a történet végét.

A novellát elolvasva a bevezető részben szereplő minden szín, hang, kép visszamenőleg átértelmeződik, baljós jellé válik. A novella fentebb már idézett kezdetekor a hagyományos ős = elmúlás metaforát ismerő irodalomélvezők még nem feltétlenül gyanakodnak, de megismerve a véres háromszög- és gyilkosságtörténetet, minden szóhoz egy második jelentés is kapcsolódik. Ezeket álló betűvel emelem ki: „Az őszt nálunk Szovátán belemarkolt az erdőbe s a tölgyfák lombja foltként megveresedett, mintha vért eresztett volna rajta. Az útszéli vadvirágok színtelenek lettek és a bokrok piros bogyós ágai ledőltek a száradó gyepre. Az oldal megsárgult; a közeledő halál gondolata mintha megijesztette volna a bikket, gyűrött s sápadt lett, mint a vénember arcza. Oly nagy lett az egész kép és csendes.” A kiemelt szavak alapvetően három téma asszociációiként csoportosíthatók: a szexualitáshoz, a félelemhez és a gyilkossághoz kapcsolódnak. Így, már a novellatörténet ismeretében újra elolvasva érthetjük meg, hogy e bevezető sorok hogyan adták metaforikus és metonimikus összefoglalását a szüzsének.⁵⁹⁸

A szöveg a későbbiekben is tele baljós hangokkal, egyúttal olyan nyelvi elemekkel, amelyek szándékosan kirívóak, stílustörők, feszültségkeltők. Konkrét, esetleg naturalista képek

⁵⁹⁸ Vlagyimir PROPP, *A mese morfológiája*, Bp., Gondolat, 1975, 166.

váltakoznak a filozófiával. „Úgy elereszti magát ez az erdő, úgy megtrottyan.” „A lehullott levelek pusszogatását a lábunk alatt; az összeálló sár nyiszogatását jobban meghalljuk, mint nyáron akár a béka-brekegést. Egyszerre észreveszszük a kép nagyságát és észreveszszük, hogy milyen csekélyek vagyunk benne.” „Az alkonyat legelőbb a fehér hegy talpát takarja be gyászfekete fátylával.”⁵⁹⁹ „Valahol az aljban a leveli béka gurgurizál. Összerezenünk.”⁶⁰⁰ Az asszony monológját rövid, találó sorok szakítják meg. „Az asszonyi szó szüntelenül pereg egyhangúan, mint az őszi eső, vagy mint a könnyező szem.”⁶⁰¹ (Itt a második hasonlatban ok és okozat teljesen felcserélődik.) „Mély és rettenetes a csendesség!”⁶⁰² Ami a csenden túl vallo-másra indítja a nőt, a holttest látványa és főleg: a szaga. Nem valóságos szag, hanem halálszag, őszi illat, elmúlásbűz. Petelei ismét naturalizmus és költőiség határán egyensúlyozik, miközben balladás története megszületik.

A novella zárása elsimítani látszik az indulatokat és a feszültséget. Alliterációs és ritmikus tagolású lírai leírással zár. „Egy tiszta áthatolhatatlan fekete köpenyeg hever hegyen, völgyen, mezőn és szakadékon... Oly rengeteg mindez, oly békességes, mint a halál.” Ám az elbeszélés igazi zárása ismét egy váratlan hanghatás: „Valaki bele-belekiált az éjbe.”⁶⁰³

Az elbeszélés vége nyitva marad, mint annyi Petelei-novelláé. Ahogyan a kezdésnek mestere az író, a lírai zárómondatoknak is. A zárlat a legtöbbször sokértelmű tájbrázolás, vagy a tragédia, a haláltörténet egymondatos lezárása. A kettő sokszor összefonódik. Amikor el kellene mondani az elmondhatatlant, néhány higgadt, objektív tájleíró mondat szerepel. „– Testvér! A csolnakod elszabadult. Ott síklik a gáton. Fiatalabb a szemed; ügyeld, hogy kifoghasd. Nincs-e valaki benne? Hé, hé! Hiszen félig van vízzel. / Szép derült hajnal volt. Egy keskeny halványrózsaszín szalag támadt a hegyek felett. Gyenge báránnyelők úszkáltak.” (Alkonyat)⁶⁰⁴ „S most olyan kicsiny és boldog Dániel, mint gyermekkorában volt. Szeme előtt megsokasodtak a sötét foltok. Kezével utánuk kap, hogy elverje. Nem mennek. Hurrah! Piskinél egyszerre beleszöknek a honvédgyerekek a Sztrigynek derékon felül érő jeges vizébe. Hurrah! Túl az ellenség... / A nap halad pompásan a maga útján.” (A vén nemes)⁶⁰⁵ „Kínnal sóhajtott fel. Félvakon nézett szét. / Aztán beledőlt az ezüstös, mély, puha ágyba. / A kalapját lassan vitte odább a

⁵⁹⁹ PIÖN I-II, 564.

⁶⁰⁰ *Uo.*, 565.

⁶⁰¹ *Uo.*, 564.

⁶⁰² *Uo.*, 565.

⁶⁰³ *Uo.*, 565.

⁶⁰⁴ *Uo.*, 267.

⁶⁰⁵ *Uo.*, 272.

csendes Maros.” (*Lobbanás az alkonyatban*)⁶⁰⁶ A sűrűn alkalmazott, rövid bekezdések, a kihasználtság és a széttöredezettség mögött súlyos összetartó erővé vélik az atmoszféra, a balladisztikus tömörség, amely szinte megfogalmazhatatlan sötétségű tragédiákat sejtet. Ezek kifejtését azonban a költői tájleíró részletek pótolják, helyettesítik.

A fent idézett három, és a többi halál mellett néha-néha azért megcsillan a remény is: hasonló eszközökkel. *A játék* szerelmes asszonya talán örökre boldogtalan lesz, de képes kilépni a régi életéből és vállalni igaz szerelmét: a „*haladtak*” ige metaforikussága, s a vele kapcsolatos szuggesztív környezetleírás zárja a novellát a jövő konkrét sejtetése helyett. „*Már este volt. / A homály gyorsan elfedte őket a mint egymáshoz simulva a fehér iskolaház felé haladtak.*”⁶⁰⁷

Petelei novelláinak lírai részletei tehát kiemelt fontosságúak. E tér- és tájleírások szuggesztív, atmoszféra- és feszültségteremtő szerepet kaphatnak a művek elején, ábrázolhatnak belső tájat, elősegíthetik a befogadó azonosulását az elbeszélések belsejében, sűrűsíthetik, szaggatottá, ritmikussá tehetik a novellaszöveget, s objektivitásukkal ellensúlyozhatják a novellazáratok szentimentális, érzelmes szubjektivitását, egyúttal megemelve, távlatossá, talányossá nyitva e zárásokat. Így lesz e mértéktartó líraiság a novellák hatásának egyik fő titka. A (tér- és) tájábrázolás az elbeszélések bevezetésében és befejezésében háromeleművé válik: hangulatteremtő külső tájjá, a befogadói azonosulást elősegítő, lélektükröző belső tájjá, továbbá gondolatritmussal és szándékolt költőiséggel telt, lírai átvezetéssé.

2.2.2. Szobák, tárgyak, bútorok – Metaforikusság egy szerzői kötetben

Ahogy az előzőekben is látható volt, Peteleinél a hagyományos metonimikus (kronológikus, ok-okozati stb.) elbeszélésmód helyét a metaforikusság veszi át: a szöveget az asszociációk, látomások, emlékfelidézések, nosztalgiák és hangulatok szervezik.⁶⁰⁸ Dolgozatomban ebben a fejezetében ezt az állandó és sokféle metaforikusságot, a metaforák változatait szeretném feltérképezni. Mivel anyagát nemigen szokás elemezni, a hatodik kötet, az 1898-as *Vidéki emberek* című gyűjtemény tizenkét novelláját vizsgáltam. Előfeltevésem az volt, hogy a Petelei műveiben sokat dicsért hihetetlenül erős, részletes leírásokkal, szuggesztív képekkel történő atmoszférateremtés és a körmönfont köznyelvi szimbolikusság⁶⁰⁹ mellett a metafora bonyolultabb változatai is megtalálhatók az elbeszélés-szövegekben. A háromelemű tér- és táj-ábrázolás után ezúttal a „szobák, tárgyak, bútorok”, vagyis az enteriőr-részletek és az egyes használati tárgyak többszólamú metaforikusságára kerestem példákat.

⁶⁰⁶ *Uo.*, 376.

⁶⁰⁷ *Uo.*, 382.

⁶⁰⁸ POZSVAI, *Az újra meg újra felfedezett Petelei, i. m.*, 106-107, 115-117.

⁶⁰⁹ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 15. POZSVAI, *A rivalizáló rucák, i. m.*, 4.

A *Vidéki emberek* történeteit sem a korabeli kritika, sem a későbbi recepció nem tartotta igazán kiemelkedő kötetnek. Felrótták a szerzőnek sajátos nyelvét, alakjai elnagyolt ábrázolását, elbeszélései egységesen melankolikus hangulatát, cselekménytelenségét, s azt, hogy a címbe szereplő vidékieket egészen más embertípusnak ábrázolja, mint a városban élőket. Ha elhangzott is dicséret, leginkább ugyanezen vonásokért.⁶¹⁰ Pedig a gyűjteményben olyan novellák szerepelnek, melyek a későbbi, harmincas, ötvenes, nyolcvanas vagy kétezres években készült válogatáskötetek kedvelt darabjai lettek.⁶¹¹ Ráadásul kiválóan alkalmasak előfeltevésem bizonyítására: magam is megdöbbsentem, milyen sok példát sikerült bennük találni arra, hogy egy-egy látszólag jelképes értelmet nem is hordozó használati tárgy leírása önmagán túlmutató, metaforikus és allegorikus aspektussal is rendelkezik, s így végeredményben alapvetően járul hozzá az elbeszélés feltárásához, értelmezéséhez.

Ott van mindjárt *A Nagy Lidi ura*,⁶¹² amely egy bizonyos szemszögből a kötet kulcsnovellája. Története az emberi érzelmek statikusságát állítja szembe a modern, technicizálódó világ előrehaladásával, s helyzete miatt felfogható a kötet egyfajta bevezetőjének. A *Vidéki emberek* nem novellacím, pusztán kötetcím, vagyis mindazt szimbolizálja, amiről a tizenkét történet szól: vagyis vidék és város ellentétét, a vidéki élet másságát, értékességét, értékvesztettségét. A főszereplő, Nagy Lidi ura (Novák, bár az elbeszélés előbb határozza meg őt „függetlenségként”, „*a Nagy Lidi uraként*”, mint önmagaként) elköveti azt a hibát, hogy feleségre a feleségébe, aki azonban elhagyja őt. A kényes vargalyos, aki felemelkedni vágyott a hivatalnok Novákkal kötött frigy segítségével, még írni sem tud (ahogy az a novellából kiderül), mégis nagyobbra néz. Így azután megszökik Winkler úrfival, mert ő kancellista. Az elbeszélés folyamán titokban marad, vajon élettársa lesz-e, vagy csak eldobott, egytéli szeretője: amikor ugyanis az úrfi tavasszal ismét visszatér a faluba, Lidi nincs vele. Nováknak is csak annyit mond róla, „*Nem tudom merre ment el.*”, de hogy ez mentegetőzés, vagy a valós helyzet, nem derül ki. Sokkal lényegesebb azonban, hogy ezután Novák hatalmas tervbe kezd: a novella kétharmadában egy csodálatos találmányon, a vasszekéren dolgozik, mellyel – bízik benne – akkora sikert ér majd el, amellyel egycsapásra visszahódítja a feleségét. A végeredmény kitalálható: a végképp elszegényedett megszállott még csak a közepén jár a munkájában, amikor megépül a vasút közel a városához. Ő pedig, látva a „csodálatos” szekeret, „*nem taszítva senki által és nem vonva mi által se*”, holtan hullik a hóba.

⁶¹⁰ TÖRÖK, *Jegyzetek, i. m.*, 624-625.

⁶¹¹ Ahogy a 3.1. mellékletből is kiolvasható, a kötet tizenkét elbeszéléséből nyolc többször is megjelent posztumusz, s a Petelei-kánon stabil része. Élen jár „*A szigetvári vértanúk*” kilenc posztumusz kötetbeli megjelenéssel, és a hatszor újra kiadott *Az Eliz nevenapja* és *Ö.T.O.* Lásd erről a melléklet 3.9. táblázatát.

⁶¹² Idézetek: PETELEI István, *A Nagy Lidi ura* = PIÖN I-II, 385-389.

Az elbeszélés kulcsmetaforájának a megépíthetetlen vasszekeret szokás tartani, melynek különböző mechanizmusait és alkatrészeit folyamatosan tervezi, képzelgi, építi Novák a novella öt oldalából hármon keresztül. Akár a Petelei-novellák világát hasonlítjuk össze azzal a közeggel, melyben írásai megjelentek,⁶¹³ akár maradás és haladás Kölcsey és Arany János óta kísértő kérdéseire keressük a választ az elbeszélésben, akár az elérhetetlen szerelmet jelképező összeszerelhetetlen ördögsekér allegorikus megfeleltetéseit keressük, ez tűnik alapvetőnek. Ám az egyszerre anekdotikus és tragikus történetnek már a harmadik bekezdése is tartalmaz egy furcsa módon teljességgel kifejtett metaforát, ezzel mutatja be Lidit, ráadásul az itt még az olvasóhoz kiszóló, később azonban már szinte a semmibe tűnő narrátor, a városban ismerős ember, a közösség egy névtelen tagja szemszögéből. *„Erre a Lidire már alig emlékezem, de a nyáron egy halvány virágu mályvát láttam, a hajnali szélben s láttára a Lidi formája tért vissza az emlékezetembe. A képe el volt bujva az agyamba s az megelevenedett a virág láttára. Olyan nyulánk, üde, pompás lehetett, mint ez a szép virág.”* Ez a metafora-használat látszólag olyan egyszerű és köznapi, mint a népdalok virágszimbolikája, mivel azonban a virág – fiatal lány azonosítás egy beavatkozó külső elbeszélő emlékezése, térbeli távlatot ad a történetnek, s egyúttal annak hitelessége is megkérdőjelezhetővé válik.

Jóval izgalmasabb azonban, milyen jelentőségre tesznek szert az elbeszélésben az egyes ruhadarabok. A novella kilencedik szava, s az első, Novákra vonatkozó jelzője, hogy a Nagy Lidi ura *„viseltes”* volt. Ez a későbbiekben fokozódik: felesége elmenetele után *„Magát igen elhanyagolta Novák. Ugy megnyult rajta minden, még az ábrázata is, s kabátjai is lógtak rajta.”*, mániákus vasszekér-építése idejére pedig Novákot már alig ismerni meg, hisz *„megöszült egészen. A hátán egy viseltes Bánk-bán (= ódivatú posztózeke) lógott, amely csizmaszárt verdeste.”* Ugyanakkor Lidi, miután házasságot kötött vele, *„kalapot vehetett keszkenyő helyett s slájjert kötött rá, ami akkor az uraságnak egyik jele volt”*, jegyzi meg magyarázón a szöveg. S ha ez még nem lenne elég, Lidi felemelkedése azon mérhető le, *„Akkoriban a táblabirák nem afféle kalucsnis paroplis beamterek voltak, hanem igazi, batárban járó urak. E kis hölgy úgy járt az ura mellett, hogy a biró urak megsüvegezték, sőt maga a prézes is.”* Az idézett részletek természetesen elénk állítják színes, hiteles formában a kisváros különböző társadalmi rétegekbe tartozó szereplőit is, tehát alapvetően nem metaforikus értelemben olvasandók. Árulkodó azonban, hogy Lidi távozásával (a visszatérő kabátos részleteket leszámítva, amely keretnek fogható fel) mindenféle öltözetleírás eltűnik a szövegből. Kivéve azt a pillanatot, amikor

⁶¹³ Ahogyan azt TÖRÖK Zsuzsa tette *Közlekedés-iparosítás és irodalom (Petelei István: A Nagy Lidi ura)* című előadásában (Az elbeszélés a 19–20. század fordulóján (2.) Novellaelemző konferencia, Illyés Gyula Archívum, 2009. október 16.).

Novák visszagondol a feleségére, így: „*Mi egyébre se gondolt: »E czipellőbe járt: ez a kendő fedte arany haját: hajlós derekát e galand szoritotta.« S dajkálta a ringyrongy holmikát, tapogatta, simogatta.*”

A másik jellemző tárgy a történet első részében a gyertya. Lidi szökése előtt ez a beszélgetés játszódik le közte és az ura között: „– *Winklernek (ő a kancellista) Abafáján pompás nagy háza van. A kertje a herbusi vizeresztőig ér ki, ahol már a havas kezdődik. Ő kocsikat tart s őszön nála laknak az uri vadászok, sőt a prézes maga is. Onnan mennek a medvére. Az egyik teremben csupa velencei tükrök vannak s még a falon is szőnyeg. Tudod! a falon is gyertyatartók és tele viasz-gyertyával persze. / Aztán váratlanul tette hozzá: / – Koppantsd meg azt a faggyugyertyát az asztalon, Novák. Pih! be bűdös.*” A párbeszédben (bár tulajdonképpen inkább monológ, ami kiválóan jellemzi az önző Lidit) ismét ugyanazt az írói játékot figyelhetjük meg. A gyertyák először az úri ház velejárói, érdekes, gazdagságot tükröző kellékei, éppen ugyanannyira, mint a szintén megemlített velencei tükör, ám a jelen valóságos, bűdös faggyúgyertyájával szembeállítva azonnal mindkét gyertyafajta metaforikus értelmet nyer. Petelei még később is rájátszik erre. Novák ugyanis az egész szökésből annyit ért meg, „*hogy a faggyugyertyát kisebbre értékelte Lidi a viaszgyertyánál. És mert ez egészen érthető volt, nem haragudott Lidire, de mélyen elkeseredett, hogy ő nem égethetett effélét.*” A főszereplő tehát a metaforikus jelentést ismét valóságosra, praktikusra cseréli, így próbálja meg elfogadni felesége döntését – s így mutatkozik szánalmasan együgyűnek az olvasó előtt. Ahogy később is: „– *Csak az a faggyugyertya ne lett volna! rebegett és sirt.*”

A kötet második elbeszélése, az *Ö.T.O.*⁶¹⁴ ismét bír egy kulcstárggyal, mégpedig a főszereplő Pánczélnek, az önkéntes tűzoltónak adott, rövidítéses táblácskával. Erre utal a cím is. A tárgyak garmadája pedig valósággal elborítja benne az olvasót: valamennyi a valóságot festi, mégis alapvetően arra szolgál, hogy értelmezze a történetet. Pánczél a novella kezdetén mély hitű, minden garast az élére rakó, takarékos és szépen gyarapodó (Petelei szavával *lépesedő*) helyi notabilitás, foglalkozására nézve szűcs. Egy nagyobb tüzeset után azonban megalakul a városban a tűzoltóság, melynek ő is önkéntese lesz. A méltósággal pedig nagyralátás és ész nélküli költekezés ideje köszönt rá, míg végül odajut, hogy haldokló kisfiának sem tud már orvosságot venni: sőt, buzgóságában, hogy méltóképpen jelenjen meg önkéntes tűzoltóként, annyit járja a várost, s annyit utazik, hogy szinte észre sem veszi háztartása vesztét és fia betegségét.

⁶¹⁴ Idézetek: PETELEI István, *Ö.T.O.* = PIÖNI-I-II, 390-393.

Az egyszerre valóságos és metaforikus tárgyak sora különös módon ismét egy narrátori emlékezéssel kezdődik, amely Pánczél tűzoltóvá válása előtti, példamutató jellemét tükrözi. Pánczél sekrestyés apjától *„néhány könyvet is örökölt, s azokat a kasztenen tartotta, a virágos csészék között. Emlékezem a csiki imádságoskönyvére, melyben sok veresbetű volt keverve a feketék közé s oly szörnyű képek, hogy az ember magába kellett, hogy szálljon, ha látta. Ilyen volt többek között egy beteg ember ágya, melynek felette egy kiterjesztett szárnyu angyal nyújtogatta a kezeit a haldoklónak, míg a pádimentumon az ágydeszka alatt görnyedezett egy sovány szarvas-ördög, kilógó hosszú nyelvvel. E könyvből a nyitott ablak mellett szokott hangosan imádkozni Pánczél Jóska, ami bizonyos tekintélyt adott neki.”* A kis történet vörös és fekete színeivel, a jó és rossz küzdelmével, a kísértésre és a halálra való utalásával előkészítője is lehetne a novella tragikus történéseinek: elmondható azonban, hogy ahhoz nem elég hangsúlyos. Így inkább csak színesítő jellemzés. Annál fontosabb azonban a szorgos férfimunka és asszonyi foglalatosság jelképe, de egyúttal a szücséknél szokásos családi munkamegosztás hű tükre is, a következő néhány sor: *„Jól emlékezem a hamvas gödörre az udvaron, amelyekbe a bőrtököt mártogatták és arra a rézsutosan álló kétlábu vastag gerendára, amelyiken husolták a bőrt. Az asszony öltögette hallgatagon a rózsákat, a tulipánokat a kozsókokra”*.

Miután a nagy tűzben leég a piac-sor (épp kürtöskalács-sütés miatt), s Pánczél Ö.T.O. lesz, a szöveg megtelik a tűzoltói lét kellékeinek felsorolásával. Már a tűzoltóság tervezésekor sokkal fontosabb a tűz elleni védekezésnél a leendő önkéntesek egyenruhája: *„Nagy lelkesülés támadt s a parancsnok mindjárt megrendelt magának egy istentelen lófarkas sisakot s egy ezüstös bárdot. Hosszu tárgyalásokat tartottak s az eszmésebb emberek törték a fejüket, hogy miképpen lehetne leghatékonyabban kiöltöztetni a nagy számban jelentkező önkénteseket. Gomb és sujtásmustrák jártak kézről-kézre. Senki se beszélt egyébről, mint a kötelekről, létrákról, vítézkötésekről, tömlőkről.”* Hogy mindez nem anekdotikus részlet, jól mutatja, hogy Pánczél személyiségnek átalakulását innentől csakis a fenti fogalmak ismétlődéséből lehet kibontani, melyek mintegy balladai homállyal borítják a lelkében valóban végbe menő változást. Először birtokba veszi saját holmijait: *„A gallérjára két sor sujtást varrtak fel, s egy oly kis csinos bőrtokos baltát kapott az oldalára, hogy azzal (bárha mit se lehetett vele kezdeni) büszkélkedhetett.”* Később emiatt egész napirendje átalakul: elszakad szomszédaitól, nem találja elég méltónak magához és új tisztségéhez a munkáját. *„Naponkint legalább egyszer felvette a kék, gombos, dupla zsinóros zubbonyt és felkötötte a bőrtokos baltát.”* *„A hetivásárookra is zubbonyba ment ki természetesen, a minék világos következei elől senki se zárkózhatik el. Képzeltető-e, hogy ilyen öltözetben valaki a ponyvás sátorba álljon, és vesződjék a parasztokkal? Vagy kép-*

zelhető-e, hogy a piac közepére ledobott nyers állatbőröket fogdossa, válogassa, netán önmaga hurczolja végig a flaszteren”. „Sőt mindenki elgondolhatja, hogy egy tüzoltó szakaszvezető, aki a szakasz élén megy két zsinórral a zubbonya gallérján, miképpen foghat meg egy piszkos rúdat, hogy azzal a szőrös borjubőrt a hamvasba forgassa? Jöjjön be ilyenkor egy közember; vagy jöjjön be egy segédtsízt; avagy tán a főparancsnok maga a lófarkas sisakkal az udvarra. Az Isten őrizzen.” Pánczélnek fel sem tűnik, hogy dologtalan, szegény, nevetséges különccé válik, hisz ő egészen másnak látja saját magát: „Az asztalnál pedig első szék jut egy kétsujtásos polgárnak; büszkeség.”

Amikor a fiát látogató orvos végre rádöbben Pánczélra, mit is tett, ismét előkerülnek a már ismerős tárgyak: az apai örökség és a kasztenek az egyik, a sisak és a bárd a másik életutat jelentve, jelképezve. „– Hát a butorok? a kasztenek? az asztal? a bőrösszékek hol vannak? A képek a falról? Hát a vaskereszt a falról, te tekerő? Hol a te hires kereszted? A vaskereszt a falról? Te farizeus. A z apád keresztje. Honnan hozta volt az apád? Ugy tetszik, beszélted nekem, valami szentéletű remete adta neki. / Aztán lassan rátette a kezét a Pánczél vállára s kedélyesen mondta: / – Hanem a sisakod megvan, a zsinoros bluzod, a baltád a falon. No, hiszen akkor semmi baj sincs a világon. Mi közöm is veled, te ur!” A mű vége nyitott. Pánczél magához tér, bűnbánóan fordul a feleségéhez, s hajlandó megváltozni: megválna a nevezetes kellékeitől. Eladja a sisakot és a bárdot, hogy citromos vizet vegyen a fiának. A történetet az ő reménykedő szavai zárják arról, tán csak nem történik szerencsétlenség. A választ azonban az olvasóra bízta Petelei: a novella zárata – az író szokásos gyakorlatára jellemzően – tömör, drámai és nyitott. A főhős metamorfózisának hosszas részletezéséhez képest a zárórész újabb átváltozása lakonikus, és nélkülözi az elbeszélői reflexiókat. Itt nyer értelmet és funkciót a kezdősorok imakönyvképének metaforikája – és konkretizálása a szereplőkre.

Ahogy az *Esős alkony* című történetben is talányos marad a befejezés. Ennek a novellának is van narrátora, ám szinte bizonyosan nem azonos az eddigi két vidéki történetével. Fia-talkorára emlékszik vissza, s egy (ezúttal nem mályvához hasonlított, hanem) violaszépségű lányra, első szerelmére. Klárira, akivel azután kissé idősebben találkozott újra, amikor az már egy gazdatiszt boldogtalan felesége volt. A találkozás egy esős alkonyon elválással végződött, bár meglelt volna a lehetősége annak, hogy a már kék reverendába öltözött elbeszélőnk kövesse a nyári lakba szerelmét. A házasságtörés helyett azonban az önmegegyezés választotta, s ahogy a novella utolsó sorából végül kiderül, a plébános hivatást. Ennek a történetnek érdekes módon nincsenek olyan metaforikus részletei, mint az eddigieknek és későbbi követzőknek. A bevezetője azonban egyfajta lebegést ad álom és ébrenlét, emlékezet és történetmondás, va-

lóság és fantázia határán, melynek során metaforák, megszemélyesítések és metonímiák olvadnak össze az egyszerű, emlékező elbeszélés elemeivel, így: „*Oh szépséges nyári alkony te! / Így kopogott akkor is az eső, mintha bekérezkedett volna egy bezárt ajtón. Egy szoba, vagy egy sziv ajtaján. Bágyadt és álmos volt a levegő, mint most, olyan a színe, mint a vadgalamb pihéje. Csepre csepp halk zenét vert ki. A szegfű szirmai kéjelegve rádőltek a nedves levegőre, az illatukba úgy betakarózva, mint egy kaczer leány a fátyolába. A kerti ház mögött vékonypénzü rezgő nyárok, e szaporabeszédűek, nyughatatlankodtak. És viola, viola nyilik itt tán valahol? Dehogy! Ama viola illata ez a régi, a régi. Egy gondolatnyi illat elrejtőzött az agyam valamelyik zugába akkor; s annyi idő múlva most felelevenedik, s libeg a deres fejem körül. Verebek csipogtak, (jól emlékszem, nem valami énekes madár, de verebek) pityegtek akkor a vadszőlők levelei között.*”⁶¹⁵ Az atmoszférateremtő monológban az ajtó, az eső, a nyár, a viola mind egyszerre működik konkrét, hangulatfestő elemként és sokértelmű metaforaként. A szegfű szerelem- és szexualitás-jelképként, a vadszőlő⁶¹⁶ azonban a valóságos környezet egy részleteként jelenik meg: egymástól mindössze négy sornyi távolságra.

Az *Eliz nevenapja* című elbeszéléssel a későbbiekben még részletesen foglalkozom, így itt csak röviden írnék róla. Főszereplője, Eliz, a német származású kis nevelőnő virágot venni indul névnapja reggelén. Az utcán megszedül, s elesne, ha nem sietne segítségére a daliás tiszt, Szabó. A férfi hazatámogatja Elizt, miközben több ember jár az utcán. Irma, a ház asszonya kacérkodással vádolja a hazatérő Elizt, s elparancsolja a háztól. A lánynak nincs hová mennie, ezért, hogy ártatlanságát bizonyítsa, felkeresi Szabót a kaszárnyában, hogy a férfi igazolja őt Irma asszony előtt. Végül, nem találva kiutat, öngyilkos lesz. A történetben visszatérő szövegszervező elem a virágszimbolika („*A kertész háza előtt, ahol virágot akart venni a reggel, a nyitott léczes kapu mellett krizantemumok virítanak a halódó kertben. Egy szálát letépett a nevenapjára*” – indul öngyilkossága felé a halál virágával Eliz az utolsó bekezdésekben), s Eliz nevelőnő-sorsát, családjából való kiteszítottságát is metaforikus értelmű tárgyak felvonultatásával érzékelteti Petelei. „*Eliz fölemelkedett. Mindenkinek van otthona. Mind mentek az ebédlőbe künn, csörgetve a tányérokat az asztalterítéshez... gyermekek zajonganak körülötte. És ott, messze, ahol ő nőtt fel, ott most ér haza az apja az irodából. Az anyja öleléssel, csókkal várja a kis vadszőlős verandán. A kis Gretchen most jön az iskolából, a zseniliával kivarrott táskájával. A kis sottis ruhácska van rajta, amit Eliz varrt még odahaza. Ő így szól: »Elizabetnek ki ad ma virágot a nevenapjára? én neki küldöm a szent képemet, a mit a nővér adott...« A lóvonatról a kis Hans szökik le s rohan be, akár a fürgeteg. A gyárból vassalakot hoz, mely lilába játszó*

⁶¹⁵ Idézet: PETELEI István, *Esős alkony* = PIÖN I-II, 394.

⁶¹⁶ Amely egyúttal a szőlő képét is felidézheti, amelynek bőség, megelégedettség, öröm a szokásos jelentése.

veres... és bizony Eliznek hozza a nevenapjára.”⁶¹⁷ A zseníliával varrt táska, a sottisruha, a virág, a szentkép, a lóvonat, a vassalak egy eltűnt és visszahozhatatlan gyerekkor nosztalgikus, újra elérhetetlen emlékei, de a vassalak vagy a szentkép Eliz közeledő halálára is utaló, árulkodó szimbólumként is értelmezhető.

Míg *Az Eliz nevenapja* egy tiszta és ártatlan női szereplőt vonultat fel, a *Kaland*⁶¹⁸ hősnője egyszerre romlott és tündérszerű. Anett, a cukrászmester felesége a cukrászdában koktált régi, lánykori udvarlójával, az érte epekedő Dénes hadnaggyal. Amikor azonban a férfi éjjel valóban felkeresi a hálósobájában, elhárítja a közeledését, nem utolsósorban azért, mert felsíró gyermeke emlékezteti asszonyi kötelességeire. A novella azonban mégsem erkölcsstani példázat, hisz mindkét vágyódó szereplőjét úgy ábrázolja, mint akik ártatlanul és miről sem tudva játszanak a tűzzel, igaz érzelmeik miatt. Így Anett felülemelkedése a vágyakozásán nem egy keményszívű vamp játéka, inkább a múlt lezárása. A történetben a legfontosabb két tárgy egy antik melltű és egy sapka. Az előbbit Dénes viszi ajándékba a cukrásznénak (tehát ő a kezdeményező a csábításban). Ebben az ajándékozásban kimondva is megjelenik a vidék és város szembeállítás, így: „Szörnyűség, hogy a város mily rátartivá tesz egy hölgyet! / Odahaza falun egy szál virágot vitt Dénes a mezőről. Oroszlánszájat, amely így tátogat, hogy á-á ha az ember nyomorgatja a nyakát. A kapu előtt a kis padra leültek Anettel (egy penzionált kapitány leányával), egy szót se szólva bár, maguk elé néztek, játszva az oroszlánszájjal, s igen boldogok, vidámak voltak. / A városon? / Az antik melltűt, a cukrászasztal mellett állva Anett, (friss, kék virágos kartonba fehér csipkével a mellén) megnézve apróra az ékszert így szól: / – Csinos... Az efféle antik csecse-becséket pompásan gyártják most; kétségtelenül utáztat ez is. Onnan lehet megismerni, hogy a kontúrjai igen élesek. De csinos. Kedvencz színem a kék. Illik az arczomhoz.” A bross a későbbiekben a férficsábítás eszközéből a női csábításává válik: „A hölgy észrevevén ezt, úgy kaczerkodott, hogy kigombolta a ruhája gallérját s két felé kitűzte, úgy hogy fehér, rózsaszínnel belehelt gömbölyü nyaka kikukucsált a szövetből, mint a szegfü a tokjából s ravaszul így szól: — Bárha nem látszik már a bross, (mert a nagy melegért kitűröm a galléromat) már nem tetszem?”

A motívumok, s velük az ellentétek ismétlődnek: a bross mellett szó esik igazgyöngyről, üvegharangokról, aranyos boltról, olümposzi nektárról, vagyis csupa édes, fényes, drága dologról, míg az oroszlánszáj vidéki képéhez a gégevirágé, a borostyánlugasé, az édes bogyóké társul. Amikor a jelenet végén Anett maga is úgy érzi, túl messzire ment, mintegy „begombolkozik” lelki és testi értelemben is: a „nyakon összekapcsolta a gallérját s megtűzte ismét az

⁶¹⁷ Idézetek: PETELEI István, *Az Eliz nevenapja* = PIÖN I-II, 404.

⁶¹⁸ Idézetek: PETELEI István, *Kaland* = PIÖN I-II, 405-409.

ékszerrel”. A novella második, éjszaka játszódó részében a hadnagy sapkája a főszereplő. Mivel odakint zuhog az eső, Dénes már érkezésekor kissé nevetséges. Anett „*Hamar visszakarta az erejét, látva a gyámoltalan lucskos legényt. Ő a gyengébb. A sapkájáról csorgott a víz, s a bluza fekete volt, úgy megázott.*” „*Dénes bosszusan dobta le a sipkáját. Az enyelgő hang teljesen megzavarta.*” Ahogy azonban a két régi szerelmes közel kerül egymáshoz, a nő ismét elgyengül. Végül azonban többször egymás után visszautasítja a régi udvarlót. A novella zárása kifejezetten anekdotikus. „*Anett becsapta az ajtót utána és nagy zajjal bezárta. / Azután a mint visszafordult, meglátta a vizes sipkát a padlón. Mosolygott, lassan megnézve fölvette s az erős rácsos ablak mögül így szólt ki a gangra: / – Ott van-e Dénes? / A sötétben valami rekedt szótagok morajtak. / – Itt a kalapja vitéz ur! Nem kell vesztegetni a drága sipkát, pazar vitéz ur! Aztán az eső is zuhog kiinn. Itt benn jó idő nagyon. / Aztán bezárta az ablakot.*” Különös módon ez az egyébként kiválóan előkészített, metaforikus lezárás (a jelenetváltás pontosan a novella közepén található, a sapka ott jelenik meg a második részben, mint a brass az elsőben) még annál is jobban felmenti Anettet, mint ahogy a „tárgyak nélküli történet” indokolná. Ha ugyanis csak a cselekmény vázát nézzük, Anett bátorítja az őt megkísértő Dénest, s csak az utolsó pillanatban dönt végül ellene. A sapka kidobásának pompás befejező jelenete azonban neki ajándékozta a történetben az erkölcsi győzelmet.

Míg az előző novella eszközei leginkább *A Nagy Lidi urában* használtakhoz hasonlíthatók, a következő, *A tarvásári búcsú*⁶¹⁹ szerkesztésében inkább az *Ö.T.O.*-t idézi: ezekben ugyanis nem több különböző metaforikus tárgy(sorozat), hanem csak egyetlenegy az igazán jelentős. *A tarvásári búcsú* főhősnője, az egykor csodaszép Tar Katica. Egész életében ideálként emlékszik vissza a lángoló szavú Ferenc páterre, a „*hatalmas, szép, fiatal férfiura, a széles mellü, vállas, öblös, erős hangu emberre, aki úgy beszélt a forradalomkor a piacon a muzsikuskut erkélyén, hogy megrészegett, aki hallotta.*” Az idősödő vénkisasszony immár „*magas, száraz, csontos hölgy*”, s már csak a halállal foglalkozik. Amikor azonban hírül veszi, hogy a tarvásári búcsún prédikálni fog Ferenc páter, felöltözik a ruhába, melyet régen menyasszonyi, ma azonban már halotti öltönyének szánt, s felkeresi a szónokot. A jelentéktelen, beképzelt, önelégült, kövér öregúr azonban, aki már nem is nagyon emlékszik egykori munkatársnőjére, segítőjére, és szerelmére, s kizárólag önnön nagyságával van elfoglalva, mindörökre kiábrándítja Tar Katicát: a kisasszony hazamegy, ledől az ágyára halotti-menyasszonyi köntösében és – meghal.⁶²⁰

⁶¹⁹ Idézetek: PETELEI István, *A tarvásári búcsú* = PIÖN I-II, 410-414.

⁶²⁰ A novella bravúrosan ötvözi két korábbi mű, az *Árva Lotti* és *A vén nemes* néhány alapvető jellegzetességét (Lotti menyasszonyi ruhája, Kardos Dániel negyvennyolcas múltja, e múltnak a jelenhez való viszonya). Ezzel

A történet szabályossága megköveteli, hogy lépten-nyomon a halotti inggel találkozunk benne. Egy oldalon át csak a negyvennyolcas, bátor, szerelmes, vakmerő, fiatal Katicáról beszél a narrátor, hogy aztán így lépjen az olvasó elé az idős Tar Katica: *„A jövevényen óságos fehér selyemköntös lógott. Sovány derekától a földig apró fodrok libegtek. Vállán megsárgult máslik, neczolt keztyűkbe takart kezében parazol, a melyiket legyezővé alakította. Ruhájának hajtásai sárgán szaladtak végig a szöveten, mintha csak az egész hölgy rég-rég óta egy fiókba bepakkolva állott volna. Némi feszességgel lépkedett; sovány nyakát emelve, kereken nézett szét a hegyekkel szegett völgyre. A Tar-kuriára vetette szemét... romlott falai, alázatosan, fedél nélkül néztek le a piacra, elvadult, összenőtt kertjével együtt. Katicza kissé lehunyta szemét s megbotorkázott.”* Öltözékében ott a története, s ott a történelem. A jelen fiataljai kinevetik, csak egy öreg mondja a különös jelenséget kifigurázóknak: *„– Csend – mormogott egy öreg ember – ez a katona-leány a forradalomból. Azt ne nézd, mi lett belőle, arra gondold, a ki volt.”*

Katica köntösét féltve és óva járja be a fiatakorából ismerős helyeket, megy a barát elé. A szövegből megismerjük egész életét, sorsát: ruhája tükrében.⁶²¹ Katica a páterrel való találkozás előtt még a lacikonyha szagától is óvja a ruháját, keserű csalódása után azonban egy székely szénszállító szekeren kocsizik haza meghalni. Így használja ki a fekete-fehér színszimbolika végzetességét Petelei. A halál előtt azonban furcsamód még „beköti a fejét” a főszereplőnek: *„mert a nézése olyan dúlt volt s mert az eső szakadt, a székely kivette kék nagy, babos zsebbevalóját s ráterítette a vén leány őszülő fejére. Valami leli, mert reszket a szerencsétlen. Katicza nem is tudott róla.”* A gondoskodásnak ez a mindennapian groteszk részlete egyúttal erősen szimbolikus is lehet, már csak azért is, mert a fehér és a kék Szűz Mária és az ártatlanság színe is. Így méltó zárás, mégis elképesztő módon abszurd epizód a novellát befejező szüzi haláljelenet előtt.

A kötet következő elbeszélése már címében is metaforát hordoz. *A birtyóka* tájnyelvi szó, amilyeneket Petelei a legnagyobb nyugalommal használ szinte minden elbeszélésben, annak ellenére, hogy írásainak 75%-a először budapesti lapokban látott napvilágot.⁶²² Ám ezúttal meg is magyarázza a szó jelentését, mégpedig a – szimbólumokat, metaforákat, sőt, bármiféle költőiséget egyébként teljességgel nélkülöző, szinte naturalista és nagyon tragikus – elbeszélés

---

figyelmezteti a kései befogadót az idő múlásának jelentőségére, a nemzedékek egymáshoz viszonyulásának ebből fakadó alkalmankénti értetlenségére.

⁶²¹ *„Mert ez a köntös ugyanaz a régi, fehér köntös, melyet egyszer halottas diszélül varrt valamikor... Szépen azt elzárta, őrizte, hogy egyszer majd eleihez méltó ékességben hagyja el benne ezt a siralomvölgyét... Mirtus koszorut tesznek majd homlokára, szüzeknek illően. De hát megváltoztak az idők... Ime mintha a sírok nyíltak volna meg, és dali lelkes társa, a barát, feltámadt s az Ur igéit hirdeti ismét. Katicza felöltötte hát féltett fehér köntösét, hogy még egyszer szép legyen előtte mint valaha, mikor kézen fogva mentek a dicsőséges utra, katonát toborozni.”*

⁶²² TÖRÖK, Petelei István és az irodalom sajtóközege, i. m., 27.

végén: „*Birtyókának hívják nálunk azt a tökéletlen szilvát, amelyet valami nagy nyavalya bántott bingyó korában s megsárgulva, összetöpörödve hull le... Olyan a formája, amilyen a szilva... van magva, formája, de kicsinek marad és kicsi, izetlen, rossz. Így hullott le Dulbuk Vilmos, mint a birtyóka.*”⁶²³ És bár a tájnyelviséget a *bingyó* szóval még sikerül tetéznie, e magyarázat nem hagy kétséget a novella értelmezése felől. Így lesz *A birtyóka* a kötet különlegessége, az a szövegben szereplő metaforákat nélkülöző elbeszélés, amely maga egyetlen nagy metafora.

Az *Elkésett*⁶²⁴ című elbeszélés érdekessége, hogy az eddig bemutatott novellákkal ellentétben viszonylag kis szerepe van bennük a tárgyaknak, amelyek valóságdarabként és metaforikusan is szemlélhetők. A történet Mimi néniről és nála jóval idősebb férjéről, Gergely bácsiról szól: az örök elégedetlen feleségről és a férjről, aki azt akarta, hogy a felesége boldog legyen. Mimi néni félreérti a gáláns finánc, Beke udvariasságát, s féltékeny lesz annak jegyesére, barátnőjére, Csóknéra. Az irigykedés úgy kitölti napjait, hogy észre sem veszi férje betegségét, s csak a már halott férfira borulva mondja el legszebb szerelmi vallomását arról, hogy valójában igenis őt szereti – ám már elkésett. A történet két eleme tekinthető metaforikusnak, s mindkettő visszatérő. Az egyik a bonyhádi almásszürkék vontakocsi, melyen Csókné fel- s alá kocsizik Mimi néniék ablaka előtt. A másik, jóval sokatmondóbb két gondolat Mimi néniről, az első, jelenbeli a novella elején, a második, Gergely bácsi régi emléke a novella végén: „*Egy bálban (mily bódító volt Mimi! nagy rózsával hullámos erős fekete hajában, mályvaszin selyem köntösbe beleszorítva pompás testét) ismerkedtek meg Bekével a finánczczal.*” „*Mint irigyelték tőle. Mily gyönyörű volt mályvaszinü köntösében, az anyja igaz gyöngyeivel kövér nyakán.*” E két gondolat tükörképe egymásnak, s nemcsak Mimi néni festi le középkorúan és fiatalon, de mindennél jobban mutatja Gergely bácsi örök szerelmét is iránta: hiszen a férj mindig ugyanolyan szépnek látja őt.

„*A szigetvári vértanúk*”⁶²⁵ című novella abba a csoportba tartozik, amelybe *A tarvársári búcsú*. Egyetlen központi, jelképes, metaforikus tárgya a festmény, amely „*A szigetvári*

⁶²³ PETELEI István, *A birtyóka* = PIÖNI-II, 415-418.

⁶²⁴ Idézetek: PETELEI István, *Elkésett* = PIÖN I-II, 419-423.

⁶²⁵ Idézet: PETELEI István, „*A szigetvári vértanúk*” = PIÖN I-II, 424. „*A terménytárlat igen dús volt abban az esztendőben, kivált a kerti vetemények pompásan fejlődtek. A paradicsomról egyenesen verset lehetett volna írni; a káposzta pedig oly tömött, fehér és hatalmas volt, hogy az ember nyersen szeretett volna beleharapni. Retket, czeklát annyit küldtek a szászok, hogy garmadába kellett a földre helyezni. A körte, alma tányérokban mosolyogtak az asztalokon s a rózsaszinnel belehelt hamvas őszi baraczk versenyzett szép lánykák orcájával. Néhány kertész rózsafákat küldött, illatos, szépséges virágot, megtöltve a terem egyik szegelyét. A másik szegelybe a védőasszony emelvénye mellett annyi nagylevelű rongyos filodendromot állítottak, hogy pompás sátrat alkotott fölötté. / Ebben az esztendőben néhány festmény is emelte a tárlatot. Mükedvelő kisasszonyok küldtek csendélet-képeket, görög-dinnyével, czukorpikszissel s efajta holmiból összeállítva. / A főhelyen egy történelmi kép lógott, mely a szigetvári vértanúk kirohanását ábrázolta. E kép helyi vonatkozásának volt mondható. A művész ugyanis ide való polgárok arcát festette a hősök testére. Jól meg lehetett ismerni a jól táplált mészároost, a mint karddal a kezében rohant ki*

vértanúk” címet kapta. Kiállításakor átfogó képet kapunk a kisvárosi, magát műértőnek képzelő közönség műkedvelő (és egyúttal termény)tárlatáról, melyből kiragyog a mindenben a helyi notabilitások akarata és kedve szerint megfestett mázolmány. Az anekdotikus fokozás eszköze szinte kívánatosá teszi az olvasó szemében a történelmi képet: jobb, mint a megverselhető paradicsom, a rongyos filodendron vagy a cukorpikszises csendélet... Spaller, a festő rövid életű népszerűsége tesz szert, amikor a helyi hozzánemértők feldicsérik a művét. Beszélgetésbe elegyedik a polgármester lányával, s megbeszélik, hogy lefestheti a lányt, akibe titkon szerelmes. Másnap azonban a polgármester már csak átnéz rajta, a portréről pedig többé szó sem esik.

Az *édes anya*⁶²⁶ a megkésett nagylelkűség története. Az anya, aki egyszerre két szent édesanya nevét viseli, mivel Anna-Máriának hívják, a bálványozásig szereti egyetlen életben maradt fiát. Pista azonban otthagyja őt és az otthon biztonságát Pepiért, a kis színésznőért. Miután elviszi a tüdőbetegség, az anya lassanként megsajnálja a fiát híven szerető Pepit, akiről korábban hallani sem akart, s végül magához fogadja a leányának. Témám szempontjából azért fontos a novella, mert középrészében, ahol az anya még csak szembesül fia fájó hiányával, ezt a hiányt a tárgyak arzenálja, hosszú felsorolás érzékelteti. *„A kabátja, amelyet viselt; a cipő, amelyben járt; kalapja, amelynek karimája árnyat vetett a szemének; a szék, amelyen ült; az udvar, ahol játszott; amit kezébe fogott; amire nézett; és a levegő, az egész levegő, amelyben lebeg a hang, amit ő kimondott – az mind itt van, él és eleven, bárha senki se látja, de az anya, az édesanyja, ő látja, érzi. Minden a világon arravaló, hogy ráemlékeztesse Pistára, a dalos, vidám, kedves fiura, akit az anyja dajkált; Pistára, ki maga volt a szeretetreméltóság, szelidség és jóság.”* Sőt, magát az idős Anna-Máriát is sokkal inkább sikerül a novellának környezete leírásával jellemezni, mint tetteivel vagy szavaival: *„Ah még látom a szobáit. A hüvös, jóillatú kis alkovnit. Az ágyon stikkelt fehér gyolcstakaró; fehér lepel a kis szekrényen, mellette; a vaskereszt rajta, a gólyalábu gyertyatartó s egy ócska, mily sárga viselt kis arczkép. A rongy futószőnyeg a parányi divánig visz, amelyre ha az ember leül, gödörbe esik. A finomlábu asztalkán, a horgolt fehér takarón mindenfelé szakadozott, gyermeknek való képes könyvek. Valaki rég... rég... mennyit forgatta... És képek az asztalon, színésznők, igen kivágott ruhája, borzas fejü, merész arczu hölgyek. A parányi ebédlő mellette. Oda ki se jár. A néni oda miért járjon? Az ő kis ételét, (ülve a vastag ablak mélyén) egy asztalszegletről is elvégzi magában. Az aranyos*

---

a vár kapuján. A két kapitány: a tüzoltóparancsnok és a „zöld kutya” iparkodtak a tar pogányra. A törökök sem voltak valami vedlett nép. Egy ádáz béget a végrehajtó ábrázolt, s a basa lófarkát a szabó czéhmaster lobogtatta. A kapuból kiomló hősök mögött ide való egészséges szépségek jöttek átszellemült arczokkal. / A tárlat látogatói csak egy-egy oldalvást való tekintettel mentek el a kép mellett, jóakaró mosollyal. Tréfának megjárja.”

⁶²⁶ Idézetek: PETELEI István, *Az édes anya* = PIÖN I-II, 430.

szegélyü régi porcellán csészékben apró csecsebecsék és cifra kotillionjelvények, selyembojtu tánczrendek a piros poharakban.” Az anya ebbe a szép nyomorúságba fogadja be a nyomorgó szépséget, Pepit: e leírás után válik igazán megérhetővé, tiszteletreméltóvá a nagylelkűsége.

Egészen másképpen használja a tárgyakkal telt leírást a *Két fehérlép*⁶²⁷ című novella. A feszes párbeszédekkel teli szövegben csak néhány hosszabb elbeszélő részt találni. A novella szerelmi háromszögtörténet, amelyben a fogadós leánya, Ilona menyegzőre készül Imre Palival. Beállít azonban a talpraesett Ráki a kisfiával, és a vőlegényt követeli, majd, hogy előcsalogassa, felgyújtja az istállót. A tüzet hamar eloltják, addigra azonban kisül, hogy a vőlegény egyúttal Rákinak a férje. A csaló férfi megszökik, a két asszony pedig a történet végén együtt altatja a kisfiút. Ebben az ötletes és kalandos történetben Rákinak szinte nyomoznia kell a férje után, nem csoda tehát, hogy alaposan megfigyeli a fogadót. *„Az ivón kívül még két szobájuk volt. Egy kis oldalszoba, ahonnan külön ajtó nyílt a viz felé járólagnak, ahol egy kis istálló s egy fűrészmalom állott. Ez volt a szép szoba. Cserepes kemence a szögletében s fadiványok a fal mellett, letakarva színes szőrtakarókkal. A padlásig fölvetett ágy mellett fiókos kaszten tetején a virágos görgényi csészével, poharakkal. A másik szoba is az ivóból nyílt, az apja holmiival, nagy báránybőrös bundával, faragó szerszámaival.*” A leírás nyomán igazi erdélyi parasztházat láthatunk magunk előtt, ám a magyarázat egy részletének később külön jelentősége lesz. A tűz oltása közben, amikor már két dühös asszony szólongatja Imre Palit, végül meg kell állapítaniuk, hogy a férfi már nincs is az istállóban. *„A lé-levezető lyukon bujt ki, mint egy poczegér.*” – jegyzi meg az egyik szereplő – így, mintegy patkányként távoztatva el a történetből mindörökre a méltatlan udvarlót.

A kötetet egy rövid, mindössze kétoldalas elbeszélés zárja, a *Kis leány baja*,⁶²⁸ amely egy boldogtalan kislány monológja anyja megromlásáról, apja megőrüléséről. Azonban bármilyen kis terjedelmű is az elbeszélés, s bármennyire is főleg narratív megoldásával képes megdöbbszteni az olvasót – a naiv, semmit sem értő, de minden borzalmat akkurátusan elsoroló, korán felnőtte váló kislány szólamának megtartásával –, mégis nagy szerepet kapnak benne a tárgyak, melyek mintha a népmesék jelképvilágát kapcsolnák össze a történet valós világával. Az anya először csak szép ruhákban jár, csipkét vásárol, ám aztán beszerez egy papucsot. *„Az apa mindig mondta: »Az a papucs... a papucs... csak az ne jött volna, akkor nem lett volna baj.« Mert mi mind csak csizmában jártunk s nyárba csak mezitláb. S az anyám is csizmába járt örökké, hanem a nyáron papucsot vett.*” – emlékszik vissza a kis Mari, aki beszámol az elbeszélő bácsinak az esetről. Ezután egy metaforikus szójáték idézi fel az eredendő bűnt: *„A*

⁶²⁷ Idézetek: Petelei István, *Két fehérlép* = PIÖN I-II, 432-437.

⁶²⁸ Idézetek: Petelei István, *Kis leány baja* = PIÖN I-II, 438-439.

tavaszzal, kiköltöziünk ide a hegybe, mert ingyen adták ott, a forrás mellett a házat; csak hogy éppen őrizze a gyümölcsöt apa. De nem is volt gyümölcs. Hanem urak sétáltak le s fel, tudja! s anyám kiült a ház elé szépen, hajadon fővel.” Végül a kislány elmeséli, hogyan hagyta ott őket az anyjuk: *„Nem mondta meg, hogy hova megy; csak egy estefelé bejött s kinyitotta a ládáját. Kiszedte előbb a ruháit. Van neki egy szép selyem dereka. Azt külön tette s aztán a szalagokat. De azokat is visszadobta a ládába s kiment.”* Így – Az édes anyához hasonlóan – a tárgyak itt is a szeretett személy hiányát teszik érzékelhetővé, amikor az apa siratja a feleségét: *„Aztán egyenkint vette elé a selyem derekakat, mikor sötét este lett és a pántlikákat, és megölelte és keservesen sirt. És így kiáltott: »a topánka, a topánka, verje meg az isten.«”*

A fentiekből, úgy vélem, kiválóan látszik, hogy Petelei nem egyszerűen metaforákat alkalmaz, hanem gyakorlatilag minden írását át- meg átszövik a metaforák, amelyek új és új módon járulnak hozzá a jellemzéshez, a történetészövéshez és az atmoszférateremtéshez. Ennek az írói technikának köszönhetően az olvasó előtt folyamatosan új jelentések tárulnak fel, s alapvető olvasói tapasztalattá válik a szöveg többértelműsége, amely egyszerre olvastatja magát szó szerint, allegorikusan és ténylegesen metaforikusan-retorikusan. A Genette-féle metalepszis érvényesítésével egyfajta szaggatott időtapasztalat jön létre, amelyet a gadameri képi textualitás is meghatároz.⁶²⁹ Talán ez okozhatja Petelei 21. századi, szerény, de stabil sikerét: a számos interpretációra alkalmas, állandóan „mozgásban lévő” szövegek megtalálják a maguk modern olvasóját, befogadját is.

2.2.3. Egy novella elemzése – A *Honvág*y

Az eddig bemutatottak jól látszanak, ha találomra bármely Petelei-elbeszélést elolvasunk. A következő rövid elemzés, amely Paul de Man munkái mellett az eddig leírtakra támaszkodik, ezt kívánja bizonyítani.⁶³⁰ Tárnya a *Honvág*y, egy alig egyoldalas elbeszélés, amely Petelei utolsó, két részletben kiadott szerzői kötetének, az 1905-ös *Az élet* első részének az *Apró képek* ciklusba foglalt novellája.⁶³¹ *Apró* szöveg, ahogyan az cikluscím is ígéri. Szerzője utolsó kötetében eljutott a miniatürizáló ábrázolás mesterfokára: egyszerre ad atmoszférát, hangulatot, jellemez realistán, ír költőien. A novella mindössze huszonnyolc mondat. Benne azonban mesterfokon megmutatkozik, amit Petelei az elbeszéléstről tud. Eredetileg újságnovella, mint szinte minden Petelei-mű. Első megjelenési helyén, a *Pesti Napló*ban költői glosszának, realista pillanatképnek hat, címe (*Katonák II. Akinek van valakije*) kommentálja, talán túl is magyarázza

⁶²⁹ Gérard GENETTE, *Metalepszis: Az alakzattól a fikcióig*, Pozsony, Kalligram, 2006, 8-9, GADAMER, *i. m.*, 79.

⁶³⁰ Az értelmezéshez átgondolt tanulmányok: Paul DE MAN, *Szemiológia és retorika, Trópusok, Olvasás, A trópusok retorikája* = Paul DE MAN, *Az olvasás allegóriái*, Budapest, Magvető, 2006², 13-31, 32-71, 72-96, 124-141.

⁶³¹ PETELEI István, *Honvág*y = PIÖN I-II, 477. Minden szövegidézet erről az oldalról származik.

a szöveget, de mindenképpen leegyszerűsíti az értelmezését.⁶³² Új helyén, a kis képek között, s az új címen költőibbé, filozofikusabbá válik pusztá önmagánál: az új kontextus módosítja a szemantikai mezőt.

Rövidke történet: az otthontalan, a városban temetésre menetelni kivezényelt katona havasi fenyőágot pillant meg, s egy pillanatra hazaálmódja magát. Ő az, akinek van valakije, akire gondolhat; ő az, aki honvágyat érez. Közhelyes, mégis tragikus pillantkép. A cím, a *honvágy* szó szinte provokálja az alaposabb olvasói átélést és értelmezést. Erős érzelmeket keltő fogalom önmagában is, két alkotóeleme, a *hon* és a *vágy* azonban tökéletesen rímeli a novella tematikai kettősségére. Először ott a *hon*, a haza, amelyet a katonának meg kell védenie. A cím előtagja tehát a múltra utal, s okot határoz meg: a főszereplő, a katona jelenlegi, katasztrofális létállapotának oka, hogy el kellett hagynia valódi otthonát, hogy egy nagyobb, elvontabb hont védelmezzon, mint baka. Ám a történetben katonaléte céltalan: nincs háború, nincs hadgyakorlat, csak temetési díszmenet, értelmetlen-szánandó katonahalál (öngyilkosság) és katonaelet, így a szó visszamenőleg ironikus értelmezést kap. Ezzel szemben a *vágy*, a cím szavának második tagja egyszerre irányul a múltra és a jövőre, miközben leginkább a jelennel van kapcsolatban: a katona otthona, szerelme után vágyakozik, a hazatérésre gondol. A novella kezdete és zárása azonban kétségessé teszi, beteljesülhet-e ez az erős vágy. Itt irónia helyett inkább melankólia jelenik meg. A novella azonban a legkevésbé sem sugall dekadens bánatátmoszférát. A téma akár szentimentális közhelyekkel is megfogalmazható lenne, a történetformálás azonban modern és eredeti. Bár sok más Petelei-novellához hasonlóan már az első sorokban megjelenik az elmúlás és a halál témája, hatása most mégis más, mint általában az elbeszélésekben. Nem derül ki a máskor olyan fontos ok, ami egy szereplő öngyilkosságához vezetett: a befogadó nem tudhatja, miért dobta el magától az életet az első bekezdésben szereplő katona.

A novella első sora objektív elbeszélőt sejtet (*Egy bakát temettek a városban.*), de már a második sorban megjelenik egy szubjektív szólam: a narrátor kiszól a szövegből, megszólítja a befogadót, s egyúttal attitűdöt is kínál neki (*mit firtassam már, hogy miért?*) – ez a halál látszólag érdektelen, nem érdemes kutatni az okát, ahogy nem kutatják a dísztemetés szemlélői sem. Az ő mentalitásuk válik a narrátorévá, amikor a szöveg komédiának nevezi a temetést. A történet olvasásának és értelmezésének folyamata pedig máris feszültséggel telik meg: a szöveg egyszerű olvasásakor kényelmes dolog elfogadni ezt a kívülálló, távolálló státuszt, ugyanakkor az, hogy a főszereplővel történendő apró események épp egy katonatársa temetéséhez fognak

⁶³² Adatok: TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek, i. m.*, 634.

kapcsolódni, mindenképpen fontos háttértörténeté, titokteljes kulcsinformációvá avatja az elhallgatott halál-indokot. A haláleset megjelenése a kezdésben ráadásul azt az elvárást kelti az olvasóban, hogy az elhunyt katonával kapcsolatos retrospektív elbeszélésre számíthat, amire azonban a novella szövege – újabb értelmezési feszültséget okozva – rácsáfol. Az egész első bekezdés stilisztikailag is kontrasztos, feszült. A jelzős szerkezetek stílusellentéte (*kényes szakaszvezető – keserves nóták, szép parádé – pogány hideg idő*), az élőbeszédszerű, pletykálásra, vélekedésre emlékeztető narratív szólam (*és azzal vége lett*), amely romantikus stílusú, pátoszos elbeszélői közhelyekkel keveredik (*szívének fordította a puskáját*), a divatszavak, amelyeket a nép- és gyászköltészet kulcsszavai váltanak (*parádéval, dirigálta – nekibúsult, keserves nótákat fujt*) ellentmondásossá teszik a szöveg felütését.

A novella tíz bekezdéséből az első három az előkészítés, bevezetés, hiszen csak a harmadik legvégén lép elénk a főszereplő. Az első bekezdés ellentmondásos hangvétele tovább folytatódik a következő két szövegrészletben. A halál következményei, a pátoszos, emelkedett hangulat kellékei, részletei (*posztóval betakart dob, sírdogáltak a harangocskák, pópa, temetés*) profán ellensúlyt kapnak. A gyászmenet dobhangját a bakancsok topogása kíséri, a pópa fázik, topog és kezeit dörzsölgeti, viselkedése teljes ellentétben áll méltóságteljes feladatával. A síró harangok kicsinyítő képzője is komikus hatást kelt. A leírás nemcsak realista és aprólékosan részletes képet ad, de hihetetlenül emberi, irodalmiasság nélküli, tragikomikus rajza a kisvárosi környezetnek, az ellentmondásos hangulatnak, a látszatokkal teli valóságnak. A harmadik bekezdés szinte felkínálja a szöveg nagy tematikai ellentétét, város és havasi vidék, civilizáció és békés természet, romlottság, halál, illetve ártatlanság, boldog élet ellentétét. A szöveg stilisztikája, szerkesztése, narrációja azonban bonyolítja ezt az üdítően egyszerű, de kissé közhelyes szembeállítását. Itt tapasztalható először, hogyan épül a szöveg tematikus oppozíciók sorozatára.

A bekezdés egyik központi szava, mivel egyedi szóalkotásnak hat, a *marsírozás*. Fogalmi körébe kapcsolhatók más szavak is, a *menet*, a *katonák*, a *komisz baka*, a *sor*. Ez a lánc a bekezdés végére a leendő főszereplőre irányítja az olvasó figyelmét, hiszen az utolsó fogalom, az *elkomorul* váratlan, s nem illeszkedik ebbe a logikai sorba. Ezzel a fogalomsorozattal párhuzamosan költőien rajzolódik meg a havasi szekeresek képe, mégpedig prózában szokatlan, s hagyományosan össze nem illő stilisztikai eszközökkel. Az egyik ilyen a könnyed alliteráció (*szántalpas szekeresek*), a másik viszont a nehézkes szóismétlés (*havasról jött, havasból, havasi, szántalpas szekeresek, szántalpakhoz*). Utóbbi később a szöveg egyik legfontosabb prózapoétikai, szervezőeszköze lesz, de már a szabad függő beszédben. Itt azonban még a látszólag objektíven egyes szám harmadik személyű narrációban fordul elő nyomatékosító szerepben.

Zavarba ejtő, az első bekezdés egyes elemeihez (*azzal vége lett*) hasonlító, előbeszédszerű részlet a *karácsonyfát csináljanak belőle a jó gyermekeknek*. Kérdés, hogy a részlet gyermeknyelvi, a szövegtől élesen elütő félmondata milyen célt szolgálhat: az otthon hagyományait, a gyerekkor melegét idézi fel, vagy épp ellenkezőleg, a menetelő bakát körülvevő világ látszatokhoz való vonzódását leplezi le nyelviileg, mivel ebben a világban a havasi szekeresek csak ilyen ünnepváró-gazdasági szempontból fontosak, tőlük lehet majd fenyőfát venni. Bárhogyan értelmezhető is a sor, ez az élmény, látvány idézi majd fel a honvágyat a főszereplőben.

A negyedik bekezdés váltogatja az objektív külső leírást és a gondolatfolyam szabad függő beszédben való feltárását. Eszköze az ismétlés, a részletezés, a felsorolás. A szuggesztív kép, amelyet megrajzol a rövidnovella főhőséről inkább taszító, mint vonzó: a férfi *tömzsi, vállas, kemény, törpe, otromba, cammogó járású, szőrös*. A leírás realista, sőt naturalista, kerüli a szentimentális azonosulást előidézését. Egyetlen engedménye, hogy *lobogó, mélyen fekvő szemekről* beszél, e részlet visszamenőleg átértelmezi a medvejárású legény jellemzését: nemcsak komikusan mackós, de vadállati, nemcsak apró és hangsúlyozottan átlagos, tipikus, de figyelmet érdemlően szenvedélyes is. Őt jellemzi a szöveg egyetlen dőlt betűvel kiemelt határozója is: *onnan* való, ahonnan a faágak. A honnan nem jelenik meg a szövegben, hisz akkor leegyszerűsödne, helynévvé válna az a titokzatos világ, amire vonatkozik. A bekezdés másik képe a havasi lány alakja, aki mindenben ellentéte a katonává silányított férfinak: friss, csinos és egyedi jelenség, hitelesen havasi (*kozsó, keszkenyő*). Nem mint önmaga fontos, hanem mint szimbólum, mint emlékkép, az emlékezés folyamatának elindítója, előidézője. Ugyanakkor a férfi alakjának is van szimbolikus értelmezhetősége: a karácsonyfa, a hó képe, s a faág-hasonlat a téli napforduló jelképes-mitologikus jelentéstartamait ruházza rá.

A bekezdést a látszólag céltalan ismétlés fogja keretbe, egy elmélkedő alaphangot, atmoszférát megadva, érzékeltetve a bizonytalanságot, a gondolati útkeresést. (... *elkomorul. Elkomorul... valami jutván az eszébe. ... eltéveszti erre a lépését... Eltéveszti a lépését.*) E szabályos ismétlődés fogja keretbe azt a képet, azt a pillanatot, amely bonyodalomként elindítja a novellát a tartalmi és érzelmi csúcspont felé. Ez az elmélkedő alaphang hagyományos megközelítésben erősen retorikus, de sokkal inkább nevezhető metaforikusnak: akár abból a szempontból nézve, hogy a részletben nem érezni szó szerinti és a figurális beszéd szétválását, akár azért, mert a hagyományos mindentudó elbeszélő helyett egy érzelmileg azonosuló, sőt, talán több narrátor van jelen a szövegtérben, végül pedig, mert a szöveg elsődleges szervezője a bizonytalanság, nosztalgia és atmoszféra.

A szövegben erős hangulati és szerkezeti váltásként itt következik az első dialógus-részlet, megszólalás, egyúttal az arctalan katonatömegből kiválik egy mellékszereplő, a lépést

eltévesztő, álmodozó katona érzéketlen társa. A durva kérdésre a főszereplő ugyan felel, de fontos, hogy felelete valójában értelmetlen, a valódi választ a narrátorszöveg fogja megadni. Az éppen bontakozó érzés a novella reális világában, a katonafegyelemben megfogalmazhatatlan. A leglíraibb, legköltőibb, szinte impresszionista képek következnek, Peteleire jellemző módon tele fényekkel, színekkel, villanásokkal. Álom és valóság kapcsolódik össze elbűvölő módon: a főszereplő én egy pillanatra elmenekül a valóságból, kilép a testéből, a jelenéből, a realitásából. A szövegben is kézzelfoghatóbbá válik az elvagyódást, a havast bemutató néhány sor, mint az addig bemutatott világ összes részlete (*a kis, deszkavágó fűrészmalomban, ama parányi katlanban a rohanó havasi patak mellett, melynek gerendából összerótt csatornájában omlik ki a kék víz a jégcsapokkal kicsipkézett kerékre*). A hatást a hangszimbolika erősíti, a szabályos hangismétlődések (*parányi, havasi, ama, malomban, katlanban*), az *r, sz, cs, o* hangok szokatlan áradata (*gerendából, összerótt, csatornájában, jégcsapokkal, kicsipkézett*), a hangtanilag igen változatos összetett szavak sokasága, végül a hatásos *k* alliteráció (*kicsipkézett kerékre*) megkülönbözteti ezt a szinte prózaversként olvasható leíró részt a novella többi részétől, nyelvilag is egy más, kívánatosabb, költőibb világot teremtve. Mint kép a képben jelenik meg a szeretett nő álomképe, akinek arcát a kis ablak szinte reális keretbe foglalja. Az apró képben tehát képek sokaságában tobzódunk, a reális világ és a valóságos alakok szuggesztív tényképét egy költői vízió látományai váltják, s e képekben még egy apró kép, a katona szerelméé is benne rejlik. Csupa játék és költészet: így épül fel a szöveg metaforikus szerkezete, amely – a de Man-féle értelemben – hierarchikusan felette áll a metonimikus elemeknek, magába foglalja azokat.

Épp ezért lesz a novella tetőpontja, megoldása teljesen váratlan, meglepő és rendkívül expresszív. Ugyanis a költői pillanatok egy reális, sőt naturális, ugyanakkor szimbolikus cselekvés váltja. Recsegés, dübörgés, topogás pokoli, víziós, de egyúttal kiábrándítóan reális hangjai között a legény *„kihajlik a sorból s beleharap a fenyőfaágba, mely a havasi szántalp felett zöldül... Beleharap a fenyőfaágba, s rágja, őrli fehér fogaival a keserű ágat, s nyeli boldogan...”* Ez az aktus egyszerre allegorikus és De Man-féle értelemben vetten metonimikus. A honvágó hagyományos, metaforikus megjelenítése a két egymást helyettesítő identitás szubsztanciális hasonlóságát feltételezné. Ilyenre megfelelő példa a lány feltűnése a novellában. A fenyőág (és annak megevése) és a címben említett honvágó fogalma között viszont csak véletlenszerű érintkezés-asszociáció jöhet létre, csakis a novella terében.

Itt jelenik meg a szöveg „olvashatatlansága”: vajon hogyan kívánja értelmeztetni magát a szöveg? Lehetséges-e az interpretáció? Ahogyan az érzés, a fenyőbe harapás élménye megszerezhető, groteszk, és értelmetlen, úgy kifejező és riasztóan logikus ugyanakkor. A fő-

szereplő megéli érzéseit, magáévá teszi a pillanatot. Szó szerint behabzsolja, elsajátítja. A fenyőág megevése állatot csinál az emberből, ösztönlénné alacsonyítja, ugyanakkor pogány misztérium-áldozatjellegénél fogva fel is magasztosítja. A fenyőág örökzöldje utalhat a boldog havasokra, még emberi távlatban, de az örök élet növényére, az isteni ambróziára, az élet fűvére is, már isteni, halhatatlan léptéssel. Az ág keserű, mint az élet, vagy mint a krisztusi áldozat íze, felfalása rituális megsemmisítés és megszerzés, pillanatnyi, azonnal elvesztett boldogság. A novella halállal kezdődött, témája egy megszokott halálrituálé, most viszont egyfajta életrituáléval végződik. Úgy tűnik, a komédia nem a halál, s nem a temetés, hanem maga az élet.

Az utolsó mondat, a csattanó azonban a durva katonaszomszédé: *Barom, abrakolsz?* Sem az álomképek, sem a pillanatnyi ösztönös boldogság állapotában nem lehet megmaradni, a reális, mégis látszatvilág, amely nem ért semmit érzelmekből, szimbólumokból, visszahúzza a főszereplőt. A novella csattanós, befejezett, mégis befejezetlen, zárása balladásan sűrített.

Hazajut-e valaha a katona? S valóban olyan a haza, amilyennek felidézte? Milyen hatást kelt benne önkéntelen cselekedete, s annak visszhangja? Talán *nekibúsul erősen*, s másnap őt kíséri majd öngyilkosként katonabanda? A novella szerkezete alapján ez is elképzelhető. Valójában azonban a szöveg és olvasó találkozásának vége a de Man-féle csőd: a novella zárása nyitott, az ismeretre kihegyezett olvasat megvalósíthatatlan, márpedig ez a Petelei századában szokásos befogadói technika. Ilyen módon alapvető olvasói tapasztalattá válik a szöveg többértelműsége, az, hogy egyszerre olvastatja magát szó szerint, „felkínáltan” allegorikusan és ténylegesen metaforikusan-retorikusan. Minden dekódolás látszat, minden interpretáció helytelen és helyes. Mindenesetre a szöveg marad az, aminek állítja magát: apró kép, kommentár nélkül. Realista, naturalista, szimbolista, impresszionista, költői és objektív, lírai és higgadtan szerkesztett, újságtárca és rövidnovella, jelentéktelenségbe húzódó, apró remekmű. Olyan novella, amely egyaránt alkalmas a szakmai (újra)felfedezésre, az iskolai oktatásban való felhasználásra és természetesen a nyitott lélekkel történő olvasásra.

2.3. „Azokat a kis népeket én szeretem” – Jellemzés és lélektan a novellákban

2.3.1. Szenvedők és elnyomottak – Perszonifikáció Petelei módra

Ahogy arról az előzőekben már volt szó, a Petelei-novellák erős és nagyon hiteles lélektaniségének egyik oka, hogy a szereplőket a drámai dialógusok és monológok jellemzik, mégpedig kitűnően. Ám a novellajelenetek helyenkénti „színpadra-termettsége”, azonnali megelevenedése, átélhetősége, mely látszólag a kor anekdotikus prózájának jellegzetessége és könnyűvé teszi a befogadást, feszültségteremtő ellentétben áll azzal, ahogyan Petelei a befoga-

dói elvárásokkal és azonosulási késztetésekkel épp ellentétesen alkalmazza az iróniát, a tragi-komikumot és a groteszket, elbizonytalanítva ezzel az egyes szereplőkkel már-már azonosult, azokat pillanatokra lélektanilag érteni vélő befogadót. Tekinthető ez a szövegszerkesztési mód anekdotikus jellemzésnek, Hász-Fehér Katalin is felhívja rá a figyelmet, hogy az általában szemantikailag igen sűrű szövésű szöveget hoz létre.⁶³³ De több is annál: vele kapcsolatban bizvást alkalmazható a bahtyini intonációs metafora fogalma.⁶³⁴

Bahtyin szerint „*minden életbeli megnyilatkozás társadalmilag-objektív entiméma*”.⁶³⁵ Vagyis minden verbális megnyilatkozás, a legmindennapibb is, szinte végtelen értelmet képes magában hordozni. Az intonáció egyként jellemző a beszédhelyzetre és a beszélőre, e specifikuma miatt pedig alkalmas arra, hogy egy-egy megszólalónak háttérrel, kontextust, személyiséget teremtsen. „*Az intonációs metafora olyan, minden szemantikus metaforát megelőző meg személyesítés, amely magát az életet emeli emberivé, amely egy életet antropomorfizál, alanyi létmóddá avat.*”⁶³⁶ „*Az érzelmileg telített mindennapi beszédben jóformán minden élő intonáció úgy bomlik ki, mintha a tárgyak és a dolgok mögött az élet eleven résztvevőihöz és mozgatóihoz fordulna; rendkívül erős perszonifikáló tendencia hatja át.*”⁶³⁷ Ennek a perszonifikációnak köszönhetően a Petelei-novellák forgatásakor a befogadó identifikációs stratégiái meglepő módon felszámolódnak, s a századvég novellisztikájának Petelei által is „használt” típuszereplői – vagy legalábbis a történetek főbb alakjai – olyan bonyolult, nem hagyományosan ábrázolt, inkább sokértelműen sejtetett pszichológiai háttérrel kapnak, olyan viselkedésmintákat mutatnak fel, amelyek kortól és társadalmi mintáktól függetlenül érvényesek, vagyis korunkhoz szóló, újraolvasandó, befogadói interakcióra váró szövegekké teszik a Petelei-novellákat. Különösen fontos ez a Györke Ildikó kifejezésével epiko-drámai novellának nevezett művek esetében.⁶³⁸ Itt Petelei „*a szereplő tudathorizontján belül maradó nézőponttól, előtérszerűen komponált jelenetekben, létében mutatja be szereplőjét, s összetett szellemi, erkölcsi, lekiismereti konfliktust állít az elbeszélés középpontjába. Elszakad a történeteszerű jelentésalkotástól, kitágítja a belső folyamat rajzát, s ebből következően a drámai sorsfordulat sem a cselekmény szintjén megy végbe, hanem a válságba sodródó személyiségben*”⁶³⁹ – írja Dobos István a drámai novelláról.

⁶³³ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, Híd, 2005, 1, 74, 67–80.

⁶³⁴ Mihail BAHTYIN, *A szó az életben és a költészetben: A szociológiai poétika alapkérdései* = M. B., *A szó az életben és a költészetben*, Bp., Európa, 1985, 5-54.

⁶³⁵ *Uo.*, 7.

⁶³⁶ KOVÁCS Gábor, *Az intonáció metaforái: Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása, Iskolakultúra*, 2006/5, 5.

⁶³⁷ BAHTYIN, *i. m.*, 9-10.

⁶³⁸ GYÖRKE, „*Drámai novella*”, *i. m.*, 358.

⁶³⁹ DOBOS, *i. m.*, 82.

A pontos lélekábrázolás terén kiemelkednek a női szereplők, jellemek, típusok. Petelei témái változatosak, mégis sokszor előfordulnak azonos alapviszonyok (vénkisasszony-sors, emancipációra, lehetőségekre vágyó, szűk körükből kijutni képtelen nők). Egyik kulcstémája, a szerelmi háromszög is gyakran megjelenik: falun (*Parasztzégyen*) és városban (*Elkésett*), jelenben (*Két fehérnép*) és múltban (monológban: *Máli*, dialógusokban: *A könyörülő asszony*). Petelei érzékenyen reagált százada második felének társadalmi változásaira, egyetemi éveitől kezdve foglalkoztatta a nőképzés, a nőemancipáció, a nők jogainak kérdése. „*Minálunk – Európát értem – még újság színét viseli az, mi Amerikában már napirenden van. Ott a nő együtt tanulja iskoláit, egyetemeit a férfival. (...) Azok roppant régi fogalmak, melyek pedig még nálunk most is divatoznak, hogy a leány tanuljon meg varrni, főzni, olvasni, írni, elég az neki.*” – írja egy helyen,⁶⁴⁰ bemutatva azokat a hagyományokat, amelyek annyi hősnőjének tragédiáját okozzák közvetve vagy közvetlenül. A korlátok közé zárt kisvárosi nők, polgárasszonyok, cselédek és nevelőnők gyakori, visszatérő szereplői már első kötetének is.

Éppen ezért az alábbiakban olyan novellák példáján szemléltetem Petelei lélektani alapvetését, szövegszinten is tetten érhető jellemformálását, amelyeknek nők a főszereplői. Az első, rövid elbeszélés, *Az Eliz nevenapja* érdekessége, hogy benne több nőtípus is megjelenik. Olyanok, amelyek a kortárs novelláknak is tipikus alakjai, itt azonban egyénítve és egymással lélektani szempont alapján szembesítve lépnek fel. A második, hosszabb történetre, egyes elemzői szerint kisregényre, *A fülemülére* pedig azért esett a választásom, mert általa kiválóan szemléltethető annak az észrevételnek az igazsága, hogy Petelei a romantika által kedvelt, sőt közhelyesített témákat is képes volt új, lélektani megközelítésben és modern értelmezésben feldolgozni.

2.3.2. Nők kettős tükörben – Nőtípusok *Az Eliz nevenapjában*

Az Eliz nevenapja kötetben először 1898-ban jelent meg.⁶⁴¹ Főszereplője, Eliz, a német származású kis nevelőnő virágot venni indul névnapja reggelén. Az utcán megszedül, s elesne, ha nem sietne segítségére a „*veszedelmes asszonykergető*” [399], daliás tiszt, Szabó. A férfi gavallérosan hazatámogatja Elizt, miközben több ember jár az utcán, „*mint akár egy országos vásáron*” [399], s mind látják a kis nevelőnőt „*egy tiszt karján járva*” [400]. A pletyka nő és dagad. Irma, a ház asszonya kacérkodással és szemérmertlenséggel vádolja a hazatérő Elizt, s

⁶⁴⁰ Idézi BISZTRAY, *Petelei István, i. m.*, 19-20.

⁶⁴¹ PETELEI István, *Vidéki emberek*, Bp., Atheneum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára), az alábbiakban a szöveget az alábbi kötetből idézem, szögletes zárójelben az ottani oldalszámokat megadva: PIÖN I-II, 399-404.

elparancsolja a háztól. A lánynak nincs hová mennie, ezért, hogy ártatlanságát bizonyítsa, felkeresi Szabót a kaszárnyában, s nyilvánosan, vonuló katonák, báméskodó parasztok, kimenős cseléd lányok szeme láttára hazahívja magával, hogy a férfi igazolja őt Irma asszony előtt, ám Szabó gyávasága miatt kudarcra szembesül, így nincs számára remény többet. „*Szégyen, ha elmegy, szégyen, ha marad*” [403]. Rövid időre úgy tűnik, asszonya férjénél, Schulhofnál még számíthat részvétre, ám a férfi azonnal elfordul Eliztól, amikor belépő felesége azzal vádolja, csak kikezdett a lánnyal. Eliz kétségbeesetten megindul, egyenesen a Maros felé. Rövid novella, kevés cselekménnyel, amely az első perctől kezdve megfáradtan vészterhes. Minden metafora, minden lírai leírás, s a találó virágszimbolika, amely Eliz alakjához kapcsolódik, előre sejteti az elmúlást, a kilátástalanságot, a véget. „*Az Elizabet napja itt, semmi egyéb, mint egy lucskos, csuf őszi nap...*” [399] – kezdődik a novella. Eliz a szidalmak hallatán „*oly erőtlenül leejtette a kezét, mintha a lélek elszállt volna belőle... szemei lecsukódtak*” [401]. Mintha már haldokolna. A névnapi virágszedés, a cselekmény elindító, majd visszatérő eleme így foglalja keretbe az elbeszélést. „*A kertész háza előtt, ahol virágot akart venni a reggel, nyitott léczes kapu mellett krizantemumok virítanak a halódó kertben. Egy szálat lép a nevenapjára*” [404] – indul öngyilkossága felé a halál virágával Eliz az utolsó bekezdésekben.

Úgy tűnhetne, hogy alakja már-már egysíkúan érzékeny. A halálhangulat, az erős, metaforák táplálta atmoszféra azonban csak az egyik, ami jellemzi alakját. Számos konkrét jellemzőt is megtudhat róla az olvasó: „*szép, égszínkéék szemei*” [399] vannak, „*szőke s karcsu, igézően fejlődő idomokkal*” [399] – csakhogy aki így jellemzi Elizt, nem a szokásos narrátor. Az átképzéletes előadásmódnak⁶⁴² köszönhetően Szabó szemével látjuk a néhány percre az ölébe szédült lányt, aki tehetetlen, „*összefutott a szemei előtt minden, s ujjaival megszorította a fiatal ember kezét*” – tehát kiszolgáltatott, könnyű préda, nagyon erotikus és tiszta látvány, s nem lehet kétséges az sem – bár erről nyíltan szó nem eshet –, hogy épp azért szédülhetett meg, mert immár tökéletesen nővé vált. „*Az utcáról ismerte Szabó. Amint a gyermekekkel sétált...*” [399] – derül ki, tisztában van tehát társadalmi helyzetével is: Eliz az a kis gyereklány, aki nem tartozik sehova, tehát megcsókolható, megbecsteleníthető lenne különösebb következmények nélkül, s mint a történetből kiderül, az, hogy ez nem történik meg, a látszatra adó kisváros számára teljesen mindegy, olyan, mintha megesett volna. Ebben a néhány jelzőből, félmondatból és egy nézőpontváltásból a befogadó előtt összeálló jellemzésben már nincs semmi érzékeny, csak kiábrándító realitások. Eliz szépsége csak veszélyforrás, ártatlansága bármikor elértéktelenedhet,

⁶⁴² Az átképzéletes előadásmód, vagyis az ironikus, nézőpontváltó narrátori technika fogalma Mikszáth esetében került először bevezetésre, lásd erről: NYILASY Balázs, *Milyen fákon teremnek Mikszáth Kálmán regényei?*, Hungarológiai Közlemények, 2015/4, 1-13, <http://epub.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/1533> (ul. 2018.02.06.).

női gyengesége kihasználható. Nem öncélú, romantikus hatáskeltést szolgálnak tehát a halál-metáforák: a vég – erkölcsi vagy testi – állandóan ott leselkedik Elizre. Eliz a kisvárosi polgárelit kítaszítottja. Nemcsak azért nem tartozik sehova, mert el kellett hagynia távoli családját, s idegenek között él, hanem mert félig cseléd, de félig úri kisasszony. Egy igazi polgárlányt talán nem (így) hoznának hírbe, ha Szabó segítene neki az utcán. Egy szolgáló esetében egyértelmű lenne, mit akar egy „*gavallér asszonykergető*” [399] tőle. Szabó azonban úgy viselkedik Elizzel, mint egy hölgygel, nem prédaként szemléli, hanem ellátja a kötelező udvariasság diktálta feladatokat. Csakhogy ez Eliznek nem jár, így csak egyféleképpen, szemérmetlenül megengedett közeledésként értelmezhető a kívülálló számára. Vagyis a helyzet, amely az elbeszélés elején kialakul, már megoldhatatlan. Eliz sorsa már akkor az, amikor nevelőnő lesz.

Sőt, már korábban is. Otthonát azért kellett elhagynia, „*mert mostoha apa ugy nyájaskodott, gavallérokodott Elizzel, hogy az anyja féltette tőle.*” [400]. „*Ha nem adtál volna okot reá, észre se vett volna*” [400] – mondja az anya az otthonról elmenekülő Eliznek. Tehát Eliz szépsége már korábban is tragédiák okozója volt: elűzetett a szülői házból, elvesztette anyja bizalmát – ártatlanul. Irma asszony ugyanazzal fogja vádolni, mint az anya, hiszen épp ő Eliz „pótanyja”, akinek megfelelni kíván, aki előtt ki szeretne magyarázkodni, így hát ő is kiűzi a házából, az ő bizalmát is elveszti – ártatlanul. Mindez nemcsak motívumismétlés, hanem hiteles sorshelyzet is. De miért nem tesz valamit Eliz? Miért nem cselekszik, miért marad passzív, tesz fel sokan a kérdést?⁶⁴³ Eliz igyekszik ellenállni. Mosolyogni próbál Szabóra rosszulléte közben, mintha minden rendben volna. „*Mosolygott, s beszélt, hogy beszéljen, mert látták*” végigsétálva az utcán a férfival [399]. Irmával vitázva dadog, székre rogy, fölemelkedik, remeg, feljajdul, zokog, sikoltozik, végül elájul. Megtesz mindent, amivel menthetné a helyzetet, aztán megtesz mindent, amivel kifejezhetné a kifejezhetetlent. Ezután kétségbeesetten, szinte eszelősen cselekedni próbál: „*konokul, haragosan, makacsul*” [402], rohan, hogy előkerítse Szabót, aki majd igazolja őt. Ekkor már nem törődik a korlátokkal, az illemmel és a viselkedésmintákkal, azt hiszi, az igazság megmenti. Mivel azonban az egész tragédiát épp a korlátok, az illem és a kötelező viselkedésminták idézték elő, cselekvése értelmetlen. Így jut el utolsó tettehez, az öngyilkossághoz. Az ábrázolt szituáció Petelei korában valóságos szociológiai látlelet volt, s ma is csak elsőre tűnik kurióznak, hiszen hasonló alá-fölérendeltségi viszonyok a jelen világot is jellemzik. Így a lélektani csapdahelyzet, Eliz menekülési módjainak ábrázolása is általánosabb érvényű. Mint ahogy azok a nőalakok, akik a háttérben felsejlenek, szintén árnyaltak, hitelesek. Megismerjük Eliz emlékeiből az anyját, ott vannak az Elizt megbámuló cselédlánnyok,

⁶⁴³ BISZTRAY, *Petelei István, i. m., 25.*, NÉMETH G., *A válságba jutott kisember írója, i. m., 135.*

s persze a másik főszereplő, Irma asszony. Valamennyi nőviselkedés felfogható úgy is, mint létező, mégis megvalósíthatatlan alternatíva Eliz előtt.

Amikor Eliz Szabót felkeresni indul a kaszárnyához, szerencsétlenségében nagy nevetség tárgya lesz. „*A cselédleányok apróra megvizsgálták s egyik a másiknak jellel mutatta: hogy a kisasszony bizonyosan bolond. Nem, magyarázta a másik a kezével: csak ivott a kisasszony.*” [402] Ezek a lányok nem is tudják, hogy Eliz szemével nézve milyen szabadok. Ott bámészkodnak, hangoskodnak a kaszárnya kapujánál, de őket nem veti ki ezért a kisváros. Azért nézik bolondnak Elizt, amit ők maguk is tesznek. Itt mutatkozik meg a társadalmi hierarchia nevetséges fonákja. Eliz asszonyának nem elég úri, egy „*ágról szakadt guvernant*” [401], de a cselédek közé sem tartozhat, azoknak kisasszony, akiről azonban nyugodtan lehet feltételezni, hogy örült, vagy részeg. Eliz anyjának története, aki „*fiatal emberhez ment ismét férjhez*” [400], egy újabb női kudarcé: a kényszerházasságában rosszul választó, öregedő, saját lányára féltékeny anya nem lehet vonzó, csak szánalmas. Hiába fest magának idilli képet Eliz a boldog családról, amelynek boldogsága csak az ő távozásától függött, sohasem tudhatjuk meg, igaz-e ez, Eliz anyja valóban legalább a maga szomorú módján boldog-e új, Eliz nélküli házasesetében. Nagy a valószínűsége, hogy nem. Közvetetten az anya egykori viselkedése jelöli ki Eliz számára megoldásnak az öngyilkosságot a novella jelenében. Korábban anyja szemrehányásai elől kiszökött otthonából a világba. Most, amikor Irma asszony azzal fenyegeti, hogy ír az anyjának Eliz „szeretőjéről”, Eliz kiszökik a világból is, meghal.

Irma asszony első látásra besorolható az úrhatnám polgárasszonyok közé, akik felkapaszkodottságukkal nem tudván mit kezdeni a házsártosságban élnek ki visszafojtott érzelmeiket. Petelei azonban gondosan árnyalja alakját. Szabó szemében „*egy házsártos, szájas hölgy*” [399]. Elizzel való vitájában ijesztőnek, kegyetlennek tűnhet: „*lecsapta a portörölőjét*” [400], „*kicsapta az ajtót, kiveresedett és kiabált s dühében égő szemmel szorosán a leány mellé állott*” [400-401], de csak mert részben Eliz szemével látjuk. Petelei külön felteszi a kérdést Irma jellemzése után: „*ismerik-e őt?*” [401] Nem egyedi a sorsa, nagyon is gyakoriak tehát az ilyen Irmák. „*Nagy, égő szemű, széles, erős, szájas, gazdag asszony, igazi gazdasszony, aki úgy jár, mint egy granatéros, de amilyen gyorsan üt, éppen olyan gyorsan sir.*” [401] A kép nem taszító, de tragédiákat is hordozhat a háttérben. Irma gazdag, nem a Schulhofok, férje családja, hanem a Vargák, az övé a tehetős és a tekintélyes család. Férje szelid, szőke, akit a csönd tesz bátorrá, mindenben Irma ellentéte tehát. Irma asszony méltó férfitárs, vitapartner és társ nélkül, pedig égő szeme akár egészséges szerelmi, érzelmi vágyait is jelképezheti. Ketrebe zárja feleség-volta, amely erényre és puritánságra kötelezi és rangos-volta, amely arra kényszeríti, hogy tönkretegyje lehetséges kapcsolatait a világgal – „*haragban van a félvilággal, a másik felet pedig*

szüntelen ügyeli: nem nézi-e le őt” [401]. Tele van félelemmel, sérelemmel, agresszivitással, amely eltorzítja személyiségét. Finoman felsejlik két háromszög-történet is Irma életében. Egyik sem valódi, az egyik csak egy pillanatban, a másik a gyanakvásában létezik. Amikor Szabó megjelenik nála, Irma méltóságteljesen fogadja, hogy Szabó magyarázkodás helyett saját zavartságát Elizre hárítsa. *„A hadnagy óvatos jellel mutatta az asszonyságnak, hogy a kisasszony zavart.”* [403] Szabó Irma mellé áll, Eliz feje felett elbeszélve eljátszik egy szerepet. Ő a kedves csábító, aki azonban mély hódolattal viseltetik a *fenségesen kegyes*” [403] Irma iránt, aki *„jelentőségteljesen”*, pillantásával közli: *„Az ön kedvéért helybenhagyok mindent a leánynak, de különben bűnös ő ám.”* [403] Irma néhány másodpercig győztesnek érezheti magát: Szabó, a csinos tiszt, aki valamilyen módon mindenképpen felfigyelt Elizre, most visszavonul, s a lány helyett a *„méltóságteljes”*-en [403] cinkos Irmának ad igazat. Amikor viszont Schulhof, a férj egyedül találja Elizt és megkönyörülne rajta, a belépő Irma egyszerre vádolja meg férjét elérzékenyüléssel és kéjvágygal. Az első vád mutatja büntudatát (hisz épp ő hatódott meg néhány perccel azelőtt a síró Eliz felett), a második viszont azt, hogy az Eliz nevenapján történtek talán már régóta készülődtek: Irma mindig is félhetett attól, hogy férje felfigyel a lányra, s akkor Eliz mindenképpen kiüzetett volna. Tehát Irma szerelmi háromszögeket lát mindenhol maga körül. Eliznek dölyfösen veti a szemére: *„Azt szeretném látni, hogy a gyermekeim mellett illetlenkedjék valaki! Hozzám nem tolakodik senki. A férfiak megérik: kivel lehet s kivel nem.”* [399] Hiába hasonlít ez a kifakadás Eliz anyjának egykori szemrehányására, más is kiolvasható belőle: Irma magányos és boldogtalan. Az ő társadalmi korlátja és kerete nem a sehová sem tartozó nevelőnői státusz, hanem a rosszul sikerült, érzelemszegény házasságba bezárt, szerelemre és szeretetre hiába vágyó feleség szerepe.

Két nőalak, két elrontott nősors, a gonosz feleség és az ártatlan leány szereptípusa, két nagyon hitelesen ábrázolt személyiség csap össze a novella hosszú, két felvonásos vitájában, nagyjelenetében. Itt, ebben a kettős tükörben mutatkozik meg Petelei drámai szerkesztésmódja, ahogyan a narráció átadja a helyét a szakadatlan dialógusnak, amelynek a rípszíjait és egész nyelvi világa kihagyásokkal, sűrítve, de pontosan megrajzolja a vitázók személyiségét: *„– Sétált kiasszony? kérdezte csufolkodva [Irma], tovább törülve a bútorokat. / – Nem, nagysád. / – Azt szeretném, hogy így feleljen nekem valaki! aki nem vagyok sem vak, sem bolond! Nem sétált? / Eliz valamit dadogott a kertészezőről. Az asszony rákiáltott: / – De nem virágot láttam, a kezében, hanem egy katonát. (...) Nekem ne komédiázzék kedves! Elöttem ne üljön le, amikor én beszélek! Színpad ez? ahol tapsolnak a kisasszonynak? Nem, ez egy becsületes ház. (...) Ide nem járnak a katonák, itt nem szerelmeskednek még a konyhában sem.”* [400] Színpad ez, még ha nem is úgy, ahogyan Irma harsogja, de drámai jelenet, amelyben Eliz hangja, szólama lassan

szinte teljesen elnémul, csak sikolt, sóhajt, zokog, természetesen és őszintén, miközben a monológgá vált szidalmait soroló Irma mesterkélrt retorikával „szájas perszóná”-nak és „nyelvis személy”-nek [401] bélyegzi. Hiába kerekedik felül Irmában egy percre az őszinte szánalom, hiszen Eliz ájulásakor megijed, sajnálkozik, végül gyöz gondolkodásmódjában a konvencionális erkölcsi elvárás, így Eliz nem kaphat megértést.

Eliz elöl minden női sors (tehát anyjái és Irmái is) elzáródik. Hiába tragikusan boldogtalan mindkettő, Eliz egyetlen lehetséges perspektíváját jelentené. A polgárkisasszonyból csak úgy lehet feleség és anya, ha mögötte áll, őrzí és férjhez adja egy polgárcsalád. Elizt anyja kítaszította, ezzel pedig vénlánysorsra ítélte. Békés nevelőnőségét, közeledő vénlányságát pedig második kítaszítottsága akadályozza meg, becsülete elvesztése, amelynek részben Irma féltékenysége az oka. Az Eliz mellett megjelenő nőkre egyként jellemző, hogy a kisvárosi lét teljes bezártságra, kilátástalan életre ítélte őket. Eliz halálának legfőbb oka nem is a polgári erkölcs elleni (nem-)vétése, hanem a kor rendezetlen nőkérdése. Két frusztrált, szenvedő asszony – a kisvárosi lét két áldozata – taszítja őt odáig, ahol már nincs előtte más kiút, csak az öngyilkosság. Ennek oka pedig Eliz saját szükre szabott élettere, női kiszolgáltatottsága. A történet végén nem állna már más előtte, csak, hogy valóban prostituált legyen, Petelei azonban kétséget nem hagy afelől, hogy Eliz ártatlansága ezt eleve kizárja. Így az egyetlen értelmes megoldás Eliz számára az értelmetlen halál, az öngyilkosság. Ez a groteszk, elutasításra és értetlenségre készítő paradoxon zárja a novellát. „*Hova menjen egy kis leány, ha senkije sincs immár a kerek világon?*” [404] Válasz már nem érkezik erre a népmesei hangvételű kérdésre, Eliz sétál tovább a Maros felé, sorsával állásfoglalásra kényszerítve a befogadót.

Az elemzett novella kiváló példa arra a jelenségre, amelyet Thomka Beáta így határoz meg: „*A dráma, líra, próza közötti áramlás, a fikciós alakzatok és a nem fikciós szövegtípusok közötti érintkezés a poétikai rendszerezésekkel egyidejű: a törekvés szüntelenül konfrontálódik az átjárhatatlanságot védő poétikákkal.*”⁶⁴⁴

2.3.3. Női tisztesség – Egy Petelei- és egy Madách-elbeszélés hősnői

Dolgozatom e fejezetében rendhagyó módon két magyar elbeszélőről lesz szó, Petelei Istvánról és Madách Imréről: olyan szerzőkről, akik nem tartoznak a legismertebb s legelismerőbb magyar novellisták közé. Petelei Istvánnal kapcsolatban generációk alapélménye, hogy nem ismerik, Madách Imréről pedig sokan azt sem tudják, hogy a versek mellett novellák írásával is kísérletezett. Mivel pályájuk rövid, párhuzamos áttekintése is elemzési szempontul

⁶⁴⁴ THOMKA Beáta, *Beszél egy hang: Elbeszélők, poétikák*, Bp., Kijárat, 2001, 41.

szolgálhat, Peteleivel kapcsolatban is szeretnék megismételni néhány, természetesen mér említett részletet.

A két szerző más kor szülötte, s más pályát futott be, de ennél is fontosabb, hogy megítélésük novellistaként ugyanúgy eltér, ahogyan elbeszélői életművük nagysága, egésze is. Madách Imre neve egyértelműen a magyar dráma megújulásával kapcsolódott össze.⁶⁴⁵ Aki elfogadja, hogy Madách nemcsak *Az ember tragédiája* szerzője, hanem olyan más filozofikus remekművéké, mint például a *Mózes*, vagy netán a *József császár*,⁶⁴⁶ esetleg mint költőt is méltányolja,⁶⁴⁷ az sem tartja őt igazi novellistának. Őt (az *Egy bál* című vitatott írással együtt hat) elbeszélése leginkább csak kísérletnek nevezhető, *A Kolozsiak* kivételével meg sem jelentek valódi publikációként, s szakmai életműkiadásokban a megírás óta eltelt mintegy 160 év alatt is mindössze négy alkalommal láttak napvilágot.⁶⁴⁸ Közülük is kiemelkedik befejezettségével, és kortárs témájával a *Hétköznapi történet*, amely írásom egyik tárgya.

Petelei *A fülemile* és Madách *Hétköznapi történet* című elbeszéléseinek összehasonlítása az eddigiek alapján igen önkényes témaválasztásnak tűnhet. Azonban számos dolog indokolja az összevetést: a téma, a cselekmény, a szereplők alakjának hasonlósága, a mű helye az életműben, a műfaj kérdésessége, s végül épp az is, hogy mindkét elbeszélés a szerzői oeuvre kevésbé ismert, ritkán emlegetett, lebecsült vagy alábecsült darabja.

Madách novellája talán 1851-ben íródhatott (legalább is 1855 előtt). Bármikor is keletkezett pontosan, megformáltsága, cselekményszövése ugyanúgy elválasztja a többi öt Madách-prózától, mint az idő, a mintegy öt év. Bár Madách *A Kolozsiak* című elbeszélését átdolgozta, amikor 1864-ben megjelentette Arany János lapjában, a *Koszorúban*, ám eredeti formájában (akkor még *A Kolozsy nemzetség története* címen) már befejezte egyszer, még mielőtt a *Hétköznapi történet*hez hozzáfogott volna.⁶⁴⁹ Így ez tekinthető a legutolsó Madách-novellának.

⁶⁴⁵ Madách pályájának rövid felidézésétől eltekintenek. Kiváló friss életrajza: ANDOR Csaba, *A siker éve: 1861*, Madách Könyvtár, 57., Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2007².

⁶⁴⁶ BENE Kálmán, *Ki írta a József császár című drámát? = József császár. Madách Imre utolsó drámája?*, s. a. r. B. K., Szeged, Lazi, 2003, 117-178.

⁶⁴⁷ MÁTÉ Zsuzsanna – BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból*, Madách Könyvtár, 57., Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2008.

⁶⁴⁸ A Madách-novellákkal kapcsolatos legfontosabb adatok itt találhatóak: MADÁCH Imre *Összes művei*, s. a. r. HALÁSZ Gábor, Bp., Révai, 1942, 1176-1177. (jegyzetek), ÁRPÁS Károly, *Műfaji sajátosságok vizsgálata Madách elbeszéléseiben = VII. Madách Szimpózium*, Madách Könyvtár, 20., Bp.- Balassagyarmat, Madách Irodalmi Társaság, 2000, 103-139.

⁶⁴⁹ Az elbeszélések kronológiáját GYÖRFFY Miklós határozta meg először pontosan, HALÁSZ Gábor még csak egy valószínű sorrendet állított fel kritikai kiadásában. GYÖRFFY Miklós, *Madách novelláinak kronológiájához*, Irodalomtörténet, 1961, 152-159. adatait egészítette ki másik tanulmányában: GYÖRFFY Miklós, *Széljegyzetek Madách novellái Feljegyzései margójára = II. Madách Szimpózium*, Madách Könyvtár, 2., Salgótarján-Balassagyarmat, Palócföld – Madách Irodalmi Társaság, 1996, 48-54. ÁRPÁS Károly (ÁRPÁS, *i. m.*, 103, 116.) azon megjegyzése, hogy a *Hétköznapi történet* „Bizonyos, hogy a *Kolozsiak* előtt keletkezett.” némiképpen félreérthető. Amennyiben arra gondol, hogy *A Kolozsiak* végleges változata a megjelenésre való előkészítés után készült el, úgy valóban igaz a mondat. Ám ahogy GYÖRFFY Miklós írja (GYÖRFFY, *Széljegyzetek, i. m.*, 50.) „Kétségtelenül a

Nem Madách reformkori színházi élményeinek, a francia Sue-nak, a korabeli vadromantikus-egzotikus rémtörténeteknek, Jókainak, vagy a kor lapjai élcelődő, anekdotikus hangjának megidézése, utánzása ez a novella, mint a korábbiak. Viszonylag egyszerű, bár nagyon romantikusan szövött szerelmi történet egy igen részletesen ábrázolt nőalakkal a középpontban. Ráadásul akár megírásával egy időben is játszódhatna.⁶⁵⁰ Ha kiérleltnek nem is nevezhető, talán a leg-egységesebb, legmodernebbül szerkesztett Madách elbeszélései közül. Petelei két nagyon sikeres elbeszéléskötete után írta meg *A fülemilét*. A *Keresztekkel* 1882-ben azonnal sikert ért el, *Az én utcámban* pedig 1886-ban először próbálkozott nagyobb formátumú elbeszéléssel, amikor *Szomszédaim* címen kisebb írásokat rendezett egy ciklusba a kötetben belül. Ezt a kísérleti (később nem folytatott) utat zárta le még ugyanebben az évben az önálló, nagyobb lélegzetű mű, *A fülemile* megszületése, így ez is egyfajta írói végpontnak tekinthető.

Madách művét *beszélynék* nevezte. Árpás Károly a *példabeszéd* műfajmegnevezést ajánlja⁶⁵¹, felhíva a figyelmet a történet irányzatosságára, morális tartalmára, amelyet a cselekmény kerete is hangsúlyoz. Györffy Miklós *kisregényszerű* műnek nevezi.⁶⁵² Megoldatlan tehát a műfaji besorolás: az elbeszélés nagyobb ívű, több szálú, mint egy szabályos novella, a terjedelem is a regényhez közelítené a novellát, mégis úgy tűnik, kispikái művel van dolgunk. A megoldást persze talán már Madách megadta: más prózai műveit *krónikának*, *elbeszélésnek* nevezte, míg itt azt a nyelvújítási szót használja, amely kissé avult ugyan, viszont egyszerűen elbeszélő művet jelent, nem regényterjedelműt (hisz az a *regény* vagy *román*), de egyébként bármilyen hosszút. (Annak idején a Kisfaludy Társaság pályázata is beszélyt (igaz, költőit) keresett, amikor Arany János megírta a *Toldit*.) *A Hétköznapi történet* tehát ezzel is kitűnik Madách többi novellai műve közül. Petelei *A fülemile* című műve szintén műfaji kísérlet szerzője életművében. Miközben az író minden kiadott kötete elbeszélés-gyűjtemény volt, *A fülemile*

---

legkorábbi a töredékben maradt Duló Zebedeus kalandjai. *Pár év múltán az Ecce homo követi, majd A Kolozsiaiak (eredeti címén: A Kolozszy nemzetség, az egyetlen darab, amely – átalakítva – az író életében napvilágot látott Arany Koszorújában)*. Aránylag közeli hozzá a *Chronica* két pénzdarab sorsáról, majd jó fél évtized múltán a teljesen eltérő módon megformált *kisregényszerű Hétköznapi történet*.⁶⁵⁰

⁶⁵⁰ Madách a történetet úgy indítja, hogy a negyvenes évek távolába kerül („Az 184...-iki pesti farsang egyik fényes táncestélyén valék...” MÖM II, 477.), de azon kívül, hogy a történethez békés, boldog Magyarországra van szükség, s nem egy olyanra, amelyben két éve ért még csak véget egy vesztes szabadság- és polgárháború, semmi sem mutatja, hogy valóban a reformkorban kellene lennünk.

⁶⁵¹ ÁRPÁS, *i. m.*, 119. Felrója Madáchnak azt is, hogy nem ügyel a megfelelő sorrendre: „előbb a történet, utána a tanulság”, így azután már a keretcselekmény elején elhangzik a sententia, s ezért a „a figyelem (t.i. az olvasói) a terjedelmességgel egyenes arányban lankad”. Amennyiben azonban a művet mégis hagyjuk romantikus elbeszélés-ként működni a lényegre koncentráló példabeszéd helyett, akár feszültségkeltő írói szándék is lehet, ahogyan az egyetlen pozitív férfi szereplő kimondja azt az igazságot, melyet a történet végül igazol majd, ám sem hallgatói nem hisznek neki, sem az olvasó (még jó ideig), tekintve, hogy az ezután induló romantikus cselekmény kezdetben mintha szintén épp az ellenkezőre mutatna.

⁶⁵² GYÖRFFY, *Széljegyzetek, i. m.*, 50.

külön jelent meg, elképzelhető, hogy regénykísérletként.⁶⁵³ Terjedelmét már a kritikák is kiemelték, azonban felváltva nevezték *elbeszélésnek* és *regénynek*. Ma egyértelműen a hosszabb elbeszélés műfajmegjelölés mellett lehetne állást foglalni, tekintve, hogy Petelei éppen a következő évben, 1887-ben – igaz, csak folyóirathasábokon – jelentkezett egy valóban regénynek nevezhető munkával. Az *Egy asszonyért* a *Kolozsvárban* jelent meg 1887. március 28. és április 28. között, huszonhat folytatásban.⁶⁵⁴ A nyolc részből álló regény megírását Török Zsuzsa egy új történelmi narratíva létrehozásának igényével, az új műfajjal való kísérletezéssel és a női olvasóközönség érdeklődésének kiszolgálásával indokolja.⁶⁵⁵ A tizenhetedik századi erdélyi történelem eseményeit felelevenítő írás mindenesetre mind tematikáját, mind terjedelmét tekintve egyedül áll Petelei munkásságában, s alighanem a regény egyetlen valódi megjelenése Petelei életművében – amely azonban kötetben való kiadásra sosem került. Épp ezért napjainkból visszatekintve *A fülemile* műfaja inkább novella, mint (kis)regény, hiszen a korábban a Petelei-novelláról írtak alkalmazhatók rá, míg azok a kritériumok, amelyeket Török Zsuzsa az *Egy asszonyért* bemutatása során meghatároz, nem. A műfajhoz való kapcsolódást erősíti az is, hogy Petelei következő kötetében, a *Jettiben* visszatért a rövid(ebb) elbeszélésekhez. Ez akkor is igaz, ha a kortársak inkább regénynek látták, engedelmeskedve annak a naiv olvasói elvárásnak, hogy az ügyes, közkedvelt elbeszélőt „fejlődésre” ösztönözve, most már végre egy hosszabb lélegzetű művet is kézhez kapjanak tőle.

Arról felesleges sok szót ejteni, mennyire periférikusak Madách novellái az egész életmű áttekintésekor. A *Hétköznapi történet* megítélése azonban különösen vegyes. Voinovich Géza a lélektani alapot hiányolta belőle, Árpás Károly szerint „*kidolgozatlan az elbeszélő hangneme*”, s a novellát „*kuszaság*” „*hatásvadász*” epizódok, „*egyenetlen cselekmény*” és kidolgozatlan alakok jellemzik. Weöres Sándor is megjegyzi, hogy Madách novelláiban „*kétségbeesetten küzdött a megfogalmazásnál*”.⁶⁵⁶ Ugyanígy Petelei kísérlete sem aratott osztatlan sikert. Itt talán bonyolultabb is a helyzet, hiszen az a – kortárs – kritika nem volt vele elnéző, amely Petelei korábbi – és későbbi – művei esetén szinte egyhangúan ünnepelte a szerzőt és elbeszéléseit. Szana Tamás, a *Nemzet* újságírója szerint a mű „*mesterkélt, száraz, rideg*”, a szerkesztés túlságosan mozaikos, „*befejezett cselekményszövegre képtelen*”, „*a történet rendkívüli egyszerűsége*” nem illik egy ilyen mélységű, ilyen igényességű műbe, így annak „*lélektani analízise*”

⁶⁵³ Egyetemes Regénytár 1/12, Bp., Singer és Wolfner, 1886

⁶⁵⁴ Könyv alakban viszont soha nem jelent meg a szerző életében, csak 1924-es, harmadik megjelenésekor került könyvtáblák közé a szöveg. Ezért nem foglalkozom vele külön a dolgozatomban. TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 85, 207.

⁶⁵⁵ *Uo.*, 88-89.

⁶⁵⁶ ÁRPÁS, i. m., 137. és GYÖRFFY, *Széljegyzetek*, i. m., 54.

„zavarossá teszi a cselekményt”⁶⁵⁷ (1886). (Furcsamód Árpás Károly hasonló hibákat mutatott ki Madách művében, kivéve, hogy ő a cselekmény túlbonyolítottsága miatt érzi szerencsétlennek a didaktikus okokból történő szerkesztést.) Berényi Pál a *Pesti Napló*ban a cselekmény „provincialitását”-t, a szereplők „nehezen érthető dialektus”-át teszi szóvá – ami egyébként a mai olvasó előtt szinte érthetetlen lehet (1886). Az irodalomtörténész Péterfy Jenő pedig 1888-ban a *Budapesti Szemle* hasábjain ismét a lélektani átélhetőséget hiányolja: szerinte „sentimentális alaphangulat” és „elnyújtott analízis” jellemzi a művet.

Ennyire rosszak, ilyen olvashatatlanok tehát e novellák? Ez lenne az egyetlen, ami összeköti őket? Semmiképpen sem. Az elemzés középpontjába Madách főszereplőjének egyik gondolatát emelem ki: „Érdemes-e jónak lenni...?”⁶⁵⁸ Ez a legfontosabb, pozitív közös pont a két novellában: mindkettő szerelmi háromszögtörténetet mutat be, mindkettőben felteheti – feltehetné a választás elé kerülő főszereplő ezt a kérdést, s a két történet két hasonló, mégis végkövetkeztetést tekintve homlokegyenest ellentétes választ ad a kérdésre. Mindkét novella fő témája a „nőiség”: a női nem mibenléte, a nő érzelmeinek, lelkének, magára ébredésének a férfiakétól gyökeresen eltérő volta, vágy és tisztesség kérdésköre. Ha a megvalósítás hagy is maga után kivetnivalót, erről mindkét novellának a lehető legérdekesebben, és legtisztábban sikerül szólnia.

Mindkét szerzővel kapcsolatban tartják magukat bizonyos irodalomtörténeti közhiedelmek, főleg, ami az írónak, a nőknek és az írói életműnek a kapcsolatát illeti. Ki ne ismerné Madách Imre és Fráter Erzsébet szerelmének, házasságának és válásának történetét? Bár nem lehet elég sokszor cáfolni,⁶⁵⁹ még mindig tartja magát a meggyőződés, hogy a romlott, „lidérces”, céda Erzsébet Madáchot azzá a búskomor filozófussá, aki majd megírja a(z állítólag pesszimista) *Az ember tragédiáját*. Ugyanígy köztudomású, hogy Madách 1864-es akadémiai székfoglalóját is a nők témájáról írta, *A nőről, különösen aestheticai szempontból*. Ebben – irodalomrajongó számára elkésérítő módon – szinte semmiben sem tér el kora nőfelfogásától: „A nő nem egyszerűen csak ember, ki egyszersmind esetlegesen nőnemű is, mint azt a rideg logika diktálja, de utolsó ízéig egy sajátos valami, – specifice nő.” „... a nő szívében keresztül gondolkodik”. „A nő korán fejlődik, de teljes férfiúi érettségre sosem jut; könnyebben felfog és tanul, de teremtő géniusz híjával az emberiség irányadó szellemei közé nem emelkedhetik.” (S tegyük még hozzá Madáchcsal, s a kor természettudósaival, hogy az agya is kisebb, meg a

⁶⁵⁷ Ezek és a később idézett kortárs vélemények megtalálhatók a TÖRÖK Zsuzsa szerkesztette Petelei-kötet jegyzeteiben. TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek, i. m.*, 579-660.

⁶⁵⁸ A Madách-novellából származó idézetek helye a már idézett MÖM II, 475-511. Petelei szövegét a már említett PIÖN I-II, 189-217. tartalmazza. Madách szövege 12, Peteleié 15 számozott részből áll.

⁶⁵⁹ ANDOR Csaba sikerrel kísérli meg újra és újra, például idézett művében.

teherbírása is.) Így „*A nő alárendelt testi és lelki ereje védelmet, ápolást keres, s az erősebb férfiú lelkében épp oly érzéseket költ, mint az elhagyott gyermek, a hervadó virág, a megdermedt madár...*”⁶⁶⁰ Igen különös ezek után, milyen más az író Madách felfogása: sem Évája nem viselkedik így (lénye a szépség, a gyönyör valóban, ám ő adja az összeomlott erős férfinak, Ádámnak a megoldást a Tragédia 15. színeben, s „*pontosan ugyanolyan fontosságú eszköze az Úrnak, mint Lucifer*”⁶⁶¹), sem pedig a *Hétköznapi történet* főszereplője, Júlia, mint nemsokára látható lesz.

Ugyanígy közhelynek számít, hogy Petelei legtöbb novellája tragikus, sötét zárású. Szinte minden művét pontos lélekábrázolás jellemzi, s ezek közül is kiemelkednek a női szereplők, jellemek, típusok. Nagyon sokszor választ olyan témát, ír olyan történetet, melynek középpontjában nő áll (vénkisasszonysorsra ítélt, emancipációra, lehetőségekre vágyó, szűk körükből kijutni képtelen nők).⁶⁶² Petelei fogékonyan válaszolt százada második felének társadalmi változásaira, már egyetemi éveitől kezdve foglalkoztatta a nők jogainak, oktatásának és emancipációjának kérdése. Úgy tűnhet tehát, hogy az ő elképzelései a nők helyzetéről sokkal modernebbek a székfoglalót író Madáchénál (s ennek oka nem a kettejük életműve közti időbeli eltolódás). Ezek után tehát elvárható, hogy – minden tragikussága ellenére – Petelei adja a pozitívabb, vagy legalább – didaktikus szemszögből – előre mutatóbb megoldást a fent említett szerelmi háromszög-problémára. Nem így történik azonban.

Madách történetének főhősnője a szép Pető Júlia, akit gyámapja üzleti okokból ad férjhez Katzenberger Henrikhez. Szerelemről álmodik, szerelemre vágyik, ahogyan fiatal, tapasztalatlan lányként megvallja a barátnőjének, „*érzek keblemben olykor néma fájdalmat, édes vágyódást, mely von, von, s nem tudom, hova*”. Ám a kacér Beatrix (a másik leánytípus kissé didaktikus képviselője, aki később, Bolykiné néven a társaság legkihívóbb, állandóan titkos szerelmi viszonyokat folytató tagja lesz majd) kioktatja: az is elég, hogy ha férjhez megy, „*maga asszonya lesz, a szerelem nem kerülhetetlen házieszköz*”. Férje idősebb nála és méltatlan hozzá. A házasság anekdotikus jellemzésében megmutatkozik Madách – ritkán tetten érhető – humora is: miközben Júlia regények és hősök lázában ég, Zrínyi, Apafi, Báthory vonul el olvasó szeme előtt, s Júlia reméli, hogy férje is („*kinek akarata nincs, tettejeje nincs, ki csak mosolyog*”) követi őt repülésében. „*Henrikem, egészen elmerültél a gyönyörű kilátásba.*” – próbálkozik. „*Kilátásba? Nem biz én, Júliám. Ezt a szúnyogot lesem, orromra akar ülni.*” – jön a

⁶⁶⁰ MÖM II, 583-603.

⁶⁶¹ BÁRDOS József, *Szabadon bűn és erény közt – Az ember tragédiája értelmezési kísérlete*, Madách Könyvtár 24., Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2001, 24.

⁶⁶² Erről volt már szó az előző fejezetben.

válasz. Júlia ezüsthangon énekelni kezd, mire Henrik megkérdezi: „*Vajjon jól megmagyaráztad-é, kedvesem, hogy készítsék azt a rostélyost?*”

Ezek után nem lehet csodálni, hogy Júlia megváltásra, romantikus, szenvedélyes társra vágyik. Ráadásul a másik férfi igazi megmentőként érkezik: először az unalomtól akarja megmenteni a fiatal nőt beszélgetéssel, közös olvasmányokkal, de közeledését ennyi után Júlia még igen erkölcsösen elhárítja. Másodjára azonban a Balatonba vesztéstől menti meg a fiatal asszonyt Garami Vilmos, aki már kinézetében is a vágyak ideáltárgyát idézi (magas, izmos, szőke hajú, magas homlokú, görög orrú, erős jelleműnek tűnő, szenvedélyes férfi, arcán egy titokzatos sebhellyel). Ettől kezdve a regényekben élő, magányos Júlia számára nem kétséges, hogy az igazi szerelem köszöntött be az életébe. A társaság, amely csukott szemmel túri Bolykiné félrelépéseit, kiveti magából a balatoni vihar után Vilmos szállásán magához térő, ártatlan Júliát. Ahogyan a moralizáló keret leszögezi: „*a férfiú cselekvő életútján ezer alkalmat lel tettekkel letörülni nevére egy félrelépés szennyfoltját, a nő szenvedő léte alatt örök bélyegül hordja azt nevére*”. Botrány, féltékenységi jelenet, válás, és új, elvileg szerelmi házasság következik, amelyről azonban hamar bebizonyosodik, tévedés volt. Júlia nemcsak a megálmodott boldogságot nem találja meg Vilmos oldalán, de mindent el is veszít. Először férje szerelmét, érdeklődését, majd közös gyermeküket, végül teljes önbecsülését is. Romlott, pazarló férje adósságai fejében „eladja”: Bodó tanácsos az ő, a férj házikabátjában beléphet a lesötétített házastársi hálószobába, ahonnan aztán Júlia „*rendetlen pongyolában rohant elő*”... Júlia kiábrándultan, ismét, végleg magára marad: a kerettörténetben megjelenő vidám társaság számára ő a romlott asszony, akit emancipálnak gúnyolnak. Önállósága azonban magány és megvetés eredménye. Ebből vezet ki a novella befejezése: Timádi József magához emeli és minden kérdés nélkül feleségül veszi a nőt, mondván „*légbe emelkedik a földre alázott repkény, ha a szilárd csernek fonódik derekára*”. Júlia is megtalálja a boldogságot, ha egy férfiú „*erős, de gyöngéd karokkal támaszul áll mellette*”.

Petelei főszereplője Ágnes, a gyerekasszony. Mostohája adja hozzá a meggazdagodott pékhez, Ferenc Ferenchez, aki immár vagyonos polgárként ritka madarak gyűjtésével foglalkozik, s egy ilyen vidéki körútján látja meg a kamaszlányt. A társadalmi környezet tehát eltérő némiképp, de Ágnesben és Júliában közös, hogy mindketten felesleges személyek voltak ott-hon, nincs igazi családjuk, nem állt mellettük anya vagy valódi barátnő, aki szerelem, érzelmek, és más női problémák ügyében felvilágosíthatta volna őket. Mindketten csak álmodoznak a szerelemtől, házasságról, azután belekerülnek egybe. Ágnes még sosem volt szerelmes, Hófehérkeként egy királyfiról álmodik. Férje ráadásul gyermekként kezeli, ilyen stílusban beszél hozzá, rendelkezik a féltett madarokról, ad jó tanácsokat a lánynak, akit gyakran egyedül hagy.

Míg Henrik méltatlan volt Júliához, Ferenc nem igazi férje Ágnesnek – egyikőjük sem tölti be feladatát, hogy ideális, jó házastárs legyen. Az álmodozó Ágnes is megmentőként találkozik Páli Gyulával, aki ugyan nem felel meg álmokképeknek, de egész világát összezavarja: az „*orosz angyal*”, az egyik ritka fülemüle elszabadul, ki akar repülni a szobaablakon, s csak a (selymes bajszú, nyúlánk, nőhódító) fiatalember segítségével sikerül elfogni. A fiatalasszony először ebben a történetben is elutasítja a csábítót, később azonban, miután Gyula levelet ír, újra találkoznak, beszélgetnek és Turgenyevet olvasnak együtt, Ágnes úgy érzi, eddig nem ismerte a szerelmet, s most köszöntött rá („*Minden keringett vele a szobában.*”). Pedig Gyula sem más, mint hitvány csábító („*az efféle tréfák kellemesek*”): csak haditerve van, amellyel meg kívánja hódítani Ágnest, érzelmei nincsenek. Indítékait Madách Garami Vilmosához hasonlóan fogalmazza meg: „*Egy gyöngyszem az utban. Senkié. Felveszi.*” (Vilmos egy „*Meglássuk*”-kal figyelt fel Júliára Füreden.) Ágnest végig kétségek gyötrik („*vétek-e szeretni?*”), támaszért, segítségért fordul a férjéhez, kéri, jöjjön haza. Azonban Gyulának is szerelmes levelet ír: nem kacérságból, hanem mert két érzelem közt ingadozik, s elhitei magával, az igazi szerelem egy másik házasságban várhat rá.

Itt is zárulhatna botrányal, féltékenységi jelenettel és válással a történet. Petelei egyértelműbben szerkesztett novellájában azonban nincs szükség a megoldáshoz külső szereplőre (egy Timádira). Ferenc Ferenc hazatér, s a csábításra érkező Pálit látszólag azzal szembe-síti, viheti a feleséget: „*Jól van; félrelépek. Feleségül kér, a kezedet követeli. Ez itt árva lány, s én vettem el. Én odaadom.*” Erre természetesen Páli megfutamodik, s a hű szolga, Mátyás veri ki a házból. A csábító jelleme jóval könnyebben lelepleződik, mint a Madách-elbeszélésben. A házasság és Ágnes megmenekült, a történet zárása azonban nem boldog, s igen sokértelmű. Ágnes beteg lesz, kiábrándulása hosszú: „*De én nem vagyok rossz. Én mindig egyedül voltam, tudja. Aztán az álmok ... most ébredek fel.*” Ám a novella végén láza erősödik, s hiába a férji megbocsátás („*Ki a hibás? A sors. Mit tehetsz te? Mit tehetek én? Ennek így kellett lenni. A madár volt a kerítő.*”), még az is kérdéses, Ágnes túléli-e a keserű ébredést. Boldogság nincs a történet végén, ha tragédia talán végül nem is következik be.

Fontos az álom, álmodás, álmodozás, vágyakozás romantikus szerepe a két nő életében. Mindketten minden tapasztalat, segítség nélkül, maguknak képzelik el az ideált. Júlia rá-találni vélt Vilmos személyében, így kiábrándulásakor „*sírt magányában tündérlálmáiért*”. Ágnes gyermeki naivitással észreveszi, mégsem a királyfi jött hozzá Páli képében: „*Páli nem ilyen; de az álom volt, ez valóság.*” – biztatja magát. Valójában egyikőjük sem a valóságban él, hiszen mindketten a csábítót ruházzák fel az igaz szerelem tulajdonságaival. Amikor szembesülnek a komor realitással, Júlia cinizmusból, szenvedélyből és erős lélekből növeszt magára páncélt,

Ágnes viszont összeomlik. Azért tartom fontosnak – a szerkezet aránytalanságai ellenére – Madách szerkesztésmódját, mert lineáris történet esetén az egyre mélyebbre bukó Júlia nem tűnne elég erősnek, önállónak, jobb sorsra méltónak a novellában. A fordított időrendű történetmondással és a keretes szerkesztéssel azonban először a mindenki által megvetett, mégis irigyelt, bukott, de önálló nő áll előttünk, ez a folyamat vége. Júlia kilépett a komor valóságból, saját világában él, így élve túl azt, ami történt vele (és amiről az olvasó ekkor még semmit sem tud): *„arca ragyogó, de hideg, átható, s mégis üres pillantással járt végig a sokaságon. Így nézhet egekből alá a megtisztult bűnös, ki meghajol bár bűnös önérzetében, felül érzi magát mégis a világon. (...) Az egész alakot biztosság érzete s kedélylankadtság folyja körül.”* Ez az erős nő megérdemli, hogy ismét feleségül vegye a társaság legokosabb, legemberibb férfitagja. Ezzel szemben Ágnes megkapja férjétől a megbocsátást, ám saját maga nem tud napirendre térni afölött, amit tett (vagy inkább tenni akart). Ő maga nem tartja már magát jónak, tisztességesnek, ráadásul férjéhez való visszatérése végképpen megfosztja attól, hogy valaha is beteljesüljenek az álmai. *„Aztán erőt vett rajta a láz, karja lehullott s ráomlott arra a székre, ahol még csak tegnapelőtt epedve várta a szép királyurfít, ki eljön s homlokon csókolja az árva Hófehérkét, kérdeve: »akarsz-e felébredni s az enyém lenni örökkön örökké – édes?»”* – záródik a novella. Ezzel szemben Madách Júliája a *Hétköznapi történet* záró képében megfiatalodott, elégedett, s arcáról *„házi boldogság”* sugárzik.

A két novella tehát a női tisztesség és boldogság története. Ám a kérdésre, *„Érdemes-e jónak lenni?”*, mást választ ad mindkettő. Júliát megvetik, mert elveszíti „nőerényét” (lelepleződik mások és önmaga szemében is, vadromantikus jelenetek sorozatában valóságos érzelmi kálváriát jár meg), ráadásul sokkal többet tesz meg és sokkal mélyebbre süllyed, mint Ágnes. Ám ő nem naiv, pusztán álmodozó karakter. Van saját, önálló személyisége is, amely tud hódítani, s tud védekezni a megvetés ellen, még akkor is, ha éppen nem áll mellette védelmező férfi. Ráadásul egy (részéről) igaz szerelmet vállal, amikor romlásba dönti önmagát. Ezért azután vezeklés után megtalálhatja tisztességét, sőt boldog lehet. Ezzel szemben Ágnest mindenki csak sajnálja (férje nem kérdezősködik, Mátyás, a szolga önmagát hibáztatja). Az ő naiv, mesékben élő személyisége sokkal sebezhetőbb. Őt sem gúnnyal, sem komolyan nem lehet emancipálni nevezni, sőt, igazán még nőnek sem: érzelmileg gyerek marad. Ráadásul egy olyan szerelmet vállal a férje előtt, szóban, amit maga is hamisnak ítél belülről nézve, így aztán hiába tesz jóval kevesebbet, mint Júlia (inkább csak beszél az igaz szerelemről, bűnnek nevezhető tettei nincsenek is), s a kínos helyzetből is szinte könnyedén kiszabadul, számára nincsen megbocsátás, megváltódás, mivel álma, személyisége tört össze. Úgy válik felnőtté, nővé, hogy azt nem tudja

elviselni. Petelei kortársai kedves, optimista befejezést láttak *A fülemilében*, pedig az valószínűleg mélyen tragikus. A madár szerelemszimbólumból⁶⁶³ halálszimbólummá válik benne: Ágnes nem éli, nem élheti túl benne a lelki kiábrándulást: tisztességes marad, de elvész. Elmondható tehát, hogy meglepő módon Madách novellamegoldása a megengedőbb. Az ő hősnője boldogságához is szükséges ugyan egy kívülről átlagos, de belülről ideális férfi is, ám számára, egy erős nő számára elérhetővé válik a boldogság.

S még egy dolog igen érdekes *A fülemile* történetében. A kortárs elemzők lelkesen fedezték fel benne a Turgenyev-reminiszcenciákat, igazolódni látva azon korábbi álláspontjukat, hogy Petelei egyfajta „*magyar Turgenyev*”.⁶⁶⁴ Valójában azonban Petelei e novellájában játékosan elébe ment a vélhetőleg amúgy is felmerülő párhuzamnak, hiszen a történet fecsegő hőse maga hencg el meghódítandó szerelmének Turgenyevről szóló ismereteivel.⁶⁶⁵ Az elbeszélésnek ebben a részében Petelei nemcsak tanúságát adja annak, milyen mélyen ismeri és érzi át Turgenyev prózaművészetét, s nemcsak jellemzi turgenyevinek megalkotott hősnőjét. Együtt új kontextusba helyezi a Petelei-Turgenyev-párhuzamot is. A hencgő széptevőnek, Pálinak, aki Turgenyevnek még a nevét sem tudja jól, a viselkedése utalásként értelmezhető arra a kritikusi és olvasói divatra, melynek Petelei azonnal áldozatul esett – vagyis a divatos külföldi párhuzamkeresésre. Páli nem átallja saját szerelmét, saját felületes kalandját a turgenyevi történetekhez hasonlítani. Ágnes világában viszont hiteles, nem divatérdekességű helye van a turgenyevi művészetnek.⁶⁶⁶ Vagyis elmondható, hogy az állítólag lelkes Turgenyev-olvasó (utánzó?) Petelei⁶⁶⁷ *A fülemilében* a Turgenyev-olvasás két teljesen elkülönülő válfaját is elénk tárja két szereplőben megtestesítve. Bár Hetesi István a kérdéssel kapcsolatban felveti, hogy

⁶⁶³ Lásd például Boccaccio *Dekameronja* ötödik napjának negyedik novelláját.

⁶⁶⁴ A korai kritikák azonnal az oroszokat emlegették fel első kötetei olvastán (lásd erről TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek, i. m.*, 587.). Meggyőződése volt ez Krúdy Gyulának is, aki magát is a Turgenyev-követők közé sorolta. „*Érdemes megjegyezni azoknak az íróknak a nevét, akiket Krúdy Turgenyev magyar követői között emleget, mert voltaképpen ezzel saját szellemi rokonságát, a maga családfáját is felvázolja. Az első számú és legjelentősebb tanítványnak Peteleit látja, de a turgenyevi iskola hatását fedezi fel Gozdu Elek és Thury Zoltán munkásságán is.*” – írja erről Katona Béla. KATONA Béla, *Turgenyev jegyében: Egy fejezet Krúdy pályakezdéséből* = K. B., *Az élő Krúdy: Cikkek és tanulmányok Krúdy Gyula életművéről*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003 (A Jósa András Múzeum Kiadványai 54.), 86. Kissé túlzón, de találóan írta Komlós Aladár: „*Egy időben minden lusztrumban felfedeznek nálunk egy új Turgenyevet. Kinevezik magyar Turgenyevnek Vértesi Arnoldot, Abonyi Lajost, Petelei Istvánt, Gozdu Eleket, Justh Zsigmondot, Török Gyulát.*” KOMLÓS Aladár, *Magyar írók Oroszországról*, Új Idők, 1946/13. 223.

⁶⁶⁵ „*»Apropos – folytatta – Szibéria. Olvassa-e az orosz írókat? Csodálatos kis elbeszélésem van Turgeniew Iván vagy Sergievicstől (az ördög tudja a neveiket).*« (...) *A könyv, a melyet hozott Páli, nem volt új Ágnes előtt. (...) A könyv címe: »Tavaszi hullámok.« Ágnes megsiratta az elhagyott lányt, amikor olvasta.*” PETELEI István, *A fülemile* = PÍON I-II, 197-198.

⁶⁶⁶ „*»Miért zárkózik el? (...) Ez önkényes száműzetés, valóságos deportáció Szibériába (...).*« Uo.

⁶⁶⁷ Diószegi András egy helyütt így utalt rá: „*mint stílusművész is tanult Turgenyevtől*”, bár Turgenyev „*hatása csak bizonyos esztétikai vegyelemzés útján mutatható ki*” nála. DIÓSZEGI András, *Turgenyev magyar követői = Tanulmányok a magyar–orosz irodalmi kapcsolatok köréből* 2., főszerk. KEMÉNY G. Gábor, Bp., Akadémiai, 1961, 84–138, idézet: 94, 109.

Petelei „*dialogikus interakciót létesít Turgenyev művével*” (a *Tavaszi vizekkel*), s művében reagál egyfajta hagyományra („*az előszöveg jelen van nemcsak a szerző, hanem a hősök olvasmányvilágában is*”⁶⁶⁸), számomra hiányzik a szakirodalomból egyetlen aspektus vizsgálata.⁶⁶⁹ Azé, hogy az író e művében mintha a Petelei-recepció segítségére sietne: pontosan bemutat ugyanis egy felületes olvasót és egy olyat, aki lelkéig engedi a gondolatot. Márpedig e két típusban visszacseng mindaz, amit Petelei saját és barátja műveinek kétféle olvasóközönségről írt már korábban idézett levelében.⁶⁷⁰ Ily módon az elemzett novella újabb bizonyítékul szolgálhat arra, hogy van értelme Petelei esetében is kétféle olvasói közeget (a hétköznapit és az ünnepnapit), s kétféle olvasói magatartást megkülönböztetni (a sietőset és az igényeset), melyek közül az író számára a második az ideális: s erre éppen e kísérletező művében tesz rejtett utalást.

2.3.4. Öngyilkosok és megváltottak – Petelei halottai

Az előzőekben a megismerés különböző módozataival kísérleteztem Petelei életében kötetbe foglalt novellák korpuszán. Csak közvetve volt azonban szó az életmű egyik legalapvetőbbnek tekintett jellegzetességéről: a novellákban előforduló meglepően nagyszámú öngyilkosságról és öngyilkossági kísérletről. Ezeket tanulmányozva és csoportosítva jutottam el jelen fejezet témájához: annak rövid áttekintéséhez, hogyan lesz a víz a halál szimbóluma a Petelei-életműben.

Beleolvasva az író bármelyik tetszőlegesen kiválasztott kötetébe azonnal megállapíthatjuk, az író életében kötetbe szerkesztett elbeszélései közül szinte egy sem ér szabályos boldog véget, még rövid idilljei sem nevezhetők happy endesnek. Nyolcvanhat életében kötetbe szerkesztett novellája közül⁶⁷¹ mindössze tizenöt ér valamennyire jónak nevezhető véget (17%). Huszonkettőben adja öngyilkosság (mégpedig főszereplőé) a befejezést, tizenkilencben a főhős halála a megoldás, hatban az, hogy a főhős örökre kilép a történetből s egyúttal a világból is, amelyet ismer (s ez négy esetben legalább olyan tragikus, mint ha a szereplő öngyilkosságot követne el), négy novella főhőse pedig beleőrül a vele történetekbe. A további húsz novellában ugyan a fent felsorolt dolgok közül egy sem történik meg, de ezekben is folyton a tragédia

⁶⁶⁸ HETESI István, *Turgenyev és Petelei = In honorem Bécsy Tamás, 70*, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, Reflex Színpad a Művészetért Alapítvány, 1998, 132-141, idézet: 140.

⁶⁶⁹ ZÖLDHELYI Zsuzsa, *i. m.*, 826-850. E tanulmány azt emeli ki, hogy Ágnes a *Tavaszi vizekről/hullámokról* adott összefoglalásában utalásokat talál saját házasságára, a Turgenyevet idéző Páli viszont nem nevezhető a turgenyeviermontovi értelemben „felesleges embernek”. *Uo.*, 836. A két szereplő kétféle befogadói-olvasói típusként való értelmezése azonban nem jelenik meg.

⁶⁷⁰ *Petelei István Jakab Ödönnek*, 1881. január 9. = *Petelei István irodalmi levelezése, i. m.*, 87-88. Lásd 1.5.3. alfejezet.

⁶⁷¹ *A fülemilével* ezúttal nem foglalkoztam.

közelében járunk, egyértelműen rosszak a befejezések (csalódás, megszegyenülés, boldogtalanság, reménytelenség következik főhősökre). Ezeket a zárómotívumokat az 5.9. táblázatban foglaltam össze.

Bár az öngyilkosság témája nem újdonság az irodalomban, Peteleinek ez az egyik leg-többet, rendhagyóan sokat használt motívuma, mely valamennyi kötetében makacs következetességgel visszatér. Első könyvében, a *Keresztekben* épp a cím ötletét adó elbeszélés, a *Klasszi* zárul azzal, hogy a főhős végez magával: „*Klasszi volt ő csupán; – egy haszontalan szabó, a kinek nehéz volt a keresztje. Nem birta, – levetette.*”⁶⁷² E kötet mottója a már idézett Régi ének a mindenki által vitt kereszttről;⁶⁷³ vagyis amikor a tíz elbeszélés köteté formálódott, a cím-adáshoz bizonyosan e novella befejezése adta az ötletet: annál is inkább, mert a *kereszt* szó nemcsak ebben az értelemben (ti. az élet terheit jelentve), de semmilyen másban sem fordul elő máshol az egész könyvben. A kötet cím felajánlja azt az értelmezést, hogy a válogatás mind a tíz történetét úgy olvassuk, mint egy-egy szembesülést az élet által ránk rakott elviselhetetlen terhekkkel, kereszttekkel, melyeket a novellák közül ötben csak a halál, háromban a (semmibe) menekülés, egyben pedig a teljes lemondás segíthet elviselni. (Mindössze egy történet, a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* ér anekdotikus, boldog véget, legalább is a moliére-i szerelmi háromszög három szereplője közül kettő számára.)

Ezzel Petelei olyan belső hagyományt teremtett a maga számára mind a történetészövés, mind a kötet szerkesztés terén, amely az életmű keletkezése folyamán mindvégig megőrizte elsődlegességét. A szenvedő, fel- és megoldhatatlan helyzetekkel szembesülő szereplők valamennyi elbeszélésben hordozzák a maguk keresztjét, s történetük szinte szükségszerűen vezet a megsemmisüléshez lelki (örület, menekülés), de sokkal inkább egyúttal fizikai értelemben is. Kozma Dezső megfogalmazása szerint: „*Úgy érezzük, szenvedéstől megviselt emberei számára egy-egy őket ért csapás, csalódás után a testi lét már csak másodlagos; az ábrándok szertefoszlása után mintha ők maguk sem látnák értelmét az életnek. És amilyen eseménytelen az életük, olyan a haláluk is. Nyomtalanul, szinte észrevétlenül tűnnek el az emberek közül.*”⁶⁷⁴ E „nyomtalan eltűnések” fajtái közül az olvasó számára talán az öngyilkosság a legmeggrázóbb. Ez a legjövátéhetlenebb, legméltatlanabb halál, hisz a cselekvő önmaga okozza, nem tudva és nem akarva másképp megoldani helyzetét.

Az egymást követő Petelei-elbeszéléskötetekben az öngyilkosság-téma felbukkanása egyre gyakoribbá válik. A nyolcvanhat novella mintegy negyedében (26%), 22 elbeszélésben

⁶⁷² PIÖNI-II, 43.

⁶⁷³ *Uo.*, 7.

⁶⁷⁴ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 90-91.

fordul elő öngyilkosság vagy öngyilkossági kísérlet. A *Keresztekben* 1 (10%), *Az én utcámban* 4 (33%), a *Jettiben* 3 (33%), a *Felhőkben* 3 (27%), a *Vidéki emberekben* ugyan csak 1 (8%), de *Az élet I.*-ben ismét 6 (32%), míg *Az élet II.*-ben 4 (31%) novella alapvető motívuma. Leszámítva a *Vidéki emberek* összeállításakor tapasztalható eltérést, elmondható, hogy az öngyilkos-történetek aránya a kötetbe szerkesztett életműben folyamatosan magas, Petelei igen sok ilyen elbeszélést ítélt alkalmasnak a könyvben való újrakiadásra.⁶⁷⁵ A második kötettől kezdve az élete végén összeszerkesztett kétrészes válogatással, *Az élettal* bezárólag a Petelei-novelláskönyvek egyharmada mindig ilyen, öngyilkos-novellákból állt.

Az elbeszélések nagyon sokban különböznek mind a történeteszöveget, mind a megidézett szereplőket, helyszíneket tekintve. Sok azonban a közös pont, visszatérő motívum, szabályos ismétlődés. A huszonkét novellában huszonhét szereplő lesz öngyilkos vagy kísérel meg öngyilkosságot. Egy szereplő tervezi a halált, de még előtte meggyilkolják, egyet időben megmentenek, ketten tettük végrehajtása közben visszariadnak. Az elkövetés módjaként nyolcszor fordul elő vízbeugrás, egyszer pedig vízbefulladás szándékosan meglékelt csónakkal. Ketten ugranak kútba (az egyikük nem hal meg), hatan lövik le magukat vadászpuskával, karabéllyal. Történik egy mérgezés és egy önakasztás (utóbbi áldozatot mentik meg), egy szereplő pedig meg akarja tagadni magától az ételt (bár végül felhagy szándékával). Egy szereplő azzal fenyegetőzik, hogy szíven szúrja magát egy késsel (öt gyilkolják meg végül, így szándékát nem hajthatja végre), ötükről pedig nem derül ki, konkrétan hogyan végeztek magukkal. Két esetben attól lesz bizonyos az öngyilkosság ténye, hogy a szereplő egyértelmű búcsúlevelet hagy (*Elítélve*), illetve maga a novella a búcsúlevele (*Az utolsó levél*). Egy esetben pedig egyértelmű, hogy a fájdalomába, bosszújába beleőrült főszereplő követni fogja a korábban a szeme láttára és az ő felszólítására öngyilkosságot elkövetett szerelmét, de a tett a novella befejezése percében még nem történt meg (*Máli*).

Az öngyilkosok közül tizenkilencen férfiak (közülük egy kisfiú), nyolcan nők. A nők, ha szerepel a novellában, hogyan dobták el az életüket, általában vízbe ugorva lesznek öngyilkosok (négy esetben az ismert módszerrel elkövetett ötből: *A kapu be van zárva*, *Az Eliz nevenapja*, *Levele érkezett a kisasszonynak*, *Nehéz éjszaka*). A férfiak vagy lelövik magukat (hat esetben az ismert módszerrel elkövetett tizenhatból: *Őszi napsugár*, *Máli*, *Búcsu*, *A felszerelés*, *Elítélve*, *Nehéz éjszaka*), vagy szintén vízbe (kútba) fulladnak (öt és kettő, vagyis összesen hét esetben az ismert módszerrel elkövetett tizenhatból: *Klasszi*, *Alkonyat*, *Lobbanás az alkonyatban*, *Az óra*, *Levél haza*, illetve *A gyehenna* és *A Demmel felesége*). A két halálnem

⁶⁷⁵ A *Vidéki emberek* más módon emelkedik ki, ebben van a legtöbb halállal, de nem öngyilkossággal végződő novella: hat darab, vagyis 50%.

közi választásuk több esetben utalást tartalmaz a jellemükre is. Az öngyilkosok között több azonos társadalmi rétegbe tartozó szereplő akad. Számos novella öngyilkosa vidéki nemes, földbirtokos, aki elszegényedett, s lehetőségeivel együtt lassan a becsületét is elveszti (*Őszi napsugár, Alkonyat, Búcsu*), akit szerelem kínoz (*Jetti, Lobbanás az alkonyatban, Nehéz éjszaka*), vagy akihez pénzért megy feleségül a hitvese, aki végül mindkettejüket a halálba taszítja (*A becsület, Elítélve*). Sok áldozat azonban a városban él, valamilyen szempontból kitaszítva, mint a *Klasszi* szegény szabója, *Az Eliz nevenapja* német származású, idegenből jött nevelőnöje vagy *A gyehenna* nevetségessé váló, megszégyenülő németprofesszora.

Az első kötet egyetlen öngyilkos-novellája több szempontból rendhagyó a Petelei életműben. *Klasszi*, a szegény kisember, a szabó élete tragédiája hármassal: reménytelenül szerelmes Anikóba, az árus „faözvegybe”, babonásan hisz abban, hogy egyszer nyerni fog a sorsjátékon, a lutrin, s életét teljes mértékben hozzáköti a kis, a csűr padlásán berendezett szobájához: „csontját a húsával, lelkét a testével, vérét az erejével az a hit, az a meggyőződés tartotta össze, hogy ő nyerni fog a lutrin, s ott fog nyerni azon a padláson”.⁶⁷⁶ Amikor a ház eladásra kerül, s őt kiűzik csűrbeli padlásszobájából, sorsa valójában még nem változnék megoldhatatlanná, hiszen akadnak jó emberek, akik magukhoz vennék. Ám addigra már úgy elhatalmasodik rajta a rögeszme, amely egész élete jobbra fordulását a kis kuckóhoz kötötte, hogy bánatában összeomlik, s a Marosba veti magát. Ezzel hosszú sort nyit meg: öngyilkos és vízbe ugró szereplők sorát. Az ő történetükben azonban van egy közös pont, ami *Klasszi*éra nem jellemző: hogy tettük saját, épeszű-félepeszű szempontjukból logikus, öngyilkosságuk értelme olvasóként, értelmezőként, ha nehezen is, de belátható. A megszégyenülés, a becsület önhibán kívül történő végső elvesztése, egy lopás miatti lelkifurdalás vagy a szerelmi bosszú egyaránt szerepel az indítékok között, *Az óra* főhőséről még azt is el lehet mondani, hogy hallucinál és üldözési mániára jellemzi, amikor elköveti tettét. De egyedül *Klasszi* kétségbeesése teljesen indokolatlan: ugyan padlásszobája elvesztésével kitaszítottá válik, de várná egy másik, ugyanolyan kegyelemkenyér, a szerelme nem fordul el tőle, a lutrinyereménytől pedig éppen olyan távolságban van öngyilkossága pillanatában, mint évekkal az előtt.

Petelei e korai novellájában fontosabbnak tarthatta a drámai elemek kombinálását és a kompozíciót betetőző szimbolikus elemek, toposzok használatát, mint a tett pontos, pszichológiailag megfontolható lélektani megalapozását. Nyilvánvaló, hogy az, hogy *Klasszi* az otthonát veszti el, jelképes értelmet hordoz. A csűr tervezett átépítése megszokott világának lebontását jósolja, ebből a helyzetből pedig nem létezhet menekülés. Arról már volt szó, hogy Petelei e

---

⁶⁷⁶ PIÖN I-II, 41.

novellájából vette első könyvnek mélyen szimbolikus címét is, a *Keresztek*. Ám ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy bár a kötetbe foglalt életműben feltűnő első öngyilkos-novella sok szempontból példaadó, elemei a későbbiekben is visszatérnek (a kitzsított városi kisember áldozat, a Maros mint az öngyilkosság helyszíne, a leendő öngyilkos környezetében élők lenéző viselkedése), a történet sokkal inkább példázatszerű, sokkal inkább típust ábrázol, mint a későbbi hasonló novellák, amelyekben már inkább egy-egy sors felmutatásával, az egyediből ismerhető meg a – Petelei szerinti – általános. Bár Kozma Dezső megállapítása a *Keresztek* számos szereplőjére igaz, Klasszira azonban különösen is: „*Valósággal megszállottjai a magukban kialakított érzelemnek Petelei hősei*”.⁶⁷⁷ Igen találó rövid összefoglalója, amely így adja meg a novella lényegét: „(Petelei) *szabólegénye sorsjegyszámokat álmodik egy padláson mindaddig, amíg bele nem hal bánatába*”.⁶⁷⁸ Ez a jellemzés ugyanis mintha megmagyarázná, miért más a *Klasszi*, mint mondjuk *Az Eliz nevenapja*. Petelei tizenkilenc novellája végződik öngyilkosság helyett a főszereplő hirtelen, általában megrázkódtatás, sokk miatt bekövetkező halálával. Különös módon a *Klasszi* inkább ezekre a történetekre emlékeztet. Például a *Ledőlt oszlopokra* (szintén a *Keresztek* kötetből), melyben Beke Antal néhány kehes, beteg ló megvásárlására egész légvárakat, egy új világ oszlopaikat, a jövőbeni boldogulás reményét építi fel, s amikor ezek összeomlanak, belebetegszik, majd belehal a csalódásba. De későbbi elbeszélésekre is lehetne utalni, amilyen a *Vidéki emberekben* kiadott *A Nagy Lidi ura*, ahol Nováknak rögeszméjévé válik, hogy egy különleges szekér felépítésével majd visszahódítja őt elhagyó feleségét, ám álmai beteljesedése helyett meglátva az Erdélybe is bevágató csodaszörnyet, vasszekeret, a vasutat, szörnyet hal. Tehát míg a későbbi öngyilkos-novellákban a szereplő halála szerves része a cselekménynek, a *Klasszi*ban a(z öngyilkos)halál inkább nagyon erős jelképpé válik.

Amikor azonban Petelei ismét hasonló hőst választ, annak már nem adatik meg az öngyilkosság, az életében elkövetett hibák gyors elfeledése. A *gyehenna* németprofesszora sokban emlékeztet a szegény szabóra. Hiába tartozik a városi polgárság körébe, ugyanúgy nevetéses, kitzsított ember, mint *Klasszi*. A szabót észre sem veszik életében: „*Számba sem vették, hogy ott él az udvaron és – ugy lehet meg is érezték volna a hiányát, ha elpusztult volna onnan. Egy udvaron, a melyet szemünk megszokott, azt is megérezzük, ha a tejesfazékat tartó ágas kirothad vagy ha az eperfának egyik ágát kitöri a szél.*”⁶⁷⁹ A professzorról pedig e szavak olvashatók már a novella kezdetén: „*Már elment szegény Kis Farkas. A világ észre se veszi, hogy a föld az ő híjával forog a tengelye körül. És itt a körülötte valók, mi is, egy igen könnyűt*

⁶⁷⁷ KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 76.

⁶⁷⁸ *Uo.*, 72.

⁶⁷⁹ PIÖN I-II, 39.

sóhajtunk utána s megyünk tovább, mintha mi se történt volna. Mert egy oly ártatlan ember, ki másnak az útjába sohase állott – akár van, akár nincsen.”⁶⁸⁰ Ez a hasonlóság még jobban megfogható egyébként a *Klasszi* korábbi, folyóirat-változatának szövegében, amelyben szinte ugyanez a megfogalmazás szerepel: „*Úgy nála nélkül maradtunk, mintha sohasem is élt volna.*”⁶⁸¹ Mindkettejüknek megvannak a közismert és gúnyal kezelt rögeszméik: Klasszinak a nyerőszámok megálmodása, Kis Farkasnak a növények védelme. Mindketten szerelmesek: Klasszi Anikóért, kettőjükért akar mániákusan nyerni, a németprofesszor pedig hősként akar imponálni ifjúkora imádottjának, Ottiliának, akivel újra találkozik: ezért szegődik a filoxéra elleni, végül csúfos kudarcot valló, kigúnyolt hadjárat vezérévé. Ám míg Klasszi a Marosba veti magát, a professzor végül nem tud, nem mer a kútba ugrani, mivel még a halál küszöbén is a szerelme, a nő előtti megszégyenülés hallucinációit éli át: „*Átölelte a kút pereme gerendáját s mindjobban szorította, mintha valami édes derékhoz vonta volna magát. A mélységből mintha halk morgás hallatszana; mintha dorombolna egy boldog meglegedésben élő czicza. mintha álmatagon sóhajtana valaki alulról. Farkas mind jobban hajtotta le a fejét s tátott szájjal itta az enyhe levegőt. A hó belepte a nyakát s Farkas összerázkódott. Arra gyors elhatározással eleresztette a kút kávját s eszméletlenül terült el a havas földön.*”⁶⁸² Vagyis amikor Petelei késői kötetében, *Az életben* ismét hasonló témához, motivikus elemekhez nyúl, mint a *Klasszi* idején, a tragédiát már tragikomédiává alakítja. Ebből a tönkrement életből még a *Klasszi*-féle megváltódás sem lehetséges.

Amikor a Petelei-elbeszélésekben sikertelen öngyilkossági kísérlet szerepel, talán még figyelemreméltóbb hősökkel találkozunk, mint a „szabályos” öngyilkos-novellákban. A *Jetti* címűben a szépséges zsidólányt szerető nemes, Bérói Miklós fenyegetőzik azzal, hogy ha a lány nemet mond neki, szíven szúrja magát a híres ő, Bérói Kata késével, amely történetében már magával hordozza a halált és az öngyilkosságot. Miklós azonban sosem tudja meg Jetti választát, mert testvére, Bérói Tamás még előző este meggyilkolja őt, s a híd pallójáról a vízbe dobja. Tamás gyilkossága után magához veszi a kést (ez leplezi le őt, mint gyilkost Jetti előtt), majd végül vallomást téve megöli magát – igaz, a novella szövegéből nem derül ki hogyan, de a kontextusból következően bizonyára – a késsel. Ugyanis a 35 oldalas elbeszélés utolsó két oldalán, az utolsó két jelenetben nyolcszor szerepel a *kés* szó, amivel Petelei a széles mederben hömpölygő, nagy ívű, számos jelképet használó novellát egyetlen gyors, feszes, pusztán egy szimbolikus tárgy szerepeltetése köré rendezett befejezéssel zárja le. A történet vérzivataros

⁶⁸⁰ *Uo.*, 449.

⁶⁸¹ Idézi TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 53.

⁶⁸² PIÖN I-II, 456.

cselekményének azonban még egy eleme igen fontos: Miklós olyan öngyilkossággal fenyegetőzik, amelyben késsel szúrná magát szíven. Ahogy már utaltam rá, a nemeshez (és egyes esetekben nemeslelkűhöz) illő öngyilkossági mód a Petelei-novellákban a puskával elkövetett. A vízbeugrás a végső kétségbeesésből cselekvő férfiak menedéke, illetve a nők tipikus halál módja. Amikor Miklós valóban meghal (igaz, testvérgyilkosság áldozataként), teste úgy kerül elő, mintha öngyilkos lett, vízbefúlt volna. Ez sokat elárul a két testvér jelleméről: vízben lelt halála különösen Miklósról, aki mindig gyengének, hisztérikusnak, önemésztőnek és férfiatlanak mutatkozik a történet folyamán.

Visszatérve a sikeres és valódi öngyilkossággal befejeződő novellákhoz, először érdemes végigtekinteni azokat, amelyeknek hőse vízbe veti magát. Ahogy már szó volt róla, a huszonhét szereplő közül tizenegy próbálkozik ezzel, közülük tíz sikerrel is jár. Négyen nők (*A kapu be van zárva*, *Az Eliz nevenapja*, *Levele érkezett a kisasszonynak*, *Nehéz éjszaka*), hatan férfiak. A férfiak közül egy kútba ugrik (*A Demmel felesége*), négyen vízbe ölik magukat (*Klasszi*, *Lobbanás az alkonyatban*, *Az óra*, *Levél haza*), egy pedig pedig egy hegyi tóba fullasztja magát (*Alkonyat*). A már bemutatott *Klasszi* magát a Marosba vető hőse után Petelei öngyilkosai közül még négyen lelik halálukat a Maros hajjai között (*Lobbanás az alkonyatban*, *Az Eliz nevenapja*, *Az óra*, *Levél haza*), egy a Dunába (*A kapu be van zárva*), egy az Oltba (*Nehéz éjszaka*) vész bele, a *Levele érkezett a kisasszonynak* öngyilkos tanítónőjéről pedig az derül ki, hogy a Bucsini havasaihoz közel ugrott a folyóba a sziklás martról, ő tehát a Kis-Küüllőbe ölte magát.

Az öngyilkos nők indítékai eltérőek. Flóra, *A kapu be van zárva* hősnője elszegényedett városi polgárleány, aki anyja halála és első szerelmének, Lajosnak a városból való eltávozása után kényszerűségből igent mond egy hamis asszony ajánlatára, s rossz útra tér. Bár ettől kezdve gazdag és jó körülmények között élhet, szégyenét nem tudja elfelejteni. Amikor Lajos hazatérve bizonyítja hozzá való hűségét és megkéri a kezét, a lány a vállalhatatlan igazság és a megszégyenülés elől a halálba menekül. A már elemzett *Az Eliz nevenapja* is városi történet, amelynek a szegény, Németföldről jött nevelőnő, Eliz a tragikus hősnője, aki a Marosnak fut, éppen a neve napján. A két kidolgozott eseménysorú novella után a *Levele érkezett a kisasszonynak* című lírai vázlat főszereplőjéről kevesebbet tudni. A városból falura költözött tanító-kisasszony folyton csak szerelme hívó levelét várja. Ehelyett a végre megérkező levélben a férfi megkötött házasságáról értesíti könnyedén eldobott korábbi szerelmét, mire a kisasszony vízbe öli magát. A *Nehéz éjszaka* öngyilkosáról még kevesebb derül ki, mivel mindent az elbeszélés narrátorának, a vidéki fogadóba érkezett, mindentől idegenkedő úriembernek a szemszögéből

látunk. Neki pletykálják el, hogyan verte meg nagy botrányt kavarva, nyilvánosan a helyi föld-birtokos felesége a fogadós lányát, férjének szeretőjét, majd hogyan hagyta el az urát emiatt, s hogyan lőtte agyon magát ezért a megszégyenült, kétségbeesett férfi. Az egyetlen éjjel játszódó történetben végig titok marad a fogadói szállásán hangokat halló, rémeket látó elbeszélő előtt, ki üthet zajokat, hallathat hangokat, ki motozhat a szomszéd szobában. Csak a történet befejezéséből derül ki, hogy oda a fogadós és felesége zárták be elkeseredett lányukat, hogy így őrizték, ám tervük nem sikerült: a kétségbeesett leány kiszökik, és a folyóhoz fut, hogy eleméssze magát.

Ezekben az öngyilkos nőkben tehát csak egy közös van: hogy valamennyien hajadonok. Ez Petelei minden magányos öngyilkos hősnőjére igaz, halálnemtől függetlenül: mindössze két nő házasság, ők azonban férjükkel együtt, illetve egy szituációban ölik meg magukat (*A becsület, Elítélve*). Az is hasonlóság, ahogyan mind a négy novellában feltűnik a szerelem, mint indok az öngyilkosságra, ám ez Petelei számos más novellájára is jellemző. A négy nő halála azonban összehasonlítható még egy szempontból: meg lehet vizsgálni, miképpen örökítette meg, foglalta szövegbe halálukat Petelei. *A kapu be van zárva* Flórája elkeseredetten, de szépen öltözötten érkezik a Maros-partra. Visszagondol mindarra, amit elvesztett, sír és zokog. Majd – ami egyedi a kötetben szereplő novellákban – a szerelmétől kapott virágot maga elé dobva ugrik a vízbe. *„A part mellett egy kis pad állott. Leült. Letette kalapját s megsímogatta szőke haját, mely úgy volt fésülve, a hogy ő szereti. (...) Ah! a tornáczos ház tágas szobáival, fáknak árnyékában. Ott mindenütt nyugalom, boldogság. Kapuja, ajtaja be van zárva Flóra előtt. Ki zárta be? Miért nem engedted oda be Flórát, édes Istenem! Zokogva borúlt a pad karfájára. A lomha víz nagyokat loccsant s a fodrok lágyan omlottak aztán egymásra. A lámpavilág rezgett a titokteljes sötét mélység fölött. Megcsókolta ismét a fehér rózsát s bedobta előre a vízbe... Lány hullám az ölébe vette s ringatta csöndesen...”*⁶⁸³ Az *Eliz nevenapja* nevelőnője sietve és határozott terv nélkül hagyja el otthonát, a házat, ahol dolgozott és ahonnan elűzték. Töprengéseiben közben rituálét hajt végre: ahogy reggel, boldogan, névnapját ünnepelve, úgy most, halálra készülve is virágot szerez a kertészt házánál. Eddigre megfogalmazódik benne a terv: halálát pedig már nem látjuk. *„Egyik gondolat hajtja a másikat a fejében. Mi dolga van már neki a világon? Szinte futva igyekszik a falak mellett az utcán, nehogy meglássa valaki. A kertész háza előtt, ahol virágot akart venni a reggel, a nyitott léczes kapu mellett krizantemumok virítanak a halódó kertben. Egy szálat letép a nevenapjára s megkerülte a kertésztelepet. A*

---

⁶⁸³ *Uo.*, 161-162.

*Maros lustán simult odább magas martja között. Istenem! Hova menjen egy kis leány, ha senkije sincs immár a kerek világon?*⁶⁸⁴

A *Levele érkezett a kisasszonynak* öngyilkosságáról csak külső szemlélőktől értesülhetünk. „Egy cigány hozta be a sziklás útról a levelet. A sziklás vízpartba kapaszkodó galagonyabokor tövisein akadt fel. Finom a formája, piros a pecsétje, mint egy vércsepp. (...) A kisasszony aztán jött hozzánk. A víz felénk hozta, mert mi szerettük őt. A molnár fogta ki.”⁶⁸⁵ – záródik a novella. A búcsúlevél megtalálásáról a történet mély szimbolikusságáról, költőiségéről már írtam (galagonya, vércsepp, piros pecsét). A záró sorok azonban egy másik szimbólumrendszerben is megvizsgálhatók: a *sziklás út* jelképezheti – bibliai és költői értelemben is – az öngyilkos nehezen megtett utolsó útját, a *vízpartba kapaszkodó* kifejezés pedig a vonakodást a végső elszánástól, a haláltól való menekülni próbálást. Török Zsuzsa elemzi Petelei városi és vidéki elbeszéléseinek eltéréseit,⁶⁸⁶ azt, ahogyan a két helyszín értékei és eszméi időnként ellentétbe kerülnek egymással. Ebben a novellában is tetten érhető ez, hiszen a falu, a közvetlen környezet befogadja a távoli városból érkezett tanítókisasszonyt, vele reménykedik, szívesen segítene rajta, ha tudna. Az utolsó előtti mondat („A víz felénk hozta, mert mi szerettük őt.”) nem csak azért megható, mert lélektani, szimbolikus értelmet tulajdonít egy természeti ténynek, a víz folyásirányának, hanem azért is, mert az öngyilkosság értelmetlenségét, „feleslegességét” mutatja. Hisz volt, van egy „mi”, aki szerette, elfogadta a kisasszonyt: ha nem távoli álmokba temetkezik, itt, a faluban talán meglelhette volna a helyét. A *Nehéz éjszaka* sem hagyományos szöveggel mutatja be az öngyilkosságot. Amikor a fogadósné átkozódva és aggódva felferi a házat a hírről, hogy lányának mégis sikerült kiszöknie a vízhez, azonnal segítő tanácsokat kap. Ebből értesülünk egyértelműen arról, miért is tragikus ez a szökés. „A berek felé menjen kend... A töltés felé a másik... lámpással a kezében... Te túl... az Olt felé... az Olt felé a híd felé, a hol mély a víz... Jaj... jaj... Hát gyorsabban, ha lélek van bennetek... Isten... Isten... Jaj...”⁶⁸⁷ Itt sem tudunk meg többet, mert a narrátor utazó elmenekül a gyötrelmek házából, ám érzelmeiből egyértelmű, hogy a kétségbeesett lány sikerrel járt. E novellában is megjelenik tehát vidék és város ellentéte, de másként: a városi elbeszélő kívülállóként lesz tanúja egy ízig-vérig falusi tragédiának.

Összefoglalva elmondható, hogy a négy fentebbi novella közül csak kettőnek hasonlóak a retorikai és poétikai eszközei az öngyilkosság bemutatásánál. A *Levele érkezett a kisasszonynak* költői és külső szemszög(ek)ből született leírása épp olyan balladisztikus homályt

⁶⁸⁴ *Uo.*, 404.

⁶⁸⁵ *Uo.*, 480.

⁶⁸⁶ TÖRÖK, *Petelei István és az irodalom sajtóközege*, i. m., 71-77.

⁶⁸⁷ PÍŰN I-II, 521.

borít az eseményekre, mint a *Nehéz éjszaka* szaggatott szereplő-megszólalása. Az *Eliz nevenapja* és *A kapu be van zárva* befejezéséhez ebből a szempontból jobban hasonlítanak a férfiak öngyilkosságait megörökítő történetek lezárásai. Leginkább a *Klasszié*, amely azonban abban különbözik a fenti két novellavégtől, hogy egy bölcselkedő, retorikus gondolat zárja le, mintegy megmagyarázva azt, amit a későbbi elbeszélések sűrített szövegű végei inkább csak lebegtetve, nyitva hagyva sugallnak. Ám az közös, hogy *Klasszi* is leballag a vízpartra, közben sorsán töprengve. „Aztán kilépett a kapun, de nem ment a megrakott szekér után, hanem ki a Maros felé. Ott leült a part szélére; lábait szinte nyaldosta a víz. „Mire neki élnie. Az Isten sem akarja, hogy ő valami legyen egyszer.” „Eh!...” A víz csöndesen folyt szemei előtt, felszine mintha állott volna. *Klasszi* szétnézett még egyszer, a virágos mezőn aztán belébukott fejével a ringó habok puha ágyába. Kalapja messze szökött el. Egyszer vetődött fel csak s egy keserves „jaj!” hagyta el ajakát. Egész hányt-vetett életének keserősége volt e fájdalmas kiáltásban. Aztán elcsendesült minden. *Klasszi* volt ő csupán; – egy haszontalan szabó, a kinek nehéz volt a keresztje. Nem bírta, – levetette.”⁶⁸⁸ Mindenben egyezik a leírás a korábban idézett kettővel. Igaz, különbség, hogy ebben a történetben *Klasszi* még felkiált. Ez *Petelei* egyetlen későbbi öngyilkos-szereplőjére sem igaz, nem tudni róluk, hogy megszólalnának haláluk jelenetében.

Azonos az a szövegszerkesztési mód is, ahogyan *Petelei* a szóban forgó két novellában és a *Klasszi*-ban is változtatja a rövidre fogott, tényszerű leírásokat és a költői, hangulathordozó részleteket. Ugyanez figyelhető meg a *Lobbanás az alkonyatban* és a *Levél haza* végén is. Előbbiben a főhős „Botorkázva futotta meg az ösvényt. Nem tudta hova ér. A hegy lábai előtt hömpölygött lustán a Maros. Megállott a partján. Kínnal sóhajtott fel. Félvakon nézett szét. Aztán bedőlt az ezüstös, mély, puha ágyba. A kalapját lassan vitte odább a csendes Maros.”⁶⁸⁹ Utóbbiban a kétségbeesett, félőrült főszereplő vonzódni kezd a folyóhoz: „Egy nap lopva odahúzódtam a Maros felé, a hol halásztam. (...) Kezdem megszeretni a vizet itt a bolygó mellett. Oly lusta, lágy, puha itt a Maros vize. Nagyon mély. Alig mozog a víz színe. Csábít a mélységes nyugalom. Bár jönne utánam, anyó! Félek ettől a víztől. Vonz.”⁶⁹⁰ Ez azért különösen sorszerű, mivel kétségbeejtő története azzal indul, hogy a vízparton sétálva vízi hullát talál, amelytől elveszi, „ellopja” az óráját, s e büntény felett érzett félelme taszítja örültségbe és öngyilkosságba, vissza, a vízpartra.

Felfedezhető, hogy *Petelei* mindig ugyanúgy jellemzi a Marost: „A Maros lustán simult odább magas martja között.”⁶⁹¹ „A víz csöndesen folyt szemei előtt, felszine mintha állott

⁶⁸⁸ PIÖN I-II, 43.

⁶⁸⁹ *Uo.*, 376.

⁶⁹⁰ *Uo.*, 506-507.

⁶⁹¹ *Uo.*, 404.

volna.”⁶⁹² „A hegy lábai előtt hömpölygött lustán a Maros.”⁶⁹³ „Oly lusta, lágy, puha itt a Maros vize. Nagyon mély. Alig mozog a víz színe. Csábít a mélységes nyugalom.”⁶⁹⁴ Így lesz a szép látványból fokozatosan egyre riasztóbb, az önmagukban pozitív hangulatú szavak használata (*lusta, csöndes, lágy, puha, mélységes nyugalom*) pedig így sugall egyre baljósabb atmoszférát. Különösen ijesztő a *lágy* és *puha*, egyértelműen párnákra, ágyneműre, az alvás nyugalomára utaló szavak használata, amelyek szerint a helyzet egyértelműen azt sugallja a szereplőknek, hogy az öngyilkosság nem más, mint az álomtalan, feledést hozó alvás egy formája. Ehhez a gondolathoz kapcsolódnak az ugrás, a test vízbe vetésének leírása helyett használt, eufemisztikus, s egyben metaforikus kifejezések is. „Lágy hullám az ölébe vette s ringatta csöndesen...”⁶⁹⁵ „(...) szétnézett még egyszer, a virágos mezőn aztán belébukott fejével a ringó habok puha ágyába. Kalapja messze szökött el.”⁶⁹⁶ „Aztán bedőlt az ezüstös, mély, puha ágyba. A kalapját lassan vitte odább a csendes Maros.”⁶⁹⁷ Ám akkor is ismétlődik ez az írói módszer, amikor a főhős az *Alkonyat*-ban nem vízbe ugorva, hanem egy evezőtlen (később talán meglélt) csónak segítségével öli meg magát. Mielőtt a novellaszövegben három csillag következne, csak ennyi olvasható: „Belépett s eltaszította erős kézzel a parttól. Aztán kidobta a virágos partra az evezőt. Hátradőlt a fenéken. Éles tekintetét meghordozta a csillagos éj kékjén.”⁶⁹⁸ Egyszerű, koraesti csónakázás, pihentető gondolkodás is lehetne a tárgy, ahogyan Vajda János *Nádas tavonjában* történik. Csak az evezők kidobása mutat a végletes, öngyilkos elszánásra. Pozsvai Györgyi ezt a mozzanatot mitológiai utalásnak tekinti, így írva: „A fiatalok esetében a lét bizonytalanságára utaló vízi járművet ő kemény elhatározással Khárón ladikjaként ragadja meg.”⁶⁹⁹ Ám amellet, hogy a jelenetnek valóban lehetséges egy ilyen értelmezése, a Petelei-szövegben talán épp az a mesteri, hogy e mitologikus tartalom nemhogy nem mondatik ki, hanem épp hogy belesimul a megfelelő költőiséggel előadott, ám mégis a mindennapi élet egyszerű cselekedetei közé tartozónak tűnő események leírásába. Az, hogy a helyi földesúr elköt egy csónakot és kisodortatja magát a tóra, végtelenül egyszerűnek tűnik. Az viszont, hogy ez az ember halálosan boldogtalan, féltékeny, túl van egy majdnem végrehajtott gyilkosságon, most pedig hosszú és kínos haláltusára készül, csak a szöveggörnyezetből az egész novella megismerésével lesz világos.

---

⁶⁹² *Uo.*, 43.

⁶⁹³ *Uo.*, 376.

⁶⁹⁴ *Uo.*, 506-507.

⁶⁹⁵ *Uo.*, 161-162.

⁶⁹⁶ *Uo.*, 43.

⁶⁹⁷ *Uo.*, 376.

⁶⁹⁸ *Uo.*, 267.

⁶⁹⁹ POZSVAI, „Az apád fia vagy. Rá emlékezem rólad”, i. m., 398.

Hihetetlenül sok öngyilkosság történik a nyolcvanhat elbeszélésben – ám Petelei egyiket sem ábrázolja pátoszos, mitologikus vagy melodramai szöveggel. Ahogy hősei élete, úgy hősei halála is a maga mindennapiságában és csendes érdektelenségében érdekes és megrázó. Az *Alkonyat* vágástechnikája a már bemutatott novellára, a *Levele érkezett a kisasszonynak* megoldására emlékeztet. Az elbeszélést három csillag után egy teljesen külső nézőpontból ábrázolt jelent zárja, melyben a kurátor észreveszi a vízen hánykódó üres csónakot. „*A csónakod elszabadult. Ott síklik a gáton. Fiatalabb a szemed; ügyeld, hogy kifoghasd. Nincs-e valaki benne? Hé, hé! Hiszen félig van vízzel.*”⁷⁰⁰ Ahogy a tanítókisasszony halálakor, itt is egyfajta „bűnügyi helyszínelés”, a holttest (vagy hiánya) felfedezésének pillanata zárja a történetet. Ám az *Alkonyatban* ezt egy a történettől szinte független, költői tájleírás zárja („*Szép, derült hajnal volt. Egy keskeny, halványrózsaszín szalag támadt a hegyek felett. Gyenge báránnyelűk úszkáltak.*”⁷⁰¹), amely feloldó, mindent elsimító tragikus zárásképpen nem egyszer jellemzi Petelei elbeszélő műveit.

Más szempontból azonban kevesebb hasonlóságot mutatnak a magukat vízbe ölő férfiakról szóló novellák. Ahogy a négy nő történetnél, úgy itt is látható, hogy egymással tematikai rokonságba csak a halálmotívum hozza őket. A *Lobbanás az alkonyatban* szinte moliére-i csalódástörténet: főhőse, Mihály, az öreg legény eleinte csak flörtöl a messziről érkezett német lánnyal, csak ékszerrel bolondítja, csak megkívánja, ám lassan tényleg beleszeret, s rájön, hogy már nem tudná elveszteni. Mivel azonban oly sokáig nem akart elköteleződni, a lány nem vár rá tovább, anyja parancsára jegyet vált egy a gróffal. Mihály rájőve, hogy mindent elvesztegetett az életében, a Marosba öli magát. Az *Alkonyat* című drámai elbeszélés cselekménye azonban már bonyolult családi bosszútörténet: Zúdnak a másik Zúdor egykor elcsábította a mátkáját. Most nevelt lánya, Magda miatt kerül szembe az újabb generáció képviselőjével, unokaöccsével. Látva, hogy a lány a fiút, Imrét szereti, nem pedig őt, a nevelőapját, öngyilkos lesz, talán remélve, hogy ezzel sikerül is megrontania a fiatalok boldogságát. Egészen más, titkokkal és nemzedékeken átívelő gyűlölettel teli ez a második háromszögtörténet, míg az első egyszerű szerkezetű, rövid, anekdotikus szomorújáték hozzá képest.

Megint más a *Levél haza* már emlegetett, óralopó, hallucináló, megőrülő öngyilkosa, s az *élet I.* kötetében kiadott *Az óra* című novella csak félig-meddig főszereplő férfinője, aki egyedül és megkeseredve él kislányával ugyanott, ahol egykori, cserbenhagyott és pártában maradt jegyese, Veronika is. Miután kislánya a nagytakarításkor ellopja Veronika óráját, hogy ételt vegyen apjának az óra árából, a férfi meghasonlik önmagával. Miután rájön, kié az óra, s

⁷⁰⁰ Uo., 398.

⁷⁰¹ PIÖN I-II, 267.

szembenéz azzal, életmódjával hova taszította kislányát és önmagát, holott Veronika mellett egész más élete lehetett volna, kislányát visszaküldi az órával volt jegyeséhez, maga pedig, a lányát már biztonságban tudva beleöli magát a Marosba. Végül szó kell még, hogy essék az utolsó, eddig még nem említett novelláról, *A Demmel feleségéről*. Mivel itt a szereplő kútba ugrik, nem pedig folyóba veti magát, az elbeszélés csak a már emlegetett *A gyehennához* hasonlítható. Ám míg ott a németprofesszor szerelmi csalódás miatt elkövetett öngyilkossága nem jár sikerrel, itt Demmel csendőr valóban meghal. Miután felesége, Mari rájön, hogy a férje nem szereti igazán, kacérkodni kezd a (nős) esztergályossal, annak felesége azonban elülteti a gyantát Demmelben, aki éjjel meglesi a feleségét, látja, hogyan fogadja a szeretőjét, így bezárja őket a házba és rájuk gyújtja a tetőt, majd a kútba ugrik. A sors iróniája, hogy a tüzet eloltják, és a párt sértetlenül kiszabadítják az emberek, Demmel azonban valóban vízbe fullad.

A fentiekből jól látszik, hogy a férfiaknál valóban a gerinctelenség, végső kétségbeesés vagy a teljes lemondás, önmegtágadás jele, ha vízben lelik öngyilkos-halálukat. Demmel szerelmi gyilkossága elől/után menekül a vízhalálba, *Az óra* főhőse elrontott, szégyenletes élete miatt, a *Lobbanás az alkonyatban* Mihályja akkor, amikor rájön, elvesztegette lehetőségét a szerelmi boldogságra, az *Alkonyat* Zúdorja szintén csalódott, öreg szerelmesként, egyúttal fiatal vetélytársára is rontást hozva, a *Levél haza* hőse akkor, amikor azt vizionálja, hogy büntetért üldözik (még ha ezt csak képzelem is), *Klasszi* és *A gyehenna* professzora pedig akkor, amikor egész világuk felborul (még ha ezt egyikőjük csak képzelem is).

Az eddig bemutatott különbségek ellenére azonban valamennyi említett férfi- és női szereplőt összeköti a hullámsír. Ahogyan Kozma Dezső írja: mindannyiuk számára egyetlen megoldásként, az élet egyetlen lehetséges beteljesítéseként „*marad a hullámtemető, a lassan hömpölygő Maros.*”⁷⁰² Vagy épp a Duna, az Olt, a Küküllő vagy a kút vizébe veszés dicstelenül és értelmetlenül. A víz, amely mindent elfedez, megtisztít és elmos, az irodalommal és a vallással egyidős, ősi szimbólum, amely Peteleinél újra és újra előkerül. Motívumának jelképes értelmezései szinte végtelenek. Szerelmesek öngyilkossága esetében lehet a víz az ölelő, elfogadó közeg, amely az őt elutasító másik fél helyett magával ragadja és magába fogadja a szerencsétlen csalódottat (*Levele érkezett a kisasszonynak, Lobbanás az alkonyatban*). Keresheti benne a megtisztulást a képzelet és a valódi gyilkos (*A Demmel felesége, Levél haza*), ilyen módon vízhalálával vezekelve bűnéért. Lehet a folyó, általában a Maros puha ágy, takaró, bölcső, sőt, elragadhat egy másik idősíkba, másik étbe is, hiszen felszíne szinte áll, nem is mozdul (*Klasszi*).

⁷⁰² KOZMA, *Egy erdélyi novellista, i. m.*, 88.

Pozsvai Györgyi vizsgálta az *Alkonyat* zárását, így írva: „Az emberi végperceket átesztétizált és önreflexív-önvizsgálódó képszerű szövegkörnyezetbe illeszti a Petelei-novella. A befejező miniatúr képi egységnél pedig az emberfeletti erők, a természet folytonosságával szembe állítva emeli ki az egyéni lét megismételhetetlenségét.”⁷⁰³ A lenyűgöző, örökszép és félelmetesen nyugodt természet az, amely a vízbe ugró, hulló, sétáló, hanyatló öngyilkosokat befogadja. A víz, a természetes és állandó eltörli és helyrehozza az ember, a társadalom okozta boldogtalanságot, hibát és bűnt, helyreállítva ezzel az élet panteisztikus, ősi egyensúlyát. A víz mint halálszimbólum használata tehát Petelei elbeszéléseiben felfogható az ősi harmóniára tett utalásként is: mindazt, ami a társadalomnak, az embereknek és az emberiségnek köszönhető, jóvátehető, megváltoztatható utat engedve a természet erőinek. Ám ez a változás gyásszal, veszteséggel és halállal jár. Nagy az ára a visszatérésnek a békés, nyugodt, örök időben álló, változatlanul változó egykorvolthoz. A Petelei-szereplők a modernizálódó világ és társadalom foglyai mindaddig, míg tragédiájuk be nem teljesül. Ám ekkor elnyerhetik a feloldozást, s elmenekülhetnek a jelen bajai közül: vízben lelt haláluk a novellák többségében csendes feloldódás, a számukra oly kívánatos nemlét-állapot elérése az őstermészet segítségével.

Az élet keresztjének letétele tehát az eddig elmondottak alapján különös módon öngyilkossággal is megvalósulhat – legalább is a Petelei-történetek univerzumában. Ez a szokatlan erkölcsi felfogás, az öngyilkosok indítékai iránti mély megértés, és a halál váratlanul megkapó, költői, késleltetéssel és ráutalással teli, torokszorítóan feszült ábrázolásmódja emeli ki Petelei öngyilkos-novelláit a kortárs széppróza hasonló tárgyú darabjai közül. Szimbólumhasználata sajátos és egyedi. Talán ez is magyarázhatja, hogy alakjai nem avulnak, s a maguk módján egyfajta örökérvényű értelmezhetőséget hordoznak magukban.

ÖSSZEGZÉS

A fenti megismerési kísérletek csak ízelítőt adhattak Petelei írásművészetéből. Bízom azonban benne, hogy dolgozatom hozzájárul az író életművének tüzetesebb feltárásához, a pályával és a szerzői életrajzzal kapcsolatos legendák felszámolásához, s novelláinak újabb és újabb értelmezéséhez. Míg az első rész Petelei István ismeretlenségének hamis elemekre épülő mítoszt mutatja be, a második rész bizonyítani kívánja, hogy Petelei novellái bármely pillanatban, bármely olvasó- vagy irodalomtörténész-generáció számára készen állnak a befogadásra és az örömteli értelmezésre.

⁷⁰³ POZSVAI, „Az apád fia vagy. Rá emlékezem rólad”, i. m., 399.

A dolgozat első nagy egysége a Petelei-novellakánon képződésének nyomába ered. Bemutatom benne, milyen állomásokon keresztül alakult ki az ismeretlen író toposza, s felhívom rá a figyelmet, hogy Petelei életében nagyszámú és biztos olvasóközönségnek örvenvendett a modern szemléletű folyóiratokban való közléseinek köszönhetően. Ismeretlensége mítoszának keletkezését részben abban látom, hogy a folyóiratolvasók számáról és ízléséről már a kortrás kritikusok sem vettek tudomást, s vélekedésüket továbbörökítették az utókorra. Az író ismeretlenségének két aspektusa vált szakirodalmi közhellyé: a népszerűséggel, elismertséggel sosem rendelkező, sikertelen író képe, illetve a regionalizmus hőiséé, a nagyvárostól szándékosan elhatárolódó remetéé. A dolgozatban többek közt Kozma Dezső és Török Zsuzsa nyomdokaiba lépve bizonyítom e két közhely téves voltát.

A következőkben a dolgozat megpróbál a 2008-as érettségi polémia kulisszái mögé látni: ehhez megvizsgálom a korabeli sajtót és a témával kapcsolatos internetes magánkommunikáció világát (a fórumokat és a kommenteket). Bizonyítom, hogy Petelei ismeretlensége semmiképpen sem lehet igaz a közoktatás világára: bemutatom, mióta és hogyan van jelen Petelei a középiskolai tankönyvekben, s megkísérlem adatolni, hogy a sokat hivatkozott vita valójában nem Petelei vizsgatétellé vált novellája, hanem sokkal inkább az új típusú érettségi anomáliái kapcsán keletkezett.

A következő fejezetben ugyanakkor áttekintem, milyen kéznél lévő, népszerűsítő összefoglalások léteznek az író életéről és pályájáról: összegyűjtöm és javítom az ezekben szereplő téves adatokat és vélekedéseket, és konstatalem, hogy az életrajzzal és az életművel kapcsolatos három fő legenda, az ismeretlenség, a pesszimizmus és a lelki betegség toposza valamennyi ilyen összefoglalásban megjelenik. Ez magyarázhatja, hogy a köztudatban Petelei minden ismertsége ellenére is folyamatosan újrafelfedezendőként tűnik fel.

A dolgozat következő nagyobb egységéhez végeztem el a legtöbb önálló kutatást, majd mintegy száz oldalnyi mellékletet szerkesztettem a különféle adatokból, amelyek reményeim szerint a későbbi kutatások számára is hasznos segítséget nyújthatnak. Több szempontból igyekszem körülírni, mi is az a Petelei-novella, akár műfajelméleti, akár statisztikai, akár a szerzői kötetek felépítését figyelembe vevő szemszögből szemlélve. Ebben a részben határozom meg a Petelei-novellák teljes korpuszát is, csak részben a kritikai kiadás adatai segítségével. Bemutatom, hogy Petelei István életében összesen 224 novellát írt, ezek közül 87 szerzői kötetben is megjelent, 117 csak különböző sajtóközlésekben látott napvilágot, 20 pedig csak kéziratban maradt fenn. Az adatok megértését segítve megkísérlem körvonalazni Petelei sajátos munkamódszerét, s bizonyítom, új elemekkel egészítem ki a szakirodalomban már korábban feltűnt

véleményt, hogy az író életműve esetében érdemes folyóiratban és szerzői kötetekben megjelent novelláit külön kezelni, mintegy az irodalom hétköznapi és ünnepnapjainak közlegeinek az elválasztásaként. Kiigazítok számos, az életrajzírók egy része által elfogadott tényt az író munkásságával és írói termékenységevel kapcsolatban. Rögzítem észrevételeimet a kritikai kiadás harmadik és negyedik kötetében Török Zsuzsa által alkalmazott novella-meghatározási elvekkel kapcsolatban is: bemutatom, miért volna követendő ez a definíciós kísérlet, ugyanakkor ezzel mennyire ellentétes korábbi kötetválogatói elgondolások jellemezték a Petelei-recepciót. Felhívom a figyelmet az általam „más novellaféle írások”-nak nevezett, valójában a kritikai novellakorpuszba bele nem tartozó Petelei-szövegekbe, amelyek különféle, részletesen elemzett okokból a jelen Petelei-kanonjának mégis bizonyosan tagjai.

A Petelei-novellák első, illetve összes közléseit tartalmazó táblázatok tanulságai alapján egy – véleményem szerint adataiban teljesen új – Petelei pályát rajzolok fel. Ennek főbb jellemzői: a folyamatos, megszakítás és kényszerszünet nélküli novellaszerzői munka, az állandó közölség, az idő előrehaladtával meglepő módon növekvő írói termékenység, az életrajz szép vagy nehéz éveikhez egyáltalán nem köthető írói hullámhegyek és hullámvölgyek, s az, hogy Petelei a halála előtti évtizedben minden addiginál elismertebb, igazi „befutott” szerzővé vált. Ennek bemutatása közben alkalom nyílik néhány, a Petelei-kötetek összeállításával kapcsolatos legenda cáfolatára is, illetve tovább pontosítom a Petelei-féle munkamódszerről, kötet szerkesztéséről és a Petelei-novelláról írtakat.

Végül egy újabb, meglehetősen nagy hatókörű vizsgálat eredményeinek ismertetése következik. Listázva és elemezve is számba veszem a valaha kötetben kiadott posztumusz Petelei-novellákat 1911-től napjainkig, s ezek alapján összeállítom a Petelei-novellák érvényes (bár természetesen egyszerre a véletlen és a válogatásszerkesztői akarat kialakította) kánonját. Sorra végigtekintem a valaha megjelent hazai és erdélyi Petelei-novellaválogatásokat, s szerkesztési elveiket, tartalmukat, összeállításuk módját, az általuk történő esetleges kánonképzési törekvéseket feltárva arra nézve is adatokkal szolgállok, hogyan és mivel járulhattak hozzá a posztumusz Petelei-kánon kialakulásához. Külön kitérek az antológiákban megjelent Petelei-novellákra, amelyek véleményem és adataim alapján nagyban hozzájárulhattak ahhoz, hogy Petelei a 2000-es évektől már valóban semmiképpen sem számíthatott igazán ismeretlen írónak. A modern antológiák sajátosságainak bemutatásával magyarázatot kínálok Petelei mai olvasottságára. Az elmondottakat az interneten fellelhető, eddig nem vizsgált adatokkal is alátámasztom: elemzem a Moly könyves közösségi oldalon található értékeléseket és számba veszem a Petelei kultuszát ápoló, de nem a hivatalos irodalmi élet aktusaihoz kapcsolódó internetes helyeket.

Zárásképpen egy különös elválasztottságot körvonalazok, amelyben a Peteleit érintő két eseménysor – a róla szóló szakirodalmi közlések, vele kapcsolatos kutatások és irodalomtörténeti események valamint a műveiből megjelent kötetek és szemelvények, az őt olvasók véleménymondása és reakciója – párhuzamosan, de egymástól szinte függetlenül halad. Véleményem szerint mindaddig szertefoszlathatatlan Petelei ismeretlenségének mítosza, amíg tudományos és a tudományos ismeretterjesztő szinten is fel nem számolódnak a novellaértelmezésben vagy Petelei kánonbeli helyének meghatározásánál gyakorta felhasznált biográfiai toposzok. Dolgozatom első része feltárt adataival és vizsgálati eredményeivel ehhez kíván segítséget nyújtani.

Nem kevésbé fontos azonban számomra a dolgozat második, elemző-értelmező része, amelyben a megismerés módozataival kísérletezem a szerzői kötetben megjelent Petelei-novellákon. Ez a zárt novellakorpusz (a Petelei életében kötetben megjelent művek összessége) kiváló összehasonlításokat tesz lehetővé, az anyaga alapján levont következtetések érvényesíthetők a teljes novellista életműre, ugyanakkor szeretne szemléletben járatlan úton haladni, külön fontosságot tulajdonítva a szerző által életében kötetbe rendezett és a csak posztumusz könyvben kiadott írások különbségeinek.

Elsőként azt a témát járom körül, mit is jelent a Petelei-életműben a ciklus, s meghatározása hogyan függhet össze a novellák megjelenési közegeivel és a már bemutatott írói munkamódszerrel. Véleményem szerint Petelei valamennyi kötete olvasható egy-egy elbeszélés-ciklusként, még azok is, amelyek belső kisciklust is tartalmaznak.

A második nagy témámul a Petelei-novellák címadási jellegzetességeit választottam. Itt a rendelkezésre álló adatok elrendezésével és elemzésével bizonyítom, hogy Peteleit novellacímei kiválasztása is megkülönböztette kissé a kortársaitól: egyszerű szerkezetű, rendkívül sűrített jelentéstartalmú, rövid címei egyedülálló következetességgel jellemzik a (főképpen kötetbeli) életművet. Kitartott ezek mellett úgy is, hogy kortársaitól épp a címadásaiban felismerhető jellegzetességek miatt kapott komoly kritikákat. A fentieket a szerzői kötetekbe bekerült novellák korábbi címváltozatainak elemzésével is bizonyítom.

Harmadikként a levelezés tematikájának és a levélforma megjelenésének módozatit vizsgálom a Petelei-novellákban, megállapítva, hogy ahhoz mindig a halál, gyász, fájdalom, jóvátehetetlen veszteség, visszafordíthatatlan események, hazugságok és kommunikációképtelenség fogalmi társulnak. Egyúttal bemutatom azt is, hogy Petelei egyik utolsó levélnovellája, *Az utolsó levél* már túl is lép a műfaj és a téma keretein.

A következő részekben azt vizsgálom, hogyan teremt atmoszférát, s milyen narrációs és szerkesztési stratégiákat használ fel a novellista Petelei. Foglalkozom a Petelei-elbeszélések

leíró, bevezető és befejező részeivel, feltárom mértéktartó líraiságukat és lélektüköröző poétikusságukat. A ritkán elemzett kötet, a *Vidéki emberek* novelláiból példák sokaságát hozom arra, hogyan alakul ki egy-egy novella kulcsszórendszere, milyen hétköznapi dolgok és helyszínek válnak benne szimbolikussá, s hogyan veszi át bennük a hagyományos metonimikusság helyét a metaforikusság, amitől a szöveget már az asszociációk, látomások, emlékfelidézések, nosztalgia és hangulatok szervezik. Végül mikroelemzést végzek egyetlen, rövid mesternovellán a Paul de Man-féle eljárásokkal kísérletezve.

A dolgozat zárórésze a novellák lélektaniségével és a szereplők jellemzésének módjával foglalkozik. Külön figyelmet szentelek benne Petelei női szereplőinek. A Petelei-hősök korokon át való befogadhatóságát a novellákban tetten érhető perszifikációs tendenciákkal tartom megmagyarázhatónak. Végül szembenézve Petelei műveinek sokak által állított pesszimizmusával, egy jellegzetes téma, az öngyilkossággal végződő novellák számba vételével mutatom be, hogy ezeknek az elbeszéléseknek az esetében jóval többről van szó, mint szomorú, tragikus, s hangulatukban kissé egyforma haláltörténetekről. A víz mint a halál szimbóluma egyetemes jelentést hordoz, s különös módon nemcsak a véget és a veszteséget, de a nyugalmat és a harmóniát is jelképezheti: így válhatnak ezek a drámai, sűrített, balladai novellák is kiegyenlítetté. Itt is, mint a második rész valamennyi fejezetében, igyekszem példáimat a teljes (szerzői kötetben megjelent) életműből válogatni, bizonyítva, hogy az általában tragikus hangoltságúnak tartott Petelei-novellisztika nem nélkülözi a groteszk, satírikus, anekdotikus, lírai, idilli darabokat sem.

A második rész tehát legalább három nézőpontból közelít az életmű legegységesebb és Petelei által legtöbbször értékelt szeletéhez, a szerzői kötetek novelláihoz, remélve, hogy példát és ötletet ad a későbbi értelmezőknek. Mindez ugyanazt a célt szolgálhatja: megismerni Petelei Istvánt, a megismerhető író.

MELLÉKLETEK**1. MELLÉKLET****Petelei István könyvalakban megjelent művei****1.1. Életében kiadott szerzői kötetek**

- PETELEI István, *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882
- PETELEI István, *Az én utcám*, Bp., Pallas, 1886
- PETELEI István, *A fülemile*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)
- PETELEI István, *Jetti: Képek, történetek*, Bp., Singer és Wolfner, 1893
- PETELEI István, *Felhők*, Bp., Franklin, 1897
- PETELEI István, *Vidéki emberek*, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)
- PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1905, I-II, 1908² (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25) (egykötetes kiadás)

1.2. Kritikai összkiadás

- PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár, Források: Régi Kortársaink, 13)
- PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár, Források: Régi kortársaink, 16)

1.3. Egyéb Petelei-művek önálló kötetben való (posztumusz) kiadásai

- PETELEI István, *Egy asszonyért: Regény*, Cluj-Kolozsvár, Haladás, 1924 (benne a *Sebestyén Eszti*)
- PETELEI István *Irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980
- PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”: *Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7) (benne a *Mezőségi út*)

- PETELEI István, *Egy asszonyért*, Bp., Históriaantik Könyvesház Bt., 2013² (az 1924-es kötet hasonmás kiadása)
- PETELEI István, *Egy asszonyért: Forráskiadás*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Bp., Reciti, 2015 (ReTextum)

1.4. Novellaválogatások 1908-tól a jelenkorig

- PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II
- PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)
- PETELEI István, *A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943
- PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955
- PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- PETELEI István, *A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- PETELEI István, *A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)
- PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- PETELEI István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- PETELEI István, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- PETELEI István, *A fülemüle: Novellák*, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³ (az 1943-as kötet újra kiadása)
- PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Déva, Corvin, 2010² (az 1955-ös kötet újra kiadása)
- PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Fapadoskönyv, 2011³ (az 1908-as kötet újra kiadása)

- PETELEI István, *A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013
- PETELEI István, *Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

1.5. Egy-három írást tartalmazó antológiakötetek

- *Modern és klasszikus irodalom: Novellák* Bp., Légrády, 1915, Az Érdekes Ujság Dekameronja IV (*Parasztiségyen*)⁷⁰⁴
- *Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. GYÖRGY Lajos, Cluj-Kolozsvár, Minerva Nyomda, 1924 (*Játék*)
- *Halottak, akik élnek*, vál. KÁRPÁTI Aurél, Bp., Pesti Napló Rt. – Est Lapkiadó Rt. Magyarország Napilap Rt., 1936 (*Mayer, a zsidó suszter*)
- *A magyar irodalom kincsháza*, szerk. ALSZEGHY Zsolt és BARÁNSZKY-JÓB László, Bp., Athenaeum, 1941 (*A székely*)
- *Vihar előtt: Elbeszélések az 1900-as évekből*, összeáll. s. a. r. GERÉB László, Bp., Szépirodalmi, 1956 (*Igazmondás*)
- *Fenn és lenn: Elbeszélések*, vál., szerk. BARABÁS Tibor, Bp., Táncsics, 1960 (Táncsics Könyvtár, 24) (*A könyörülő asszony*)
- *Magyar elbeszélők*, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1961, I-IV (*A könyörülő asszony, Parasztiségyen*)
- *Magyar irodalom a századfordulón*, szerk., vál. KOMLÓS Aladár, CZINE Mihály, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 (Iskolai Könyvtár) (*A jutalom, Ö. T. O.*)
- *Magyar novellák: Novellagyűjtemény*, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1963, I-II (Aranykönyvtár) (*Parasztiségyen*)
- *Szépliteratúrai ajándék: Erdélyi magyar elbeszélők a XIX. századból*, összeáll., bev., jegyz. KÖLLŐ Károly, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967 (*Klasszi*)
- *Fehér virág: Múlt század végi és XX. század eleji novellisták műveiből*, vál., bev., jegyz. KOZMA Dezső, Bukarest, Ifjúsági Kiadó, 1967 (Tanulók Könyvtára) (*Parasztiségyen*)
- *A megindult falu*, vál., bev., jegyz. EGYED Ákos, Kriterion, 1975 (Téka) (*Mezőségi út*)
- *Magyar elbeszélők: 19. század*, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztiségyen*)

⁷⁰⁴ Zárójelben az antológiában szereplő elbeszélés(ek) címe szerepel.

- *Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról*, vál., szerk. UGRIN Aranka, VARGA Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977 (*A könyörülő asszony*)
- *Emberi gyarlóságok*, vál., szerk. TERTINSZKY Edit, Bp., Kozmosz Könyvek, 1980 (*Kati*)
- *Két kiskutya barátkozik*, Bp., Móra, 1981 (Mókus Könyvek) (*Kisleány baja*)
- *Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek) (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztszégyen*)
- *A századforduló és Ady*, összeáll. GASZNER Tibor, Bp., AKG Alapítvány, 1995 (*Őszi éjszaka*)
- *Humoros novellák a XIX. századból*, vál., ut. CSÉVE Anna, Bp., Unikornis, 1995 (A magyar próza klasszikusai) (*Egy „kacsa” története*)
- *Lóköttők: Válogatás a magyar irodalom lovas témájú írásaiból*, szerk. URBÁN László, Bp., Mustang Kft., 1996 (*Csifó fráter és a lova*)
- *Szigetek a Holttengerben*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Mentor, 1998 (*Mezőségi út*)
- *Novellák a századvégről és a századelőről*, s. a. r., ut. CSÉVE Anna, Bp., Unikornis, 1998 (A magyar próza klasszikusai) (*Őszi éjszaka*)
- *Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemről*, vál, összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Két fehérszép, Elítélve*)
- *A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről*, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Egy asszony története*)
- *Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. GYÖRGY Lajos, Bp., Don Bosco, 1999² (*Játék*)
- *A századforduló magyar elbeszélői*, vál., bev., jegyz. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára) (*Klasszi*)
- *A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2000 (*Emlékek*)
- *A megindult falu*, vál., bev., jegyz. EGYED Ákos, Bukarest, Kriterion, 2001² (Téka) (*Mezőségi út*)
- *Patkócsattogás: Magyar írók novellái a lovakról*, vál. D. SZABÓ Mária, Bp., Palatinus, 2002 (*Csifó fráter és a lova*)
- *A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről*, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2002² (*Egy asszony története*)

- *Erdélyi csillagok: Magyar írók erdélyi novellái és publicisztikai írásai*, gyűjt., vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002 (*Őszi éjszaka*)
- *Most már jöhetsz, Jézuska: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái*, gyűjt., összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002 (*A tolvaj*)
- *Erdély lelke: Erdélyi magyar írók novellái*, vál., szerk. HUNYADI Csaba, Szeged, Lazi, 2003 (*Parasztszégyen*)
- *Város a Szamosnál: Magyar írók kolozsvári novellái*, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2004 (*Az „én utcám”-ból: Az öreg legény*)
- *Erdélyi karácsony: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, versei*, vál., szerk. HUNYADI Csaba, Szeged, Lazi, 2004, 2005², 2006³ (*A tolvaj*)
- *Székelyek: Magyar írók novellái a Székelyföldről, a székely emberről*, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2005 (*Őszi éjszaka*)
- *Balladák földje: Erdély: Erdélyi magyar írók történelmi elbeszélései*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2005 (*A tegnap a ma ellen*)
- *A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló*, vál., ut. DOBOS István, Bp., Palatinus, 2006 (*Árva Lotti, Őszi éjszaka*)
- *Öngyilkosok szigete: Nyolcvannégy magyar író elbeszélése a XX. század elejéről*, szerk. SIMKÓ György, Bp., Eri, 2006 (*Levél haza*)
- *Székely apokalipszis: Erdélyi magyar írók elbeszélései a hitről*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007 (*Az utolsó mohikán*)
- *Virágveszedelem: Erdélyi írók elbeszélései a szerelemről*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007 (*Két fehérnép*)
- *Híres családi történetek*, Bp., Ventus Libro, 2007 (*A világirodalom remekei*) (*A nagyapó*)
- *Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (*A magyar irodalom remekei*) (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztszégyen*)
- *Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről*, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2008 (*Az öreg legény, A nagyapó*)
- *Udvarhelyszéki olvasókönyv*, szerk. HERMANN Gusztáv Mihály, P. BUZOGÁNY Árpád, Székelyudvarhely, Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2008 (*Őszi éjszaka*)

- *Feleségek könyve: Magyar elbeszélésgyűjtemény*, szerk. ZSIKAI Erika, Bp., Eri, 2008 (A Demmel felesége)
- *Mese a száamárberről: Magyar írók zsidó novellái*, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2009² (*Mayer, a zsidó suszter*, csak a második, bővített kiadásban szerepel)
- *A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról*, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2010² (*Emlékek*)
- *Karácsony: Az ünnep varázsa, vál.*, szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010 (*Mennyből az angyal lejön hozzátok*)
- *Élet és halál könyve*, szerk. GYURGYÁK János, Bp., Osiris, 2010, I-II (*A könyörülő asszony*)
- *Nagyapám - nagyanyám: Magyar írók novellái*, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2013 (*A nagyapó*)
- *Nemes rozsa: Novellák* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴ (*A nagyapó, Mayer, a zsidó suszter, Parasztszégyen*)
- *Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom, vál.*, szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20) (*A vén nemes, Mayer, a zsidó suszter*)

1.6. Elektronikus dokumentumok, e-könyvek⁷⁰⁵

- *Nemes rozsa* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Mercator Stúdió, 2005 (az 1994-es kötet újra kiadása) (pdf, lit)⁷⁰⁶
- *A fülemüle*, Bp., Fapadoskönyv, 2009, 2010², 2012³ (az 1943-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Fapadoskönyv, 2011 (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)

⁷⁰⁵ Megjegyzés: Úgy vélem, az e-könyvek bibliográfiába foglalására nehéz kialakult szokást találni, főleg, ha a kiadástörténet olyan nehezen áttekinthető, mint a Fapadoskönyvből (Fapadoskönyv.hu-ból) Quattrocento Kiadóvá váló, majd abból Fapadoskönyvvé visszaváltó, e-könyvek, print-on-demand-könyvek és hagyományos könyvek kiadásával egyformán foglalkozó, s azok megjelenéseit pontatlanul számon tartó cég esetében. Ezért az elektronikus dokumentumok különböző kiadásait külön számoztam a nyomtatott könyvektől, még abban az esetben is, ha ismeretes volt a könyv azonos évben nyomtatásban megjelent formája. Ugyanezért nem láttam értelmét az utánnyomás és újra kiadás megkülönböztetésének, amelynek e-könyv esetében nem lehet értelme. Így tekintettem minden különböző évben adatbázisokba felvett változatot új kiadásnak. A Fapadoskönyv Kiadó egyébként jelenleg www.ipubs.hu formában érhető el, de ezen a néven nem ad ki könyvet, csak e-könyveket forgalmaz, többek között korábbi két önmagától, a Fapadoskönyvtől és a Quattrocentótól is.

⁷⁰⁶ Zárójelben az e-book formátuma szerepel.

- *Az élet*, Bp., Quattrocento, 2013² (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *A fülemüle*, Bp., Quattrocento, 2013⁴ (az 1943-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Nemes rozsdá* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Book and Walk, 2013² (epub)
- *Nemes rozsdá: Novellák* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014³, 2015⁴ (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Fapadoskönyv, 2016³ (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)
- *Az élet*, Bp., Digi-Book Magyarország Kiadó Kft., 2016⁴ (az 1908-as kötet újra kiadása) (epub, mobi)

2. MELLÉKLET

Petelei István novellásköteteinek tartalma

2.1. Életében kiadott szerzői kötetek

a, *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882

tíz elbeszélés

Árva Lotti

Az én szomszédom

*Mivel édesgetik Bogba a legyeket*⁷⁰⁷

A nagyapó

Klasszi

Ledőlt oszlopok

Szikra a homályban

A dudarfalvi pap

A Majom Anti karácsonya

Emlékek

b, *Az én utczám*, Bp., Pallas, 1886

öt + hét (ciklusban) = tizenkét elbeszélés

Őszi napsugár

Szeret

Szomszédaim (hétrészes ciklus)

I. Patakiék és a néni

II. A rácz Boglánról

III. Klára az anya

IV. Sugár, a buba

V. A porkorum inspektor

VI. Kati

VII. Két gyermekről

A kapu be van zárva

---

⁷⁰⁷ A kritikai kiadás adatai szerint a novella címe a kötetben már *Hogyan édesgetik Bogba a legyeket*, s csak az 1880-as, első, folyóiratkiadásban viselte a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* címet. Valójában azonban biztosra vehető, hogy Petelei e novellának nem változtatott a címén: azt csak a *Keresztek* kötet tartalomjegyzékének szerzője szedte rosszul. Ezért használatától az egyértelműség kedvéért eltekintettem.

Máli

Rossz vásár

c, *A fülemile*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)

egy elbeszélés

A fülemile

d, *Jetti: Képek, történetek*, Bp., Singer és Wolfner, 1893

öt + négy (ciklusban) = kilenc elbeszélés

Jetti

A nagyasszony

Alkonyat

A vén nemes

Búcsu

Az „*én utczám*”-ból (négyrészes ciklus)

I. Bimbó fakadás

II. Az öreg legény

III. Mátyás, a szabó

IV. A fehér galamb

e, *Felhők*, Bp., Franklin, 1897

tizenegy elbeszélés

Felhők

Menekvés

A becsület

A fal

Az óra

A csomók

A könnyörülő asszony

A székek

A felszerelés

Lobbanás az alkonyatban

A játék

f, Vidéki emberek, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)

tizenkét elbeszélés

A Nagy Lidi ura

Ö. T. O.

Esős alkony

Az Eliz neve napja

Kaland

A tarvásári bucsu

A birtyóka

Elkésett

„*A szigetvári vértanúk*”

Az édes anya

Két fehérnép

Kis leány baja

Az élet: Történetek, képek, Bp., Franklin, 1905, I-II.

tizenkilenc (I.) + tizenhárom (II.) = harminckét elbeszélés

g, I. kötet

tíz + kilenc (ciklusban) = tizenkilenc elbeszélés

A nagyapó

A gyehenna

A kis Gáspárovics

Elítélve

Jer édes, a karomba...

Apró képek (kilencrészes ciklus)

I. Csifó fráter és a lova

II. A tavasz

III. Az uram

IV. Honvágy

V. Az anya kicsiben

VI. Levele érkezett a kisasszonynak

VII. A tudatlan madár

VIII. Az irgalmas ember

IX. A kígyó a paradicsomban

Az édes anya

Mayer, a zsidó suszter

Görög Trátyi és az apja

Az óra

Levél haza

h, II. kötet

tizenhárom elbeszélés

A fehér ház

Nehéz éjszaka

A Demmel felesége

Egy kis fiu története

Játék

Egy asszony története

Az ördög

Az utolsó levél

A bibliás ember

Őszi éjszaka

A felt

Bucsújárás

A tolvaj

2.2. Novellaválogatások 1908-tól a jelenkorig

Minden *Az élet* első kiadása után született kötetnél megadtam, hány novella és melyek származtak a szerzői kötetekből. A novellák megjelenési helyénél a következő rövidítésekkel utalok az egyes szerzői kötetekre:

K = *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882

U = *Az én utczám*, Bp., Pallas, 1886

Fü = *A fülemile*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)

J = *Jetti: Képek, történetek*, Bp., Singer és Wolfner, 1893

F = *Felhők*, Bp., Franklin, 1897

V = *Vidéki emberek*, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)

É1, É2 = *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1905, I-II.

A későbbi válogatáskötetekben közölt, de nem szerzői kötetből származó írások közül azokat, amelyek a Török Zsuzsa szerkesztette kritikai kiadásba⁷⁰⁸ nem kerültek bele (vagyis a szerkesztő definíciója alapján nem novellák), zárójelben nn-nel jeleztem

A nem szerzői válogatáskötetknél a novellák címadásának helyesírásában az adott kötetét követtem, nem a kritikai kiadásét.

Az élet: Történetek, képek, Bp., Franklin, 1908² (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25)
harminckét írás, amely teljességgel megegyezik az első, kétkötetes, szerzői kiadással

Elbeszélések, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II.

harminc (I.) + harmincöt (II.) = hatvanöt írás, egy sem jelent meg szerzői kötetben

I. kötet

huszonnyolc + kettő (ciklusban) = harminc írás

Balog Eszti elment...

Éjjel a betegszobában

A gyáva

Orvosság

Téli reggel

A csíkos szöttes⁷⁰⁹

A fekete tulipán

A gyámoltalan⁷¹⁰

Az alkú

A gyermek⁷¹¹

A csalogány

A tiszta ház

A kiscalambosi papnak

A csók

Másodvirágzás

Vashti királyné

---

⁷⁰⁸ Adatait lásd az 1. mellékletben.

⁷⁰⁹ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷¹⁰ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Éjjel*.

⁷¹¹ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Bimbófakadás*. Nem azonos a *Jetty* kötet *Bimbó fakadás* című novellájával, sem *A gyermek* című antológia címadó elbeszélésével.

Az utolsó mohikán

Két gyermek

Öreg asszonyok

Parasztszégyen

Báránnyelők

Feltámadás

Gyuri lop

Az első vihar

Az asszony

Szeretik

A polgármester fia

Két levél

Az én utcámból (*kétrészes ciklus*)

I. A Soros Béni története

II. Történet⁷¹²

II. kötet

huszonhat + kilenc (ciklusban) = harmincöt írás

Éjjel a malomban

Apró képek (*kétrészes ciklus*)

I. Az asztalos kölcsönt ad

II. Az öreg gazdák beszélgetnek

A Boros Samu háza

Napsugár a télben

Az élnetetlen

Márton bácsi

Igazmondás

Apró történetek (*négyrészes ciklus*)

I. A legnagyobb úr

II. A hős

III. A székel

IV. Az igazos (nn)⁷¹³

A büntető

---

⁷¹² Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Az én utcámból*.

⁷¹³ Az *igazos* nem szerepel a kritikai kiadásban.

Az asztalos karácsonya⁷¹⁴

Kánikula

A préda

Udvari történetek (*háromrészes ciklus*)

I. A Kaki esete

II. Tragödia

III. A gólyák

Az idegen gyermek

A Kardos Kiss Ferencz hagyatéka

A tegnap, a ma ellen

Jolánta

Annus levele⁷¹⁵

Amáli néni

A láthatatlan kéz

A szép Katicza

A szemfedél

Nyomoruság

Crescendo – Decrescendo

Falusi idill

Gát a lejtőn⁷¹⁶

A végrendelet⁷¹⁷

A pehely a szél ellen

Leányharag

Egy asszonyért: Regény, Cluj-Kolozsvár, Haladás, 1924

*egy írás (Sebestyén Eszti), nem szerzői kötetből származik*⁷¹⁸

Sebestyén Eszti

---

⁷¹⁴ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Gyerekek karácsonya*.

⁷¹⁵ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Apró kép: Annus levele*.

⁷¹⁶ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Gát az utban*.

⁷¹⁷ Az *Elbeszélések* egyetlen olyan darabja, amely – a kritikai kiadás szerint – nem jelent meg folyóiratban, vagyis – talán – kéziratból került kiadásra 1912-ben. Ma azonban a kézirat sincsen meg.

⁷¹⁸ Bár a könyv címe: *Egy asszonyért: Regény*, terjedelmi okokból közreadták benne az író egy hosszabb, 1880-as novelláját, a *Sebestyén Eszti* is, amely ekkor került első ízben kötetbe. Ezért szerepeltetem a „novelláskötetek” között. Fő anyagával, amely Petelei egyetlen regénye, viszont nem foglalkozom.

A csikos szóttas: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

*hét írás, egyik sem egy sem jelent meg szerzői kötetben*⁷¹⁹ (0 %)

A Boros Samu háza

Két levél

A Soros Béni története

Történet⁷²⁰

A csikos szóttas

Az öreg gazdák beszélgetnek

A végrendelet

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943⁷²¹

nyolc + négy (ciklusban) = tizenkét írás, ezek közül tizenkettő származik szerzői kötetből (100%)

$Fü = 1, J = 8, V = 3$

A fülemüle (Fü)

A Nagy Lidi ura (V)

Az Eliz nevenapja (V)

„A szigetvári vértanuk” (V)

A Nagyasszony (J)

Alkonyat (J)

A vén nemes (J)

Búcsú (J)

Az „én utcám”-ból (*négyrészes ciklus*)

Bimbófakadás (J)

Az öreg legény (J)

Mátyás, a szabó (J)

A fehér galamb (J)

⁷¹⁹ Mind a hét elbeszélést az 1912-es, posztumusz *Elbeszélésekből* válogatták.

⁷²⁰ A kis füzetnek tartalomjegyzéke nincsen, címmel jelölve pedig csak hat elbeszélés van benne. A *Történet*, amely mind az eredeti folyóiratkiadásban, mind pedig az 1912-es *Elbeszélésekben* még teljességgel külön novella volt, itt II. sorszámmal, cím nélkül látszólag *A Soros Béni története* második részévé válik. Listámban az egyértelműség kedvéért helyreállítottam eredeti különállását.

⁷²¹ A kötet címe megtévesztő, hiszen nem azonos Petelei egyetlen elbeszélést tartalmazó, *A fülemüle* című, 1886-os kötetével: további tizenegy elbeszélést tartalmaz. Ezért egyes bibliográfiák – Bisztray Gyula könyvének bibliográfiai függelékében tett megjegyzése alapján – alcímként hozzá is teszik, „és tizenegy elbeszélés”. Ez a három szó azonban ott csak értelmi kiegészítés volt, a könyvben ilyen alcím nem szerepel.

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

harmincnyolc írás, ezek közül huszonkettő származik szerzői kötetből (58%), tizenhat nem

K = 2, Fű = 1, J = 3, F = 4, V = 7, É1 = 2, É2 = 3

A jutalom⁷²²

Árva Lotti (K)

Emlékek (K)

A nagyanyó reménysége

Mezőségi út (nn)

A fülemüle (Fü)

Egy „kacsa” története (nn)

A kakukkos óra (nn)

A Csulakok

A hegyen fel és le (nn)

Alkonyat (J)

A vén nemes (J)

Bimbófakadás (J)

A fal (F)

A könnyörülő asszony (F)

A székek (F)

Lobbanás az alkonyatban (F)

Ö. T. O. (V)

Az Eliz neve napja (V)

A tarvásári búcsú (V)

Elkésett (V)

„A szigetvári vértanúk” (V)

Két fehérnép (V)

Kisleány baja (V)

Szőcs Klári története⁷²³

Elítélve (É1)

Csifó frájter és a lova (É1)

---

⁷²² A kéziratból kiadott novella címe Bisztray Gyulától származik.

⁷²³ Címe Petelei sajtóban sosem közölt kéziratán *Leánysors*. Új címe Bisztray Gyulától származik.

Játék (É2)
A folt (É2)
A tolvaj (É2)
Balog Eszti elment
Orvosság
A csíkos szöttes⁷²⁴
A gyámoltalan⁷²⁵
A tiszta ház
Parasztzégyen
A polgármester fia
Két levél

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

huszonnyolc írás, ezek közül tizenöt származik szerzői kötetből (54%), tizenhárom nem

$K = 1, U = 2, F\ddot{u} = 1, F = 1, V = 1, \acute{E}1 = 4, \acute{E}2 = 5$

Ledőlt oszlopok (K)

A fülemile (Fü)

Klára, az anya (U)

Kati (U)

Az óra (F)

„A szigetvári vértanúk" (V)

A gyehenna (É1)

Honvág (É1)

Az anya kicsiben (É1)

Mayer, a zsidó suszter (É1)

Egy kisfiú története (É2)

Játék (É2)

Őszi éjszaka (É2)

A folt (É2)

A tolvaj (É2)

A gyáva

---

⁷²⁴ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷²⁵ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Éjjel*.

Csikos szőttes⁷²⁶

A fekete tulipán

Az alku

A csalogány

A tiszta ház

A Boros Samu háza

Igazmondás

A legnagyobb úr

A Tegnap a Ma ellen...

Gát a lejtőn⁷²⁷

A végrendelet

A Pehely a Szél ellen

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

ötvenöt írás, ezek közül harminckettő származik szerzői kötetből (58%), huszonhárom nem

K = 4, U = 2, Fű = 1, J = 2, F = 4, V = 6, É1 = 7, É2 = 6

Klasszi (K)

Árva Lotti (K)

Ledőlt oszlopok (K)

Emlékek (K)

A jutalom⁷²⁸

A fülemile (Fü)

Klára, az anya (U)

Kati (U)

A kakukkos óra (nn)

A Csulakok

A hegyen fel és le (nn)

Alkonyat (J)

Bimbófakadás (J)

Az óra (F)

---

⁷²⁶ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷²⁷ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Gát az utban*.

⁷²⁸ Az 1955-ben kéziratból kiadott novella címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

A könyörülő asszony (F)
A székek (F)
Lobbanás az alkonyatban (F)
Ö. T. O. (V)
Az Eliz neve napja (V)
Elkésett (V)
„A szigetvári vértanúk” (V)
Két fehérnép (V)
Kisleány baja (V)
Szócs Klári története⁷²⁹
A gyehenna (É1)
A folt (É2)
Elítélve (É1)
Csifó frájter és a lova (É1)
Mayer, zsidó suszter (É1)
Honvág (É1)
Az anya kicsiben (É1)
Egy kisfiú története (É2)
Játék (É2)
Őszi éjszaka (É2)
A tolvaj (É2)
Az ördög (É2)
Görög Trátyi és az apja (É1)
Az alku
A Boros Samu háza
Balog Eszti elment...
A gyáva
A csíkos szöttes⁷³⁰
A fekete tulipán
A gyámoltalan⁷³¹
A tiszta ház

---

⁷²⁹ Címe Petelei sajtóban sosem közölt kéziratán *Leánysors*. Az 1955-ben kéziratból kiadott novella új címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

⁷³⁰ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷³¹ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Éjjel*.

Parasztiségyen

A polgármester fia

Az öreg gazdák beszélgetnek

Két levél

Igazmondás

A legnagyobb úr

A tegnap a ma ellen...

Gát a lejtőn⁷³²

A végrendelet

A pehely a szél ellen

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

tizenkilenc írás, ezek közül tíz származik szerzői kötetből (53%), kilenc nem

$K = 2, J = 1, F = 3, V = 1, \acute{E}1 = 1, \acute{E}2 = 2$

A jutalom⁷³³

Árva Lotti (K)

Emlékek (K)

A nagyanyó reménysége

Mezőségi út (nn)

A vén nemes (J)

A könyörülő asszony (F)

A székek (F)

Lobbanás az alkonyatban (F)

Két fehérnép (V)

Elítélve (É1)

Őszi éjszaka (É2)

Játék (É2)

Orvosság

A csíkos szöttes⁷³⁴

A gyámoltalan⁷³⁵

Az alku

---

⁷³² Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Gát az utban*.

⁷³³ Az 1955-ben kéziratból kiadott novella címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

⁷³⁴ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷³⁵ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Éjjel*.

A tiszta ház
Parasztiségyen

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
tizenkilenc írás, ezek közül tizenegy származik szerzői kötetből (58%), nyolc nem
 $K = 2, F = 3, V = 3, \acute{E}1 = 2, \acute{E}2 = 1$

A jutalom⁷³⁶

Árva Lotti (K)

Emlékek (K)

Mezőségi út (nn)

A könyörülő asszony (F)

A székek (F)

Lobbanás az alkonyatban (F)

Két fehérszín (V)

Elítélve (É1)

Őszi éjszaka (É2)

A csíkos szöttes⁷³⁷

Az alku

A tiszta ház

Parasztiségyen

A kakukkos óra

Ö. T. O. (V)

„A szigetvéri vértanúk” (V)

A gyehenna (É1)

A Boros Samu háza

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
tizenkilenc írás⁷³⁸, ezek közül tíz származik szerzői kötetből (53%), kilenc nem
 $K = 1, U = 1, F = 2, V = 2, \acute{E}1 = 1, \acute{E}2 = 3$

Árva Lotti (K)

Lobbanás az alkonyatban (F)

---

⁷³⁶ Az 1955-ben kéziratból kiadott novella címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

⁷³⁷ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷³⁸ A függelékben tíz levél is szerepel. Vizsgálatom csak a novellákkal foglalkozik.

A könnyörülő asszony (F)
„A szigetvári vértanúk” (V)
Klára, az anya (U)
A gyehenna (É1)
Két fehérnép (V)
Játék (É2)
Őszi éjszaka (É2)
A tolvaj (É2)
A gyáva
A csíkos szöttes⁷³⁹
A fekete tulipán
Az alku
A tiszta ház
A kakukkos óra (nn)
A Boros Samu háza
Igazmondás
Gát a lejtőn⁷⁴⁰

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

harmincnyolc írás, ezek közül huszonhét származik szerzői kötetből (71%), tizenegy nem

$K = 5, U = 1, J = 2, F = 4, V = 4, É1 = 9, É2 = 2$

Árva Lotti (K)
Az én szomszédom (K)
A nagyapó (K)
Klasszi (K)
Mezőségi út (nn)
A rác Boglánról (K)
Máli (U)
Egy „kacsa” története (nn)
A kakukkos óra (nn)
A Csulakok

---

⁷³⁹ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

⁷⁴⁰ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Gát az utban*.

A hegyen fel és le (nn)
Alkonyat (J)
A vén nemes (J)
A könnyörülő asszony (F)
A székek (F)
Lobbanás az alkonyatban (F)
A játék (F)
Ö. T. O. (V)
Az Eliz neve napja (V)
A tarvásári búcsú (V)
Két fehérnép (V)
A kis Gáspárovics (É1)
Elítélve (É1)
Csifó frájter és a lova (É1)
A tavasz (É1)
Levele érkezett a kisasszonynak (É1)
A tudatlan madár (É1)
Az irgalmas ember (É1)
Mayer, a zsidó suszter (É1)
Görög Trátyi és az apja (É1)
Játék (É2)
Őszi éjszaka (É2)
Balog Eszti elment
Orvosság
A gyámoltalan⁷⁴¹
Az alku
A tiszta ház
Parasztszégyen

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

huszonöt írás, ezek közül tizenöt származik szerzői kötetből (60%), tíz nem

$K = 2, U = 1, J = 2, F = 3, V = 1, \acute{E}1 = 2, \acute{E}2 = 4$

---

⁷⁴¹ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Éjjel*.

Őszi éjszaka (É2)
A jutalom⁷⁴²
A pehely a szél ellen
A préda
Feltámadás
A vén nemes (J)
Nehéz éjszaka (É2)
Mezőségi út (nn)
Éjjel a malomban
A szép Katica
A tarvásári búcsú (V)
Búcsújárás (É2)
Az ördög (É2)
A Lengyel Zsuzsi sorsa
Máli (U)
Az alku
Alkonyat (J)
A fal (F)
Árva Lotti (K)
Jer, édes, a karomba (É1)
Az óra (F)
Lobbanás az alkonyatban (F)
Két levél
Téli reggel
Emlékek (K)
A nagyapó (É1)

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³ (az 1943-as kötet újra kiadása)
tartalmát lásd az 1943-as kötetnél, melynek újra kiadása

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Déva, Corvin, 2010² (az 1955-ös kötet újra kiadása)

---

⁷⁴² Az 1955-ben kéziratból kiadott novella címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

tartalmát lásd az 1955-ös kötetnél, melynek újra kiadása

Az élet: Történetek, képek, Bp., Fapadoskönyv, 2011³ (az 1908-as kötet újra kiadása)

tartalmát lásd az 1908-as kötetnél, melynek újra kiadása

A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések,⁷⁴³ gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

harminchét írás, egy sem jelent meg szerzői kötetben

A Domokos Ferenc beszéde

Álmok

A ludasi pópa a másvilágon

Özvegy asszony bűja

A Lengyel Zsuzsi sorsa

Úton

A Vass Laji története

Kertben (nn)

A vad hegedős (nn)

Mennyből az angyal lejön hozzátok...

Gyönyörű leány volt (nn)

Dal a királykisasszonyról (nn)

Falusi történet⁷⁴⁴

Mária

Hóbortos történet

Titi anyó

Gyermek háborúzás (nn)

A gyermek (nn)

A tehénke

---

⁷⁴³ Az alcím állítása ellenére a gyűjteményben szerepel két olyan novella, amely már megjelent korábban kötetben. Mindkettő a Lazi Kiadóhoz és Hunyadi Csaba Zsolt szerkesztői munkásságához köthetően került be egy-egy antológiába. PETELEI István, *A Lengyel Zsuzsi sorsa* = PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010, 105-111, PETELEI István, *Mennyből az angyal lejön hozzátok...* = *Karácsony: Az ünnep varázsa*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010, 105-118. Urbán László szerkesztő e korábbi közlésekről nyilván nem tudott.

⁷⁴⁴ Különös a novella a *Falusi történet* címen való szerepeltetése, mivel ez eredetileg kétszer is *A levél* címen jelent meg a *Pesti Napló*-ban és a *Magyar Génius*-ban, 1897-ben. (Lásd 4. melléklet.) Urbán László nyilván a *Politikai Hetiszemle*-ben talált rá, ahol új címet kapott, s mivel az általa közölt írásoknak pontos lelőhelyét nem tüntette fel, így azt sem, mi a novella „ismertebb” címe. Mindenesetre valódi címén ez a novella benne van a kritikai kiadásban.

A harmonika (nn)
Tavaszi (nn)
Egy dajkadal (Nyári álom) (nn)
Kaki lesüllyedve (nn)
Zene az éjben (nn)
A kígyó (nn)
A kakukk (nn)
De profundis (nn)
Az igézős leánykáról (nn)
Sietős munka (nn)
A fehér köntös (nn)
Bontják a házat (nn)
Az ősz... az ősz...(nn)
Angyaljárás (nn)
A számár (nn)
Költözködés (nn)
A tavaszcím (Nem vers) (nn)
Költözünk (nn)

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

huszonkét írás, ezek közül tizenegy származik szerzői kötetből (50%), tizenegy nem

K = 1, F = 2, V = 3, É1 = 3, É2 = 2

Árva Lotti (K)

A jutalom⁷⁴⁵

A kakukkos óra (nn)

A hegyen fel és le (nn)

A könyörülő asszony (F)

A székek (F)

Ö. T. O. (V)

„A szigetvári vértanúk” (V)

Két fehérszínű (V)

---

⁷⁴⁵ Az 1955-ben kéziratból kiadott novella címe az akkori közreadótól, Bisztray Gyulától származik.

A folt (É2)

Elítélve (É1)

Csifó Frájter és a lova (É1) (helyesen frájter)

Őszi éjszaka (É2)

Görög Trátyi és az apja (É1)

A Boros Samu háza

A gyáva

A csíkos szóttas⁷⁴⁶

A polgármester fia

Két levél

Igazmondás

A tegnap a ma ellen...

A végrendelet

---

⁷⁴⁶ Címe Petelei utolsó sajtóközlésében *Czifra Kati*.

3. MELLÉKLET

A Petelei-novellák kötetmegjelenései a szerző halála után

3.1. A szerzői kötetek novelláinak megjelenései későbbi kötetekben

3.1.1. A szerzői kötetek anyaga szerint csoportosítva

A novellák megjelenési helyénél a következő rövidítésekkel utalok az egyes szerzői kötetekre:

K = *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882

U = *Az én utczám*, Bp., Pallas, 1886

Fü = *A fülemile*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)

J = *Jetti: Képek, történetek*, Bp., Singer és Wolfner, 1893

F = *Felhők*, Bp., Franklin, 1897

V = *Vidéki emberek*, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)

É1, É2 = *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1905, I-II.

A későbbi válogatás- és antológiakötetknél az egyértelműség kedvéért minden alkalommal megadom a teljes bibliográfiai leírást. Ha mindkétféleképpen megjelent a novella, akkor először a válogatáskötetek szerepelnek megjelenési sorrendben, majd ugyanígy az antológiák.⁷⁴⁷ A novella címe után olvasható szám a kötetbeli megjelenéseket jelzi, először a válogatásokban, majd az antológiákban való megjelenéseket, végül a teljes megjelenését. (Ahol csak egy szám szerepel, az vagy 0, vagy mindig csak a válogatásban való megjelenését.)

A listán valamennyi szerzői kötetben megjelent novella szerepel, mivel így lehet következtetéseket levonni arra nézve, melyek játszottak szerepet a kánonképzésben és melyek nem.

A 87 szerzői novellából 29-et nem közöltek soha válogatás- vagy antológiakötetben, 58-at (67 %) igen. (*Keresztek*: 4 novella a 10-ből, *Az én utczám*: 8 a 12-ből, *A fülemile*: 0 az 1-ből, *Jetti*: 1 a 9-ből, *Felhők*: 5 a 11-ből, *Vidéki emberek*: 4 a 12-ből, *Az élet I.*: 4 a 19-ből, *Az élet II.*: 3 a 13-ből, vagyis összesen 7 a 32-ből maradt újra-kiadatlan.)

a, *Keresztek* – 1882

A dudarfalvi pap (K) – 0

nincsen

A Majom Anti karácsonya (K) – 0

⁷⁴⁷ Ez azért lehet fontos, mert a Petelei írta novellaválogatásoknál az egyszerűség kedvéért elhagytam a szerző nevének állandó feltüntetését.

nincsen

A nagyapó (K) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Árva Lotti (K) – 8+1=9

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló, vál., ut. DOBOS István, Bp., Palatinus, 2006

Az én szomszédom (K) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Emlékek (K) – 5+2=7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2000

A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2010²

Klasszi (K) – 2+2=4

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Szépliteratúrai ajándék: Erdélyi magyar elbeszélők a XIX. századból, összeáll., bev., jegyz. KÖLLŐ Károly, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967

A századforduló magyar elbeszélői, vál., bev., jegyz. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára)

Ledőlt oszlopok (K) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Mivel édesgetik Bogba a legyeket (K) – 0

nincsen

Szikra a homályban (K) – 0

nincsen

b, Az én utcám – 1886

A kapu be van zárva (U) – 0

nincsen

A porkorom inspektor (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

A rácز Boglánról (Szomszédaim ciklus) (U) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Kati (Szomszédaim ciklus) (U) – 2+1=3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Emberi gyarlóságok, vál., szerk. TERTINSZKY Edit, Bp., Kozmosz Könyvek, 1980

Két gyermekről (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Klára az anya (Szomszédaim ciklus) (U) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Máli (U) – 2

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Őszi napsugár (U) – 0

nincsen

Patakiék és a néni (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Rossz vásár (U) – 0

nincsen

Sugár, a buba (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Szeret (U) – 0

nincsen

c, A fülemile – 1886

A fülemile (Fü) – 6

A fülemile, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A fülemile: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

d, Jetti – 1893

A fehér galamb (Az „én utcám”-ból ciklus) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Alkonyat (J) – 7

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A nagyasszony (J) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A vén nemes (J) – 7+1=8

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20)

Az öreg legény (Az „én utcám”-ból ciklus) (J) – 3+2=5

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2008

Város a Szamosnál: Magyar írók kolozsvári novellái, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2004

Bimbó fakadás (Az „én utczám”-ból ciklus) (J) – 5

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Búcsu (J) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Jetty (J) – 0

nincsen

Mátyás, a szabó (Az „én utczám”-ból ciklus) (J) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

e, Felhők – 1897

A becsület (F) – 0

nincsen

A csomók (F) – 0

nincsen

A fal (F) – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A felszerelés (F) – 0

nincsen

A játék (F) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A könyörülő asszony (F) – 7+4=11

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Fenn és lenn: Elbeszélések, vál., szerk. BARABÁS Tibor, Bp., Táncsics, 1960 (Táncsics Könyvtár, 24)

Magyar elbeszélők, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1961, I-IV

Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról, vál., szerk. UGRIN Aranka, VARGA Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977

Élet és halál könyve, szerk. GYURGYÁK János, Bp., Osiris, 2010, I-II

A székek (F) – 6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Az óra (F) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Felhők (F) – 0

nincsen

Lobbanás az alkonyatban (F) – 7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Menekvés (F) – 0

nincsen

f, Vidéki emberek – 1898

A birtyóka (V) – 0

nincsen

A Nagy Lidi ura (V) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

„A szigetvári vértanúk” (V) – 9

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A tarvásári bucsu (V) – 3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Az édes anya (V) – 0

nincsen

Az Eliz neve napja (V) – 6

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Elkésett (V) – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Esős alkony (V) – 0

nincsen

Kaland (V) – 0

nincsen

Két fehérnép (V) – 7+2=9

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemtől, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999

Virágveszedelem: Erdélyi írók elbeszélései a szerelemtől, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007

Kis leány baja (V) – 2+1=3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Két kiskutya barátkozik, Bp., Móra, 1981 (Mókus Könyvek)

Ö. T. O. (V) – 5+1=6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Magyar irodalom a századfordulón, szerk., vál. KOMLÓS Aladár, CZINE Mihály, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 (Iskolai Könyvtár)

g, Az élet, I. kötet – 1905⁷⁴⁸

A gyeheña (É1) – 4

⁷⁴⁸ Itt és a második kötet novelláinál nem szerepeltettem a felsorolásban az 1908-as, egykötetes *Az élet* (vagyis a második, de még a szerző életében történt kiadás) harmadik, friss kiadását, mivel az – egyetlenként a Petelei halála utáni Petelei-kötetek között – egy szerzői kötet újrázása. Természetesen ebben *Az élet I-II.* összes elbeszélése benne van, a kánonképzéshez viszont kérdéses, milyen módon járulhat hozzá (erről bővebben a dolgozatban). Összeállítása mindenesetre semmilyen szerkesztői kánont nem tükröz, ezért marad ki innen. *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Fapadoskönyv, 2011³. Ugyanígy nem jelenik meg a fenti és későbbi felsorolásokban egyik e-könyv sem.

- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- A kigyó a paradicsomban (Apró képek ciklus) (É1) – 0
nincsen
- A kis Gáspárovics (É1) – 1
Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- A nagyapó (É1) – 1+8=9
Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
Magyar elbeszélők: 19. század, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II
Nemes rozsdá: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek)
Híres családi történetek, Bp., Ventus Libro, 2007 (A világirodalom remekei)
Nemes rozsdá: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (A magyar irodalom remekei)
Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2008
Nagyapám - nagyanyám: Magyar írók novellái, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2013
Nemes rozsdá: Novellák (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴
- A tavasz (Apró képek ciklus) (É1) – 1
Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- A tudatlan madár (Apró képek ciklus) (É1) – 1
Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Az anya kicsiben (Apró képek ciklus) (É1) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Az édes anya (É1) – 0

nincsen

Az irgalmas ember (Apró képek ciklus) (É1) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Az óra (É1) – 0

nincsen

Az uram (Apró képek ciklus) (É1) – 0

nincsen

Csifó fráter és a lova (Apró képek ciklus) (É1) – 4+2=6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Lóköttők: Válogatás a magyar irodalom lovas témájú írásaiból, szerk. URBÁN László, Bp., Mustang Kft., 1996

Patkócsattogás: Magyar írók novellái a lovakról, vál. D. SZABÓ Mária, Bp., Palatinus, 2002

Elítélve (É1) – 6+1=7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)
- Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemről*, vál, összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999
- Görög Trátyi és az apja (É1) – 3
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)
- Honvágy (Apró képek ciklus) (É1) – 2
- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- Jer édes, a karomba... (É1) – 1
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Levele érkezett a kisasszonynak (Apró képek ciklus) (É1) – 1
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Levél haza (É1) – 0+1=1
- Öngyilkosok szigete: Nyolcvannégy magyar író elbeszélése a XX. század elejéről*, szerk. SIMKÓ György, Bp., Eri, 2006
- Mayer, a zsidó suszter (É1) – 3+8=11
- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Halottak, akik élnek, vál. KÁRPÁTI Aurél, Bp., Pesti Napló Rt. – Est Lapkiadó Rt. Magyarország Napilap Rt., 1936

Magyar elbeszélők: 19. század, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek)

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (A magyar irodalom remekei)

Mese a száamárberről: Magyar írók zsidó novellái, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2009² (csak a második, bővített kiadásban szerepel)

Nemes rozsa: Novellák (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴

Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20)

h, Az élet, II. kötet – 1905

A bibliás ember (É2) – 0

nincsen

A Demmel felesége (É2) – 0+1=1

Feleségek könyve: Magyar elbeszélésgyűjtemény, szerk. ZSIKAI Erika, Bp., Eri, 2008

A fehér ház (É2) – 0

nincsen

A folt (É2) – 4

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A tolvaj (É2) – 4+4=8

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Most már jöhetsz, Jézuska: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, gyűjt., összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002

Erdélyi karácsony: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, versei, vál., szerk. HUNYADI Csaba, Szeged, Lazi, 2004, 2005², 2006³

Az ördög (É2) – 2

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Az utolsó levél (É2) – 0

nincsen

Búcsújárás (É2) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Egy asszony története (É2) – 0+2=2

A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Egy asszony története*)

A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2002² (*Egy asszony története*)

Egy kis fiu története (É2) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Játék (É2) – 6+2=8

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

- A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)
- Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. GYÖRGY Lajos, Cluj-Kolozsvár, Minerva Nyomda, 1924
- Históriás könyvecske: Elbeszélések*, összeáll. GYÖRGY Lajos, Bp., Don Bosco, 1999²
- Nehéz éjszaka (É2) – 1
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Őszi éjszaka (É2) – 8+6=14
- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)
- A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)
- A századforduló és Ady*, összeáll. GASZNER Tibor, Bp., AKG Alapítvány, 1995
- Novellák a századvégről és a századelőről*, s. a. r., ut. CSÉVE Anna, Bp., Unikornis, 1998 (A magyar próza klasszikusai)
- Erdélyi csillagok: Magyar írók erdélyi novellái és publicisztikai írásai*, gyűjt., vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002
- Székelyek: Magyar írók novellái a Székelyföldről, a székely emberről*, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2005
- A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló*, vál., ut. DOBOS István, Bp., Palatinus, 2006
- Udvarhelyszéki olvasókönyv*, szerk. HERMANN Gusztáv Mihály, P. BUZOGÁNY Árpád, Székelyudvarhely, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2008

3.1.2. Ugyanaz a novellacímek ábécésorrendjében

A becsület (F) – 0

nincsen

A bibliás ember (É2) – 0

nincsen

A birtyóka (V) – 0

nincsen

A csomók (F) – 0

nincsen

A Demmel felesége (É2) – 0+1=1

Feleségek könyve: Magyar elbeszélésgyűjtemény, szerk. ZSIKAI Erika, Bp., Eri, 2008

A dudarfalvi pap (K) – 0

nincsen

A fal (F) – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A fehér galamb (Az „én utcám”-ból ciklus) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A fehér ház (É2) – 0

nincsen

A felszerelés (F) – 0

nincsen

A folt (É2) – 4

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A fülemile (Fü) – 6

A fülemile, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A fülemile: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A gyeheña (É1) – 4

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

A játék (F) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A kapu be van zárva (U) – 0

nincsen

A kigyó a paradicsomban (Apró képek ciklus) (É1) – 0

nincsen

A kis Gáspárovics (É1) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A könyörülő asszony (F) – 7+4=11

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Fenn és lenn: Elbeszélések, vál., szerk. BARABÁS Tibor, Bp., Táncsics, 1960 (Táncsics Könyvtár, 24)

Magyar elbeszélők, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1961, I-IV

Ki szép, ki jó: Elbeszélések lányokról, asszonyokról, vál., szerk. UGRIN Aranka, VARGA Kálmán, Bp., Kozmosz Könyvek, 1977

Élet és halál könyve, szerk. GYURGYÁK János, Bp., Osiris, 2010, I-II

Alkonyat (J) – 7

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A Majom Anti karácsonya (K) – 0

nincsen

A nagyapó (K) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A nagyapó (É1) – 1+8=9

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Magyar elbeszélők: 19. század, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek)

Híres családi történetek, Bp., Ventus Libro, 2007 (A világirodalom remekei)

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (A magyar irodalom remekei)

Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2008

Nagyapám - nagyanyám: Magyar írók novellái, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2013

Nemes rozsa: Novellák (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴

A nagyasszony (J) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A Nagy Lidi ura (V) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

A porkorom inspektor (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

A rácz Bogláról (Szomszédaim ciklus) (U) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Árva Lotti (K) – 8+1=9

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló, vál., ut. DOBOS István, Bp., Palatinus, 2006

A székek (F) – 6

- Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)
- A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)
- „A szigetvári vértanuk” (V) – 9
- A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943
- Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955
- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986
- Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001
- A fülemüle: Novellák*, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³
- Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)
- A tarvásári bucsu (V) – 3
- Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- A tavasz (Apró képek ciklus) (É1) – 1
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- A tolvaj (É2) – 4+4=8

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Most már jöhetsz, Jézuska: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, gyűjt., összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002

Erdélyi karácsony: Erdélyi magyar írók karácsonyi novellái, versei, vál., szerk. HUNYADI Csaba, Szeged, Lazi, 2004, 2005², 2006³

A tudatlan madár (Apró képek ciklus) (É1) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A vén nemes (J) – 7+1=8

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20)

Az anya kicsiben (Apró képek ciklus) (É1) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Az édes anya (V) – 0

nincsen

Az édes anya (É1) – 0

nincsen

Az Eliz neve napja (V) – 6

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Az én szomszédom (K) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Az irgalmas ember (Apró képek ciklus) (É1) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Az óra (F) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Az óra (É1) – 0

nincsen

Az ördög (É2) – 2

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Az öreg legény (Az „én utcám”-ból ciklus) (J) – 3+2=5

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Örmények: Magyar írók az örmény városokról, örmény emberekről, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2008

Város a Szamosnál: Magyar írók kolozsvári novellái, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2004

Az uram (Apró képek ciklus) (É1) – 0

nincsen

Az utolsó levél (É2) – 0

nincsen

Bimbó fakadás (Az „én utczám”-ból ciklus) (J) – 5

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Búcsu (J) – 3

A fülemüle, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943

A fülemüle: Novellák, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³

Bucsújárás (É2) – 1

Bucsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Csifó fráter és a lova (Apró képek ciklus) (É1) – 4+2=6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Lóköttők: Válogatás a magyar irodalom lovas témájú írásaiból, szerk. URBÁN László, Bp., Mustang Kft., 1996

Patkócsattogás: Magyar írók novellái a lovakról, vál. D. SZABÓ Mária, Bp., Palatinus, 2002

Egy asszony története (É2) – 0+2=2

A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999 (*Egy asszony története*)

A nő, az más: Magyar írók novellái a nőről, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2002² (*Egy asszony története*)

Egy kis fiu története (É2) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Elítélve (É1) – 6+1=7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemről, vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999

Elkésett (V) – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Emlékek (K) – 5+2=7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 2000

A gyógyító halál: Magyar írók novellái az elmúlásról és a gyászról, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran Libro, 2010²

Esős alkony (V) – 0

nincsen

Felhők (F) – 0

nincsen

Görög Trátyi és az apja (É1) – 3

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Honvág (Apró képek ciklus) (É1) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Játék (É2) – 6+2=8

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Históriás könyvecske: Elbeszélések, összeáll. GYÖRGY Lajos, Cluj-Kolozsvár, Minerva Nyomda, 1924

Históriás könyvecske: Elbeszélések, összeáll. GYÖRGY Lajos, Bp., Don Bosco, 1999²

Jer édes, a karomba... (É1) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Jetti (J) – 0

nincsen

Kaland (V) – 0

nincsen

Kati (Szomszédaim ciklus) (U) – 2+1=3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Emberi gyarlóságok, vál., szerk. TERTINSZKY Edit, Bp., Kozmosz Könyvek, 1980

Két fehérnép (V) – 7+2=9

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Mi az a szerelem?: Magyar írók novellái a szerelemtől, vál, összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Palatinus, 1999

Virágveszedelem: Erdélyi írók elbeszélései a szerelemtől, vál., szerk HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007

Két gyermekről (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Kis leány baja (V) – 2+1=3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Két kiskutya barátkozik, Bp., Móra, 1981 (Mókus Könyvek)

Klára az anya (Szomszédaim ciklus) (U) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Klasszi (K) – 2+2=4

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Szépliteratúrai ajándék: Erdélyi magyar elbeszélők a XIX. századból, összeáll., bev., jegyz. KÖLLŐ Károly, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1967

A századforduló magyar elbeszélői, vál., bev., jegyz. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára)

Ledőlt oszlopok (K) – 2

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Levele érkezett a kisasszonynak (Apró képek ciklus) (É1) – 1

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Levél haza (É1) – 0+1=1

Öngyilkosok szigete: Nyolcvannégy magyar író elbeszélése a XX. század elejéről, szerk. SIMKÓ György, Bp., Eri, 2006

Lobbanás az alkonyatban (F) – 7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Máli (U) – 2
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009
- Mátyás, a szabó (Az „én utcám”-ból ciklus) (J) – 3
- A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új idők, 1943
- A fülemüle: Novellák*, Bp., Fapadoskönyv, 2009², 2010³
- Mayer, a zsidó suszter (É1) – 3+8=11
- Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)
- A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969
- Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002
- Halottak, akik élnek*, vál. KÁRPÁTI Aurél, Bp., Pesti Napló Rt. – Est Lapkiadó Rt. Magyarország Napilap Rt., 1936
- Magyar elbeszélők: 19. század*, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II
- Nemes rozsdá: Válogatott elbeszélések* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek)
- Nemes rozsdá: Válogatott elbeszélések* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (A magyar irodalom remekei)
- Mese a számáreberről: Magyar írók zsidó novellái*, összeáll., szerk. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2009² (csak a második, bővített kiadásban szerepel)
- Nemes rozsdá: Novellák* (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴
- Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20)
- Menekvés (F) – 0
- nincsen
- Mivel édesgetik Bogba a legyeket (K) – 0

nincsen

Nehéz éjszaka (É2) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Ö. T. O. (V) – 5+1=6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Magyar irodalom a századfordulón, szerk., vál. KOMLÓS Aladár, CZINE Mihály, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 (Iskolai Könyvtár)

Őszi éjszaka (É2) – 8+6=14

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A századforduló és Ady, összeáll. GASZNER Tibor, Bp., AKG Alapítvány, 1995

Novellák a századvegről és a századelőről, s. a. r., ut. CSÉVE Anna, Bp., Unikornis, 1998 (A magyar próza klasszikusai)

Erdélyi csillagok: Magyar írók erdélyi novellái és publicisztikai írásai, gyűjt., vál., összeáll. KÖRÖSSI P. József, Bp., Noran, 2002

Székelyek: Magyar írók novellái a Székelyföldről, a székely emberről, gyűjt., összeáll., szerk. SAS Péter, Bp., Noran, 2005

A magyar irodalom legszebb novellái: A századforduló, vál., ut. DOBOS István, Bp., Palatinus, 2006

Udvarhelyszéki olvasókönyv, szerk. HERMANN Gusztáv Mihály, P. BUZOGÁNY Árpád, Székelyudvarhely, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, 2008

Őszi napsugár (U) – 0

nincsen

Patakiék és a néni (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Rossz vásár (U) – 0

nincsen

Sugár, a buba (Szomszédaim ciklus) (U) – 0

nincsen

Szeret (U) – 0

nincsen

Szikra a homályban (K) – 0

nincsen

3.2. A posztumusz kiadott novellák kötetben történt megjelenései⁷⁴⁹

3.2.1. 1912 után válogatásokba és antológiákba bekerült novellák

Ezen a listán 37 novella szerepel. Ezek közül 29 először az *Elbeszélések*ben jelent meg 1912-ben (17 az első, 12 a második kötetben), majd később más hely(ek)en. Ezek közül 1 (*A végrendelet*) valószínűleg kéziratból, a többi folyóiratból került először könyvbeli közlésre. A 37-ből 8 novella könyvformában először valamilyen későbbi válogatáskötetben jelent meg, ebből 2 (*A jutalom*, *Leánysors*) nem folyóiratból, hanem kéziratból kiadva.

Az *Elbeszélések* (1912) kötetben szereplő novelláknál a(z első) kötetbeli megjelenést nem tüntettem fel külön, csak egy E betűvel és a kötetszámmal jeleztem a cím mellett, mivel a kánon

⁷⁴⁹ A listára csak azokat a novellákat vettem fel, amelyeket a kritikai kiadás novellának tekint, így összevethető a kritikai kiadással. Az egyéb posztumusz kötetben közölt írásokat lásd a 3.3. mellékletben: A posztumusz kiadott más novellaféle írások kötetben történt megjelenései.

kialakulása szempontjából jelentős a különbség e könyv azon írásai között, melyek későbbi válogatásokba is bekerültek és azok között, amelyeket 1912 után többet sehol nem közöltek. (Utóbbiakról külön áttekintés található a 3.2.2. mellékletben.)

A nem szerzői válogatás- és az antológiakötetekenél az egyértelműség kedvéért minden alkalommal megadom a teljes bibliográfiai leírást. Ha mindkét félében megjelent a novella, akkor először a válogatáskötetek szerepelnek megjelenési sorrendben, majd ugyanígy az antológiák. A novella címe után olvasható szám a kötetbeli megjelenéseket jelzi, először a válogatásokban, majd az antológiákban való megjelenéseket, végül a teljes megjelenését. (Ahol csak egy szám szerepel, az mindig csak a válogatásban való megjelenését.)

A Boros Samu háza (E2) – 6

A csíkos szöttek: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A csalogány (E1) – 1

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A csíkos szöttek lásd Czipra Kati

A Csulakok – 3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A fekete tulipán (E1) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

A gyámoltalan lásd Éjjel

A gyáva (E1) – 4

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A jutalom – 6+1=7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Magyar irodalom a századfordulón, szerk., vál. KOMLÓS Aladár, CZINE Mihály, Bp., Tankönyvkiadó, 1962 (Iskolai Könyvtár)

A legnagyobb ur⁷⁵⁰ (E2) – 1

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A Lengyel Zsuzsi sorsa – 2

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

---

⁷⁵⁰ A kritikai kiadás tárgymutatójában az *Apró történetek* I. egysége, de külön novella, nem fejezet.

A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

A levél⁷⁵¹ – 1

A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

A nagyanyó reménysége – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A pehely a szél ellen (E2) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A polgármester fia (E1) – 3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A préda (E2) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Apró képek lásd Az öreg gazdák beszélgetnek

Apró történetek lásd A legnagyobb úr és A székely

A Soros Béni története (E1) – 1

A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

A székely⁷⁵² (E2) – 0+1=1

⁷⁵¹ A kritikai kiadásban *A levél* címen szerepel, de Urbán László egy másikon közli, mint *Falusi történetet* (a harmadik, Petelei életében történt folyóiratközlés címe volt ez).

⁷⁵² A kritikai kiadás tárgymutatójában az *Apró történetek* III. egysége, de külön novella, nem fejezet.

A magyar irodalom kincsháza, szerk. ALSZEGHY Zsolt és BARÁNSZKY-JÓB László, Bp., Athenaeum, 1941

A szép Katica (E2) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A tegnap, a ma ellen... (E2) – 3+1=4

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Balladák földje: Erdélyi magyar írók történelmi elbeszélései, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2005

A tiszta ház (E1) – 7

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

A végrendelet (E2) – 4

A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Az alku (E1) – 7

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Az én utcámból (E1)⁷⁵³ – 1

A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)⁷⁵⁴

Az öreg gazdák beszélgetnek⁷⁵⁵ (E2) – 2

A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Az utolsó mohikán (E1) – 0+1=1

Székely apokalipszis: Erdélyi magyar írók elbeszélései a hitről, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2007

Balogh Eszti elment... (E1) – 3

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Czifra Kati⁷⁵⁶ (E1) – 8

⁷⁵³ Csak *Történet* címen, illetve cím nélkül jelent meg kötetben.

⁷⁵⁴ II. számmal, cím nélkül, mint *A Soros Béni története* című elbeszélés második része jelent meg.

⁷⁵⁵ A kritikai kiadás tárgymutatójában az *Apró képek* II. egysége, de külön novella, nem fejezet.

⁷⁵⁶ Csak *A csíkos szőttes* és *Csíkos szőttes* címen jelent meg kötetben.

A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Éjjel⁷⁵⁷ (E1) – 4

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Éjjel a malomban (E2) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Falusi történet lásd A levél

Feltámadás (E1) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Gát a lejtőn lásd Gát az utban

Gát az utban⁷⁵⁸ (E2) – 3

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

⁷⁵⁷ Csak *A gyámoltalan* címen jelent meg kötetben.

⁷⁵⁸ Csak *Gát a lejtőn* címen jelent meg kötetben.

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Igazmondás (E2) – 4+1=5

Válogatott elbeszélések, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Vihar előtt: Elbeszélések az 1900-as évekből, összeáll. s. a. r. GERÉB László, Bp., Szépirodalmi, 1956

Két levél (E1) – 5

A csíkos szöttek: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Leánysors⁷⁵⁹ – 2

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

„Mennyből az angyal lejön hozzátok...” – 1+1=2

A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

Karácsony: Az ünnep varázsa, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2010

Orvosság (E1) – 3

⁷⁵⁹ Csak *Szőcs Klári története* címen jelent meg kötetben. (*Szőcs Klára története* címen, egy említéssel ellentétben, viszont nem!)

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Parasztszégyen (E1) – 5+10=15

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Modern és klasszikus irodalom: Novellák Bp., Légrády, 1915, Az Érdekes Ujság Dekameronja IV

Magyar elbeszélők, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1961, I-IV

Magyar novellák: Novellagyűjtemény, vál. ILLÉS Endre, Bp., Szépirodalmi, 1963, I-II (Aranykönyvtár)

Fehér virág: Múlt század végi és XX. század eleji novellisták műveiből, vál., bev., jegyz. KOZMA Dezső, Bukarest, Ifjúsági Kiadó, 1967 (Tanulók Könyvtára)

Magyar elbeszélők: 19. század, vál., gond., jegyz. SZALAI Anna, Bp., Szépirodalmi, 1976, I-II

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Szentendre, Interpopulart, 1994, 1995² (Populart Füzetek)

Erdély lelke: Erdélyi magyar írók novellái, vál., szerk. HUNYADI Csaba, Szeged, Lazi, 2003

Nemes rozsa: Válogatott elbeszélések (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Népszabadság Könyvek, 2007³ (A magyar irodalom remekei)

Nemes rozsa: Novellák (BRÓDY Sándorral és GOZSDU Elekkel), Bp., Fapadoskönyv, 2014⁴

Sebestyén Eszti – 1

Egy asszonyért: Regény, Cluj-Kolozsvár, Haladás, 1924

Szőcs Klári története lásd Leánysors

Történet lásd Az én utcámból

Téli reggel (E1) – 1

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

3.2.2. 1912 után kötetbe már nem került novellák

Az 1912-es *Elbeszélések* kötet 65 írásából csak 27-nek (42 %) van későbbi kötetben történt újraközlése (az első kötetből 15-nek, a másodikból 12-nek), 38-nak nem. Itt olvasható a további 38 novella címe, amelyek azóta sem jelentek meg újra, így a kánonképzésben nem jutottak szerephez.

I. kötet: 15 novella

Éjjel a betegszobában

A gyermek

A kisgalambosi papnak

A csók

Másodvirágzás

Vashti királyné

Két gyermek

Öregasszonyok

Báránnyelők

Gyuri lop

Az első vihar

Az asszony

Szeretik

Az én utcámból (kétrészes ciklus)

I. A Soros Béni története

II. Történet

II. kötet: 23 novella

Apró képek (kétrészes ciklus)

I. Az asztalos kölcsönt ad

Napsugár a télben

Az élhetetlen

Márton bácsi

Apró történetek (*négyrészes ciklus*)

II. A hős

IV. Az igézős

A büntető

Az asztalos karácsonya

Kánikula

Udvari történetek (*háromrészes ciklus*)

I. A Kaki esete

II. Tragédia

III. A gólyák

Az idegen gyermek

A Kardos Kiss Ferenc hagyatéka

Jolánta

Annus levele

Amáli néni

A láthatatlan kéz

A szemfedél

Nyomorúság

Crescendo – Decrescendo

Falusi idill

Leányharag

3.3. A posztumusz kiadott más novellaféle írások kötetmegjelenései

„Más novellaféle írásokon” jobb szakkifejezés híján azokat a novellaszerű szövegeket értem, amelyeket a különböző válogatások készítői felvettek a gyűjteményeikbe, a kritikai kiadás viszont nem tekint novellának, így nem tartalmazza őket, ezért nem is szerepelhettek a 3.2.1. listán. Itt négy olyan írásról van szó, amelyet Bisztray Gyula közölt saját válogatásában, majd tőle később mások is átvették, illetve huszonnégy olyan tárcáról/novelláról/tárcanovelláról, amelyet Urbán László vett fel saját gyűjteményébe.⁷⁶⁰

---

⁷⁶⁰ Amelybe ugyan elméletileg tárcák nem kerültek be, de a novellaszerűség kapcsán más kritériumokat állíthatott fel, mint a kritikai kiadás.

a, A Bisztray Gyula-féle írások:

A hegyen fel és le – 4

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

A kakukkos óra – 6

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A kakukkos óra: Válogatott novellák, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Gát a lejtőn: Novellák, levelek, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Válogatott novellák, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

Egy „kacsa” története – $2+1=3$

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Humoros novellák a XIX. századból, vál., ut. CSÉVE Anna, Bp., Unikornis, 1995 (A magyar próza klasszikusai)

Mezőségi út – $5+4=9$

Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

A tiszta ház, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kiskönyvtár)

A jutalom: Novellák, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

Búcsújárás, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

A megindult falu, vál., bev., jegyz. EGYED Ákos, Kriterion, 1975 (Téka)

Szigetek a Holttengerben, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Mentor, 1998

A megindult falu, vál., bev., jegyz. EGYED Ákos, Bukarest, Kriterion, 2001² (Téka)

„Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!”: Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7)

b, Az Urbán László-féle írások

megjelentek egyszer:⁷⁶¹ *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

Kertben

A vad hegedős

Gyönyörű leány volt

Dal a királykisasszonyról

Gyermek háborúzás

A gyermek⁷⁶²

A harmonika

Tavaszi⁷⁶³

Egy dajkadal (Nyári álom)

Kaki lesüllyedve

Zene az éjben

A kígyó

A kakukk

De profundis

Az igézős leánykáról

Sietős munka

A fehér köntös

---

⁷⁶¹ Szerepük a kánon létrejöttében, alakulásában még nem ítélt meg. Sajnos a kötetben semmilyen forrásmegjelenség nem szerepel az egyes írásoknál, így az eredeti közlések helye, ideje és módja (szerzői aláírás) külön kutatással volna újra feltárható.

⁷⁶² Nem azonos az 1912-es *Elbeszélésekben* erre a címre átkeresztelt *Bimbófakadással*.

⁷⁶³ Nem azonos a kritikai kiadásban azonos címen szereplő, kéziratból kiadott novellával.

Bontják a házat

Az ősz... az ősz...

Angyaljárás

A számár

Költözködés

A tavaszról (Nem vers)

Költözünk

3.4. Petelei szerzői kötetben megjelent novellái későbbi kötetekben

A kötet címe	Novellák száma a kötetben	Belőle többet nem közölt novellák száma	Belőle kötetben később is közölt novellák száma és százaléka	A belőle történt összes kötetközlés száma
Keresztek	10	4	6 60 %	24
Az én utczám	12	8	4 33 %	9
A fülemile	1	0	1 100 %	6
Jetti	9	1	8 89 %	37
Felhők	11	5	6 55 %	30
Vidéki emberek	12	4	8 67 %	41
Az élet I.	19	4	15 79 %	50
Az élet II.	13	3	10 77 %	41
<i>Összesen</i>	87	29	58 67 %	238

3.5. Petelei-válogatáskötetek időrendben, megjelenési hely szerint

Évtized	Magyarország	Románia
1930-as		A csíkos szöttek, 1937, Brassó
1940-es	A fülemüle, 1943, Bp.	-
1950-es	Lobbanás az alkonyatban, 1955, Bp.	Válogatott elbeszélések, 1956, Marosvásárhely
1960-as	-	A kakukkos óra, 1969, Bukarest
1970-es	-	-
1980-as	A tiszta ház, 1981, Bp.	A jutalom, 1986, Kolozsvár
1990-es	-	-
2000-es	Őszi éjszaka, 2002, Bp. Búcsújárás, 2009, Szeged	Gát a lejtőn, 2001, Marosvásárhely
2010-es	-	Lobbanás az alkonyatban, 2010 ² , Déva A gyermek, 2013, Arad Válogatott novellák, 2014, Csíkszereda

3.6. A szerzői kötetben megjelent novellák aránya a válogatáskötetekben

Petelei-válogatások	A kötetben szereplő összes írás száma	A szerzői kötetekből való novellák száma	A nem szerzői kötetekből való írások száma	A szerzői kötetekből való novellák aránya
A fülemüle 1943	12	12	-	100 %
Lobbanás az alkonyatban 1955	38	22	16	58 %
Válogatott elbeszélések 1956	28	15	13	54 %
A kakukkos óra 1969	55	32	23	58 %
A tiszta ház 1981	19	10	9	53 %
A jutalom 1986	19	11	8	58 %
Gát a lejtőn 2001	19	10	9	53 %
Őszi éjszaka 2002	38	27	11	71 %
Búcsújárás 2009	25	15	10	60 %
Válogatott novellák ⁷⁶⁴ 2014	22	11	11	50 %

⁷⁶⁴ Nem szerepel a táblázatban a posztumusz *Elbeszélések* és a modern *A gyermek* című gyűjtemény, mivel abban szerzői kötetből való írások egyáltalán nem szerepelnek. *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013. Ugyanígy nem szerepelnek az 1943-as *A fülemüle* és az 1955-ös *Lobbanás az alkonyatban* elektronikus és papíralapú újradíadásai. Adataikat lásd az 1.4. mellékletben.

3.7. Mely szerzői kötetekből kerültek novellák válogatáskötetekbe?

Kötetek Peteleitől→ későbből↓	Keresz- tek	Az én utczám	A füle- müle	Jetti	Felhők	Vidéki emberek	Az élet I.	Az élet II.
	1882	1886	1886	1893	1897	1898	1905	1905
A fülemüle 1943			+	+		+		
Lobbanás az alkonyat- ban 1955	+		+	+	+	+	+	+
Válogatott elbeszélé- sek 1956	+	+	+		+	+	+	+
A kakukkos óra 1969	+	+	+	+	+	+	+	+
A tiszta ház 1981	+			+	+	+	+	+
A jutalom 1986	+				+	+	+	+
Gát a lejtőn 2001	+	+			+	+	+	+
Őszi éj- szaka 2002	+	+		+	+	+	+	+
Búcsújárás 2009	+	+		+	+	+	+	+
Válogatott novellák ⁷⁶⁵ 2014	+				+	+	+	+

⁷⁶⁵ Nem szerepel a táblázatban a posztumusz *Elbeszélések*, az 1937-es *A csíkos szőttes* és a modern *A gyermek* című gyűjtemény, mivel abban szerzői kötetből való írások egyáltalán nem szerepelnek. PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II, Uő., *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár), Uő., *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013.

3.8. Hány novella került be válogatáskötetekbe a szerzői kötetekből?

Kötetek Peteleitől→ későbből↓	Keresz- tek	Az én utczám	A füle- mile	Jetti	Felhők	Vidéki emberek	Az élet I.	Az élet II.
	1882 (10)	1886 (12)	1886 (1)	1893 (9)	1897 (11)	1898 (12)	1905 (19)	1905 (13)
A fülemüle 1943 (12)			1	8		3		
Lobbanás az alkonyat- ban 1955 (22)	2		1	3	4	7	2	3
Válogatott elbeszélés- sek 1956 (15)	1	2	1		1	1	1	5
A kakukkos óra 1969 (32)	4	2	1	2	4	6	7	6
A tiszta ház 1981 (10)	2			1	3	1	1	2
A jutalom 1986 (11)	2				3	3	2	1
Gát a lejtőn 2001 (10)	1	1			2	2	1	3
Őszi éj- szaka 2002 (27)	5	1		2	4	4	9	2
Búcsújárás 2009 (14)	2	1		2	3	1	2	4
Válogatott novellák ⁷⁶⁶ 2014 (11)	1				2	3	3	2

⁷⁶⁶ Nem szerepel a táblázatban a posztumusz *Elbeszélések*, az 1937-es *A csíkos szőttes* és a modern *A gyermek* című gyűjtemény, mivel abban szerzői kötetből való írások egyáltalán nem szerepelnek. PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II, Uő., *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI JENŐ, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár), Uő., *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013.

3.9. A Petelei-kánon elbeszélései saját kutatásaim alapján (2-16 posztumusz közlés)

Közlések száma (79+4=83)	A szerzői kötetek novellái (44 a 87-ből)	A posztumusz kötetbe került novellák (35)	A más novella-féle írások (4)
16 – 1 db	-	Parasztszégyen (1)	
14 – 1 db	Őszi éjszaka (1)	-	
11 – 2 db	A könyörülő asszony, Mayer, a zsidó suszter (2)	-	
9 – 5 db+1 db=6 db	Árva Lotti, A nagyapó (É1), „A szigetvári vértanuk”, Két fehérnép (4)	Czifra Kati (A csíkos szöttes) (1)	Mezőségi út (1)
8 – 5 db	A tolvaj, A vén nemes, Játék (3)	A tiszta ház, Az alku (2)	
7 – 6 db	Alkonyat, Elítélve, Emlékek, Lobbanás az alkonyatban (4)	A Boros Samu háza, A jutalom (2)	
6 – 7 db+1 db=8 db	A fülemile, A székek, Az Eliz nevenapja, Csifó fráter és a lova, Ö. T. O. (5)	Igazmondás, Két levél (2)	A kakukkos óra (1)
5 – 6 db	Az öreg legény, Bimbó fakadás (2)	A gyáva, A tegnap, a ma ellen, A végrendelet, Éjjel (A gyámoltalan) (4)	
4 – 9 db+1 db=10 db	A folt, A gyehenna, Klasszi (3)	A fekete tulipán, A pehely a szél ellen, A polgármester fia, Balogh Eszti elment, Gát az utban (Gát a lejtőn), Orvosság (6)	A hegyen fel és le (1)
3 – 13 db+1 db=14 db	A fehér galamb, A nagyszszony, A Nagy Lidi ura, A tarvászári bucsu, Az óra (F), Búcsu, Görög Trátyi és az apja, Kati, Kis leány baja, Klára az anya, Mátyás, a szabó (11)	A Csulakok, Az öreg gazdák beszélgetnek (2)	Egy „kacsa” története (1)
2 – 24 db	A fal, Az anya kicsiben, Az ördög, Egy asszony története, Egy kis fiu története, Elkésett, Honvágy, Ledőlt oszlopok, Máli (9)	A csalogány, A legnagyobb úr, A Lengyel Zsuzsi sorsa, A nagyanyó reménysége, A préda, A Soros Béni története, A székely, A szép Katica, Az én utcámból (Történet), Az utolsó mohikán, Éjjel a malomban, Feltámadás, Leánysors (Szócs Klári története), „Mennyből az angyal lejön hozzátok...”, Téli reggel (15)	

4. MELLÉKLET

A Petelei-novellák sajtó- és kötetközlései és kéziratjai

Az alábbi két táblázat Petelei sokat emlegetett írói termékenységének egyfajta mércéjeként készült. Novellaírói „teljesítményét” elsősorban a 4.1. táblázat alapján lehet megítélni, de fontos, hogy az három okból sem nyújthat teljes képet.

Először: mert csak azokat az elbeszéléseket tünteti fel, amelyeket a kritikai kiadás⁷⁶⁷ novellának tekint. Másodsor: mert minden, a kritikai kiadás négy kötetében szereplő novellának nevezett írást felvesz külön adatként, de csak egyszer, holott Petelei az újabb és újabb kiadások esetében újra és újra, több éven keresztül foglalkozott az adott művel.⁷⁶⁸ Ez a szövegek „késze írásával” kapcsolatban megtévesztő lehet, mivel a listában így az első sajtóközlés a meghatározó (kivéve a kéziratoknál). Pedig az írások sok esetben csak a sokadik sajtóközlésben nyerték el már majdnem végleges, Petelei szerint minőségi formájukat, s ezt az átalakulási folyamatot tetőzte be a kötetbe illesztés utolsó átdolgozása, ha az megtörtént.⁷⁶⁹ Mégis, remélem, hogy mivel a későbbi megjelenések a táblázat külön rubrikájában fel vannak tüntetve, ezek számából megítélhetővé válik az is, hányszor nyúlt egy-egy művéhez újra és újra Petelei. Végül harmadsor: a szerzői kötetek anyaga és a posztumusz novellák között különbséget tettem a címhasználatban. Míg az előbbieknél mindig a kötetben végül adott címet szerepeltettem, a többi attól eltérőt pedig (ha volt ilyen) zárójelben adtam meg az adott közlésnél, addig a nem szerzői kötetből való novelláknál – szerzői kötetbeli gyakorlat itt nem lévén – a kritikai kiadás által „fő” címnek megadott címet állítottam első helyre.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár. Források: Régi Kortársaink, 13), PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16).

⁷⁶⁸ A kritikai kiadás utolsó kötetében szereplő kéziratok esetében épp ezért csak azokat vettem fel a lista végére, önálló tételként, dátum nélkül, amelyeknek nincs legalább egy folyóiratbeli közlése Petelei életében. Ilyen, általam csak egyszer felvett „duplum” a kritikai kiadásban az *Álmok*, *A Nemes Biri haragja*, *A szamarak* (nyomtatásban *A Lila kis regénye* címen), a *Karácsonyi történet* és a *Karácsonyi ének*: ezeknek a műveknek megvan a kézírata, de folyóiratközlése is ismert. Ezeket az első nyomtatott megjelenésnél szerepeltettem, a kéziratoknál nem.

⁷⁶⁹ Pl. Petelei első valaha közölt novellája, a *Klasszi* háromszor jelent meg a sajtóban, mielőtt bekerült volna a *Keresztek* kötetbe, továbbá fennmaradt a kézírata is. Vagyis a szövegnek összesen öt különböző alakulási pillanata volt, Petelei öt alkalommal munkálkodott vele többet-kevesebbet. Ezeknek a beavatkozásoknak a mértéke azonban bemutatatlan: teljes filológiai feltárása a több mint száz novella esetében számos külön dolgozatot, kutatást igényelne, amelyek ráadásul az egyes lapok szerkesztőinek változtatásait is igyekezhetnének figyelembe venni... Ez jelen lista készítésénél nem volt és lehetett célo.

⁷⁷⁰ Ha a szerzői kötetek novelláinál is betartom az időrendet, tehát pl. a *Honvágny Akinek van valakije* vagy a *Klasszi* inkább *Klasszi, a foltozó szabó* címen szerepel, a kronológiában nehezen visszakereshetővé vált volna a szerzői kötetekbe végül bekerült anyagok első megjelenése.

A táblázatot alapvetőnek tartom ahhoz, hogy a későbbi kutatások a túlzó és pesszimista becslések helyett megbízható kiinduló ítéleteket hozhassanak a novellaszerző Petelei írói termékenységével kapcsolatban.

A második, 4.2. táblázat a fentiekkel szemben minden sajtóközlését felsorolja az írásoknak, szintén időrendben, s ezeket kiegészíti a szerzői kötetekben való megjelenés adataival. Így arra szolgál bizonyítékkal, milyen folyamatosan közölt novellaíró volt Petelei életében, így szintén tanulságos lehet. Itt mindig az egyes írásoknak az adott megjelenéskor használt címét adtam meg, de feltüntettem a változatokat is zárójelben.

Mindkét lista a kritikai kiadás adataival dolgozik, azokat viszont új szempont szerint rendezi el, segítve ezzel a kritikai kiadás eredményeinek új nézőpontok szerinti használatát és új következtetések levonását.

4.1. A novellák az író életében történt első közlései⁷⁷¹

A novella címe ⁷⁷²	Első megjelenés ⁷⁷³	Későbbi megjelenések ⁷⁷⁴	Megjelenések száma ⁷⁷⁵
1878 3 novella			
Klasszi	Erdélyi Híradó, 1878. április 25., 27. ⁷⁷⁶ (Klasszi, a foltozó szabó)	Magyarország és a Nagyvilág, 1879 Kelet, 1881 <i>Keresztek</i> , 1882	3+1=4
Eszter és János	Erdélyi Híradó, 1878. november 2., 5., 7. (Nehéz urnak lenni)	Magyarország és a Nagyvilág, 1879	2+0=2
Caleidoscop	Magyarország és a Nagyvilág ⁷⁷⁷ , 1878. december 15.	-	1+0=1
1879 10 novella			

⁷⁷¹ Kiegészítve a csak kéziratban megmaradt művekkel. Valamennyi folyóiratban történt első közlés, kivéve két, először csak kötetben közölt novellát (*Emlékek*, *Sugár, a buba*) és az önálló kötetben kiadott *A fülemilét*.

⁷⁷² A táblázatban a szerzői kötetek novelláinak címei félkövérrel, az azokban nem szereplő novellák címei állóval vannak szedve.

⁷⁷³ A lelőhelyet év és évszak vagy hónap, nap pontossággal adtam meg. A még pontosabb azonosításhoz az évfolyamszámok, kötetszámok, lapszámok megtalálhatók a kritikai kiadásban. Egy-egy éven belül a lehetőségig igyekeztem kronológiai sorrendben felvenni a megjelenéseket. Ahol a pontos elhelyezés nem volt lehetséges, vagy egész évre kiadott naptárról, almanachról volt szó, akkor azokat az év elejére írtam be.

⁷⁷⁴ A táblázatban a szerzői kötetek címei dőlt félkövérrel, a folyóiratok címei állóval vannak szedve.

⁷⁷⁵ Az összeadásokban az első szám mindig a folyóiratokban való megjelenést jelzi, a második a szerzői kötetben való megjelenést.

⁷⁷⁶ A novellának fennmaradt egy kézírata, de nincs rajta dátum.

⁷⁷⁷ A folyóiratok címfomáinak helyesírásában a kritikai kiadást követtem. Mivel azonban annak első két kötetében ez a folyóirat *Magyarország és a Nagy Világ*, míg második két kötetében *Magyarország és a Nagyvilág* formában szerepel, választanom kellett, így az utóbbi forma szerepel a táblázatban.

Betegek	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. január 26.	-	1+0=1
Miért nem farsangolt a medve?	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. február 9.	-	1+0=1
Beszéd a kicsi Borisról	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. március 9.	-	1+0=1
A bocskoros katonára	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. április 6.	-	1+0=1
A kegyetlen halott	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. június 8.	-	1+0=1
Theoriák	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. október 5.	-	1+0=1
A nagyapó ⁷⁷⁸	Vasárnapi Ujság, 1879. november 9. (Nagyapó)	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
A Majom Anti karácsonya	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. december 21.	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
„Mennyből az angyal lejön hozzátok...”	Pesti Napló, 1879. december 25.	-	1+0=1
Karácsonyi történet	Erdélyi Figyelő, 1879. december 28. ⁷⁷⁹	-	1+0=1
1880 2 novella			
Sebestyén Eszti	Ország-Világ, 1880, 14., 15. füzet	-	1+0=1
Mivel édesgetik Bogba a legyeket	Vasárnapi Ujság, 1880. szeptember 19.	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
1881 12 novella			
Árva Lotti	Havi Szemle, 1881, 1. félév	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
A dudarfalvi pap	Ország-Világ, 1881, 2. füzet	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
Ledőlt oszlopok	Ország-Világ, 1881, 5. füzet	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
Szikra a homályban	Koszoru, 1881, 6. kötet	<i>Keresztek</i> , 1882	1+1=2
Álmok	Ország-Világ, 1881, 22. füzet ⁷⁸⁰	-	1+0=1
A veres kakas háza	Vasárnapi Ujság, 1881. január 2., 9.	-	1+0=1
A „mi utczánk” betege	Pesti Napló, 1881. február 24.	-	1+0=1

⁷⁷⁸ Nem azonos az 1898-ból eredeztethető novellával, amely *A nagyapó* címen 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1879-es novella a *Keresztek* kötetben jelent meg 1882-ben.

⁷⁷⁹ A novellának fennmaradt egy kézírata, de nincs rajta dátum. A kritikai kiadás az 1870-es évek legvégére, talán éppen 1879-re datálja.

⁷⁸⁰ A novellának fennmaradt egy kézírata, de nincs rajta dátum.

Az én szomszéd- dom	Pesti Napló, 1881. március 3. (A szomszédom)	Kelet, 1881 (A „boszorkány-fészek” lakója) Budapesti Hírlap, 1881 <i>Keresztek</i> , 1882	3+1=4
A Lengyel Zsuzsi sorsa	Pesti Napló, 1881. március 10.	Kelet, 1881 Székely-Egyleti Képes Naptár, 1882	3+0=3
A köszörűs	Pesti Napló, 1881. június 9., 10.	Kelet, 1881 Székely-Egyleti Képes Naptár, 1883	3+0=3
Titi anyó	Pesti Napló, 1881. június 23.	Kelet, 1881	2+0=2
Szétfoslott álmok	Kelet, 1881. december 25.	-	1+0=1
1882 5 novella			
Emlékek	<i>Keresztek</i> , 1882 ⁷⁸¹	Regényvilág, 1881-1882	1+1=2
A nagyanyó reménysége	Vasárnapi Ujság, 1882. június 18.	-	1+0=1
A Nemes Biri haragja	Vasárnapi Ujság, 1882. szeptember 17. ⁷⁸²	-	1+0=1
Jön	Magyarország és a Nagyvilág, 1882. december 3.	-	1+0=1
A Domokos Ferencz beszéde	Nemzet, 1882. december 31.	Székely-Egyleti Képes Naptár, 1885	2+0=2
1883 1 novella			
Gyermekség	Pesti Hírlap, 1883. december 25.	-	1+0=1
1884 9 novella			
A porkorom inspektor	Aradi Hírlap, 1884. január 4.	Ország-Világ, 1885 <i>Az én utcám</i> , 1886	2+1=3
A kövesdi kőház lakói	Ellenzék, 1884. január 22., 23., 24., 25., 26.	-	1+0=1
Az utolsó Bobori leány	Élet és Irodalom, 1884. március 9., 16., 23., 30., április 6., 13, 20., 27., május 4., 11., 18., 25.	-	1+0=1
Két gyermekről	Kolozsvári Közlöny, 1884. március 28., 29., 30. (Gyermek, a ki lop)	Pesti Napló, 1885 <i>Az én utcám</i> , 1886	2+1=3
Az alku	Élet és Irodalom, 1884. július 6.	-	1+0=1
Klára az anya	Élet és Irodalom, 1884. július 20. (Mit tett Klára)	Kolozsvári Közlöny, 1884 (Mit tett Klára) <i>Az én utcám</i> , 1886	2+1=3

⁷⁸¹ Az *Emlékek* volt az egyetlen olyan novella a *Keresztek* kötetben, amely a kötetbeli publikálása előtt még nem jelent meg folyóiratban.

⁷⁸² A novellának fennmaradt egy kézírata: rajta a dátum 1882. március 22.

A rácz Boglánról	Élet és Irodalom, 1884. július 27.	Gondúzó, 1885 <i>Az én utczám</i> , 1886 Erdélyi Híradó, 1893	3+1=4
Kati	Élet és Irodalom, 1884. augusztus 3. (Egy homályos történet)	Kolozsvári Közlöny, 1884 (Egy homályos történet) <i>Az én utczám</i> , 1886 Erdélyi Híradó, 1893 Erdélyi Híradó, 1896	4+1=5
A mama szerelme	Élet és Irodalom, november 9., 16., 23., 30., december 7., 14., 21., 28.	Marosvidék, 1896 (részlet) Szamosujvár, 1896 (részlet)	3+0=3
1885 7 novella			
A kapu be van zárva	Budapesti Szemle, 1885, 100. szám	<i>Az én utczám</i> , 1886	1+1=2
Őszi napsugár	Élet és Irodalom, 1885. január	Nemzet, 1885 Budapesti Hírlap, 1885 <i>Az én utczám</i> , 1886	3+1=4
Szeret	Magyar Salon, 1885. július	<i>Az én utczám</i> , 1886	1+1=2
Rossz vásár	Nemzet, 1885. július 1., 2. ⁷⁸³ (A vásár)	<i>Az én utczám</i> , 1886	1+1=2
Patakiék és a néni	Ország-Világ, 1885. július 11.	<i>Az én utczám</i> , 1886	1+1=2
Máli	Koszoru, 1885. október 11., 18., 25., november 1.	Magyar Salon, 1885 <i>Az én utczám</i> , 1886 Magyar Génius, 1897	3+1=4
Egy bárányról	Kolozsvári Közlöny, 1885. december 25.	-	1+0=1
1886 3 novella			
Sugár, a buba ⁷⁸⁴	<i>Az én utczám</i> , 1886	-	0+1=1
A fülemile ⁷⁸⁵	<i>A fülemile</i> , 1886	-	0+1=1
Bimbó fakadás ⁷⁸⁶	Kolozsvár, 1886. december 25.	Nemzet, 1886 Veszprém, 1887 Erdélyi Híradó, 1888 Magyar Hírlap, 1892 (A Bogárka) <i>Jetti</i> , 1893	5+1=6
1887 4 novella			

⁷⁸³ A novella egy részének fennmaradt egy kézírata *Nagymámi* címmel, de nincs rajta dátum. A kritikai kiadás az 1880-as évek elejére-közepére datálja.

⁷⁸⁴ A *Sugár, a buba* volt az egyetlen olyan novella *Az én utczám* kötetben, amely a kötetbeli publikálása előtt még nem jelent meg folyóiratban.

⁷⁸⁵ A *fülemile* kötetbeli publikálása előtt még nem jelent meg folyóiratban.

⁷⁸⁶ Nem azonos az 1888-as novellával, amely kötetben sosem jelent meg. (A megkülönböztetésben segít, hogy a kritikai kiadás kétféle helyesírással adja a két címet.)

A vén nemes ⁷⁸⁷	Kolozsvár, 1887. január 8., 10., 11., 12.	-	1+0=1
A fehér galamb	Kolozsvár, 1887. március 12.	Ország-Világ, 1887 Veszprém, 1887 Almanach, 1888 <i>Jetti</i> , 1893	4+1=5
Jetti	Budapesti Szemle, 1887, 127. szám (Jetta)	Kolozsvár, 1887 (Jetta) <i>Jetti</i> , 1893	2+1=3
Mátyás, a szabó	Kolozsvár, 1887. december 24.	Ország-Világ, 1887 <i>Jetti</i> , 1893 Magyar Hirlap, 1893	3+1=4
1888 5 novella			
Bimbófakadás ⁷⁸⁸	Kolozsvár, 1888. március 26., 27.	Veszprém, 1888 Keleti Virágok, 1890 Vasárnap, 1891	4+0=4
Ismeretlen katona	Kolozsvár, 1888. április 28.	Székely Világ, 1905	2+0=2
Búcsu	Kolozsvár, 1888. május 19. (Búcsu a régi háztól)	Vasárnapi Ujság, 1889 <i>Jetti</i> , 1893	2+1=3
A játék ⁷⁸⁹	Magyar Salon, 1888. augusztus (A tanító kisasszony)	Kolozsvár, 1889 (A tanító kisasszony) Keleti Virágok, 1890 (A tanító kisasszony) <i>Felhők</i> , 1897 Kolozsvár, 1897	4+1=5
Kis leány baja	Kolozsvár, 1888. november 7. (A topánka)	<i>Vidéki emberek</i> , 1898 Kolozsvári Lapok, 1899	2+1=3
1889 7 novella			
A vén nemes ⁷⁹⁰	Vasárnapi Ujság, 1889. április 21.	<i>Jetti</i> , 1893	1+1=2
A Csulakok	Vasárnapi Ujság, 1889. május 5., 12.	Kolozsvár, 1889 A Hét, 1891 (részlet)	3+0=3
A nagyasszony	Vasárnapi Ujság, 1889. május 19., 26.	Kolozsvár, 1889 <i>Jetti</i> , 1893 Koszoru, 1893 Magyar Génius, 1893	4+1=5
A Lila kis regénye	Ország-Világ, 1889. október 5., 12., 19., 26. ⁷⁹¹	Kolozsvár, 1890	2+0=2
Ö. T. O.	Kolozsvár, 1889. október 26.	Pesti Napló, 1897 (A citromáros felénk...)	2+1=3

⁷⁸⁷ Nem azonos az 1889-es novellával, amely 1893-ban került be a *Jetti* című kötetbe. Ez az 1887-es novella kötetben sosem jelent meg.

⁷⁸⁸ Nem azonos az 1886-os novellával, amely 1893-ban került be a *Jetti* című kötetbe. Ez az 1888-as novella kötetben sosem jelent meg.

⁷⁸⁹ Nem azonos a *Játék* című 1902-es novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1888-as novella a *Felhők* kötetben jelent meg 1897-ben.

⁷⁹⁰ Nem azonos az 1887-es novellával, amely kötetben sosem jelent meg.

⁷⁹¹ A novellának fennmaradt egy kézirata *A szamarak* címmel, de nincs rajta dátum.

		<i>Vidéki emberek</i> , 1898	
A csomók	Kolozsvár, 1889. október 26. (Sümölcs a bal arczon...)	Pesti Napló, 1893 (A bogok) <i>Felhők</i> , 1897	2+1=3
Az öreg legény	Kolozsvár, 1889. december 14.	Almanach, 1890 <i>Jetti</i> , 1893	2+1=3
1890 6 novella			
Alkonyat	A Hét, 1890. február 9. (A Zúdor-família)	Kolozsvár, 1890 Keleti Virágok, 1890 <i>Jetti</i> , 1893	3+1=4
Vihar az éjben	Kolozsvár, 1890. február 24., 25., 26.	-	1+0=1
Világosság az éjszakában	Kolozsvár, 1890. április 5.	Erdélyi Írók és Művészek Almanachja, 1892 Képes Családi Lapok, 1892	3+0=3
„A szigetvári vértanúk”	Kolozsvár, 1890. október 29. (Szétpattant buborék)	A Hét, 1891 (Szétpattant buborék) Budapesti Hírlap, 1896 <i>Vidéki emberek</i> , 1898	3+1=4
A tehénke	A Hét, 1890. november 23.	Kolozsvár, 1890	2+0=2
Karácsonyi ének	Ország-Világ, 1890. december 20. ⁷⁹²	-	1+0=1
1891 4 novella			
Kánikula	A Hét, 1891. május 31.	Pesti Napló, 1905	2+0=2
Hóbortos történet	Vasárnapi Ujság, 1891. február 15., 22.	Képes Folyóirat, 1891 Kolozsvár, 1891	3+0=3
Menyegző az erdőn	Budapesti Hírlap, 1891. április 17.	Kolozsvár, 1891	2+0=2
A könyörülő asszony	Kolozsvár, 1891. május 16. (Asszonyi irgalom)	Pesti Napló, 1893 (Könyörülő asszony) <i>Felhők</i> , 1897	2+1=3
1892 4 novella			
A Kaki esete	Magyar Hírlap, 1892. szeptember 27.	-	1+0=1
Tragédia	Magyar Hírlap, 1892. október 5.	-	1+0=1
A gólyák	Magyar Hírlap, 1892. október 25.	-	1+0=1
A székek	Magyar Hírlap, 1892. november 6. (Akit kétszer temettek el)	<i>Felhők</i> , 1897	1+1=2
1893 2 novella			

⁷⁹² A novellának fennmaradt egy kézírata, de nincs rajta dátum.

A tarvásári bucsu	Magyar Hírlap, 1893. január 3.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
A czudar ut	Magyar Hírlap, 1893. március 19.	-	1+0=1
1894 1 novella			
Éjjel a betegszobában	A Hét, 1894. december 2.	-	1+0=1
1895 5 novella			
Lobbanás az alkonyatban	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1895, 5., 6., 7. szám	Képes Folyóirat, 1895 <i>Felhők</i> , 1897	2+1=3
Éjjel a malomban	Budapesti Hírlap, 1895. január 8.	-	1+0=1
Uton	Pesti Napló, 1895. február 13.	-	1+0=1
A fal	Pesti Napló, 1895. március 24.	Hölgyek Naptára, 1896 <i>Felhők</i> , 1897 A Hét, 1897 Ország-Világ, 1897	4+1=5
A felszerelés	Pesti Napló, 1895. december 25.	<i>Felhők</i> , 1897	1+1=2
1896 5 novella			
A harangok	A Marosvidék húsvéti melléklete, 1896 ⁷⁹³	Erdélyi Híradó, 1896	2+0=2
Felhők	Budapesti Szemle, 1896, 230. szám	<i>Felhők</i> , 1897	1+1=2
A becsület	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1896, 33-34. szám	<i>Felhők</i> , 1897	1+1=2
Az óra ⁷⁹⁴	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1896, 35. szám	Marosvásárhelyi Füzetek, 1896 <i>Felhők</i> , 1897	2+1=3
A Nagy Lidi ura	Pesti Napló, 1896. december 25.	Marosvásárhelyi Füzetek, 1896 <i>Vidéki emberek</i> , 1898	2+1=3
1897 16 novella			
Romanz	Pesti Napló, 1897. január 20.	-	1+0=1
A levél	Pesti Napló, 1897. április 23.	Magyar Génius, 1897 Politikai Hetiszemle, 1906 (Falusi történet)	3+0=3

⁷⁹³ 1896-ban április 5-én volt a húsvét.

⁷⁹⁴ Nem azonos az 1898-as novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1896-as novella a *Felhők* kötetben jelent meg 1897-ben.

Elkésett	Budapesti Hírlap, 1897. június 10. (Mimi elkésett)	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
Az édes anya ⁷⁹⁵	Pesti Napló, 1897. július 18.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
Esős alkony	Pesti Napló, 1897. július 25.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
Kaland	Pesti Napló, 1897. augusztus 1.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
A birtyóka	Pesti Napló, 1897. augusztus 27.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898 Székely Lapok, 1898	2+1=3
Menekvés	Budapesti Szemle, 1897, 241. szám	<i>Felhők</i> , 1897 Divatszalon, 1897	2+1=3
Két fehérnép	Pesti Napló, 1897. október 12.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898 Székely-Egyleti Képes Naptár, 1909	2+1=3
Az Eliz neve napja	Pesti Napló, 1897. október 23.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	1+1=2
A csalogány	Pesti Napló, 1897. október 30.	-	1+0=1
A tiszta ház	Pesti Napló, 1897. november 20.	-	1+0=1
A kis Gáspárovics	Pesti Napló, 1897. november 30.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Két gyermek	Pesti Napló, 1897. december 14.	-	1+0=1
A fekete tulipán	Pesti Napló, 1897. december 19.	Pesti Napló, 1905	2+0=2
Báránfelhők	Pesti Napló, 1897. december 25.	-	1+0=1
1898 13 novella			
Leányharag	Pesti Napló, 1898. január 5.	-	1+0=1
Éjjel	Pesti Napló, 1898. január 27.	-	1+0=1
A Demmel felesége	Pesti Napló, 1898. február 2.	Vasárnapi Ujság, 1904 <i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
A rossz szerződés	Pesti Napló, 1898. február 26.	-	1+0=1
A nagyapó ⁷⁹⁶	Pesti Napló, 1898. március 12. (Az új idő)	Vasárnapi Ujság, 1900 Szabadság, 1900 <i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	3+2=5

⁷⁹⁵ Nem azonos az 1899-es novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1897-es novella a *Vidéki emberek* kötetben jelent meg 1898-ban.

⁷⁹⁶ Nem azonos az 1879-es novellával, amely 1905-ben került be a *Keresztek* című kötetbe. Ez az 1898-as novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

Az asszony	Pesti Napló, 1898. március 25.	-	1+0=1
A gyermekek	Marosvásárhely, 1898. április 9.	-	1+0=1
Az óra ⁷⁹⁷	Pesti Napló, 1898. április 10.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Bucsújárás	Pesti Napló, 1898. június 23. (Tavaszi bucsújárás)	Pesti Napló, 1904 <i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
A szép Katica	Pesti Napló, 1898. október 30.	-	1+0=1
Amáli néni	Pesti Napló, 1898. november 23.	-	1+0=1
A láthatatlan kéz	Pesti Napló, 1898. december 1.	-	1+0=1
Sáríka	Pesti Napló, 1898. december 17.	-	1+0=1
1899 13 novella			
Az édes anya ⁷⁹⁸	Pesti Napló, 1899. január 6. (Jánoska várja az apját)	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Özvegy asszony bújája	Székely Lapok, 1899. január 15.	Székely Lapok, 1905	2+0=2
Feltámadás	Pesti Napló, 1899. január 22.	-	1+0=1
Másodvirágzás	Pesti Napló, 1899. február 12.	-	1+0=1
A pehely a szél ellen	Pesti Napló, 1899. március 5.	-	1+0=1
Gát az utban	Pesti Napló, 1899. március 31.	-	1+0=1
A büntető	Pesti Napló, 1899. április 2.	-	1+0=1
Elítélve	Pesti Napló, 1899. június 18.	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1903 <i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
A Mária inge	Pesti Napló, 1899. július 2.	Vas, 1901	2+0=2
A polgármester fia	Pesti Napló, 1899. augusztus 6.	-	1+0=1
Őszi éjszaka	Pesti Napló, 1899. október 1.	Székesfehérvár, 1902 <i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
Egy kis fiu története	Pesti Napló, 1899. október 29.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3

⁷⁹⁷ Nem azonos az 1896-os novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe. Ez az 1898-as novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

⁷⁹⁸ Nem azonos az 1897-es novellával, amely 1898-ban került be a *Vidéki emberek* című kötetbe. Ez az 1899-es novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

A gyehenna	Pesti Napló, 1899. december 24.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
1900 13 novella			
Téli reggel	Pesti Napló, 1900. január 6.	-	1+0=1
Orvosság	Pesti Napló, 1900. január 28.	-	1+0=1
Parasztszégyen	Pesti Napló, 1900. február 18.	-	1+0=1
Nehéz éjszaka	Pesti Napló, 1900. február 25.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Jer édes, a karamba...	Pesti Napló, 1900. március 11.	<i>Az élet I.</i> , 1905 Uj Idők, 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
A tegnap, a ma ellen...	Pesti Napló, 1900. március 25.	-	1+0=1
A gyáva	Pesti Napló, 1900. április 1.	-	1+0=1
Az ördög	Pesti Napló, 1900. április 15.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
A lúdasi pópa a másvilágon	Marosvásárhely, 1900. május 12.	-	1+0=1
A szemfedél	Pesti Napló, 1900. szeptember 30.	-	1+0=1
Nyomoruság	Pesti Napló, 1900. október 12.	-	1+0=1
Az első vihar	Pesti Napló, 1900. november 4.	-	1+0=1
AKardos Kis Ferenc hagyatéka	Pesti Napló, 1900. november 18.	-	1+0=1
1901 4 novella			
A Boros Samu háza	Pesti Napló, 1901. január 13.	-	1+0=1
Öreg asszonyok	Vas, 1901. április 11.	-	1+0=1
A bibliás ember	Budapesti Hírlap, 1901. december 19. ⁷⁹⁹	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Czifra Kati	Pesti Napló, 1901. december 25.	Székely Lapok, 1902	2+0=2
1902 16 novella			
Mayer, a zsidó suszter	Pesti Napló, 1902. január 19. (A megváltás)	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
A kiscgalambosi papnak...	Pesti Napló, 1902. március 2.	-	1+0=1

⁷⁹⁹ A novellának fennmaradt egy kézírata, de nincs rajta dátum. A kritikai kiadás az 1900-as évek első felére datálja.

A csók	Pesti Napló, 1902. március 16.	-	1+0=1
Csifó fráter és a lova	Pesti Napló, 1902. március 30. (Akinek senkije sincsen)	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Honvág	Pesti Napló, 1902. március 30. (Akinek van valakije)	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Az idegen gyermek	Pesti Napló, 1902. április 20.	-	1+0=1
Szeretik	Pesti Napló, 1902. június 15.	-	1+0=1
Falusi idill	Pesti Napló, 1902. július 27.	-	1+0=1
Görög Trátyi és az apja	Pesti Napló, 1902. október 5.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Játék	Pesti Napló, 1902. október 26.	Vasárnapi Ujság, 1904 <i>Az élet II.</i> , 1905 Képes Családi Lapok, 1905 Képes Folyóirat, 1905 <i>Az élet</i> , 1908	4+2=6
Vashti királyné	Pesti Napló, 1902. november 9.	-	1+0=1
A tavasz	Pesti Napló, 1902. december 7.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Mari kirug	Pesti Napló, 1902. december 7.	-	1+0=1
Az uram	Pesti Napló, 1902. december 7.	Jövendő, 1904 <i>Az élet I.</i> , 1905 Népjog, 1905 Székely Világ, 1905 <i>Az élet</i> , 1908 Váci Hirlap, 1909	5+2=7
A tolvaj	Karácsony, a Vasárnapi Ujság melléklete, 1902 (A Rózsika bubája)	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Napsugár a télben	Pesti Napló, 1902. december 25.	-	1+0=1
1903 18 novella			
A tudatlan madár	Pesti Napló, 1903. január 4.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Az irgalmas ember	Pesti Napló, 1903. január 4.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
A kigyó a paradicsomban	Pesti Napló, 1903. január 4.	Tarka Élet, 1904 <i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
Crescendo-Decrescendo	Pesti Napló, 1903. január 18.	-	1+0=1

Az anya kicsiben	Pesti Napló, 1903. február 15.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Levele érkezett a kisasszonynak	Pesti Napló, 1903. február 15.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Jolánta	Pesti Napló, 1903. március 1.	-	1+0=1
Gyuri lop	Pesti Napló, 1903. március 22.	-	1+0=1
Márton bácsi	Pesti Napló, 1903. április 12.	-	1+0=1
Az utolsó levél	Pesti Napló, 1903. május 3.	Hölgyek Naptára, 1904 <i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	2+2=4
Az utolsó mohikán	Pesti Napló, 1903. szeptember 8.	-	1+0=1
A folt	Pesti Napló, 1903. szeptember 27.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Levél haza	Pesti Napló, 1903. október 11.	<i>Az élet I.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Itt volt-e ma az uram?...	Pesti Napló, 1903. október 25.	-	1+0=1
A legnagyobb ur	Pesti Napló, 1903. november 8.	-	1+0=1
A hős	Pesti Napló, 1903. november 8.	-	1+0=1
A székely	Pesti Napló, 1903. november 8.	-	1+0=1
Egy asszony története	Pesti Napló, 1903. november 22., 24.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
1904 7 novella			
A préda	Pesti Napló, 1904. január 24.	-	1+0=1
Az élhetetlen	Pesti Napló, 1904. február 7.	-	1+0=1
Az én utcámból	Pesti Napló, 1904. február 21.	-	1+0=1
A Soros Béni története	Pesti Napló, 1904. március 6.	-	1+0=1
A fehér ház	Pesti Napló, 1904. március 20.	<i>Az élet II.</i> , 1905 <i>Az élet</i> , 1908	1+2=3
Két levél	Pesti Napló, 1904. április 3.	-	1+0=1
Mária	Pesti Napló, 1904. október 2.	-	1+0=1
1905 7 novella			
Kis leány a vadászaton	Pesti Napló, 1905. április 16.	-	1+0=1

A csizma	Pesti Napló, 1905. április 23.	-	1+0=1
Az asztalos kölcsönt ad	Pesti Napló, 1905. szeptember 10.	-	1+0=1
Az öreg gazdák beszélgetnek	Pesti Napló, 1905. szeptember 10.	-	1+0=1
Apró kép: Annus levele	Pesti Napló, 1905. október 1.	-	1+0=1
A Vass Laji története	Pesti Napló, 1905. december 10.	-	1+0=1
Gyerekek karácsonya	Pesti Napló, 1905. december 24.	-	1+0=1
1906 2 novella			
Igazmondás	Pesti Napló, 1906. január 21.	-	1+0=1
Balogh Eszti elment	Pesti Napló, 1906. április 8.	-	1+0=1
Folyóiratközlése nem ismert, lehet, hogy soha nem jelent meg 1 novella			
A végrendelet	Folyóiratközlése máig nem ismert, pedig feltételezhető, hogy volt: a novella ugyanis bekerült az 1912-es <i>Elbeszélések</i> be, amelybe ezen kívül csak korábban már kinyomtatott írásokat vettek fel. Kézirata sincsen meg.		
Kéziratban maradt fenn, soha nem jelent meg 19 novella			
[Eszter] ⁸⁰⁰	Keletkezési dátum: 1877. augusztus 1.		
Az öreg Székely Károly	Keletkezési dátum: 1877. szeptember.		
[Margitka ángyó]	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás 1877-re teszi.		
[Az izgatottság napjai]	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás 1877-re teszi.		
[A szerelem és az élet]	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás az 1870-es évek végére teszi.		
[Sipos Pál]	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás az 1870-es évek végére teszi.		
Kisvárosi fotográfia 1. A „nagy ember”	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás az 1870-es évek végére teszi.		
Kisvárosi fényképek 2. Az agglegény (A milyen sok van)	Keletkezési dátuma nem ismert. A kritikai kiadás az 1870-es évek végére teszi.		
[Verzár]	Keletkezési dátum: 1881. május 27.		
[A jutalom] ⁸⁰¹	Keletkezési dátuma nem ismert. Bisztray Gyula kronológiai sorrendű kötetének élén, az 1881-es <i>Árva Lotti</i> előtt közölte.		

⁸⁰⁰ A szögletes zárójelben álló címeket Török Zsuzsa adta a kéziratoknak, kivéve [A jutalom] című novellát.

⁸⁰¹ A szögletes zárójelben álló címet Bisztray Gyula adta a kéziratnak.

[Leánysors]	Keletkezési dátuma nem ismert. Petelei téves (!) rájegyzése szerint 1898-ban megjelent a Vasárnapi Ujságban, vagyis e dátum előtt kellett keletkeznie.
[Képzelt nagyság]	Töredék. Az [Eszter] egyik kéziratlapjának hátára íródott, így valószínűleg szintén 1877-es.
Gyenge üzlet és [Gyenge üzlet 2]	Töredékek, keletkezési dátumuk nem ismert. Csak az elsőnek van címe.
[Eszter és a famí- lia]	Töredék, keletkezési dátuma nem ismert.
Tavaszi	Töredék, keletkezési dátuma nem ismert.
[Pilulák]	Töredék, keletkezési dátuma nem ismert.
[Kercsóék]	Töredék, keletkezési dátuma nem ismert.
[Hazaérkezés 1] és [Hazaérkezés 2]	Töredékek, keletkezési dátumuk nem ismert.
[Erzsike és Mari]	Töredék, keletkezési dátuma nem ismert.

4.2. A novellák az író életében történt összes közlései

A novella címe	Megjelenés	Hányadik megjelenése volt?
1878 3 megjelenés		
Klasszi, a foltozó szabó (Klasszi)	Erdélyi Híradó, 1878. április 25., 27.	első
Nehéz urnak lenni (később Eszter és János)	Erdélyi Híradó, 1878. november 2., 5., 7.	első
Caleidoscop	Magyarország és a Nagyvilág, 1878. december 15.	első
1879 12 megjelenés		
Klasszi	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. január 12.	második
Betegek	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. január 26.	első
Miért nem farsangolt a medve?	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. február 9.	első
Beszéd a kicsi Borisról	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. március 9.	első
A bocskoros katona	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. április 6.	első
A kegyetlen halott	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. június 8.	első
Theoriák	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. október 5.	első

Nagyapó (A nagyapó ⁸⁰²)	Vasárnapi Ujság, 1879. november 9.	első
Eszter és János (korábban Nehéz urnak lenni)	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. november 2.	második
A Majom Anti karácsonya	Magyarország és a Nagyvilág, 1879. december 21.	első
„Mennyből az angyal lejön hozzátok...”	Pesti Napló, 1879. december 25.	első
Karácsonyi történet	Erdélyi Figyelő, 1879. december 28.	első
1880 2 megjelenés		
Sebestyén Eszti	Ország-Világ, 1880, 14., 15. füzet	első
Mivel édesgetik Bogba a legyeket	Vasárnapi Ujság, 1880. szeptember 19.	első
1881 18 megjelenés		
Árva Lotti	Havi Szemle, 1881, 1. félév	első
A dudarfalvi pap	Ország-Világ, 1881, 2. füzet	első
Ledőlt oszlopok	Ország-Világ, 1881, 5. füzet	első
Szikra a homályban	Koszoru, 1881, 6. kötet	első
Álmok	Ország-Világ, 1881, 22. füzet	első
A veres kakas háza	Vasárnapi Ujság, 1881. január 2., 9.	első
A „mi utczánk” betege	Pesti Napló, 1881. február 24.	első
A szomszédom (Az én szomszédom)	Pesti Napló, 1881. március 3.	első
A „boszorkány-fészek” lakója (Az én szomszédom)	Kelet, 1881. március 4.	második
A Lengyel Zsuzsi sorsa	Pesti Napló, 1881. március 10.	első
A Lengyel Zsuzsi sorsa	Kelet, 1881. március 11.	második
A köszörüs	Pesti Napló, 1881. június 9., 10.	első
A köszörüs	Kelet, 1881. június 10., 11., 12., 14.	második
Titi anyó	Pesti Napló, 1881. június 23.	első
Titi anyó	Kelet, 1881. június 24., 25.	második
Az én szomszédom	Budapesti Hírlap, 1881. november 10.	harmadik
Klasszi	Kelet, 1881. november 30.	harmadik
Szétfoszlott álmok	Kelet, 1881. december 25.	harmadik
1882 16 megjelenés		
Árva Lotti	Keresztek , 1882 ⁸⁰³	második
Az én szomszédom	Keresztek , 1882	negyedik
Mivel édesgetik Bogba a legyeket ⁸⁰⁴	Keresztek , 1882	második

⁸⁰² Nem azonos az 1898-ból eredeztethető novellával, amely *A nagyapó* címen 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1879-es novella a *Keresztek* kötetben jelent meg 1882-ben.

⁸⁰³ A *Keresztek* kötet 1882-es évjelzéssel jelent meg, de már 1881 karácsonyán kapható volt. Ezért szerepel az 1882-es év legelején.

⁸⁰⁴ A kritikai kiadás adatai szerint a novella címe a kötetben már *Hogyan édesgetik Bogba a legyeket*, s csak az 1880-as, első, folyóiratkiadásban viselte a *Mivel édesgetik Bogba a legyeket* címet. Valójában azonban biztosra vehető, hogy Petelei e novellának nem változtatott a címén, azt csak a könyv tartalomjegyzékében szedték rossz-szul.

A nagyapó ⁸⁰⁵	<i>Keresztek</i> , 1882	második
Klasszi	<i>Keresztek</i> , 1882	negyedik
Ledólt oszlopok	<i>Keresztek</i> , 1882	második
Szikra a homályban	<i>Keresztek</i> , 1882	második
A dudarfalvi pap	<i>Keresztek</i> , 1882	második
A Majom Anti karácsonya	<i>Keresztek</i> , 1882	második
Emlékek	<i>Keresztek</i> , 1882	első
Emlékek	Regényvilág, 1881-1882, 2/11.	második
A Lengyel Zsuzsi sorsa	Székely-Egyleti Képes Naptár, 1882	harmadik
A nagyanyó reménysége	Vasárnapi Ujság, 1882. június 18.	első
A Nemes Biri haragja	Vasárnapi Ujság, 1882. szeptember 17.	első
Jön	Magyarország és a Nagyvilág, 1882. december 3.	első
A Domokos Ferencz beszéde	Nemzet, 1882. december 31.	első
1883 2 megjelenés		
A köszörüs	Székely-Egyleti Képes Naptár, 1883	harmadik
Gyermekség	Pesti Hirlap, 1883. december 25.	első
1884 11 megjelenés		
A porkorum inspektor	Aradi Hirlap, 1884. január 4.	első
A kövesdi kőház lakói	Ellenzék, 1884. január 22., 23., 24., 25., 26.	első
Az utolsó Bobori leány	Élet és Irodalom, március 9., 16., 23., 30., április 6., 13, 20., 27., május 4., 11., 18., 25.	első
Gyermek, a ki lop (Két gyermekről)	Kolozsvári Közlöny, 1884. március 28., 29., 30.	első
Az alku	Élet és Irodalom, 1884. július 6.	első
Mit tett Klára (Klára az anya)	Élet és Irodalom, 1884. július 20.	első
Mit tett Klára (Klára az anya)	Kolozsvári Közlöny, 1884. július 20.	második
A rácz Boglánról	Élet és Irodalom, 1884. július 27.	első
Egy homályos történet (Kati)	Élet és Irodalom, 1884. augusztus 3.	első
Egy homályos történet (Kati)	Kolozsvári Közlöny, 1884. augusztus 3.	második
A mama szerelme	Élet és Irodalom, november 9., 16., 23., 30., december 7., 14., 21., 28.	első
1885 14 megjelenés		
A Domokos Ferencz beszéde	Székely-Egyleti Képes Naptár, 1885	második
A kapu be van zárva	Budapesti Szemle, 1885, 100. szám	első
Őszi napsugár	Élet és Irodalom, 1885. január	első
Őszi napsugár	Nemzet, 1885. május 24., 31.	második
Szeret	Magyar Salon, 1885. július	első
A vásár (Rossz vásár)	Nemzet, 1885. július 1., 2.	első

⁸⁰⁵ Az 1879-es novella második közlése. Nem azonos az 1898-ból eredeztethető novellával, amely *A nagyapó* címen 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe.

Patakiék és a néni	Ország-Világ, 1885. július 11.	első
A rácz Boglánról	Gondűző, 1885. július 26.	második
Két gyermekről	Pesti Napló, 1885. augusztus 30.	második
Őszi napsugár	Budapesti Hirlap, 1885. szeptember 3., 4.	harmadik
Máli	Koszoru, 1885. október 11., 18., 25., november 1.	első
Máli	Magyar Salon, 1885. október	második
A porkorom inspektor	Ország-Világ, 1885. december 12.	második
Egy bárányról	Kolozsvári Közlöny, 1885. december 25.	első
1886 15 megjelenés		
Őszi napsugár	<i>Az én utczám</i> , 1886 ⁸⁰⁶	negyedik
Szeret	<i>Az én utczám</i> , 1886	második
Patakiék és a néni	<i>Az én utczám</i> , 1886	második
A rácz Boglánról	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
Klára az anya	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
Sugár, a buba	<i>Az én utczám</i> , 1886	első
A porkorom inspektor	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
Kati	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
Két gyermekről	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
A kapu be van zárva	<i>Az én utczám</i> , 1886	második
Máli	<i>Az én utczám</i> , 1886	harmadik
Rossz vásár	<i>Az én utczám</i> , 1886	második
A fülemile	<i>A fülemile</i> , 1886 ⁸⁰⁷	első
Bimbó fakadás ⁸⁰⁸	Kolozsvár, 1886. december 25.	első
Bimbó fakadás ⁸⁰⁹	Nemzet, 1886. december 25.	második
1887 9 megjelenés		
Bimbó fakadás ⁸¹⁰	Veszprém, 1887. január 2.	harmadik
A vén nemes ⁸¹¹	Kolozsvár, 1887. január 8., 10., 11., 12.	első
A fehér galamb	Kolozsvár, 1887. március 12.	első
A fehér galamb	Ország-Világ, 1887. március 12.	második
A fehér galamb	Veszprém, 1887. április 10.	harmadik
Jetta (Jetti)	Budapesti Szemle, 1887, 127. szám	első
Jetta (Jetti)	Kolozsvár, 1887. október 4., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 17., 18., 19., 20., 21., 22.	második
Mátyás, a szabó	Kolozsvár, 1887. december 24.	első
Mátyás, a szabó	Ország-Világ, 1887. december 24.	második
1888 8 megjelenés		

⁸⁰⁶ *Az én utczám* kötet 1886-os évjellel jelent meg, de már 1885 karácsonyán kapható volt. Ezért szerepel az 1885-es év legelején.

⁸⁰⁷ *A fülemiléről* az első méltatások 1886 márciusában jelentek meg, eddigre már kapható volt.

⁸⁰⁸ Nem azonos az 1888-as novellával, amely kötetben sosem jelent meg. (A megkülönböztetésben segít, hogy a kritikai kiadás kétféle helyesírással adja a két címet)

⁸⁰⁹ Az 1886-os novella második közzélése.

⁸¹⁰ Az 1886-os novella harmadik közzélése.

⁸¹¹ Nem azonos az 1889-es novellával, amely 1893-ban került be a *Jetti* című kötetbe. Ez az 1887-es novella kötetben sosem jelent meg.

A fehér galamb	Almanach, 1888	negyedik
Bimbó fakadás ⁸¹²	Erdélyi Híradó, 1888. március 26., 27.	negyedik
Bimbófakadás ⁸¹³	Kolozsvár, 1888. március 26., 27.	első
Bimbófakadás ⁸¹⁴	Veszprém, 1888. április 15., 22.	második
Ismeretlen katona	Kolozsvár, 1888. április 28.	első
Bucus a régi háztól (Búcsu)	Kolozsvár, 1888. május 19.	első
A tanító kisasszony (A játék ⁸¹⁵)	Magyar Salon, 1888. augusztus	első
A topánka (Kis leány baja)	Kolozsvár, 1888. november 7.	első
1889 11 megjelenés		
A vén nemes ⁸¹⁶	Vasárnapi Ujság, 1889. április 21.	első
Búcsu	Vasárnapi Ujság, 1889. április 28.	második
A Csulakok	Vasárnapi Ujság, 1889. május 5., 12.	első
A nagyasszony	Vasárnapi Ujság, 1889. május 19., 26.	első
A Csulakok	Kolozsvár, 1889. május 25.	második
A nagyasszony	Kolozsvár, 1889. június 8.	második
A Lila kis regénye	Ország-Világ, 1889. október 5., 12., 19., 26.	első
Ö. T. O.	Kolozsvár, 1889. október 26.	első
Sümölcs a bal arczon... (A csomók)	Kolozsvár, 1889. október 26.	első
A tanító kisasszony (A játék ⁸¹⁷)	Kolozsvár, 1889. december 3.	második
Az öreg legény	Kolozsvár, 1889. december 14.	első
1890 13 megjelenés		
Az öreg legény	Almanach, 1890	második
A Lila kis regénye	Kolozsvár, 1890. január 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16.	második
A Zúdor família (Alkonyat)	A Hét, 1890. február 9.	első
Alkonyat	Kolozsvár, 1890. február 15., 17., 18.	második
Alkonyat	Keleti Virágok, 1890	harmadik
A tanító kisasszony (A játék ⁸¹⁸)	Keleti Virágok, 1890	harmadik
Bimbófakadás ⁸¹⁹	Keleti Virágok, 1890	harmadik
Vihar az éjben	Kolozsvár, 1890. február 24., 25., 26.	első
Világosság az éjszakában	Kolozsvár, 1890. április 5.	első
Szétpattant buborék („ A szigetvári vértanuk ”)	Kolozsvár, 1890. október 29.	első
A tehénke	A Hét, 1890. november 23.	első

⁸¹² Az 1886-os novella negyedik közlése.

⁸¹³ Nem azonos az 1886-os novellával, amely 1893-ban került be a *Jetti* című kötetbe. Ez az 1888-as novella kötetben sosem jelent meg.

⁸¹⁴ Az 1888-as novella második közlése.

⁸¹⁵ Nem azonos a *Játék* című 1902-es novellával, amely 1905-ben került be az *élet* című kötetbe. Ez az 1888-as novella a *Felhők* kötetben jelent meg 1897-ben.

⁸¹⁶ Nem azonos az 1887-es novellával, amely kötetben sosem jelent meg.

⁸¹⁷ Az 1888-as novella második közlése.

⁸¹⁸ Az 1888-as novella harmadik közlése.

⁸¹⁹ Az 1888-as novella harmadik közlése.

A tehénke	Kolozsvár, 1890. november 26., 27., 28.	második
Karácsonyi ének	Ország-Világ, 1890. december 20.	első
1891 10 megjelenés		
Bimbófakadás ⁸²⁰	Vasárnap, 1891. január 11.	negyedik
Hóbortos történet	Vasárnapi Ujság, 1891. február 15., 22.	első
Hóbortos történet	Képes Folyóirat, 1891, 4. füzet	második
Hóbortos történet	Kolozsvár, 1891. február 25., 26., 27.	harmadik
Menyegző az erdőn	Budapesti Hírlap, 1891. április 17.	első
Menyegző az erdőn	Kolozsvár, 1891, május 11., 12.	második
Asszonyi irgalom (A könyörülő asszony)	Kolozsvár, 1891. május 16.	első
Kánikula	A Hét, 1891. május 31.	első
Szétpattant buborék („A szigetvári vértanúk ”)	A Hét, 1891. május 31.	második
A Csulakok	A Hét, 1891. november 22. (részlet)	harmadik
1892 7 megjelenés		
Világosság az éjszakában	Erdélyi Írók és Művészek Almanachja, 1892	második
Világosság az éjszakában	Képes Családi Lapok, 1892. január 17.	harmadik
A Kaki esete	Magyar Hírlap, 1892. szeptember 27.	első
Tragédia	Magyar Hírlap, 1892. október 5.	első
A gólyák	Magyar Hírlap, 1892. október 25.	első
Akit kétszer temettek el (A székek)	Magyar Hírlap, 1892. november 6.	első
A Bogárka (Bimbó fakadás) ⁸²¹	Magyar Hírlap, 1892. december 12.	ötödik
1893 18 megjelenés		
A tarvászári bucsu	Magyar Hírlap, 1893. január 3.	első
A bogok (A csomók)	Pesti Napló, 1893. február 2.	második
Jetti	<i>Jetti</i> , 1893 ⁸²²	harmadik
A nagyasszony	<i>Jetti</i> , 1893	harmadik
Alkonyat	<i>Jetti</i> , 1893	negyedik
A vén nemes ⁸²³	<i>Jetti</i> , 1893	második
Búcsu	<i>Jetti</i> , 1893	harmadik
Bimbó fakadás ⁸²⁴	<i>Jetti</i> , 1893	hatodik
Az öreg legény	<i>Jetti</i> , 1893	harmadik
Mátyás, a szabó	<i>Jetti</i> , 1893	harmadik
A fehér galamb	<i>Jetti</i> , 1893	ötödik
Könyörülő asszony (A könyörülő asszony)	Pesti Napló, 1893. március 12.	második
A czudar ut	Magyar Hírlap, 1893. március 19.	első
Kati	Erdélyi Híradó, 1893. április 1.	negyedik

⁸²⁰ Az 1888-as novella negyedik közlése.

⁸²¹ Az 1886-os novella ötödik közlése.

⁸²² A *Jetti* megjelenéséről először 1886 márciusában tudósítottak a lapok, ekkori a kötet.

⁸²³ Az 1889-es novella második közlése. Nem azonos az 1887-es novellával, amely kötetben sosem jelent meg.

⁸²⁴ Az 1886-os novella hatodik közlése. Nem azonos az 1888-as novellával, amely kötetben sosem jelent meg.

Mátyás, a szabó	Magyar Hírlap, 1893. április 2.	negyedik
A nagyasszony	Koszoru, 1893. november 5.	negyedik
A nagyasszony	Magyar Génius, 1893. november 5.	ötödik
A rácz Boglánról	Erdélyi Hiradó, 1893. december 23.	negyedik
1894 1 megjelenés		
Éjjel a betegszobában	A Hét, 1894. december 2.	első
1895 6 megjelenés		
Lobbanás az alkonyatban	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1895, 5., 6., 7. szám	első
Lobbanás az alkonyatban	Képes Folyóirat, 1895, 3., 4., 5. füzet	második
Éjjel a malomban	Budapesti Hírlap, 1895. január 8.	első
Uton	Pesti Napló, 1895. február 13.	első
A fal	Pesti Napló, 1895. március 24.	első
A felszerelés	Pesti Napló, 1895. december 25.	első
1896 12 megjelenés		
A fal	Hölgyek Naptára, 1896	második
„A szigetvári vértanuk”	Budapesti Hírlap, 1896. január 31.	harmadik
A harangok	A Marosvidék húsvéti melléklete, 1896 ⁸²⁵	első
A harangok	Erdélyi Hiradó, 1896. április 7.	második
Kati	Erdélyi Hiradó, 1896. április 25.	ötödik
A mama szerelme	Marosvidék, 1896, pünkösti melléklet (csak I-II. rész)	második
A mama szerelme	Szamosujvár, 1896. május 31. (csak I-II. rész)	harmadik
Felhők	Budapesti Szemle, 1896, 230. szám	első
A becsület	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1896, 33-34. szám	első
Az óra ⁸²⁶	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1896, 35. szám	első
Az óra ⁸²⁷	Marosvásárhelyi Füzetek, 1896. november	második
A Nagy Lidi ura	Pesti Napló, 1896. december 25.	első
1897 35 megjelenés		
Romanz	Pesti Napló, 1897. január 20.	első
A Nagy Lidi ura	Marosvásárhelyi Füzetek, 1897, március	második
A citromáros felénk... (Ö. T. O.)	Pesti Napló, 1897. április 18.	második
A levél (később Falusi történet)	Pesti Napló, 1897. április 23.	első
Mimi elkésett (Elkésett)	Budapesti Hírlap, 1897. június 10.	első

⁸²⁵ 1896-ban április 5-én volt a húsvét.

⁸²⁶ Nem azonos az 1898-as novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1896-as novella a *Felhők* kötetben jelent meg 1897-ben.

⁸²⁷ Az 1896-os novella második közzelése.

Az édes anya ⁸²⁸	Pesti Napló, 1897. július 18.	első
Esős alkony	Pesti Napló, 1897. július 25.	első
A levél (később Falusi történet)	Magyar Génius, 1897. július 25.	második
Kaland	Pesti Napló, 1897. augusztus 1.	első
A birtyóka	Pesti Napló, 1897. augusztus 27.	első
Menekvés	Budapesti Szemle, 1897, 241. szám	első
Felhők	<i>Felhők</i> , 1897 ⁸²⁹	második
Menekvés	<i>Felhők</i> , 1897	második
A becsület	<i>Felhők</i> , 1897	második
A fal	<i>Felhők</i> , 1897	harmadik
Az óra ⁸³⁰	<i>Felhők</i> , 1897	harmadik
A csomók	<i>Felhők</i> , 1897	harmadik
A könyörülő asszony	<i>Felhők</i> , 1897	harmadik
A székek	<i>Felhők</i> , 1897	második
A felszerelés	<i>Felhők</i> , 1897	második
Lobbanás az alkonyatban	<i>Felhők</i> , 1897	harmadik
A játék ⁸³¹	<i>Felhők</i> , 1897	negyedik
Máli	Magyar Génius, 1897. szeptember 12.	negyedik
Két fehérnép	Pesti Napló, 1897. október 12.	első
A fal	A Hét, 1897. október 17.	negyedik
A játék ⁸³²	Kolozsvár, 1897. október 19.	ötödik
Az Eliz neve napja	Pesti Napló, 1897. október 23.	első
A fal	Ország-Világ, 1897. október 24., 31.	ötödik
A csalogány	Pesti Napló, 1897. október 30.	első
Menekvés	Divatszalon, 1897. november 1., 15.	harmadik
A tiszta ház	Pesti Napló, 1897. november 20.	első
A kis Gáspárovics	Pesti Napló, 1897. november 30.	első
Két gyermek	Pesti Napló, 1897. december 14.	első
A fekete tulipán	Pesti Napló, 1897. december 19.	első
Báránfelhők	Pesti Napló, 1897. december 25.	első
1898		
26 megjelenés		
Leányharag	Pesti Napló, 1898. január 5.	első
Éjjel	Pesti Napló, 1898. január 27.	első
A Nagy Lidi ura	<i>Vidéki emberek</i> , 1898 ⁸³³	harmadik
Ö. T. O.	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	harmadik
Esős alkony	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
Az Eliz neve napja	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
Kaland	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második

⁸²⁸ Nem azonos az 1899-es novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe. Ez az 1897-es novella a *Vidéki emberek* kötetben jelent meg 1898-ban.

⁸²⁹ A lapok 1897. szeptember 8-tól tudósítottak a kötet megjelenéséről.

⁸³⁰ Az 1896-os novella harmadik közlése. Nem azonos az 1898-as novellával, amely később az 1905-ös *Az élet* kötetbe került be.

⁸³¹ Az 1888-as novella negyedik közlése. Nem azonos a *Játék* című 1902-es novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe.

⁸³² Az 1888-as novella ötödik közlése.

⁸³³ A *Vidéki emberek* megjelenéséről először 1898. február 2-án tudósított lap, vagyis ekkora már kapható volt.

A tarvásári bucsu	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
A birtyóka	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
Elkésett	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
„A szigetvári vértanuk”	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	negyedik
Az édes anya ⁸³⁴	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
Két fehérnép	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
Kis leány baja	<i>Vidéki emberek</i> , 1898	második
A Demmel felesége	Pesti Napló, 1898. február 2.	első
A birtyóka	Székely Lapok, 1898. február 17.	harmadik
A rossz szerződés	Pesti Napló, 1898. február 26.	első
Az új idő (A nagyapó)	Pesti Napló, 1898. március 12.	első
Az asszony	Pesti Napló, 1898. március 25.	első
A gyermekek	Marosvásárhely, 1898. április 9.	első
Az óra ⁸³⁵	Pesti Napló, 1898. április 10.	első
Tavaszi bucsujárás (Bucsújárás)	Pesti Napló, 1898. június 23.	első
A szép Katica	Pesti Napló, 1898. október 30.	első
Amáli néni	Pesti Napló, 1898. november 23.	első
A láthatatlan kéz	Pesti Napló, 1898. december 1.	első
Sáríka	Pesti Napló, 1898. december 17.	első
1899		
14 megjelenés		
Jánoska várja az apját (Az édes anya ⁸³⁶)	Pesti Napló, 1899. január 6.	első
Özvegy asszony búja	Székely Lapok, 1899. január 15.	első
Feltámadás	Pesti Napló, 1899. január 22.	első
Másodvirágzás	Pesti Napló, 1899. február 12.	első
A pehely a szél ellen	Pesti Napló, 1899. március 5.	első
Kis leány baja	Kolozsvári lapok, 1899. március 12.	harmadik
Gát az utban	Pesti Napló, 1899. március 31.	első
A büntető	Pesti Napló, 1899. április 2.	első
Elítélve	Pesti Napló, 1899. június 18.	első
A Mária inge	Pesti Napló, 1899. július 2.	első
A polgármester fia	Pesti Napló, 1899. augusztus 6.	első
Őszi éjszaka	Pesti Napló, 1899. október 1.	első
Egy kis fiú története	Pesti Napló, 1899. október 29.	első
A gyeheña	Pesti Napló, 1899. december 24.	első
1900		
15 megjelenés		
Téli reggel	Pesti Napló, 1900. január 6.	első
Orvosság	Pesti Napló, 1900. január 28.	első
Parasztszégyen	Pesti Napló, 1900. február 18.	első
Nehéz éjszaka	Pesti Napló, 1900. február 25.	első

⁸³⁴ Az 1897-es novella második közlése. Nem azonos az 1899-es novellával, amely 1905-ben került be *Az élet* című kötetbe.

⁸³⁵ Nem azonos az 1896-os novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe. Ez az 1898-as novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

⁸³⁶ Nem azonos az 1897-es novellával, amely 1898-ban került be a *Vidéki emberek* című kötetbe. Ez az 1899-es novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

Jer édes, a karomba...	Pesti Napló, 1900. március 11.	második
A tegnap, a ma ellen...	Pesti Napló, 1900. március 25.	első
A gyáva	Pesti Napló, 1900. április 1.	első
Az ördög	Pesti Napló, 1900. április 15.	első
A nagyapó ⁸³⁷	Vasárnapi Ujság, 1900. április 15.	második
A lúdasi pópa a másvilágon	Marosvásárhely, 1900. május 12.	első
A nagyapó ⁸³⁸	Szabadság, 1900. augusztus 9.	harmadik
A szemfedél	Pesti Napló, 1900. szeptember 30.	első
Nyomoruság	Pesti Napló, 1900. október 12.	első
Az első vihar	Pesti Napló, 1900. november 4.	első
A Kardos Kis Ferenc hagyatéka	Pesti Napló, 1900. november 18.	első
1901		
5 megjelenés		
A Boros Samu háza	Pesti Napló, 1901. január 13.	első
Öreg asszonyok	Vas, 1901. április 11.	első
A Mária inge	Vas, 1901. szeptember 15.	második
A bibliás ember	Budapesti Hirlap, 1901. december 19.	első
Czifra Kati	Pesti Napló, 1901. december 25.	első
1902		
18 megjelenés		
A megváltás (Mayer, a zsidó suszter)	Pesti Napló, 1902. január 19. (A megváltás)	első
A kigalambosi papnak...	Pesti Napló, 1902. március 2.	első
A csók	Pesti Napló, 1902. március 16.	első
Akinek senkije sincsen (Csifó fráter és a lova)	Pesti Napló, 1902. március 30.	első
Akinek van valakije (Honvágy)	Pesti Napló, 1902. március 30.	első
Az idegen gyermek	Pesti Napló, 1902. április 20.	első
Szeretik	Pesti Napló, 1902. június 15.	első
Falusi idill	Pesti Napló, 1902. július 27.	első
Őszi éjszaka	Székesfehérvár, 1902. szeptember 24.	második
Görög Trátyi és az apja	Pesti Napló, 1902. október 5.	első
Játék ⁸³⁹	Pesti Napló, 1902. október 26.	első
Vaszi királyné	Pesti Napló, 1902. november 9.	első
A tavasz	Pesti Napló, 1902. december 7.	első
Mari kirug	Pesti Napló, 1902. december 7.	első
Az uram	Pesti Napló, 1902. december 7.	első
A Rózsika bubája (A tolvaj)	Karácsony, a Vasárnapi Ujság melléklete, 1902	első
Napsugár a télben	Pesti Napló, 1902. december 25.	első
Czifra Kati	Székely Lapok, 1902. december 25.	második

⁸³⁷ Az 1898-as novella második közlése. Nem azonos az 1879-es novellával, amely később az 1882-es *Keresztek* kötetbe került be.

⁸³⁸ Az 1898-as novella harmadik közlése. Nem azonos az 1879-es novellával, amely később az 1882-es *Keresztek* kötetbe került be.

⁸³⁹ Nem azonos *A játék* című 1888-as novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe. Ez az 1902-es novella *Az élet* kötetben jelent meg 1905-ben.

1903		
19 megjelenés		
Elítélve	A Vasárnapi Ujság Regénytára, 1903, 21. szám	második
A tudatlan madár	Pesti Napló, 1903. január 4.	első
Az irgalmas ember	Pesti Napló, 1903. január 4.	első
A kigyó a paradicsomban	Pesti Napló, 1903. január 4.	első
Crescendo-Decrescendo	Pesti Napló, 1903. január 18.	első
Az anya kicsiben	Pesti Napló, 1903. február 15.	első
Levele érkezett a kisasszonynak	Pesti Napló, 1903. február 15.	első
Jolánta	Pesti Napló, 1903. március 1.	első
Gyuri lop	Pesti Napló, 1903. március 22.	első
Márton bácsi	Pesti Napló, 1903. április 12.	első
Az utolsó levél	Pesti Napló, 1903. május 3.	első
Az utolsó mohikán	Pesti Napló, 1903. szeptember 8.	első
A folt	Pesti Napló, 1903. szeptember 27	első
Levél haza	Pesti Napló, 1903. október 11.	első
Itt volt-e ma az uram?...	Pesti Napló, 1903. október 25.	első
A legnagyobb ur	Pesti Napló, 1903. november 8.	első
A hős	Pesti Napló, 1903. november 8.	első
A székely	Pesti Napló, 1903. november 8.	első
Egy asszony története	Pesti Napló, 1903. november 22., 24.	első
1904		
13 megjelenés		
Az utolsó levél	Hölgyek Naptára, 1904	második
A préda	Pesti Napló, 1904. január 24.	első
Az élehetetlen	Pesti Napló, 1904. február 7.	első
Az én utcámból	Pesti Napló, 1904. február 21.	első
A Soros Béni története	Pesti Napló, 1904. március 6.	első
A fehér ház	Pesti Napló, 1904. március 20.	első
Két levél	Pesti Napló, 1904. április 3.	első
A kigyó a paradicsomban	Tarka Élet, 1904. október 1.	második
Mária	Pesti Napló, 1904. október 2.	első
Játék ⁸⁴⁰	Vasárnapi Ujság, 1904. december 4.	második
Bucsújárás	Pesti Napló, 1904. december 4.	második
Az uram	Jövendő, 1904. december 11.	második
A Demmel felesége	Vasárnapi Ujság, 1904. december 11., 18.	második
1905		
48 megjelenés		
A nagyapó ⁸⁴¹	<i>Az élet I.</i> , 1905 ⁸⁴²	negyedik
A gyehenna	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
A kis Gáspárovics	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Elítélve	<i>Az élet I.</i> , 1905	harmadik

⁸⁴⁰ Az 1902-es novella második közlése.

⁸⁴¹ Az 1898-as novella negyedik közlése. Nem azonos az 1879-es novellával, amely később az 1882-es *Keresztek* kötetbe került be.

⁸⁴² Az *élet I-II.* kötetek 1905-ös évjelzéssel jelentek meg, de már 1904 karácsonyán kaphatóak voltak. Ezért szerepelnek az 1905-ös év legelején.

Jer édes, a karomba	<i>Az élet I.</i> , 1905	harmadik
Csifó fráter és a lova	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
A tavasz	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Az uram	<i>Az élet I.</i> , 1905	harmadik
Honvág	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Az anya kicsiben	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Levele érkezett a kisasz- szonynak	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
A tudatlan madár	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Az irgalmas ember	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
A kigyó a paradicsomban	<i>Az élet I.</i> , 1905	harmadik
Az édes anya ⁸⁴³	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Mayer, a zsidó suszter	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Görög Trátyi és az apja	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Az óra ⁸⁴⁴	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
Levél haza	<i>Az élet I.</i> , 1905	második
A fehér ház	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Nehéz éjszaka	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
A Demmel felesége	<i>Az élet II.</i> , 1905	harmadik
Egy kis fiú története	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Játék ⁸⁴⁵	<i>Az élet II.</i> , 1905	harmadik
Egy asszony története	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Az ördög	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Az utolsó levél	<i>Az élet II.</i> , 1905	harmadik
A bibliás ember	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Őszi éjszaka	<i>Az élet II.</i> , 1905	harmadik
A folt	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Bucsújárás	<i>Az élet II.</i> , 1905	harmadik
A tolvaj	<i>Az élet II.</i> , 1905	második
Játék ⁸⁴⁶	Képes Családi Lapok, 1905. január 1.	negyedik
Jer édes, a karomba	Uj Idők, 1905. január 22.	negyedik
Az uram	Népjog, 1905. február 12.	negyedik
Az uram	Székely Világ, 1905. február 12.	ötödik
Kis leány a vadászaton	Pesti Napló, 1905. április 16.	első
A csizma	Pesti Napló, 1905. április 23.	első
Ismeretlen katona	Székely Világ, 1905. április 23.	második
Játék ⁸⁴⁷	Képes Folyóirat, 1905, 5. füzet	ötödik
Az asztalos kölcsönt ad	Pesti Napló, 1905. szeptember 10.	első
Az öreg gazdák beszélgetnek	Pesti Napló, 1905. szeptember 10.	első
Apró kép: Annus levele	Pesti Napló, 1905. október 1.	első
A fekete tulipán	Pesti Napló, 1905. november 19.	második

⁸⁴³ Az 1899-es novella második közlése. Nem azonos az 1897-es novellával, amely 1898-ben került be a *Vidéki emberek* című kötetbe.

⁸⁴⁴ Az 1898-as novella második közlése. Nem azonos az 1896-os novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe.

⁸⁴⁵ Az 1902-es novella harmadik közlése. Nem azonos a *Játék* című 1888-as novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe.

⁸⁴⁶ Az 1902-es novella negyedik közlése.

⁸⁴⁷ Az 1902-es novella ötödik közlése.

A Vass Laji története	Pesti Napló, 1905. december 10.	első
Gyerekek karácsonya	Pesti Napló, 1905. december 24.	első
Kánikula	Pesti Napló, 1905. december 24.	második
Özvegy asszony búja	Székely Lapok, 1905. december 24.	második
1906 3 megjelenés		
Igazmondás	Pesti Napló, 1906. január 21.	első
Balogh Eszti elment	Pesti Napló, 1906. április 8.	első
Falusi történet (korábban A levél)	Politikai Hetiszemle, 1906. szeptember 2.	harmadik
1907 0 megjelenés		
1908 32 megjelenés		
A nagyapó ⁸⁴⁸	<i>Az élet</i> , 1908 ⁸⁴⁹	ötödik
A gyeheña	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A kis Gáspárovics	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Elítélve	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
Jer édes, a karomba	<i>Az élet</i> , 1908	ötödik
Csifó frájter és a lova	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A tavasz	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Az uram	<i>Az élet</i> , 1908	hatodik
Honvág	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Az anya kicsiben	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Levele érkezett a kisaszszonynak	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A tudatlan madár	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Az irgalmas ember	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A kigyó a paradicsomban	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
Az édes anya ⁸⁵⁰	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Mayer, a zsidó suszter	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Görög Trátyi és az apja	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Az óra ⁸⁵¹	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Levél haza	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A fehér ház	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Nehéz éjszaka	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
A Demmel felesége	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
Egy kis fiú története	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Játék ⁸⁵²	<i>Az élet</i> , 1908	hatodik
Egy asszony története	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik

⁸⁴⁸ Az 1898-as novella ötödik közlése. Nem azonos az 1879-es novellával, amely később az 1882-es *Keresztek* kötetbe került be.

⁸⁴⁹ *Az élet I-II.* kötet anyaga 1908-ban második, egykötetes kiadásban is megjelent. Ekkor Petelei még élt, de új írásokat már nem publikált.

⁸⁵⁰ Az 1899-es novella harmadik közlése. Nem azonos az 1897-es novellával, amely 1898-ban került be a *Vidéki emberek* című kötetbe.

⁸⁵¹ Az 1898-as novella harmadik közlése. Nem azonos az 1896-os novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe.

⁸⁵² Az 1902-es novella hatodik közlése. Nem azonos *A játék* című 1888-as novellával, amely 1897-ben került be a *Felhők* című kötetbe.

Az ördög	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Az utolsó levél	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
A bibliás ember	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Őszi éjszaka	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
A folt	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
Bucsújárás	<i>Az élet</i> , 1908	negyedik
A tolvaj	<i>Az élet</i> , 1908	harmadik
1909 2 megjelenés		
Két fehérnép	Székely-Egyleti Képes Naptár, 1909	harmadik
Az uram	Váci Hírlap, 1909. március 10.	hetedik

4.3. Hányadik közlésükben kerültek be a szerzői kötetekbe a novellák?

Cím, kiadás, novel-laszám	A benne szereplők közül hány novella					
	első közlés	második közlés	harmadik közlés	negyedik közlés	ötödik közlés	hatodik közlés
Keresztek 1882 (10)	1	7	2			
Az én utcám 1886 (12)	1	4	6	1		
A fülemile 1886 (1)	1					
Jetti 1893 (9)		1	5	1	1	1
Felhők 1897 (11)		5	5	1		
Vidéki emberek, 1898 (12)		9	2	1		
Az élet I-II, 1905 (32)		22	9	1		

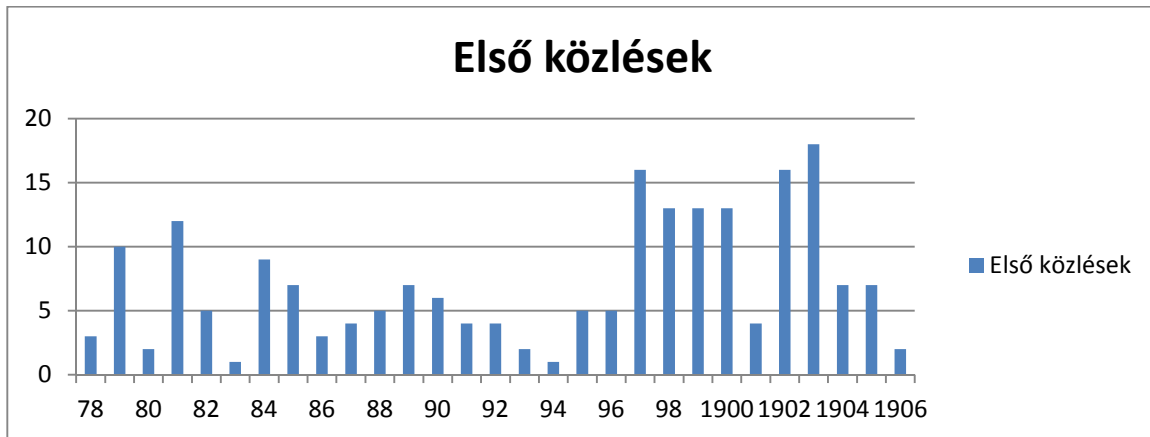
4.4. Az író életében történt első közlések és egyéb közlések táblázata⁸⁵³

Az írói munkásság évei	Első közlésben megjelent novellák száma	Ennyi alkalommal jelentek meg Petelei életében ezek a novellák összesen (első közlésben és később, folyóiratban és kötetben)	Ennyi Petelei novella jelent meg az adott évben
1878	3	4+2+1=7	3
1879	10	1+1+1+1+1+1+2+2+1+1=12	12
1880	2	2+1=3	2
1881	12	2+2+2+1+2+1+1+4+3+3+2+1=24	18
1882	5	2+1+1+1+2=7	16
1883	1	1	2
1884	9	3+1+1+3+1+3+4+5+3=24	11
1885	7	2+4+2+2+2+4+1=17	14
1886	3	1+1+6=8	15
1887	4	1+5+3+4=13	9
1888	5	4+2+3+5+3=17	8
1889	7	2+3+5+2+3+3+3=21	11
1890	6	4+1+3+4+2+1=15	13
1891	4	2+3+2+3=10	10
1892	4	1+1+1+2=5	7
1893	2	2+1=3	18
1894	1	1	1
1895	5	3+1+1+5+2=12	6
1896	5	2+2+2+3+3=12	12
1897	16	1+3+2+2+2+2+3+3+3+2+1+1+3+1+2+1=32	35
1898	13	1+1+4+1+5+1+1+3+4+1+1+1+1=25	26
1899	13	3+2+1+1+1+1+1+4+2+1+4+3+3=27	14
1900	13	1+1+1+3+4+1+1+3+1+1+1+1+1=20	15
1901	4	1+1+3+2=7	5
1902	16	3+1+1+3+3+1+1+1+3+6+1+3+1+7+3+1=39	18
1903	18	3+3+4+1+3+3+1+1+1+4+1+3+3+1+1+1+1+3=38	19
1904	7	1+1+1+1+3+1+1=9	13
1905	7	1+1+1+1+1+1+1=7	48
1906	2	1+1=2	3
1907	-	-	-
1908	-	-	32
1909	-	-	2
Kézirat ⁸⁵⁴	20	0	
Összes első közlés: 204		Összes Petelei életében történő novella-megjelenés: 418	
Összes valaha írt Petelei-novella: 224			

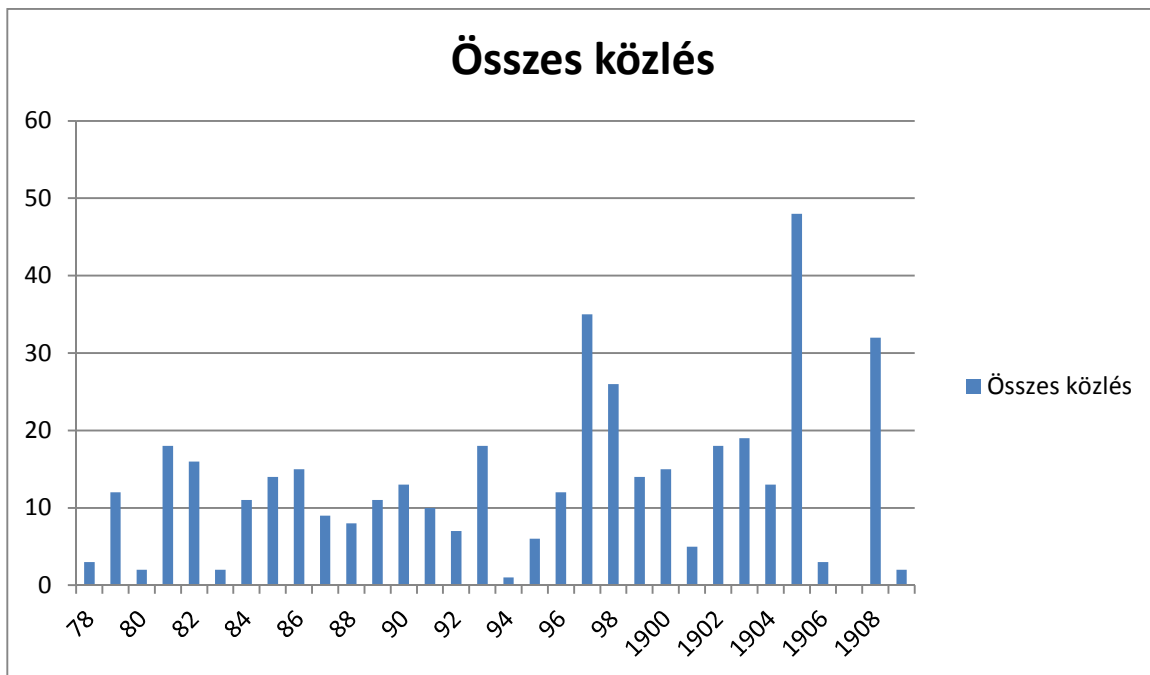
⁸⁵³ A táblázat az előző két lista (4.1. és 4.2. melléklet) tanulságai alapján készült. A szerzői kötetben nem szereplő novellák meghatározásánál a kritikai kiadás volt számomra az irányadó.

⁸⁵⁴ Ide számoltam *A végrendelet* című írást is, amelynek folyóiratközlése máig nem került elő, de lehet, hogy létezik.

4.5. Az író életében történt első közlések diagramja

4.6. Az író életében történt összes közlés diagramja

5. MELLÉKLET

A szerzői kötetek novelláinak elemzéséhez készült mutatók

5.1. A novellacímek szerkezeti sajátosságok alapján csoportosítva⁸⁵⁵

A cím szerkezeti sajátossága	A novella címe	A kötet, amelyben szerepel
névelős főnév 20 darab Keresztek: 1 Jetti: 1 Felhők: 7 Vidéki emberek: 2 Az élet I.: 6 Az élet II.: 3	A nagyapó	Keresztek
	A nagyasszony	Jetti
	A becsület	Felhők
	A fal	Felhők
	Az óra	Felhők
	A csomók	Felhők
	A székek	Felhők
	A felszerelés	Felhők
	A játék	Felhők
	A birtyóka	Vidéki emberek
	Az édes anya ⁸⁵⁶	Vidéki emberek
	A nagyapó	Az élet I.
	A gyehenna	Az élet I.
	<i>A tavasz</i>	Az élet I.

⁸⁵⁵ A dőlt betű a novellák címmegadásánál azt jelzi, hogy ciklusba rendezett elbeszélésről van szó.

⁸⁵⁶ Bár dolgozatomban az idézetek és a címek megadásánál mindig a kritikai kiadásban szereplő eredeti helyesírású cím- és szövegalakokat követtem és használok, némi töprengés után négy cím besorolásakor el kellett tőnnem a dolgozatnak ebben a részében. Pontosabban az adatot itt is Petelei helyesírásával írom, de nem úgy értelmezem. E lábjegyzetben ezt szeretném megindokolni. Petelei négy olyan címben is használt különírást, amelynél az egyes szavak nyelvtani szempontból, szerkezetileg, értelmileg elválaszthatatlanok, vagyis a két külön írt szót egynek kell tekintenem. Ezek a címek: *Az édes anya*, *Bimbó fakadás*, *Kis leány baja* és *Egy kis fiú története*. Amennyiben az utóbbi két szót nem szóösszetételnek (*kisleány*, *kisfiú*) tekintjük, hanem melléknév-köznév szerkezetnek, ez oda vezetne, hogy önkényesen két szónak kellene tartani *A nagyapó* cím második szavát is. Petelei ugyanis következetesen a ma egybeírandó, *nőnemű gyermek*, *hímnemű gyermek* értelemben használja a két kifejezést (gyerekekre alkalmazza, illetve udvarlók, családtagok mondják kamaszlánynak lenézően, őt még gyereknek tartva). Erre mutat, hogy nemcsak az elbeszélő, leíró szövegben, hanem a megszólításban is különírva alkalmazza a szóalakot: például „*Már nem vagyok szomjas többé, kis leányom...*”, „*Hideg van, kis leány?*”. Lásd: PIÖN I-II, 320, 438. Ez egyáltalán nem egyedül a korszakban, Csak egy kortárs példa: Mikszáth Kálmán *A fiam uram lovaiban* következetesen így használja a szót: „*kis fiaimnak*”, „*a béres kis fia*”, lásd: MIKSZÁTH Kálmán, *Pernye*, Bp., Révai, 1893, 8, 12. Ha azonban külön szóként, más értelemben fogadnám el és sorolnám be a szót tartalmazó címet rendszerembe, az nyelvtanilag, szerkezeti elkülönítésében hamissá válna. Ugyanígy egy szónak kellett tekintenem a kétszer előforduló *Az édes anya* címadás második-harmadik szavát is. Ez is mindenképpen szóösszetétel, s függetlenül attól, hogy Petelei – saját szempontjából logikusan – ugyanígy különírja, mint a *mostoha leány*, *mostoha apa* szavakat, az *édest* jelzőként értelmezve súlyos félreértés lenne az eredmény. Végül a *Bimbó fakadást* (értelmileg) tulajdonképpen lehetetlen lenne különírni, hiszen jelöletlen birtokos jelzős szóösszetétel, nem pedig különálló minőségjelzős szerkezet. Összefoglalva tehát: ezt az öt címet (mivel *Az édes anya* kétszer szerepel) úgy soroltam be, mintha az említett szavak egybe lettek volna írva.

	<i>Az uram</i>	Az élet I.
	<i>Az édes anya</i> ⁸⁵⁷	Az élet I.
	<i>Az óra</i>	Az élet I.
	<i>Az ördög</i>	Az élet II.
	<i>A folt</i>	Az élet II.
	<i>A tolvaj</i>	Az élet II.
főnév névelő nélkül	<i>Emlékek</i>	Keresztek
10 darab	<i>Alkonyat</i>	Jetti
Keresztek: 1	<i>Búcsu</i>	Jetti
Jetti: 3	<i>Bimbó fakadás</i> ⁸⁵⁸	Jetti
Felhők: 2	<i>Felhők</i>	Felhők
Vidéki emberek: 1	<i>Menekvés</i>	Felhők
Az élet I.: 1	<i>Kaland</i>	Vidéki emberek
Az élet II.: 2	<i>Honvágy</i>	Az élet I.
	<i>Játék</i>	Az élet II.
	<i>Bucsújárás</i>	Az élet II.
személynév	<i>Árva Lotti</i>	Keresztek
5 darab	<i>Klasszi</i>	Keresztek
Keresztek: 2	<i>Kati</i>	Az én utczám
Az én utczám: 2	<i>Máli</i>	Az én utczám
Jetti: 1	<i>Jetti</i>	Jetti
egyetlen szó, nem főnév	<i>Szeret</i>	Az én utczám
3 darab	<i>Elkésett</i>	Vidéki emberek
Az én utczám: 1	<i>Elítélve</i>	Az élet I.
Vidéki emberek: 1		
Az élet I.: 1		
jelzős, névelős főnév	<i>Az én szomszédom</i>	Keresztek
22 darab	<i>A dudarfalvi pap</i>	Keresztek
Keresztek: 3	<i>A Majom Anti karácsonya</i>	Keresztek
Az én utczám: 2	<i>A rácz Boglánról</i>	Az én utczám
Jetti: 3	<i>A porkorum inspektor</i>	Az én utczám

⁸⁵⁷ Lásd a fenti indoklást.⁸⁵⁸ Lásd a fenti indoklást.

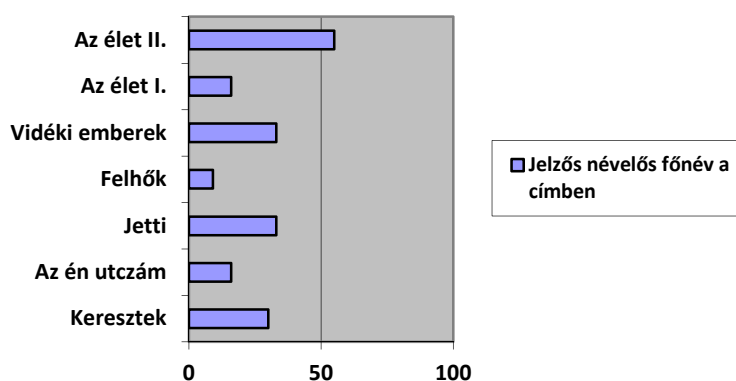
Felhők: 1	A vén nemes	Jetti
Vidéki emberek: 4	<i>Az öreg legény</i>	Jetti
Az élet I.: 3	<i>A fehér galamb</i>	Jetti
Az élet II.: 6	A könyörülő asszony	Felhők
	A Nagy Lidi ura	Vidéki emberek
	Az Eliz nevenapja	Vidéki emberek
	A tarvásári bucsu	Vidéki emberek
	„A szigetvári vértanuk”	Vidéki emberek
	A kis Gáspárovics	Az élet I.
	<i>A tudatlan madár</i>	Az élet I.
	<i>Az irgalmas ember</i>	Az élet I.
	A fehér ház	Az élet II.
	A Demmel felesége	Az élet II.
	Egy kis fiú története ⁸⁵⁹	Az élet II.
	Egy asszony története	Az élet II.
	Az utolsó levél	Az élet II.
	A bibliás ember	Az élet II.
jelzős főnév névelő nélkül	Ledőlt oszlopok	Keresztek
9 darab	Őszi napsugár	Az én utczám
Keresztek: 1	<i>Két gyermekről</i>	Az én utczám
Az én utczám: 3	Rossz vásár	Az én utczám
Vidéki emberek: 3	Esős alkony	Vidéki emberek
Az élet II.: 2	Két fehérnép	Vidéki emberek
	Kis leány baja ⁸⁶⁰	Vidéki emberek
	Nehéz éjszaka	Az élet II.
	Őszi éjszaka	Az élet II.
értelmezős személynév	<i>Klára az anya</i>	Az én utczám
4 darab	<i>Sugár, a buba</i>	Az én utczám
Az én utczám: 2	<i>Mátyás, a szabó</i>	Jetti
Jetti: 1	Mayer, a zsidó suszter	Az élet I.
Az élet I.: 1		

⁸⁵⁹ Lásd a fenti indoklást.

⁸⁶⁰ Lásd a fenti indoklást.

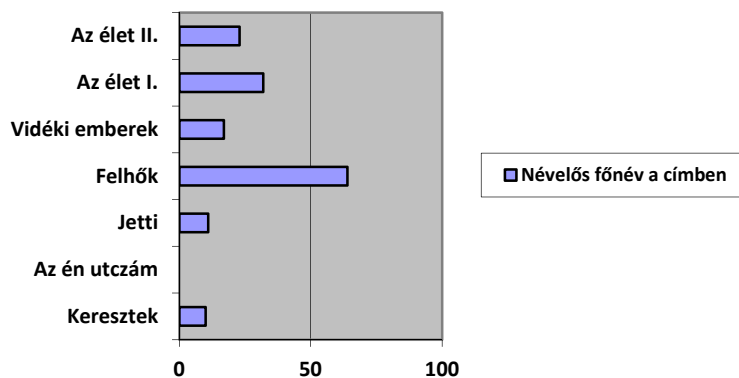
személynév és köznév kapcsolata és kötőszóval 3 darab Az én utczám: 1 Az élet I.: 2	<i>Patakiék és a néni</i>	Az én utczám
	<i>Csifó fráter és a lova</i>	Az élet I.
	Görög Trátyi és az apja	Az élet I.
határozós szerkezet főnévi alaptaggal 5 darab Keresztek: 1 Felhők: 1 Az élet I.: 3	Szikra a homályban	Keresztek
	Lobbanás az alkonyatban	Felhők
	<i>Az anya kicsiben</i>	Az élet I.
	<i>A kígyó a paradicsomban</i>	Az élet I.
	Levél haza	Az élet I.
teljes mondat 4 darab Keresztek: 1 Az én utczám: 1 Az élet I.: 2	Mivel édesgetik Bogba a legyeket	Keresztek
	A kapu be van zárva	Az én utczám
	Jer édes, a karomba	Az élet I.
	<i>Levele érkezett a kisasszonynak</i>	Az élet I.
rövidítés 1 darab Vidéki emberek: 1	Ö. T. O.	Vidéki emberek

5.2. Címadások I.: jelzős főnév névelővel

5.3. Címadások II.: névelős főnév

5.4. A tizenegy Petelei-címtípus előfordulásai

A: jelzős főnév névelővel	22
B: főnév névelővel	20
C: főnév névelő nélkül	10
D: jelzős főnév névelő nélkül	9
E: határozós szerkezet főnévi alaptaggal	5
F: személynév	5
G: értelmezős személynév	4
H: teljes mondat	4
I: személynév és köznévi kapcsolata és kötőszóval	3
J: egyetlen szó, nem főnév	3
K: rövidítés	1

5.5. A tizenegy Petelei-címtípus előfordulásai kötetenként

Kötetcím	<i>Keresz-</i>	<i>Az én</i>	<i>Jetti</i>	<i>Felhők</i>	<i>Vidéki</i>	<i>Az élet I.</i>	<i>Az élet II.</i>
Címtípus	<i>tek</i>	<i>utczám</i>			<i>emberek</i>		
A:	3	2	3	1	4	3	6
B:	1	-	1	7	2	6	3
C:	1	-	3	2	1	1	2
D:	1	3	-	-	3	-	2
E:	1	-	-	1	-	3	-
F:	2	2	1	-	-	-	-
G:	-	2	1	-	-	1	-
H:	1	1	-	-	-	2	-
I:	-	1	-	-	-	2	-
J:	-	1	-	-	1	1	-
K:	-	-	-	-	1	-	-
Össze- sen:	10	12	9	11	12	19	13

5.6. A Petelei által végrehajtott címváltoztatások kötetenként

<i>A kötet címe</i>	<i>A novella kötetbeli címe</i>	<i>A folyóiratok címváltozatai</i>
Keresztek	Az én szomszédom	A szomszédom, A „boszorkány-fészek” ⁸⁶¹
	A nagyapó	Nagyapó
	Klasszi	Klasszi, a foltozó szabó ⁸⁶²
Az én utczám	Klára az anya	Mit tett Klára
	Kati	Egy homályos történet
	Két gyermekről	Gyermek, a ki lop ⁸⁶³
	Rossz vásár	A vásár
Jetti	Jetti	Jetta

⁸⁶¹ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a harmadik folyóiratkiadás kapta.

⁸⁶² Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

⁸⁶³ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

	Alkonyat	A Zúdor-família ⁸⁶⁴
	Búcsu	Bucusu a régi háztól ⁸⁶⁵
	Bimbó fakadás	A Bogárka ⁸⁶⁶
Felhők	A csomók	Sümölcs a bal arczon..., A bogok
	A könyörülő asszony	Asszonyi irgalom, Könyörülő asszony
	A székek	Akit kétszer temettek el
	A játék	A tanító kisasszony
Vidéki emberek	Ö. T. O.	A citromáros felénk... ⁸⁶⁷
	Elkésett	Mimi elkésett
	„A szigetvári vértanuk”	Szétpattant buborék ⁸⁶⁸
	Kis leány baja	A topánka
Az élet I.	A nagyapó	Az új idő ⁸⁶⁹
	Csifó fráter és a lova	Akinek senkije sincsen (Katonák I.)
	Honvág	Akinek van valakije (Katonák II.)
	Az édes anya	Jánoska várja az apját
	Mayer, a zsidó suszter	A megváltás
Az élet II.	A Demmel felesége	Az új idő ⁸⁷⁰
	Bucsujárás	Tavaszi bucsujárás
	A tolvaj	A Rózsika bubája

⁸⁶⁴ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

⁸⁶⁵ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

⁸⁶⁶ Késői, egyszeri címváltozat, ötödik kiadásban, egyébként mindvégig a kötetbeli címen jelent meg.

⁸⁶⁷ Első folyóiratkiadások már a későbbi kötetbe is bekerült volt a címe, a második kiadásban új címet nyert, majd visszakapta az eredetit, végül így került az elbeszélés gyűjteménybe.

⁸⁶⁸ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a harmadik folyóiratkiadás kapta.

⁸⁶⁹ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

⁸⁷⁰ Végleges, a kötetbe is bekerült címét a második folyóiratkiadás kapta.

5.7. A tizenegy címtípus előfordulásai a folyóiratközlésekben⁸⁷¹

A: jelzős főnév névelővel	6
B: főnév névelővel	6
C: főnév névelő nélkül	1
D: jelzős főnév névelő nélkül	4
E: határozós szerkezet főnévi alaptaggal	3
F: személynév	1
G: értelmezős személynév	1
H: teljes mondat	3
I: személynév és köznév kapcsolata és kötőszóval	0
J: egyetlen szó, nem főnév	0
K: rövidítés	0
L: egyéb (szerkezet <i>aki</i> névmással)	3

5.8. A novellák zárómotívum szerinti csoportosítása⁸⁷²

<i>kötet cím</i>	halál	elmenetel	öngyilkosság	nem jó vég	örület	jó vég
Keresztek h: 4 e: 3 ö: 1 nj: 1 ő: 0 j: 1	Árva Lotti A nagyapó Ledőlt oszlopok A dudarfalvi pap	Az én szomszédom Szikra a homályban Emlékek	Klasszi	A Majom Anti karácsonya		Mivel édesgetik Bogba a legyeket
Az én utczám h: 2 e: 1 ö: 4 nj: 3 ő: 1 j: 1	<i>Patakiék és a néni</i> Rossz vásár	<i>Klára az anya</i> (jó véggel)	Őszi napsugár Szeret A kapu be van zárva Máli	<i>A rácz Boglánról</i> <i>A porkorum inspektor Kati</i>	<i>Két gyermekről</i> (jó véggel)	<i>Sugár, a buba</i>
Jetti h: 3 e: 0 ö: 2 nj: 0 ő: 1 j: 3	Jetti A vén nemes <i>Mátyás, a szabó</i>		Alkonyat Búcsu		<i>Az öreg legény</i>	A nagyszony <i>Bimbó fakadás</i> <i>A fehér galamb</i>

⁸⁷¹ A táblázat csak a később szerzői kötetbe bekerült novellák folyóiratban még eltérő címváltozatait tartalmazza.

⁸⁷² Dőlt betűvel a ciklusokban szereplő elbeszéléslek címei szerepelnek. A *fülemilét* nem szerepeltettem.

Felhők h: 0 e: 2 ö: 3 nj: 4 ő: 0 j: 2		Menekvés A csomók (jó véggel)	A becsület A felszerelés Lobbanás az alkonyatban	Felhők A könyö- rülő asz- szony A székek A játék		A fal Az óra
Vidéki emberek h: 6 e: 0 ö: 1 nj: 4 ő: 0 j: 1	A Nagy Lidi ura A tarvásári bucsu A birtyóka Elkészt Az édes anya Kis leány baja (?)		Az Eliz nevenapja	Ö. T. O. Kaland „A sziget- vári vértá- nuk” Két fehér- nép		Esős alkony
Az élet I. h: 3 e: 0 ö: 6 nj: 4 ő: 0 j: 6	<i>Csifó frájer és a lova</i> Az édes anya Mayer, a zsidó susz- ter		A gyehenna A kis Gáspárovis Elítélve <i>Levele érke- zett a kisasz- szonyrak</i> Az óra Levél haza	A nagyapó <i>Az uram Honvág A kígyó a paradi- csomban</i>		Jer édes, a karomba <i>A tavasz Az anya ki- csiben A tudatlan madár Az irgalmas ember Görög Trátyi és az apja</i>
Az élet II. h: 2 e: 0 ö: 4 nj: 4 ő: 2 j: 1	Egy asz- szony tör- ténete A tolvaj		Nehéz éj- szaka A Demmel felesége Egy kis fiú története Az utolsó le- vél	A fehér ház Az ördög A folt Bucsujárás (jó véggel)	A bibliás ember Őszi éj- szaka	Játék
Összesen	h: 19	e: 6	ö: 22	nj: 20	ő: 4	j: 15

IRODALOMJEGYZÉK

ALEXA Károly, *Petelei István = Távol az Araráttól...: A magyarörmény irodalom*, vál., szerk., bev. ALEXA Károly, Bp., Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, 2014 (Erdélyi Örmény Múzeum, 20), 405-408.

ANDOR Csaba, *A siker éve: 1861*, Madách Könyvtár, 57., Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2007²

ÁRPÁS Károly, *Műfaji sajátosságok vizsgálata Madách elbeszéléseiben = VII. Madách Szimpózium*, Madách Könyvtár, 20., Bp.- Balassagyarmat, Madách Irodalmi Társaság, 2000, 103-139.

Mihail BAHTYIN, *A szó az életben és a költészetben: A szociológiai poétika alapkérdései* = M. B., *A szó az életben és a költészetben*, Bp., Európa, 1985, 5-54.

BALÁZS Imre József, *Bál a ködlovagteremben = A századforduló magyar elbeszélői*, vál., bev., jegyz. BALÁZS Imre József, Kolozsvár, Polis, 2000 (Remekírók diákkönyvtára), 5-12.

BÁLINT Gábor, *Rejtő Jenő és Nova kalandos regényei*, Magyar Könyvszemle, 121(2005)/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00045/Ksz2005-2-04.htm>⁸⁷³

BÁRDOS József, *Szabadon bűn és erény közt – Az ember tragédiája értelmezési kísérlete*, Madách Könyvtár 24., Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2001

Paul DE MAN, *Az olvasás allegóriái*, Budapest, Magvető, 2006²

BENE Kálmán, *Ki írta a József császár című drámát? = József császár. Madách Imre utolsó drámája?*, s. a. r. BENE Kálmán, Szeged, Lazi, 2003, 117-178.

BÉNYEI Péter, *Sorskönyv – novellaformában: Petelei István: Árva Lotti*, Literatura, 2013/1, 35-43.

BENYOVSZKY Krisztián, *Újratöltés*, BUKSZ, 2003/4, 330-334.

BEZECZKY Gábor, *Az elbeszélőciklus poétikája*, Literatura, 2003/3, 185-198.

BISZTRAY Gyula, *Jegyzetek a levelekhez = PETELEI István, Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 301-348.

BISZTRAY Gyula, *Petelei István = PETELEI István, Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955, 5-38.

BISZTRAY Gyula, *Petelei István családja*, Bp., Egyetemi Nyomda, Bp., 1949

⁸⁷³ Valamennyi az irodalomjegyzékben szereplő internetes oldal utolsó lekérésének időpontja: 2018. szeptember 13.

BISZTRAY Gyula, *Petelei István irodalmi leveleskönyve elé* = PETELEI István, *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980, 5-31.

BODNÁR György, *A „mese” lélekvandorlása: A modern magyar elbeszélés születése*, Bp., Szépirodalmi, 1988,

BOKA László, *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*, Bp., Gondolat, 2012

BUDA Attila, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott novellái*, It, 2003/3, 497-501.

BUZINKAY Géza, *Kis magyar sajtótörténet*, Bp., Haza és Haladás Alapítvány, 1993

CZEGLÉDI Edina, *Petelei István és Kolozsvár*, 2011. július 13., <http://prherald.hu/?p=7421>

CSÓKÁS Adrienn, *Elavulttá váltak a kötelező olvasmányok*, http://mno.hu/oktatas_es_neveles/elavultta-valtak-a-kotelezo-olvasmanyok-1312874

DIÓSZEGI András, *Petelei István = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története, 4), 787-796.

DIÓSZEGI András, *Turgenyev magyar követői = Tanulmányok a magyar–oros irodalmi kapcsolatok köréből 2.*, főszerk. Kemény G. Gábor, Bp., Akadémiai, 1961, 84–138.

DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet: Novellatípusok a századforduló magyar irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai Könyvtár 4.)

Mathis DUYCK, *The Short Story Cycle in Western Literature: Modernity, Continuity and Generic Implications*, Interférences littéraires/Littéraire interferences, 2014. február 12., 75-86, <http://interferenceslitteraires.be/sites/drupal.arts.kuleuven.be.interferences/files/illi12mathijsduyck.pdf>

EISEMANN György, *Tér és nyelv, látvány és emlékezet a modern magyar novellában*, Irodalomismeret, 2013/2, 5-17.

FARKAS Melinda, *Érettségi?... Ugyan... Hódít a nem tudás*, http://blog.xfree.hu/mblog.tvn?n=zgfumag&pid=15172&blog_cim=%20%C9retts%20E9gi?%20Ugyan...%20H%F3d%EDt%20a%20n

FEKETE Vince, *Petelei István: Válogatott novellák*, <http://szekelykonyvtar.ro/szk28>

FENYŐ D. György, *Magyarérettségi, 2008: Személyes tájékoztató, összefoglaló és elemzés az írásbeliről*, <http://www.tani-tani.info/091fenyo>

Monika FLUDERNIK, *Einführung in die Erzähltheorie*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006

Monika FLUDERNIK, *Towards a 'Natural' Narratology*, London, Routledge, 2005²

Hans-Georg GADAMER, *A szép aktualitása*, Bp., T-Twins, 1994

GALAMB Zoltán, *Petelei István: Búcsújárás*, <http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/>

cikk/2009-09-10+00%3A00%3A00/petelei-istvan-bucsujaras

Gérard GENETTE, *Metalepszis: Az alakzattól a fikcióig*, Pozsony, Kalligram, 2006

GÖNDÖR András – GYÖRKE Ildikó, *Balladaszerűség és balladatörés Mikszáth novellisztikájában: Dekonstrukció a mikszáthi balladaszerű novellában*, Irodalomtörténet, 2000, 4, 498-516.

GYALUI Farkas, *Petelei Istvánról*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert nyomdája, 1912 (Különlenyomat)

GYÖRFFY Miklós, *Madách novelláinak kronológiájához*, Irodalomtörténet, 1961, 152-159.

GYÖRFFY Miklós, *Széljegyzetek Madách novellai Feljegyzései margójára = II. Madách Szimpózium*, Madách Könyvtár, 2., Salgótarján-Balassagyarmat, Palócföld – Madách Irodalmi Társaság, 1996, 48-54.

GYÖRKE Ildikó, *A balladaszerű novella megjelenése Petelei Istvánnál*, Irodalomtörténet, 1992, 27-39.

GYÖRKE Ildikó, „*Drámai novella*”: *Epiko-drámai novella*, Irodalomtörténet, 1996, 3-4, 358-377.

HAJDU Péter, *Az elbeszélésciklusok elmélete*, Literatura, 2003/3, 161-184

HANSÁGI Ágnes, *A kánon egyszólamúsítása – A Jókai-precedens és a magyar romantika kánonja az ezredfordulón = Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimpóziumának az anyagából*, szerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 80-102.

HANSÁGI Ágnes, *Klasszikus – korszak – kánon: Historizáció és temporalitáspaszta az irodalomtudomány történeti koncepcióiban*, Bp., Akadémiai, 2003 (Philosophiae Doctores)

HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az anekdota anekdotikus működése Mikszáth prózájában*, *Híd*, 2005, 1, 67–80.

HEGEDÜS Géza, *Arcképvázlatok: Száz magyar író*, Bp., Móra, 1980

HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/petelei.htm>

HEGEDÜS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka*, Bp., Trezor, 1995³, I-II

HETESI István, *Turgenyev és Petelei = In honorem Bécsy Tamás, 70*, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, Reflex Színpad a Művészetért Alapítvány, 1998, 132-141.

HIMA Gabirella, *Az irodalomtudomány jelenkori irányzatai*, Bp., Eötvös József Könyvkiadó, 1999

Irodalom szöveggyűjtemény 11.: Kísérleti tankönyv, szerk. MAGYAR Tünde, VALACZKA András, VELKEY György László, Bp., Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2015

Irodalom 11.: Szöveggyűjtemény, szerk. PETHÓNÉ NAGY Csilla, Bp., Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014

Irodalom szöveggyűjtemény 16-17 éveseknek, szerk. EISEMANN György, H. NAGY Péter, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Bp., Korona, 1998.

Irodalmi szöveggyűjtemény 11., szerk. MOHÁCSY Károly et al., Bp., Krónika Nova, 2013.

Irodalmi szöveggyűjtemény III., szerk. DOMONKOS Péter, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007

Irodalmi szöveggyűjtemény III., szerk. RITOÓK Zsigmond, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Tankönyvkiadó, 1979.

Irodalmi szöveggyűjtemény a gimnázium III. osztálya számára, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály et al., Bp., Krónika Nova, 2007

Irodalmi szöveggyűjtemény érettségizőknek II.: A magyar szépprózából és verses nagyepikából, szerk. FORGÁCS Anna, Bp., Helikon, 1998.

KÁLMÁN C. György, *Mi a baj az értelmező közösségekkel? = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. Gy., Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 36-62.

KÁNTOR Lajos, *Líra és novella: A sólyom-elmélettől a Tamási-modellig*, Bukarest, Kriterion, 1981

KATONA Béla, *Turgenyev jegyében: Egy fejezet Krúdy pályakezdéséből* = K. B., *Az élő Krúdy: Cikk és tanulmányok Krúdy Gyula életművéről*, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003 (A Jósa András Múzeum Kiadványai 54.), 85-114.

KATONA Zoltán, *Az egykori város: Petelei István emlékezete*, <http://uh.ro/kulturaalter/20180-az-egykori-varos-petelei-istvan-emlekezete>

KÉRI József, *Petelei István* = PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok), 5-22.

KESZEG Anna, *Petelei István, az antimodern (Társas esztétikák)* = Korunk, 2009. november, <http://korunk.org/?q=node/11183>

KICZENKO Judit, *Az anekdotikustól a jelképesig, Petelei: A vén nemes[ek] = Az olvasás labirintusában: Tanulmányok Eisemann György hatvanadik születésnapjára*, szerk. BEDNANICS Gábor, HANSÁGI Ágnes, VADERNA Gábor, Bp., Ráció, 2013, 476-493.

KICZENKO Judit, *Kozma Dezső: Egy erdélyi novellista – Petelei István*, Irodalomtörténet, 1972/4, 513-517.

KICZENKO Judit, *Peteleit lapozgatva... = Tanulmányok a XIX. század magyar irodalmából*, szerk. MEZEI József, Bp., ELTE, 1983, 114-121.

KOMLÓS Aladár, *Magyar írók Oroszországról*, Új Idők, 1946/13. 223-224.

KOVÁCS Gábor, *Az intonáció metaforái: Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása, Iskolakultúra*, 2006/5, 3-14.

Z. KOVÁCS Zoltán, *Mindennapiság, narráció, irodalomtörténeti olvasat: Petelei István novellisztikájának olvashatósága*, ItK, 111(2007), 54-75.

KOZMA Dezső, *A belső láttatás változatai Petelei novelláiban = K. D., Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 300-305.

KOZMA Dezső, *Egy erdélyi novellista: Petelei István*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1969

KOZMA Dezső, *Előszó: Petelei István = PETELEI István, „Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!”: Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7), 7-15.

KOZMA Dezső, *Irodalom, művelődés – változó világban*, Napút, 2006/6 (*Kolozsvárunk*), 44-50.

KOZMA Dezső, *Petelei irodalmi sajtóközege = K. D., Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 314-318.

KOZMA Dezső, *Petelei István – az erdélyi kisváros felfedezője irodalmunkban = K. D., Irodalmunk útjain, Erdélyben: Válogatott írások*, Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2015, 291-299.

KOZMA Dezső, *Petelei István életrajzi adatai = PETELEI István, A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986, 230-232.

Dr. KÜRTI Béla, *A régész Móra = Az ezerarcú Móra Ferenc*, szerk. BALOGH Csilla, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2007, 5-9.

LÁNG Gusztáv, *Egy önmeghatározás tanulságai: Jegyzetek a transzilvanizmusról*, Kortárs, 33(1989)/8, 89-100.

LÁNG Gusztáv, *Jegyzetek a transzilvanizmusról*, Utunk, 1973. december 14., 3-4.

MADÁCH Imre *Összes művei*, s. a. r. HALÁSZ Gábor, Bp., Révai, 1942, I-II

Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, szerk. KENYERES Ágnes, internetes változat, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

Magyar Irodalmi Lexikon, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, II

Magyar Irodalmi Lexikon, szerk. dr. VÁNYI Ferenc, Bp., Studium, 1926.

MÁRIÁS József, *100 esztendeje hunyt el Petelei István: A Maros-vidék szomorú poétája*, Népújság, 2010. január 9., <http://www.hhrf.org/nep-ujzag/10jan/10nu0109.htm>

MAROSI Péter, *Petelei István tragédiája*, Utunk, 1956/43, 4-5.

MÁRTON Evelin, *Petelei István: Válogatott novellák*, Székelyföld, 2015. április, <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MjU5Nw==>

MÁTÉ Zsuzsanna – BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból*, Madách Könyvtár, 57., Szeged, Madách Irodalmi Társaság, 2008.

MÁTHÉ József, *Három Petelei-levél*, ItK, 103(1999), 211-214.

MÁTHÉ József, *Jegyzetek = PETELEI István, A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. Máthé József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969, 497-501.

MÁTHÉ József, *Petelei István = PETELEI István, A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. Máthé József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969, 5-20.

Joshua MEYROWITZ, *Global Nomads in the Digital Veldt = Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*, szerk. NYÍRI Kristóf, Vienna, Passagen Verlag, 2003, 91-102.

NAGY Ilona, *A magyar mondakutatás fehér foltja: A modern mondák = N. I., A Grimm-meséktől a modern mondákig: Folklorisztikai tanulmányok*, Bp., L'Harmattan – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 2015, 235-237.

NAGY Pál, *A novella mestere = PETELEI István, Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. N. P., Marosvásárhely, Impress, 2001, 5-9.

NÉMETH G. Béla, *A válságba jutott kisember írója: Petelei István = N.G. B., Századutóról – századelőről*, Bp., Magvető, 1985, 129-138.

NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő félszázad: A romantika után*, Bp., Szépirodalmi, 1971

NMGR, *Magyar érettségi 2009: Radnóti? Weöres? Kányádi? Kazinczy?*, http://www.kisalfold.hu/gyori_hirek/mgyar_ereztsegi_2009_radnoti_weores_kanyadi_kazinczy/2097092/

[NN] *Érettségi 2008: a tételek*, <http://www.haon.hu/201rettsegi-2008-a-tetelek/news-20080505-11082509>

[NN] *Érettségi: Peteleire kevesen számítottak*, http://www.delmagyar.hu/belfold_hirek/ereztsegi_peteleire_kevesen_szamitottak/2056176/

[NN] *Izraeli, vagy magyar érettségi volt ma?*, <http://www.rimaszombat.polgarinfo.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=7948>

[NN] *Középszerű a középszintű érettségi vizsgarendszer*, http://mno.hu/migr_1834/

kozepszeru-a-kozepszintu-erettsegi-vizsgarendszer-389829

[NN] *Magyar érettségi 2008: íjlesztő tételtek*, http://www.delmagyar.hu/erettsegi/magyar_erettsegi_2008_ijeszto_tetelek/2056167/

[NN] *Magyartanárok Egyesülete: kitűnők voltak az idei tételtek*, <http://www.kultura.hu/magyartanarok-egyesulete>

[NN] *Nehezebb volt a magyar érettségi, mint a korábbi években*, <http://www.haon.hu/nehezebb-volt-a-magyar-erettsegi-mint-a-korabbi-evekben/haon-news-FCUWeb-20080505-0124417332>

[NN] *Nehéz volt a magyar érettségi*, <http://www.sztv.hu/hirek/116837>

NYILASY Balázs, *Az Árva Lotti és a Petelei István-i impassibilité*, *Hitel*, 2016/4, 92-101.

NYILASY Balázs, *Milyen fákon teremnek Mikszáth Kálmán regényei?*, *Hungarológiai Közlemények*, 2015/4, 1-13, <http://epub.ff.uns.ac.rs/index.php/hk/article/view/1533>

ODORICS Ferenc, *Az értelmez(end)ő közösség, avagy a szabadság enyhe mámora = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 69-71.

PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI Jenő, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár)

PETELEI István, *A fülemile*, Bp., Singer és Wolfner, 1886 (Egyetemes Regénytár)

PETELEI István, *A fülemile*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943

PETELEI István, *A gyermek: Kötetben meg nem jelent elbeszélések*, gyűjt., vál., szerk. URBÁN László, Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013

PETELEI István, *A jutalom: Novellák*, vál., bev. KOZMA Dezső, Kolozsvár-Napoca, Dacia, 1986

PETELEI István, *A kakukkos óra: Válogatott novellák*, vál., bev., jegyz. MÁTHÉ József, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1969

PETELEI István, *A tiszta ház*, vál., gond. UGRIN Aranka, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Kis-könyvtár)

PETELEI István, *Az élet: Történetek, képek*, Bp., Franklin, 1908² (Magyar Írók Aranykönyvtára, 25)

PETELEI István, *Búcsújárás*, vál., szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Szeged, Lazi, 2009

PETELEI István, *Elbeszélések*, kiad. Erdélyi Irodalmi Társaság, bev. GYALUI Farkas, Bp., Singer és Wolfner, 1912, I-II

PETELEI István, „*Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!*”: *Petelei, a hírlapíró és lapszerkesztő*, vál., bev. KOZMA Dezső, Budaörs, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, 2002 (Magyar-Örmény Könyvtár, 7)

PETELEI István, *Gát a lejtőn: Novellák, levelek*, vál., bev. NAGY Pál, Marosvásárhely, Impress, 2001

PETELEI István, *Keresztek: Tíz rajz*, Bp., Révai, 1882

PETELEI István, *Lobbanás az alkonyatban: Válogatott elbeszélések és rajzok*, bev., vál., jegyz. BISZTRAY Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1955

PETELEI István, *Őszi éjszaka: Petelei István válogatott művei*, vál., jegyz. POZSVAI Györgyi, Bp., Anonymus, 2002

PETELEI István, *Petelei István irodalmi levelezése*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bukarest, Kriterion, 1980

PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16)

PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 13)

PETELEI István, *Válogatott elbeszélések*, összeáll., bev. KÉRI József, Marosvásárhely, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1956 (Magyar klasszikusok)

PETELEI István, *Válogatott novellák*, vál., szerk. FEKETE Vince, Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal, 2014 (Székely Könyvtár, 28)

PETELEI István, *Vidéki emberek*, Bp., Athenaeum, 1898 (Az Athenaeum Olvasótára)

POZSGAI Zsolt, *Előszó = Bál a havason: Erdélyi írók novellái*, vál. POZSGAI Zsolt, Bp., Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2016 (Nemzeti Könyvtár), <http://nemzetikonyvtar.hu/bal-havason-erdelyi-irok-antologiaja>

POZSVAI Györgyi, *A dialógusforma Petelei István prózavilágában = A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában*, szerk. EISEMANN György, Bp., ELTE, 1998, 123-136.

POZSVAI Györgyi, *A Petelei-novellisztika szövegközi metszetben: Egy narrációs formula lélektani-nyelvi lebontása*, Iskolakultúra, 2002/11., 70-78

POZSVAI Györgyi, *A rivalizáló rucák: Petelei István A játék című ironikus novellájáról*, A Tiszatáj Diákmelléklete, 2003. november, 1-10.

POZSVAI Györgyi, *Az anekdotikus hagyományok önironikus felülírása: Petelei István Árva Lotti című novellájáról*, Forrás, 2003. február, 76-94.

POZSVAI Györgyi, „Az apád fia vagy. Rá emlékezem rólad...”: *Petelei István Alkonyat című novellájáról*, Híd, 2002. március, 390-400.

POZSVAI Györgyi, *Az „érzelmes, borongó” alaphang...: Petelei István életművének hagyománytörténete*, Iskolakultúra, 2001/10., 48-58.

POZSVAI Györgyi, *Az újra meg újra felfedezett Petelei*, Tiszatáj, 2002. augusztus, 99-118.

POZSVAI Györgyi, *Éjjeli őrjáraton*, Palócföld, 2002/1, 39-54.

POZSVAI Györgyi, *Félbeszakított szólamok összjátéka: Petelei István A székek című groteszk-ironikus novellájáról*, Kalligram, 2002/7-8., 124-149.

POZSVAI Györgyi, *Jegyzetek = PETELEI István, Őszi éjszaka*, vál. POZSVAI Györgyi, Bp, Anonymus, 2002, 261-271.

POZSVAI Györgyi, *Ködképek az elbeszélés láthatárán: Petelei István A Csulakok című novellájáról*, Palócföld, 2003./különszám, 39-54.

Vlagyimir PROPP, *A mese morfológiája*, Bp., Gondolat, 1975

ROHONYI Zoltán, *Kánon és kanonizáció: A XIX. századi irodalom értelmezési kereteihez = A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József, Bp., Kijárat Kiadó, 2000, 7-17.

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, szerk. DÁVID Gyula, 2006-os, legújabb, internetes kiadás, <http://mek.oszk.hu/03600/03628/html/p.htm#PeteleiIstv%C3%A1n>

ROSSMANN Magda, *Petelei István*, Bp., Elbert Nyomda, 1932

RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *Az újraolvasott Petelei: Petelei István: Őszi éjszaka*, Tiszatáj, 2003. november, 99-101.

SCHÖPFLIN Aladár, *Petelei István*, Nyugat, 1910/2, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00048/01253.htm>

SINKA Judit Erzsébet, *Petelei István*, <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/mikipedia/szocikkek>.

Franz K. STANZEL, *Theorie des Erzählens*, Stuttgart, Vandenhoeck & Ruprecht UTB, 2008⁸

SZABÓ C. Szilárd, *De ki az a Petelei?*, http://www.delmagyar.hu/jegyzet/de_ki_az_a_petelei/2056237/

SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Bp., Universitas, 2005

SZÉCSI Gábor, *Közélet, nyilvánosság, kommunikáció = Közélet – Közigazgatás – Kommunikáció*, szerk. SZÉCSI Gábor, Bp., Önkönet, 2011, 86-97.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A kánon mibenléte: remekmű és fejlődéstörténet = Kánon és kanonizáció: Tanulmányok az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, Finnország, 2001) kánon-szimpoziumának az anyagából*, szerk. DOBOS István, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Debrecen, Csokonai, 2003, 9-22.

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „*Minta a szőnyegen*”: *A műértelmezés esélyei*, Bp., Balassi, 1995

SZÉKELY András Bertalan, *Ördög-visszaváltozás Csíkban: A magyarörmény patriotizmus fölöttébb tiszteletre méltó voltáról a Kárpát-medencében*, Székelyföld, 2016/február, <http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=Mjg3NA==>

SZENTIMREI Jenő, *Petelei*, Erdélyi Helikon, 1928/5, 325-329.

SZENTIMREI Jenő, *Petelei István*, = Petelei István, *A fülemüle*, bev. SZENTIMREI Jenő, Bp., Új Idők, 1943, 5-24.

SZENTIMREI Jenő, *Petelei Istvánról* = PETELEI István, *A csíkos szőttes: Petelei István elbeszélései az erdélyi életből*, bev. SZENTIMREI Jenő, Brassó, Ágisz, 1937 (Hasznos Könyvtár), 3-8.

SZILÁGYI Márton, *Túl a reményen: Tar Sándor: A mi utcánk*, Ex Symposion, 2006. október 2., http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=tul-a-remenyen_1357

SZILI József, *A szétértelmező közösségek legitimizálása = Az értelmző közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 22-35.

TAKÁTS D. Ágnes, *Peteleivel kezdődtek a könyvnapok*, http://www.nyugati jelen.com/kultura/peteleivel_kezdodtek_a_konyvnapok.php

THOMKA Beáta, *A pillanat formái: A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1986

THOMKA Beáta, *Beszél egy hang: Elbeszélők, poétikák*, Bp., Kijarat, 2001

THOMKA Beáta, *Prózaformák: Elbeszélő művészet és interpretáció*, Újvidék, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Bölcsészettudományi Kar, 2012 (Planta Könyvtár 3)

H. TÓTH István, *Olvassuk együtt! – Petelei István: Csifó fráter és a lova*, Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek, 2004. szeptember (91. szám), 13-18, <http://www.magyor m.axelero.hu/>

H. TÓTH István, *Szembenézés egy 160 éve született műfajteremtő íróval: Petelei István: A jutalom, Magyaritanítás, 2012/4, 6-12.*

R. TÓTH Gábor, *Egyszerre volt nehéz és könnyű a feladatsor*, http://www.delmagyar.hu/szeged_hirek/egyszerre_volt_nehez_es_konnyu_a_feladatsor/2056252/

TÓTH-CZIFRA Júlia, *Rész és egész: Kosztolányi Dezső Esti Kornél-történeteinek geneziséről*, Tiszatáj, 2010. május, 64-76.

TÖRÖK Zsuzsa, „Bizonyosan az igazi megelégedés csak a családi életben van”: *Petelei István családtagjaihoz írt levelei*, ItK, 111(2007), 225-296.

TÖRÖK Zsuzsa, *Petelei István és az irodalom sajtóközege: Média- és társadalomtörténeti elemzés*, Bp., Ráció, 2011

TÖRÖK Zsuzsa, *A kiadásról* = PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16), 767-774.

TÖRÖK Zsuzsa, *A szövegek jegyzetei* = PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Sajtómegjelenések és kéziratok 1878-1906*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, III-IV (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 16), 775-828.

TÖRÖK Zsuzsa, *Forgách Zsuzsanna története a 19. század végén* = PETELEI István, *Egy asszonyért*, Bp., Reciti, 2015, 16-19.

TÖRÖK Zsuzsa, *Jegyzetek* = PETELEI István, *Petelei István összes novellái: Szerzői kötetek*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2007, I-II (Csokonai Könyvtár. Források: Régi kortársaink, 13), 583-641.

TÖRÖK Zsuzsa, *Részletes zárójelentés a Petelei István összes novellájának kritikai kiadása című OTKA PD 101133-as számú pályázatához*, 1., <http://nyilvanos.otka-palyazat.hu/index.php?menuid=930&lang=HU&num=101133>

UDVARDY Frigyes, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990-2006, Petelei István keresőszó*, http://udvardy.adatbank.ro/print.php?action=nevmutato&szo=&kezdonap=&vegzonap=&kezdoev=&vegzoev=&kezdohonap=&vegzhonap=&kezd=1&ev=&honap=&nevmutato=Petelei%20Istv%C3%A1n&helymutato=&intezmeny=&intezmeny_s z=&betu=

Új Magyar Irodalmi Lexikon, szerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000², III

URBÁN László, *Előszó és kitekintés* = PETELEI István, *A gyermek*, gyűjt., vál., szerk. U. L., Arad, Irodalmi Jelen Kft., 2013, 5-19.

VERES András, *Az értelmező közösség: fikció vagy realitás? = Az értelmező közösségek elmélete*, szerk. KÁLMÁN C. György, Bp., Balassi, 2001 (OPUS Irodalomelméleti Tanulmányok: Új Sorozat 3), 72-86.

ZÖLDHELYI Zsuzsa, *Az orosz irodalom magyar fogadtatása a XIX. században = Bevezetés a XIX. századi orosz irodalom történetébe*, szerk. KROÓ Katalin, Bp., Bölcsész Konzorcium, 2006, II, 826-850.

SAJÁT PUBLIKÁCIÓIM A DOLGOZAT TÉMÁJÁVAL KAPCSOLATOSAN

Petelei István novellái és a kánonképzés = GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 4, No 2, Kecskemét-Szolnok, Neumann János Egyetem, 2017, 55-83.

Az ismeretlen Petelei – Egy magyar elbeszélő életrajzi legendái = GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 4, No 1, Kecskemét-Szolnok, Pallasz Athéné Egyetem, 2017, 65-88.

Változatok egy témára: Megjegyzések Petelei István első és utolsó kötetéhez = GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 3, No 1, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2016, 64-68.

Szobák, tárgyak, bútorok: Metaforikusság Petelei István elbeszéléseiben = GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 2, No 1, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2015, 1-13.

A víz mint a halál motívuma Petelei István elbeszéléseiben = GRADUS Elektronikus Folyóirat, Vol 1, No 1, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2014, 56-66.

Címek és címadási jellegzetességek Petelei István novellisztikájában = AGTEDU 2012 – A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett tudományos konferencia kiadványa, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2013, 79-84.

"Érdemes-e jónak lenni...?": "Nőiség", álmok és tisztesség Madách Imre és Petelei István elbeszéléseiben = XIX. Madách Szimpózium, Bp., Madách Irodalmi Társaság, 2012, 197-207.

Komédia hideg időben: Petelei István Honvággy című novellájáról, Elektronikus Könyv és Nevelés, XIII. évfolyam, 2011/4.

Személynevek és sorsok Petelei István novellisztikájában = AGTEDU 2011 – A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett tudományos konferencia kiadványa, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2011, 87-93.

Levél és levelezés Petelei István novellisztikájában = AGTEDU 2010 – TEAM 2010 – A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett 11. tudományos konferencia kiadványa, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2010, II. kötet, 346-354.

Tér és táj Petelei István novellisztikájában = AGTEDU 2009 – Bács-Kiskun Megyei Tudományos Fórum, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2010, 175-181.

Nők kettős tükrében: Petelei István nőalakjai = AGTEDU 2008 – Bács-Kiskun Megyei Tudományos Fórum, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2008, II. kötet, 75-80.

ÖSSZEFOGLALÓ

A *Petelei István, a megismerhető író* című doktori értekezés az erdélyi születésű Petelei István (1852-1910) novelláival foglalkozik, elsősorban gyakorlati, filológiai megközelítésben.

Első nagy egysége (*Az ismeretlen Petelei – Recepciótörténeti legendárium és a valóság*) a Petelei-novellakánon létrejöttét és változásait mutatja be. Benne áttekintem, milyen befogadói és értelmezői folyamatok vezettek oda, hogy kialakult az író ismeretlenségének és ritkán olvasottságának (hamis) toposza. Foglalkozom a recepciótörténetben újra és újra megjelenő, az írói életrajzával kapcsolatos tévhitekkel, kiigazítva ezeket. Adatolom, mióta és miként van jelen Petelei munkássága a közoktatásban, feldolgozom a 2008-as érettségi vitáját és a középiskolai tankönyvek anyagát, továbbá kitekintek azokra a digitális nyomokra, amelyeket a jelenkor laikus értelmező közössége hagy maga után Peteleivel kapcsolatban (internetes kommentek, vélemények, blogos anyagok).

Elkészítem Petelei István könyvalakban megjelent összes műveinek bibliográfiáját, beleértve a különféle novellaválogatásokat és az egy-három írást tartalmazó antológiaköteteket. Ezeknek és a szerzői köteteknek az anyagát feldolgozva és rendszerezve kísérletet teszek a Petelei-kánon feltérképezésére, bemutatom, mely elbeszéléseket olvasták rendszeresen az elmúlt évszázad folyamán, s miképpen alakíthatta ez az író munkásságáról alkotott képet.

A kritikai kiadás segítségével összegyűjtöm és rendszerezem a Petelei-novelláknak az író életében történt összes, folyóiratos vagy kötetben történő megjelenését, s ezen adatsorok tanulságait levonva új nézőpontból rajzolom meg Petelei pályáját. Ennek főbb jellemzői: a folyamatos, megszakítás és kényszerzünet nélküli novellaszerzői munka, az állandó közölettség, és az idő előrehaladtával növekvő írói termékenység.

A dolgozat második részében (*A megismerhető Petelei – Történetek, alakok, sorsok*) az író életében kiadott kötetének anyagát, nyolcvanhét elbeszélést felhasználva kísérletezem a megismerés módozataival az életművön. Foglalkozom Petelei kötet szerkesztésének jellegzetességeivel, vizsgálom novellaciklusai kialakítását. Áttekintem a szerzői kötetek elbeszéléseinek címadási módjait. Összehasonlítom azokat a novellákat, amelyekben megjelenik a levelezés témája és a levélforma. Az elbeszélések szövegének prózapoétikai jellemzőit feltárva foglalkozom narrációjukkal, a rájuk jellemző atmoszférateremtéssel és metaforikussággal. Végül a novellák lélektaniségét és perszónifikációs tendenciáit elemzem.

ABSTRACT

The *István Petelei, the cognizable writer*, titled thesis for doctor's degree is engaged in the Transylvanian born István Petelei's (1852-1910) short stories, mainly from the view of practice and philology.

The first bigger unit (*The unknown Petelei – Reception history legendry and the reality*) introduces the formations and changes of Petelei canon story. I review those receptive and interpretive progresses which led to the anonymity of the writer and his rarely read (fake) topos. I am dealing with the reception history in connection with misbeliefs which are appearing again and again in the reception stories having rectified them by me. I am documenting how long ago and which way his work appeared in the public education, I have been processing the year of 2008 matura exam's debate and the public schools' textbook materials and outlooking for those digital evidence which the present time laic society has left behind in connection with Petelei (comments on the Internet, opinions, blog materials).

I am framing István Petelei's bibliography including the different selections of short stories and the one-three contained anthology volumes. Working up the previously mentioned materials I am making an attempt to introduce the Petelei canon through those tellings which were read regularly during the last century and how these could form the view of the writers work. I am methodizing and collecting all of the presence of the Petelei short stories which have printed in articles or volumes with the help of the critical print during the writers life and then I make a conclusion from these datas with presenting Petelei's work from a new point of view. The main characteristics of these conclusions are the following: creating the short story is continuous and it happens without any interruption or pause, then the stable communication and the last is the productivity of the writer through his active years.

In the second part of the thesis (*The cognizable Petelei – Stories, figures, fates*) with knowing the eighty-seven recitals and those printed volume's datas, which had been produced while the writer was alive, and I am experimenting with the previously known modality of his oeuvre. I am examining Petelei's special volume design and creation of the cycle of his short stories. I am going through the volumes' naming technique also. I am comparing those short stories where we can find the topic of correspondence and the form of the letters. I am trying to put the facts about the resemblance of prose poetic through revealing the narration, how the special atmosphere and metaphores of the short stories' texts are created. In the end I am analyzing the psychological and personalizing tendencies of the short stories.